roman istoric

HENRI TROYAT
MEMBRU AL ACADEMIEI FRANCEZE

ECATERINA CEA MARE

ROMANUL
UNEI
ÎMPĂRĂTESE

HUMANITAS

HENRI TROYAT
membru al Academiei Franceze

ECATERINA CEA MARE

Traducere de
ELISABETA NICULESCU şi ALEXANDRU VIANU

HUMANITAS
BUCUREŞTI, 1992

Henri Troyat (Lev Tarasov), cunoscutul scriitor francez de origine rusă, s-a născut la Moscova, în 1911. Debutează printr-o zugrăvire dură a vieţii de provincie în romanele *Faux Jour* (1935) şi *l'Araigne*, care obţine premiul Goncourt, în 1938. Se îndreaptă spre mari cicluri romaneşti, în care evocă Franţa şi Rusia contemporane *(Tant que la terre durera*, 1947–1950; *Les Semailles et les Moissons*, 1953–1956; *La Lumière des justes*, 1959–1962; *Les Eygletière*, 1965–1967; *Les Héritiérs de l'avenir*, 1968–1970; *Le Moscovite*, 1937–1975), la care renunţă pentru romane scurte, cum sînt *Viou* (1980); *Le Pain de l'étranger*, (1982), sau povestiri ce par bilanţul unei vieţi *(La Dérision*, 1983; *Le Bruit solitaire du cœur* (1985). Este, de asemenea, autorul mai multor biografii celebre *(Dostoievski*, 1940; *Puşkin*, 1946; *Tolstoi*, 1965; *Gogol*, 1971; *Ecaterina cea Mare*, 1977; *Ivan cel Groaznic*, 1982; *Turgheniev*, 1985).

HENRI TROYAT
de l'Académie française
CATHERINE LA GRANDE
© FLAMMARION, 1977

© HUMANITAS, 1992, pentru prezenta versiune românească

ISBN 973-28-0356-8

CAPITOLUL I

FIGCHEN

Sperau să aibă un fiu. Dar e o fată. Viitoarea Ecaterina a II-a a Rusiei se naşte la 21 aprilie 1792, la Stettin, în Polonia, şi primeşte prenumele de Sophie-Friederike-Auguste. Dezamăgită de a nu fi fost în stare să aducă pe lume un băiat, tînăra mamă, Johanna-Elisabeth, nu se prea pleacă cu duioşie asupra leagănului. În plus, este convinsă că prin frumuseţea şi abilitatea ei mondenă ar fi putut să aibă parte de o poziţie mai de vază. Născută Holstein-Gottorp, nu este ea înrudită cu casa ducală de Holstein, a cărei ramură principală poate să aspire la coroana Suediei? În locul strălucitoarei ascensiuni la care visa, a trebuit să se mulţumească cu o partidă modestă. Familia ei i-a aranjat căsătoria, fără ca măcar să îi ceară părerea. La cincisprezece ani, s-a măritat cu prinţul Christian-August de Anhalt-Zerbst, cu douăzeci şi şapte de ani mai în vîrstă decît ea.[1] De fapt, un personaj destul de neînsemnat, unul din acei prinţi mărunţi şi scăpătaţi ce abundă în Germania fărîmiţată a secolului al XVIII-lea. General-maior în armata prusacă, acest bărbat cumsecade, econom din fire, ţinînd la ordine şi la religie, o înconjură pe Johanna cu o tandreţe ce nu o satisface deloc. Pasionată de intrigi mondene, poziţia ei măruntă în societate o face să spumege de furie. Viaţa de garnizoană, undeva într-un colţ pierdut de provincie, i se pare de o monotonie umilitoare. Din fericire, la scurt timp

[1] Unii istorici au susţinut că Sophie, viitoarea Ecaterina a II-a, ar fi fost în realitate fiica naturală a lui Frederic al II-lea al Prusiei, care, la acea vreme, nu era decît prinţ-moştenitor şi avea doar şaisprezece ani! Alţii, tot atît de inventivi, i l-au atribuit drept tată pe contele Ivan Beţki. Aceste presupuneri nu se bizuie pe nici un document serios şi pornesc de la ideea cam simplistă că o personalitate de excepţie aşa cum a fost Ecaterina a II-a nu putea să aibă nişte părinţi mediocri.

după naşterea Sophiei, familia poate să se instaleze în fortăreaţa din Stettin. Este un fel de promovare. Un alt eveniment îmbucurător: anul următor, Johanna dă naştere în sfîrşit unui fiu. Dumnezeu i-a ascultat ruga! Ea îl copleşeşte pe noul născut cu dragostea şi mîndria de care a lipsit-o pe fiica ei. Aceasta, încă foarte mică, suferă amar văzîndu-şi preferat fratele mai mic[1].

Încredinţaţi la început doicilor, copiii trec curînd în grija guvernantelor. La castel domneşte sărăcia, esenţială însă pentru ei este menţinerea rangului social. Preceptori, maeştri de dans, maeştri de muzică, servitori cu atribuţii nedesluşite, doamne de onoare, gentilomi umplu casa. Cei din familia Anhalt-Zerbst fiind prinţi, important este ca, în ciuda sărăciei şi insignifianţei lor, cei mai tineri reprezentanţi ai casei să fie iniţiaţi în uzanţele curţilor europene. Îndată ce sînt în stare să păşească fără să se împiedice în poalele veşmintelor, sînt învăţaţi să facă reverenţe şi să sărute cu evlavie pulpana hainei persoanelor importante. Foarte devreme, Johanna o face pe Sophie să respire aerul saloanelor. O cară după ea la baluri, la banchete, la baluri mascate care au loc, din cînd în cînd, la marile familii din regiune. Îmbrăcată, în ciuda vîrstei fragede, ca o femeie, după moda timpului, „Figchen", cum i se spune familiar Sophiei, îi uimeşte deja pe cei din jur prin promptitudinea replicilor. În rochie cu decolteu peste pieptul plat, cu braţele subţiri ieşind din dantelele răscroielii mînecii, cu părul pudrat, într-o zi de primire ea se află în faţa lui Frederic-Wilhelm I al Prusiei şi, deloc emoţionată, refuză să sărute marginea veşmîntului regal. „Haina sa este atît de scurtă că nu pot să ajung la ea!", se răsteşte ea pentru a se justifica. Regele remarcă cu gravitate: „Fetiţa este impertinentă!" Avea patru ani pe atunci. Johanna conchide, în urma acestui incident, că fiica sa e o revoltată, o orgolioasă şi că nimic nu o va intimida vreodată. După părerea ei, această trăsătură de caracter trebuie combătută la o copilă al cărei viitor este legat de căsătorie, altfel spus de supunere. Aşadar, se arată din ce în ce mai intransigentă cu Figchen, în timp ce faţă de fiul ei îşi sporeşte afecţiunea. „În ceea ce mă priveşte — va scrie Ecaterina în *Memoriile* sale — nu eram decît tolerată şi adesea repezită cu patimă şi

[1] Primul său frate, Wilhelm-Christian-Friedrich, născut în 1730, va muri în 1742; al doilea frate, Friedrich-August, născut în 1734, va muri în 1793; sora sa, Elisabeth-Auguste-Christina, născută în 1742, va muri în 1745.

mînie, de multe ori pe nedrept."[1] Iar mai departe: „Tatăl meu, pe care îl vedeam mai rar, mă credea un înger; mama mea nu se preocupa prea mult de mine."

Răceala mamei sale, îndepărtarea de tatăl său (atît de demn, atît de auster, de ocupat!) accentuează, la ea, setea de a fi iubită. Această nevoie de dragoste şi de adulare este cu atît mai puternică cu cît se consideră urîtă. Foarte mică fiind, a suferit de pecingine şi a trebuit să i se taie părul de mai multe ori pentru a scăpa de cruste. Cînd avea şapte ani, o pleurezie era să o coste viaţa. Atunci cînd a fost în stare să se dea jos din pat au constatat o deviere a coloanei vertebrale. „Umărul meu drept era mai ridicat decît stîngul, coloana vertebrală mergea în zigzag, iar în partea stîngă făcea o scobitură." Medicii declarîndu-se neputincioşi în faţa acestei misterioase deformaţii, se face apel la un vraci, care nu e altul decît călăul din Stettin. Fără să ezite, acest om temut ordonă ca, în fiecare dimineaţă, la ora şase, o fată, care să nu fi mîncat nimic, să-i frece umărul şi spatele cu salivă. Apoi îi confecţionează un corset pe care nu trebuie să-l scoată nici zi, nici noapte, decît pentru a i se schimba lenjeria. Acest supliciu durează aproape patru ani. În sfîrşit, cînd fata împlineşte unsprezece ani, spatele se îndreaptă, sănătatea i se ameliorează, simte în ea un elan de veselie şi forţă.

Deşi la trup s-a înzdrăvenit, chipul îi rămîne totuşi ingrat. Cu nasul lung, bărbia ascuţită, slabă ca o pisică jigărită, ea ştie deja că aceste imperfecţiuni fizice o defavorizează în cursa pentru căsătorie. Dar a remarcat şi că strălucirea privirii şi isteţimea minţii ei îi farmecă pe interlocutori mai mult, poate, decît ar fi reuşit o faţă cu trăsături regulate. Această constatare o incită să dea o atenţie deosebită studiului şi lecturii. Influenţa guvernantei sale, Elisabeth, sau Babet Cardel, este hotărîtoare în această privinţă. Franţuzoaică, fiica unui hughenot refugiat în Germania după revocarea edictului de la Nantes, Babet Cardel, după spusele copilei, „ştia aproape tot fără să fi învăţat nimic". Sophia o laudă mult în *Memoriile* sale: „Model de virtute şi de înţelepciune, ea avea de la natură un suflet nobil, spiritul cultivat, o inimă minunată; era răbdătoare, blîndă, veselă, dreaptă, statornică..." Entuziasmul ei

[1] Ecaterina a început redactarea primei versiuni a *Memoriilor* sale, în franceză, la patruzeci şi doi de ani, la 21 aprilie 1771. Au urmat apoi alte versiuni. Textul se întrerupe brusc la evenimentele din 1759. O ediţie completă a *Memoriilor* a apărut în 1953, sub îngrijirea doamnei Dominique Maroger, cu o prefaţă de Pierre Audiat, la Ed. Hachette.

pentru Babet va rămîne atît de viu, încît, chiar la bătrîneţe, scriindu-i lui Voltaire, ea se va mîndri cu titlul de „elevă a domnişoarei Cardel".

Într-adevăr, învăţăturile domnişoarei Cardel sînt foarte variate: astfel, între două dictări, îi recomandă Sophiei să ia seama să ţină mereu bărbia retrasă: „Ea găsea că o aveam excesiv de ascuţită şi că scoţînd-o în afară aş şoca pe oricine m-ar întîlni." În ceea ce priveşte spiritul elevei sale, domnişoara Cardel îl îmbogăţeşte fără greutate, punînd-o să-i citească pe Corneille, Racine, Molière, La Fontaine. Ea îi transmite, zi cu zi, dragostea pentru limba franceză, de care pe atunci nici o persoană cu pretenţii nu se putea lipsi. Şi, de asemenea, gustul pentru sclipirea minţii, pentru veselia spontană, pentru vioiciune în scriere şi conversaţie. Influenţa ei asupra lui Figchen este atît de puternică, încît prin contrast, fetiţa ajunge să-l deteste pe profesorul ei german, greoiul şi pedantul Wagner. Uneori, are impresia că limba ei maternă se trage din cea vorbită la Paris, nu la Stettin. Are, bineînţeles, şi alţi preceptori, printre care şi un pastor luteran pe nume Dowe, care o iniţiază în ale religiei şi îi dă cîteva noţiuni de teologie. Dar, în loc să accepte pur şi simplu lecţia, copila vrea să înţeleagă şi pune întrebări stingheritoare. De ce oamenii virtuoşi ca Titus sau Marc Aurelius au fost osîndiţi la muncile iadului sub pretext că au ignorat Revelaţia? Ce înseamnă, mai exact, haosul originar? Ce se înţelege prin circumcizie? Cum se poate împăca imensa bunătate a lui Dumnezeu cu teribila încercare a Judecăţii de Apoi? Pastorul se supără, refuză să-i răspundă, îşi ameninţă eleva cu nuiaua, şi Babet Cardel intervine în grabă pentru a potoli furtuna. Ceea ce îl nelinişteşte cel mai mult pe slujitorul religiei este înclinaţia fetiţei de a căuta o explicaţie raţională dogmelor sacre. El vede în asta un semn de trufie. În afara acestui defect, trebuie să recunoască faptul că eleva lui este cuminte, harnică, înzestrată cu o memorie excepţională şi dornică să cuprindă la un loc toate cunoştinţele umane. Dintre toţi preceptorii care desăvîrşesc educaţia lui Figchen, numai profesorul de muzică este dezamăgit. Fata n-are cîtuşi de puţin auz muzical şi nu simte nici o plăcere la cele mai duioase melodii. Această supărătoare alergie o va avea toată viaţa. „Pentru mine muzica este rareori altceva decît zgomot", va spune ea.

După ore de studiu intens cu domnişoara Cardel, simte dorinţa irezistibilă de a-şi consuma preaplinul de energie. Contrar fetiţelor de vîrsta ei, detestă să se joace cu păpuşile. Jocul de-a mama, cu un

prunc din lemn colorat, i se pare o maimuţăreală şi o agasează. Nu simte nici o înclinare să facă pe micuţa mamă în faţa unui leagăn în miniatură. Numai mişcarea, acţiunea o interesează. Părinţii, în ciuda poziţiei lor princiare, îi dau voie să invite copii din marea burghezie locală. Curtea severului castel din Stettin răsună atunci de rîsete şi strigăte. Uneori, toată liota se împrăştie pe stradă. Lui Figchen îi plac jocurile violente. Nu merge ea pînă acolo încît să trag în păsări? Băieţoasă, inventivă şi neastîmpărată, comandă cu bucurie mica trupă care se învîrte în jurul ei. Tovarăşii de joacă îi recunosc cu plăcere calităţi de şef.

Dar şi mai mult decît aceste distracţii copilăreşti îi plac călătoriile. Mama ei, pasionată de plăceri mondene, se plictiseşte într-atît la Stettin încît orice pretext este bun pentru a evada împreună cu soţul şi copiii ei. Iar familiile Anhalt-Zerbst şi Holstein-Gottorp sînt înrudite cu multe familii din Germania! Plouă cu invitaţii din toate părţile. Merg, din castel în castel, la Zerbst, la Hamburg, la Brunswick, la Eutin, la Kiel şi chiar la Berlin. Peste tot găsesc rude primitoare, un minim de confort şi o atmosferă de bîrfeli de curte. Din frînturi de conversaţie, Figchen învaţă să cunoască genealogia tuturor regilor şi a tuturor prinţilor Europei. I se pare că pătrunde într-o vastă confrerie, ale cărei legături de sînge depăşesc frontierele. Mică prinţesă germană, ea este mai apropiată de un prinţ suedez necunoscut decît de un plebeu german din vecinătate. Înainte chiar de a fi primit cel mai mic semn din partea destinului, se simte chemată să evolueze în lumea celor ce domnesc, nu a celor supuşi. Această vocaţie o simte cu mult înainte de a se ivi prilejul s-o pună în practică. În 1739, părinţii o duc la Kiel pentru a apărea la serbarea dată de vărul mamei sale, Adolf-Friedrich de Holstein-Gottorp[1]. Johanna este mîndră că aparţine uneia din cele mai mari familii ale Germaniei şi, de fiecare dată cînd se regăseşte printre ai ei, regretă şi mai mult mediocritatea căsătoriei sale. Superficială şi infatuată, Johanna o priveşte cu inima palpitînd pe fiica sa, în vîrstă de zece ani, schimbînd cîteva cuvinte cu tînărul Peter-Ulrich de Holstein, despre care se spune că este unul din moştenitorii posibili ai tronului Suediei sau al Rusiei.

Băiatul care are cu un an mai mult decît Figchen, e mic, pricăjit, firav. Conversaţia lui o dezamăgeşte. N-a citit nimic şi nu-l interesează decît exerciţiile militare. Dar este nepotul lui Petru cel Mare.

[1] Viitorul rege al Suediei.

Acest fapt îi conferă un fel de aureolă. În tot cazul, mamele fiicelor de măritat, şi printre ele şi Johanna, îl privesc cu o respectuoasă poftă de acaparare. Figchen surprinde şuşoteli complice: aceste doamne, pe ascuns, cîntăresc şansele unei uniri între cei doi copii. Nu sînt ei veri de gradul trei prin Holsteini? Figchen însăşi începe să viseze. Obîrşia nobilă îi interzice, după codul familial, o mezalianţă cu un tînăr fermecător oarecare, lipsit de suficiente titluri de nobleţe. Iar urîţenia şi sărăcia ei riscă să îndepărteze pretendenţii serioşi. Sînt multe prinţese de măritat în Europa. Ele pot satisface toate gusturile şi toate interesele politice. În această competiţie surdă pentru tronuri, Figchen recunoaşte în sinea ei că are puţine şanse de izbîndă. Totuşi are încredere în steaua ei. Cînd ai o voinţă puternică, ajunge, consideră ea, să doreşti ceva cu ardoare pentru a-l obţine pînă la urmă. Chiar cînd e vorba de frumuseţe fizică. Da, poţi deveni frumoasă prin forţa voinţei. Despărţindu-se de Peter-Ulrich, ea se simte revigorată. Ce-i drept, oglinda îi dezvăluie, o dată cu trecerea timpului, o înfăţişare mai plăcută. Uneori, ea însăşi se surprinde găsindu-se frumoasă. „Nespusa urîţenie cu care mă născusem mă părăsea", va scrie ea. La treisprezece ani, este zveltă, binefăcută, şi ochii ei de un albastru întunecat au o asemenea strălucire încît cel ce o vede uită nasul lung şi bărbia ascuţită. Într-o zi, îl aude pe intendentul tatălui ei spunînd, în legătura cu căsătoria prinţesei Augusta de Saxa-Gotha cu prinţul de Wales: „Ei bine, în realitate această prinţesă a fost mult mai rău crescută ca a noastră; nu e deloc frumoasă şi iată totuşi că este menită să devină regina Angliei. Cine ştie a noastră ce va ajunge?" Altă dată, la Brunswick, la văduva ducesă, un canonic vizionar, care practică chiromanţia, afirmă că vede trei coroane în palma lui Figchen. Fetiţa pune la suflet această prevestire: „Titlul de regină, — va scrie ea — cu toate că eram copil, îmi mîngîia auzul. Încă de atunci, oamenii care mă înconjurau glumeau pe seama mea şi a lui (a tînărului Peter-Ulrich de Holstein) şi, încetul cu încetul, am început să mă cred sortită lui."

Astfel, pe măsură ce trec lunile, gîndul la Rusia stăruie tot mai mult în mintea mamei şi a fiicei. Speranţele lor se bazează pe legăturile de rudenie care unesc casa de Holstein, din care se trage Johanna, şi familia imperială rusă. Fiica mai vîrstnică a lui Petru cel Mare, Anna, s-a căsătorit cu ducele Karl Friedrich de Holstein-Gottorp şi a avut cu el un fiu, pe tînărul Peter-Ulrich pe care Figchen l-a întîlnit la Kiel. A doua fiică a lui Petru cel Mare, Elisabeta, a fost logodită cu unul din fraţii Johannei, tînărul şi fermecătorul

Karl-August de Holstein-Gottorp. Acesta murise de variolă, la puţin timp după logodnă, şi se spunea că Elisabeta nu s-a consolat după această pierdere timpurie. Flirturile sporadice în voia cărora s-a lăsat de atunci nu sînt decît un mod de a o face să uite. Lipsită de un tînăr prinţ căruia ar fi dorit să-şi consacre viaţa, ea nu s-a mai măritat şi continuă să întreţină relaţii afectuoase cu familia dispărutului.

Deodată, la 6 decembrie 1741, lovitură de trăsnet: logodnica neconsolată a lui Karl-August pune capăt domniei micului Ivan de Brunswick şi regenţei mamei lui, prin una din acele revoluţii de palat atît de dese în Rusia. Elisabeta I, fiica lui Petru cel Mare, urcă pe tronul Rusiei. Johanna îşi spune cu ciudă că, fără acea blestemată variolă care i-a băgat în pămînt fratele, ea ar fi astăzi cumnata unei împărătese. Îi scrie îndată ţarinei pentru a-i prezenta felicitările sale şi a o asigura de devotamentul ei. I se răspunde cu bunăvoinţă. Luna următoare, o nouă surpriză: împărăteasa îl cheamă de la Kiel la Sankt-Petersburg pe tînărul Peter-Ulrich şi îl proclamă moştenitorul său. Dintr-o dată, Rusia se apropie de Stettin. Sîngele familiei Holstein, al mamei lui Figchen, participă la triumf. Figchen însăşi arată un viu interes pentru aceste evenimente îndepărtate. I se pare uneori că puteri oculte se adună în spatele ei.

Simplă coincidenţă sau consecinţa unei misterioase promovări pe eşichierul european? În luna iulie 1742, regele Prusiei, Frederic, îl înalţă pe tatăl lui Figchen la demnitatea de feldmareşal. În septembrie, mama lui Figchen primeşte din mîinile unui secretar de la ambasada Rusiei o efigie a ţarinei într-o ramă bătută în diamante. La sfîrşitul anului, Figchen, însoţită de mama sa, pozează, la Berlin, pentru excelentul pictor francez Antoine Pesne. Artistul are sarcina de a reda asemănarea, imprimînd cît mai multă graţie penelului său. Portretul finisat cu migală şi înfrumuseţat este destinat să o informeze pe împărăteasa Elisabeta asupra calităţilor fizice ale tinerei fete. El ia drumul Petersburgului, în timp ce modelul se reîntoarce la Stettin. Între timp, generalul Korf şi un alt nobil de la curtea Rusiei, contele Sievers, cer să o vadă pe mica prinţesă pentru a-şi întocmi raportul către înalta curte. Ei duc un al doilea portret în bagajele lor. Toată această agitaţie o tulbura puternic pe Figchen. Are tot mai mult conştiinţa de a fi miza fragilă a unei mari partide diplomatice: „Asta a început să mă îngrijoreze şi, în sinea mea, mă socoteam sortită lui Peter-Ulrich, pentru că el era, din toate partidele ce se propuneau, cea mai importantă." Trebuie să aibă răbdare

şi îşi repetă mereu că, fără îndoială, are numeroase rivale şi că, din toate părţile, ambasadori zeloşi expediază la Sankt-Petersburg portretele celor mai nobile domnişoare de măritat din Europa. Şi-o imaginează pe împărăteasă şovăind, cu sprîncenele încruntate, într-o galerie de tablouri unde cincizeci de frumuseţi surîd pe pînză, care mai de care. Dar în visele ei prezicerea canonicului alungă celelalte gînduri. Pentru a-i încuraja, parcă, aceste previziuni optimiste, ramura principală a familiei Anhalt se stinge şi tatăl şi unchiul ei devin împreună prinţi regenţi. Asta întăreşte poziţia familiei în cursa pentru coroană. Dacă Figchen se gîndeşte la această coroană zi şi noapte, în schimb nu-şi face deloc griji în legătură cu celelalte aspecte. Puţin îi pasă că Peter-Ulrich e dizgraţios şi prost. Dragostea nu contează deloc în calculele de viitor. Ceea ce o interesează este tronul, nu patul.

Totuşi, la treisprezece ani, manifestă deja o robustă senzualitate. Cu toate că nici Babet Cardel, nici mama sa, nimeni din preajmă nu i-au dezvăluit misterul relaţiilor fizice, ea simte adesea bruşte aprinderi de dorinţă, tandreţi nedesluşite, nevoia de contact carnal, a căror cauză nu şi-o explică. Această frenezie o apucă mai ales noaptea. Atunci se aşază călare pe o pernă şi, aşa cum va scrie mai tîrziu, „galopează" în patul său, „pînă la epuizare". Aceste cavalcade nocturne îi liniştesc tulburările, îi calmează nervii. O dată trecută sminteala, redevine o copilă cuminte, preocupată nu de dragoste, ci numai de carieră. Este un lucru lăudabil, căci unul din unchii ei, Georg-Ludwig, sedus de frăgezimea acestei adolescente abia ieşită din copilărie, începe să-i facă curte. Cu zece ani mai în vîrstă decît ea o zăpăceşte cu declaraţii pasionate şi o antrenează departe de părinţii săi pentru a-i fura mici sărutări. Măgulită, Figchen se lasă în voia lui. Nu-i asta dovada că poate să placă unui bărbat, altul decît tatăl ei? De ce s-ar arăta micul ei văr Peter-Ulrich mai dificil decît unchiul Georg-Ludwig? Dar săptămînile trec şi de la curtea Rusiei nu vine nici o veste. La rîndul său, Georg-Ludwig, exasperat de reticenţele fetiţei, îi propune pe neaşteptate să o ia de soţie. Rudenia lor nu este un obstacol. Căsătoriile de acest gen sînt frecvente în înalta aristocraţie europeană. Figchen ezită să abandoneze visul rus pentru realitatea germană. „Tata şi mama nu vor fi de acord", spune ea. Apoi se face că acceptă, „cu condiţia ca tatăl meu şi mama să nu aibă nici o obiecţie". Dintr-o dată sărutările unchiului devin mai înflăcărate. „Dar, va afirma ea, în afara cîtorva îmbrăţişări mai strînse, totul se

petrecu foarte nevinovat." George-Ludwig se stăpîneşte în speranţa că timpul va lucra în favoarea lui, iar Figchen consimte la aceste jocuri copilăreşti în speranţa că ele nu vor dura şi că apelul atît de mult aşteptat din nord va veni.

La 1 ianuarie 1744, întreaga familie, reunită la Zerbst, în jurul mesei, sărbătoreşte începutul anului printr-un ospăţ, cînd un curier venit de la Berlin îi înmînează prinţului Christian-August un pachet de scrisori. Prinţul triază corespondenţa şi îi întinde soţiei sale un plic cu următoarea adresă: „Personal! Foarte urgent! Prea înaltei şi nobilei prinţese Johanna-Elisabeth de Anhalt-Zerbst, în castelul său din Zerbst."

Johanna rupe sigiliile, începe să citească şi o dulce emoţie o cuprinde. Scrisoarea este scrisă de Brümmer, mare-mareşal al curţii marelui-duce Peter-Ulrich, de la Sankt-Petersburg. „Prin ordin expres şi special al Majestăţii Sale imperiale Împărăteasa Elisabeta Petrovna, trebuie să vă previn, Doamnă, că Augusta Suverană doreşte ca Alteţa Voastră, însoţită de Prinţesă, fiica mai mare, să vină cît mai curînd posibil şi fără să piardă timpul în această ţară, în oraşul în care se va găsi Curtea Imperială... Alteţa Voastră are prea multă înţelepciune pentru a nu înţelege adevăratul sens al nerăbdării pe care o are Majestatea Sa de a vă vedea aici împreună cu Prinţesa, fiica Voastră, despre care se spun atîtea lucruri frumoase..."

Scrisoarea, foarte lungă, precizează că prinţesa Johanna nu trebuie, sub nici un pretext, să fie însoţită de către soţul său, şi că suita ei să nu cuprindă decît o doamnă de onoare, două cameriste, un ofiţer, o bucătăreasă şi trei sau patru lachei. I se cere, în plus, să păstreze secretul asupra locului de destinaţie. Cheltuielile călătoriei vor reveni, de la sine înţeles, împărătesei; de altfel, în plic se află şi o poliţă de zece mii de ruble pentru un bancher din Berlin. E puţin, spune Brümmer, dar important este să nu se dea prea mult fast acestei călătorii, pentru a nu atrage curiozitatea persoanelor răuvoitoare. O dată ajunse în Rusia, prinţesa şi fiica sa vor fi tratate cu toate onorurile cuvenite rangului lor.

Tulburarea Johannei la citirea acestei scrisori este atît de puternică încît Figchen, aşezată lîngă ea, aruncă pe ascuns o privire asupra textului. Cuvintele „însoţită de Prinţesă, fiica mai mare" îi sar în ochi. Înţelege imediat că acum se joacă soarta ei. Dar Johanna nu consideră necesar să-i împărtăşească ceva fiicei sale. Părăseşte masa şi se retrage cu soţul ei pentru o deliberare cu uşile

închise. Dar n-au trecut nici două ore că un alt curier soseşte în goana calului, aducînd de această dată o scrisoare din partea regelui Prusiei, Frederic. Dacă Brümmer n-a spus clar motivele invitaţiei imperiale, Frederic, în schimb, le dezvăluie.

„Nu vă voi ascunde că avînd o stimă deosebită pentru dumneavoastră, cît şi pentru Prinţesă, fiica voastră, am dorit întotdeauna să-i pregătesc o soartă extraordinară. Astfel, m-am întrebat dacă n-ar fi posibil s-o căsătorim cu vărul său de gradul trei, marele-duce al Rusiei..."

Această frază Johanna o reciteşte de zeci de ori, pentru a se pătrunde de importanţa ei. Sufletul îi este plin de un orgoliu nemăsurat, şi totuşi e neliniştită. Deocamdată, nu este vorba decît de o dorinţă a lui Frederic. Împărăteasa nu formulează, de fapt, o cerere oficială în căsătorie, ci o simplă invitaţie de a veni s-o vadă. Figchen este chemată la curtea Rusiei pentru a fi pusă la încercare. Dacă încercarea nu va reuşi, va fi trimisă înapoi în Germania şi ruşinea acestei uniri ratate se va răsfrînge asupra întregii familii. Tatăl lui Figchen este şi mai neliniştit. Presupunînd că Figchen va fi acceptată, ea va trebui, fără îndoială, pentru a se căsători cu marele-duce, să se convertească la religia ortodoxă rusă. Lucru pe care Christian-August, luteran convins, nu-l poate admite. Şi chiar dacă, în mod excepţional, ea şi-ar păstra religia, care-i va fi viaţa în acea ţară îndepărtată şi barbară? Cum să-i acorde încredere împărătesei Elisabeta, cînd ea tocmai aruncase în închisoare o prinţesă germană, pe Anna de Brunswick, şi pe fiul acesteia, micul ţar Ivan? Devenind nora acestei suverane atotputernice, violente şi desfrînate, Figchen nu riscă, oare, să fie tîrîtă într-un destin tragic? Cele ce se povestesc despre moravurile de la curtea Rusiei, spune Christian-August, îi fac să dea înapoi, înspăimîntaţi, pînă şi pe părinţii cei mai dornici să-şi căpătuiască fiicele. Johanna este de acord că asta trebuie să le dea de gîndit. Dar, îi replică ea, cînd eşti o prinţesă de Anhalt-Zebrst, ai oare dreptul să refuzi o căsătorie care serveşte interesele ţării? Devenită soacra marelui-duce, ea va şti să lucreze în culise pentru apropierea Rusiei şi Prusiei. Vede deja deschizîndu-i-se în faţă un viitor politic, prin intermediul fragilei personalităţi a unei copile de patrusprezece ani. Ea care a suferit atît de pe urma unei vieţi neînsemnate, într-un colţ de provincie, va putea în sfîrşit să-şi dovedească spiritul diplomatic! Regele Prusiei, Frederic, lasă să se înţeleagă asta în scrisoarea sa. Ei îi scrie, nu lui Christian-August. Pe ea o consideră, deci, adevăratul cap al fami-

liei. Împărţiţi între entuziasm şi spaimă, părinţii lui Figchen se tot sfătuiesc între patru ochi, fără să ajungă la nici un rezultat. Ţinută departe de discuţiile lor, tînăra fată, care bănuia conţinutul acestora, se supără că nu e consultată într-o problemă care o priveşte îndeaproape. Trei zile la rînd asistă la această agitaţie, surprinde şuşoteli, le cercetează feţele pentru a afla din ce parte bate vîntul. Apoi, ajunsă la capătul răbdării, o caută pe mama sa şi-i spune că tot acest mister în jurul faimoasei scrisori este absurd, că ea ştie prea bine despre ce este vorba. „Ei bine, domnişoară, îi spune mama sa, pentru că eşti aşa de savantă, n-ai decît să ghiceşti restul conţinutului acestei scrisori de afaceri de douăsprezece pagini!" După-amiază, Figchen îi înmînează mamei sale o foaie de hîrtie pe care scrisese cu litere mari:

„Prevestire sigură —
Petru al II-lea îţi va fi soţ!"

Uluită, Johanna îşi priveşte fiica cu un amestec de admiraţie şi teamă şi, spre a avea conştiinţa împăcată, îi vorbeşte despre desfrînarea moravurilor în Rusia. Nimic nu este acolo sigur, nu există înalt personaj care să nu se afle în primejdie de a fi, de pe o zi pe alta, aruncat în închisoare sau trimis în Siberia, politica se face prin lovituri de stat şi bălţi de sînge. Cu fermitate, Figchen răspunde că acest haos nu o sperie şi că Dumnezeu o va ajuta, cu siguranţă, în demersul său. Cînd ea îşi pune ceva în minte, nici trăsnetul n-o va face să dea înapoi. „Inima mea îmi spune că totul va merge bine", conchide ea. Atunci mama sa murmură, încurcată: „Dar fratele meu, Georg, ce va zice?" Ştia deci de idila dintre Figchen şi unchiul ei! Este pentru prima oară cînd face aluzie la aceasta în faţa fiicei sale. Demascată, Figchen roşeşte şi replică: „El nu poate decît să dorească norocul şi fericirea mea!" Nici măcar o clipă nu s-a gîndit să pună în balanţă pe acest „amorez rebegit" şi pe marele-duce Petru. Speranţa de a domni într-o zi peste douăzeci de milioane de supuşi merită sacrificiul unui flirt copilăresc. Tînăra fată i le spune toate acestea mamei sale, cu luciditate, iar aceasta, tulburată, îi cere să păstreze secretul asupra a ceea ce au discutat.

Mai rămîne de convins Christian-August, care se încăpăţînează să refuze ideea unei posibile convertiri a copilei sale. Johanna va fi cea care va duce bătălia. Ea argumentează atît de bine încît, în cele din urmă, soţul ei cedează, păstrîndu-şi dreptul de a-i da lui Figchen sfaturi precise asupra comportării în Rusia, nu numai în problemele

de la curte, dar şi în cele religioase. Smulgîndu-i soţului său consimţămîntul, Johanna îl presează să scrie de îndată o scrisoare de acceptare în forma cuvenită şi încredinţează plicul unui curier, cu ordinul de a-l duce cît mai repede la Berlin. Apoi se apucă de pregătirile de plecare. Pentru toată lumea, din castel şi din împrejurimi, este vorba de o simplă călătorie de plăcere. Dar acel du-te-vino al mesagerilor, expresiile grave ale stăpînilor, mărimea bagajelor, totul stîrneşte curiozitatea servitorilor. Parcă s-ar pune la cale o căsătorie. Mult îndrăgita domnişoară Cardel va face parte din suită? Nu. O vor lăsa la Zerbst. Nu vor pleca decît domnul de Lattdorff, domnişoara de Kayn, patru cameriste, un valet, un bucătar şi cîţiva servitori. Mîhnită, Babet Cardel îşi imploră eleva să-i dezvăluie măcar scopul călătoriei. În ciuda lacrimilor acestei guvernante atît de iubite, Figchen rămîne de nezdruncinat. Viitoarea soţie a unui mare-duce trebuie, după părerea ei, să ştie să păstreze un secret în orice împrejurare. Tăcînd în faţa lui Babet Cardel, ea are impresia că-şi face deja ucenicia în păstrarea secretelor de stat. Cum guvernanta sa, după ce a plîns, se supără foc şi o acuză de a nu avea încredere în ea, şi chiar de a nu o iubi, ea răspunde cu nobleţe că şi-a dat cuvîntul şi că pentru ea principiile vor fi întotdeauna mai presus decît sentimentele.

La 10 ianuarie 1744, nouă zile după ce invitaţia a ajuns la castel, prinţul Christian-August, Johanna şi Figchen pornesc la drum. Nefiind invitat în Rusia, prinţul, rănit în orgoliul său de tată, a ţinut cel puţin să le însoţească pe soţia şi pe fiica sa pînă la Berlin. Acolo, vor face o mică haltă, la cererea regelui Prusiei. Organizator al tranzacţiilor matrimoniale, Frederic al II-lea vrea să o vadă pe viitoarea logodnică a marelui-duce, pentru a-şi face o părere asupra şanselor ei de a plăcea, şi pe mama acesteia, pentru a o instrui cu privire la rolul secret pe care va trebui să-l joace la curtea Rusiei. Perspectiva de a putea într-o bună zi, graţie frumuseţii şi abilităţii ei, să tragă sforile politicii europene, o încîntă pe Johanna într-atît încît aproape că se consideră personajul principal al trioului. Christian-August, cu zgîrcenia lui obişnuită, a refuzat să se lanseze în cheltuieli pentru toalete. De altfel, nici timpul nu le-ar fi ajuns pentru a face un trusou convenabil celor două călătoare. Johanna nu are decît două rochii de ceremonie. Nimica toată! Cît despre Figchen, ea pleacă spre o soartă de vis fără să aibă măcar o toaletă de festivităţi în bagajele sale. „Două sau trei rochii, o duzină de cămăşi, tot atîţia ciorapi şi batiste." Este tot ce duce cu ea viitoarea

logodnică a marelui-duce. E adevărat că împărăteasa, după cum se spune, este foarte generoasă. La Sankt-Petersburg, mama şi fiica nu vor duce lipsă de nimic. Dar la Berlin, cum să apară fără o ţinută cuvenită rangului lor? Străin de asemenea griji, Christian-August are o figură posacă. Fiica lui urcă spre culmile gloriei, iar el este măcinat de nelinişti şi umilinţe. Înainte de a se urca în trăsură, îi înmînează solemn lui Figchen tratatul lui Heineccius denunţînd erorile religiei greco-ortodoxe şi un caiet, scris de mîna sa, *Pro memoria*. În acest text, redactat în grabă pentru copila care-l părăseşte poate pentru totdeauna, el se întreabă dacă ea n-ar putea „printr-o stratagemă oarecare" să devină soţia marelui-duce Peter-Ulrich fără să-şi renege religia luterană. În rest, îi recomandă să se arate respectuoasă şi docilă faţă de persoanele influente din noua sa patrie, să nu se opună niciodată bunului plac al prinţului, soţul ei, să nu se încreadă „în nici o doamnă" din anturajul său şi să nu se amestece în treburile guvernării, „aşa încît Senatul să nu se indispună". Aceste precepte le-a enunţat deja, în mai multe rînduri, cu voce tare, în faţa ei. Şi Figchen, pe moment, a recunoscut înţelepciunea lor. Le va pune oare în practică atunci cînd va fi cazul? Nu ştie, nu vrea să se gîndească la asta. Tot ceea ce i se întîmplă ţine de fantastic. Închisă în trăsură, între tatăl său întunecat şi mama sa entuziasmată, îi vine greu să creadă că s-a despărţit cu adevărat de Babet Cardel, de caietele sale, de prietenii de joacă, de copilăria sa şi că se îndreaptă, cu hurducăieli, spre viitorul de intrigi, de glorie şi de putere la care a visat atît.

CAPITOLUL II

LA DRUM

Regele Frederic al II-lea al Prusiei se urcase pe tron cu patru ani în urmă, la moartea tatălui său, Frederic-Wilhelm I, temutul „rege-sergent", reorganizatorul armatei. În vîrstă de treizeci şi doi de ani, tînărul suveran a cîştigat repede preţuirea prinţilor germani prin mintea sa luminată, prin vasta sa cultură, prin energia şi luciditatea sa politică. Conştient de ameninţarea pe care o constituia pentru ţara sa vecinătatea Rusiei, la nord, şi a Austriei, la est, el a căutat în fel şi chip să ajungă la un acord cu Rusia. Dar, sub influenţa vicecancelarului Bestujev, împărăteasa Elisabeta se declarase, la început, antiprusacă. Problema găsirii unei logodnice pentru marele-duce Peter-Ulrich produce o mare agitaţie în tot anturajul ţarinei. Clanul lui Bestujev insistă ca împărăteasa să aleagă o prinţesă saxonă, pe prinţesa Mariana, a doua fiică a regelui Poloniei, ceea ce ar fi permis reunirea Rusiei, a Saxei, a Austriei, a Angliei şi a Olandei, pe scurt, a trei sferturi din Europa, împotriva Prusiei şi a Franţei. Clanul opus, adică cel francez, dirijat de la distanţă de către Frederic al Prusiei, se străduieşte să destrame această combinaţie. Evident, Frederic al II-lea ar fi putut s-o propună pe propria-i soră, prinţesa Ulrike, o partidă foarte potrivită. Respinge însă ideea unui asemenea sacrificiu. „Nimic n-ar fi fost mai nefiresc — va scrie el — decît sacrificarea unei prinţese de sînge regal prusac, pentru a înlătura o saxonă." În schimb, mica prinţesă Sophie de Anhalt-Zerbst i se pare o bună candidată. Nici prea bătătoare la ochi, nici prea ştearsă. Cu părinţi care nu stînjenesc. O lansează deci pe piaţă. Germanul Brümmer, preceptorul marelui-duce, şi medicul curţii, francezul Lestocq, preiau sarcina de a lăuda împărătesei avantajele acestei căsătorii.

Elisabeta este de acord că Sophie, aparţinînd unei ramuri secundare, va fi fără îndoială mai docilă decît o persoană de obîrşie înaltă. Portretul pictat de Antoine Pesne arată că fata are farmec şi o bună sănătate. În fine, ea se trage din ramura Holsteinilor, atît de dragă ţarinei de la moartea logodnicului ei, Karl-August. Fără acea pierdere tragică, Sophie ar fi astăzi nepoata sa. Iar Peter-Ulrich este nepotul său. Sînt în familie. Ea îi ordonă lui Brümmer să trimită o invitaţie Johannei şi fiicei ei. Frederic al II-lea cîştigă astfel prima etapă. Dar afacerea nu este încă pusă la punct. Această mică Sophie este oare demnă să fie purtătoarea tuturor speranţelor Prusiei? Îndată ce sosesc călătorii, regele vrea să vadă copilă. Johanna, înnebunită, transmite regelui că Sophie este bolnavă. A doua şi a treia zi, acelaşi răspuns. Regele, nerăbdător, refuză să creadă această scuză. De ce i se ascunde „candidata"? Este urîtă? Este lipsită de inteligenţă? Încolţită de întrebări, Johanna sfîrşeşte prin a mărturisi că există un obstacol major în prezentarea fiicei sale: nu are rochie de gală. Imediat, regele dă ordin să i se trimită o rochie a uneia dintre surorile sale. Figchen se îmbracă tremurînd şi se repede la palat, unde toţi invitaţii sînt deja reuniţi în aşteptarea ei. Deşi obişnuită cu saloanele, îşi stăpîneşte cu greu bătăile inimii, miza fiind de astă dată atît de însemnată. Frederic al II-lea o primeşte în anticameră şi faţa i se luminează la vederea acestei graţioase copile cu ochi minunaţi, care-i face reverenţe. Este intimidată şi asta îi măreşte farmecul. După ce schimbă cîteva cuvinte cu ea, Frederic consideră că a făcut o alegere bună. Festinul nu se mai termină. Cînd se încheie, prinţul Ferdinand de Brunswick, fratele reginei, îi spune Sophiei că este invitată, în aceeaşi seară, la cină, la masa regelui. Ea îi comunică de îndată mamei sale, care răspunde vexată: „Mi se pare ciudat, căci eu sînt invitată la masa reginei!" Johanna nu înţelege de ce, în această conjunctură, regele se interesează mai mult de fiica ei decît de ea. La urma urmei, ea este creierul; Figchen nu este decît un pion pe tabla de şah. Surpriza devine stupoare cînd o vede pe Figchen, seara, la supeu, nu numai la masa regelui, dar chiar alături de Majestatea Sa în persoană. Paralizată, la început, de această augustă vecinătate, Figchen prinde repede îndrăzneală şi susţine conversaţia cu tact şi vioiciune. Frederic al II-lea, pentru a o face să se simtă în largul ei, sporeşte numărul întrebărilor. „M-a întrebat despre mii de lucruri, a vorbit despre operă, despre comedie, poezie, dans şi nici nu mai ştiu despre ce! În fine, mii de fleacuri ce se pot discuta cu un copil de

patrusprezece ani... Ceilalţi meseni priveau cu ochii mari cum Majestatea Sa era prinsă în discuţie cu o copilă." Strălucitoare în rochia ei de împrumut, cu obrajii aprinşi, cu inima palpitînd, Figchen simte toate privirile aţintite asupra ei. Ca pentru a-i consacra triumful, regele o roagă să-i ofere o farfurioară cu dulceaţă unui curtean care se afla în spatele scaunului său şi îi spune acestuia cu voce tare: „Primiţi aceste dar din mîinile Iubirii şi ale Graţiei!" Acest compliment, spus în public de către regele Prusiei, o exaltă pe Sophie. Ea şi-l va aminti, cuvînt cu cuvînt, după treizeci de ani. Într-adevăr, are impresia că trăieşte aventura Cenuşăresei, scoasă din întuneric, lansată în luminile balului şi cucerind toate inimile, începînd cu cea a prinţului. Mîine, va trebui să înapoieze rochia. Dar, dincolo de hotare, este sigură că o aşteaptă alte splendori.

Cîteva zile mai tîrziu, părăsesc Berlinul. La Schwedt, pe Oder, Figchen îşi ia rămas-bun de la tatăl ei, care, nefiind invitat în Rusia, trebuie să se întoarcă la Stettin. În ciuda bucuriei călătoriei, această despărţire o tulbură. I se pare că nu-l va mai revedea niciodată pe acest om bun şi simplu. Şi nu se înşală. Iar el, în culmea emoţiei, îi repetă plîngînd: „Rămîi credincioasă cultului tău, copila mea! Nu uita să citeşti îndrumările mele!" Ea îi promite tot ce vrea, printre şiroaie de lacrimi. Numai Johanna îşi păstrează cumpătul.

Pentru a dejuca intrigile partidei adverse din Rusia, s-a stabilit ca cele două prinţese să călătorească sub un nume fals. În actele Johannei scrie „Contesa de Reinbeck". I se pare că acest mister face expediţia mai palpitantă. Cele patru trăsuri greoaie care le duc pe mamă şi fiică, suita şi bagajele lor, sînt inconfortabile şi cu suspensii proaste. De altfel, nici anotimpul nu este potrivit călătoriilor lungi. Încă nu ninge, dar frigul e pătrunzător, în ciuda sobiţei de fontă care arde în trăsură. Înfofolite în blănuri, cu faţa acoperită de o mască pentru a-şi încălzi nasul şi obrajii, femeile se cufundă într-o somnolenţă apatică. Uneori, zdruncinături le taie şalele. Gem. Tocmai s-au răsturnat din cauza unei gropi. Vizitiul înjură. O haltă în vîntul îngheţat. Şi din nou la drum. Între popasurile rare drumul e lung şi obositor, iar în hanurile de poştă prusace nu se poate spera la o masă bună şi un adăpost ca lumea. „Cum camerele erau neîncălzite — va scrie Johanna,— trebuia să ne refugiem chiar în camera stăpînului hanului, care nu se deosebea prea mult de o cocină: bărbatul, nevasta, cîinele de pază, găinile şi copiii dormeau claie peste grămadă în leagăne, în paturi, în spatele sobei, pe saltele." Figchen suferă de o indigestie de la prea multă bere băută.

După Memel, călătoria devine şi mai anevoioasă. Blestemaseră hanurile de poştă, dar acum nu mai sînt deloc şi le regretă! Sînt nevoite să ceară ţăranilor să le închirieze cai de schimb. Le trebuie douăzeci şi patru de cai pentru a tîrî convoiul. Aceasta stîrneşte, de fiecare dată, discuţii, tîrguieli care o irită mult pe Johanna. În urma trăsurilor cu roţi se ataşează sănii, în caz că va ninge.

La Mitau, unde călătoarele ajung extenuate, se află o garnizoană rusă. Comandantul ei, colonelul Voieikov, se înfăţişează Johannei cu multă curtoazie, îi prezintă onorurile oraşului şi o informează că este însărcinat să o însoţească la Riga. A doua zi, Figchen şi mama sa tresar în trăsura lor auzind, în preajma Rigăi, detunături. Voieikov le explică pricina acestor petarde. Garnizoana trage salve în cinstea lor. Convoiul se opreşte. Prinţul Simion Kirillovici Narîşkin, mare-mareşal al curţii, fost ambasador la Londra, şi prinţul Dolgoruki, viceguvernator, ies în întîmpinarea celor două prinţese germane, le salută cu adînci plecăciuni, le oferă, din partea împărătesei, şube de zibelină şi le roagă să urce în sania de ceremonie care le conduce iute spre castel. Acolo, valeţi în livrea merg înaintea lor, cu paşi măsuraţi, pentru a le arăta apartamentele.

Încă zăpăcite de brusca schimbare, Johanna şi Figchen îşi schimbă repede rochiile şi merg să întîlnească asistenţa în straie strălucitoare care le aşteaptă în saloane. În faţa acestor capete înclinate, Johanna se simte în culmea onorurilor. După grosolănia hangiilor, semnele de respect cu care este înconjurată o răsplătesc de tot chinul. „Cînd mă duc la masă,— va scrie ea — se vestesţte cu trompetele din palat, cu tobele şi flautele, cu oboaiele gărzilor de afară... Nu-mi vine să cred că toate acestea sînt pentru biata de mine, pentru care, în alte părţi, abia se bate din tobă, iar în unele deloc." În ceea ce o priveşte pe Figchen, ea scrutează cu aviditate această lume nouă. În jurul ei se vorbeşte franceză, germană şi totuşi se află în Rusia. În această Rusie care a fost patria lui Petru cel Mare şi care s-ar putea ca într-o bună zi să fie şi patria sa. În fine, calea i se deschide în faţă. De acum încolo, fiecare pas contează. Nu trebuie să se mai poticnească de nimic.

După ce au vizitat Riga, călătoarele, însoţite de Narîşkin, pornesc din nou la drum. Spre Sankt-Petersburg, unde, din ordinul împărătesei, invitatele se vor odihni şi îşi vor completa garderoba, înainte de a se alătura curţii, care se află acum la Moscova. Organizarea convoiului o mulţumeşte pe deplin pe Johanna. Este însoţită de mai mulţi ofiţeri, un scutier, un majordom, un maestru cofetar,

mai mulţi bucătari, un chelar cu ajutorul său, unul care are în grijă cafelele, opt lachei, doi grenadieri şi doi furieri. Un escadron de cuirasieri deschide drumul. În jurul saniei principale galopează un detaşament al regimentului din Livonia. Sania pe care împărăteasa a pus-o la dispoziţia invitatelor sale este spaţioasă, acoperită cu postav roşu cu fireturi de argint, cu pat moale de fulgi, perne din damasc, cuverturi de satin şi altele din blănuri scumpe. Zăpada, soarele, clinchetul clopoţeilor, totul le creează celor două prinţese o senzaţie plăcută de irealitate. Puţin după Riga, somptuosul cortegiu întîlneşte cîteva sănii negre, jalnice, cu perdelele lăsate, înconjurate de soldaţi. Sophie vrea să afle cine sînt călătorii nevăzuţi. Narîşkin, încurcat, răspunde că este vorba, fără îndoială, de familia ducelui Anton-Ulrich de Brunswick. Mai tîrziu, Sophie va afla că micul ţar detronat Ivan al VI-lea şi mama sa, fosta regentă Anna, fuseseră într-adevăr răpiţi, în ziua aceea, la Riga, pentru a fi duşi la Oranienburg şi închişi într-o fortăreaţă. Astfel, în timp ce ea visa la o ţarină generoasă care o aşteaptă la Moscova pentru a-i făuri poate fericirea, victimele nevinovate ale aceleiaşi femei se află la doi paşi de ea, pe drumul înzăpezit, în fundul unei sănii păzite de soldaţi. Drumul gloriei se încrucişează cu cel al decăderii. Destinul se joacă înfăţişîndu-le celor pe care-i ridică tragedia celor pe care tocmai i-a doborît.

La 3–14 februarie (trebuie să socotim acum după calendarul iulian, cu unsprezece zile în urmă faţă de calendarul gregorian folosit în vestul Europei) convoiul soseşte la Sankt-Petersburg şi se opreşte în faţa peronului Palatului de Iarnă[1]. Este ora prînzului. Soare şi ger, totul scînteiază, de la cupolele bisericilor la apa Nevei, prinsă sub gheţuri. Cînd prinţesele, care călătoreau de mai bine de o lună, pun piciorul pe pămînt, izbucnesc salve de tun, trase din fortăreaţa Petropavlovsk, aflată pe partea cealaltă a fluviului. La picioarele scării se îmbulzesc curtenii şi diplomaţii care n-au urmat-o pe împărăteasă la Moscova. Patru doamne de onoare o înconjoară pe Sophie. „Sosită în apartamentul meu,— va scrie Johanna soţului ei — mi-au fost prezentate o mie şi una de persoane. Aveam limba uscată de frig. Cinez singură cu doamnele şi domnii pe care Majestatea Sa imperială mi i-a pus la dispoziţie; sînt servită ca o regină."

---

[1] Nu este vorba de Palatul de Iarnă pe care-l putem vedea astăzi şi care a fost construit de către Rastrelli din ordinul Elisabetei, ci de Palatul de Iarnă al lui Petru I, care se găsea pe amplasamentul actualului muzeu al Ermitajului.

Imediat, se lansează cu voluptate în intrigile de curte. Rămas la Sankt-Petersburg, ambasadorul Franţei, marchizul de La Chétardie, fost amant al împărătesei şi care dirijează pe ascuns facţiunea franceză favorabilă căsătoriei cu mica Sophie de Anhalt-Zerbst, o zăpăceşte pe Johanna cu complimente şi o asigură că este menită să joace un rol eminent în încheierea alianţelor. Trebuie, spune el, răsturnat oribilul Bestujev, un fanatic al apropierii de Austria. Iar pentru aceasta, să profite rapid de avantajul pe care-l oferă sosirea în Rusia a viitoarei logodnice a moştenitorului tronului. La 10 februarie este ziua de naştere a marelui-duce. Călătorind fără să cruţe caii, ar putea ajunge la Moscova la această dată. Împărăteasa ar fi sensibilă la această atenţie. Ce mai contează oboseala! Johanna, însufleţită, îl roagă pe Narîşkin să grăbească pregătirile de plecare. În această aventură nu se prea îngrijeşte de Figchen. Totuşi, îi va scrie soţului său în ciudatul jargon jumătate german, jumătate francez: „Figchen southeniert die fatige besser als ich" (Figchen suportă oboseala mai bine ca mine). Iar regelui Frederic al II-lea: „Fiica mea suportă admirabil oboseala, ca un tînăr soldat care dispreţuieşte pericolul, necunoscîndu-l; ea se bucură de măreţia care o înconjoară." Principala ei grijă este ca Figchen să depăşească toate greutăţile fără să cadă bolnavă, căci cea mai uşoară indispoziţie a logodnicei marelui-duce poate fi exploatată împotriva ei de către adversarii cauzei prusace. Împărăteasa n-ar accepta niciodată o noră cu sănătatea şubredă. Totul e să se mişte repede şi să reziste bine.

Înainte de a-şi face bagajele, Sophie apucă să viziteze oraşul împreună cu doamnele sale de onoare. Nimereşte în plin carnaval. O mulţime trîndavă şi veselă înconjoară barăcile de iarmaroc. Dar ceea ce o atrage pe fată nu sînt leagănele multicolore şi nici urşii dresaţi. Cea mai mare emoţie o încearcă în faţa cazărmilor gărzii, loc istoric, de unde, în urmă cu trei ani, Elisabeta a plecat să cucerească tronul. Vede crîncenii grenadieri ai regimentului Preobrajenski, care au însoţit-o pe ţarină în noaptea de 5 spre 6 decembrie 1741. Cere să i se arate drumul pe care l-au parcus pînă la Palatul de larnă, în strigătele „Trăiască măicuţa noastră Elisabeta". Povestirea acestei lovituri de stat o înflăcărează de un entuziasm prevestitor. Cerinţele momentului o întorc cu părere de rău de la aceste gînduri. Mama ei îşi pierde răbdarea. Totul este gata pentru plecare. Pornesc la drum noaptea. În zori, drumul şi cerul, la fel de albe, se contopesc. Încă o dată, Sophie este impresionată de imensitatea cîmpiei ruse. Totul în această ţară este nemăsurat:

distanţele, frigul, pasiunile politice. Johanna se vaită încetişor. De cîteva minute îşi simte ochii înghe ţînd, nările acoperindu-se cu cristale de gheaţă. Din fericire, vederea escortei ruse care galopează alături de sănii îi aminteşte că ea este mama viitoarei logodnice a marelui-duce, mătuşa moştenitorului tronului Rusiei, agentul secret al regelui Frederic al Prusiei, confidenta şi aliata ambasadorului Franţei...

Săniile zboară pe zăpada neîntinată. Se merge zi şi noapte. La şaptezeci de verste de Moscova, se înhamă şaisprezece cai la sania celor două prinţese. Traversînd un cătun, echipajul, care zbura mîncînd pămîntul, agaţă colţul unei cocioabe. O bară groasă de fier, căzînd de pe acoperiş, o loveşte pe Johanna la cap şi la umăr. Scoate un strigăt puternic, gîndindu-se că misiunea ei este compromisă. Cum să lupţi împotriva lui Bestujev cu un cucui în cap şi o durere într-un umăr? Sophie o linişteşte. Nu se vede nimic. Nici măcar o vînătaie. În schimb, doi grenadieri din regimentul Preobrajenski zac în zăpadă cu capetele însîngerate. Stăteau în partea din faţă a saniei şi au atenuat şocul. Adunaţi în jurul convoiului oprit, ţăranii şuşotesc: „Cea pe care o duc e logodnica marelui-duce!" Voieikov le ordonă să se ocupe de cei doi răniţi. Vizitiul dă bice cailor.

La 9–20 februarie, spre orele opt seara, cortegiul de treizeci de sănii soseşte în sfîrşit la Moscova şi se opreşte la Kremlin, în faţa scărilor de lemn ale palatului locuit de ţarină. S-au scurs cincizeci de zile de cînd Johanna primsie, la Zerbst, invitaţia de la Elisabeta a Rusiei. Şi acum este pe punctul de a o întîlni pe această femeie care face să tremure un imperiu. La ultimul popas, ea şi Figchen au îmbrăcat toaletele de curte care le-au fost oferite de către împărăteasă. „Îmi amintesc că aveam o rochie pe corp, fără crinolină, dintr-un moar în culori roz şi argintiu", va scrie Ecaterina în *Memoriile* sale. Conduse în apartamentele lor de către prinţul de Hessen-Homburg, cele două prinţese abia au timp să-şi tragă sufletul că deja marele-duce Peter-Ulrich aleargă să le întîmpine. Văzîndu-l, Figchen simte o împunsătură în inimă. O faţă prelungă, ochi bulbucaţi, gura moale — o fizionomie de degenerat. Era mai urît, mai plăpînd decît şi-l amintea. Se schimbase, oare, de cînd nu s-au mai văzut, sau îl idealizase ea, în visele ei, fără să-şi dea seama? În tot cazul, el le primeşte cu mare bucurie pe mătuşa şi pe vara sa. După ce le urează bun venit în germană, le invită să le prezinte Majestăţii Sale imperiale.

Cortegiul traversează un şir de săli pline de demnitari în uniforme strălucitoare şi doamne de curte ale căror rochii, la fel de elegante ca cele de la Versailles, o fac pe Johanna să se uite cruciş. La braţul marelui-duce Peter se simte ca plutind pe nori. În urmă vine Figchen, la braţul prinţului de Hessen-Homburg. Cînd capul procesiunii ajunge în sala de audienţe a împărătesei, uşa opusă se deschide larg şi apare Elisabeta a Rusiei. O femeie înaltă şi frumoasă, de treizeci şi cinci de ani, cu tenul rumen, opulentă, voinică, încorsetată în rochia sa cu panier, din mătase argintie lucioasă firetată cu aur. Se spune despre ea că e foarte cochetă şi are cincisprezece mii de toalete după moda frunţuzească şi cinci mii de pantofi. „Avea în păr o pană neagră, dreaptă, pusă pe o parte, iar pieptănătura îi era presărată cu o mulţime de diamante", va nota Sophie. Tînăra fată trebuie să-şi adune tot sîngele rece ca să nu leşine în faţa acestei divinităţi acoperite cu podoabe. Dar ea îşi stăpîneşte repede emoţia. Conştiinţa rolului ei o susţine. Înclină bustul şi îndoaie genunchii în cea mai graţioasă reverenţă, după moda franţuzească. Alături de ea, Johanna, înmărmurită, bîiguie un compliment împărătesei, îi mulţumeşte pentru bunătatea ei şi îi sărută mîna. Cu toate că e obişnuită cu astfel de omagii, Elisabeta se simte totuşi şi ea foarte emoţionată. Privind-o pe Johanna regăseşte trăsăturile logodnicului său dispărut. Iar cînd îşi îndreaptă privirile asupra Sophiei, este uimită de aerul ei de prospeţime, de supunere şi inteligenţă. La prima vedere, alegerea este din cele mai bune. Acest nătîng de Peter va avea în patul său o bucăţică demnă de un rege. Va şti el s-o facă fericită pe această copilă? Faptul nu are nici o importanţă. În timpul acestei lungi întrevederi, care se desfăşoară mai întîi în sala de audienţe, apoi în camera de culcare a ţarinei, Sophie are impresia că e examinată pe toate feţele, dezbrăcată, pipăită, cîntărită de către o cumpărătoare circumspectă. Se aştepta la asta. Face parte din meseria de prinţesă de măritat. În jurul ei, curtenii şi diplomaţii urmăresc scena. Mulţumirea care se citeşte pe obrazul trufaş al Elisabetei întăreşte speranţele clanului favorabil Franţei şi Prusiei, avîndu-i în fruntea coaliţiei pe ambasadorul Prusiei, Merdefeldt, marchizul de La Chétardie şi medicul Majestăţii Sale, Lestocq. În schimb, vicecancelarul Bestujev, care ţine cu Austria, Anglia şi Saxa, încearcă să-şi ascundă ciuda în spatele unui zîmbet forţat.

A doua zi, 10–21 februarie, ziua de naştere a marului-duce, împărăteasa apare în faţa mulţimii curtenilor îmbrăcată, de astă

dată, într-o rochie maronie brodată cu argint şi cu „capul, gîtul, pieptul" acoperite de bijuterii. Maestrul de vînătoare, contele Aleksei Razumovski, o urmează, ducînd, pe o farfurie de aur, însemnele ordinului Sfintei Ecaterina. De mai mulţi ani, el era amantul oficial al împărătesei şi fusese supranumit „împăratul nopţii". „Era unul din cei mai frumoşi bărbaţi pe care i-am văzut în viaţa mea", va nota Ecaterina în *Memoriile* sale. De fapt, pe acest „bărbat frumos", care era un ţăran ucrainean înzestrat cu o voce remarcabilă, Elisabeta îl angajase cantor în capela sa privată înainte de a-l atrage în dormitorul ei. Serviciile nocturne ale cîntăreţului au fost răsplătite cu tot soiul de demnităţi şi de titluri, incluzînd şi pe cel de conte. Unii şuşoteau că i-ar lega chiar o căsătorie secretă. În mod ciudat, el nu se folosea de influenţa pe care o avea asupra ei pentru a se amesteca în politică. Figchen contemplă cu mirare respectuoasă acest personaj important: un om matur, cu trăsături regulate, cu privirea seducătoare şi cu fruntea încoronată de o perucă pudrată. Fără să ştie întocmai care sînt funcţiile favoritului, ea vede în el un slujitor misterios al dorinţelor Majestăţii Sale, un fel de enormă delicatesă ambulantă. Fiind pe gustul ţarinei, trebuie să aibă nişte virtuţi supranaturale, sublime. Gata să accepte totul la o curte care o fascinează, ea nu se gîndeşte încă să critice. Încearcă să se instruiască. Împărăteasa pare, în ziua aceea, într-o excelentă dispoziţie. Solemnă şi surîzătoare totodată, ea se îndreaptă spre Figchen şi spre mama ei şi le înmînează ordinul Sfintei Ecaterina. Doamnele Cioglokova şi Vozonţova, amîndouă „doamne cu portret" ale împărătesei[1], prind decoraţia în formă de stea pe pieptul prinţeselor germane. Toţi din jurul lor par emoţionaţi. „Fiica mea şi cu mine trăim ca nişte regine", va scrie Johanna soţului ei. Deja şi-o imaginează pe Figchen căsătorită cu marele-duce şi pe ea însăşi stătuind-o pe ţarină întru preabinele Prusiei, iar pe Bestujev „răsturnat".

[1] Se numeau „doamne cu portret" persoanele care, prin înrudirea lor cu familia imperială sau pentru merite excepţionale, erau autorizate să poarte, pe veşmintele de curte, un portret în miniatură al Majestăţii Sale, într-un cadru de diamante.

CAPITOLUL III

TREPTELE TRONULUI

Atenţiile împărătesei continuă să le copleşească pe cele două prinţese. Johannei nu-i vine să creadă că are un şambelan, doamne de onoare, paji ataşaţi persoanei sale. Viaţa la Moscova este o înlănţuire de serbări, de baluri, de supeuri a căror măreţie o fac să-şi piardă capul. În acest carusel de chipuri şi nume, Sophie, în schimb, îşi păstrează întreaga luciditate. După o clipă de ameţeală, ea observă, se informează, încearcă să afle cît mai multe despre toţi cei din jur. A şi înţeles că trebuie, cu orice preţ, să se iniţieze în tainele curţii, dacă vrea ca într-o bună zi să se mişte cu dezinvoltură în acest mediu strălucitor şi artificial. La Stettin, visase în faţa portretului împărătesei, atît de superbă în rochia sa de gală, cu bustul plin şi cu privirea de un albastru întunecat. Pentru a o pregăti în vederea unui eventual „destin rus", mama ei o învăţase să o venereze pe această suverană puternică şi generoasă. Or, realitatea este cu totul alta. Sophie va afla acest lucru încetul cu încetul, din confidenţele murmurate, întîmplător, de unii şi de alţii. Cine este adevărata Elisabetă a Rusiei? Frumoasă, lacomă, senzuală, indolentă, ea a avut, în prima tinereţe, un sentiment puternic pentru logodnicul ei (fratele Johannei), iar după moartea acestuia s-a dedat unor nebunii amoroase din cele mai înjositoare. Amanţii se succedau unul după altul în patul ei. Demnitari de la curte, ambasadori, vizitii, lachei, ofiţeri din gardă, toţi erau buni. În 1730, la moartea lui Petru al II-lea, nepotul lui Petru cel Mare, Elisabetei i s-a ivit ocazia să urce pe tron; Anna, sora sa, fiind decedată, ea rămăsese singura urmaşă directă a împăratului. Prea ocupată însă cu viaţa ei amoroasă, a preferat să se dea deoparte în favoarea unei nepoate

a lui Petru cel Mare[1], o altă Anna, văduva ducelui de Kurlanda. Aceasta, neavînd copii, s-a gîndit să-şi asigure un moştenitor în persoana fiului nepoatei sale, o a treia Anna, ducesă de Mecklenburg. În 1740, la moartea împărătesei Anna, „moştenitorul", în vîrstă de cîteva luni, a fost proclamat împărat sub numele de Ivan al VI-lea, iar tînăra lui mamă, Anna de Mecklenburg, înconjurată de un întreg consiliu german, asigura regenţa. La curte, facţiunea rusă, puternic sprijinită de reprezentanţii Franţei, s-a revoltat văzînd un strănepot al lui Petru cel Mare întruchipînd puterea imperială, în timp ce Elisabeta, propria fiică a lui Petru cel Mare şi a Ecaterinei I, era ţinută în umbră. Marchizul de La Chétardie, ambasadorul Franţei, şi medicul Lestocq, care se numărau, atît unul cît şi celălalt, printre amanţii Elisabetei, au convins-o că, dacă ea nu va acţiona foarte repede, regenta Anna de Mecklenburg ar putea da ordin să fie arestată şi aruncată într-o mînăstire. Înspăimîntată, Elisabeta a consimţit pînă la urmă să treacă prima la fapte. Ofiţerii gărzii Preobrajenski îi erau credincioşi. Într-o clipă, micul ţar Ivan al VI-lea, Anna de Mecklenburg şi soţul său, ducele de Brunswick, au fost arestaţi şi aruncaţi într-o fortăreaţă.

Devenită împărătească, Elisabeta a dat dovadă în noul său rol de un ciudat amestec de lene şi perseverenţă, de cochetărie şi cruzime, de cucernicie şi destrăbălare. Dezmăţurile ei, gustul pentru orgii, patima maniacă a gătelilor (nu purta niciodată de două ori aceeaşi rochie) n-o împiedicau să se teamă de Dumnezeu şi să venereze icoanele. Îşi vopsea părul şi sprîncenele în negru, se acoperea de bijuterii, şi nu îngăduia ca vreo altă femeie să încerce să strălucească alături de ea. Cu toate că vorbea curent franceza, italiana şi germana, era incultă şi destul de needucată. Suprimase pedeapsa cu moartea la urcarea sa pe tron, din mărinimie, dar îi supusese pe mai mulţi demnitari la simulacrul pedepsei supreme, înainte de a-i trimite în Siberia şi, în 1743, pusese să li se taie limba conteselor Lopuhina şi Bestujeva, implicate într-un complot. „Majestăţii Sale îi plac în mod deosebit licorile tari", va scrie cavalerul de Éon, agentul secret al lui Ludovic al XV-lea. „Uneori i se întîmplă să i se facă rău pînă la leşin. Atunci trebuie să i se taie rochia şi corsetele. Îşi bate servitorii şi femeile." Trufaşă, bănuitoare, ranchiunoasă, nu se ocupa de treburile publice decît din

[1] Fiica lui Ivan, fratele mai mare al lui Pentru cel Mare.

cînd în cînd, după toane. Dar miniştrii tremurau în faţa ei, căci o ştiau în stare, într-un moment de furie, să-i expedieze direct din biroul lor într-o fortăreaţă. În doi ani de domnie, caracterul ei totodată autoritar şi instabil se afirmase într-atît încît diplomaţii străini o considerau fiinţa cel mai greu de înţeles şi de mînuit. În ciuda vieţii sale personale atît de uşuratice, ea nu se îndoia o clipă de legitimitatea ei, aproape divină, de puterea ei asupra poporului rus. I s-a părut deci obligatoriu, de la început, să-şi asigure urmaşi. Neavînd copii şi neputînd avea vreodată, s-a gîndit la nepotul ei, Karl-Peter-Ulrich de Holstein, fiul sorei sale defuncte, Anna, nepotul lui Petru cel Mare. Băiatul, plăpînd şi aproape sărac cu duhul, era crescut la Kiel de către ofiţerii holsteinezi. Crescut milităreşte, făcea instrucţie, încă de la şapte ani, cu o puşcă şi o sabie pe măsura sa, stătea de gardă, învăţa jargonul cazărmilor. La nouă ani, promovat sergent, stătea odată, cu arma la umăr, la uşa sălii unde tatăl său benchetuia cu prietenii. Atîtea feluri savuroase treceau prin faţa sa, încît băiatul chinuit de poftă îşi stăpînea cu greu lacrimile. La al doilea rînd de mîncăruri, tatăl său l-a scos din postul său, i-a acordat public gradul de locotenent şi i-a ordonat să se aşeze printre invitaţi. Nebun de fericire, copilului i-a pierit pofta, şi nu a putut să înghită nimic. Va spune mai tîrziu că acest eveniment a fost „cel mai frumos din viaţa sa". În 1739, după moartea tatălui său, holsteinezul Brümmer, mare-mareşal al curţii ducale, a devenit preceptorul său principal. O brută mărginită şi maniacă, „un dresor de cai". Fără să ţină seama de sănătatea şubredă a elevului său, îl pedepsea lipsindu-l de hrană sau obligîndu-l să rămînă îngenuncheat pe boabe de mazăre uscată pînă cînd, după spusele unui alt preceptor, Stehlin, „genunchii săi înroşiţi se umflau". Într-o zi, Stehlin a trebuit să intervină pentru a-l împiedica pe Brümmer să-l lovească cu pumnii pe micul prinţ. Terorizat, Peter-Ulrich chema în ajutor garda. Uneori, în urma ameninţărilor lui Brümmer, copilul vomita. Ţinut la acest regim, el a devenit temător, ascuns, viclean, prefăcut. Cînd împărăteasa Elisabeta a pus să fie chemat la Moscova, în februarie 1742, a fost dezamăgită de adolescentul de paisprezece ani, diform fizic şi moral, pe care i-l prezenta Brümmer. Ea, care iubea bărbaţii cu sînge iute, se întreba îngrijorată dacă acest neisprăvit va şti să stea pe un tron. Nu vorbea curent decît germana. Era de religie luterană. N-avea nici cea mai mică înclinaţie să guverneze o ţară. Păcat! Nu avea însă de unde alege. Înainte de toate, trebuia să asigure viitorul dinastiei Romanovilor.

Botezat Petru Fiodorovici, după ritul ortodox, nepotul împărătesei a fost proclamat mare-duce şi succesor la tronul Rusiei. Or, el dispreţuia noua sa religie, îşi bătea joc de popi, nu prea vroia să înveţe rusa, ducea dorul ţării sale. Pe scurt, Elisabeta, după ce măturase din calea ei familia Mecklenburg, care, în ochii poporului, reprezenta influenţa germană, adopta în mod ciudat drept moştenitor un alt german, căruia îi oferea tot o germană drept logodnică!

Aceasta, deşi foarte tînără, are judecata sigură. Primită cu bucurie de marele-duce Petru, este încîntată de simpatia pe care el o manifestă faţă de ea, dar îl găseşte copilăros în felul de a vorbi şi instabil în sentimente. Ceea ce îl bucură în întîlnirea lor este faptul că are în sfîrşit şi el pe cineva de vîrsta lui cu care poate vorbi. „În acest scurt răgaz, — va scrie Ecaterina în *Memoriile* sale — am văzut şi mi-am dat seama că el nu acorda mare importanţă naţiunii asupra căreia era sortit să domnească, că ţinea încă la luteranism, că nu-i plăceau cei din jurul său şi că era foarte copilăros."

Atenţia politicoasă cu care Sophie pare să-l asculte îi cîştigă încrederea şi-l face să mărturisească că el o consideră foarte drăguţă, ca rudă, dar că iubeşte pe alta, o domnişoară Lopuhina, care a fost din nefericire alungată de la curte după ce mamei sale, implicată într-o maşinaţie politică, i s-a tăiat limba şi a fost exilată în Siberia. Mai adaugă, cu nevinovăţie, că ar fi dorit să o ia pe această fată de soţie, dar s-a resemnat să se căsătorească cu ea, Sophie, „pentru că aşa doreşte mătuşa sa". „Ascultam aceste vorbe despre înrudire roşind şi mulţumindu-i pentru a-mi fi acordat atît de repede încredere, — va scrie Ecaterina — dar în sinea mea mă miram de atîta nesocotinţă şi lipsă de înţelepciune." Acum ştie cu cine are de-a face. Din punct de vedere sentimental nu se mai poate aştepta la nici o surpriză plăcută. Acest lucru îl presimţea încă de la plecarea spre Rusia. De altfel, ea a făcut această călătorie nu pentru a trăi o mare dragoste, ci pentru un ţel politic. Nici nu are încă cincisprezece ani şi totuşi, în loc să-şi urmeze mama în clevetirile intrigilor mondene, îşi pregăteşte, în umbră, cu o tenacitate elaborată, viitorul. De la bun început, a înţeles că pentru a plăcea împărătesei, pentru a se impune demnitarilor, pentru a cîştiga simpatia celor slabi şi a celor tari, trebuie să devină tot atît de rusoaică ca şi cum s-ar fi născut pe acest pămînt. În timp ce imbecilul ei văr, marele-duce Petru, îşi indispune anturajul afişînd mereu maniere nemţeşti, ea se dedică studiului intens al limbii ruse şi al religiei

ortodoxe. Profesorul ei de religie este Simeon Todorski, un preot fin, cultivat, cu idei largi. Vorbind germana cu uşurinţă, îi explică Sophiei că religia ortodoxă nu este atît de depărtată cum se spune de credinţa luterană şi că ea nu va trăda promisiunea făcută tatălui ei, trecînd de la un cult la altul. Tînăra nu aştepta decît să fie convinsă. Dumnezeu, gîndeşte ea, nu poate să nu-i ierte schimbarea credinţei atunci cînd miza acestei schimbări radicale este imperiul Rusiei. Pentru a pregăti terenul, îi scrie tatălui ei că nu există antinomie doctrinală între cele două religii. Doar „cultul exterior" este diferit. Evident, „cultul exterior" o derutează puţin prin fastul său oriental. Crescută în severitatea luterană, ea vede în acest univers de odăjdii aurite, de tămîie, de icoane, de lumînări, de plecăciuni şi cînturi mistice un scenariu necesar „brutalităţii poporului", după propria sa expresie. Dar, ceea ce contează este elanul sufletului şi nu ritualul ce însoţeşte această exaltare. Christian-August, surprins de această rapidă schimbare, zadarnic îi scrie fiicei sale că trebuie să „nu privească cu uşurinţă această încercare"; alegerea ei e făcută.

Dorinţa ei de „rusificare" este atît de vie încît profesorul de rusă, Adodurov, nu mai pridideşte cu laudele la adresa hărniciei elevei sale. Ea îl imploră să prelungească lecţiile peste ora stabilită. Pentru a-şi desăvîrşi cunoştinţele de limbă, se scoală noaptea din pat şi, în cămaşă şi cu picioarele goale, se aşază în faţa caietelor şi învaţă pe de rost liste de cuvinte. Din cauza frigului răceşte. Mama ei îi reproşează mai întîi că „se răsfaţă" şi îi ordonă să-şi ascundă indispoziţia în faţa unei curţi care pîndeşte cea mai mică slăbiciune a logodnicei marelui-duce. Se supune, dar febra urcă şi fata cade leşinată, medicii diagnosticînd o pneumonie acută. Viaţa prinţesei este în pericol. Imediat, clanul antifrancez al lui Bestujev recapătă speranţe. Dacă Sophie moare, vor putea prezenta o altă candidatură, favorabilă de data asta coaliţiei austro-engleze. Dar împărăteasa afirmă că, orice s-ar întîmpla, ea nu vrea o prinţesă saxonă. Iar Brümmer îi destăinuie lui La Chétardie că, „în eventualitatea unei situaţii extrem de neplăcute, dar care trebuie avută în vedere", el a luat deja precauţiile necesare, găsind pentru marele-duce o prinţesă de Darmstadt „arătoasă", pe care regele Prusiei o propusese „în cazul în care prinţesa de Zerbst n-ar reuşi".

În timp ce i se caută o înlocuitoare, Sophie clănţăne din dinţi în fundul patului, o trec toate apele, suferă de o durere în coaste şi îndură ţipetele mamei sale care se ceartă cu medicii. Aceştia vor

să-i ia sînge bolnavei şi Johanna se împotriveşte. Fratele ei, logodnicul împărătesei, spunea ea, a murit în urma acestei terapii. Medicii se decid să raporteze Elisabetei. Aceasta se reculegea la mînăstirea Troiţa. Cinci zile mai tîrziu, ea soseşte cu acel factotum care e Lestocq, o repede pe Johanna care a îndrăznit să ţină piept specialiştilor şi ordonă sîngerarea. Cînd sîngele ţîşneşte, Sophie leşină. Îşi revine în braţele împărătesei. Deşi foarte slăbită, ea îşi cîntăreşte şansele. Pe neaşteptate, are o mamă. Şi aceasta este Elisabeta a Rusiei! Răsplătind-o pentru curajul său, Elisabeta îi face cadou un colier de diamante şi o pereche de cercei. Johanna evaluează setul la douăzeci de mii de ruble. Însă, în graba ei de a o vedea sănătoasă pe tînăra fată, împărăteasa prescrie sîngerare după sîngerare. Mai mult de şaisprezece, în douăzeci şi şapte de zile! Johanna se împotriveşte. Împărăteasa îi dă ordin să rămînă în apartamentele sale.

Între timp însă, la curte toată lumea a aflat că mica prinţesă s-a îmbolnăvit petrecîndu-şi nopţile să înveţe ruseşte. În cîteva zile, o îndrăgesc toţi cei ce erau nemulţumiţi de manierele nemţeşti ale marelui-duce Petru. Cum starea sa nu se îmbunătăţeşte, mama ei vrea să cheme la căpătîiul bolnavei un pastor luteran. Încinsă de febră, sfîrşită de sîngerări şi posturi, Sophie, într-o extraordinară tresărire de voinţă, murmură: „La ce bun? Chemaţi-l mai degrabă pe Simeon Todorski. Mă voi împărtăşi bucuroasă acestuia." Şi, într-adevăr, Simeon Todorski vine să-i aducă alinarea religiei ortodoxe blîndei logodnice luterane a marelui-duce. Împărăteasa este mişcată pînă la lacrimi. Vorbele Sophiei sînt purtate în tot oraşul.

Pe măsură ce tînăra fată îşi face tot mai mult loc în inimile celor din jurul său, mama ei, prin gafele sale, stîrneşte antipatia celor mai mulţi. Nu a îndrăznit ea să-i ceară copilei sale muribunde o oarecare stofă bleu pal, cu flori argintii, cadou de la unchiul Georg-Ludwig? Sophie i-o dă cu părere de rău. Văzînd-o aşa de supusă, toată lumea este revoltată de egoismul Johannei. Pentru a o consola pe tînăra fată, împărăteasa îi trimite un lot de ţesături mai preţioase decît cea care i-a fost luată. Aceste dovezi de prietenie îi întăresc Sophiei convingerea că, dacă se va însănătoşi, nu va mai fi trimisă înapoi la Zerbst. Cu tenacitate, în pofida slăbiciunii, ea continuă să tragă învăţăminte din tot ceea ce vede şi aude. Adesea, cu ochii închişi, se preface că doarme pentru a surprinde conversaţia doamnelor de la curte pe care împărăteasa le-a însărcinat s-o vegheze. „Ele îşi spuneau ce aveau pe suflet şi, aşa, aflam multe lucruri."

Puţin cîte puţin, în ciuda poţiunilor şi a sîngerărilor, Sophie îşi recapătă forţele. Răul este în sfîrşit înlăturat. Va putea să reia lupta. La 21 aprilie 1744, ziua în care îşi aniversa cei cincisprezece ani, reapare în public. „Devenisem slabă ca un schelet, — va scrie ea — „crescusem, iar faţa şi trăsăturile mi se lungiseră, părul îmi cădea şi eram de o paloare cadaverică. Eu însămi mă consideram urîtă de speriat şi nu-mi puteam regăsi fizionomia. Împărăteasa îmi trimise în ziua aceea un borcănel cu ruj şi-mi ordonă să-mi pun."

Cîteva zile mai tîrziu, mergînd cu încăpăţînare spre ţelul pe care şi-l fixase, îi scrie tatălui ei pentru a-l anunţa că are intenţia de a se converti curînd la religia ortodoxă:

„Cum nu găsesc aproape nici o diferenţă între religia greacă şi religia luterană, m-am hotărît (după ce am citit alesele îndrumări ale Alteţei Voastre) să-mi schimb religia şi vă voi trimite neîntîrziat mărturisirea mea de credinţă. Îndrăznesc să cred că Alteţa Voastră va fi mulţumită."

Scriind aceste fraze ceremonioase, ştie foarte bine că, citindu-le, tatăl ei va simţi o adîncă tristeţe. Dar pentru ea, acum, Zerbst este departe, iar trecutul ei german pare că aparţine unei alte lumi şi ea este cu totul întoarsă către noua sa familie, către noua sa ţară. Numai de n-ar strica totul mama ei, care se agită, trage iţele, complotează! Johanna îi primeşte acum în salonul ei pe cei mai mari duşmani ai vicecancelarului Bestujev: Lestocq, La Chétardie, Merdefeldt, Brümmer... Este mai nervoasă şi mai vorbăreaţă ca niciodată. Crede că are cap politic. Nu observă că, de cîtva timp, împărăteasa se poartă foarte rece cu ea.

În luna mai 1744, Elisabeta şi curtea sa se duc din nou la mînăstirea Troiţa. Sophie, Johanna şi marele-duce Petru primesc ordinul să o urmeze îndată pe Majestatea Sa. Abia sosiţi, împărăteasa o convoacă pe Johanna în apartamentul său. Lestocq îi urmează. În timp ce aceştia trei discută în spatele uşilor închise, Sophie şi Petru, aşezaţi unul lîngă altul pe marginea unei ferestre, cu picioarele atîrnînd, trăncănesc veseli. Maturizată prin suferinţele bolii, Sophie se simte mai aproape de lumea adulţilor decît de cea a copilăriei, căreia încă îi aparţine vărul ei, amator de soldaţi de plumb şi de bîrfe ale servitorimii. Copil prost crescut, grosolan la vorbă şi lipsit de afecţiune, el nu o consideră ca pe o logodnică şi nici măcar ca pe o tînără fată. N-are faţă de ea nici cea mai mică urmă de curtoazie. Şi totuşi, îi caută tovărăşia. În timp ce ea rîde de prostiile pe care i le înşiră el, uşa se deschide. Lestocq, medicul şi

sfetnicul împărătesei, iese vijelios, cu o faţă tragică, şi-i spune brutal Sophiei: „Această mare veselie va înceta imediat! N-aveţi decît să vă faceţi bagajele şi să plecaţi imediat; să vă întoarceţi de unde aţi venit!" Cu suflarea tăiată de această interpelare brutală, Sophie tace, în timp ce marele-duce cere explicaţii: „Asta o s-o aflaţi mai tîrziu!", spune Lestocq şi se îndepărtează plin de aroganţă. Imediat, Sophie se gîndeşte la vreo greşeală a mamei sale. „Dar, dacă mama voastră este vinovată, voi înşivă nu sînteţi", îi spune marele-duce. „Datoria mea este să-mi urmez mama şi să fac ceea ce îmi va ordona", răspunde ea. În sinea ei speră ca marele-duce s-o implore să rămînă. Dar lui nici prin cap nu-i trece. Ea sau o alta... „Am văzut clar că m-ar fi părăsit fără părere de rău", va scrie ea în *Memorii*. „În ceea ce mă priveşte, înţelegînd în ce ape se scaldă, el îmi era aproape indiferent, dar nu şi coroana Rusiei." Să fie, oare, aceasta, prăbuşirea visului? Va trebui să se întoarcă la Zerbst cu capul plecat? Cuprinsă de nelinişte, Sophie ghiceşte că soarta ei se joacă în clipa aceea în spatele uşilor care s-au închis iarăşi, dincolo de care se află împărăteasa şi mama sa. În sfîrşit, iată că ţarina iese din cameră. Are obrajii în flăcări, un aer enervat şi privirea răzbunătoare. În spatele ei, vine Johanna răvăşită, „cu ochii înroşiţi de lacrimi". Instinctiv, cei doi tineri sar în grabă de pe fereastra înaltă unde erau cocoţaţi. Văzîndu-i, mînia ţarinei pare să se domolească. Surîde în faţa gestului lor copilăresc şi îi îmbrăţişează. În inima Sophiei încolţeşte speranţa. Nu-i încă totul pierdut, din moment ce Elisabeta face deosebire între mama vinovată şi fiica nevinovată.

După plecarea ţarinei, Sophie află în sfîrşit, de la mama sa înecată de plîns, motivele acestui mare scandal. În timp ce Johanna complota cu prietenii Franţei şi ai Prusiei pentru a-l răsturna pe vicecancelarul Bestujev, aceasta a reuşit să intercepteze şi să descifreze corespondenţa secretă a lui La Chétardie, care, deşi oficial suspendat, avea încă prerogative de ambasador. În scrisorile sale, foarte ireverenţioase, La Chétardie critica lenea, frivolitatea împărătesei, gustul nemăsurat al acesteia pentru găteli şi cita în sprijinul spuselor sale părerile Johannei, pe care o prezenta ca pe un agent în serviciul regelui Frederic. Adunînd destule dovezi împotriva adversarilor săi, Bestujev i-a prezentat documentele ţarinei. În culmea mîniei, ea ordonă ca La Chétardie să fie expulzat din Rusia în douăzeci şi patru de ore, o convoacă pe Johanna şi revarsă asupra ei un potop de injurii. Prinţesa de Anhalt-Zerbst îşi pierde orice

credit la curte. Intrigile au pierdut-o. În jurul ei se face un mare gol. Nimeni nu mai îndrăzneşte să-i frecventeze salonul. Totuşi, nu este expulzată. Din consideraţie pentru fiica sa este lăsată să vegeteze în apartamentul ei. Victoria duşmanului său Bestujev, care cu acest prilej a fost numit cancelar, o face să turbeze de furie. Îşi revarsă necazul asupra Sophiei, care o exasperează prin calmul ei. O copleşeşte cu ironii şi insulte, îi reproşează dizgraţia lor. Răbdătoare, Sophie reia urzeala deşirată de neîndemînarea Johannei. Trebuiau înnodate firele, răscumpărate greşelile, recîştigate simpatiile. Singură cu ea însăşi la această curte străină, în mijlocul unei ţări ale cărei moravuri nu le cunoaşte şi a cărei limbă abia o înţelege, avînd pe cap o mamă enervantă şi orgolioasă, lipsită de prieteni, de sfaturi, pîndită de capcane, ea nu pierde din vedere drumul pe care şi l-a ales. Să o cucerească pe împărăteasă, pentru că nu se punea problema să-l cucerească pe Petru, şi să-l îmblînzească pe cumplitul Bestujev, care nu putea fi răsturnat. De fapt, după primul moment de panică, i se pare că a ieşit în cîştig din această criză care a pierdut-o pe Johanna. Prin contrast cu uneltirile viclene ale mamei, candoarea fiicei pare mai înduioşătoare în ochii ţarinei. Sigură de această dată că se află pe calea cea bună, Sophie pune şi mai multă ardoare în învăţarea limbii ruse şi a religiei ortodoxe. Furtuna se îndepărtează. Se vorbeşte din nou despre convertire şi logodnă. Se propun date. Se discută cu gravitate despre fazele celor două ceremonii. Sophie se străduieşte să fie cît mai tandră cu sărmanul Petru, care are acelaşi ten palid, privire sașie şi piept scobit. Oare se va aprinde vreo scînteie între ei? Nu, marele-duce se pregăteşte de căsătorie cu aceeaşi indiferenţă cu care s-ar pregăti să-şi schimbe haina. „Inima nu-mi prevestea nimic bun", va scrie Ecaterina în *Memoriile* sale." Ambiţia singură mă susţinea. Aveam în suflet ceva care nu m-a lăsat nici o clipă să mă îndoiesc că voi deveni împărăteasa Rusiei, prin voinţa mea."

CAPITOLUL IV

LOGODNA

Din ordinul împărătesei, se stabileşte în sfîrşit data de 28 iunie 1744 pentru convertirea Sophiei la religia ortodoxă. A doua zi, 29 iunie, ziua sfinţilor Petru şi Pavel, se va oficia logodna tinerei catehumene şi a marelui-duce Petru. La apropierea acestor două evenimente, Sophie are un sentiment în care se amestecă exaltarea şi neliniştea. În pragul acestei împliniri, ea se întreabă deodată dacă n-a mers pe un drum greşit. La ce încercări o vor supune aceste înălţări în rang? Totuşi, nu lăsă să se ghicească nimic din frămîntările ei. „A dormit foarte bine toată noaptea — scrie mama sa — semn sigur de mare linişte sufletească."

O mare mulţime este adunată în capela imperială, cînd îşi face apariţia Sophie, într-o rochie de ceremonial asemănătoare cu cea a împărătesei, din postav roşu de Tours galonat cu argint, o panglică albă strîngîndu-i părul nepudrat. „Trebuie să spun că mi-a părut frumoasă", notează mama sa. Toată asistenţa este impresionată de eleganţa acestei tinere prinţese scundă, brună, cu tenul pal şi ochii albaştri, cu alură nobilă şi modestă. Citeşte în rusă, cu un puternic accent german, „cincizeci de pagini *in-quarto*" şi recită cu voce sigură, fără să ezite, simbolul noii sale credinţe. Împărăteasa plînge de emoţie, iar curtenii, neputînd face altminteri, plîng şi ei. În mijlocul emoţiei generale, Sophie vrea să pară fericită, senină şi stăpînă pe ea: „În ce mă priveşte, mi-am ţinut firea şi am fost lăudată."

În ziua aceasta ea îşi schimbă prenumele. Ar fi putut, desigur, să primească botezul ortodox pe prenumele Sophiei, frecvent în noua sa ţară. Împărăteasa însă s-a opus, obsedată de amintirea mătuşii sale, sora vitregă a lui Petru cel Mare, temuta regentă Sofia pe care a trebuit să o închidă într-o mînăstire pentru a pune capăt

poftei sale de putere. Ecaterina, în schimb, este prenumele mamei împărătesei. Ar putea exista, oare, o alegere mai fericită? Însă în Rusia orice persoană poartă, în afara prenumelui său, prenumele tatălui. Or, tatăl noii Ecaterina se numeşte Christian-August. Ecaterina Kristianovna sau Ecaterina Avgustovna ar fi sunat ciudat, amintind supărător de regenta Anna Leopoldovna, mama micului Ivan al VI-lea, pe care Elisabeta l-a detronat. Viitoarea logodnică a marelui-duce se va numi deci Ecaterina Alekseevna, altfel spus, Ecaterina, fiica lui Aleksei, ceea ce avea să fie pe placul oricărui slav. Astfel, tatăl Sophiei, care n-a fost invitat la ceremonie, nu va figura nici măcar cu numele în confirmarea fiicei sale. Dezbotezată, rebotezată, dezrădăcinată, transplantată, rusificată, pare a fi alta. Cel puţin în aparenţă. În realitate, ea ştie prea bine că nu există o deosebire fundamentală între Sophie de ieri şi Ecaterina de azi. A străbătut doar un pas în plus pe calea pe care şi-a ales-o. La ieşirea din biserică, primeşte de la împărătească un colier şi o broşă cu briliante. Obosită de ceremonie, cere însă îngăduinţa de a nu lua parte la festin. Trebuie cu orice preţ să-şi refacă forţele în vederea petrecerilor care vor urma.

A doua zi dimineaţă, ziua logodnei, abia se trezise cînd i se aduc un portret al împărătesei şi un altul al marelui-duce, amîndouă împodobite cu briliante. Îndată ce s-a îmbrăcat, se duce la Elisabeta, care o primeşte în ţinută imperială, cu coroana pe cap şi mantia imperială pe umeri. Se formează cortegiul. În frunte merge împărăteasa, sub un baldachin de argint masiv, purtat de opt generali-maiori. Ecaterina şi marele-duce o urmează. În spatele lor vin Johanna, prinţesa de Homburg şi doamnele de la curte, „potrivit rangului lor". Procesiunea coboară încet scara de onoare a palatului, *krasnoie krîlţo*, trece printre două rînduri de regimente de gardă şi, traversînd piaţa, pătrunde în catedrală, unde preoţi bărboşi, în odăjdii aurite, îşi primesc cu respect şi supunere suverana. Elisabeta îi conduce pe cei doi tineri pe o estradă acoperită cu catifele, în mijlocul bisericii. Arhiepiscopul Ambrozie al Novgorodului celebrează logodna. Ceremonia durează patru ore, timp în care toată asistenţa trebuie să rămînă în picioare. Ecaterina îşi simte picioarele îngreunate. Se clatină de oboseală. În sfîrşit, se schimbă inelele de logodnă. „Cel pe care mi l-a dat el valora douăsprezece mii de ruble, — va scrie Ecaterina — iar cel pe care l-a primit de la mine, patrusprezece mii." Se trag apoi salve de tun, iar clopotele Moscovei umplu cu dangăte puternice văzduhul. Mica prinţesă de

Anhalt-Zerbst a devenit „mare-ducesă a Rusiei", „Alteţă imperială". Ea primeşte această înălţare în rang cu un calm surîzător, cu demnă modestie. Johanna însă fierbe. Tot i se pare că nu este tratată cu toate atenţiile cuvenite mamei „moştenitoarei" tronului. Pentru ospăţul de logodnă, ea pretinde să se aşeze, împreună cu perechea de mari-duci, alături de ţarină. Locul său, spune ea, nu este alături de celelalte doamne ale curţii. Pretenţiile ei o supără pe împărăteasă. Ecaterina suferă în tăcere din pricina acestei noi necuviinţe a mamei sale; maestrul de ceremonii nu-şi mai vede capul. În sfîrşit, se aşază pentru Johanna o masă aparte, într-un cabinet cu geam mare, dînd spre tron. Ea cinează aici, „într-un fel de incognito".

Seara îşi va lua revanşa, la bal. I se îngăduie să danseze pe covorul întins în faţa tronului, covor pe care numai ţarina, Ecaterina şi prinţesa de Hessen aveau dreptul să-l calce în picioare dansînd menuetul. Cavalerii acestor doamne sînt marele-duce Petru, ambasadorii Angliei, Holsteinului şi Danemarcei, precum şi prinţul de Hessen. Ceilalţi curteni dansează în jurul acestui perimetru sacru. Balul are loc în *Granovitaia Palata*, în salonul cu faţete, a cărui formă aminteşte de interiorul unei rodii. Un stîlp central enorm susţine tavanul scund. Valeţi în livrea franţuzească, cu perucă pudrată şi ciorapi albi, veghează la uşi. Muzica este asurzitoare. Plecăciunile şi pupăturile de mîini nu mai contenesc. Johanna observă că la sfîrşit mîna ei dreaptă avea „o pată de roşeaţă de mărimea unui florin nemţesc", din cauza buzelor care au atins-o. „Căldura şi mulţimea aproape te înăbuşeau", va scrie la rîndul său Ecaterina.

O dată petrecerea încheiată, împărăteasa îşi înmulţeşte atenţiile. Daruri în bijuterii şi stofe preţioase, precum şi treizeci de mii de ruble pentru cheltuielile mărunte ale noii mari-ducese[1]. Suma i se pare Ecaterinei enormă. Ea n-a avut niciodată bani pentru cheltuieli personale. Îi trimite îndată o parte din sumă tatălui său, pentru a putea plăti îngrijirile fratelui ei bolnav. Are de-acum propria sa curte, alcătuită cu grijă de împărătească, pentru a o înveseli: şambelani, curteni, doamne şi domnişoare de onoare, toţi tineri şi voioşi.

[1] O rublă de aur valora, atunci, după Castéra, cinci livre de Tours. Pe de altă parte, cu toate că este foarte dificil să stabileşti o echivalenţă între monedele vechiului regim şi cele din Franţa de azi, se estimează, pe baza valorii actuale a napoleonului, că livra de Tours ar corespunde astăzi la doisprezece franci. Deci, valoarea rublei de aur de pe vremea Ecaterinei ar reprezenta şaizeci de franci actuali.

Nici unul nu face parte din coteria care o înconjura altădată pe Johanna. Printre ei se află chiar fiul cancelarului Bestujev. Acum, dacă prinţesa de Anhalt-Zerbst vrea să-şi vadă fiica, trebuie să anunţe şi, adesea, un şambelan asistă la audienţă. Eticheta de la curte o obligă pe Johanna să arate respect şi supunere faţă de cea pe care pînă mai ieri n-ar fi şovăit s-o pălmuiască pentru vreo purtare nelalocul ei. Umilită de această răsturnare ierarhică, ea se plînge de toate şi mai ales de mica curte uşuratică ce se învîrte în jurul Ecaterinei, prea veselă după gustul său. În apartamentele marelui-duce şi ale marii-ducese se rîde din nimic, se joacă de-a baba-oarba, se sare, se dansează, se aleargă, se strică un clavecin ca să se facă din capacul lui derdeluş. Dedîndu-se acestor jocuri copilăreşti, Ecaterina încearcă să cîştige dragostea celui ce va fi în curînd soţul ei. Împărăteasa o înţelege şi o încurajează pe tînăra fată în eforturile sale de seducere. Dar Brümmer, preceptorul marelui-duce, este de altă părere. El îi cere Ecaterinei să-l ajute să „îndrepte" caracterul elevului său. Ea se opune. „I-am spus că mi-era imposibil şi că prin asta i-aş fi devenit nesuferită ca toţi cei din jurul său." Din instinct, ea a înţeles că pentru a-l cuceri pe Petru trebuie să procedeze contrar educatorilor săi. Dacă, în căutarea unei prietene, descoperă în ea o guvernantă, totul este pierdut. În timp ce ea se sileşte să-şi pregătească o fericire în care nu crede deloc, Johanna, neobosită, îşi face noi prieteni. Dar încă o dată şi-i alege prost. Oamenii care se adună în jurul ei sînt dintre cei ce nu sînt pe placul împărătesei. Amorezată foc de şambelanul Ivan Beţki[1], pe care-l cunoaşte de multă vreme, ea se afişează cu el, astfel încît toate gurile rele de la curte vorbesc de o legătură. Ecaterina este informată despre aceasta. Totuşi, ea nu are puterea s-o înfrîneze pe Johanna, pentru care discreţia şi moderaţia sînt noţiuni nedemne de o femeie de rang mare.

Săturîndu-se de serbări, baluri şi banchete, împărăteasa se pregăteşte să plece în oraşul sfînt Kiev. Pioşenia a făcut întotdeauna la ea casă bună cu gustul pentru plăcerile lumeşti. Plăcerile le ispăşeşte prin rugăciune, iar rugăciunea o predispune la plăceri. Bineînţeles, marele-duce, marea-ducesă şi Johanna vor face parte din suită. La această perspectivă, Ecaterina este prinsă între bucuria de a cunoaşte ceva nou şi teama ca vreo gafă a mamei sale să nu o scadă din nou în ochii ţarinei.

---

[1] Ivan Beţki era cumnatul prinţului de Hessen.

Între Moscova şi Kiev sînt vreo mie de verste. Enorma caravană, formată din trăsuri pentru călători şi şarete pentru bagaje, se tîrăşte pe drumurile uscate de iulie. Zilele trec, satele se succed unele după altele, orizontul se îndepărtează la nesfîrşit şi te afli tot în Rusia. Ai zice că imperiul Elisabetei nu are sfîrşit. În trăsură, alături de mama sa şi logodnicul său, Ecaterina priveşte cu lăcomie peisajele, prin portieră, şi este pătrunsă de sentimentul imensităţii şi al forţei. Fără îndoială, nu există nimic mai măreţ pe lume decît această ţară care, de-acum, este a ei. Împărăteasa vine în urma lor, la distanţă de cîteva zile. Se spune că este în toane rele şi a expediat în exil mai multe persoane din anturajul său. Opt sute de cai de schimb aşteaptă, la fiecare oprire, sosirea caravanei. La popasul de la Koseleţ, marele-duce Petru sparge din neatenţie capacul casetei Johannei, în timp ce „sărea de colo-colo, pentru a mă face să rîd", va spune Ecaterina. Johanna, exasperată, îl tratează de „băieţaş prost crescut". El îi răspunde că ea se poartă ca o „zgripţuroaică". Ecaterina, încercînd s-o calmeze pe mama sa, este repezită cu atîta furie încît izbucneşte în lacrimi. „Din acel moment, marele-duce îi purtă pică mamei mele, — va scrie ea — şi niciodată nu va uita această ceartă; mama mea, la rîndul ei, îi păstră ranchiună... Degeaba am încercat să-i îmbunez şi pe unul şi pe celălalt, nu reuşeam s-o fac decît rareori; amîndoi aveau mereu cîte o răutate pe limbă, gata oricînd să se înţepe; situaţia mea devenea din cauza asta tot mai spinoasă." În ciuda lipsei de interes faţă de logodnicul său, Ecaterina se simte mai aproape de el decît de mama ei. La urma urmei, viitorul ei sînt el şi uriaşa Rusie, iar nu Johanna şi minusculul principat de Anhalt-Zerbst.

În sfîrşit, împărăteasa soseşte şi ea la Koseleţ şi festivităţile reîncep. Se dansează pînă-ţi pierzi răsuflarea şi se joacă cărţi. În unele seri, mizele la diferite mese ajung pînă la cincizeci de mii de ruble. Doamnele se întrec în toalete fastuoase, numai apartamentele în care stau sînt strîmte. Ecaterina şi mama ei dorm în aceeaşi cameră, iar suita lor, claie peste grămadă, în vestibul.

Apoi, toată curtea, cu tot cortegiul, se mută la Kiev. Aici, mai mult încă decît la Moscova, Ecaterina este uimită de frumuseţea solemnă a ceremoniilor religioase şi de fervoarea oamenilor de rînd care se închină la trecerea procesiunilor. Strălucirea poleită a icoanelor şi patrafirelor stă alături cu cenuşiul ţăranilor zdrenţuroşi, al pelerinilor, al cerşetorilor cîntăreţi de psalmi. Contrastul între bogăţia Bisericii şi sărăcia credincioşilor o uimeşte pe mica prinţesă

germană, învăţată cu stricta rînduire a templelor luterane. O lume necunoscută i se dezvăluie, o lume greu de pătruns. Dintr-o dată, ea descoperă în spatele dublei splendori a crucii şi a tronului, uluitoarea mizerie a unei naţiuni imense, aservită şi ţinută în întuneric. Mergînd încet, alături de marele-duce, în urma praporilor sfinţi, ea strecoară priviri curioase înspre mulţime şi simte teribila antinomie dintre splendoare şi mizerie. Nu este încă, din partea ei, decît o simplă curiozitate, aşa cum simţi în faţa unor animale sălbatice. Dar această curiozitate este însoţită de o stare de tulburare. Prima sa adevărată lecţie de rusă are loc, fără să ştie, acum, la Kiev. Dar viaţa de la curte o prinde iarăşi în vîrtejul ei. Cînd uşile saloanelor se închid în urma sa, i se pare că a visat acel scurt contact cu profunzimea întunecată a ţării. Pe neaşteptate, după ce a dat un mare bal cu prilejul aniversării sale, împărăteasa nu mai are astîmpăr. Totul o plictiseşte. Trebuie să schimbe decorul. Gata cu Kievul, cu bisericile sale, cu mînăstirile, preoţii şi catacombele sale. Majestatea Sa nu se mai gîndeşte decît să revină la Moscova, după ce şi-a creat iluzia de a-şi fi purificat sufletul printr-un pelerinaj.

La Moscova, Ecaterina regăseşte clevetirile, privilegiile, intrigile, frivolitatea, prefăcătoriile şi piedicile puse pe furiş. „Pe mine mă luau drept un copil", va scrie ea în *Memoriile* sale. „Îmi era tare teamă că n-am să le fiu pe plac şi făceam tot posibilul pentru a-i cîştiga pe cei cu care trebuia să-mi petrec viaţa. Respectul şi recunoştinţa mea pentru împărătească erau imense, o consideram ca pe o divinitate fără de cusur; de altfel, şi ea spunea că mă iubeşte aproape mai mult decît pe marele-duce." Într-adevăr , împărăteasa apreciază la noua mare-ducesă amestecul de seriozitate şi veselie, de voinţă şi supunere. La vremea aceea, Ecaterina, învăţîndu-şi meseria de personaj public, este pasionată după dans. În fiecare zi, de la şapte dimineaţa, maestrul de balet, francezul Landé, vine cu vioara sa de buzunar să o înveţe ultimii paşi la modă în Franţa. Face acelaşi lucru la ora patru după-amiază. Iar seara, Ecaterina uimeşte curtea prin graţia evoluţiilor sale în baluri şi mascarade.

O parte din aceste baluri mascate sînt, de altfel, de un gust îndoielnic. Astfel, împărăteasa a decis ca, în fiecare marţi, bărbaţii să se deghizeze în femei, iar femeile în bărbaţi. Neîndemînatici şi groteşti în rochiile largi cu panier, bărbaţii blestemă, în gînd, toanele suveranei lor, în timp ce femeile sînt necăjite că trebuie să apară în haine bărbăteşti strîmte, care le dezavantajează. Dar Majestatea Sa este încîntată: ea ştie că acest gen de travesti îi stă

de minune. „Numai împărăteasa arăta într-adevăr perfect, — va scrie Ecaterina — căci ei hainele bărbăteşti îi veneau cel mai bine; era de o mare frumuseţe în aceste veşminte." De altfel, mascaradele sînt un pretext de fandoseli şi busculade. Dansatorii şi dansatoarele, împiedicaţi în costumele lor de împrumut, cad unii peste alţii. Într-o seară, Ecaterina, căzînd în cursul unei figuri, se trezeşte în patru labe sub rochia cu panier a şambelanului Sievers şi rîsul ei tineresc îi înveseleşte pe toţi.

Dar după cîteva zile, simte, deodată, răceala dizgraţiei imperiale. În timpul unui antract la teatru, Elisabeta se întreţine cu consilierul său Lestocq fără a înceta să privească, cu mînie şi insistenţă, înspre loja unde se află Ecaterina, Johanna şi marele-duce. Puţin după aceea, Lestocq se prezintă în faţa Ecaterinei şi o anunţă sec că împărăteasa este furioasă pe ea din pricina prea multelor datorii pe care le-a făcut. Pe vremea cînd Majestatea Sa nu era decît prinţesă, ţinea foarte mult să se arate econoamă „ştiind că nimeni n-ar fi plătit pentru ea", precizează trimisul pe un ton arţăgos. Uimită, Ecaterina nu-şi poate stăpîni lacrimile. În loc s-o consoleze, Petru îi dă dreptate ţarinei, iar Johanna exclamă că toate astea sînt urmarea unei prea mari libertăţi acordate unei fete de cincisprezece ani.

A doua zi, Ecaterina îşi cere conturile şi constată că, într-adevăr, datorează şaptesprezece mii de ruble. În naivitatea ei, a crezut că donaţia pe care i-a oferit-o nu demult împărăteasa e fără sfîrşit. E drept că a cheltuit cu uşurinţă, dar ar fi putut face altfel? Cînd a ajuns în Rusia nu avea decît patru rochii în fundul cufărului, iar la curte toaletele se schimbă de trei ori pe zi. La început, s-a servit de lenjeria de pat a mamei sale, fără să se plîngă. Dar de îndată ce a avut mijloacele necesare, a vrut să se gospodărească singură. Şi apoi, a înţeles foarte repede că, în această societate străină şi ostilă, cu mici cadouri putea să cîştige prietenia unor persoane influente. Prin urmare, i-a copleşit cu atenţii pe cei din anturajul său, fără s-o uite pe mama ei, căreia dorea să-i potolească toanele arţăgoase, şi nici pe marele-duce, pentru a şi-l apropia mai mult! Ea crede că acest reproş de a fi risipitoare este o manevră a neînduplecatului Bestujev, care nu ştie ce să mai născocească pentru a o pierde în ochii Majestăţii Sale. Ieri, încă se considera „preferata" Elisabetei, într-un fel fiica ei spirituală, şi iată că primeşte de la protectoarea sa un reproş jignitor pentru onoarea ei şi îngrijorător pentru viitorul ei. Se miră, cu naivitate, cum de unei atît de mari suverane îi poate face plăcere să o umilească. I se dezvăluie, cu acest prilej,

caracterul cu două feţe al împărătesei, care te farmecă şi te terorizează, rînd pe rînd, şi înţelege spaima miniştrilor şi a curtenilor, a căror soartă depinde de un capriciu de sus. Zi de zi, ea se străduieşte să reintre în graţiile ţarinei, prin drăgălăşenie şi diplomaţie. Trecîndu-i accesul de furie, Elisabeta se îmblînzeşte şi aproape că uită incidentul.

După toate astea se mai îmbolnăveşte şi marele-duce de rujeolă. „Această boală, — va scrie Ecaterina — îl făcu să crească mult, dar mintea îi rămînea tot de copil." În timpul convalescenţei, se amuză punîndu-i să facă exerciţii militare, în faţa patului său, pe valeţii săi, pe pitici şi chiar şi pe Ecaterina, căreia îi acordă ca favoare un grad în armata sa personală. Preceptorii îl ceartă pentru purtările sale aiurite, iar el îi înjură şi îi dă afară. Firea sa devine din ce în ce mai ursuză. Conştient de prerogativele pe care i le conferă rangul şi vîrsta (doar are şaisprezece ani!), refuză să se mai lase comandat de acum încolo. „Eram confidenta prostiilor sale copilăreşti, — notează Ecaterina — dar nu eu trebuia să-l îndrept; îl lăsăm să zică şi să facă ce vrea." Blîndeţea ei fără margini îl dezarmează pe Petru. Fără să aibă pentru ea nici cea mai mică atracţie senzuală, se simte bine în tovărăşia ei. Poate că numai ei îndrăzneşte să-i vorbească deschis. La rîndul ei, Ecaterina, deşi îl judecă cu o luciditate necruţătoare, recunoaşte că în acest anturaj străin numai lîngă el se simte mai în siguranţă. Atîtea lucruri îi apropie! Au amîndoi aceeaşi vîrstă, vorbesc amîndoi germana, sînt amîndoi rătăciţi în această ţară pe care abia o cunosc, trebuie să-şi facă amîndoi ucenicia puterii în umbra ocrotitoare a împărătesei.

Îndată ce marele-duce este pe picioare, curtea părăseşte Moscova, pentru Sankt-Petersburg. Zăpada s-a aşternut din belşug. E foarte frig. Se călătoreşte în sănii. La popasul de la Kotilovo, pe marele-duce îl apucă frisoanele. Febra îi creşte rapid. Pe faţă îi apar pete. Brümmer interzice prinţeselor accesul în camera sa, căci bolnavul prezintă simptome de variolă. Este un flagel teribil în acele vremi. Tot de variolă a murit şi fratele Johannei, logodnicul de neînlocuit al ţarinei. Pentru a o feri pe Ecaterina de contaminare, mama ei hotărăşte să continue drumul, lăsîndu-l pe marele-duce în grija curţii sale personale. În acelaşi timp, trimite un curier împărătesei. Aceasta, sosită la Sankt-Petersburg, pleacă din nou, în grabă, la Kotilovo. Prinţesele se întîlnesc cu sania ei în mijlocul nopţii, pe drumul înzăpezit. După ce le cere veşti despre nepotul său, Elisabeta îşi urmează calea fără oprire. Această femeie, care,

în atîtea împrejurări, se arătase uşuratică, crudă, egoistă, nu se teme de astă dată să se expună unui pericol de moarte, din simplu simţ al datoriei. Abia sosită la Kotilovo, se instalează la căpătîiul bolnavului şi cere să-l îngrijească ea însăşi. Dezaprobarea anturajului n-o clinteşte în hotărîrea sa. Chiar riscul de a rămîne desfigurată, ea care este atît de mîndră de frumuseţea ei, nu ajunge s-o îndepărteze de patul unde Petru este zgîlţîit de febră. Va rămîne lîngă el timp de şase săptămîni.

Faţă de ceea ce aude spunîndu-se despre curajul împărătesei, Ecaterina regretă puţin de a fi acceptat, din supunere filială, să-şi urmeze mama, în loc să fi rămas la Kotilovo. La Sankt-Petersburg, i se pare deja că, prevăzînd moartea marelui-duce, unii curteni se îndepărtează de ea. Şi, într-adevăr, dacă Petru moare, ea nu mai înseamnă nimic. Soarta ei se joacă departe de ea, într-o încăpere înăbuşitoare, printre flacoane de medicamente. Neputînd să influenţeze cursul destinului, se mărgineşte să se roage lui Dumnezeu şi să trimită împărătesei scrisori respectuoase şi pline de simţire pentru a se interesa de sănătatea logodnicului său. Aceste scrisori le scrie în ruseşte sau, mai exact, recopiază textul, convenţional şi emfatic, pe care profesorul ei de rusă, Adodurov, îl redactează pentru ea. Fără îndoială că împărăteasa nu e păcălită de acest subterfugiu, dar este mişcată de atenţiile acestei copile care pune atîta zel în a uita că e nemţoaică.

Curtea, care revine în capitală fără ţarină, cleveteşte şi complotează. Johanna, presimţind ruina speranţelor sale, îi caută cu orice prilej ceartă fiicei sale. În aşteptarea evenimentelor, Ecaterina îşi amăgeşte neliniştea ascultînd înţeleptele sfaturi ale contelui de Gyllenborg, trimis oficial al curţii Suediei[1]. Îl întîlnise deja la Hamburg şi tînărul diplomat (nu are decît treizeci şi doi de ani) fusese cucerit de-ndată de inteligenţa tinerei fete. Aici, el îi reproşează gustul pentru lux şi plăceri. „Nu vă mai gîndiţi decît la găteli", îi spune el. „Lăsaţi frîu liber minţii voastre. Geniul vostru este făcut pentru fapte mari şi vă ţineţi de tot felul de copilării. Pot să pariez că n-aţi mai avut în mînă o carte de cînd sînteţi în Rusia!" O îndeamnă, astfel, să citească, cît mai repede, viaţa lui Cicero, Plutarh şi *Consideraţii asupra cauzelor grandorii şi decadenţei romanilor* de Montesquieu. Ea se scufundă cu aviditate în lectura

[1] Acesta venise în Rusia pentru a anunţa căsătoria moştenitorului tronului Suediei, Adolf-Friedrich, unchiul Ecaterinei, cu prinţesa Ulrike a Prusiei.

acestor scrieri serioase şi, stimulată de influenţa unor spirite elevate, decide să scrie un eseu literar despre ea însăşi, intitulat *Portretul unui filozof de cinsprezece ani* [1]. Luînd cunoştinţă de text, contele de Gyllenborg, încîntat, îl înapoiază autoarei, adăugînd douăsprezece pagini de comentarii şi păreri menite a eleva şi întări spiritul tinerei fete. În singurătatea şi dezorientarea sa, este fericită să găsească un mentor atît de binevoitor. Citeşte şi reciteşte preceptele acestuia, se pătrunde de ele, cum a făcut odinioară cu recomandările tatălui ei. Atunci cînd încă nu ştie dacă marele-duce va învinge boala, ea visează să uimească lumea prin cultura şi generozitatea ei.

Or, marele-duce se face bine. Elisabeta îi scrie, în rusă, Ecaterinei: „Alteţa Voastră, scumpa mea nepoată, sînt nesfîrşit de recunoscătoare Alteţei Voastre pentru plăcutele mesaje. Am întîrziat pînă acum cu răspunsul, deoarece nu puteam să vă liniştesc în ceea ce priveşte sănătatea Alteţei Sale marele-duce. Or, astăzi, pot să vă asigur că, spre bucuria noastră şi graţie lui Dumnezeu, el a revenit alături de noi."

La sfîrşitul lunii ianuarie 1745, împărăteasa părăseşte Kotilovo, cu nepotul său, pentru a reveni la Sankt-Petersburg. Absenţa, depărtarea, neliniştea au ameliorat imaginea lui Petru în amintirea Ecaterinei. Desigur, este plăpînd, osos, cu pleoapele grele şi surîsul cînd perfid, cînd nătîng, dar, aşa cum este, îi e drag şi e nerăbdătoare să-l revadă. Îndată ce călătorii sosesc la Palatul de Iarnă, între patru şi cinci după-amiază, ea este introdusă într-o sală mare unde o aşteaptă logodnicul ei. În penumbră, descoperă cu spaimă un fel de sperietoare. Petru a crescut mult şi variola i-a răvăşit chipul. Ochii, adînc înfundaţi în orbite, creează imaginea unui cap de mort. „Avea toate trăsăturile îngroşate, — va scrie Ecaterina — faţa încă destul de umflată; şi se vedea că ea va rămîne, fără îndoială, puternic marcată; în locul părului tăiat, avea o imensă perucă ce îl desfigura şi mai mult. A venit spre mine şi m-a întrebat dacă nu-mi era greu să-l recunosc. I-am bîiguit complimentele mele pentru vindecare, dar, de fapt, devenise înspăimîntător."

Tulburată de această scurtă întrevedere, Ecaterina fuge, ajunge în apartamentul ei şi leşină în braţele mamei sale.

---

[1] Textul acestui *Portret...* nu a ajuns pînă la noi. Ecaterina ne asigură că l-a ars în 1758, împreună cu alte documente, de teama unei percheziţii în apartamentul său.

La 10 februarie, ziua de naştere a marelui-duce (împlineşte şaptesprezece ani), împărăteasa renunţă de a-l arăta în public, într-atît fusese urîţit de variolă, şi o invită pe Ecaterina să cineze singură cu ea, „pe tron". Temîndu-se ca tînăra fată să nu se îndepărteze de acest băiat prea dizgraţios şi să nu rupă logodna printr-o nesăbuinţă, ea o înconjoară cu multă afecţiune. Se extaziază de scrisorile pe care Ecaterina i le-a scris în rusă, o face să vorbească în această limbă, îi laudă pronunţia, se minunează de frumuseţea ei care s-a împlinit, spune ea, în cîteva săptămîni. Curtea, care în ultima vreme o ţinea pe Ecaterina la distanţă, constată cu ocazia acestui dineu încălzirea relaţiilor între marea-ducesă şi ţarină, şi îndată se pune la unison. Ecaterina este din nou anturată, admirată, adulată. Asta o face foarte fericită. În realitate, nu s-a gîndit nici o secundă să-şi retragă cuvîntul dat, în ciuda aversiunii pe care i-o inspiră logodnicul său. Ea nu se va căsători cu chipul unei persoane, ci cu o ţară. „Eu, care aveam ca principiu să plac tuturor celor cu care urma să trăiesc, — va scrie ea în *Memoriile* sale — adoptam felul lor de a fi, manierele lor; vroiam să fiu rusoaică pentru ca ruşii să mă iubească." Şi mai departe: „Nu luam partea nici unora, nu mă amestecam în nimic, aveam mereu un aer senin, o atitudine prevenitoare şi politicoasă faţă de toată lumea... Arătam un mare respect mamei mele, o supunere fără margini împărătesei, consideraţia cea mai deplină marelui-duce şi căutam, în mod foarte studiat, dragostea publicului."

Marele-duce suferă totuşi din pricina degradării sale fizice în ochii logodnicei. Cu cît o vede mai frumoasă, amabilă, veselă, spontană, cu atît mai adîncă este conştiinţa urîţeniei sale. Uneori încearcă un fel de bucurie perversă în a-i provoca repulsia. Prietenia pe care ea i-o poartă i se pare simplă bună-cuviinţă sau chiar calcul deliberat. Îi poartă pică pentru că a înflorit ca femeie, în timp ce el se simte încă aşa de puţin bărbat în comparaţie cu ea. În timp ce ea se sileşte să înveţe rusa, să urmeze preceptele Bisericii ortodoxe, să uite de originile ei germanice, el se încăpăţînează să rămînă german şi luteran. Nu se simte în largul lui decît printre valeţii săi, care-i vorbesc un limbaj grosolan. Romberg, un fost dragon suedez, îl învaţă că, într-o căsătorie, femeia trebuie să tacă şi să tremure în faţa hotărîrilor bărbatului. „Discret ca o salvă de tun", după expresia Ecaterinei, marele-duce repetă aceste vorbe logodnicei sale. Cu aceeaşi ocazie, îi dă de înţeles că mai tîrziu o va ţine din scurt. Ea nu este nici surprinsă, nici jignită. Îl lasă să

vorbească. Cea mai mare distracţie a ei este acum călăria. Învaţă echitaţia la cazarma regimentului Izmailovski. Şi, pentru a se fortifica, bea în fiecare dimineaţă, după sfaturile medicilor, lapte şi apă de Seltz.

Profitînd de o schimbare de reşedinţă — împărăteasa şi nepotul ei s-au mutat la Palatul de Vară — , Petru îi comunică Ecaterinei, printr-un servitor, că locuieşte prea departe de ea pentru a-i face vizite dese. „Aici s-au sfîrşit toate asiduităţile marelui-duce pe lîngă mine", va scrie ea. „Simţeam prea bine lipsa lui de curtenie şi cît de puţin eram iubită; orgoliul şi vanitatea mea sufereau în tăcere, dar eram prea mîndră ca să mă plîng. M-aş fi simţit înjosită dacă mi s-ar fi arătat bunăvoinţă, pe care aş fi putut s-o iau drept milă. Totuşi, cînd eram singură, lacrimile îmi curgeau în tăcere. Mi le ştergeam şi mă duceam să mă distrez cu femeile din suita mea."

Bănuind ostilitatea crescîndă dintre cei doi logodnici, împărăteasa vrea să grăbească celebrarea căsătoriei. Pentru ea, cel mai important lucru este asigurarea succesiunii tronului. Medicii curţii o sfătuiesc respectuos să aştepte. După părerea lor, marele-duce nu este încă destul de copt pentru a se căsători. Aşa cum este el acum, ar fi incapabil să procreeze; trebuie să i se dea timp să devină un bărbat în toată puterea cuvîntului. Împărăteasa refuză să se lase convinsă. Dacă Petru este indiferent la farmecele logodnicei sale, se datorează faptului că bea prea mult. Să i se suprime alcoolul şi va deveni un adevărat cocoş. Medicii se înclină în faţa competenţei în materie a împărătesei. Se discută, cu calendarul în mînă, data ceremoniei.

Ecaterina priveşte cu groază apropierea acestui termen, pe care altădată îl dorea din tot sufletul. Se află în Rusia de mai mult de un an şi jumătate. „Cu cît se apropia ziua nunţii mele, — va scrie ea — cu atît deveneam mai tristă şi, deseori, mi se întîmpla să plîng din nimic." Ideea de a-şi împărţi viaţa cu acest prostănac, pe cît de urît pe atît de stupid, îi face dintr-o dată oroare. Îşi imaginează cu repulsie mîngîierile nupţiale, intimităţile pe care — din respect pentru taina creştină a căsătoriei — vă fi obligată să le suporte. Nevinovăţia sa e atît de mare încît acum, în preajma căsătoriei, nu ştie încă în ce constă exact diferenţa dintre sexe, nici la ce misterioasă activitate se dedă un bărbat cînd se află cu o femeie în patul său. Neliniştită, îşi întreabă domnişoarele de onoare. Cu toate că sînt la curent cu toate intrigile amoroase de la curte, fetele nu sînt în stare s-o iniţieze pe marea-ducesă în tainele actului fizic, care se spune

că urmează elanurilor sufleteşti. Înflăcărate şi naive totodată, ele discută în jurul patului Ecaterinei, fiecare avansînd presupuneri, propunînd explicaţii, repetînd, cu obrajii arzînd, confidenţele unor surori mai mari. Văzînd incoerenţa spuselor lor, Ecaterina se hotărăşte s-o întrebe pe mama ei, pentru a-şi lămuri mai apoi tovarăşele. Dar Johanna, de la prima întrebare, se supără, refuză să răspundă şi îşi ceartă fiica pentru această curiozitate neruşinată.

Marele-duce încearcă şi el, la rîndul său, să se informeze asupra a ceea ce va avea de făcut, o dată însurat. Lacheii, care sînt confidenţii săi, îi dezvăluie în termeni vulgari mecanismul unirii trupurilor. Îi vorbesc ca unui bărbat în toată firea, iar el nu este în realitate decît un copil întîrziat. În loc să-l stîrnească, poveştile lor îl paralizează. Rîde jenat ascultîndu-i şi se sperie.

În jurul acestor două fiinţe în derută, curtea se agită în vederea pregătirilor de ceremonie. Ecaterina, dezamăgită de acreala, instabilitatea şi nervozitatea mamei sale, speră, fără ca ceva să-i îndreptăţească speranţa, că tatăl ei va fi invitat la ceremonia căsătoriei. El măcar, în simplicitatea lui aspră, ar şti, se gîndeşte ea, cum să o sfătuiască şi să o susţină. De luni de zile el îi scrie scrisori după scrisori Johannei, implorînd-o să obţină din partea împărătesei invitaţia la care, în mod evident, are dreptul. Dar împărăteasa se teme să nu-l indigneze pe acest luteran mărginit prin spectacolul solemnităţilor de nuntă ortodoxe şi preferă să-l ţină departe de acest eveniment. Prinţul Christian-August va rămîne la Zerbst. De altfel, Johanna însăşi, după ce a stîrnit mînia suveranei, nu este decît tolerată în anturajul fiicei sale. Noroc că n-o trimite acasă înaintea marelui eveniment, ca pe o servitoare concediată pentru obrăznicie!

E pentru prima oară că Rusia se pregăteşte în vederea unei ceremonii de acest gen. Negăsind exemple în trecut şi dorind să dea nunţii nepotului său o strălucire internaţională, împărăteasa se informează la curtea Franţei, care tocmai celebrase căsătoria prinţului moştenitor, precum şi la curtea din Dresda, care sărbătorise căsătoria lui August al III-lea de Saxa, fiul regelui Poloniei. Specialiştii în ceremonial se pun pe treabă bucuroşi. Din toate părţile curg spre Petersburg notele ambasadelor, descrieri minuţioase, eşantioane de catifele şi de fireturi, schiţe descriind în amănunt fastul francez şi cel saxon. Elisabeta cercetează, cîntăreşte, calculează, imită, inovează. Vrea să întreacă toate naţiunile rivale Rusiei, prin subtilitatea etichetei şi bogăţia veşmintelor. De îndată ce gheaţa se sparge pe Neva, vase engleze, germane şi franceze

sosesc la Sankt-Petersburg şi debarcă trăsuri luxoase, stofe, mobile, livrele, veselă preţioasă, toate comandate în cele patru colţuri ale Europei. Christian-August, deşi n-a fost invitat la căsătoria fiicei sale, expediază ţesături preţioase din Zerbst. Anglia se remarcă prin livrarea mătăsurilor cu flori aurii şi argintii pe fond deschis, preferate de Elisabeta.

După mai multe amînări, căsătoria este în sfîrşit fixată pe 21 august 1745. Între 15 şi 18 august, crainici înzăuaţi, însoţiţi de un detaşament din garda călare şi de dragoni, parcurg străzile şi anunţă, în sunetul ţimbalelor, data ceremoniei. Mulţimea se îmbulzeşte în piaţa Amiralităţii pentru a vedea instalîndu-se fîntîni de vin, bănci şi mese destinate petrecerii populare, precum şi în faţa catedralei Kazan, unde sute de muncitori lucrează la decoraţia interioară. La 19 august, o escadră de galere aruncă ancora în faţa Palatului de Iarnă. La 20 august, oraşul răsună de salve de artilerie şi de sunetele clopotelor. În această seară, Johanna este cuprinsă brusc de nelinişti şi de remuşcări. O caută pe Ecaterina şi îi vorbeşte pe ocolite de încercarea care o aşteaptă, de „viitoarele sale îndatoriri" şi, în mijlocul vorbelor, izbucneşte în lacrimi. Dar ce deplînge ea, oare? Eşecul ambiţiilor ei diplomatice la curtea Rusiei sau destinul nesigur al fiicei sale, sortită celor mai mari onoruri şi celor mai mari primejdii? „Am plîns puţin, — va nota Ecaterina în *Memoriile* sale — şi ne-am despărţit foarte drăgăstos."

CAPITOLUL V

CĂSĂTORIA

La 21 august 1745, Ecaterina se scoală la ora 6 dimineaţa şi, în timp ce se îmbăia, împărăteasa îşi face apariţia pentru a o examina, în toată goliciunea sa şi fără farduri, pe cea care, de acum înainte, va purta speranţele tronului Rusiei. Controlul este concludent. Recunoscută aptă pentru îndatoririle ei viitoare, Ecaterina trece pe mîinile cameristelor. În timp ce este îmbrăcată cu o solemnă încetineală, o discuţie se iscă între ţarină şi coafor, prima pledînd pentru o pieptănătură plată în creştetul capului logodnicei, al doilea, pentru o pieptănătură în bucle. În final se adoptă montura buclată, sperînd că aceasta nu va dăuna echilibrului coroanei. Rochia de ceremonie este din brocart argintiu, cu jupă largă, corsaj strîns şi mîneci scurte; cusăturile, bordurile şi trena sînt brodate cu trandafiri argintii; pe umeri îi este pusă o capă de dantelă argintie; ansamblul este atît de greu încît, o dată îmbrăcată, Ecaterina abia se mai poate mişca. Toate bijuteriile trezoreriei imperiale sînt aşternute în faţa ei. Din ordinul împărătesei, se împodobeşte cu brăţări, cercei, broşe, inele, decoraţii, menite să uluiască mulţimile în calea ei. Cînd se priveşte într-o oglindă are impresia că este o constelaţie vie. Inima i se strînge de teamă. Este aşa de palidă că trebuie să i se dea cu ruj. „Tenul ei n-a fost niciodată mai frumos ca acum", notează mama sa. „Părul îi este de un negru spre castaniu, lucios, ceea ce scoate în evidenţă aerul său tineresc şi adaugă la avantajele brunetei, feminitatea blondelor." Pe părul său întunecat şi uşor ondulat împărăteasa aşază, în sfîrşit, coroana marilor-ducese. Coroana este grea. Ecaterina trebuie să se încordeze pentru a ţine capul drept. La prînz, soseşte marele-duce, şi el în veşminte din stofă argintie, acoperit de bijuterii. Ţinuta somptuoasă nu face decît să scoată şi mai mult în evidenţă urîţenia lui ca de maimuţă.

La ora trei, cortegiul de o sută douăzeci de rădvane porneşte la drum, pentru a conduce tînără pereche la catedrala Kazan. Poporul cade în genunchi îndată ce apare, trasă de opt cai albi, fabuloasa trăsură, toată numai sculpturi şi aurării, în care se află împărăteasa şi cei doi tineri. Atelajul este condus la pas de scutieri. El este precedat de marele-maestru de ceremonii şi de marele-mareşal al curţii, în caleaşcă deschisă, şi înconjurat de înalţii demnitari călare. „Nu se poate vedea ceva mai măreţ, mai magnific", notează însărcinatul cu afaceri francez, d'Allion.

În timpul predicii care precede binecuvîntarea nupţială, una din doamnele de la curte, contesa Cernîşova, care stătea în spatele tinerilor, şuşoteşte la urechea marelui-duce că nu trebuie în nici un caz să-şi ia ochii de la preot, căci există credinţa că acela dintre miri care va întoarce primul capul va muri cel dintîi. Petru ridică nepăsător din umeri şi bombăne: „Fugi de-aici! Ce prostie!" Şi îi povesteşte Ecaterinei. Ea nu-i dă nici o atenţie şi-şi adună toate puterile pentru a păstra o ţinută de statuie în mijlocul acestei pîcle în care se contopesc aurăriile, flăcările lumînărilor şi rîndurile de feţe.

După ceremonia religioasă, care durează mai multe ore, urmează un festin şi un bal. Ecaterina este la capătul puterilor. Coroana îi zdrobeşte fruntea. Cere permisiunea să şi-o scoată pentru cîteva clipe. I se răspunde că nu ar fi de bun augur. Pînă la urmă, împărăteasa îi permite să-şi scoată pentru un moment incomoda diademă. Dar e nevoită să şi-o pună din nou, pentru a dansa o suită de poloneze. Din fericire, balul este scurtat de o bruscă decizie a ţarinei, nerăbdătoare să-i trimită pe tinerii însurăţei în pat.

La ora nouă, Majestatea Sa imperială, înconjurată de cei mai mari demnitari ai curţii, de doamne şi domnişoare de onoare, de çîţiva privilegiaţi şi de Johanna, îi escortează pe cei doi miri pînă în pragul apartamentului nupţial. Acolo, soţii se separă, Petru retrăgîndu-se pentru a-şi schimba hainele într-o cameră vecină, în timp ce femeile o ajută pe tînăra fată să se dezbrace. Ţarina îi scoate coroana, prinţesa de Hessen îi pune cămaşa, altă demnitară îi dă rochia de cameră. „Exceptînd această ceremonie, — scrie Johanna — ritualul dezbrăcării tinerilor însurăţei este mult mai sărac ca la noi. Nici un bărbat nu mai îndrăzneşte să intre, îndată ce soţul a păşit în camera sa pentru a se îmbrăca de noapte. Nu se dansează ghirlanda, nu se împart jartiere." Eliberată de împovărătoarea podoabă, putînd să se mişte în voie, Ecaterina contemplă cu inima strînsă această cameră de ceremonie unde trebuie să se

consume sacrificiul. Pereţi îmbrăcaţi în catifea roşu aprins cu desene argintii. Un pat, avînd deasupra o coroană, acoperit cu o garnitură de catifea roşie brodată cu aur. Candelabre aprinse, ici şi colo. Şi ea, Ecaterina, ţintă a zecilor de priviri curioase, amuzate, vicioase, şirete, compătimitoare. În sfîrşit, toată lumea se retrage, lăsînd-o singură în pat cu neliniştea ei. Parcă ar fi o capră de sacrificiu, legată de ţăruş. Mama ei a prevenit-o vag, *in extremis*. În cămăşuţa sa roz, comandată la Paris, ea aşteaptă şocul, atacul, sfîşierea, revelaţia. Privirea îi este aţintită asupra uşii pe unde trebuie să intre această temută şi inevitabilă fiinţă: bărbatul său. Dar timpul trece şi uşa nu se mai deschide. După două ore începe să-şi facă griji. „Trebuie să mă ridic?" — scrie ea. „Trebuie să rămîn culcată? Nu ştiu nimic." Către miezul nopţii, doamna Krus, noua cameristă, vine la ea şi „cu mare veselie" o anunţă că marele-duce a pus să i se servească supeul. În timp ce ea numără minutele, el petrece cu valeţii săi favoriţi. În sfîrşit, după ce a băut şi a mîncat bine, îşi face apariţia, ameţit, cu chef, arţăgos şi declară: „Asta i-ar distra pe servitori, să ne vadă împreună în pat." După care se culcă şi cade într-un somn de brută, alături de tînăra sa nevastă, care, cu ochii larg deschişi în întuneric, se întreabă dacă trebuie să se bucure sau să se neliniştească de faptul că e neglijată.

Nici nopţile următoare nu-i vor aduce alte surprize Ecaterinei, care se resemnează să rămînă virgină lîngă un soţ neştiutor şi indiferent. Acestei înfrîngeri intime îi răspunde o veselie oficială, pe care împărăteasa o organizează cu mare pricepere. Baluri, mascarade, focuri de artificii, spectacole se ţin lanţ în capitala împodobită.

La 30 august, ţarina se duce la mînăstirea Aleksandr Nevski, unde este păstrată, pe uscat, într-un hangar, corabia pe care Petru cel Mare a construit-o, odinioară, cu mîinile sale, faimoasa „dieduşca", „strămoşul flotei ruse". Barca, roasă de cari, şi care nu mai poate pluti pe apă, este cocoţată pe un şlep. De catarg este agăţat un portret al ţarului creator al Rusiei moderne. Îmbrăcată în uniformă de ofiţer de marină (mereu acest gust pentru travestirile masculine!), Elisabeta urcă la bord şi, salutată de salve de artilerie, sărută portretul tatălui ei. Procesiunea se urneşte pe Neva. În urma „strămoşului flotei ruse", un şir de bărci somptuos decorate transportă curtenii zbîrliţi de vînt şi asurziţi de sunetul trompetelor şi al tobelor. Din nou, Petru cel Mare, condus de fiica sa preaiubită, face înconjurul oraşului pe care el l-a ridicat, prin forţa voinţei, pe un loc mlăştinos. Un oraş cu totul nou, jumătate terestru, jumătate

acvatic, străbătut de canale cu malurile consolidate prin rînduri de ţăruşi, cu cîteva case de piatră şi multe case de lemn, cîteva străzi pavate şi multe terenuri virane. „Construcţii din piatră nu erau — scrie Ecaterina — decît Milionaia, Lugovaia şi cheiul Englezilor, formînd un fel de perdea care ascundea clădirile dărăpănate din lemn, cele mai puţin arătoase din cîte se pot imagina. Casă cu tapiserie de damasc nu era decît cea a prinţesei de Hessen, toate celelalte aveau pereţii văruiţi ori tapiserii proaste de hîrtie sau de pînză vopsită." Dar n-are importanţă, Elisabeta este mîndră de capitala sa. Şi organizînd această plimbare pe apă, sub patronajul lui Petru cel Mare, ea afirmă, în faţa tuturor, că este adevărata moştenitoare a virtuţilor bărbăteşti ale tatălui său. Dacă Johanna este entuziasmată de alcătuirea şi bogăţia cortegiului (îl va descrie în detaliu în scrisorile sale), Ecaterina, în schimb, începe să se satureze de aceste serbări care se repetă. Balurile mai ales o dezamăgesc, pentru că tineretul este practic exclus. Trebuie să danseze interminabile cadriluri cu cavaleri de peste şaizeci de ani, „cei mai mulţi şchiopi, boşorogi sau ramoliţi". Ar fi dorit să se apropie de marele-duce, dar, spune ea, „scumpul meu soţ nu se ocupa deloc de mine şi era tot timpul cu valeţii săi, jucîndu-se de-a militarii, punîndu-i să facă instrucţie în camera sa, ori schimbînd uniforma de douăzeci de ori pe zi; eu căscam, mă plictiseam neavînd pe nimeni căruia să-i vorbesc, sau eram în roluri oficiale". Noua primă-cameristă, doamna Krus, terorizează tinerele din suită, ale căror flecăreli o distrau altădată pe Ecaterina. Li se interzice să se mai ţină de şuşoteli şi „zburdălnicii" cu marea-ducesă.

Sfîrşitul festivităţilor marchează şi încheierea şederii Johannei în Rusia. În cele douăzeci de luni ea a reuşit să-şi mărite fata şi totodată să-şi piardă reputaţia în ochii împărătesei. Mai întîi, manevrele sale politice, apoi legătura amoroasă cu contele Ivan Beţki, sînt judecate la curte cu asprime. Se şuşoteşte că ar fi rămas însărcinată şi că marea-ducesă va avea peste puţină vreme un frăţior sau o surioară. Ecaterina nu poate să ignore aceste zvonuri şi suferă în mîndria ei. Dar, deşi condamnă nesăbuinţa mamei sale, ea o compătimeşte văzînd-o bruftuluită şi umilită şi nu îndrăzneşte să-i reproşeze nimic. Hotărîtă s-o expedieze pe intrigantă, împărăteasa ţine totuşi să pară generoasă şi îi oferă şaizeci de mii de ruble pentru a-şi plăti datoriile. Dar, după ce-şi plăteşte primii creditori cu această sumă, Johanna constată că datorează încă şaptezeci de

mii de ruble. Ecaterina este înspăimîntată de suma datorată, dar promite să o achite, încetul cu încetul, în locul mamei sale, reducînd din apanajul ei personal de treizeci de mii de ruble pe an.

După ce-şi strînge bagajele, Johanna solicită o audienţă împărătesei, îi cade la picioare şi îi cere iertare pentru neplăcerile pe care i le-a pricinuit. Indiferentă la aceste căinţe, Elisabeta îi răspunde că este prea tîrziu să mai discute despre cele întîmplate, dar „dacă prinţesa ar fi fost mereu la fel de supusă, ar fi fost mai bine pentru toată lumea". Relatînd această scenă de adio, Johanna insistă asupra „amabilităţii" împărătesei. Acest eufemism, destinat lui Christian-August, ascunde cu greu scandalul dizgraţiei sale. Însărcinatul cu afaceri francez d'Allion spune despre ea că a fost pedepsită deoarece continua să întreţină o corespondenţă secretă cu Frederic al II-lea şi că scrisorile sale erau regulat „interceptate".

Pentru a evita o suferinţă prea mare fiicei sale, Johanna pleacă de la Ţarskoie Selo în zori, fără a-şi lua rămas bun de la ea. Ajunsă la Berlin, primeşte un mesaj de la Elisabeta prin care i se cere să-l roage pe Frederic al II-lea să-l recheme pe ambasadorul său Mardefeldt, considerat indezirabil la curtea Rusiei. Asta însemna să-i poruncească nefericitei să recunoască ea însăşi, în faţa regelui Prusiei, eşecul tranzacţiilor secrete cu care o însărcinase.

Între timp, la Ţarskoie Selo, găsind apartamentul gol după plecarea mamei sale, Ecaterina izbucneşte în lacrimi. Această femeie pe care a criticat-o atît de mult, dintr-o dată îi lipseşte. Cu toate defectele sale, ea era prietena ei cea mai bună. În absenţa ei, atmosfera de la curte devine irespirabilă. Niciodată Ecaterina nu s-a simţit mai singură. De cînd are dreptul să se atingă de ea, Petru evită orice ocazie de a rămîne numai ei doi. Îl sperie? O consideră urîtă? Ea nu înţelege. „L-aş fi iubit pe soţul meu, dacă ar fi vrut sau ar fi putut să fie cît de cît binevoitor", va scrie ea în *Memoriile* sale. „Dar mi-am făcut o idee lucidă, aproape crudă în privinţa lui, chiar din primele zile ale căsătoriei mele. Mi-am spus: «Dacă iubeşti bărbatul ăsta, vei fi cea mai nefericită creatură de pe pămînt; cu firea pe care o ai, vei dori să ţi se răspundă la fel; acest om aproape că nici nu te priveşte, nu vorbeşte decît de păpuşi sau aproape numai de asta, şi acordă mai multă atenţie oricărei alte femei decît ţie; eşti prea mîndră pentru a face scandal; aşa că, fă bine şi ţine-ţi în frîu sentimentele faţă de acest domn; gîndeşte-te, în primul rînd, la tine, doamnă.» Această primă amprentă, într-o inimă ca de ceară, îmi rămase, şi acest gînd nu mi-a ieşit niciodată din cap."

Neînţelegerea dintre Ecaterina şi Petru se amplifică repede. Noaptea, o dezamăgeşte, ziua, o exasperează. Întîrziat în dezvoltarea sa fizică datorită numeroaselor boli pe care le-a avut în copilărie, marele-duce suferă moral de a nu-şi putea satisface tînăra soţie şi îşi ia revanşa prefăcîndu-se atras de alte femei. Ecaterina, în naivitatea sa totală, îşi imaginează că soţul ei găseşte în altă parte acele plăceri pe care ea este incapabilă să i le ofere şi, din orgoliu, se face că dispreţuieşte aceste infidelităţi princiare. În faţa indiferenţei ei, el devine şi mai cinic. Iar ea, rănită de atîta grosolănie, se îndepărtează şi mai mult de un bărbat, care, gîndeşte ea, preferă oricare altă femeie în locul soţiei lui. Ştia, oare, că şi el era virgin?

Acest cuplu copilăros, care la început o înduioşa pe împărăteasă, începe să o calce pe nervi. După ce abia a aşteptat să-i vadă căsătoriţi pe cei doi tineri pentru a asigura viitorul dinastiei, acum, cînd îi vede instalaţi în prerogativele de moştenitori ai tronului, îi priveşte cu neîncredere şi aproape cu ostilitate. Pătrunsă de atotputernicia sa, suportă greu să aibă sub ochi „un succesor", neputînd admite că poporul ar putea venera pe altcineva în afara ei. Petru şi Ecaterina, în care a crezut că vede proprii ei copii, îi apar deodată ca nişte rivali de ale căror uneltiri trebuie să se teamă. Nu vor complota, oare, cu prietenii lor, împotriva ei, pentru a pune mîna pe putere înainte de soroc? Orice semn de stimă faţă de marele-duce şi de marea-ducesă devine o ofensă la adresa ţarinei. Decide să-i pună la punct pe aceşti tineri. Complimentele de altădată cedează locul jignirilor. Pentru început, împărăteasa izgoneşte de la curte o cameristă a Ecaterinei, Maria Jukova, a cărei singură vină este aceea de a fi foarte devotată stăpînei sale. Puţin după aceea, primul-şambelan al Ecaterinei, Zahar Cernîşov, este obligat să o părăsească, trimis la Regensburg în misiune diplomatică. Motivul: „Ne temem să nu se amorezeze de marea-ducesă. Nu face decît s-o privească tot timpul." Alţi curteni, bănuiţi a fi favorabili Ecaterinei, sînt îndepărtaţi sub diferite pretexte. Majestatea Sa nu vrea decît oameni siguri, oameni de-ai săi, în jurul cuplului mare-ducal. „Era un fel de a face rău gratuit şi din capriciu, fără să aibă nici un motiv", va scrie Ecaterina.

În ciuda acestei severităţi sporite la adresa ei, Ecaterina continuă să se comporte ca o adevărată mare-ducesă, învăţînd rusa şi asistînd la slujbele ortodoxe. Ea a simţit, de la primii săi paşi în Rusia, că singura ei şansă constă într-o strădanie continuă de naturalizare, de aclimatizare, de identificare politico-religioasă. Iar cînd

a ales o linie de conduită, nimic nu o poate face să se abată de la ea. Marele-duce o tachinează în legătură cu pioşenia ei. De ce nu se ţine deoparte, ca şi el, de toate aceste fandoseli mistice? Pasiunea lui acum este teatrul de marionete. A cerut să i se facă unul pentru uzul său personal, într-o încăpere alăturată apartamentelor împărătesei. Într-o zi, auzind zgomot în spatele peretelui, apucă un sfredel şi străpunge în mai multe locuri panoul unei uşi ferecate. Lipindu-şi ochiul de orificiu, descoperă sufrageria privată a Elisabetei. Împărăteasa se află la masă, cu amantul ei oficial, Razumovski, care îmbrăcase o ţinută de casă din brocart. În jurul lor, vreo doisprezece intimi. Încîntat de a-şi fi surprins mătuşa într-o companie galantă, Petru îşi adună toţi prietenii, aşază bănci şi scaune în faţa găurilor şi dă fuga să o caute pe Ecaterina pentru a o pofti să se delecteze pe seama spectacolului. Înspăimîntată de îndrăzneala lui, Ecaterina îi strigă că este nebun, că a divulgat la „cel puţin douăzeci de persoane secretul", că această copilărie riscă să îi coste scump. Petru, spăşit, nu insistă şi se întoarce la marionetele sale.

Puţin după aceea, cum era de aşteptat, împărăteasa este informată în legătură cu evenimentul, găseşte găurile făcute în uşă, se năpusteşte la Ecaterina şi îl convoacă pe nepotul său, care soseşte în halat de casă, cu boneta de noapte în mînă. Convulsionată de mînie, Elisabeta tună şi fulgeră împotriva neghiobului. Urlă că a uitat „tot ce-i datorează", că nu-l mai poate considera decît „un ingrat", că tatăl ei, Petru cel Mare, a avut şi el un fiu nerecunoscător, pe Aleksei, pe care l-a pedepsit „dezmoştenindu-l", că ea însăşi, sub împărăteasa Anna, nu s-a îndepărtat niciodată de la „respectul cuvenit unui cap încoronat", că altădată s-ar fi pedepsit cu fortăreaţa o asemenea crimă de lezmajestate! Din toate aceste vorbe, cele mai înfricoşătoare pentru cei doi tineri sînt cele care fac aluzie la ţareviciul Aleksei, pe care Petru cel Mare nu numai că l-a „dezmoştenit", dar l-a supus la tortură, de unde i s-a şi tras moartea. Cum marele-duce încearcă să se dezvinovăţească, Elisabeta îl somează să tacă şi-i adresează „o grămadă de injurii şi cuvinte jignitoare, dovedindu-i tot atîta dispreţ cît şi ură". În faţa unei astfel de violenţe, Ecaterina nu-şi poate stăpîni lacrimile. Împărăteasa o linişteşte. „Nu ţie ţi-am spus toate astea, bodogăne ea. Ştiu că tu nu ai luat parte la ceea ce a făcut el şi nici n-ai privit şi nici n-ai vrut să priveşti prin uşă."

Totuşi, la cîtva timp după aceea, tot asupra Ecaterinei se abate fulgerul mîniei. S-au scurs nouă luni de la căsătorie şi ea nu este

încă însărcinată. Această sterilitate este considerată de împărăteasă ca un afront personal. Vina îi revine numai marii-ducese, gîndeşte ea, care nu ştie să trezească dorinţele soţului său. O convoacă pe Ecaterina şi i-o spune verde în faţă. „Ea spunea... că eu eram cauza neîmplinirii căsătoriei mele." Ecaterina protestează cu naivitate, susţinînd că o femeie nu poate fi responsabilă pentru un asemenea eşec. Împărăteasa îi închide gura spunînd că da. Şi vorbeşte din experienţă! Apoi îşi urmează rechizitoriul, ridicînd tonul. „Ea spunea... că dacă nu-l iubesc pe marele-duce, nu este vina ei, că nu m-a căsătorit împotriva voinţei mele, că ea ştia foarte bine că iubeam pe altcineva; în sfîrşit, o grămadă de vorbe rele pe care nu mi le mai amintesc decît pe jumătate." Apoi, luată de valul mîniei, împărăteasa trece de la reproşuri conjugale la reproşuri politice. De la primele vorbe, Ecaterina înţelege că, împinsă de cancelarul Bestujev, duşman declarat al clanului franco-prusac, ţarina o bănuieşte acum de a împărtăşi ideile mamei sale. Era o nebunie, căci de la sosirea sa la curte îşi impusese ca regulă să nu se amestece în treburile de stat. Nu s-ar fi putut descoperi nimic în corespondenţa ei (deschisă de cancelarie), care să justifice aceste mustrări. Puţin îi pasă însă, ţarinei! Tot ce are legătură cu Johanna i se pare otrăvit. După ce a alungat-o pe mamă, acum o învinuieşte pe fiică. „Ea începu a mă ocărî, — va scrie Ecaterina — întrebîndu-mă dacă instrucţiunile după care acţionam erau de la mama mea, zicînd că o trădam pentru regele Prusiei, că toate înşelătoriile şi perfidiile mele îi erau cunoscute, că ştie totul..."

De data aceasta, lacrimile Ecaterinei nu ajung să potolească scorpia imperială. Cu obrajii stacojii, cu fulgere în priviri, Elisabeta vociferează, bate din picioare, ridică pumnii. „Credeam că are să mă bată..., ştiam că la mînie îşi bătea uneori femeile, pe cei din suită şi chiar pe cavalerii ei; să scap prin fugă nu puteam pentru că eram cu spatele lipit de uşă şi ea stătea chiar în faţa mea."

Sosirea neaşteptată a marelui-duce creează o diversiune. Elisabeta strînge din dinţi şi întoarce capul. Ecaterina, pe jumătate moartă de spaimă, se întoarce în apartamentele sale, pune să i se ia sînge, se aşază în pat şi plînge pînă seara.

Începînd din ziua aceea, împărăteasa, sfătuită de Bestujev, hotărăşte să le facă viaţa amară celor doi tineri. Adică să-i pună la punct, să-i izoleze, să-i neutralizeze politic. Bestujev, personal, redactează în numele ţarinei instrucţiunile destinate „celor două persoane distinse" care vor fi plasate pe lîngă Alteţele Lor impe-

riale, în calitate de maestru şi maestră ai curţii. „Persoana distinsă" de pe lîngă marele-duce va avea ca sarcină, se spune în document, de „a corecta anumite obiceiuri nesănătoase ale Alteţei Sale imperiale, ca de exemplu acela de a vărsa, la masă, conţinutul paharului său în capul oamenilor de serviciu, de a adresa celor ce au onoarea să-i fie în apropiere cuvinte grosolane şi glume deochiate, de a se maimuţări în public cu strîmbături şi contorsiuni continue ale tuturor membrelor sale". „Persoana distinsă" de pe lîngă marea-ducesă va trebui s-o încurajeze în practica religiei ortodoxe, să împiedice amestecul ei în treburile statului şi să-i interzică orice familiaritate cu tinerii nobili, paji, valeţi. Pe de altă parte, noua doamnă de companie o va îndemna pe marea-ducesă să arate mai multă tragere de inimă pentru jocurile dragostei conjugale. „Alteţa Sa imperială a fost aleasă pentru a fi demnă soţie a scumpului nostru nepot, Alteţa Sa imperială marele-duce şi moştenitor al imperiului, iar numita (Ecaterina) n-a fost ridicată la demnitatea prezentă de Alteţă imperială în alt scop şi cu altă intenţie decît acestea: Alteţa Sa imperială (Ecaterina), prin purtare înţeleaptă, prin spiritul său şi virtuţile sale, să incite pe Alteţa Sa imperială (marele-duce) la o dragoste sinceră, să-şi atragă inima lui şi astfel să poată fi zămislit moştenitorul atît de dorit pentru imperiu, un urmaş al înaltei noastre case."[1] Ultimul punct: îi este de acum înainte interzis Ecaterinei de a scrie cuiva fără aprobarea Colegiului Afacerilor Externe. Astfel, scrisorile pe care doreşte să le scrie mamei sau tatălui ei, vor fi copiate de ea, cuvînt cu cuvînt, după un model stabilit de cancelarie. Nu are dreptul nici măcar să indice scribului ceea ce doreşte să le scrie părinţilor ei, Colegiul Afacerilor Externe cunoscînd aceasta, în principiu, mai bine ca ea. Încetul cu încetul, palatul se transformă pentru Ecaterina în închisoare. Ea nu este propriu-zis captivă, dar puţina libertate pe care o are este ca şi inexistentă.

Or, acum are mai mult ca oricînd dorinţa de a se distra. Marele-duce numără printre familiarii săi trei tineri arătoşi, eleganţi şi veseli — doi fraţi şi un văr — Cernîşovii. Andrei, cel mai mare, este preferatul lui Petru şi devine repede şi cel al Ecaterinei. Încă pe vremea cînd era logodită, ea angajase cu tînărul un schimb de vorbe galante care-i amuza pe amîndoi. Petru, amator de situaţii echivoce, o încuraja pe logodnica sa în acest joc nesănătos.

[1] Citat după Bilbasov, *Istoria Ecaterinei a II-a* (în limba rusă), 3 vol., Berlin, 1900.

Vorbindu-i lui Andrei despre Ecaterina, el o numeşte în glumă „logodnica voastră". După căsătorie, marea-ducesă alese pentru cavalerul ei numele de *sînok* (fiule), în timp ce el o gratifica cu numele de *matuşka* (măicuţă). Această prietenie, cu nuanţe de cochetărie, nu trece neobservată de ceilalţi curteni. Temîndu-se de un scandal, credinciosul valet de cameră al Ecaterinei, Timofei Evreinov, o imploră să fie prudentă. Cum ea protestează cu nevinovăţie şi vorbeşte de simplă bunătate, de pur ataşament, el îi replică: „Ceea ce voi numiţi bunătate şi ataşament, pentru că acest bărbat vă este credincios şi vă serveşte, oamenii numesc dragoste."[1] Frapată de acest mod de a vedea lucrurile, ea începe să-şi pună întrebări şi recunoaşte, cu un amestec de teamă şi de recunoştinţă, că, fără să-şi dea seama, a ajuns să nutrească în sinea ei un sentiment foarte tandru faţă de tînăr. Pentru a nu o compromite pe marea-ducesă, Andrei Cernîşov pretinde că este bolnav şi cere un concediu. Cîteva săptămîni mai tîrziu, în aprilie 1746, reapare la curte. În timpul unui concert, la Palatul de Vară, Ecaterina, pe care muzica o plictiseşte, părăseşte fotoliul şi se retrage tiptil. Nimeni n-o urmăreşte. Soţul său cîntă la vioară în orchestră. Împărăteasa e absentă. Doamnele de onoare sînt ocupate cu altele. Se refugiază în camera ei. Această cameră dă în marea sală, unde pictori, cocoţaţi pe schele, refac pictura plafonului. Deodată, inima i se strînge. În fundul sălii îl zăreşte pe Andrei Cernîşov. Neputîndu-se stăpîni, îi face semn să se apropie. El o imploră să-l lase să intre în cameră. În pofida dorinţei de a-i ceda, ea refuză şi continuă să-i vorbească şuşotit prin deschizătura uşii. În mijlocul conversaţiei, aude un zgomot slab, întoarce capul şi vede, la cealaltă uşă a încăperii, pe şambelanul conte Devier, care-o pîndeşte. „Marele-duce vă cheamă, Doamnă", spune el înclinîndu-se.

A doua zi, cei trei Cernîşovi sînt trimişi ca locotenenţi în regimentele cantonate înspre Orenburg. Iar în după-amiaza aceleiaşi zile, „persoana distinsă" însărcinată să supravegheze comportarea Ecaterinei intră în funcţiile sale, la ordinul lui Bestujev. E vorba de Maria Semionovna Cioglokova, vară primară a împărătesei. Are douăzeci şi patru de ani, un obraz frumos, o minte redusă, o virtute ireproşabilă şi un simţ al datoriei de neabătut. Îşi adoră bărbatul, actualmente în misiune la Viena, are copii, este drept-credincioasă, supusă total lui Bestujev şi împărătesei, pe scurt, ea va fi, aşa cum

[1] Catherine II, *Mémoires.*

se speră, un exemplu viu pentru marea-ducesă, care are atîta nevoie să fie îndrumată. Ecaterina deschide uşa, cu spaimă, acestei spioane cu privirea rece. O găseşte „extrem de simplă, rea, capricioasă şi foarte interesată". La cea mai mică glumă, Cioglokova exclamă: „Asemenea vorbe ar displace Majestăţii Sale", sau „Împărăteasa n-ar aproba un asemenea lucru". Marele-duce, de asemenea, are întregul anturaj reînnoit. I se dă ca educator prinţul Vasili Repnin. În sfîrşit, tînăra pereche primeşte ordinul de a se spovedi lui Simeon Todorski, devenit episcop de Pskov, care-i interoghează separat asupra relaţiilor lor cu Cernîşovii. În faţa jurămintelor de nevinovăţie, preotul exclamă: „Dar cum se face că împărăteasa este informată de contrariu?" În ciuda raportului favorabil pe care preasfinţia sa, desconsiderînd secretul spovedaniei, îl face Majestăţii Sale, supravegherea în jurul Ecaterinei şi a lui Petru nu slăbeşte. Ei nu pot face nici un pas în afara camerei lor fără să ceară permisiune. Fiecare zi le aduce un nou afront. Uneori, Ecaterinei i se pare că a devenit, fără să ştie de ce şi cum, duşmanca de moarte a împărătesei.

CAPITOLUL VI

SOŢIA VIRGINĂ

Aşa cum Ecaterina descoperă, încetul cu încetul, cumplita faţă a Elisabetei, în spatele imaginii idealizate a ţarinei cu inimă mare, tot aşa descoperă, zi de zi, adevărata Rusie, barbară, crudă, jalnică, dincolo de aparenţa de civilizaţie. Aici totul nu este decît aparenţă. Eforturile lui Petru cel Mare pentru a-şi „europeniza" ţara n-au modificat-o în profunzime. De cînd cu ukazurile „Ziditorului", nu se mai poartă barbă, sînt folosite la împopoţonat perucile, curtenii se îmbracă după moda franţuzească. Se prizează tabac, se dansează ca la Viena sau la Versailles şi totuşi, aceşti bărbaţi şi aceste femei, care se pretind a fi purtătorii ideilor de progres, ignoră total adevărata cultură occidentală. Condamnînd tradiţia rusă, formele arhaice ale smereniei, aspra morală patriarhală, împăratul a dezorientat aristocraţia. Îndemnaţi să maimuţărească Occidentul, curtenii se dedau dezmăţului. Coruperea moravurilor, în anturajul Elisabetei, nu este decît o reflectare a purtărilor ţarinei. Şi această desfrînare nu e dublată, ca la alte curţi europene, de un minim de rafinament intelectual. Aici, doamnele de onoare rivalizează în eleganţa toaletelor, dar majoritatea nu ştiu să citească. Ele nu se preocupă decît de intrigi, de dans şi de cochetărie. Sînt grosolane cu servitorii şi fandosite cu cavalerii care le curtează. Ofiţeri din gardă sau înalţi funcţionari, bărbaţii sînt la fel de puţin atraşi de cărţi. Preferă să-şi petreacă timpul în galanterii, jocuri şi băutură. Adevăratul bărbat se afirmă în faţa sticlei şi a cărţilor de joc, nu la masa de scris sau în faţa paginii tipărite. La Sankt-Petersburg este greu să-ţi procuri cărţi în franceză sau germană, în ciuda deschiderii ţării către vest. În ceea ce priveşte cărţile în limba rusă, ele sînt practic inexistente. Literatura naţională este abia la începuturile sale. Nimeni nu se interesează de ea, în ciuda timidelor încurajări

ale noii Academii de Arte Frumoase. De altfel, nobilii care o înconjoară pe Elisabeta sînt, majoritatea, de origine plebeiană. Petru cel Mare a înlocuit nobilimea de viţă cu o nobilime pe criterii de capacitate şi servicii aduse ţarului. Nu mai sînt boieri, ci funcţionari. „Tabelul rangurilor" stabileşte de acum înainte gradul fiecăruia în imensul edificiu al administraţiei ruse. Se distribuie titluri de conte, de baron, chiar de prinţ, celor mai zeloşi servitori ai imperiului. Contele Aleksei Razumovski este un simplu ţăran ucrainean, fostul rîndaş la cai Biron a fost făcut duce de Kurlanda. Marile familii ale nobilimii vechi şi autentice, ca Trubeţkoi, Volkonski, Repnin, Goliţîn, Obolenski, Dolgoruki, privesc cu dispreţ la aceşti parveniţi aroganţi. Ecaterina însăşi, formată la şcoala vechii aristocraţii germane, este şocată de grosolănia apropiaţilor împărătesei. Sub lustrul superficial, lemnul nu a fost nici finisat, nici şlefuit. „Parcă ar fi două popoare — scrie un contemporan cu spirit de observaţie, cavalerul de Corberon — două naţiuni diferite pe acelaşi pămînt. Eşti în acelaşi timp în secolul al XIV-lea şi în al XVIII-lea. Dar chiar partea civilizată nu este şlefuită decît la suprafaţă. E un popor de primitivi îmbrăcaţi, oameni care poartă manşete frumoase dar sînt fără cămaşă, fructe verzi şi putrede care au crescut prea repede. Forma predomină întotdeauna asupra fondului. Este iubită aparenţa şi neglijat complet esenţialul." Şi, într-adevăr, dacă recepţiile de la curte se desfăşoară cu cel mai mare fast, dacă Elisabeta posedă suita cea mai strălucită şi numeroasă din Europa iar saloanele oficiale impresionează vizitatorii străini prin ambundenţa poleielilor cu aur, a oglinzilor şi a frescelor, camerele de locuit sînt lipsite de orice confort. În aceste palate construite în grabă uşile se închid prost, prin ferestre se strecoară vîntul, scările se clatină, pereţii asudă, şemineurile scot fum. Iarna, un miros înţepător de funingine face atmosfera irespirabilă. Din cauza stării proaste a sobelor, pericolul de incendii este permanent. Cea mai mare parte a caselor fiind din lemn, focul le mistuie în cîteva ore. Ruşii sînt obişnuiţi cu aceste dezastre. Pentru ei, o locuinţă nu este niciodată definitivă. După stingerea flăcărilor se împrăştie cenuşa şi se reclădeşte. Palatul Elisabetei din Moscova este nimicit de flăcări în trei ore. Ea dă poruncă să fie reconstruit în şase săptămîni. În timpul lucrărilor, Ecaterina se adăposteşte în „casa episcopului", care, la rîndul ei, ia foc de trei ori. „N-a fost an mai bogat în incendii", va scrie ea. „Mi s-a întîmplat să văd două, trei, patru, chiar şi cinci incendii deodată în diferite cartiere ale Moscovei." Dar rareori se simte confortabil

în apartamentele care i se pun la dispoziţie. La Sankt-Petersburg, la Palatul de Vară, ferestrele sale dau, într-una din părţi, spre Fontanka, care nu era pe-atunci decît o mocirlă rău mirositoare, iar în cealaltă parte spre o curticică. La Moscova, mişună gîndacii, iar lambriurile sînt îmbibate de apă. Cele şaptesprezece doamne şi domnişoare de onoare ale marii-ducese dorm în aceeaşi cameră, învecinată cu a sa, şi care îi serveşte şi de toaletă. În cursul călătoriilor, hanurile de poştă fiind rezervate împărătesei, Ecaterina este găzduită adesea în bucătărie sau în cort. „Îmi amintesc — va scrie ea — că într-o zi m-am îmbrăcat lîngă cuptorul unde tocmai se copsese pîinea, iar altă dată, cînd am intrat în colţul unde mi se aşternuse patul, apa îmi ajungea pînă la gleznă." Mobilele sînt rare şi, nefiind destinate unei reşedinţe stabile, însoţesc curtea în deplasările sale. Iau totul cu ei, precum nomazii care ridică tabăra. Covoare, oglinzi, paturi, mese, scaune, fotolii, veselă pleacă în care, în urma împărătesei, trecînd de la Palatul de Iarnă la Palatul de Vară sau de la Peterhof la Moscova. „O mare parte din ele se stricau şi se spărgeau în timpul transportului — va scrie Ecaterina — şi în asemenea stare de stricăciune ni le dădeau încît abia ne mai puteam servi de ele." Astfel hurducăite, dezmembrate, decolorate de ploaie, piese preţioase de mobilier franţuzesc ajung în mari palate îngheţate, unde nimeni nu le dă nici o atenţie. Curtenii, încă deşălaţi de pe urma călătoriei, îşi îmbracă cele mai frumoase haine şi merg să cineze în veselă de aur, în mijlocul unor săli imense, la mese ale căror picioare strîmbe au fost sprijinite cu buturugi. Poartă peruci, sînt pudraţi, doamnele au aluniţa falsă în colţul gurii, bărbaţii se parfumează, dar, în noaptea aceea, cei mai mulţi dintre ei se vor culca pe paturi goale, din pricina lipsei de aşternuturi.

Acest amestec de lux şi de sărăcie lucie i se pare Ecaterinei caracteristica esenţială a societăţii ruse. „Nu rareori — va scrie ea — se întîmplă să vezi ieşind dintr-o curte mare plină de noroi şi gunoaie de tot felul, în mijlocul cărora se află o casă dărăpănată din lemn putrezit, o doamnă acoperită de bijuterii şi îmbrăcată superb, într-o trăsură magnifică, trasă de şase mîrţoage, cu hamuri murdare şi valeţi nepieptănaţi, purtînd o livrea frumoasă pe care o dezonorează prin stîngăcia ţinutei lor... Înclinarea spre tiranie este cultivată mai mult decît în oricare altă parte a lumii; ea se învaţă de la cea mai fragedă vîrstă, prin cruzimea cu care tinerii îi văd pe părinţii lor purtîndu-se cu servitorii, căci nu e casă în care să nu se

găsească diferite lanţuri, bice sau alte asemenea instrumente de tortură, ce se aplică pentru cea mai mică greşeală celor pe care natura i-a plasat în această nefericită clasă şi care n-ar putea să-şi rupă cătuşele fără vărsare de sînge." Această lume cenuşie a servitorimii şi a ţăranilor nu îi este prea cunoscută, îi intuieşte doar mizeria. Sînt cei pe care i-a văzut de atîtea ori prosternîndu-se de o parte şi de alta a cortegiilor imperiale. Ea ştie că pentru ei nimic nu s-a schimbat de secole. Ba chiar că li s-a înrăutăţit condiţia de iobagi de cînd cu reformele lui Petru cel Mare. Ei sînt forţa vie a ţării, totul se sprijină pe ei, nimic nu se face fără ei şi totuşi ei nu sînt stăpîni nici pe soarta lor, nici pe fiinţa lor. Stăpînul, a cărui avere o constituie ei, îi tratează, în cel mai bun caz, ca pe nişte animale, şi toţi consideră că aşa este firesc. Cîţi or fi? Imposibil să-i numeri. Un adevărat furnicar. Unii pretind că ţăranii reprezintă nouăzeci şi cinci la sută din populaţia totală. S-ar zice că mulţimea este o noţiune specific rusească. Ecaterina îşi dă în sfîrşit seama că, în pofida aparenţelor, ea nu se găseşte în Europa, ci în Asia, sau că a dat înapoi în timp cu două secole. Cuprinsă de panică, începe să regrete Stettinul, familia sa germană, prietenii săi, pe Babet Cardel.

În această stare de spirit o găseşte vestea morţii tatălui ei, survenită la Zerbst. Niciodată n-a blestemat atît decizia imperială care o împiedică să corespondeze liber cu părinţii săi. Ar fi vrut să-şi descarce inima într-o scrisoare intimă, caldă, personală şi e nevoită să semneze fadele condoleanţe ale cancelariei. Zdruncinată de şoc, se închide în camera ei şi plînge. După opt zile, doamna Cioglokova vine să-i spună din partea împărătesei că trebuie să se oprească din plîns, căci tatăl ei „nu este un rege". „I-am răspuns că era adevărat că nu a fost rege, dar că era tatăl meu. La acestea ea mi-a replicat cum că nu se cădea ca o mare-ducesă să plîngă un tată care nu a fost rege."[1] În sfîrşit, împărăteasa îi acordă Ecaterinei, ca un favor, autorizaţia de a purta doliu şase săptămîni.

După care viaţa de la curte reîncepe, monotonă şi absurdă, cu călătoriile şi banchetele sale, cu mascaradele, parăzile navale şi slujbele religioase. Ecaterina joacă pe mize mari, la „faraon"*, pentru a-şi alunga gîndurile, îşi face rugăciunile, pentru a fi pe placul împărătesei, călăreşte, citeşte, sporovăieşte, se plînge de plictisul reuniunilor mondene. „Balul este foarte slab, prost gîndit,

[1] Catherine II, *Mémoires.*

* Faraon — Joc de cărţi, numit astfel de la regele de cupă. (*N.t.*)

bărbaţii istoviţi şi indispuşi", va scrie ea. Şi adaugă: „La curte... nu se închega nici o conversaţie, şi unii şi alţii se urau cu cordialitate, bîrfa trecea drept spirit şi cel mai mic cuvînt de ceartă era considerat o crimă de lezmajestate. Nu se preocupa nimeni de artă şi ştiinţă, pentru că toată lumea era ignorantă. Puteai să pariezi că jumătate din societate nu ştia să citească şi nu sînt sigură dacă măcar o treime ştia să scrie."

Uneori, un capriciu al împărătesei zdruncină liniştea acestui mic univers de orgolioşi şi slugarnici. Deodată, ea decide o călătorie care deranjează pe toată lumea, de la ultimul dintre servitori pînă la cel mai înalt demnitar, sau schimbă orele meselor, sau, suferind de insomnie, îi obligă pe apropiaţii ei, ce se clatină de oboseală, să-i ţină de urît toată noaptea. Într-o zi de iarnă, în 1747, ea porunceşte ca toate doamnele de la curte să se radă pe cap şi le trimite „peruci negre nepieptănate" pe care vor trebui să le poarte pînă le creşte părul. Tinere sau bătrîne, toate îşi sacrifică podoaba capilară pentru a se supune voinţei imperiale. Un concert de gemete se aude din toate camerele unde coaforii s-au apucat de tuns. În ceea ce priveşte doamnele din oraş, deşi ele nu sînt obligate să se radă, le este totuşi interzis să apară în saloane fără aceleaşi peruci negre, puse peste părul lor. Această coafură supraetajată le dă un aer „mai şleampăt decît doamnelor de la curte". Motivul noii reglementări capilare: împărăteasa, neputînd să-şi scoată pudra din păr, l-a vopsit în negru, iar apoi, cum vopseaua nu mai ieşea, a trebuit să se radă pe cap. Cum ar fi putut accepta ea, în aceste condiţii, prezenţa acestor femei, cu călile lor mîndre de păr? Nu, adevăraţii supuşi trebuie să-şi imite întru totul suverana. Totuşi, Elisabeta face o excepţie pentru Ecaterina, care, pierzîndu-şi părul în urma unei boli, tocmai începuse să se coafeze din nou. Dar Majestatea Sa nu este mereu aşa de mărinimoasă; cîteva luni mai tîrziu, în ziua Sfîntului Alexandru, cum Ecaterina apare la curte într-o rochie albă „brodată pe toate cusăturile cu un punct larg auriu, de Spania", împărăteasa ordonă să-şi scoată imediat acest veşmînt, care aminteşte prea mult de cel al cavalerilor ordinului Aleksandr Nevski. În realitate, nu e nici o asemănare între cele două veşminte. „Se prea poate — va scrie Ecaterina — ca împărătesei să i se fi părut rochia mea mai frumoasă ca a ei, iată deci adevărata cauză pentru care a poruncit să mi-o scot. Scumpa mea mătuşă era foarte înclinată spre asemenea mici gelozii, nu numai faţă de mine, ci şi faţă de toate celelalte doamne, ţinta permanentă fiind însă cele mai tinere." E de amintit

cazul frumoasei doamne Narîşkina, a cărei eleganţă şi aere o agasează într-atît pe împărăteasă încît, într-o seară, la o recepţie, ea se năpusteşte asupra nefericitei şi îi taie cu foarfecele „o garnitură de funde adorabile" de pe creştetul capului. Altă dată, se ia de două din domnişoarele sale de onoare, prea drăguţe după gustul ei, şi le ciopîrţeşte cu sălbăticie părul buclat. „Aceste domişoare — va scrie Ecaterina — pretind că Majestatea Sa le-a luat o dată cu părul şi puţin din piele."

Credincioasă planului său, împărăteasa continuă să-i îndepărteze de lîngă Ecaterina şi Petru pe toţi cei a căror prietenie ar putea să le aducă o alinare în singurătatea lor. Trei paji, la care marele-duce ţine mult, sînt arestaţi şi duşi la fortăreaţă. Unchiul său, prinţul-episcop de Lübeck, este alungat. Toţi nobilii holsteinezi din anturajul său sînt de asemenea îndepărtaţi. Intendentul Kramer, „bărbat blînd şi liniştit, ataşat prinţului din ziua în care s-a născut", este dat afară din slujba lui. Un alt valet de cameră, Rombach, este aruncat în închisoare. La rîndul său, Ecaterina trebuie să se despartă, din ordinul împărătesei, de micul kalmuk pe care-l îndrăgeşte şi care o piaptănă în toate dimineţile, de mai multe servitoare, de credinciosul Evreinov... Aceste lovituri, repetate la nesfîrşit, o fac pe Ecaterina să scrie că ea duce „o viaţă care pe alte zece le-ar fi adus în pragul nebuniei şi pe alte douăzeci le-ar fi făcut să moară de supărare".

De fapt, persecuţiile ţarinei îi apropie pe cei doi tineri în faţa vitregiei sorţii. Vorbăreţ inepuizabil, Petru ştie că poate perora în faţa Ecaterinei fără teama de a-i fi repetate vorbele înaintea împărătesei. El monologhează despre nimicuri, gesticulînd. Iar ea îl ascultă, cu un amestec de descurajare şi de milă. „Adesea, eram foarte plictisită de vizitele sale de cîteva ore — va scrie ea — şi chiar obosită, căci nu se aşeza niciodată şi trebuia să umbli după el prin cameră... Mergea repede, cu paşi foarte mari, şi era un chin să te ţii după el şi să suporţi pe deasupra discursurile lui despre detalii militare foarte minuţioase, despre care vorbea cu plăcere şi nu mai termina niciodată o dată pornit." Nici un fel de gusturi comune între cele două fiinţe legate de acelaşi lanţ. „Nicicînd două firi nu s-au asemănat mai puţin ca ale noastre", va nota Ecaterina. Dacă încearcă să-i vorbească despre lecturile sale, el face ochii mari. Singurele cărţi care-l interesează sînt „poveşti cu tîlhari de drumul mare". „Erau totuşi momente în care mă asculta — adaugă Ecaterina — dar numai atunci cînd se simţea deznădăjduit, căci era

temător şi slab de minte." Da, cînd îl apucă crampele de frică, Petru caută sfaturile Ecaterinei. Este terorizat de mătuşa lui, teama de fortăreaţă îl chinuie nopţile, nu-l poate uita pe ţareviciul Aleksei, sacrificat de tatăl său, sau pe micul Ivan al VI-lea, încarcerat de Elisabeta, simte comploturi peste tot, îşi imaginează torturi, vede sînge sub paşii săi, tremură, şi Ecaterina se sileşte să-l liniştească. Dominîndu-şi propria neliniştе, ea îi spune că împărăteasa nu este un monstru, în ciuda asprimilor firii sale, că nu va ridica niciodată mîna asupra nepotului ei, că el riscă, cel mult, vorbe rele spuse la mînie. Calmîndu-se tot atît de repede pe cît se alarmează, marele-duce se întoarce la distracţiile sale copilăreşti. La optsprezece ani, el rămîne insensibil la atracţiile trupeşti şi, la fel ca în copilărie, se delectează jucîndu-se cu soldaţi de lemn, tunuri în miniatură, machete de fortăreţe. Doamna Krus, prima-cameristă, îi procură oricîte doreşte, fără ştirea doamnei Cioglokova. În timpul zilei, tot acest calabalîc stă ascuns sub pat. Dar, după cină, cînd perechea se duce la culcare, doamna Krus închide uşa camerei şi distracţia începe. Instalat în pat, alături de tînăra sa soţie în ţinută de noapte, proaspătă, surîzătoare şi în continuare neatinsă, Petru, cu ochii strălucind, cu obrajii arzînd, face să evolueze regimente de soldaţi de lemn pe cuvertură, imită, din gură, zgomotul salvelor de tun, strigă ordine, o invită pe Ecaterina să participe la lupte. Acest circ se prelungeşte pînă la ora două dimineaţa. „Uneori mă amuzam, dar cel mai adesea eram exasperată, chiar incomodată, — va scrie Ecaterina — tot patul fiind plin de păpuşi şi de jucării, uneori destul de grele." Într-o noapte, doamna Cioglokova, intrigată de acest tărăboi, ale cărui zgomote străbat pînă în afară, ciocăneşte în uşa camerei. Înainte de a-i deschide, marele-duce şi marea-ducesă dosesc în grabă jucăriile sub cuvertură. Doamna de companie intră, inspectează locurile cu o privire bănuitoare, declară că Majestatea Sa va fi nemulţumită că tinerii nu s-au culcat pînă la ora asta şi se retrage. „O dată plecată, — va scrie Ecaterina — marele-duce şi-a văzut de ale lui pînă l-a apucat somnul."

Fără îndoială, ea acceptă greu ideea de a fi mai puţin atrăgătoare, în pat, pentru tînărul său soţ, decît o colecţie de soldaţi de lemn. Totuşi, nu lasă să se întrevadă nimic din nerăbdarea sa. Castitatea n-o apasă încă. Petru, la rîndul său, a fost avertizat că o uşoară imperfecţiune fizică este cea care-l împiedică să-şi asume rolul de soţ. Ar fi de-ajuns o operaţie chirurgicală banală pentru a-l elibera. Dar îi este teamă de bisturiu. Gîndindu-se bine, el preferă să rămînă

în copilărie, departe de lume, printre jucăriile şi visele sale. „Marele-duce — va scrie Champeaux, într-un memoriu redactat pentru cabinetul de la Versailles, în 1758 — era incapabil de a avea copii din pricina unui obstacol, remediat prin circumcizie la popoarele orientale, dar pe care el îl credea fără leac." Şi Castéra, un alt diplomat, scrie la rîndul său: „Atît de mare era ruşinea cu care-l copleşea necazul său încît el (marele-duce) n-a avut nici măcar curajul de a i-l dezvălui prinţesei, care nu mai primea mîngîierile sale decît în silă şi, nefiind nici ea mai experimentată ca el, n-a căutat nici să-l consoleze, nici să-l facă să găsească mijloace care să-l aducă în braţele sale."

O nouă pasiune pune stăpînire pe el: vrea să dreseze cîini barbeţi, de vînătoare. În curînd, adună în cameră o duzină de animale, care dorm înghesuite în alcov, în spatele unui paravan de lemn. Lătrăturile lor continue şi mirosul lor o deranjează pe Ecaterina. „În această duhoare — va spune ea — dormeam amîndoi." În ciuda protestelor ei, marele-duce refuză să se despartă de haita sa. Puterea fără margini pe care o are asupra cîinilor săi îl ameţeşte. Sub pretextul că îi învaţă să se supună, îi zăpăceşte cu ordine aspre, îi biciuieşte, îi loveşte cu bastonul. Într-o zi, Ecaterina îl surprinde lovind cu toată puterea un minuscul king-charles, pe care un servitor îl ţine spînzurat de coadă. Ea plînge şi-l imploră să înceteze, „dar asta nu-l făcu decît să înteţească loviturile". „În general, — observă ea — lacrimile şi ţipetele, în loc să-l înduioşeze pe marele-duce, îl înfuriau; mila era un sentiment penibil şi chiar insuportabil pentru firea lui." După ce s-a distrat destul chinuindu-şi cîinii, îşi apucă vioara şi se plimbă prin cameră maltratînd energic corzile cu arcuşul, ore întregi: „Nu cunoştea nici măcar o notă — scrie Ecaterina — dar avea ureche bună şi dădea frumuseţe muncii prin forţa şi violenţa cu care scotea sunete din instrumentul său." Oricum, ea preferă scîrţîitul scripcii invectivelor pe care le proferează marele-duce după ce a băut prea mult cu servitorii. Cîţiva ani mai tîrziu, va nota: „Începea să păstreze deja un miros de vin amestecat cu cel de tabac, practic insuportabil pentru cei ce se apropiau de el." O iarnă întreagă, Petru o sîcîie pe Ecaterina cu o nouă toană: să construiască o casă de joacă semănînd cu o mînăstire de capucini, să îmbrace curtenii în haine de călugări şi să le dea cîte o măgăriţă pentru a se duce la treburile lor. Se prăpădeşte de rîs expunînd în detaliu acest proiect. Soţia trebuie, pentru a-i face pe plac, să deseneze de o sută de ori

planurile acestei construcţii imaginare. Asta o aduce la exasperare. „Cînd pleca el, — va spune ea — cartea cea mai plictisitoare părea un delicios amuzament."

Neluată în seamă de soţul ei, îşi păstrează cumpătul pentru a nu pierde încrederea în puterea sa de seducţie. Are optsprezece ani. Oglinda, în care se uită din ce în ce mai des, îi trimite o imagine în ansamblu mulţumitoare. „Mă făceam frumoasă văzînd cu ochii" va scrie ea. „Eram înaltă[1] şi aveam talia foarte fină; ar fi trebuit să fiu un pic mai împlinită, eram destul de slabă. Îmi plăcea să nu mă pudrez, părul meu fiind de un castaniu foarte frumos, des şi cu firul gros." De altfel, la curte nu duce lipsă de complimentele bărbaţilor. Kirill Razumovski, fratele favoritului împărătesei, îi şuşoteşte cuvinte pe care ea nu îndrăzneşte să le ia drept declaraţii de dragoste. Ambasadorul Suediei o găseşte aşa de frumoasă încît o roagă pe doamna Lestocq să-i spună aceasta din partea lui. Ecaterina se simte flatată, dar, „fie din modestie, fie din cochetărie" simte o „jenă în atitudine" ori de cîte ori îl întîlneşte pe diplomat.

Aceste galanterii de salon nu ajung să potolească exigenţele unui temperament viguros. Căsătorită şi totuşi lipsită de bărbat, Ecaterina caută să-şi destindă nervii prin exerciţiu fizic. Vara, sculată în zori, îmbracă un costum bărbătesc şi, urmată de un bătrîn servitor, vînează raţele „din stufărişul care mărgineşte marea, de cele două părţi ale canalului Oranienbaum". Dar, mai mult încă decît vînătoarea, călăria o ajută să uite tristeţea situaţiei sale. Lansată în galop, cunoaşte asprele plăceri ale călăritului, viteza stăpînită şi libertatea în efort. I se întîmplă să călărească pînă la treisprezece ore pe zi. „Cu cît acest exerciţiu era mai violent, cu atît îmi plăcea mai mult, aşa încît, dacă un cal scăpa, alergam după el şi-l aduceam înapoi", va scrie ea. Înclinarea sa naturală spre virilitate o incită să călărească ca un bărbat, pe şa plată. Împărăteasa vede în asta o posibilă cauză a sterilităţii care o afectează pe marea-ducesă. Atunci, Ecaterina pune să i se confecţioneze în secret şei modificabile. „Ele aveau — explică ea — un cîrlig englezesc, şi se putea trece piciorul pentru a putea sta în şa ca bărbaţii; în afară de asta, cîrligul se deşuruba şi altă scăriţă se cobora sau se ridica la nevoie, după cum doream eu." Acest mecanism ingenios îi permite marii-ducese să stea în şa ca o amazoană în faţa Elisa-

[1] Deşi Ecaterina zice că era „înaltă", se pare, după unele dintre rochiile ei care s-au mai păstrat, că nu avea mai mult de un metru şaizeci înălţime.

betei, şi să se aşeze călare, îndată ce nu mai este supravegheată. O fustă tăiată în două pe toată lungimea uşurează aceste schimbări de poziţie. La lecţii cu un profesor de echitaţie german, instructor al corpului de cadeţi, şi progresele sale rapide o fac să cîştige „pintenii de onoare" din argint. O altă victorie, la dans de această dată: într-o seară la bal, o provoacă pe doamna Arnheim, nevasta ministrului Saxei, la o întrecere: cine se va învîrti mai mult fără să-şi piardă suflul. Ea cîştigă şi este foarte mîndră. La o altă recepţie, cavalerul Sacrosomo, care tocmai sosise la Sankt-Petersburg, se apropie de ea, îi sărută mîna şi îi strecoară un bilet, şoptindu-i: „Este din partea mamei voastre." Îngrozită la gîndul că cineva a surprins poate această manevră, Ecaterina ascunde biletul în mănuşă. Mai tîrziu, refugiată în camera ei, citeşte mesajul pe care mama sa i-l adresează dintr-o altă lume, îl reciteşte, plînge de emoţie şi decide să răspundă pe aceeaşi cale, cu riscul de a fi descoperită. Conform instrucţiunilor lui Sacrosomo, trebuie să dea scrisoarea unui violonist, în timpul concertului următor. În ziua fixată, face turul orchestrei, descoperă omul şi se opreşte în spatele scaunului său. Imediat, el se face că-şi caută batista şi deschide larg buzunarul hainei sale, în care ea lasă să cadă biletul. Nimeni n-a văzut-o. Respiră uşurată. Cîţi ani va mai trebui să tremure în faţa spionilor împărătesei? Degeaba s-a supus la toate pentru a-i fi pe plac acestei femei; nu întîmpină din partea ei decît ură, dispreţ sau suspiciune. Impulsivă şi incoerentă, Elisabeta poate foarte bine s-o trimită chiar mîine înapoi în Germania, după ce clerul ar fi anulat o căsătorie care n-a fost consumată. De fapt, Ecaterina trebuie să se teamă sau să spere această soluţie extremă? Nici ea nu mai ştie. Şambelanul Afzin o ia deoparte şi îi raportează ceea ce împărăteasa tocmai a spus la masă, anume că marea-ducesă „se supraîncarcă de datorii"; că tot ceea ce face „poartă semnul prostiei"; că se crede spirituală, dar „nu păcăleşte pe nimeni"; că trebuie stat cu ochii pe ea, fiindcă este periculoasă... Mai adaugă şi că a primit ordin să-i repete toate acestea cuvînt cu cuvînt. Ecaterina îşi înăbuşă tristeţea şi ruşinea şi se resemnează să aştepte următoarea lovitură.

Gyllenborg i-a sugerat odinioară plăcerea lecturii. Acum, mai mult ca oricînd, ea caută în cărţi consolare şi înţelepciune. Începe cu romanele lui La Calprenède, cele ale Domnişoarei de Scudéry, *L'Astrée* de Honoré d'Urfé, *Clovis* de Desmarets. Dar aceste povestiri idealizate şi searbede o plictisesc repede. Se apucă de cărţile lui Brantôme, pe care le găseşte amuzante, cu toate că sînt

foarte uşoare. Mai ales scrisorile Doamnei de Sévigné o delectează. Ar dori să fie în stare să scrie şi ea cu o pană la fel de ageră, să îmbine observaţia cu ironia, inteligenţa cu graţia. Toată viaţa, în faţa hîrtiei albe, îşi va aminti acest model inegalabil. Citeşte de asemenea, cu un lăudabil efort, *L'Histoire générale d'Allemagne* a lui P. Basse, în ritmul de un volum pe săptămînă, şi *L'Histoire d'Henri le Grand* de P. Péréfixe. Nobila figură a lui Henric al IV-lea o umple de admiraţie. Dacă va ajunge să domnească vreodată, pe el îl va lua de exemplu. Dar, de fapt, crede din ce în ce mai puţin în această eventualitate glorioasă. Puţin mai tîrziu, îl descoperă, cu pasiune, pe Voltaire. Apoi se scufundă în lectura celor patru tomuri ale *Dicţionarului* lui Bayle, asimilînd în grabă şi cu nesaţ, de-a valma, ideile generoase ale acestui precursor al enciclopediştilor.

După farmecul unei plimbări prin grădina marilor spirite, trezirea la realitate, în faţa împărătesei, a lui Petru şi a cuplului Cioglokov, este dureroasă. Excelentul prinţ Repnin, scos din funcţiile sale de supraveghetor pe lîngă marele-duce, a fost înlocuit de către soţul doamnei Cioglokova, ea însăşi rămînînd supraveghetoarea marii-ducese. Mereu convinsă că Cioglokovii formează un cuplu exemplar, împărăteasa contează pe influenţa acestora pentru a-i determina pe tinerii căsătoriţi să se iubească şi să aibă copii. De la început, Ecaterina nu-l poate suferi pe Cioglokov. „Era blond şi arogant, foarte gras şi tot atît de greoi la minte ca şi la corp", va scrie ea. „Toată lumea îl ura ca pe o broască rîioasă şi nu era deloc plăcut; gelozia soţiei sale, răutatea şi reaua-voinţă a acesteia trebuia să le evit mai ales eu, care nu aveam alt sprijin pe lume decît pe mine însămi şi meritele mele, dacă le aveam." Or, iată că acest imbecil umflat, aşa-zis model de virtute conjugală, o seduce într-o clipă pe domnişoara Koşeleva, o domnişoară de onoare a împărătesei, şi o lasă însărcinată. Ţarina se înfurie şi vorbeşte despre alungarea seducătorului de la curte. Nevasta, în lacrimi, blamînd comportarea soţului ei, consimte totuşi să-i treacă cu vederea fapta. Cei doi se duc la Elisabeta, pentru a o implora în genunchi, în numele celor şase copii ai lor, să nu-i dezonoreze printr-o alungare înjositoare. Decizie surprinzătoare a Majestăţii Sale: Cioglokovii rămîn în funcţii pe lîngă marele-duce şi marea-ducesă, iar cea care va pleca este domnişoara de onoare. Totuşi, după această păţanie, cei doi păzitori îşi mai pierd puţin din aroganţă. Cioglokov îndrăzneşte chiar să-i facă ochi dulci Ecaterinei. Speră că ea îi va ceda ca şi domnişoara Koşeleva? Este exasperată de asiduităţile sale, dar evită

să-l pună la punct printr-un scandal public. Doamna Cioglokova, care urmăreşte cu atenţie avansurile curtenitoare ale infidelului, îi este recunoscătoare Ecaterinei pentru că-l descurajează cu atîta discreţie. Ea însăşi, de altfel, îi va plăti curînd cu aceeaşi monedă, înşelîndu-l fără remuşcări.

În mijlocul acelor scandaluri, Ecaterina se străduieşte să-şi păstreze echilibrul şi luciditatea. Ştie că această desfrînare, permisă altora, ei i s-ar reproşa în faţă, dacă ar avea slăbiciunea să i se abandoneze. Toată lumea la această curte are, se pare, aventuri extraconjugale. Cu excepţia ei! Împărăteasa, cu amanţii ei oficiali, dă tonul dezmăţului, dar veghează cu gelozie la onoarea marii-ducese. Cînd Ecaterina s-a obişnuit, în sfîrşit, cu prima-cameristă, doamna Krus, aceasta este brusc îndepărtată şi înlocuită cu Praskovia Vladislavova. De data aceasta, Ecaterina nu pierde nimic prin această schimbare. Doamna Krus era nemţoaică, doamna Vladislavova este rusoaică adevărată. Inteligentă, veselă şi cultivată, ea este o cronică vie a vremurilor vechi. Ştie totul despre marile familii care înconjoară tronul: rudenii, alianţe, avere, antecedente, manii, vicii ascunse. Ascultînd-o, Ecaterina are impresia că pătrunde fraudulos în casele cele mai straşnic păzite. Dar doamna Vladislavova este foarte pioasă. Iar asta, marele-duce nu poate să i-o ierte. Îşi bate joc de ea fiindcă venerează icoanele. Îi repugnă din ce în ce mai mult tot ceea ce este slav. Nostalgia pămîntului natal este atît de puternică în el încît afirmă că preferă oraşul său, Kiel, întregului imperiu rus. În ciuda presiunilor ţarinei, ale lui Bestujev şi ale cîtorva diplomaţi străini, el va refuza întotdeauna să schimbe prăpăditul ducat pe care l-a primit moştenire, contra comitatelor de Oldenburg şi Dalmenhorst. Are Holsteinul la suflet. El nu o poate urma pe Ecaterina în eforturile sale de rusificare. Idolul său este Frederic al II-lea al Prusiei, pe care nu l-a întîlnit niciodată, dar care întruchipează pentru el noblețea, ştiinţa, rigoarea germană. Suferă cînd vede că Elisabeta şi Bestujev îl consideră pe acest rege mare ca pe un duşman. Dacă ar fi în locul lor, ar fi de acord cu toate cererile prusace. O spune sus şi tare, oricui e dispus să-l asculte.

La rîndul său, Ecaterina nu uită tot ce-i datorează lui Frederic al II-lea. Ea a păstrat o duioasă amintire a întrevederii de la Berlin. Dar se fereşte să-şi exprime deschis părerile, de teama represaliilor. La 11 noiembrie 1748, în apartamentele Majestăţii Sale, unde se pune totul la cale, se întîmplă să fie lîngă Lestocq, consilierul intim şi medicul împărătesei, om viclean care, în multe rînduri, a tratat-o

cu lipsă de respect. Cînd i se adresează, el ia un aer speriat şi bîlbîie: „Nu vă apropiaţi de mine... Vă rog să mă lăsaţi în pace!" Ea crede că e băut şi se îndepărtează. A doua zi află că Lestocq a fost azvîrlit în fortăreaţă. Este acuzat de a fi întreţinut cu ambasadorul Prusiei o corespondenţă cifrată, prejudiciabilă Rusiei. O comisie specială, compusă din contele Bestujev însuşi, generalul Apraksin şi contele Aleksandr Şuvalov, anchetează cazul. Se şuşoteşte că, în anumite scrisori, este vorba de simpatiile prusace ale marii-ducese. Supus torturii, Lestocq nu mărturiseşte nimic, nu dă nici un nume şi acceptă, cu curaj, să fie condamnat, fără dovezi, la exil şi la confiscarea bunurilor. „Împărăteasa nu avea destulă tărie pentru a face dreptate unui nevinovat", va nota Ecaterina. „Ea s-ar fi temut de ranchiuna unei asemenea persoane şi, iată de ce, de cînd domneşte ea, vinovat sau nevinovat, nimeni n-a ieşit din fortăreaţă fără să fie măcar exilat."

Printr-o minune, Ecaterina n-a fost direct implicată în această afacere de înaltă trădare. Dar a simţit trecînd pe lîngă ea răcoarea beciurilor. De acum înainte, va trăi cu teama de un complot care i-ar lua şi bruma de libertate de care se mai bucură.

Anul următor, în 1749, o nouă alertă: în plin carnaval, împărăteasa este incomodată de „puternice crampe de constipaţie". Violenţa durerilor pe care le încearcă îi face pe cei din jur să se teamă pentru viaţa ei. Sechestraţi în apartamentele lor, de unde nu pot ieşi fără permisiune, Ecaterina şi Petru află de la servitorii lor şi de la doamna Vladislavova că contele Bestujev, generalul Apraksin şi alţi cîţiva demnitari ostili cuplului mare-ducal au dese „întîlniri foarte secrete cu uşile închise". Poate, prevăzînd moartea împărătesei, sînt pe cale de a pregăti o lovitură de stat menită să-l înlăture pe Petru de la succesiune şi să-l urce la tron pe Ivan al VI-lea, ţarul dizgraţiat, care zace în fortăreaţa din Schlüsselburg? Ameninţarea exilului, a închisorii îi dă marelui-duce sudori reci, iar Ecaterina, ea însăşi foarte neliniştită, se străduieşte să-l liniştească spunîndu-i că, în caz de pericol, îi va organiza fuga: „Apartamentele noastre fiind la parter şi avînd ferestrele destul de joase, putem sări în stradă în caz de nevoie."[1]

Împărăteasa se însănătoşeşte, dar teama unei revoluţii de palat continuă să-l obsedeze pe marele-duce. În timpul unei partide de vînătoare, locotenentul Baturin, din regimentul Butîrski, profitînd

[1] Catherine II, *Mémoires*.

de un moment în care era singur cu Petru, coboară de pe cal, îngenunchează şi jură că nu recunoaşte alt stăpîn în afara marelui-duce şi că va face totul pentru a servi cauza sa. Înspăimîntat de acest jurămînt, marele-duce dă pinteni calului şi, fugind de adoratorul său prosternat în poiană, o caută pe Ecaterina să-i ceară sfatul. Puţin timp după aceea, Baturin este arestat, deferit Cancelariei secrete, interogat şi recunoscut vinovat de a fi uneltit „uciderea împărătesei, incendierea palatului pentru a-l aduce, prin această oroare şi învălmăşeală, pe marele-duce pe tron". În ceea ce-l priveşte pe marele-duce, după ce a tras o frică de moarte, îşi recapătă încrederea, constatînd că cei de la Cancelaria secretă nu-i solicită nici măcar mărturia în această afacere. Ecaterina îl bănuieşte de a fi în sinea lui flatat de faptul de a avea în armată partizani devotaţi ca Baturin. Prea nevolnic pentru a-şi asuma responsabilitatea de şef al unei opoziţii, el nu este mai puţin sensibil la orice mişcare de simpatie în jurul numelui său. „De atunci, — va nota Ecaterina — am văzut crescînd în mintea marelui-duce setea de a domni: murea de dorinţa ei, dar nu încerca prin nimic să o merite." În orice împrejurare, se străduieşte să-şi afirme independenţa. În 1750, spre sfîrşitul carnavalului, cum Ecaterina se pregătea să meargă la baie, doamna Cioglokova vine la marele-duce şi-i transmite din partea împărătesei porunca de a face şi el o baie. Or, dintre toate obiceiurile ruseşti, baia este cel pe care-l detestă cel mai mult. Această trecere prin etuve, căreia i s-a opus întotdeauna, i se pare „contrară naturii sale". Strigă că el nu vrea să „moară" pentru a se supune capriciilor mătuşii sale, că viaţa lui „îi este mai scumpă decît orice", că, de altfel, el nici nu se teme de represalii. „Voi vedea ce-o să-mi facă, încheie el. Doar nu sînt un copil!" Doamna Cioglokova îl ameninţă cu fortăreaţa. El plînge, dă din picioare, dar nu cedează. Cînd doamna Cioglokova se întoarce, discuţia îşi schimbă obiectul. Ea nu mai aduce vorba de baie, ci de moştenitor. Împărăteasa, spune ea, este foarte supărată de faptul că perechea mare-ducală nu are încă un copil; şi vrea să ştie „a cui este vina"; i se va trimite o moaşă Ecaterinei şi un doctor lui Petru. Marele-duce izbucneşte, Ecaterina lasă capul în jos, doamna Cioglokova se îndepărtează, iar ţarina uită avertismentul. Ca şi în trecut, Petru nu vine în patul Ecaterinei decît pentru a se juca cu soldaţii şi a dormi. Şi, la fel ca şi pînă acum, pentru a-şi masca deficienţa, se făleşte faţă de ea cu succesele sale pe lîngă alte femei. „El făcea, ca să spun aşa, curte tuturor femeilor", va nota Ecaterina. „Numai cea care îi purta numele era exclusă atenţiei sale."

În realitate, el trece de la una la alta fără a le cauza nici un neajuns. Seducător asexuat, se mulţumeşte, la douăzeci şi trei de ani, cu iluziile cuceririlor. Dar îi citează nume, dă detalii şi Ecaterina suferă, din mîndrie. Pentru moment, ea nu are în inima sa pe nimeni. Desigur, se mai gîndeşte la frumosul Andrei Cernîşov, care a fost izgonit pentru că îi plăcea prea mult şi al cărui loc de exil l-a descoperit. Corespondează cu el prin intermediul unei femei de serviciu finlandeze. Dar fata nu-i poate vorbi în voie marii-ducese, decît atunci cînd aceasta stă pe scaunul cu gaură. Ecaterina îşi strecoară biletele amorezului în buzunare, în ciorap, în jartieră. Îi răspunde pe ascuns, profitînd de rarele sale momente de singurătate. Pentru a le scrie, Ecaterina se serveşte de o pană din argint pe care a cumpărat-o special.

Mai tîrziu, un alt Cernîşov, cu prenumele Zahar, o va tulbura puţin. Contele Zahar Cernîşov, exilat şi el pentru crima de simpatie faţă de marea-ducesă, reapare în 1751 la curte. Aflîndu-se din nou în prezenţa Ecaterinei, este uimit cît de schimbată o găseşte. Era o adolescentă de şaisprezece ani, cu trăsături ascuţite, iar acum regăseşte o tînără femeie înfloritoare, de douăzeci şi unu de ani. Subjugat, îndrăzneşte să-i murmure că o găseşte „mult mai frumoasă". „Era pentru prima oară în viaţa mea cînd cineva îmi spunea un asemenea lucru", va nota ea. „Nu mi s-a părut deloc rău. Mai mult chiar, am avut naivitatea să cred că spune adevărul." La fiecare bal, Zahar şi Ecaterina schimbă acum „devize", mici benzi de hîrtie pe care sînt imprimate versuri elegiace, datorate inspiraţiei vreunui cofetar. „Devizelor" gata făcute le urmează bileţele de amor scrise de mînă. Şi le trec pe ascuns între două menueturi. Această corespondenţă sentimentală o încîntă pe Ecaterina, dar nu-l mulţumeşte pe Zahar. În cursul unui bal mascat, el o roagă să-i acorde o „audienţă" în camera sa. La nevoie se va deghiza în servitor pentru a ajunge pînă la ea! Impresionată de insistenţa lui, ea refuză totuşi aventura. Cu regret, cei doi tineri revin la declaraţiile prin scrisori. Iar la sfîrşitul carnavalului, Zahar Cernîşov pleacă la regimentul său. „Trebuie spus că jocul cochetăriei era foarte uzitat la curte", va scrie Ecaterina. Ca prin minune, împărăteasa n-a observat — sau n-a vrut să observe — slăbiciunea marii-ducese pentru un tînăr chipeş. Ea manifestă din cînd în cînd chiar o anumită blîndeţe faţă de această femeie tînără, al cărei principal defect în ochii săi este acela de a nu fi dat încă un moştenitor tronului. La unul din acele faimoase baluri la care bărbaţii sînt costumaţi

în femei şi femeile în bărbaţi, Ecaterina, din linguşeală, o elogiază pe ţarină pentru dezinvoltura cu care poartă haina bărbătească spunîndu-i că, dacă Majestatea Sa ar fi fost într-adevăr de sex opus, ar fi sucit capul multora. Măgulită, Elisabeta îi răspunde că dacă ea ar fi de alt sex, pe Ecaterina „ar recunoaşte-o drept cea mai frumoasă". „M-am aplecat să-i sărut mîna, pentru acest neaşteptat compliment", scrie Ecaterina.

Cu ocazia unui alt bal, ea se gîndeşte să uimească toate doamnele de la curte, despre care ştia că vor fi superb împodobite, apărînd într-o rochie simplă, albă, „cu un panier mic de tot". „Aveam atunci talia foarte fină", va spune ea. În păr, strîns în coadă de vulpe, „un singur boboc de trandafir, ale cărui petale păreau naturale". Un alt trandafir la corsaj. Un guler plisat, din voal alb, în jurul gîtului. Manşete şi un şorţ diafan din acelaşi voal. Văzînd-o, împărăteasa exclamă: „Doamne, ce simplicitate! Ce? Nici măcar o aluniţă." Şi, cu dexteritate, scoate dintr-o cutie mică o aluniţă de „mărime mijlocie", pe care o aplică pe obrazul tinerei femei.

Această aluniţă imperială Ecaterina o arătă cu mîndrie curtenilor care o înconjoară de-ndată. „Nu-mi amintesc în viaţa mea să fi primit atîtea laude de la toată lumea, ca în ziua aceea. Mi se spunea că sînt frumoasă ca lumina şi de o strălucire aparte; adevărat vorbind, eu nu m-am crezut niciodată nemaipomenit de frumoasă, dar plăceam şi cred că prin asta cîştigam."[1]

[1] Catherine II, *Mémoires.*

CAPITOLUL VII

DRAGOSTE ŞI MATERNITATE

„Era frumos ca ziua şi, cu siguranţă, nimeni nu-l egala nici la marea curte şi cu atît mai puţin la a noastră. Nu-i lipseau nici inteligenţa, nici acel aer pe care îl conferă cunoştinţele, manierele, uzanţele aristocraţiei şi mai ales ale curţii. Avea douăzeci şi şase de ani; una peste alta, atît prin naştere cît şi prin multe alte calităţi ale sale era un cavaler distins; ştia să-şi ascundă defectele; cele mai mari erau spiritul de intrigă şi lipsa de principii, dar ele nu-mi apăreau atunci atît de evidente."

Acesta este portretul pe care, la maturitate, Ecaterina îl va face celui care a tulburat-o atît de puternic la o vîrstă fragedă. Se numeşte Serghei Saltîkov, şi se numără cu fratele său Piotr printre şambelanii de la tînăra curte a marelui-duce. Familia Saltîkov este una din cele mai vechi şi mai nobile din Rusia. Tatăl lui Serghei este aghiotantul ţarinei; mama sa, născută prinţesă Goliţîna, este cunoscută pentru moravurile sale uşoare. După spusele prinţesei de Anhalt, „ea avea ca amanţi pe cei trei sute de grenadieri ai Majestăţii sale Elisabeta"[1]. Cînd Ecaterina îl remarcă pe Serghei Saltîkov, în 1752, acesta este căsătorit de doi ani cu o domnişoară de onoare a împărătesei, Matriona Pavlovna Balk, de care s-a îndrăgostit văzînd-o legănîndu-se într-un scrînciob. Dar, abia aprinsă, această flacără se stinge curînd şi Serghei Saltîkov este gata de alte aventuri. Fără să fie atît de frumos, nici atît de sclipitor pe cît pretinde Ecaterina, el are farmec, este vesel şi vorbăreţ. Foarte brunet, nu prea înalt, agil şi bine făcut, place femeilor şi este conştient de asta. Nimic nu-l interesează mai mult decît cucerirea

[1] Scrisoarea prinţesei de Anhalt către domnul de Pouilly, din 1 septembrie 1758.

inimilor, asedierea şi nimicirea virtuţilor. Părăsirea în care se afla Ecaterina îi dă îndrăzneala să se apropie de ea. Faptul că era păzită cu străşnicie îl incită. „Ar risca şi Siberia de dragul intrigilor", scrie domnul de Champeaux-„fiul" la Paris. Mai întîi, Serghei Saltîkov se străduieşte să dezarmeze neîncrederea celor doi „cerberi". Cîştigînd simpatia Cioglokovilor, vine la ei cu prietenul său, bufonul curţii, „arlechinul-înnăscut", Leon Narîşkin, şi o întîlneşte pe Ecaterina şi pe prietena sa, prinţesa Gagarina. Doamna Cioglokova, fiind atunci „gravidă şi adesea incomodată", se arată mai puţin vigilentă ca de obicei. De altfel, de cînd cu necazurile conjugale, şi-a pierdut mult din trufie şi păstrează o oarecare recunoştinţă marii-ducese pentru demnitatea pe care a dovedit-o în toate aceste probleme. În ceea ce-l priveşte pe Cioglokov, el însuşi îndrăgostit de Ecaterina, tinerii găsesc repede un mijloc de a-l îndepărta. Serghei Saltîkov îl convinge că are un mare talent de poet, îl incită să scrie, îi propune subiecte pentru cîntece, iar bietul om, încîntat, se retrage într-un colţ, „lîngă cuptor", ca să compună. De cum termină, celălalt complice, Leon Narîşkin, apucînd manuscriscul, pune cuvintele pe muzică şi cîntă piesa împreună cu autorul. „Între timp, — notează Ecaterina — în cameră se făcea conversaţie şi ne spuneam ce vroiam." În timpul unuia din aceste interludii muzicale, Serghei îndrăzneşte în sfîrşit să-i şoptească Ecaterinei că este pierdut după ea. Emoţionată, ea nu se gîndeşte să-l descurajeze, dar, cum el insistă, îi murmură: „Şi soţia voastră, pe care aţi luat-o din dragoste, acum doi ani, şi de care se zice că sînteţi îndrăgostit, ce va spune despre toate astea?" El respinge obiecţia cu patimă. Pe soţia sa, n-o mai iubeşte. E o povară în viaţa lui. Şi adaugă că „nu tot ce străluceşte este aur" şi că plăteşte „foarte scump un moment de rătăcire"[1]. Ecaterina simte o atît de mare dorinţă de a se lăsa convinsă încît ajunge să-l plîngă pe acest tînăr chipeş, nefericit în căsnicie şi care suspină după o inaccesibilă mare-ducesă. Îl vede „aproape în fiecare zi" şi îl ascultă cu o plăcere crescîndă. Uneori totuşi încearcă să se opună ameţelii care pune stăpînire pe ea. Pentru a-l îndepărta, ea exclamă timid: „Ce ştiţi? Poate inima mea este dată altuia!" Departe de a-l descuraja, această exclamaţie de fetiţă neştiutoare îl incită să-şi pună în valoare experienţa. Nici ea, nici

[1] Catherine II, *Mémoires*.

el nu se preocupă de marele-duce, a cărui indiferenţă este cunoscută de toţi. Ca un bun strateg, Serghei aşteaptă răbdător prilejul de a acţiona.

În cursul unei partide de vînătoare organizate de Cioglokov pe o insulă de pe Neva, Serghei, lăsîndu-i pe ceilalţi invitaţi să urmărească iepurii, o atrage pe Ecaterina deoparte, îi vorbeşte din nou de pasiunea lui, fericirea care îi aşteaptă dacă ea îi cedează, o imploră să-i spună dacă el este într-adevăr „preferatul". Ea se apără, rîzînd, pentru a-şi masca slăbiciunea şi după o oră şi jumătate de conversaţie foarte intimă îi ordonă să plece, pentru a nu o compromite. Dar el refuză să o părăsească dacă nu-i spune, pe loc, că se simte atrasă de el. „Da, da, spune ea, dar pleacă!" El sare pe cal, îi dă pinteni. Şi, în timp ce el se îndepărtează, ea strigă în joacă: — „Nu! nu!", — „Da! da!" răspunde el, pornind în galop.

În aceeaşi seară, se reunesc toţi în casa pe care Cioglokovii o au pe o insulă. În timpul supeului, se stîrneşte vîntul şi apele Nevei se umflă repede, gata să urce scara şi să bată-n pereţi. Nici nu pune problema să se îmbarce în şalupe pentru a traversa fluviul, foarte larg în acel loc. Întîietăţile dispar cînd uraganul face să geamă acoperişul. Invitaţii se îngrămădesc unii peste alţii, cu rîsete stridente, în penumbra în care, ici şi colo, scînteiază flăcările jucăuşe ale candelabrelor. Ecaterina se regăseşte alături de cavalerul ei. „Serghei Saltîkov îmi spuse că cerul însuşi îi era favorabil în ziua aceea, pentru că-i oferea bucuria de a mă vedea mai mult timp şi alte lucruri asemănătoare."[1] Este inspăimîntată totodată de furtună, dar şi de apropierea bărbatului. El o presează şi ea se apără din ce în ce mai slab. Este „nemulţumită" de ea însăşi. „Crezusem că-l pot stăpîni şi struni, atît pe el cît şi pe mine, dar am înţeles că era ceva foarte greu, aproape imposibil." Cam pe la trei dimineaţa, vîntul se potoleşte, valurile se liniştesc, iar invitaţii, amorţiţi, rebegiţi, se îmbarcă în dezordine. Ecaterina nu mai este aceeaşi. Dacă n-a cedat încă, nu înseamnă că nu este hotărîtă s-o facă. Asta se va întîmpla foarte curînd.

Are douăzeci şi trei de ani. După opt ani de virginitate în căsătorie, descoperă cu uimire deliciul dragostei trupeşti. Primul său amant o copleşeşte. N-o încearcă nici cea mai mică remuşcare în braţele lui. Faţă de jalnicul mare-duce, el are în ochii ei toate calităţile: vigoare, îndrăzneală şi graţie. Dar se teme să nu le fie

[1] Catherine II, *Mémoires*.

descoperit secretul. Bressan, valetul francez al marelui-duce, îi raportează lui Serghei vorbele neliniştitoare ale Alteţei Sale: „Serghei Saltîkov şi soţia mea îl păcălesc pe Cioglokov, făcîndu-l să creadă ceea ce vor, şi puţin le pasă." Nici urmă de gelozie în această declaraţie. Petru nu ia în tragic pasiunea Ecaterinei pentru Serghei Saltîkov. Nu vede în asta decît un flirt monden. Nu se declară, oare, el însuşi, nebun după Marta Şafirova, domnişoară de onoare a marii-ducese, fără ca între ei să fie nimic altceva decît surîsuri maliţioase şi vorbe în doi peri? Totuşi, Serghei, care este „un demon al intrigilor", după expresia Ecaterinei, întrevede foarte clar pericolul de a fi amantul unei femei al cărei bărbat e de o virginitate notorie. Dacă ea rămîne însărcinată, asupra cui vor cădea bănuielile? Pentru a înlătura acest pericol, tînărul şambelan merge pînă acolo încît, într-o discuţie cu împărăteasa, aduce vorba despre obstacolul fizic care se opune „fericirii marelui-duce". Se oferă să facă tot ce-i stă în putinţă, spune el, pentru a o convinge pe Alteţa Sa să consimtă la operaţie. Ţarina, foarte interesată, îl aprobă şi-l încurajează. În timpul unui vesel supeu, prietenii marelui-duce, care a băut şi a rîs mult, orientează conversaţia către plăcerile dragostei. „Prinţul — scrie diplomatul J. Castéra — lăsă să-i scape unele păreri de rău asupra neputinţei de a se bucura de acestea. Atunci, toţi comesenii s-au aruncat la picioarele lui rugîndu-l să cedeze sfaturilor lui Saltîkov. Marele-duce a părut tulburat. A bîlbîit cîteva cuvinte, ce au fost luate drept consimţămînt. Totul era pregătit. A fost chemat faimosul medic Boerhave împreună cu un chirurg priceput. El nu a mai avut cum să dea înapoi şi operaţia s-a făcut cu succes."[1]

Pentru a se asigura că marele-duce, o dată operat, a devenit apt, împărăteasa dă dispoziţii doamnei Cioglokova să-i găsească o iniţiatoare. Doamna Cioglokova îşi dă multă osteneală pentru a se supune ordinelor Majestăţii Sale şi, cu ajutorul valetului Bressan, sfîrşeşte prin a descoperi o oarecare doamnă Groot, „vesela văduvă a unui pictor", care acceptă să-l iniţieze pe tînăr. „Ea (doamna Cioglokova) spera mari recompense pentru strădaniile sale, dar, asupra acestui punct se înşela, căci nu i se dădu nimic, cu toate că ea spunea că imperiul îi era îndatorat."[2]

Iată-l deci pe Petru eliberat de handicapul său. Cînd Ecaterina vede venind spre ea acest mascul triumfător, regretă vremea cînd nu

---

[1] J. Castéra, *Vie de Catherine II*, 3 vol., Paris, 1797.
[2] Catherine II, *Mémoires*.

avea de ce se teme de îmbrăţişările sale. Îndrăgostită de alt bărbat, ea este nevoită, pentru a apăra siguranţa legăturii lor, să accepte un contact care-i repugnă. Faţă de beţia pe care o trăieşte cu Serghei, primele raporturi cu soţul ei sînt o gimnastică vrednică de milă. În plus, el nu o iubeşte, nu o doreşte, se culcă cu ea din datorie. A doua zi după această noapte a nunţii consumată cu întîrziere, el trimite împărătesei, după sfatul lui Serghei Saltîkov, o casetă sigilată, conţinînd dovezile pretinsei virginităţi a marii-ducese. „Elisabeta — scrie J. Castéra — a apărut a fi convinsă de autenticitatea lor. Cîţiva au rîs fără îndoială pe ascuns, dar toată lumea s-a grăbit să-l felicite cu glas tare pe prinţ pentru fericirea lui."

În ceea ce-l priveşte pe Serghei Saltîkov, acesta oftează uşurat. În acel moment, Ecaterina rămăsese deja însărcinată cu el. Era timpul ca soţul să se manifeste pentru a-şi asuma, cu oarecare verosimilitate, paternitatea copilului pe care ea îl poartă. De fapt, Ecaterina este mai puţin preocupată de această naştere apropiată, cît de atitudinea ciudată a lui Serghei faţă de ea. Partide de vînătoare îi reunesc, încă, la Peterhof. Aici totul pare ireal, pînă şi costumele, căci Elisabeta a instituit acelaşi veşmînt pentru toată lumea. „Partea de sus gri, restul bleu, cu un guler de catifea neagră." Astfel, cuplurile se pot izola fără a putea fi identificate de departe. Aceste fermecătoare clipe de intimitate sînt ultimele ale unei fericiri pe cale să apună.

Din plictiseală sau prudenţă, Serghei se arată din ce în ce mai puţin asiduu. „Devenea — va spune Ecaterina — distrat, uneori arogant, trufaş, neatent şi toate astea mă supărau." Dintr-o dată, Serghei şi prietenul său Leon Narîşkin se hotărăsc să plece la ţară. Despărţire necesară, spune Serghei, pentru a îndepărta bănuielile. Dar nu-l încearcă, oare, pur şi simplu, nevoia de a se elibera, pentru cîtva timp, de o metresă acaparatoare? Ea este disperată. Curtea trebuie să plece la Moscova şi Serghei tot nu s-a întors. Cuplul mare-ducal porneşte la drum la 14 decembrie 1752. În cursul voiajului, pe Ecaterina o apucă nişte „colici violente". Un avort. Slavă Domnului! Debarasată de povară, ea aşteaptă cu nerăbdare ca Serghei să revină din exilul său voluntar.

Cînd îl revede, emoţia ei este atît de mare încît se declară gata de orice pentru a păstra legătura lor. El însă se arată din ce în ce mai reţinut şi distant. Se teme, îi spune Ecaterinei, ca relaţiile lor să nu fie divulgate, de cine ştie ce spion, împărătesei. Atunci, ea se gîndeşte să încerce un demers pe lîngă duşmanul ei declarat, Bestu-

jev, pentru a-i cîştiga bunăvoinţa sau, cel puţin, neutralitatea. Un anume Bremse, obişnuit atît al „micii curţi", cît şi al casei cancelarului, se duce la acesta din partea marii-ducese, pentru a-i spune că „ea este mai puţin îndepărtată de el decît era înainte". Acest act de supusă credinţă îl încîntă pe cancelar, care nu se îndoieşte că de-acum înainte are toate cărţile în mînă. A doua zi, îl primeşte pe Serghei Saltîkov cu mari semne de prietenie. „I-a vorbit de mine şi de situaţia mea, de parcă ar fi trăit cu mine în aceeaşi cameră", va scrie Ecaterina. Deoarece cancelarul nu este revoltat de acest adulter, pe care se pare că-l cunoaşte în amănunt, înseamnă, se gîndeşte ea, că este favorabil dragostei sale cu Serghei. Într-un elan de generozitate, cancelarul merge pînă acolo încît exclamă în faţă vizitatorului: „Ea (Ecaterina) va vedea că nu sînt chiar un căpcăun aşa cum m-au descris în ochii săi." Serghei repetă aceste vorbe Ecaterinei, care se felicită de a fi cîştigat un puternic aliat, fără ca „vreun suflet să afle". Totuşi, nu-i sînt încă prea clare motivele care l-au putut determina pe acest om, atît de grijuliu în a supraveghea virtutea marii-ducese printr-un cuplu de cerberi, să încurajeze astăzi acţiunile amantului ei prin „mai multe sfaturi pe cît de înţelepte pe atît de utile".

Cîteva zile mai tîrziu, cerberii înşişi îşi schimbă atitudinea. Din gardieni, ei devin codoşi. Doamna Cioglokova, spune Ecaterina, „al cărei ţel favorit era de veghea la succesiune", o antrenează pe marea-ducesă într-o conversaţie ciudată. Cu o expresie gravă, ea îi explică cu voce şoptită că dacă, în viaţa obişnuită, o femeie este obligată la fidelitate conjugală, sînt cazuri în care raţiunea de stat autorizează infidelitatea, mai ales cînd este vorba de ereditatea tronului. La început uimită, Ecaterina o lasă să vorbească, „neştiind unde voia să ajungă şi dacă îmi întindea o capcană sau îmi vorbea cu sinceritate". Într-adevăr, din două una: sau Bestujev şi împărăteasa sînt atît de neliniştiţi de sterilitatea marelui-duce încît caută un „reproducător" pentru a-l înlocui cît mai repede, sau au jurat să o demaşte şi să o piardă pe Ecaterina, vinovată de a-şi fi trădat îndatoririle. Cu precauţie, Ecaterina se face că nu înţelege ce-i murmură tainic doamna Cioglokova. Atunci aceasta, dînd totul pe faţă, declară: „Aveţi să vedeţi dacă-mi iubesc patria şi cît sînt de sinceră. Nu mă îndoiesc că aveţi un preferat. Vă las să alegeţi între Serghei Saltîkov şi Leon Narîşkin. Dacă nu mă înşel, este ultimul dintre ei." Ecaterina exclamă: „Nu, nu, cîtuşi de puţin!" Triumfătoare, doamna Cioglokova constată: „Ei bine, dacă nu este el, este

celălalt, fără-ndoială!" Şi adaugă: „Veţi vedea că nu eu voi fi aceea care să vă creeze dificultăţi." „Am făcut pe neştiutoarea — scrie Ecaterina — într-atît încît ea m-a dojenit de multe ori, atît la oraş cît şi la ţară."[1] Bestujev, la rîndul său, îl instruieşte pe Serghei Saltîkov. Or, acesta e pe punctul de a se îndepărta de marea-ducesă. Îi stă gîndul în altă parte. Ea îi reproşează, cu stîngăcie, nestatornicia. El se apără cu argumente amăgitoare. Ea se lasă convinsă, cu tristeţe: „Îmi prezenta atît de bune şi de îndreptăţite motive încît, îndată ce-l vedeam şi îi vorbeam, gîndurile mele în legătură cu acest subiect se risipeau." Acum, ea face uz de tot arsenalul cochetăriei pentru a-l atrage, din cînd în cînd, în patul ei. Făcînd aceasta, ea nu se gîndeşte, desigur, decît la plăcerile iubirii. Dar doamna Cioglokova, Bestujev şi, în spatele lor, împărăteasa, speră că amantul ales o va lăsa însărcinată.

În mai 1753, apar „noi semne de sarcină". În ciuda oboselii pe care o resimte, ea urmează curtea în deplasările sale, participă, în cabrioletă, la vînători, la plimbări, doarme în cort. Revenită la Moscova, după un bal şi un supeu, face un al doilea avort, foarte dureros. „Am fost într-un mare pericol timp de treisprezece zile, pentru că se bănuia că o parte a placentei rămăsese... În sfîrşit, a treisprezecea zi, s-a eliminat de la sine. M-au ţinut şase săptămîni, pentru acest accident, în camera mea, pe nişte călduri insuportabile."

Împărăteasa vine s-o vadă şi pare „foarte afectată". Are şi de ce! Îşi pusese atîtea speranţe într-un aranjament care asigura o aparenţă de legitimitate bastardului Ecaterinei! Serghei Saltîkov, la rîndul lui, îşi spune că, din cauza acestui necaz, va fi obligat să rămînă în serviciu comandat pe lîngă o femeie pe care nu o mai iubeşte. Pînă nu-şi va îndeplini oficiul de armăsar, nu-şi va putea lua tălpăşiţa. Iar marele-duce? A crezut el sincer că avea să fie tată? Sînt motive de îndoială. În afară de faptul că rarele momente de intimitate cu soţia sa au fost din cele mai penibile, el ştie prea bine că este îndrăgostită de Serghei Saltîkov pentru a nu bănui că a rămas însărcinată cu acest bărbat. Condamnat la rolul de soţ îngăduitor, suferă o umilinţă de care nu se poate plînge nimănui, fiindcă împărăteasa însăşi acoperă înşelătoria. O operaţie chirurgicală l-a eliberat, doamna Groot l-a iniţiat, dar el rămîne un

---

[1] Catherine II, *Mémoires*. Redarea conversaţiei dintre Ecaterina şi doamna Cioglokova a părut atît de compromiţătoare Academiei de Ştiinţe din Sankt-Petersburg, încît aceasta a exclus-o din ediţia operelor complete ale împărătesei, apărută în 1907.

neştiutor, încă nedesprins de copilărie. Îşi urăşte nevasta şi puţin îi pasă că-l înşală. Turbează de mînie şi rînjeşte. Ar vrea să scape din această lume a adulţilor şi, ca de obicei, se refugiază, pentru a uita, în jocuri, în băutură. Valetul lui preferat, un ucrainean, îi face rost de băuturi tari. Se îmbată cu servitorii săi şi, cînd aceştia, ameţiţi de băutură, uită respectul datorat unui mare-duce, el îi loveşte cu bastonul sau cu latul sabiei. Într-o zi, pătrunzînd în camera lui, Ecaterina vede un şobolan mare spînzurat, „avînd toate semnele unei torturi". Întrebat despre motivele acestei execuţii capitale, marele-duce răspunde că acest şobolan s-a făcut vinovat, după legile militare, de a fi devorat doi soldaţi din amidon, că a fost spînzurat, după ce un cîine i-a zdrobit şalele, şi că va rămîne expus în faţa lumii „timp de trei zile, pentru a servi de lecţie". Luînd-o drept glumă, Ecaterina izbucneşte în rîs, dar Petru se întunecă. Dacă nevastă-sa nu mai e capabilă să participe la jocurile sale, la ce i-ar mai putea fi de folos?

Întîmplarea cu şobolanul spînzurat a impresionat-o puternic pe Ecaterina. Alţi şobolani îi revin în memorie cînd evocă acele timpuri îndepărtate. Cei pe care i-a zărit în timpul incendiului palatului Annenhof, la Moscova, la începutul iernii. „Am văzut atunci un lucru ciudat, — scrie ea — o puzderie de şobolani şi de şoareci care coborau scara, în şiruri, fără măcar să se grăbească." Toate rochiile împărătesei — în număr de patru mii! — sînt mistuite de flăcări. Dar cărţile Ecaterinei sînt, ca prin minune, cruţate. Ea se bucură, căci în Rusia ele constituie o bogăţie mai greu de înlocuit decît o garderobă. Cuplul mare-ducal, nemaiavînd acoperiş, se refugiază în casa Cioglokovilor. „Aici vîntul sufla din toate părţile, ferestrele şi uşile erau pe jumătate putrede, podeaua crăpată, cu goluri de trei sau patru degete; în plus, gîndacii mişunau peste tot."

În februarie 1754, la şapte luni după al doilea avort, Ecaterina îşi dă seama că este din nou însărcinată. De data aceasta, împărăteasa speră că sarcina va fi dusă cu bine la capăt. Serghei Saltîkov speră şi el, căci, fiind amator de aventuri uşoare, această lungă legătură cvasioficială îl apasă. Ecaterina îi citeşte gîndurile şi se întristează. „Plictiseala, indispoziţia şi incomoditatea fizică şi morală a situaţiei mele m-au făcut ipohondră", scrie ea. Locuind în condiţii proaste la Cioglokovi, ea dîrdîie în curent şi aşteaptă vizitele amantului care se distrează prin alte părţi. Aşezată în faţa ei, doamna Cioglokova, i se plînge şi ea că soţul său cinează cu prietenii. „Iată cum ne părăsesc!", suspină ea. Şi Ecaterina este de

acord că amîndouă sînt de plîns. „Toate acestea mă indispuneau cumplit." Puţin după aceea însă aceeaşi Doamnă Cioglokova, atît de afectată de ieşirile soţului ei, face o pasiune pentru prinţul Repnin, şi-i arată Ecaterinei scrisorile înflăcărate pe care le primeşte de la amantul său. Cioglokov moare de o „colică uscată". Îndată, considerînd că o văduvă nu poate să apară în mod decent în lume, împărăteasa o scoate pe doamna Cioglokova din funcţiile sale pe lîngă marea-ducesă. Ecaterinei îi pare rău, căci, după ce i-a fost duşmancă, doamna Cioglokova devenise complicea sa. Regretul ei se transformă în teroare la aflarea numelui celui ce va fi de acum înainte însărcinat s-o supravegheze: contele Aleksandr Şuvalov, unchiul noului favorit al Elisabetei, şeful Inchiziţiei de Stat, altfel spus, al poliţiei secrete. Acest temut personaj este afectat de „o mişcare convulsivă" care, din cînd în cînd, îi schimonoseşte partea dreaptă a feţei, de la ochi pînă la bărbie. „Este uimitor — scrie Ecaterina — cum au ales acest om, cu o strîmbătură atît de hidoasă, pentru a-l pune tot timpul în faţa unei tinere femeie însărcinate: dacă aş fi născut un copil care să fi avut acest nenorocit tic, cred că împărăteasa ar fi fost foarte supărată."

În fine, la începutul lunii mai 1754, toată curtea se pregăteşte să părăsească Moscova, pentru Sankt-Petersburg. În perspectivă, douăzeci şi nouă de zile de drum. Ecaterina „moare de teamă", după propria sa expresie, la ideea că Serghei Saltîkov s-ar putea să nu vină cu ei. Acum, că a lăsat-o însărcinată, el nu mai prezintă interes pentru nobilele personaje care înconjoară tronul. Dar nu, împărăteasa veghează. Din grijă, fără îndoială, pentru nervii viitoarei mame, amantul ei este admis să facă parte din suită. Este adevărat că nu se poate apropia de ea „din cauza restricţiei şi a prezenţei permanente a Şuvalovilor, soţ şi soţie". „Mă plictiseam ca un cîine în trăsură şi nu făceam altceva decît să plîng", va scrie Ecaterina.

La Sankt-Petersburg, cuplul mare-ducal se instalează din nou la Palatul de Vară. Acolo, Petru organizează concerte şi se străduieşte să cînte la vioară, în orchestră. Ecaterina, deformată de sarcină, profită de aceste şedinţe muzicale pentru a se eschiva din sală şi a schimba cîteva vorbe tandre cu amantul ei, între două uşi. Pe măsură ce momentul naşterii se apropie, se teme că se urzeşte un complot împotriva fericirii ei, în sfere sus-puse. „Eram mereu cu ochii în lacrimi şi mii de temeri îmi treceau prin cap; într-un cuvînt, nu-mi puteam scoate din minte că totul ducea la îndepărtarea lui

Serghei Saltîkov.“ Gata să devină mamă, gîndurile ei nu sînt la copilul care se va naşte, ci numai la omul care i-a dat gustul plăcerii. Cînd Aleksandr Şuvalov îi arată apartamentul special pregătit pentru naştere, alături de apartamentul personal al Majestăţii Sale, ea primeşte „o lovitură aproape mortală“. Instalată la doi paşi de împărăteasă, ea nu va putea să-l primească pe Serghei, aşa cum spera. Va fi izolată, claustrată, „nefericită ca o piatră“. Copleşită de supărare, inspectează cele două camere tapetate cu damasc roşu-închis şi foarte sumar mobilate, care trebuie să servească de decor naşterii celui ce va fi moştenitorul tronului Rusiei. Şi dacă nu va fi un urmaş, ci o urmaşă? Cum va accepta împărăteasa această deziluzie? Se va răzbuna, oare, îndepărtîndu-l pe Serghei pentru totdeauna de la curte, sau îl va păstra pentru o nouă încercare? În noaptea de 19 spre 20 septembrie 1754, după nouă ani de căsătorie, pe Ecaterina o apucă dureri violente. Alertaţi de către moaşă, marele-duce, contele Aleksandr Şuvalov şi împărăteasa se reped pentru a asista la travaliu. La 20 septembrie, la prînz, moaşa ridică cu mîinile însîngerate, un boţ de carne care urlă: este un băiat, Pavel Petrovici. Împărăteasa este în culmea fericirii. Îndată ce noul născut a fost spălat, înfăşat şi botezat provizoriu de către un preot, ea o pune pe moaşă să-l ducă în apartamentele sale. Copilul va rămîne aici, sub paza ei, cît timp va considera ea necesar. Aducîndu-şi copilul pe lume, Ecaterina şi-a pierdut toate drepturile asupra lui. Ea nu este decît un pîntec golit de conţinutul său. Acum nu mai interesează pe nimeni. Într-o clipă, camera ei rămîne pustie. Patul ei de chin se află între o uşă şi două ferestre mari care nu se închid bine. Un vînt îngheţat suflă prin încăpere.

„Transpirasem mult: am rugat-o pe doamna Vladislavova să-mi schimbe lenjeria şi să mă aşeze în pat; ea mi-a spus că nu îndrăznea. Am trimis de cîteva ori după moaşă, dar aceasta nu a venit; am cerut de băut, dar am primit încă o dată acelaşi răspuns. În sfîrşit după trei ore, a sosit contesa Şuvalova, care se dichisese cu multă grijă. Cînd m-a văzut, culcată tot în acelaşi loc unde mă lăsase s-a indignat, spunînd că aş fi putut să şi mor. Asta era o mare consolare pentru mine, care izbucnisem în lacrimi din momentul în care născusem, şi mai ales pentru halul de părăsire în care mă găseam, incomod culcată, după un travaliu şi dureros, nimeni îndrăznind să mă aşeze în patul meu, care era la doi paşi, iar eu neavînd forţă să mă tîrăsc pînă acolo. Doamna Şuvalova a plecat de-ndată să o caute, cred, pe moaşă, căci aceasta a venit după o jumătate de oră şi ne-a

spus că împărătească era atît de peocupată de copil încît nu o lăsase să plece o clipă. La mine nu se gîndeau... Eu muream, între timp, de oboseală şi de sete. În sfîrşit, am fost pusă în patul meu şi nu am mai văzut ţipenie de om toată ziulica, nici măcar nu au trimis pe cineva să se intereseze de mine. Marele-duce, în ce-l priveşte, s-a ţinut numai de băutură, cu cine se găsea, iar împărăteasa se ocupa de copil."[1]

Pe acest copil, aproape nimeni dintre contemporani nu l-a considerat drept fiul moştenitorului tronului. E drept că Pavel, crescînd, va prezenta unele asemănări cu Petru. Va fi urît ca şi el. Şi totuşi, cînd compari portretele lor la vîrstă adultă, deosebirea sare-n ochi. Faţa lui Pavel, adunată în bot de buldog, n-are nimic în comun cu faţa lungă, lividă a soţului Ecaterinei. În ceea ce priveşte caracterele lor, ei sînt amîndoi la fel de instabili, cruzi şi temători, aceste trăsături putînd fi însă explicate prin educaţia pe care au primit-o amîndoi în umbra copleşitoare a Elisabetei. De altfel, Ecaterina, în *Memoriile* sale, lasă să se înţeleagă clar că tatăl copilului este Serghei Saltîkov. Iar comportarea împărătesei, care îi ia copilul la naştere, hotărînd să vegheze ea însăşi asupra lui, dovedeşte îndeajuns că nu are nici o consideraţie pentru mamă şi că, pentru ea, tatăl nu contează nici el mai mult. Interesul pe care îl poartă copilului este atît de viu, încît anumite persoane din jurul ei merg mai departe cu supoziţiile. Ea a luat leagănul micuţului Pavel în camera sa. „Cum îl auzea ţipînd, dădea fuga ea însăşi şi-l înăbuşea, pur şi simplu, cu grija ei." Marchizul de L'Hopital, diplomat francez, în depeşele sale către curtea Franţei se face ecoul zvonurilor ciudate care circulă pe această temă în societatea Sankt-Petersburgului. „Acest copil — scrie el — se spune că ar fi al împărătesei însăşi, care a pus să fie înlocuit fiul marii-ducese cu al său." Simple bîrfeli de salon, fără-ndoială, dar ele dovedesc că, pentru mulţi oameni de atunci, filiaţia lui Pavel Petrovici nu era deloc sigură[2].

Părăsită pe patul ei, pradă disperării şi febrei, Ecaterina nu se plînge totuşi. „Eram prea mîndră şi numai ideea de a fi nefericită îmi era insuportabilă." Totodată, evită să ceară veşti despre fiul ei, pe

---

[1] Catherine II, *Mémoires*.

[2] După altă ipoteză, la fel de puţin verosimilă, Ecaterina ar fi lăsat intenţionat să se creadă că Pavel era fiul lui Saltîkov, pentru a nu putea fi acuzată, după uciderea lui Petru al III-lea, de a fi lăsat să fie omorît tatăl copilului ei.

care nu l-a văzut deloc. O asemenea curiozitate ar fi fost luată drept o îndoială în privinţa grijii pe care împărăteasa o purta copilului, şi „ar fi fost foarte rău primită" spune ea. Ciudat scrupul din partea unei tinere lăuze, brutal lipsită de fiinţa căreia tocmai îi dăduse viaţă. Respectul pentru etichetă să poată, oare, înăbuşi pînă într-atît instinctele profunde ale maternităţii? Adevărul este că pe Ecaterina o preocupă mai mult propriu-i viitor la curte decît viitorul copilului ei. Totuşi, ea îl vede într-o zi, timp de o clipă, şi se nelinişteşte. „Îl ţineau într-o cameră supraîncălzită, — scrie ea — înfăşurat în flanele, culcat într-un leagăn aşternut cu blană de vulpe neagră: îl acopereau cu o cuvertură de satin matlasat şi vătuit, iar peste asta mai puneau una de catifea roz, dublată cu blană neagră de vulpe. L-am văzut eu însămi, după aceea, de nenumărate ori astfel culcat. Asuda tot, din cap pînă-n picioare, ceea ce a făcut ca, crescînd, cel mai mic curent de aer care ajungea pînă la el să-l îmbolnăvească. Pe lîngă asta, se învîrteau în jurul lui o grămadă de moaşe bătrîne care, datorită unor îngrijiri prost înţelese şi lipsite de bun simţ îi făceau infinit mai mult rău fizic şi moral, decît bine."

În ziua botezului, îndată după ceremonie, împărăteasa îi aduce Ecaterinei, pe un platou de aur, un ordin prin care i se fac cadou o sută de mii de ruble, şi cîteva bijuterii într-un sipet. Salariul de maternitate pentru o mare-ducesă. Banii sînt bineveniţi căci, după propria-i mărturisire, Ecaterina „nu are un ban" şi este „împovărată de datorii". Dar bijuteriile o dezamăgesc. „Era — spune ea — un amărît de colier cu cercei şi două inele prăpădite pe care mi-ar fi fost ruşine să le dăruiesc cameristelor mele. În toată această casetă nu există o piatră care să valoreze o sută de ruble." Abia au trecut cinci zile şi, în timp ce îşi făcea planuri pentru utilizarea banilor, baronul Cerkasov, secretarul cabinetului împărătesei, vine şi-o roagă să renunţe la această sumă, vistieria Majestăţii Sale fiind goală. Ecaterina restituie banii — care îi vor fi înapoiaţi trei luni mai tîrziu — şi, puţin după aceea, află că cele o sută de mii de ruble ale ei au fost date soţului său. Într-adevăr, Petru a pretins un cadou cel puţin egal cu cel al soţiei sale pentru această naştere, de care probabil nu este responsabil. Poate consideră asta ca o compensaţie a nefericirii sale conjugale, cunoscută de toţi? Din fundul alcovului ei, Ecaterina aude ecourile serbărilor, ale balurilor, banchetelor şi focurilor de artificii care exprimă bucuria naţiunii. La şaptesprezece zile după naştere, o veste cumplită o loveşte drept în inimă! Serghei Saltîkov este desemnat de împărătească pentru a duce la

curtea Suediei vestea oficială a naşterii micului Pavel Petrovici. Astfel, cel pe care toată lumea îl consideră tatăl nelegitim al copilului va primi felicitările destinate tatălui legitim. Misiunea care i se încredinţează are toate aparenţele unei dizgraţii. El realizează ridicolul şi pleacă, lăsînd-o pe Ecaterina întristată. „Eu pretindeam că înteţirea durerilor de la picior mă împiedica să mă ridic, dar adevărul este că nu puteam şi nici nu voiam să văd pe nimeni, fiind foarte nefericită."

A patruzecea zi, cu prilejul ceremoniei binecuvîntării lăuzei, împărăteasa consimte, în sfîrşit, să-i arate copilul. Mi s-a părut frumos şi vederea lui m-a înviorat puţin", scrie ea. I se permite să-l privească de departe, cît timp durează rugăciunile, şi, îndată după aceea, i-l iau din nou.

La 1 noiembrie 1754, mare vînzoleală: valeţi instalează în grabă cîteva mobile frumoase în încăperea alăturată camerei sale de culcare. Într-o clipă, acest loc sinistru pare mai cald şi se luminează. Ai fi crezut că eşti la teatru, cu cinci minute înainte de reprezentaţie. Cînd decorul este instalat, doamna Vladislavova o aşază pe marea-ducesă pe un pat de catifea trandafirie brodată cu argint şi toţi curtenii defilează pentru a-i prezenta felicitări. După care, mobilele sînt luate şi eroina sărbătorită e uitată într-un colţ.

Pentru a se consola, ea se refugiază în lectură. Citeşte cu nesaţ *Analele* lui Tacitus, „care au făcut o ciudată revoluţie în mintea mea", *Eseul asupra moravurilor şi spiritului naţiunilor* de Voltaire, *Spiritul legilor* de Montesquieu. Din lectura lui Montesquieu, ia lecţii de liberalism, se îngrijorează de excesele puterii personale, visează un regim de bunătate, de dreptate, de inteligenţă. Voltaire o învaţă binefacerile raţiunii în guvernarea treburilor obşteşti şi şansele de izbîndă ale despotismului, cu condiţia să fie „luminat". Tacitus o învaţă să analizeze evenimentele istorice, ca un spectator rece, nemilos. Citeşte, de asemenea, „toate cărţile ruseşti pe care şi le poate procura". Nu pentru a găsi în ele o gîndire instructivă, ci pentru a se familiariza cu limba ţării sale. Căci, în pofida umilinţelor, a solitudinii şi a temerii sale de viitor, ea continuă să creadă în destinul ei pe acest pămînt neprimitor. Pentru ea nu mai există cale de întoarcere în Germania. Fie ce-o fi, trebuie să meargă înainte.

Este frig şi umed în cămăruţa sa, ale cărei ferestre dau spre Neva. Alături, îi aude pe marele-duce şi pe prietenii săi, care, zi şi noapte, beau, discută, rîd, făcînd „o larmă de corp de gardă".

Veştile pe care le primeşte indirect din Suedia sînt rare şi neliniştitoare. Împărăteasa, se spune, a decis deja asupra sorţii lui Serghei Saltîkov. Cum se va întoarce de la Stockholm, îl va trimite ca ministru rezident al Rusiei, la Hamburg. Şi această separare va fi definitivă. El reapare la Sankt-Petersburg către sfîrşitul carnavalului şi, tremurînd de speranţă, Ecaterina îi fixează o întîlnire în camera ei. Îl aşteaptă pînă la trei dimineaţa „în chinuri cumplite". În zadar. A doua zi, el îi transmite prin prietenul său Leon Narîşkin că a fost reţinut, peste ora prevăzută, într-o lojă masonică. Dar Ecaterina nu se lasă înşelată. „Mi-a fost limpede ca lumina zilei că nu venise din lipsă de ardoare şi de atenţie faţă de mine, fără să ţină seama că sufeream de atîta amar de timp numai din dragoste pentru el... Sinceră să fiu, m-am simţit foarte vexată."

Îi scrie o scrisoare plină de reproşuri şi, de data aceasta, el se grăbeşte să vină. Sub focul privirilor lui, ea se topeşte ca în primele zile ale legăturii lor. „Nu îi era greu să mă liniştească, pentru că eram foarte prinsă", mărturiseşte ea cu nevinovăţie. Totuşi, ghiceşte destul de repede că el n-o mai revede decît din milă. În loc să-i vorbească de dragostea lui, o sfătuieşte să se distreze, să iasă în lume, pe scurt, să-l uite. Nici că putea fi mai clar: era un fel de delicat de a rupe legăturile cu ea. La început descumpănită, se stăpîneşte într-o tresărire de orgoliu. Departe de a o doborî, această lovitură o stimulează. Refuză să mai sufere din pricina unui bărbat, fie el oricît de seducător, ca Serghei. „Am luat hotărîrea de a-i face să simtă pe cei ce mi-au pricinuit tot felul de necazuri că depindea de mine să nu fiu ofensată fără să pedepsesc", scrie ea. Prima manifestare a acestei revolte juvenile: decide să reapară la curte la 10 februarie, nu ca victimă ci ca învingător, şi îşi comandă o minunată rochie de catifea albastră, brodată cu aur. Intrarea ei în saloane produce un freamăt de curiozitate admirativă. Maternitatea a făcut-o şi mai frumoasă. Ostilitatea pe care o ghiceşte, ici şi colo, în jurul ei, o incită să adopte o ţinută şi mai băţoasă, îi provoacă sarcasmele. Trece, cu privirea sfredelitoare, surîsul batjocoritor, printre grupurile de curteni, lansînd din cînd în cînd cîte o remarcă muşcătoare. Şuvalovii sînt ţinta ei preferată. Cuvintele ei spirituale sînt repetate, comentate. Toţi se miră. Unde este marea-ducesă supusă şi naivă din aceşti ultimi ani, cea pe seama amorurilor căreia se făceau glume? O nouă Ecaterină s-a născut. Poate, o dată cu naşterea fiului său. O Ecaterină dură, hotărîtă, bănuitoare. „Mă ţineam foarte dreaptă, — scrie ea — mergeam cu capul ridicat, mai

degrabă ca un şef al unei foarte mari facţiuni politice, decît ca o persoană umilită sau asuprită." Şi adaugă că, văzînd-o astfel schimbată, Aleksandr Şuvalov şi prietenii săi „nu au ştiut, un moment, ce să facă".[1]

În privinţa asta, se amăgeşte cu iluzii. În ciuda aerelor ei superioare, nu-i intimidează încă pe marii şacali ai palatului. Cel mult, unii îşi spun că Alteţa Sa nu-i lipsită de tărie şi că va trebui, de acum înainte, să ţină seama de ea în echilibrul combinaţiilor politice. În primăvara lui 1755, Serghei Saltîkov pleacă să se prezinte la postul său de la Hamburg. Dispariţia lui creează un gol înspăimîntător în existenţa Ecaterinei. Dar îşi interzice cu mîndrie să-l regrete pe acest bărbat, care s-a plictisit de ea. Niciodată nu-l va mai revedea.[2]

---

[1] Catherine II, *Mémoires*.

[2] Devenită împărătească, Ecaterina îl va numi pe Serghei Saltîkov ambasador la Paris. Aici, el se va dovedi afemeiat şi risipitor. Cîţiva ani mai tîrziu, contele Panin va propune transferarea lui la Dresda. Ecaterina va scrie pe marginea raportului: „N-a comis şi aşa destule nebunii? Dacă garantaţi pentru el, trimiteţi-l la Dresda, dar nu va fi niciodată decît a cincea roată la căruţă." Cariera diplomatică a lui Serghei Saltîkov se va sfîrşi în umbră.

CAPITOLUL VIII

PRIMELE ÎNCRUCIŞĂRI DE SPADĂ ÎN ARENA POLITICĂ

Marele-duce nu este cel din urmă care să-şi dea seama de metamorfozarea Ecaterinei. În timpul unui dineu în camera sa, îi reproşează că începe să devină „de o trufie insuportabilă", că se arată lipsită de respect faţă de Şuvalov şi că se ţine „foarte băţoasă", lucru pe care el nu-l poate tolera. „L-am întrebat dacă, pentru a-i fi pe plac, trebuie să mă ploconesc, precum robii", scrie Ecaterina. „S-a supărat şi-a spus că o să-mi bage el minţile-n cap." Şi, pentru a-şi întări ameninţarea, scoate pe jumătate sabia din teacă. Cîtuşi de puţin impresionată, Ecaterina ia gestul drept o glumă şi el îşi bagă sabia la loc, mormăind că este de o „răutate înspăimîntătoare".

El însuşi, de altfel, este nerăbdător să se afirme în faţa unei curţi care nu-l ia în serios. Dar va alege o cale diametral opusă celei adoptate de soţia sa. Cu vîrsta, pasiunea lui pentru ducatul de Holstein, al cărui administrator a rămas, n-a făcut decît să crească. Simte o nevoie atît de mare de a se scufunda în climatul militar german încît îi promite lui Aleksandr Şuvalov orice favoruri în viitor, dacă închide ochii, în prezent, asupra sosirii unui contingent de soldaţi holsteinezi în Rusia. Aleksandr Şuvalov, nevăzînd în asta decît un capriciu al unui tînăr lipsit de ocupaţie, o convinge pe împărăteasă, care era ostilă oricărei influenţe germanice, să cedeze acestei nevinovate toane a nepotului ei. Şi astfel, detaşamentul, îmbarcat la Kiel, se instalează la Oranienbaum. Nebun de bucurie, Petru îşi pune uniforma regimentelor Holsteinului, pentru a-şi primi „compatrioţii". „M-am cutremurat la gîndul efectului detestabil pe care acest demers putea să-l aibă pentru marele-duce în rîndul publicului rus şi chiar în mintea împărătesei, ale cărei sentimente nu-mi erau necunoscute", scrie Ecaterina. Şi nu se înşală. Ofiţerii gărzii cantonaţi la Oranienbaum murmură: „Aceşti blestemaţi de

germani sînt vînduţi cu toţii regelui Prusiei; asta înseamnă să aduci în Rusia tot atîţia trădători." Soldaţii simpli bombăne că ei nu mai sînt decît „valeţii" noilor veniţi. Servitorimea de la curte se plînge de a fi în serviciul unei „adunături de ţărănoi". Ecaterina înţelege că, prin această copilărie, Petru şi-a înstrăinat, în mod imprudent, simpatia unei părţi a armatei ruse. În timp ce el, entuziasmat de „trupa sa", se instalează într-o tabără în apropierea palatului, ea are grijă să se afle că dezaprobă această conduită. Opinia ei este repetată sub corturi, în cazărmi, în jurul focurilor bivuacurilor. Faţă de soţul ei, care trece drept trădător al Rusiei, ea apare ca o încarnare a tradiţiei naţionale. Diplomaţii străini observă atent această manevră şi o raportează guvernelor lor respective.

În 1755, Anglia, doritoare să reînnoiască tratatul de alianţă cu Rusia, în perspectiva unei rupturi devenite inevitabile cu Franţa, trimite la Sankt-Petersburg un nou ambasador, pe Sir Charles Hanbury Williams. Acesta, personaj curtenitor, cultivat şi de societate, încearcă în van, între două menuete, să închege cu ţarina o conversaţie politică serioasă şi sfîrşeşte prin a considera mai abil să o seducă pe marea-ducesă, despre care se spune că are un oarecare credit pe lîngă Bestujev. Nu se spune, de asemenea, şi că Alteţa Sa are o slăbiciune pentru bărbaţii chipeşi? Aventurile ei galante cu Saltîkov i-au creat reputaţia unei mari curtezane. Şi încă este zdruncinată de ruptura cu amantul ei. Cu atît mai mult cu cît tocmai a aflat că Serghei, în Suedia, „povestise despre asta tuturor femeilor pe care le-a întîlnit"[1].

„Nenorocirea e că inima mea nu este mulţumită, nici măcar o oră, fără dragoste", scrie ea. Or, Sir Williams are alături de el pe cineva care ar putea satisface această inimă nesăţioasă. Prea bătrîn pentru a o seduce el însuşi pe marea-ducesă (are patruzeci şi şase de ani), el împinge în prim-plan un tînăr fermecător din suita sa, contele Stanislaw-August Poniatowski. Stanislaw aparţine, prin mama sa, uneia din cele mai ilustre familii ale Poloniei, Czartoryski. La douăzeci şi trei de ani, a citit mult, vorbeşte mai multe limbi, ştie ceva filozofie, a vizitat toate curţile Europei, este introdus în saloanele cele mai rafinate, a cucerit, la Paris, stima doamnei Geoffrin pe care el o numeşte „maman", pretutindeni se simte ca acasă, pe scurt, este un gentilom cosmopolit de primă clasă. E drept că acest polonez parizian, deşi are o înfăţişare plăcută, nu are robusta

[1] Catherine II, *Mémoires*.

frumuseţe a lui Serghei Saltîkov, dar Ecaterina, de cum îl vede, de cum îl aude, este încîntată. El personifică în ochii ei acea eleganţă a spiritului de care se simte lipsită la curtea Rusiei şi pe care o regăseşte uneori, în camera sa, citindu-i pe Voltaire sau pe Doamna de Sévigné. Ceea ce nu ştie încă, dar va afla repede, e faptul că acest strălucit cavaler este, în realitate, un tînăr timid, sentimental, pentru care femeile sînt nişte fiinţe superioare, iar elanurile inimii — manifestări ale voinţei divine. În ciuda numeroaselor sale călătorii, a ştiut, spune el, să se ferească de „orice relaţii destrăbălate", ca şi cum ar fi vrut să se păstreze anume „celei care a dispus de atunci de soarta lui"[1]. Neştiutor în ale dragostei, el tremură de extaz în faţa celei ce va fi singura pasiune a vieţii lui.

„Ea avea atunci douăzeci şi cinci de ani — va scrie el — şi era imediat după prima sa naştere; se afla în acel moment de maximă frumuseţe pe care îl atinge orice femeie înzestrată cu acest har. Cu părul său negru, cu pielea de un alb strălucitor, sprîncenele negre şi foarte lungi, nasul grecesc, o gură care părea că îndeamnă la sărutări, mîinile şi braţele perfecte, talia zveltă, mai degrabă înaltă decît mică, mersul foarte uşor şi, în acelaşi timp, de cea mai mare noblete, sunetul vocii plăcut şi rîsul tot atît de vesel, pe cît de natural."[2] Totuşi, Stanislaw ezită să facă primul pas. Cele ce a auzit spunîndu-se despre soarta tristă rezervată, în Rusia, amanţilor repudiaţi de o împărăteasă sau de o mare-ducesă, întăresc reţinerea sa firească. Cel care-l împinge în această aventură este veselul Leon Narîşkin, care a mijlocit şi amorurile Ecaterinei cu Serghei Saltîkov. Codoş înnăscut, el nu are altă preocupare în viaţă decît rîsul şi desfrînarea. A fost, oare, el însuşi amantul Ecaterinei? Poate, în trecere, ca divertisment, din plictiseală, într-o seară uitată. În orice caz, el cunoaşte toate secretele tinerei femei şi vine în întîmpinarea tuturor dorinţelor sale. Îndemnat de el, Stanislaw „uită că mai există şi o Siberie".

Ecaterina, amuzată, se lasă uşor antrenată. Primul schimb de sărutări are loc chiar în camera ei, unde Leon Narîşkin l-a împins pe adoratorul neliniştit. „Nu-mi pot refuza plăcerea de a nota chiar şi veşmintele în care am găsit-o în ziua aceea", va scrie Stanislaw. „Era într-o rochie simplă de satin alb; o uşoară podoabă din dantelă.

---

[1] Stanislas Poniatowski, *Mémoires secrets et inédits*, Leipzig, 1862.

[2] Stanislaw Poniatowski, *Mémoires...* Două erori apar în acest portret: Ecaterina intra în al douăzeci şi şaptelea an. Şi era „mai degrabă mică decît înaltă".

în care erau prinse funde roz, era singura găteală." Ecaterina este cea care, acum, îi dezvăluie tînărului bucuriile dragostei trupeşti. „În mod cu totul neobişnuit, — va adăuga el — am putut să-i ofer ei, deşi eram la douăzeci şi trei de ani, ceea ce nimeni n-avusese." Începînd cu această zi, escapadele nocturne se petrec cam de două, trei ori pe săptămînă. Îndată ce doamna Vladislavova o aşază pe tînăra femeie în pat iar marele-duce se retrage în camera lui (ei dorm separat de cînd Ecaterina a născut), Leon Narîşkin se strecoară în apartamente şi miaună ca o pisică în faţa uşii marii-ducese. Acesta este semnalul. Ea sare, îşi aranjează coafura, se îmbracă bărbăteşte şi îşi întîlneşte vizitatorul în întunericul din vestibul. O trăsură îi duce, prin oraşul adormit, pînă la casa lui Narîşkin, unde îi aşteaptă Anna (cumnata lui Narîşkin) şi Stanilslaw. „Am petrecut o seară în modul cel mai nebunesc ce se poate-nchipui", notează Ecaterina. Uneori, Stanislaw vine după ea cu sania. Ieşind pe o portiţă de serviciu a palatului, ea aleargă spre el, cu răsuflarea tăiată de nerăbdare şi teamă. Aşteptînd în zăpadă, sub clar de lună, el strînge în braţe această tînără femeie zveltă, îmbrăcată în cavaler, căreia o pălărie mare îi ascunde părul. „O dată, cînd o aşteptam astfel, — scrie el — a venit un ofiţer inferior, s-a învîrtit pe lîngă mine şi mi-a pus chiar cîteva întrebări. Aveam capul băgat într-o căciulă mare şi eram învelit într-o blană. M-am prefăcut că dorm, ca un servitor care-şi aşteaptă stăpînul. Mărturisesc că m-au luat căldurile, în ciuda frigului cumplit. În sfîrşit, curiosul a plecat şi a venit prinţesa. Dar era noaptea aventurilor. Sania s-a izbit atît de puternic de un bolovan, încît ea a fost aruncată cu faţa la pămînt, la cîţiva paşi de sanie. Nu mai mişca deloc; am crezut-o moartă; am alergat s-o ridic; s-a ales doar cu cîteva contuzii, dar, întorcîndu-se la palat, a constatat că servitoarea ei, din greşeală, nu lăsase uşa camerei deschisă. S-a expus celor mai mari riscuri, pînă ce, în sfîrşit, o întîmplare fericită a făcut ca uşa să fie deschisă de către o altă persoană." Pentru a evita asemenea incidente, amantul o va întîlni de acum înainte în camera ei, foarte aproape de apartamentele marelui-duce. „Aceste întîlniri furişe ne procurau o plăcere aparte", mărturiseşte ea. Aceste „întîlniri furişe" sînt atît de dese, că micul cîine arţăgos pe care-l are acum pe lîngă ea îl primeşte pe Stanislaw cu mare bucurie, ceea ce trezeşte bănuielile ironice ale unui alt vizitator, suedezul Horn. Lui Stanislaw norocul i se urcă la cap. Este în culmea fericirii. „Întreaga mea viaţă îi era devotată (Ecaterinei) cu mai multă sinceritate decît o spun de obicei oamenii în asemenea cazuri", scrie el.

Această pasiune tinerească o înduioşează, desigur, pe Ecaterina, dar ea îi răspunde cu moderaţie şi aproape cu condescendenţă. Recenta ei aventură cu Serghei Saltîkov a făcut-o să fie mai cumpănită. Îi acordă atenţie unui bărbat în măsura în care acesta îi procură plăcere, dar refuză, de acum înainte, a mai face din el centrul universului său. Pe cît a fost de naivă şi vulnerabilă cu primul ei amant, pe atît se arată de versată şi lucidă cu al doilea. Dezamăgirea sentimentală a virilizat-o, într-un fel. Ea este cea care deţine acum rolul masculului în cuplu. „Eram un sincer şi leal cavaler — va scrie ea — al cărui spirit era infinit mai mult masculin decît feminin; dar, cu toate acestea, nu eram cîtuşi de puţin un bărbăţoi şi posedam, alături de spiritul şi caracterul unui bărbat, farmecul unei femei foarte plăcute."[1] Lipsită de iluzii, neîncrezătoare, cinică, ea îl domină pe slabul Stanislaw, mai tînăr decît ea cu trei ani.

Sir Williams este totuşi foarte satisfăcut de progresele protejatului său în cucerirea inimii marii-ducese. Prin intermediul lui, el speră să o cîştige pentru cauza Angliei. Şi, pentru a-şi asigura avantajul, el îi oferă tinerei femei, pe lîngă un amant agreabil, sume mari de bani. Or, Ecaterina este cheltuitoare, nepăsătoare, pasionată jucătoare (totalul pierderilor sale la joc se ridică, în 1756, la şaptesprezece mii de ruble); are gustul luxului; s-ar ruina pentru o rochie; nu ţine socoteala cheltuielilor şi refuză să-şi impună restricţii; în consecinţă, acceptă propunerea. „Împrumuturile" pe care le primeşte, în taină, din partea Angliei, reprezintă o sumă importantă. Astfel, la 21 iulie 1756, ea îi scrie baronului de Wolff, bancher şi consul al Angliei: „Cu mare greutate mă adresez din nou dumneavoastră; adăugaţi la obligaţiile pe care le am faţă de dumneavoastră pentru împrumuturile precedente pe aceea de a-mi da încă o mie de ducaţi de aur." Iar, patru luni mai tîrziu, la 11 noiembrie 1756: „Primit de la domnul baron de Wolff suma de patruzeci şi patru mii de ruble, pe care le voi înapoia la cererea sa chiar dumnealui sau la ordinul său." Marele-duce profită şi el de mana cerească engleză. De ce ar refuza? Anglia este aliata Prusiei şi el este „un prusac convins". Întreţinerea regimentului său din Holstein îi ia tot timpul. Cînd se află la reşedinţa sa din Oranienbaum, îşi trece în revistă trupele de zece ori pe zi. Cînd este la Sankt-Petersburg, în lipsa soldaţilor în carne şi oase, desfăşoară manevre, cu aceeaşi seriozitate, cu soldăţei de lemn, de plumb, de amidon şi de ceară. Nu-i

[1] Catherine II, *Mémoires*.

mai ascunde sub pat ca în prima tinereţe, ci îi aşază ostentativ pe mese lungi, în mijlocul camerei sale. Aceste mese sînt prevăzute cu benzi de alamă, care, mişcate într-un anumit fel, imită „focul continuu al puştilor". În fiecare zi, la o anumită oră, el face „schimbarea gărzii", trecînd de la o masă la alta. „El asista la această paradă în unifomă, cizme, pinteni, grumăjer şi eşarfă, — scrie Ecaterina — iar servitorii săi admişi la acest exerciţiu frumos erau obligaţi să asiste şi ei."

Aceste distracţii copilăreşti nu-l împiedică să bea ca un butoi fără fund şi să alerge după femei. S-au terminat idilele nevinovate cu domnişoarele de onoare. Eliberat de fimoză, Petru are amante. El invită la supeurile sale intime nu numai cîntăreţe şi dansatoare, dar, din cîte spune Ecaterina, şi „anumite burgheze de proastă condiţie, care îi sînt aduse de la Petersburg". Total indiferent faţă de soţia lui, o ţine totuşi la curent cu aventurile sale şi îi cere chiar sfatul. El o numeşte „Doamna descurcăreaţă". „Oricît de îmbufnat sau supărat pe mine ar fi fost, dacă avea un necaz, în orice problemă, dădea fuga la mine, aşa cum avea obiceiul, pentru a-mi cere părerea şi, de cum o afla, pleca iarăşi, zorit."[1] Astfel, cere sfatul Ecaterinei asupra modului în care să-şi decoreze camera pentru a o primi aici pe doamna Teplova, de care este îndrăgostit. „Pentru a-i plăcea mai mult acestei doamne, — scrie Ecaterina — el îşi umpluse camera cu puşti, căciuli de grenadieri, săbii şi banduliere, de parcă ar fi fost un colţ de arsenal. L-am lăsat s-o facă şi m-am dus." Altă dată, el se repede la Ecaterina, îi bagă sub nas o scrisoare de la aceeaşi doamnă Teplova şi izbucneşte mînios: „Închipuie-ţi, îmi scrie o scrisoare de patru pagini întregi şi pretinde că trebuie s-o citesc şi, chiar mai mult, să-i răspund, eu, care trebuie să merg la exerciţii (chemase din nou trupe din Holstein), apoi să iau masa, să merg la trageri, să văd repetiţia unei opere şi un balet unde vor dansa cadeţii. Îi voi spune clar că nu am timp şi, dacă se supără, o rup cu ea pînă la iarnă." Ecaterina îl aprobă şi el pleacă mulţumit. Doamna Teplova nu este, de altfel, pentru el, decît un interludiu. Adevărata pasiune a vieţii sale este, de puţin timp, Elisabeta Voronţova. De ce a ales-o? Desigur, este de familie bună, fiind nepoata vicecancelarului Mihail Voronţov, rivalul lui Bestujev în anturajul politic al împărătesei, dar este şchioapă, şaşie şi ciupită de vărsat. Această dizgraţie fizică este compensată de un temperament de foc.

[1] Catherine II, *Mémoires.*

Oricînd dispusă să bea, să cînte, să se tăvălească pe pat sau să strige înjurături, are o vulgaritate în maniere care-l seduce pe marele-duce. Lîngă ea nu se simte în inferioritate, nu îi este ruşine de a fi el însuşi urît, ignorant şi grosolan. În timp ce Ecaterina îl intimidează prin eleganţa şi inteligenţa sa, Elisabeta Voronţova îl excită cu prostia şi grosolănia ei. Pasiunea pentru metresa sa îl face mai indulgent faţă de infidelităţile soţiei sale. După o scurtă absenţă, Stanislaw Poniatowski a revenit la Sankt-Petersburg, ca ambasador al regelui Poloniei. Situaţia sa la curte pare astfel consolidată. Dar într-o zi, în zori, cînd se strecoară afară din castelul din Oranienbaum, unde a petrecut noaptea cu Ecaterina, cîţiva cavaleri din garda marelui-duce pun mîna pe el. Este deghizat: poartă perucă blondă şi o manta largă. Adus în faţa lui Petru, refuză să explice prezenţa sa la acea oră nepotrivită în împrejurimile castelului. Sarcastic, marele-duce îl întreabă dacă este amantul soţiei sale. Stanislaw jură că nu. Atunci, Petru, care a înţeles tot, se preface a crede că e vorba de un complot împotriva sa. Timp de cîteva zile, vorbeşte de trimiterea la închisoare a acestui spion străin surprins în grădinile reşedinţei sale. Temîndu-se de un scandal, Ecaterina se hotărăşte să facă avansuri amantei soţului ei. Aceasta, încîntată de a-şi vedea creditul astfel recunoscut, insistă pe lîngă Petru ca să-l primească pe Stanislaw Poniatowski în camera sa. Îndată ce amantul nevestei sale este lăsat să intre, Petru exclamă rîzînd: „Mare prost mai eşti că nu mi-ai spus totul la timp! Dacă ai fi făcut-o, toată această neînţelegere n-ar mai fi avut loc!“ Şi se apucă să-i explice că nu este deloc gelos, că garda din jurul castelului nu are alt rost decît acela de a veghea la securitatea sa personală şi că este fericit văzînd această neînţelegere lămurită. „Şi fiindcă, acum sîntem buni prieteni, mai lipseşte aici încă cineva!“, spuse el la sfîrşit. „Zicînd acestea, — povesteşte Stanislaw Poniatowski — trece în camera soţiei sale, o trage din pat, nu-i lasă timp să-şi pună ciorapii şi nici pantofii, ci doar o rochie de Batavia, fără jupon, şi în halul acesta ne-o aduce şi-i spune arătîndu-mă: «Ei bine! Iată-l! Sper că sînteţi mulţumiţi de mine».“[1]

Cele două cupluri benchetuiesc cu veselie şi nu se despart decît la orele patru dimineaţa. Reuniunile acestui bizar menaj în patru vor fi des reluate în săptămînile următoare. „Mergeam des la Oranienbaum“, scrie Stanislaw Poniatowski. „Ajungeam seara, urcam

[1] Stanislaw Poniatowski, *Mémoires...*

pe o scară ascunsă în apartamentul marii-ducese; aici îi găseam pe marele-duce şi pe metresa sa. Cinam împreună; după care, marele-duce îşi lua iubita, spunîndu-ne: «Ei, acum, copii, nu mai aveţi nevoie de mine, cred!» Şi rămîneam atît cît doream."

Şocat la început de comportarea marelui-duce, pe care-l descrie ca „mîncău", „fricos", „personaj comic", încetul cu încetul lui Stanislaw începe să-i fie milă de el. Petru, cu limbuţia lui, îi încredinţează bucuros simţămintele sale. „Iată, totuşi, cît sînt de nefericit", îi spune el lui Stanislaw. „Urma să intru în serviciul regelui Prusiei; l-aş fi servit cu tot zelul şi cu toată priceperea mea; la ora actuală, pot să afirm că aş fi avut deja un regiment şi gradul de general-maior sau poate chiar de general-locotenent. Nimic din toate astea: iată, m-au adus aici, pentru a mă face mare-duce în această ţară blestemată."[1] Cînd nu se plînge, în felul acesta, amantului soţiei sale, o face chiar faţă de ea. „Îmi repeta mereu — scrie ea — că simţea că nu este născut pentru Rusia, că nu era nici el pe placul ruşilor, nici ruşii pe placul lui, şi că va pieri în Rusia. I-am spus în legătură cu asta că nu ar trebui să se lase obsedat de această idee fatală, ci să facă tot posibilul pentru a se face iubit de oricine în Rusia."[2]

În vreme ce-l îndeamnă să devină conştient de responsabilităţile sale ca moştenitor al coroanei, Ecaterina se îndoieşte, din ce în ce mai mult, de viitorul lor, al amîndurora. Copilul pe care l-a adus pe lume, şi care e ţinut ascuns de ea cu îndărătnicie, constituie o ameninţare. La curte se vorbeşte în taină de posibilitatea ca împărăteasa să-l înlăture de la succesiune pe nepotul său nedemn şi să-l desemneze ca moştenitor pe micul Pavel Petrovici. Care va fi atunci rolul Ecaterinei? Va fi trimisă, împreună cu soţul ei, înapoi în Holstein? I se va încredinţa, în bătăie de joc, un loc în consiliul de regenţă? În orice caz, ar însemna ruina speranţelor măreţe pe care le-a nutrit timp de treisprezece ani. Atîtea umilinţe îndurate degeaba! Ea refuză să admită aşa ceva. Nu este totul pierdut. Cancelarul Bestujev îi este sincer devotat. A cîştigat şi prietenia feldmareşalului Apraksin. Diplomaţii constată toţi că sînt două curţi în Rusia: curtea împărătesei şi cea a marelui-duce şi a marii-ducese, aşa-zisa „tînără curte". Ecaterina se ambiţionează să dea acestei „tinere curţi" o strălucire şi o semnificaţie care să atragă minţile pasionate

---

[1] Stanislaw Poniatowski, *Mémoires...*

[2] Catherine II, *Mémoires.*

de progres. Ea doreşte să personifice, în ochii ambasadorilor şi ai nobilimii, mişcarea, imaginaţia, lumina. Îi spune marchizului de L'Hopital: „Nu există femeie mai cutezătoare ca mine. Sînt de o temeritate fără margini." Generalul Lieven exclamă, văzînd-o trecînd: „Iată o femeie pentru care un bărbat cinstit ar putea îndura cîteva lovituri de cnut fără părere de rău"[1]. Iar cavalerul de Éon, agent secret şi observator ager, o descrie astfel: „Marea-ducesă este romantică, înflăcărată, pasionată; are ochii strălucitori, privirea fascinantă, voalată, o privire de animal sălbatic. Fruntea sa este înaltă şi, dacă nu mă înşel, are un lung şi formidabil destin înscris pe această frunte. Este binevoitoare, cordială, dar cînd se apropie de mine mă dau înapoi, printr-o mişcare pe care nu mi-o pot controla. Mă sperie." Jocul complex al politicii o entuziasmează pe tînăra femeie. După o foarte lungă aşteptare, ea ghiceşte că deznodămîntul se apropie. Sănătatea ţarinei, altădată înfloritoare, se înrăutăţeşte rapid. Nu sînt deocamdată decît mici alerte, mici ameţeli trecătoare, dar nimic nu-i scapă Ecaterinei. Ea stă cu ochii-n patru. Aşteaptă să vină timpul său. Ca preţ pentru viitoarea asistenţă diplomatică, primeşte mereu subsidiile lui Sir Williams. Dar iată că, în 1756, Rusia îşi schimbă alianţele şi se alătură Franţei şi Austriei, contra Angliei şi a Prusiei. Eşuînd în misiunea sa, Williams este rechemat în Anglia. Ecaterina, mîhnită, îi scrie o scrisoare cel puţin compromiţătoare: „Am hotărît să vă scriu pentru că n-am putut să vă văd şi să vă spun adio. Cele mai sincere regrete îl însoţesc pe cel pe care-l consider ca unul din cei mai buni prieteni ai mei... Pentru a vă recompensa într-un mod pe măsura nobleţei sentimentelor voastre, vă voi spune ceea ce vreau să fac: voi folosi toate ocaziile posibile pentru a readuce Rusia la ceea ce eu recunosc a fi adevăratele sale interese, adică a fi intim unită cu Anglia, să-i dea tot sprijinul care e în puterea oamenilor şi superioritatea pe care ea trebuie s-o aibă pentru binele întregii Europe, şi mai ales pentru cel al Rusiei, asupra Franţei, duşmanul lor comun, a cărei măreţie este ruşinea Rusiei."

Williams, încîntat, îi răspunde: „Sînteţi născută pentru a comanda şi a domni." Ea este atît de intim convinsă de aceasta, încît îi împărtăşeşte, în secret, proiectele sale: „Iată visul meu. După ce voi fi fost informată de moartea sa (moartea Elisabetei) şi după ce voi fi avut asigurarea că nu este o eroare, mă voi duce

[1] Catherine II, *Mémoires.*

direct în camera fiului meu. Voi trimite, de asemenea, un om de încredere pentru a-i anunţa pe cinci ofiţeri din gardă de care sînt sigură şi care, fiecare, îmi vor aduce cincizeci de soldaţi. Voi trimite ordine cancelarului, lui Apraksin şi lui Lieven să vină la mine şi, între timp, voi intra în camera mortuară, unde-l voi convoca pe căpitanul gărzii, pe care îl voi pune să depună jurămînt şi îl voi păstra lîngă mine. Mi se pare mai înţelept şi mai sigur ca amîndoi marii-duci (Petru şi Pavel) să fie împreună, mai degrabă decît unul singur cu mine; tot aşa cum întîlnirea partizanilor să aibă loc în anticamera mea. Dacă văd cel mai mic semn de tulburări, mă voi asigura, fie cu oamenii mei, fie cu cei ai căpitanului gărzii, de persoana Şuvalovilor şi a aghiotantului de serviciu. În rest, de ofiţerii subalterni ai gărzii de corp sînt sigură... Cerul să mă ajute să am mintea clară! Noutatea întregii acţiuni şi graba cu care v-o comunic au necesitat din partea mea un mare efort de imaginaţie."

Astfel, cu mult înaintea morţii Elisabetei, Ecaterina are planul său. Încă nu e foarte clar, e adevărat. Afirmînd că vrea să-i ţină pe „marii-duci împreună", ea uită să precizeze cu ce intenţie. În mod sigur, nu ca să-l ajute pe Petru să urce pe tron. Mai degrabă ca să-l împiedice să se proclame împărat. Revoluţia de palat trebuie să se facă în favoarea *ei*, cu ajutorul „partizanilor" *ei*. Conştientă de a fi mers cam prea departe cu confidenţele sale către Williams, ea adaugă: „Trebuie să înţelegeţi că toate acestea nu se referă decît la viitor, după deces."

Între timp, departe de uneltirile diplomatice de la Sankt-Petersburg, bubuie tunul, steagurile se desfăşoară, mor oameni. Regele Frederic al II-lea pătrunde cu armata sa în Saxa. În sfîrşit, un război![1] Militarii ruşi se bucură. De pe vremea lui Petru cel Mare, îşi muşcau zăbala. Dar lipsesc creditele necesare. Soldaţii sînt prost echipaţi. Marchizul de L'Hopital, noul ambasador al Franţei, pretinde că nu au nici încălţăminte, nici puşti, şi că sînt printre ei kalmuki care luptă încă cu arcuri şi săgeţi. Bătrînul feldmareşal Apraksin este neliniştit la gîndul de a înfrunta un atît de mare strateg ca Frederic al II-lea. Acesta cîştigă victorie după victorie: îi bate pe saxoni la Pirna, devastează Boemia, îi bate pe austrieci la Praga. „Tînăra curte" de la Sankt-Petersburg se pasionează după acest suveran genial, care ţine la respect atîtea naţiuni coalizate. Din capul locului, marchizul de L'Hopital îşi dă seama că, în ciuda

[1] Este începutul Războiului de şapte ani.

alianţei Rusiei cu Franţa, toate simpatiile acestei coterii tinereşti se îndreaptă către Prusia. În această conjunctură Ecaterina se simte foarte încurcată. Generozităţile lui Williams au înfeudat-o Angliei şi, în consecinţă, Prusiei. Dar prietenia ei recentă cu cancelarul Bestujev îi creează obligaţia de a susţine politica antibritanică şi antiprusacă a acestuia. Ea trebuie să meargă pe căi ocolite, să inventeze, să disimuleze pentru a supravieţui. Această ucenicie primejdioasă o îmbată.

Cum Apraksin tot nu se hotărăşte să declanşeze ofensiva pe care toată Rusia o aşteaptă de la el, Bestujev o îndeamnă pe Ecaterina să uzeze de influenţa ei pe lîngă feldmareşal pentru a-l determina să acţioneze. El are atîta prietenie pentru ea! Deci să-i scrie fără ştirea împărătesei. Ea se execută. Nu atît din convingere personală cît pentru a dovedi buna sa credinţă. Mulţumit, Bestujev îi arată un memorandum secret, întocmit prin grija lui şi destinat să reglementeze succesiunea tronului. Conform acestui document, la moartea împărătesei, Petru va fi proclamat împărat, dar va trebui să împartă toată puterea cu Ecaterina, care va guverna împreună cu el. Alături de noul cuplu imperial, Bestujev îşi rezervă partea leului: comandant al gărzii, Ministerul Afacerilor Externe, Ministerul de Război şi cel al Marinei. Măgulită de încrederea pe care i-o acordă cancelarul, Ecaterina îşi dă seama, totodată, de pericolul unor asemenea speculaţii dinastice în timpul vieţii ţarinei. Ea nu respinge total proiectul, dar face observaţia că-l consideră greu realizabil. Bestujev promite să-l modifice. „La drept vorbind, — va scrie ea — eu consideram proiectul său ca un fel de vorbărie goală şi ca o momeală pe care acest bătrîn mi-o arunca pentru a-mi cîştiga din ce în ce mai mult prietenia." Niciodată această mare ambiţioasă nu-şi va lua dorinţele drept realităţi. În acţiunile sale cele mai nebuneşti, bunul-simţ va înfrîna galopul imaginaţiei. Ea este uimitor de practică în extravaganţă. Îi place să fie cu picioarele pe pămînt. O fanatică a raţiunii. O clarvăzătoare, nu o vizionară.

Înţelegerea secretă între Bestujev şi marea-ducesă, în ciuda precauţiilor pe care le iau, este mirosită de departe de diplomaţii străini. Împărăteasa însăşi simte că în spatele ei se duc tratative. Epuizată, la patruzeci şi şapte de ani, de o viaţă de desfrîu, ea este pradă halucinaţiilor, crizelor de spaimă, nu doarme niciodată două nopţi la rînd în aceeaşi cameră, vorbeşte cu glas şoptit cu imaginile sfinte şi se teme de apropierea morţii. I se întîmplă, de asemenea, să aibă convulsii care o lasă mult timp năucă, într-o stare de toropeală.

„În acest timp, nu se putea să-i vorbeşti sau să discuţi cu ea nimic", scrie Ecaterina. Cînd ţarina îşi revine, i se pare că marele-duce şi marea-ducesă sînt ca două păsări de pradă cocoţate pe lemnul patului său şi pîndesc clipa în care ea va închide pleoapele, ca să se arunce asupră-i. Împotriva obsesiilor şi slăbiciunilor sale are două leacuri: dragostea şi băutura. Greoaie, obosită, scuturată de sughiţuri, are din ce în ce mai multă nevoie de un bărbat în patul său. „Ea trecuse pe nesimţite de la plăcerile moderate la destrăbălare şi gustul devoţiunii creştea o dată cu cel al voluptăţii", scrie J. Castéra. „Adesea bea peste măsură; şi prea senzuală, prea nerăbdătoare atunci, nu mai suportă să fie dezbrăcată. Femeile sale însăilau pe ea rochiile cu care o îmbrăcau dimineaţa, pentru a i le putea scoate seara cu cîteva tăieturi de foarfece; apoi o duceau în pat, unde încerca să-şi recapete forţele în braţele unui nou atlet." Printre toţi aceşti „atleţi", unul singur are rang de favorit. Este Ivan Şuvalov. Înlocuitorul lui Razumovski. Cu optsprezece ani mai tînăr ca împărăteasa, el are o faţă frumoasă, puţin rumenă, o gropiţă în bărbie şi un nas lung, peste o gură senzuală. Poartă jabou de dantelă şi perucă albă. Are titlul de preşedinte al Academiei de Arte Frumoase. Elisabeta nu mai vede decît cu ochii lui. Or, el este un duşman declarat al lui Bestujev.

Deodată, toată curtea tresare de bucurie: după luni de tergiversări, Apraksin s-a hotărît, în sfîrşit, la o acţiune energică împotriva prusacilor. În iulie 1757, trupele ruseşti cuceresc Memel, iar în august, în acelaşi an, îl zdrobesc pe adversar la Gross-Jaegersdorf. Victoria este celebrată printr-un *Te Deum*. Ecaterina, pentru a-şi dovedi patriotismul, dă o mare petrecere în grădinile de la Oranienbaum. În mijlocul veseliei generale, Petru încearcă cu greu să-şi ascundă ciuda. „El vedea cu regret trupele prusace bătute, căci le considerase invincibile", scrie Ecaterina. Decepţia marelui-duce este însă de scurtă durată. În vreme ce la Sankt-Petersburg se strigă deja: „La Berlin! La Berlin!", Apraksin, brusc, bate în retragere, abandonîndu-şi echipajele şi scoţînd din uz tunurile. Un strigăt de indignare întîmpină, la ruşi, această inexplicabilă eschivare. În grabă, Bestujev cere Ecaterinei să-i mai scrie, încă o dată, feldmareşalului, „în calitate de prietenă", pentru a-l conjura să oprească deruta şi să ţină piept duşmanului. Scrisoarea, trimisă imediat, rămîne fără răspuns. În anturajul ţarinei se vorbeşte pe faţă de un complot, de trădare. Unii spun că feldmareşalul, informat despre o gravă stare de indispoziţie a împărătesei, a crezut-o pe moarte şi a

ordonat retragerea, pentru a fi pe placul moştenitorului tronului, a cărui germanofilie este bine cunoscută. Alţii, printre care marchizul de L'Hopital, îi acuză direct pe Ecaterina şi pe Bestujev de a fi fost plătiţi de Anglia, aliata Prusiei, pentru a-l îndemna pe Apraksin să dea înapoi, în pofida victoriilor sale asupra lui Frederic al II-lea. „Aceste uneltiri s-au făcut sub ochii Majestăţii Sale, — scrie marchizul de L'Hopital — dar sănătatea sa era atunci precară şi ea nu se preocupa decît de aceasta, în timp ce curtea se supunea voinţei marelui-duce şi mai ales a marii-ducese, care era cucerită şi sedusă de ascuţimea de spirit a cavalerului Williams şi de banii Angliei."

Din ordinul împărătesei, feldmareşalul Apraksin este revocat şi consemnat la domiciliu pe moşiile sale, în aşteptarea procesului. Secundul său, germanul Fermor, îi succede în fruntea armatei. Or, după o scurtă anchetă, Fermor afirmă că numai motivele militare au justificat replierea ruşilor: soldaţii nu fuseseră plătiţi, le lipseau armele, muniţiile, şi mureau de foame, trenurile de aprovizionare neputînd ţine pasul cu înaintarea rapidă a trupelor. Aceste motive temeinice nu clintesc însă convingerea Elisabetei. Pentru ea, Apraksin a acţionat cu siguranţă la instigaţia unei persoane suspuse. Şi, în mod firesc, bănuielile sale cad asupra Ecaterinei. De cînd această mică făptură lipsită de astîmpăr şi-a băgat în cap să facă politică, toată tînăra curte este cu susul în jos. Ar trebui făcută puţină curăţenie în colivie.

Din păcate, nu se poate face nimic împotriva marii-ducese, pentru moment: este din nou însărcinată. Cu cine? Nu contează. Sarcina sa este o problemă de stat. Pîntecul ei proeminent o protejează. În aşteptare, în saloane se cleveteşte neîncetat. Numele tatălui adevărat este pe toate buzele: Stanislaw Poniatowski. Marele-duce, deşi cu vederi foarte largi cînd este vorba de onoarea sa conjugală, exclamă de faţă cu martori: „Dumnezeu ştie cu cine rămîne nevastă-mea însărcinată! Eu nu ştiu prea bine dacă acest copil este al meu şi dacă trebuie să-l iau în contul meu." Aceste vorbe injurioase îi sînt de îndată repetate Ecaterinei, care se neliniştеşte: să fie o ameninţare mascată de renegare a paternităţii? Ca să o ia înainte, ea-i spune lui Leon Narîşkin: „Cere de la el (de la Petru) un jurămînt, cum că nu s-a culcat cu nevastă-sa, şi spune-i că, dacă face acest jurămînt, ai să-l faci cunoscut îndată lui Aleksandr Şuvalov, ca Mare Inchizitor al Imperiului."[1] Petru, pus la zid, refuză să jure ceea ce i se

[1] Catherine II, *Mémoires.*

cere. Oare, pentru că, realmente, a onorat patul Ecaterinei între două vizite la Elisabeta Voronţova, sau, mai plauzibil, fiindcă nu vrea să stîrnească un scandal pentru o problemă atît de puţin importantă? „Du-te la naiba şi să nu mai aud de asta!", îi spune lui Leon Narîşkin.

Uşurată, Ecaterina ia hotărîrea să aleagă de acum înainte „o cale independentă", adică să nu-şi lege destinul de cel al lui Petru. „Se punea problema — scrie ea — de a pieri o dată cu el sau din cauza lui, ori de a mă salva, pe mine, copiii mei şi, poate, statul, de la naufragiul al cărui pericol era de prevăzut din cauza tuturor facultăţilor morale şi fizice ale acestui prinţ."

Ostilitatea pe care o simte în jurul ei o face să devină mai bătăioasă. Intervine pe lîngă Bestujev, pentru ca rechemarea lui Stanislaw Poniatowski în Polonia, obţinută de vicecancelarul Voronţov şi de favoritul Ivan Şuvalov, să fie amînată. Doar nu o vor lipsi iarăşi de amantul ei, tocmai cînd este pe punctul de a deveni mamă! În noaptea de 8 spre 9 decembrie 1758, simte primele dureri. Marele-duce, de îndată informat, dă buzna în camera ei. Poartă uniforma de Holstein, cu cizme şi pinteni, o eşarfă în jurul corpului şi „o imensă sabie la şold". Clătinîndu-se, cu privirea tulbure, în cuvinte încîlcite, o anunţă pe Ecaterina că vine să o apere împotriva tuturor duşmanilor săi, ca un brav ofiţer holsteinez. „Mi-am dat imediat seama că era ameţit — scrie ea — şi l-am sfătuit să meargă la culcare, pentru ca împărăteasa, atunci cînd va veni, să fie scutită de dubla neplăcere de a-l vedea beat şi înarmat din cap pînă-n picioare, în această uniformă holsteineză pe care ştiam că o detestă."

Cîteva ore mai tîrziu, împărăteasa şi marele-duce, care între timp şi-a schimbat ţinuta, iau loc în faţa „patului de chin", pentru a asista la ultimele faze ale travaliului. Ecaterina, de data aceasta, aduce pe lume o fetiţă. Pentru a o înduioşa pe ţarină, vrea să-i dea copilului prenumele de Elisabeta. Indiferentă la acest omagiu, împărăteasa alege prenumele Anna, al sorei sale mai mari, mama marelui-duce. După care, pune să fie botezat provizoriu şi acest al doilea copil şi-l ia la fel cum a făcut-o şi cu primul, în apartamentele sale. Ecaterina nu protestează. Aceasta este regula. Din nou primeşte un dar de la împărăteasă (şaizeci de mii de ruble) şi, din nou, este abandonată, fără îngrijiri, în camera sa. Dar, sub pretextul de a se feri de curent, pune să se instaleze lîngă alcovul ei nişte paravane mari, care creează un spaţiu intim. Acolo îşi primeşte, fără ştirea împărătesei, prietenii cei mai apropiaţi şi mai ales pe Stanislaw

Poniatowski. El soseşte împopoţonat mereu cu peruca blondă care-l face de nerecunoscut, iar cînd o gardă îl somează: „Cine-i acolo?", replică netulburat: „Un muzician al marelui-duce." Dacă un vizitator străin de micul grup intră în cameră şi întreabă ce ascund aceste paravane de lîngă pat, Ecaterina răspunde: „Scaunul cu gaură." Astfel, contele Şuvalov, venit din partea împărătesei, o găseşte pe marea-ducesă culcată, singură şi tristă, în timp ce la doi paşi de ea, la adăpostul paravanelor, prietenii „mureau de rîs, de ridicolul extrem al acestei scene"[1].

Aceste rîsete şi aceste jocuri n-o împiedică pe Ecaterina să urmărească cu nelinişte instrucţia procesului lui Apraksin. Bătrînul feldmareşal a murit „în urma unui atac de apoplexie", după primul interogatoriu, dar ancheta continuă. Şi, cu cît trec zilele, cu atît pare mai evident că însuşi cancelarul Bestujev va fi compromis în această afacere. Rivalul său, vicecancelarul Voronţov, nerăbdător să-i ia locul, nu ezită să-l denunţe împărătesei ca trădător. Fraţii Şuvalov, unchii favoritului Elisabetei, susţin deschis acuzaţia. După ei, acest om puternic şi dur, care conduce de cincisprezece ani politica externă a Rusiei, nu este în realitate decît un intrigant şi un ingrat. În loc să continue s-o slujească orbeşte pe ţarină, el s-a apropiat în taină de tînăra curte şi a îmbrăţişat interesele marii-ducese, făcînd un pariu profanator pe sfîrşitul apropiat al Majestăţii Sale. Ambasadorii Austriei, contele Esterhazy, şi al Franţei, marchizul de L'Hopital, sprijină campania de denigrare dusă de Voronţov şi de Şuvalovi.

Într-o duminică de februarie, în timp ce tînăra curte se pregăteşte să celebreze o dublă căsătorie (cea a lui Leon Narîşkin şi cea a contelui Buturlin), Ecaterina primeşte un bilet de la Stanislaw Poniatowski, informînd-o că Bestujev a fost arestat în ajun, o dată cu bijutierul Bernardi ale cărui servicii le-a folosit adesea pentru corespondenţă, cu Adodurov, fostul ei profesor de limba rusă, şi, Elaghin, unul din credincioşii ei prieteni. Imediat, ea îşi dă seama de pericolul ce o ameninţă. În mod sigur, duşmanii lui Bestujev o vor prezenta ca principala sa complice. Vor scotoci în hîrtiile ministrului mazilit. Scrisorile pe care ea le-a scris lui Apraksin şi lui Bestujev, ca şi faimosul proiect de succesiune la tron, vor fi de-ajuns ca s-o condamne. Este, oare, pe cale de a-şi trăi ultimele ceasuri de libertate? „Cu un cuţit în inimă" ea se duce mai întîi la

[1] Catherine II, *Mémoires.*

liturghie. Acolo, nimeni nu-i vorbeşte despre eveniment. Dar pe chipuri se citeşte îngrijorarea. Doar marele-duce, care niciodată nu l-a avut la inimă pe Bestujev, se preface vesel. El se ţine ostentativ departe de soţia sa, ca pentru a dovedi că este străin de toate crimele de care este bănuită.

Seara, după dubla ceremonie nupţială, Ecaterina trebuie să apară la festin, pe urmă la bal, ca şi cum nimic nu s-ar fi întîmplat. Dar nu mai suportă incertitudinea. Cu sînge rece, se apropie de prinţul Nikita Trubeţkoi, unul din comisarii însărcinaţi cu ancheta, şi-l întreabă: „Aţi găsit mai multe crime decît criminali, sau aveţi mai mulţi criminali decît crime?" Surprins de atîta îndrăzneală, el bîiguie: „Am făcut ceea ce ni s-a ordonat, dar, în ce priveşte crimele, încă mai căutăm. Pînă acum, descoperirile n-au fost prea fericite." Atunci, ea se adresează, cu aceeaşi întrebare, unui alt comisar, mareşalul Buturlin, şi acesta oftează: „Bestujev este arestat, dar în prezent încercăm să aflăm din ce motive."[1]

A doua zi, ministrul holsteinez Stambke îi transmite Ecaterinei un bilet din partea cancelarului arestat, care o linişteşte: a avut timp „să arunce totul pe foc". Ea se grăbeşte să-i urmeze exemplul. Într-o singură noapte, şi ea „arde totul", hîrtii, registre de conturi, scrisori vechi, diverse însemnări. A făcut curăţenie. Dacă o arestează, nu vor găsi nici o probă a pretinselor ei tranzacţii politice. Dar, între timp, anchetatorii au descoperit cîteva rînduri ale lui Poniatowski, adresate lui Bestujev. Este de ajuns pentru ca împărăteasa să-i ceară oficial regelui Poloniei rechemarea lui Stanislaw. Tînărul, consternat, face pe bolnavul şi refuză să plece. „Stătea, tot timpul zilei, ascuns în casă, iar noaptea se ducea în taină la marea-ducesă", scrie J. Castéra. Ecaterina îl imploră pe Stanislaw să-şi rărească vizitele. În faţa înverşunării cu care ţarina îi urmăreşte prietenii, nu mai îndrăzneşte să invite pe nimeni s-o vadă. Este izolată, ocolită ca o ciumată; se şuşoteşte că nu va rămîne mult timp la adăpost de mînia imperială. Ceea ce o aşteaptă este în cel mai bun caz dizgraţia şi retrimiterea în Germania, iar în cel mai rău caz, tortura, închisoarea, moartea.

---

[1] Catherine II, *Mémoires*.

CAPITOLUL IX

MAREA SCENĂ

Pentru ultima zi a carnavalului din 1759, teatrul de la curte se pregăteşte să joace o comedie rusească. Stanislaw Poniatowski o roagă stăruitor pe Ecaterina să fie prezentă la această reprezentaţie de gală pentru a curma zvonurile după care ar fi consemnată în apartamentele sale din ordinul împărătesei. Sînt comandate, deja, caleştile pentru ea şi suita ei, cînd contele Aleksandr Şuvalov, cu faţa schimonosită de ticuri, o anunţă că marele-duce se opune acestei ieşiri. Ea înţelege imediat motivele acestui refuz brutal: dacă va merge la spectacol, domnişoarele ei de onoare vor fi obligate s-o însoţească, iar printre ele se află şi „sultana favorită" a lui Petru, Elisabeta Voronţova, cu care el plănuise să-şi petreacă seara. În timp ce ea insistă, apare Petru „ţipînd ca o pajură". Ea îi înfruntă. Şi pe el, şi pe Aleksandr Şuvalov. La teatru va merge oricum, şi pe jos dacă e nevoie, şi singură. Dar mai întîi îi va scrie împărătesei, pentru a-i spune în ce fel o tratează soţul ei şi a cere permisiunea de a părăsi curtea pentru a se refugia alături de familia ei, în Germania. Marele-duce se retrage, urmat de Aleksandr Şuvalov, destul de plouat, iar Ecaterina se pune de îndată pe scris. „M-am apucat să scriu scrisoarea către împărătească, în rusă, şi am făcut-o cît mai patetică", povesteşte ea, în *Memoriile* sale. „Am început prin a-i mulţumi pentru toate favorurile şi bunătatea cu care mă copleşise de la venirea mea în Rusia, spunînd că, din păcate, întîmplările dovedeau că nu le meritam, căci nu-mi atrăsesem decît ura marelui-duce şi adînca dizgraţie a Majestăţii Sale, că, văzîndu-mi nefericirea şi murind de plictiseală în camera mea, unde eram lipsită de cele mai nevinovate distracţii, o rugam stăruitor să pună capăt nenorocirilor mele trimiţîndu-mă înapoi, în modul în care ea îl va considera cel mai potrivit, la părinţii mei. Că în ce priveşte copiii mei, nevă-

zîndu-i deloc, cu toate că locuiam în aceeaşi casă, mi-era indiferent dacă mă aflam în acelaşi loc cu ei, sau la sute de leghe depărtare; că ştiam că grija ce le-o poartă ea depăşeşte pe cea pe care slabele mele posibilităţi mi-ar permite să le-o dau, că îndrăzneam s-o rog să aibă în continuare grijă de ei, şi că, încredinţată de acest lucru, îmi voi petrece restul vieţii la părinţii mei, rugîndu-mă lui Dumnezeu pentru ea, pentru marele-duce, pentru copiii mei şi pentru toţi cei ce-mi făcuseră bine şi rău, dar că din cauza amărăciunii starea sănătăţii mele ajunsese într-un asemenea hal încît trebuia să fac ce-mi mai stătea în putinţă măcar pentru a-mi salva viaţa, şi că în acest scop mă adresam ei, pentru a mă lăsa să mă duc să fac o cură de ape şi, de acolo, la părinţii mei."

Scrisoarea era fără îndoială de mult ticluită în mintea Ecaterinei. A venit momentul, se gîndeşte ea, să joace totul pe o singură carte. Ameninţată, ameninţă şi ea la rîndul ei. Supralicitează cu un înspăimîntător sînge rece.

Ceea ce se preface că solicită — plecarea din Rusia — este, în realitate, lucrul de care se teme cel mai tare. Unde s-ar putea duce dacă, din nenorocire, împărăteasa i-ar îndeplini rugămintea? În Germania? Tatăl ei a murit, unicul ei frate, certat cu regele Prusiei, luptă în rîndurile austriecilor, mama ei, deposedată de către Frederic de veniturile ducatului Zerbst, s-a refugiat la Paris, sub numele de contesa de Oldenburg şi, acolo, plină de datorii, amestecată în intrigi politico-amoroase, duce viaţa jalnică a unei emigrante, ponegrindu-şi duşmanii şi visînd să fie primită la Versailles. Împărăteasa nu vrea să mai audă vorbindu-se de această supărătoare „verişoară". Iar marea-ducesă nu are posibilităţi să răspundă, din punga ei, la toate cererile de bani ale mamei sale. În 1759, Johanna este practic ruinată. Fiică-sa, spune ea, nu-i trimite decît „cîteva livre de ceai şi de rubarbă". De fapt, Ecaterina ar vrea să uite definitiv trecutul, familia ei. Ea reprezintă un caz rar de dezrădăcinare voită. Orice persoană, la vîrsta adultă, îşi trage mai mult sau mai puţin seva din izvoarele mereu proaspete ale copilăriei sale, legată prin mii de fibre sensibile de rodnicia pămîntului tainic, natal. Ea nu. O dată pentru totdeauna, a hotărît că locul ei era în Rusia. Dintre toate sentimentele, îndoiala este cea mai străină firii sale. Urăşte întoarcerile în trecut, remuşcările, ezitările, căile ocolite. De foarte tînără, nu trăieşte decît pentru a lupta şi a reuşi. Acum, speră că ţarina, somată să se decidă, va da înapoi în faţa unei renegări spectaculoase. Totuşi, o încearcă un oarecare sentiment de teamă

cînd îi înmînează scrisoarea lui Aleksandr Şuvalov, cerîndu-i s-o ducă imediat Majestăţii Sale. El promite să-i îndeplinească de îndată porunca şi, dintr-o dată îmblînzit, declară, „clipind din ochi", că trăsurile pe care le-a comandat sînt gata. Ecaterina iese triumfătoare şi, în anticameră, îi găseşte pe marele-duce şi pe Elisabeta Voronţova jucînd cărţi. „El s-a ridicat o dată cu ea atunci cînd m-a văzut, lucru pe care nu-l făcea niciodată. Am răspuns printr-o reverenţă adîncă şi mi-am văzut de drum."[1]

La teatru, ea înfruntă cu fruntea sus şi privirea senină curiozitatea răutăcioasă a sutelor de priviri întoarse spre loja ei. Împărăteasa nu este prezentă. „Cred că din cauza scrisorii mele", remarcă Ecaterina cu satisfacţie. Această scrisoare, după părerea ei, nu poate rămîne fără răspuns. Dar zilele trec şi ţarina continuă să fie de nevăzut şi neauzit. Un munte de indiferenţă. I-a transmis, oare, Aleksandr Şuvalov mesajul? Ecaterina se întreabă de ce împărăteasa este atît de aspră cu ea, care nu are păcate mari pe conştiinţă, şi atît de indulgentă cu Petru, care etalează un prusianism de prost-gust. Fără îndoială, pentru că ea este nora, intrusa, şi pentru că Elisabeta nu are la inimă femeile tinere. De asemenea, pentru că Majestatea Sa îşi dă seama de caracterul dominator al marii-ducese, în timp ce pe marele-duce îl consideră un prostănac. Este începutul postului. Calculîndu-şi fiecare gest, Ecaterina hotărăşte să se roage zilnic, îndelung, la biserică, în public, „aşa încît să se vadă ataşamentul meu faţă de credinţa ortodoxă greacă"[2]. Degeaba. Împărăteasa continuă să refuze s-o vadă. Mai rău încă, în a treia săptămînă a Postului Mare, din ordinul suveranei, credincioasa doamnă Vladislavova este brusc retrasă din serviciul marii-ducese. Cuprinsă de mînie şi disperare, Ecaterina izbucneşte în hohote de plîns şi anunţă că înlocuitoarea doamnei Vladislavova poate să se aştepte din partea ei la „toate mizeriile, chiar şi la bătăi"; pînă la urmă, în mijlocul femeilor sale care se jeluiesc, pretinde că este bolnavă şi se pune la pat. Aleksandr Şuvalov cheamă medicii, care, pe rînd, iau pulsul marii-ducese, îl găsesc slab, vor s-o trateze. Ea îi respinge şi cere un duhovnic. Dar nu unul oarecare. Pe cel al împărătesei. Întîmplarea face ca acest preot, părintele Dubianski, să fie unchiul uneia din cameristele Ecaterinei. Chemîndu-l la căpătîiul ei, speră să-şi asigure un mijlocitor mieros între ea şi teri-

[1] Catherine II, *Mémoires.*
[2] Idem.

bila Elisabeta. Şi nu se înşală. Ascultîndu-i spovedania, bătrînul preot, „mai puţin prost decît se spunea c-ar fi", îi dă pe de-a-ntregul dreptate, condamnă răutatea adversarilor ei şi o îndeamnă să repete fără încetare, din fundul patului său, că vrea să se întoarcă în Germania, ceea ce, după părerea lui, Majestatea Sa nu va admite niciodată. De altfel, spune el, se va duce el însuşi imediat la ţarină pentru a o convinge s-o primească pe nefericita copilă. Se ţine de cuvînt. Aleksandr Şuvalov o anunţă pe Ecaterina că împărăteasa o va primi în audienţă „noaptea următoare". Într-adevăr, tot mai des, Elisabeta doarme ziua şi se agită cînd ceilalţi dorm.

La 13 aprilie 1759, pe la ora zece seara, Ecaterina se dă jos din pat, pune să fie îmbrăcată, pieptănată şi se pregăteşte de luptă. Nervii îi sînt încordaţi la maximum. Aleksandr Şuvalov i-a promis că va veni s-o ia la miezul nopţii. Aşteaptă. Nimeni. Pentru a-şi impune calmul, îşi spune: „Fericirea şi nefericirea sînt în inima şi sufletul fiecăruia; dacă te simţi nefericită, ridică-te deasupra acestei nefericiri şi fă în aşa fel ca fericirea ta să nu depindă de nimic."[1] În ciuda acestor idei încurajatoare, ea este atît de epuizată şi de neliniştită, încît se lasă pe o canapea şi adoarme. Pe la ora unu şi jumătate, o trezesc. Aleksandr Şuvalov o conduce în apartamentele împărătesei, dar nu se retrage după ce a introdus-o la Majestatea Sa. Marele-duce se află şi el acolo. Nu este deci o întrevedere intimă, cum a sperat Ecaterina, ci o înfăţişare în faţa unui tribunal ai cărui judecători îi sînt ostili. Soţul ei nu i-a făcut nici măcar o vizită în timpul pretinsei sale boli. A aflat întîmplător că, în dimineaţa trecută, el i-a jurat Elisabetei Voronţova că o va lua de soţie imediat ce rămîne văduv. „Amîndoi se bucurau mult de starea mea."

Sala unde Majestatea Sa o primeşte pe acuzată este vastă, glacială, slab luminată de candelabre plasate la distanţe mari. Între două ferestre strălucesc lighenele de aur care servesc la toaleta împărătesei. Într-unul din aceste lighene Ecaterina vede un teanc de scrisori. Nu cumva sînt scrisorile ei adresate lui Apraksin şi Bestujev? Ba da. Probele procesului. Este prinsă în capcană. În dosul paravanelor largi, aşezate în faţa ferestrelor, ea percepe respiraţii, ghiceşte prezenţe. Va afla mai tîrziu că favoritul Elisabetei, Ivan Şuvalov, şi vărul său, contele Piotr, sînt pitulaţi în această ascunzătoare pentru a-i auzi depoziţia. Publicul este la locurile sale, piesa poate începe. Din instinct, Ecaterina alege efuziunea,

[1] Catherine II, *Mémoires*.

zăpăceala, slăbiciunea femeii distruse. În faţa ei, împărăteasa, enormă, puternic fardată, cu bustul proeminent şi şoldurile largi o măsoară cu o privire de gheaţă. Ea cade în genunchi la picioarele acestei statui a înfierării şi-şi descarcă tot ce are pe suflet: este la capătul puterilor, nimeni n-o iubeşte, s-o lase să se întoarcă în ţara ei natală! Zdruncinată, împărăteasa, impresionabilă din fire, îşi şterge ochii pe furiş şi-i ordonă să se ridice. Ecaterina refuză.

— „Cum vrei să te trimit înapoi? spune împărăteasa. Aminteşte-ţi că ai copii!

— Copiii mei sînt în mîinile voastre şi nici c-ar putea fi mai bine, replică Ecaterina, mereu prosternată. Sper că nu-i veţi abandona!

— Ce să spun lumii despre motivul acestei trimiteri?

— Majestatea Voastră va spune ceea ce consideră ea mai potrivit, cauzele pentru care mi-am atras dizgraţia voastră şi ura marelui-duce.

— Şi din ce vei trăi la părinţii tăi?... Mama ta este fugită; a fost obligată să-şi părăsească casa şi s-a dus la Paris!

— Ştiu, oftează Ecaterina. Au crezut-o prea ataşată intereselor Rusiei şi regele Prusiei a alungat-o."[1]

Astfel, Johanna şi, drept urmare, şi fiica ei apar ca martire ale cauzei ruse. Elisabeta, care nu se aştepta la această explicaţie, reflectează, se înduioşează, îi întinde mîna tinerei femei prăbuşită în faţa ei, în rochia sa frumoasă, o obligă să se ridice şi murmură:

— „Dumnezeu mi-e martor cît am plîns cînd, la sosirea ta în Rusia, căzuseşi la pat, bolnavă de moarte, şi dacă nu te-aş fi iubit nu te-aş fi ţinut aici."

Şi, în timp ce Ecaterina nu mai conteneşte cu mulţumirile pentru favorurile de altădată, care fac mai crudă încă dizgraţia de acum, împărăteasa se apropie de ea atît de mult încît îi simte respiraţia şi continuă:

— „Eşti de o mîndrie nemăsurată. Îţi aminteşti că, la Palatul de Vară, m-am apropiat într-o zi de tine şi te-am întrebat dacă te doare gîtul, pentru că am văzut că abia mă salutai şi că, din prea multă mîndrie, abia înclinai capul?"

Ecaterina o asigură de umilinţa sa, de adoraţia sa fidelă, dar cealaltă i-o reteză:

— „Îţi închipui că nimeni nu e mai deştept ca tine!

---

[1] Catherine II, *Mémoires.*

— Dacă aş fi avut această credinţă, geme Ecaterina, nimic n-ar fi mai nimerit să-mi deschidă ochii decît starea în care mă aflu acum şi chiar această conversaţie, pentru că-mi dau seama că din prostie n-am înţeles ceea ce aţi binevoit să-mi spuneţi acum patru ani!"

Dezamăgit de întorsătura pe care o ia această conversaţie, unde problemele de amor-propriu rănit trec înaintea consideraţiilor politice, marele-duce şuşoteşte într-un colţ cu Aleksandr Şuvalov. Deodată, ridicînd vocea, spune:

— „Este de o răutate groaznică şi foarte încăpăţînată!

— Dacă de mine vorbiţi, exclamă Ecaterina, sînt foarte bucuroasă să vă spun, în prezenţa Majestăţii Sale, că realmente sînt rea faţă de cei ce vă sfătuiesc să faceţi nedreptăţi şi că am devenit încăpăţînată de cînd văd că amabilităţile mele nu duc la nimic altceva decît să-mi atragă duşmănia voastră!"

Din minut în minut, ea devine mai sigură. Poate va scăpa cu o banală mustrare, un incident mărunt între mătuşă şi nepoată. În orice caz, împărăteasa pare a fi uitat de principala învinuire, cea de trădare. Ea măsoară cu paşi mari încăperea, în rochia ei foşnitoare. Şi brusc, atacă frontal. E asaltul final, după mici hărţuieli.

— „Te amesteci în multe treburi care nu te privesc, spune ţarina străfulgerînd-o cu privirea. Eu n-aş fi îndrăznit să fac aşa ceva pe vremea împărătesei Anna. De exemplu, cum ai îndrăznit să trimiţi ordine mareşalului Apraksin?"

Ecaterina sare-n sus:

— „Eu? Niciodată nu m-am gîndit să fac aşa ceva!

— Cum poţi să negi că i-ai scris? Scrisorile tale sînt aici, în acest vas!"

Ea îi arată scrisorile din ligheanul de aur şi adaugă:

— „Îţi este interzis să scrii!

— Este adevărat că am încălcat această interdicţie şi vă cer iertare, spune Ecaterina fără să se piardă. Dar, din moment ce scrisorile mele sînt aici, aceste trei scrisori pot dovedi Majestăţii Voastre că eu nu i-am transmis niciodată ordine (lui Apraksin), într-una îi spuneam doar ceea ce se vorbea despre comportarea sa... Celelalte două nu conţin decît o felicitare cu ocazia aniversării fiului său, iar cealaltă urări de anul nou.

— Bestujev spune că au mai fost multe altele."

Ecaterina înfruntă privirea împărătesei şi afirmă cu voce liniştită:

— „Dacă Bestujev spune asta, minte.

— Ei bine! exclamă Elisabeta, dacă spune minciuni despre tine, voi ordona să fie torturat!"

Ecaterina rămîne imperturbabilă. La o atît de grosolană intimidare, îi vine chiar să zîmbească. Acum este sigură că probele adunate împotriva ei sînt tot atîtea scorneli. Mînia părăsind-o, împărăteasa se liniştește încetul cu încetul. Este momentul pe care-l alege marele-duce pentru a izbucni, lipsit de abilitate, în ocări la adresa soţiei sale. Dîndu-şi seama că ea este pe cale de a cîştiga partida, vrea să răstoarne situaţia. „Era limpede ca lumina zilei — va scrie Ecaterina — că el ţintea să mă elimine pentru a face loc, dacă ar putea, metresei sale din acel moment." Asurzită de zbieretele nepotului ei, împărăteasa dă semne de oboseală. În această ceartă de familie, în care soţul gesticulează şi ţipă cît îl ţine gura în timp ce soţia tace cu demnitate, simpatia ei este, hotărît, de partea femeii. Ea se apropie de Ecaterina şi, aruncînd o privire plină de înţeles spre nepotul ei, spune încet:

— „Aş fi avut multe alte lucruri să-ţi spun, dar nu vreau să vă învrăjbesc mai mult decît sînteţi!"

Această dovadă de încredere, la sfîrşitul unei dure confruntări, îi dă Ecaterinei siguranţa victoriei. „Eram toată un suflet", va scrie ea. Şi şuşoteşte la urechea împărătesei:

— „Nici eu nu pot să vă vorbesc, oricît de arzătoare mi-e dorinţa de a-mi deschide inima şi sufletul".

Din nou, ochii împărătesei se umplu de lacrimi. Pentru a-şi ascunde tulburarea, îi pofteşte pe Ecaterina şi pe marele-duce să plece, oprindu-l lîngă ea numai pe Aleksandr Şuvalov. Este ora trei dimineaţa. Extenuată şi fericită, Ecaterina se lasă dezbrăcată de cameristele ei, cînd Aleksandr Şuvalov îi bate la uşă. Vine din partea împărătesei care-i transmite „complimentele sale" marii-ducese, o roagă să nu mai fie tristă şi-i promite o a doua conversaţie, dar de astă dată între patru ochi. În noaptea aceasta, Ecaterina adoarme în culmea fericirii. A doua zi, i se transmite o remarcă a Majestăţii Sale, făcută unui curtean: „Ea (marea-ducesă) iubeşte adevărul şi dreptatea; este o femeie care are multă minte, în timp ce nepotul meu este un dobitoc."[1]

În ciuda acestor cuvinte măgulitoare, Ecaterina tot aşteaptă „a doua conversaţie" promisă de Elisabeta. Să se fi răzgîndit, oare,

[1] Catherine II, *Mémoires.*

brusc împărăteasa, care este leneşă şi schimbătoare? În orice caz, Petru nu şi-a pierdut nimic din insolenţă, iar Voronţova este atît de sigură că el o va lua de soţie încît face onorurile apartamentului mare-ducal ca şi cum ar fi deja instalată aici ca soţie legitimă. Temîndu-se să nu piardă cu trecerea săptămînilor ceea ce a cîştigat în bătălia sa nocturnă, Ecaterina vorbeşte din nou de plecare. Stratagema îi reuşeşte încă o dată. Unul din cei mai mari duşmani ai ei, aliatul marelui-duce, vicecancelarul conte Mihail Voronţov, o imploră, plîngînd şi gîfîind (are „un soi de guşă"), să renunţe la proiectul ei, care o mîhneşte atît de mult pe împărăteasă! Ea nu cedează. Vorbeşte despre copiii ei care i se ascund. Repetă că aici, totul se face înadins pentru ca să nu mai aibă nici o dorinţă să rămînă. Cîteva zile mai tîrziu, i se transmite că i se permite să-şi vadă fiul şi fiica chiar în acea după-amiază, la orele trei, şi că la sfîrşitul vizitei Majestatea Sa o va primi.

Punctuală la întîlnire, se găseşte în faţa a doi mici străini care se uită la ea cu o mirare rece. Pavel are cinci ani, Anna abia cîteva luni. Ecaterina se joacă cu ei într-un cerc de doici şi de guvernante care privesc scena cu ochi reprobatori. În realitate, ea nu este chiar atît de emoţionată. Aceste două fiinţe le-a adus pe lume în contul alteia. Resemnată la un fel de maternitate abstractă, se gîndeşte mai mult la viitoarea ei întrevedere cu împărăteasa decît la aceste fragede chipuri care se mişcă în preajma ei. Aproape că este nerăbdătoare să-i părăsească, pentru a o regăsi pe cea de care depinde destinul său. În sfîrşit, Aleksandr Şuvalov o anunţă că împărăteasa poate să fie văzută. Ea dă fuga. Uşa se deschide şi se închide. Singure, singurele. Nici urmă de paravan în sală, care să ascundă vreun martor. Din capul locului, ţarina îi pune o condiţie: „Cer să-mi spui adevărul asupra a tot ce te voi întreba." Ecaterina jură „să-şi deschidă inima fără şovăire". Se discută din nou despre scrisorile către Apraksin, despre trădarea lui Bestujev, despre purtările deplasate ale marelui-duce... Fără îndoială — dar Ecaterina tace asupra acestui punct în *Memoriile* sale —, ţarina vrea să ştie mai multe despre legăturile amoroase ale nepoatei sale cu Serghei Saltîkov şi Stanislaw Poniatowski, despre răcirea relaţiilor sale cu Petru, despre adevărata paternitate a lui Pavel şi a Annei.[1]

Oricum, în urma acestei explicaţii cu uşile închise, un anumit *modus vivendi* se stabileşte între cele două femei. O pace onorabilă

[1] Ecaterina a II-a a întrerupt redactarea *Memoriilor* sale la scena celei de-a doua conversaţii, cu inima deschisă, între ea şi împărăteasa Elisabeta.

şi calmă, bazată pe concesii, resemnare şi supraveghere. Ecaterina reapare la curte şi nu mai pomeneşte de intenţia ei de a părăsi Rusia. „Împărăteasa a primit-o foarte bine, şi i-a făcut mai multe onoruri ca de obicei", scrie marchizul de L'Hopital. A obţinut dreptul de a-şi vedea copiii o dată pe săptămînă, lucru nesperat. Aceştia sînt crescuţi în palatul imperial de la Peterhof, în vreme ce ea locuieşte în palatul din Oranienbaum, la douăzeci de verste de acolo. Vîltorile politicii n-o mai ating. De altfel, afacerea Bestujev s-a terminat în coadă de peşte. Pedeapsa capitală care trebuia dată ministrului trădător a fost înlăturată. L-au exilat, doar, la moşiile sale; „complicii" săi: Bernardi, Elaghin, Adodurov au avut aceeaşi soartă. În fine, Stanislaw Poniatowski a fost expulzat din Rusia. Ecaterina a primit lovitura cu o seninătate amară. Se aştepta la asta de multă vreme! Dar, în aprilie 1759, la cîteva săptămîni după plecarea amantului ei, îşi pierde fiica pe care a avut-o de la el, mica prinţesă Anna. Această dispariţie subită o îneacă în lacrimi. Bine măcar că a murit departe de ea! Ar fi fost acuzată că n-a ştiut să o îngrijească! Anul următor, mama sa va muri, la Paris. Francezii sigilează corespondenţa Johannei. Ecaterina se teme că anumite scrisori, pe care ea le-a scris pe ascuns decedatei, să nu-i fie trimise în Rusia şi să cadă în mîinile ţarinei. Dar ducele de Choiseul aranjează lucrurile cît se poate de bine. Documentele compromiţătoare sînt arse. În ce priveşte mobilele, numeroşii creditori ai „contesei de Oldenburg" au pus sechestru pe ele şi ameninţă să le vîndă la licitaţie. În silă, împărăteasa consimte să plătească cîteva sute de mii de franci pentru a evita scandalul. Ecaterina, deşi uşurată, încearcă sentimentul unei mari singurătăţi. Chiar şi politic, este izolată. Pe vremea cînd Bestujev conducea treburile imperiului, ştia că el o va susţine pînă la capăt. Acum, cînd el este doborît, nu mai poate conta decît pe ea însăşi în lupta de zi cu zi pentru tron. Dar asta nu o sperie. Principalul ei atu este lipsa de popularitate a marelui-duce. Cu cît el va uimi mai mult curtea cu nebunia lui, cu atît mai multe şanse va avea ea să-l submineze, pentru a-i lua locul. Împărăteasa deja nu mai contează. Ea este pe moarte. Succesiunea e practic deschisă. Ecaterina are treizeci de ani. Şi o poftă de căpcăun pentru putere şi dragoste. I se pare uneori că nu a început încă să trăiască.

CAPITOLUL X

AMOR, TENEBRE, PERFIDIE

În timp ce Ecaterina se străduieşte să-şi adune cîţiva adepţi în saloane, războiul continuă, departe de ei, violent, sîngeros şi cu sorţi nesiguri. Ruşii, comandaţi de Fermor, au ocupat Königsbergul în ianuarie 1758 şi au dat la Zorndorf, la 25 august în acelaşi an, o bătălie atît de sîngeroasă şi de nedecisă încît fiecare din cele două tabere se consideră învingătoare şi celebrează victoria printr-un *Te Deum*. În anul următor, Frederic este bătut de ruşi la Kunersdorf, iar austriecii ocupă Saxa. Dar îşi revine repede şi, în august 1760, el cîştigă bătălia de la Liegnitz. Două luni mai tîrziu, ce-i drept, austriecii şi ruşii intră în Berlin. Dar, la puţin timp după aceea, ei sînt nevoiţi să evacueze oraşul. La Torgau, o nouă victorie prusacă. Aceste tresăriri ale unui duşman despre care se credea că este îngenuncheat provoacă, în anturajul împărătesei, un amestec de ciudă şi de admiraţie. Cum să nu omagiezi geniul luptător al acestui rege care refuză să plece steagul în faţa a trei mari puteri coalizate? Totuşi, printre militarii cu grade medii, proveniţi în majoritate din nobilime şi pătrunşi de tradiţii patriotice, starea de spirit este foarte diferită de cea care domneşte la palat. Cu diplomaţii şi vizitatorii săi străini, precum şi cu alianţele familiale pe care le întreţine dincolo de frontiere, curtea este un mediu supus influenţelor din afară. Aici, este ceva bine văzut să-ţi pleci urechea la zvonurile din Europa. Se face un titlu de glorie din a avea un spirit deschis. În rîndurile armatei însă, se cere înainte de toate să fii rus. Numeroşi ofiţeri nu-şi ascund indignarea în faţa simpatiei pe care personaje eminente ale imperiului o manifestă, în plin război, faţă de cauza prusacă. Unii merg chiar pînă la a insinua că marele-duce, a cărui adoraţie pentru Frederic o cunosc toţi, trădează Rusia pentru a-l informa pe cel pe care îl numeşte „regele, stăpînul meu". Şi, de

fapt, Petru, orbit de idolul său, n-are decît un gînd: să-i transmită tot ce se spune în şedinţele secrete ale consiliului de război al împărătesei. Noul ambasador al Angliei, Keith, este cel care primeşte aceste informaţii şi le comunică, pe căile cele mai rapide, lui Frederic. În felul acesta, regele Prusiei este ţinut la curent cu mişcările trupelor ruseşti, înainte chiar ca primii interesaţi să fie anunţaţi. În schimbul serviciilor sale, marele-duce primeşte, bineînţeles, ceva bani, dar cu siguranţă că oricum ar fi acţionat la fel, pentru simpla frumuseţe a gestului. În vara anului 1759, el se interesează îndeaproape de soarta unui ofiţer prusac făcut prizonier în lupta de la Zorndorf. Este vorba de contele Schwerin, aghiotantul regelui Prusiei. Pe acest captiv de seamă ruşii îl tratează ca pe un nobil călător, aflat în trecere prin capitală. Toţi consideră că e o mare cinste să-l primească şi să-l sărbătorească. „Dacă eram eu împărat, n-aţi fi fost niciodată prizonier de război!", îi spune Petru cu entuziasm. Şi îl instalează la Sankt-Petersburg, într-o casă în apropierea palatului imperial.

Pe lîngă acest învins glorios au fost plasaţi doi ofiţeri ruşi, nu atît pentru supraveghere, cît pentru a-i ţine companie. Unul din aceşti ofiţeri este un tînăr locotenent, Grigori Orlov, care s-a purtat ca un erou în aceeaşi bătălie de la Zorndorf. De trei ori rănit, el a rămas surd la rugăminţile celor din jurul său şi a continuat lupta cu şi mai multă înflăcărare, în fruntea oamenilor săi. Pentru a-l recompensa şi a-i permite să se bucure de puţină odihnă, şefii săi l-au trimis la Sankt-Petersburg, ca gardă de corp a contelui Schwerin. Grigori Orlov „se odihneşte" mai ales în sălile de joc, prin cîrciumi şi în patul fetelor. Dar nu-i displac nici doamnele mai de vază. Astfel, o seduce şi o răpeşte pe frumoasa Elena Kurakina, metresa superiorului său ierarhic, generalul Piotr Şuvalov[1]. Riscul pe care şi-l asumă, din pasiune ori din bravadă, emoţionează inimile femeilor. Isprăvile sale amoroase dau şi mai multă greutate celor războinice. Lumea îl consideră un smintit şi îl admiră. Toţi se aşteaptă ca Piotr Şuvalov să distrugă cariera acestui locotenent trufaş. Dar tînărul s-a născut într-o zodie norocoasă: generalul moare subit, înainte de a-şi putea răzbuna onoarea. Femeile cred într-un miracol, bărbaţii se întunecă. Pentru ele, Grigori Orlov este o forţă a naturii; pentru ei, el este un chefliu, un duelgiu, a cărui purtare imorală merită o pedeapsă exemplară. Ecaterina, în semiretragerea sa, urmăreşte cu amuzament zbenguielile acestui mînz focos.

---

[1] Piotr Şuvalov era vărul favoritului împărătesei, Ivan Şuvalov.

Sînt cinci fraţi Orlov în regimentul de gardă: Ivan, Grigori, Aleksei, Fiodor şi Vladimir. Din toţi cinci, Grigori , al doilea, este cu siguranţă cel mai seducător. Foarte înalt, cu alură de atlet, îşi poartă, mîndru, chipul cu trăsături regulate. Blîndeţea şi fineţea obrazului contrastează ciudat cu impresia de putere pe care o degajă trupul său. Acest colos de temut are o privire catifelată, un zîmbet aproape feminin. E mai frumos, în mod sigur, decît Stanislaw Poniatowski, a cărui plecare a întristat-o pe Ecaterina într-o oarecare măsură, mai frumos chiar decît Serghei Saltîkov. Are însă o inteligenţă mediocră şi foarte puţină învăţătură. Originile sale sînt modeste. Bunicul său, un simplu arcaş, fusese compromis, în 1689, în răscoala streliţilor. Condamnat la moarte şi condus la locul execuţiei, el împinsese liniştit cu piciorul capul însîngerat al unui camarad decapitat înaintea lui şi înaintase spre butuc. În faţa unei asemenea stăpîniri de sine, Petru cel Mare, plin de admiraţie, l-a graţiat. Încorporat în armata regulată, vinovatul l-a servit cu credinţă pe ţar şi s-a văzut ridicat la gradul de ofiţer. Fiul său, Grigori Ivanovici, devenit guvernator de Novgorod, luase de soţie, la cincizeci şi trei de ani, o domnişoară nobilă, cu numele de Zinovieva, şi avusese nouă fii, din care cinci au supravieţuit. Aceste cinci progeniturі, „de eroică anvergură", sînt cei cinci fraţi Orlov, despre ale căror isprăvi vorbeşte toată curtea şi tot oraşul. Uniţi ca cele cinci degete de la o mînă, ei formează o veselă tovărăşie, unde încrederea şi întrajutorarea sînt lege. Mărginiţi la minte, robuşti la trup, ei au în comun simţul onoarei, al ataşamentului faţă de regimentul lor şi gustul pentru băutură, pentru cărţile de joc şi pentru femei. Soldaţii îi adoră pentru curajul lor aproape inconştient şi libertatea moravurilor. Sînt regii cazărmilor. Iar la curte, destule priviri se-ntorc după ei.

Într-o seară, Grigori Orlov, însoţindu-şi „prizonierul" Schwerin la o recepţie la marele-duce, stă de gardă la palat. Ecaterina, care tocmai avusese o scenă penibilă cu soţul ei, se repede cu ochii în lacrimi la fereastra camerei sale, pentru a lua aer, şi descoperă, jos, un uriaş cu faţă de înger. El îndreaptă spre ea o privire de respectuoasă admiraţie. Ea se topeşte de îndată şi nu se gîndeşte decît să intre în legătură cu acest consolator pe care cerul i-l trimite.[1] Evident, el nu are o destul de aleasă obîrşie pentru a fi admis la

[1] Despre începutul relaţiilor dintre Ecaterina şi Grigori Orlov nici unul dintre ei, nici apropiaţii lor, n-au lăsat vreo mărturie. Prezentul episod, transmis prin tradiţie orală, este consemnat de Helbig în *Russische Gunstlinge*.

curte, în cercul marii-ducese, precum Serghei Saltîkov sau Stanislaw Poniatowski, sau chiar Zahar Cernîşov. Ecaterina ştie prea bine cît de înverşunaţi sînt duşmanii ei în a o ponegri ca să accepte riscul de a introduce în intimitatea ei un cavaler cu reputaţie atît de îndoielnică. O însărcinează, aşadar, pe prietena ei Praskovia Bruce să le aranjeze cîteva întrevederi „în afară", într-o căsuţă situată pe o insulă de pe Neva, Vasili Ostrov. De la început, acordul pare perfect.

Cum se face că această femeie, cu spiritul subtil, cititoare pasionată a lui Montesquieu şi Voltaire, găseşte atîta plăcere în a întreţine legături cu un soldăţoi cu chip superb şi creier infantil? Ea are treizeci de ani, vîrstă ce însemna, pe atunci, împlinirea maturităţii pentru o femeie, iar el douăzeci şi cinci. Nu poate avea cu el nici una din conversaţiile pe jumătate sentimentale şi pe jumătate intelectuale care de obicei o delectează atît de mult. Dar o atrage prin căldura carnală şi vigoarea sa bărbătească. De o senzualitate simplă şi sănătoasă, Ecaterina se bucură, cu lăcomie, de îmbrăţişările lui Grigori Orlov şi, întoarsă la palat, scrie pe ascuns scrisori foarte tandre lui Stanislaw Poniatowski, exilatul inconsolabil, bun cunoscător al marilor spirite, singurul capabil să înţeleagă toate nuanţele stărilor ei sufleteşti. Ah! dacă ar putea să-i aibă pe amîndoi lîngă ea! Încă o consideraţie, pur politică, o leagă pe Ecaterina de frumosul Grigori. Pentru ea, el şi fraţii lui întrupează însăşi armata rusă. Lăsîndu-se pe pieptul amantului său, ea se sprijină pe cazărmile gărzii. Cum ar putea ea să uite că actuala împărătească a fost adusă la tron de entuziasmul soldaţilor? Se povesteşte chiar că i-ar fi îmbătat, pentru a-i cîştiga de partea cauzei sale! Ecaterina nu va merge pînă acolo. Dar înţelege repede că este mai bine pentru ea să conteze pe devotamentul acestor ofiţeri subalterni, esenţialmente ruşi, decît să caute simpatia unui înalt comandant supus intrigilor de la curte. Astfel, culcîndu-se cu Grigori Orlov, îşi oferă mari plăceri, pregătind totodată şi o eventuală lovitură de stat. Plăcerea şi raţiunea îi motivează în mod egal această aventură. În ceea ce-l priveşte pe Grigori Orlov, el trăieşte un vis. Imediat, prinţesa Elena Kurakina este înlocuită. Desigur, Ecaterina nu mai este la prima frăgezime, dar perspectiva apropiată a coroanei imperiale îi dă o aură supranaturală. Rangul ei o întinereşte, o înfrumuseţează, o face dezirabilă. Afronturile suferite de la un soţ vîndut Germaniei fac din protejarea ei o datorie a oricărui bărbat de suflet. De sute de ori ea a dat dovadă de dragoste pentru Rusia, de ataşament faţă de credinţa ortodoxă şi de respect pentru tradiţiile armatei ruse. Întreg

clanul Orlovilor este mîndru că unul dintre ai săi a fost remarcat de marea-ducesă. Cei cinci fraţi sînt gata să-şi pună sabia în serviciul ei. Pînă atunci, ei fac propagandă pentru ea în rîndul camarazilor ofiţeri.

Mai mult decît Grigori, Aleksei, al treilea dintre Orlovi, pare cel mai hotărît să înlăture pe duşmanii marii-ducese. Mai puţin frumos decît fratele său mai mare, Aleksei, supranumit „Însemnatul", are obrazul brăzdat de o enormă cicatrice, care merge de la gură pînă la ureche, amintirea unei lovituri de sabie primite în timpul unei încăierări într-un cabaret. Ceea ce nu-l face însă mai puţin falnic. În stare să doboare un bou cu o lovitură de pumn, el adaugă forţei muşchilor inteligenţa, cinismul şi ambiţia. Este făcut dintr-un aluat mai dur decît Grigori. Dar Ecaterina se teme puţin de pornirile acestui personaj, care, om de acţiune înainte de toate, se sinchiseşte mai puţin de politică. Pentru a reuşi, ea trebuie să poată conta atît pe forţă (Orlovii, armata) cît şi pe şiretenie (alianţele de la curte).

A pierdut mult prin căderea lui Bestujev. Bătrînul om de stat, experimentat în treburile publice, era pentru ea un înţelept consilier. Din fericire, un prieten al cancelarului dizgraţiat a rămas în continuare pe lîngă împărătească: contele Nikita Panin. Elevul lui Bestujev în materie de politică, Panin este un om cult, cu maniere alese, un spirit liberal, care apreciază o masă bună şi compania femeilor. Cu zece ani în urmă, Bestujev chiar se gîndise la el pentru a ocupa postul de favorit pe lîngă împărătească. Dar Panin adormise la uşa cabinetului de toaletă al împărătesei, în loc să pătrundă acolo la momentul propice, ca un cocoş triumfător. Trimis în misiune la Copenhaga, apoi la Stockholm, este rechemat de Elisabeta, în 1760, la Sankt-Petersburg. Ţarina, dezamăgită şi îmbătrînită, nu se mai gîndeşte la el pentru a-l înlocui pe neobositul Ivan Şuvalov. Totuşi, îi încredinţează postul de mentor al ţareviciului Pavel. De îndată, Ecaterina se apropie de Panin. Ideile lor politice concordă asupra anumitor puncte. Ca şi ea, el se opune tendinţelor prusace ale marelui-duce. Ca şi ea, el consideră că ar trebui să se decidă înlăturarea lui Petru după moartea împărătesei. Dar el are în vedere întronarea micului Pavel, asistat de un consiliu de regenţă, prezidat de ea, în timp ce Ecaterina nu înţelege deloc de ce l-ar proclama pe fiul ei împărat, cînd ea este gata să exercite personal şi total puterea.

Pe cînd ei se consultă astfel, în secret, Vorontovii îşi fac planuri legate de încoronarea lui Petru, care ar diviza imediat, ar denunţa naşterea nelegitimă a micului Pavel şi ar lua-o de soţie pe fiuda lor, domnişoara de onoare Elisabeta Vorontova. Marele-duce este, de

BIBLIOTECA

altfel, pe de-a-ntregul de acord cu această soluţie. Are două idei fixe: oprirea imediată a războiului împotriva Prusiei şi căsătoria cu metresa sa. Bineînţeles, Ecaterina şi bastardul vor fi în prealabil alungaţi, să nu-i mai vadă. El nu face un secret din intenţiile sale. Favorita cocoşată şi şaşie, pe care Ecaterina o numeşte în derîdere „La Pompadour", se comportă deja ca o soţie legitimă. Ea se învîrte chiar prin saloanele marii-ducese ca pe un teren cucerit. Pereţii, mobilele îi aparţin. Unii îi solicită sprijinul, prevăzînd viitoare răsturnări. Convins că este iubit pentru el însuşi, Petru găseşte în urîţenia şi vulgaritatea amantei sale motive în plus de a o îndrăgi şi a o impune. Şi cu cît se simte mai legat de ea din pasiune şi interes, cu atît mai mult o detestă pe cea care prin simpla ei prezenţă constituie un obstacol în calea fericirii lor.

Dar, pentru a putea scăpa de Ecaterina, trebuie mai întîi ca împărăteasa să moară. La cincizeci de ani, Elisabeta, slăbită, consumată, se cramponează cu disperare de viaţă. Buhăită de grăsime, cu picioarele umflate, cu respiraţia îngreunată, ea refuză să se îngrijească, bea şi mănîncă pînă stă să crape şi petrece ore întregi în rugăciuni. Veştile despre mersul războiului o zguduie uneori şi jură să-l ducă pînă la victorie, rămînînd fidelă aliaţilor săi. Apoi cade în toropeală şi este imposibil s-o faci să semneze o hîrtie. Depeşe importante zac pe masa ei. Dîrdîie de frig. Îmbrăţişările tînărului ei amant nu mai sînt de-ajuns ca să o încălzească. De altfel, Ivan Şuvalov, dîndu-şi seama că prerogativele sale de favorit sînt condamnate la o grabnică decădere, îşi caută o altă protectoare. Şi, deodată, după ce luptase împotriva Ecaterinei, începe să-i facă o curte insistentă. Este limpede că perspectiva de a trece din patul împărătesei în cel al marii-ducese nu-i displace: el ştie că sub aspectul plăcerii schimbul va fi avantajos, dar mai ales crede, contrar Voronţovilor, că, la moartea Majestăţii Sale, tînăra femeie va deveni dacă nu ţarină, cel puţin regentă. Şi asta pentru o lungă perioadă, deoarece micul Pavel nu are decît şase ani. Or, prin temperament, Ivan Şuvalov are nevoie să fie cît mai aproape de soare. Ecaterina îi ghiceşte jocul, se amuză şi nu-l descurajează. Împreună cu Orlovii şi Panin, acest aliat poate să-i consolideze şi mai mult poziţia în faţa marelui-duce.

Un alt sprijin îi vine pe neaşteptate, mai surprinzător chiar decît cel al lui Ivan Şuvalov. Este cel din partea Ecaterinei Daşkova, născută Voroţova, însăşi sora metresei marelui-duce. Măritată de puţin timp cu prinţul Daşkov, această femeie foarte tînără — nu are decît şaptesprezece ani — în conflict deschis cu familia sa, este

fermecată de Ecaterina. Cu cît surorile sale, tatăl său, unchii săi o critică mai mult pe marea-ducesă, cu atît mai mult ea o admiră. Are o cultură uimitoare, nu vorbeşte decît franţuzeşte, o pasionează arta, literatura, filozofia şi compensează un fizic ingrat printr-o mare vivacitate a spiritului. Diderot, care o va întîlni cîţiva ani mai tîrziu şi va fi uluit de strălucirea conversaţiei sale, o descrie în aceşti termeni: „Este mică; are fruntea mare şi înaltă, obrajii bucălaţi, ochii nici mici, nici mari, un pic afundaţi în orbite, sprîncenele şi părul negre, nasul turtit, gura mare, buzele groase, dinţii stricaţi, gîtul rotund şi drept, de o formă naţională (?), pieptul scobit, nici urmă de talie, promptitudine în mişcări, puţină graţie şi nici pic de nobleţe..."

În timpul verii anului 1761, în fiecare duminică, după ce îşi vizitează fiul la Peterhof, Ecaterina se opreşte, la întoarcere, în casa prinţesei Daşkova. Ele pleacă apoi împreună la Oranienbaum şi petrec restul zilei la palat, dezbătînd grave probleme ştiinţifice, artistice sau sociale. Cea care, mai tîrziu, o va exaspera pe Ecaterina prin înfumurarea sa, prin zăpăceala şi exigenţele sale, este astăzi pentru ea o minunată interlocutoare, plină de un amalgam de cunoştinţe livreşti, promptă în apărarea bunelor cauze şi foarte apropiată de ea cu sufletul şi mintea. În imposibilitatea de a avea o conversaţie aleasă cu frumosul Grigori Orlov, ea îşi ia revanşa cu această copilă. Dar, lucru ciudat, amantul atletic şi prietena firavă au un punct comun: aceeaşi patimă îi stăpîneşte, acelaşi gust al furtunii, al hazardului, al saltului în necunoscut. Şi unuia şi celuilalt, Ecaterina, care nu-şi pierde niciodată busola, trebuie să le ceară mai multă moderaţie, pentru a evita să o compromită.

Într-o noapte de decembrie 1761, aflînd că împărăteasa se simte foarte rău, prinţesa Daşkova, care suferă ea însăşi de un guturai rebel, părăseşte patul şi, cuprinsă de o agitaţie febrilă, se înfofoleşte în blănuri, cere să fie dusă la palatul de lemn, de pe Moika, la reşedinţa familiei imperiale, aleargă prin zăpadă pînă în vestibul şi rătăceşte orbeşte prin culoare întunecate şi săli necunoscute. În momentul în care nu mai spera să găsească drumul, întîlneşte o cameristă care acceptă să o conducă pînă la marea-ducesă. Ecaterina, care se culcase, o ceartă pe vizitatoare pentru imprudenţa ei, o obligă să intre în patul ei pentru a se încălzi, o înveleşte cu cuverturile, o strînge în braţe. „Doamnă, şuşoteşte prinţesa, tremurînd toată, în starea în care se află acum lucrurile, cînd nu-i mai rămîn împărătesei decît puţine zile de trăit, poate doar cîteva ore, nu mai pot suporta ideea incertitudinii în care evenimentul care se apropie

va pune interesele voastre. Aţi alcătuit un plan, aţi luat măsuri pentru securitatea voastră? Binevoiţi să-mi daţi ordine şi să mă dirijaţi."

Înduioşată de atîta devotament, Ecaterina clipeşte din ochi, suspină, apasă pe sînul ei mîna fierbinte a prietenei sale, o îndeamnă să nu se înflăcăreze. Ea, care de ani de zile s-a gîndit la toate soluţiile posibile şi care nu de mult a expus în scris programul ei de acţiune lui Williams, se preface dezinteresată şi supusă fatalităţii. „Preaiubita mea prinţesă, spune ea cu tristeţe, vă port o recunoştinţă pe care n-aş putea să o exprim îndeajuns. Dar n-am făcut nici un fel de plan şi nu voi întreprinde nimic şi cred că singurul lucru care îmi mai rămîne de făcut este să accept cu curaj evenimentele aşa cum se prezintă ele. Aşa că mă las în seama Celui Atotputernic şi paza lui e singura mea speranţă." „Atunci, Doamnă, exclamă prinţesa, prietenii voştri sînt cei ce trebuie să acţioneze! În ceea ce mă priveşte eu am destul zel ca să-i înflăcărez pe toţi!" Actriţă desăvîrşită, Ecaterina persistă în angelica ei încăpăţînare şi murmură, îmbrăţişîndu-şi apriga aliată: „În numele cerului, prinţesă, nu vă gîndiţi să vă expuneţi pericolului în speranţa de a îndepărta nişte rele care de fapt sînt fără leac."[1]

Aceste vorbe înţelepte o dezamăgesc pe prinţesa Daşkova. Ea o acuză pe Ecaterina că renunţă la doi paşi de ţintă. Dar nu din slăbiciune de caracter refuză Ecaterina să acţioneze. În acel moment, rămasă însărcinată cu Grigori Orlov, ea tremură la gîndul că marele-duce va descoperi starea ei şi, folosindu-se de acest pretext, o va repudia, poate, oficial. În faţa unui asemenea scandal nimeni n-ar îndrăzni să-i ia apărarea. Ar fi definitiv şi dezonorant îndepărtată de la tron. Din cauza acestui stupid fetus pe care îl poartă în pîntece. E în a cincea lună de sarcină, se îmbracă cu rochii ample pentru a-şi ascunde formele, se pretinde obosită, stă mai mult în cameră, primeşte puţină lume. Şi această tînără descreierată vine să o cheme la luptă! Nu, trebuie aşteptat un moment mai bun. După naştere, pe care o va aranja să fie clandestină. Numai de-ar rezista împărăteasa pînă atunci!

La curte, toată lumea complotează. Ruşi şi străini. Moartea ţarinei este în centrul tuturor calculelor. Ambasadorii sporesc numărul mesajelor cifrate adresate guvernelor lor. Fiecare face pronosticul său. Cine va domni? Petru, Pavel, Ecaterina? Vor asista la o revoluţie de palat, ca cea care a adus-o pe Elisabeta pe tron?

[1] Princesse Dachkov, *Mémoires*, Paris, Mercure de Frace, 1966.

Baronul de Breteuil, ambasadorul Franţei, scrie: „Cînd observ ura naţiunii faţă de marele-duce, ţicnelile acestui prinţ, sînt tentant să întrevăd revoluţia cea mai completă (la moartea împărătesei); dar, cînd urmăresc atitudinea laşă şi josnică a oamenilor gata să scoată masca, văd teama şi supunerea servilă punînd stăpînire cu aceeaşi linişte ca în momentul uzurpării de către împărăteasă (Elisabeta)."

La 23 decembrie 1761, împărăteasa are un atac şi, în pragul epuizării, primeşte sfîntul maslu în prezenţa marelui-duce şi a marii-ducese.

După ce a murmurat de două ori rugăciunea muribunzilor, cere iertare anturajului său pentru jignirile şi nedreptăţile de care s-a făcut vinovată. Lumînări aprinse, preoţi în patrafire de doliu, călugări venerabili cu potcapuri negre, suspine ale curtenilor şi ale doamnelor de onoare. În mijlocul acestui sinistru decor, Ecaterina, îngenuncheată, o plînge pe această femeie enigmatică despre care tot nu ştie ce să creadă: Elisabeta a fost duşmanca sau prietena sa? Marele-duce rămîne rece, de marmură. În ceea ce-i priveşte pe demnitari, fiecare se gîndeşte în taină la urmările pe care această moarte le va aduce în propria sa viaţă.

A doua zi, 25 decembrie[1], în ziua de Crăciun, la ora patru după-amiază, Nikita Trubeţkoi iese din camera împărătesei şi, cu expresia gravă, cu vocea tremurîndă, declară persoanelor adunate, că Majestatea Sa le-a „poruncit să trăiască mult". Este formula consacrată, în Rusia, pentru a anunţa moartea cuiva, fie el prinţ sau ţăran. Apoi, în timp ce izbucnesc hohote de plîns la această veste tristă, Nikita Trubeţkoi proclamă suirea pe tron a împăratului Petru al III-lea. Îndată, disperarea se preschimbă în bucurie. Curtenii se reped, se prosternează, sărută mîinile noului lor stăpîn. Ecaterina este uitată. Fără îndoială, a pierdut partida. Baronul de Breteuil avea dreptate. În ciuda aversiunii pe care o inspiră, Petru poate să fie sigur de umila supunere a unui popor şi a unei curţi pe care bunicul său, Petru cel Mare, i-a obişnuit cu biciul.

---

[1] La 25 decembrie 1761, după calendarul iulian, adică la 5 ianuarie 1762, după calendarul gregorian.

CAPITOLUL XI

DOMNIA LUI PETRU AL III-LEA

Îmbălsămată, fardată, enormă, îmbrăcată într-o rochie ţesută cu argint, cu o coroană de aur pe cap, cu mîinile împreunate, cu masca impasibilă, împărăteasa Elisabeta rămîne expusă timp de şase săptămîni într-o sală a Palatului de Iarnă, unde este vegheată de doamnele de la curte şi de ofiţerii din gardă. Apoi, este transportată, pentru zece zile, la catedrala Kazan. Poporul în lacrimi defilează prin faţa catafalcului monumental. Pentru oamenii de rînd, ea este fiica lui Petru cel Mare; ei nu ştiu nimic despre cheltuielile sale ori despre violenţele sale, nici despre destrăbălarea sa, ori despre delăsarea sa. Atîta aurărie, atîtea pietre preţioase şi atîtea lumînări în jurul sicriului său arată că ea a fost o suverană puternică. O adevărată rusoaică. Şi se spune că succesorul ei este un german!

Conform obiceiului, nobilimea, clerul, armata, reprezentanţii burgheziei şi ai breslelor au depus jurămînt de credinţă noului împărat. Petru al III-lea nu are decît dispreţ pentru naţiunea pe care a primit misiunea să o conducă. El nu-şi ascunde ura pentru defunctă şi bucuria nelegiuită de a fi scăpat de supravegherea ei. Dintr-o dată, acestui om ţinut atîta timp în frîu, totul îi este îngăduit. El se clatină, ameţit de noua sa libertate. Sfidînd tristeţea întregii ţări pe care el o reprezintă, refuză să vegheze în faţa corpului neînsufleţit, iar cînd din întîmplare se apropie de sicriu, o face cu intenţia deliberată de a şoca asistenţa: vorbeşte cu voce tare, glumeşte, se strîmbă, îi ia în derîdere pe preoţi. Curtenii care vor să-i fie pe plac trebuie să participe la dineurile şi la spectacolele pe care le organizează în apartamentele sale, fără cel mai mic respect pentru doliul întregii Rusii. La aceste reuniuni culoarea neagră este interzisă. Toţi trebuie să poarte haine de sărbătoare. Să bea, să rîdă,

să cînte. Ecaterina însăşi este obligată uneori să asiste la aceste agape, în toaletă de bal. Dar se răscumpără, manifestînd în restul timpului o cucernicie exemplară. În cele zece zile în care cadavrul împărătesei rămîne expus în naos, ea se duce regulat la catedrală şi acolo, îngenuncheată la picioarele catafalcului, înfăşurată din cap pînă-n picioare în voaluri negre, se cufundă ceasuri întregi în rugăciuni şi lacrimi. Această trudă şi-o impune nu atît din dragoste pentru dispărută, cît din grijă pentru propria-i imagine în ochii opiniei publice. Mulţimile care defilează, din toate clasele sociale, burghezi, muncitori, ţărani, negustori, soldaţi, popi, cerşetori, pentru a o cinsti pe împărăteasa moartă, o văd de asemenea pe împărăteasa în viaţă, zdrobită de durere, fără coroană, fără bijuterii, printre lumînări şi icoane. Această pompă religioasă îi conferă Ecaterinei, în ochii lor, un fel de autenticitate rusă. Îşi face semnul crucii şi îngenunchează ca o femeie din neamul lor. Dacă ar fi deschis gura, ar fi fost foarte surprinşi să-i audă accentul german. Ecaterina simte acest fluviu uman care curge foarte aproape de ea, în semiobscuritate, şi percepe aproape fizic simpatia pe care atitudinea sa o inspiră celor mulţi.

„Împărăteasa cîştigă toate inimile", scrie baronul de Breteuil, ministru plenipotenţiar al Franţei. „Nimeni nu este mai zelos în a-şi face îndatoririle faţă de defuncta împărătească, care, după religia greacă, sînt multiple şi pline de superstiţii, de care ea rîde în mod sigur, dar clerul şi poporul o cred foarte mişcată şi îi poartă recunoştinţă. Ea respectă cu o exactitate remarcabilă pentru cei ce o cunosc sărbătorile, posturile, zilele de post, tot ceea ce împăratul tratează cu uşurinţă, dar care totuşi nu sînt lucruri indiferente în această ţară. Ea nu este femeia care să uite sau să ierte ameninţările cu care împăratul o copleşea ades, mare-duce fiind, de a o tunde şi a o închide la mînăstire, cum i-a făcut Petru I primei sale neveste. Toate acestea, adăugate umilirilor zilnice, cu siguranţă că dospesc într-un cap ca al său şi n-au nevoie decît de o ocazie prielnică pentru a izbucni."

În ziua înmormîntării, Petru depăşeşte orice limite cu neruşinarea sa, foindu-se întruna în urma coşciugului. Demnitarii care poartă trena lungă a mantiei sale de doliu sînt obligaţi să-i dea drumul, văzîndu-l cum, din cînd în cînd, o ia la fugă. Pulpanele stofei negre flutură în vînt, în spatele lui, şi el se amuză. Apoi se opreşte, bătrînii curteni îl ajung din urmă şi, atunci, el tropăie pe loc, pentru a dezorganiza cortegiul. În timpul serviciului funebru,

izbucneşte în rîs în mai multe rînduri, scoate limba, vorbeşte cu voce tare, tăind vorba preoţilor. S-ar zice că nu mai ştie ce să născocească pentru a aţîţa ura supuşilor săi. Oare ideea atotputerniciei sale îi ia minţile într-atît? Ori amintirea extravaganţelor lui Petru cel Mare şi ale Elisabetei? Sau, mai degrabă, o fascinaţie nefericită, asemănătoare atracţiei către prăpastie a celui ce se află pe marginea ei? Da, un fel de fatalitate lăuntrică îl împinge să se aplece tot mai mult, în fiecare zi, spre hăul care-l va înghiţi. El nu spune un cuvînt, nu face un gest care să nu fie necesar pieirii sale.

În chiar noaptea care urmează înscăunării sale, el trimite curieri la toate corpurile de armată cu ordinul de a opri ostilităţile. Trupele care luptă alături de austrieci se vor retrage de îndată; cele care ocupă Prusia Orientală, Pomerania, regiunea Neumark din Brandenburg vor evacua aceste teritorii; oraşul Colberg, care tocmai a fost cucerit, va fi înapoiat. În acelaşi timp, Petru adresează o scrisoare personală lui Frederic, pentru a-l asigura de admiraţia şi prietenia sa. Regele Prusiei, care se credea pierdut, exultă de bucurie. Este o salvare nesperată pentru el şi armata sa. Un nebun îi aduce victoria pe tavă. Violînd angajamentul luat de către Senat de a nu încheia o pace separată, împăratul Rusiei va semna la 24 aprilie–5 mai 1762, cu Frederic, un tratat prin care se va angaja nu numai să-i restituie toate teritoriile ocupate, dar şi să-şi alăture trupele sale celor prusace, pentru a lupta contra austriecilor, aliaţii săi din ajun. El poartă la deget, montat într-un inel, portretul idolului său, pe care-l sărută cu patimă la tot pasul. Arborează o singură decoraţie: cordonul Vulturului Negru prusac. „Înecat în vin, neputînd nici să se ţină pe picioare, nici să articuleze clar, bîiguie către ministrul Prusiei, pe un ton de beţiv: Să bem în sănătatea regelui vostru, stăpînul nostru. El mi-a făcut favoarea să-mi încredinţeze un regiment în serviciul său. Sper că nu mă va lăsa deoparte. Puteţi să-l asiguraţi că dacă el ordonă, voi merge să fac războiul şi în iad, cu tot imperiul meu!“[1] Ambasadorul Angliei notează într-un raport cifrat adresat guvernului său: „Prietenia sau mai degrabă pasiunea Majestăţii Sale imperiale pentru regele Prusiei depăşeşte orice expresie.“[2]

Nefiindu-i de ajuns că şi-a înstrăinat armata, prin această ruşinoasă întorsătură, care seamănă foarte mult cu o trădare, Petru pretinde să-i impună o disciplină prusacă şi chiar uniforma prusacă.

---

[1] Depeşa baronului de Breteuil, din 29 iunie 1762.
[2] Raport cifrat, din 8 martie 1762.

Or, dacă ofiţerii consimt, în acea vreme, cu destulă uşurinţă să schimbe adversarul din motive politice, spiritul de solidaritate este la ei foarte puternic şi mai ales respectul pentru tradiţia militară.

Înbrăcîndu-i pe soldaţi în germani, ţarul îi insultă. Supunîndu-i „codului Frederic", el îi supără. Sub domnia precedentă, ei acceptau să încaseze nuiele pentru nişte greşeli mărunte şi intrau la loc în rînd, cu spinarea jupuită, cu o robustă veselie. Acum, ei bombăne pentru că sînt puşi să ia de la capăt un exerciţiu sub pretextul că nu l-au executat cu precizia unei companii de automate. Mînat de germanofilia sa, Petru dizolvă regimentul de gardă de corp şi îl înlocuieşte cu un regiment holsteinez. Îl numeşte pe prinţul Georg de Holstein comandant al armatelor ruseşti şi îl pune în fruntea gărzii călare, unitate de elită care nu avusese pînă atunci alt colonel decît suveranul însuşi. Pentru a-şi da iluzia unui război permanent, multiplică salvele de artilerie. De dimineaţa pînă seara, Sankt-Petersburgul trepidează în bubuitul canonadelor. Locuitorii sînt năuci de cap şi cu nervii bolnavi. „În liniştita capitală era un zgomot de oraş asediat", scrie Rulhière. „Într-una din zile el a ordonat să audă într-o singură detunătură o sută de tunuri mari; a trebuit, pentru a-i stăvili această fantezie, să i se explice că ar produce năruirea întregului oraş. Adesea se ridica de la masă pentru a se repezi, în genunchi, cu paharul în mînă, în faţa portretului regelui Prusiei. Striga: «Fratele meu, vom cuceri universul împreună!» Trimisul acestui rege se bucura de o favoare deosebită. Voia ca acest trimis... să aibă toate tinerele femei de la curte. Îl închidea cu ele şi se punea, cu sabia scoasă, de gardă la uşă."

După ce a zdruncinat armata, Petru atacă Biserica. Botezat ortodox, din necesităţi politice, el a rămas luteran în adîncul sufletului. Credinţa pe care o practică supuşii săi i se pare un talmeş-balmeş de legende idioate, de superstiţii barbare. Lui, europeanului, îi revine rolul să scuture de praf toate acestea. Cu toate sfaturile stăruitoare ale lui Frederic, nu s-a dus încă la Moscova să fie uns împărat şi, în consecinţă, nu este încă oficial şeful Bisericii, dar ar fi de mirare ca această adunătură de mitre să i se opună. Mînat de dorinţa de progres, el plănuieşte să elimine toate imaginile sfinte din locurile de rugăciune, cu excepţia reprezentărilor lui Hristos şi ale Fecioarei, să înlocuiască sutana preoţilor cu redingota pastorilor, să oblige ecleziasticii să-şi radă barba; pune să se ridice, în palatul său, un templu luteran şi asistă personal la ceremoniile acestui cult; proclamă egalitatea în drepturi a diferitelor confesiuni şi

decretează măsuri de toleranţă faţă de „ereticii" ruşi, mai ales faţă de „ortodocşii de rit vechi"; în sfîrşit şi mai presus de toate, îndrăzneşte să ordone confiscarea averilor Bisericii. Aceasta înseamnă a ataca ceva sacrosanct. Biserica rusă este foarte bogată şi foarte puternică. Proprietară a unor domenii imense, pe care trăiesc iobagii poate cel mai rău trataţi din tot imperiul, ea nu plăteşte totuşi impozite statului. Influenţa sa asupra poporului este atît de puternică încît nici un suveran n-a avut îndrăzneala să o atace. Oricine o înfruntă, îl înfruntă pe Dumnezeu. Oricine bagă mîna în visteria ei, îl fură pe Dumnezeu. În faţa ukazului prevăzînd secularizarea unei părţi a averilor mînăstireşti, episcopii se revoltă, popii tună şi fulgeră: noul împărat este un eretic, un luteran, Antihristul întrupat! În ţară izbucnesc răzmeriţe. „E un strigăt general de nemulţumire", constată baronul de Breteuil într-o depeşă din 18 iunie 1762.

Totuşi, în avalanşa aceasta de ukazuri există şi unele care sînt bine primite. Astfel, Petru suprimă, dintr-un condei, biroul poliţiei politice, sau „Cancelaria secretă", despre care Keith scria, în raportul său din 5 februarie 1762: „Acest tribunal abominabil s-a dovedit mai crud şi mai tiranic decît Inchiziţia spaniolă." Mulţi oameni din preajma tronului răsuflă uşuraţi. Dar aristocraţia mai ales este sensibilă la promulgarea de către ţară a „Ukazului asupra privilegiilor nobilimii", care îi scuteşte pe nobili de serviciul militar, exceptînd vremurile de război, le permite să plece în străinătate şi le întăreşte drepturile asupra iobagilor.

Satisfacţia marilor familii ruse este de scurtă durată. Petru i-a rechemat din Siberia pe demnitarii exilaţi de Elisabeta: Biron, Münnich, Lestocq, fiii lui Ostermann. Din nou, este înconjurat de consilieri de origine germană. Cei mai mulţi îl îndeamnă să-şi execute „duşmanii declaraţi". El ezită. În fond, îi lipseşte forţa de decizie crudă a adevăraţilor autocraţi, pentru care tortura şi asasinatul sînt adjuvante necesare ale oricărei politici. Dacă este sadic, e numai în lucrurile mărunte. Îi place să ofenseze, să ridiculizeze, să rănească, nu să ucidă. Într-o zi se gîndeşte, în mod serios, să-i oblige pe toţi demnitarii să divorţeze şi pe urmă să-i recăsătorească cu femei alese de el. Apoi, o altă idee îi trece prin cap şi uită de acest program bizar. Orbit de exemplul regelui Prusiei, ar vrea acum să se ilustreze asemeni acestuia pe cîmpurile de bătaie. După atîtea lupte în miniatură, pe o masă, cu soldaţi de amidon, vrea

lupte adevărate, cu soldaţi adevăraţi, pe un teren adevărat. Abia şi-a proclamat „voinţa de pace generală" că se şi decide să declare război Danemarcei, pentru a recuceri provincia sa ereditară Schleswig, de care Rusia n-are nici o nevoie. Frederic, neliniştit de acest capriciu, încearcă să-l descurajeze. Degeaba. Deşi vistieria este aproape goală iar militarii furioşi de a fi fost privaţi de o victorie sigură asupra prusacilor, Petru ordonă armatei şi flotei să se pregătească.

În timp ce el se exaltă, astfel, într-un nou vis, Ecaterina afişează în continuare durerea, pietatea şi resemnarea. Are un motiv temeinic să ducă o viaţă discretă: graviditatea, pe care continuă să o ascundă în ochii tuturor, şi mai ales de soţul său. Crezînd că o umileşte, el o izolează în apartamentele ei situate într-unul din capetele noului Palat de Iarnă, în timp ce el însuşi se instalează în celălalt capăt, cu Elisabeta Voronţova. Or, acest aranjament îi oferă Ecaterinei libertatea de mişcare de care are nevoie. Elisabeta Voronţova radiază. Şi tot clanul Voronţovilor o dată cu ea. Petru a numit-o „pentru început" mare maestră a curţii. Această nouă distincţie nu-i conferă nici mai mult farmec, nici mai multă demnitate. „Este lipsită de inteligenţă", scrie baronul de Breteuil în ianuarie 1762. „În ceea ce priveşte înfăţişarea, este tot ce se poate vedea mai rău. Seamănă întru totul cu o servitoare de han de proastă calitate." Germanul Scherer este şi mai dur în aprecierile sale: „Înjura ca un soldat, se uita cruciş, puţea şi scuipa în timp ce vorbea." Se spune, de asemenea, că-l bate pe împărat, se îmbată împreună cu el, iar lui îi plac enorm aceste violenţe şi acest desfrîu. „Dacă ar reuşi să aibă un fiu de la o metresă, mulţi cred că ar lua-o de nevastă şi pe copil l-ar numi succesorul său", scrie baronul de Breteuil, la 15 februarie 1762. „Dar epitetele pe care domnişoara Voronţova i le-a aruncat, în public, în timpul unei certe, sînt foarte liniştitoare în această privinţă." După părerea tuturor, Petru este steril, fără a fi impotent. În orice caz, nu pierde nici un prilej să o batjocorească pe Ecaterina în faţa celei care, în mintea lui, trebuie s-o înlocuiască în curînd ca împărătească. La 18 ianuarie 1762, acelaşi baron Breteuil îi scrie ducelui de Choiseul: „Împărăteasa este într-o situaţie grea şi tratată cu cel mai adînc dispreţ. V-am menţionat, Monseniore, că ea căuta să se înarmeze cu filozofie, şi v-am spus cît de puţin potrivită era această hrană spirituală cu caracterul său.

De atunci încoace am aflat, fără să mă înşel, că deja suportă foarte greu purtarea împăratului faţă de ea şi aerele domnişoarei Voronţova. Nu-mi vine să cred că mintea acestei prinţese, ale cărei curaj şi violenţă le cunosc, n-o va duce mai devreme sau mai tîrziu la cine ştie ce acţiuni extreme. Cunosc prieteni de-ai ei care încearcă să o liniştească, dar care ar risca totul pentru ea, dacă le-ar cere aceasta."

La 10–21 februarie 1762, în timpul unor serbări organizate pentru aniversarea sa, Petru îi porunceşte soţiei sale să-i înmîneze metresei sale însemnele ordinului Sfînta Ecaterina, rezervat ţarinelor şi soţiilor moştenitorilor tronului. Ecaterina însăşi n-a primit această distincţie decît după ce a fost desemnată oficial ca logodnică a marelui-duce. Este clar că Petru vrea, prin acest gest, să afirme public intenţia sa de a o repudia pe împărăteasa actuală, pentru a da Rusiei o altă împărătească în persoana Elisabetei Voronţova. Ecaterina, cu pîntecul comprimat pentru a-şi ascunde sarcina, păleşte, se stăpîneşte, şi execută ordinul fără un murmur. Este, pentru ea, singura conduită posibilă, căci copilul, care mişcă deja în viscerele sale, o condamnă la defensivă. Calmul şi nobleţea atitudinii ei îi atrag simpatia celor ce nu cunosc veritabilele motive. Prima ei grijă acum este să reuşească să nască la palat, fără să trezească bănuielile curtenilor, care pîndesc mereu ocazia de a nărui reputaţia cuiva. Un du-te-vino prea des, un strigăt de suferinţă, scîntecele noului-născut, cleveteala unei servitoare, şi totul va fi pierdut. Cum data fatidică se apropie, Ecaterina pretextează o luxaţie la picior, pentru a nu mai părăsi camera. Primeşte la ea în cameră, în pat sau în neglijeu, cu piciorul înfăşurat şi obrazul marcat de oboseală. O singură cameristă, experimentată şi sigură, se ocupă de ea. Dar poate conta, de asemenea, şi pe valetul său Şkurin, care îi este devotat pînă la moarte. Înştiinţat de situaţie, el născoceşte o stratagemă îndrăzneaţă pentru a-l îndepărta pe împărat. Cînd Ecaterina va fi pe punctul de a naşte, el se va repezi în căsuţa sa, destul de departe de palat, şi îi va da foc. Împăratul, mare amator de incendii, va da fuga cu metresa lui, cum face întotdeauna. Şi îi va reţine în faţa flăcărilor atît timp cît va trebui. Ecaterina acceptă planul şi, în seara de 11–22 aprilie, îndată ce apar primele dureri, Şkurin îşi dă casa pradă flăcărilor. De la bojdeuca lui, focul se întinde repede la tot cartierul. Aflînd de acest eveniment

excepţional, Petru şi Elisabeta Voronţova, care se pregăteau de culcare, se îmbracă în grabă şi se duc la faţa locului, pentru a se bucura de spectacol, urmaţi de o mulţime de curteni. În timp ce împăratul se entuziasmează, strigă ordine, înjură şi împarte lovituri de bîtă, Ecaterina, ajutată de servitoarea ei, aduce pe lume un băiat. Abia spălat şi înfăşat, noul-născut este luat de la mama sa de către Şkurin, care-l duce, înfăşurat într-o blană de castor, pentru a-l încredinţa unei rude[1].

Încă o dată, Ecaterina abia a apucat să vadă copilul pe care tocmai l-a adus pe lume. Dar a evitat scandalul şi imensa uşurare pe care o simte o consolează de mica deziluzie. Foarte repede, ea se pune pe picioare. „Luxaţia" s-a vindecat. Diplomaţii o felicită pentru fericita restabilire. Rulhière, pe atunci ataşat la ambasada Franţei, este uluit. „Talia sa este plăcută şi nobilă", scrie el. „Mersul îi este mîndru; persoana şi ţinuta sa pline de graţie. Are aerul unei suverane. Fruntea îi este largă şi deschisă, gura fragedă, cu dinţi frumoşi. Ochii castanii, foarte frumoşi, cărora reflexele de lumină le dau luciri albăstrui. Mîndria este adevărata caracteristică a fizionomiei sale. Farmecul său este efectul unei mari dorinţe de a plăcea şi de a seduce." La rîndul său, Mercy d'Argenteau scrie Mariei Tereza: „Este greu de crezut ca, sub aparenţele ei de calm, să nu ascundă vreun plan secret."

Cum el o complimentează pe Ecaterina pentru mina sa strălucitoare, ea îi răspunde cu un misterios surîs: „Nici nu vă imaginaţi, Domnule, cît o costă pe o femeie să fie frumoasă!"

Petru însă nu dezarmează. Orice ocazie este bună pentru a zdruncina prestigiul celei căreia nu-i poate ierta de a-i fi încă soţie. La 9 iunie 1762, el oferă un dineu de patru sute de persoane pentru a celebra ratificarea tratatului de pace cu Prusia. Pentru această împrejurare, a îmbrăcat uniforma prusacă şi poartă marele cordon al Vulturului Negru. De voie, de nevoie, ofiţerii ruşi vor trebui să bea pentru gloria lui Frederic al II-lea. Dar, înainte de a pronunţa acest toast, Petru propune unul în sănătatea familiei imperiale. Toţi invitaţii se ridică, împingînd scaunele. La celălalt capăt al mesei, Ecaterina, cum se cuvine, rămîne aşezată. Abia a pus paharul jos, că împăratul o întreabă, prin aghiotantul său Gudovici, de ce nu s-a

[1] Acest copil nelegitim, botezat Aleksei, va deveni contele Bobrinski şi va fi la originea uneia din familiile cele mai de vază ale Rusiei. Numele de Bobrinski vine de la cuvîntul rusesc *bobre* „castor".

ridicat ca toţi ceilalţi. Ea îi răspunde că nu avea de ce să se ridice, deoarece aparţine familiei imperiale. Agasat de această punere la punct, Petru îl trimite din nou pe ofiţer la împărătească cu ordinul de a-i spune că este o imbecilă. Apoi, temîndu-se ca Gudovici să nu-i îmblînzească mesajul din respect pentru Majestatea Sa, îi urlă peste masă: Imbecilă! (*Dura!*), străfulgerînd-o cu o privire încărcată de ură. Cuvîntul plesneşte ca un bici în tăcerea generală. Toată lumea a auzit. Îndată, Petru adaugă că singurii membrii ai familiei imperiale pe care-i recunoaşte în această sală sînt el însuşi şi cei doi prinţi de Holstein, unchii săi. Este un prim pas către repudiere. O declaraţie publică, cum că Ecaterina a încetat să mai fie, în ochii săi, soţie şi împărătească. Sub şocul acestui afront smintit, Ecaterina nu-şi poate reţine lacrimile şi, întorcîndu-se către vecinul său, contele Stroganov, îl roagă să-i spună o poveste amuzantă. Razumovski şi baronul de Breteuil se amestecă în conversaţie şi, prin însufleţirea vorbelor lor, se străduiesc să risipească tulburarea împărătesei. Ea îşi revine, în sfîrşit, şi surîde. După un moment de stupoare, asistenţa se înviorează. Priviri afectuoase se îndreaptă spre ţarina pe nedrept jignită. Crezînd că o doboară, Petru, fără să vrea, i-a susţinut cauza. În aceeaşi seară, de ciudă, ordonă să fie exilat pe moşiile sale contele Stroganov, vinovat de a fi arătat prea mult zel în încercarea de a-şi consola vecina imperială. Patru zile mai tîrziu, el ordonă ca Ecaterina să fie închisă în fortăreaţa de la Schlüsselburg. Unchiul său, prinţul Georg de Holstein, îl imploră să renunţe la această masură extremă, care, spune el, ar risca să indigneze armata şi o parte a nobilimii. Petru cedează în silă. Dar Ecaterina a fost avertizată de acest plan. Ea ştie acum că soarta ei va fi ori albă, ori neagră: ea sau el, tronul sau închisoarea. Sau poate moartea. „Ferocitatea barbară şi dementă a lui Petru al III-lea făcea destul de verosimile intenţiile sale de a-şi suprima nevasta", va scrie Bérenger, însărcinatul cu afaceri al Franţei.

Pe măsură ce pericolul devine real, prietenii Ecaterinei privesc cu mai multă seriozitate eventualitatea unei revoluţii de palat. Prinţesa Daşkova, „cît se poate de imprudentă, deşi curajoasă", după expresia lui Bérenger, se agită să convertească cîţiva militari de salon. Cei cinci fraţi Orlov recrutează adepţi printre tinerii ofiţeri ai gărzii. Grigori, abia numit ofiţer casier al corpului de artilerie, îşi bagă mîinile amîndouă în bani şi reuşeşte să tocmească o sută de

soldaţi. În regimentul Preobrajenski, ofiţerii Passek şi Bredikin sînt de partea Ecaterinei. În regimentul Ismailovski se poate conta pe Roslavlev şi Lasunski. Evident, sînt alături şi hatmanul Kirill Razumovski, înţeleptul Panin şi alţi cîţiva de mai mică anvergură. Sînt, oare, destui pentru a răsturna un împărat, pe însuşi nepotul lui Petru cel Mare, în favoarea unei prinţese care n-are nici o picătură de sînge rusesc în vinele sale? Ar trebui mult prea mulţi bani pentru a cumpăra mai mulţi susţinători. Ecaterina cere bani, în secret, ambasadorului lui Ludovic al XV-lea, baronul de Breteuil. Acest tînăr şi strălucit diplomat a fost trimis iniţial în Rusia cu speranţa ca înfăţişarea lui mîndră să atragă favorurile Ecaterinei. Dar, la sosirea lui, locul era deja ocupat. În plus, ducele de Choiseul, foarte imprudent, i-a permis să-şi aducă soţia, care este frumoasă şi nu înţelege să se lase înşelată, fie şi din motive politice. Relaţiile lui Breteuil cu împărăteasa nu vor depăşi niciodată limitele curtoaziei. Dar ea este sensibilă la inteligenţa lui, la manierele sale şi intuieşte simpatia pe care i-o poartă. Deci, de la el solicită ea un împrumut imediat de şaizeci de mii de ruble. Dar, conform instrucţiunilor ducelui de Choiseul, Breteuil se eschivează. Ca să nu compromită Franţa, el evită să dea un răspuns clar şi părăseşte Sankt-Petersburgul plecînd la Varşovia, apoi la Viena, lansîndu-l pe însărcinatul său cu afaceri, Bérenger, să se descurce. Cîteva zile mai tîrziu, Ecaterina, dezamăgită şi indignată de lipsa de înţelegere a diplomatului, îi transmite lui Bérenger un bilet, astfel conceput: „Cumpărătura pe care noi trebuie s-o facem, se va face cu siguranţă în curînd, dar mult mai ieftin, aşa că nu avem nevoie de alte fonduri." Bérenger este încîntat. Parcă i s-a scos din picior un spin deloc de neglijat. El nu crede în şansele acestui complot urzit de cîteva capele înfierbîntate. „Stîlpii de rezistenţă" ai conjuraţiei îi par foarte slabi. Dar Ecaterina, între timp, s-a întors spre Anglia pentru finanţarea „cumpărăturii". O sută de mii de ruble au fost avansate de un neguţător englez. Iat-o, mai mult ca niciodată, ataşată de Marea Britanie şi ostilă Franţei. O eroare politică de care cabinetul de la Versailles îşi va da repede seama. „Suverana nu vă va ierta de a o fi abandonat într-un moment atît de important", îi scrie domnul de Broglie lui Breteuil. De fapt, în ciuda agitaţiei lor, prietenii Ecaterinei n-au nici un plan precis, nici o idee despre felul în care ar putea, cînd va sosi momentul, să o instaleze pe tron. Totul, la ei, nu este decît înflăcărare, febrilitate şi improvizaţie.

Petru, inconştient, a părăsit Sankt-Petersburgul, la 12 iunie 1762, pentru reşedinţa sa de vară din Oranienbaum. Vrea să se odihnească aici cîteva zile, înainte de a se alătura armatei sale în Pomerania, de a-i face praf pe danezi şi de a recuceri atît de preţiosul ducat de Schleswig. Din nenorocire, flota rusă nu este în stare să ridice pînzele. O epidemie a redus numărul mateloţilor. Dar aşa ceva nu se poate: Petru semnează un ukaz, ordonînd bolnavilor să se vindece în cel mai scurt timp. În aşteptare, chefuieşte cu metresa sa şi trece trupele în revistă. Consilierii săi intimi degeaba încearcă să-i explice că este periculos pentru el să plece din capitală şi din imperiu, lăsînd la Sankt-Petersburg o camarilă decisă să-l piardă, lui nici că-i pasă. Nici pe Frederic al II-lea nu-l ascultă, atunci cînd aceasta îi spune, prin intermediul trimişilor săi, baronul de Goltz şi contele Schwerin, că ar trebui mai întîi să se încoroneze la Moscova, că ruşii sînt prea ataşaţi formelor pentru a respecta un suveran care n-a fost încă uns de către Biserică şi că un monarh chibzuit nu se lansează niciodată într-un război înainte de a fi consolidat terenul în spatele lui. Unica precauţie pe care Petru acceptă să o ia este în legătură cu reşedinţa Ecatcrinei. Îi ordonă să părăsească Sankt-Petersburgul, pentru a se stabili la Peterhof, aproape de Oranienbaum, în golful Finlandei. Prietenii Ecaterinei miros primejdia. Ea însăşi este neliniştită. Dar nu vrea să dea înapoi. Decide însă să plece singură, după ce l-a încredinţat pe Pavel, fiul ei, în grija lui Panin.

La Peterhof, unde soseşte la 19 iunie, nu se instalează chiar în palat, ci mai la o parte, într-un pavilion numit „Mon Plaisir", situat pe malul apei. Acolo, rămîne în aşteptare, gata fie să-i întîmpine pe emisarii lui Orlov, fie să fugă din faţa zbirilor soţului său. Petru i-a trimis vorbă că va sosi şi el, la 29 iunie, la Peterhof, pentru a-şi celebra onomastica (Sfinţii Petru şi Pavel), şi că va trebui să se pregătească pentru a-l primi. Nu va profita el, oare, de banchet pentru a o insulta din nou sau, mai mult, pentru a o arunca în fortăreaţă, cum şi-a manifestat de sute de ori intenţia? Puşi la curent cu această periculoasă întrevedere, prietenii Ecaterinei se sfătuiesc, nehotărîţi, neliniştiţi. Dar iată că, la 27 iunie, unul de-ai lor, căpitanul Passek, este arestat. Ameţit de băutură, el a proferat, de faţă cu martori, cuvinte injurioase la adresa ţarului. Torturat, riscă să spună mai multe. Această împrejurare declanşează totul. Nu se mai poate aştepta. Trebuie să atace, fie ce-o fi, şi încă imediat. Fiodor Orlov, fratele mai mic al lui Grigori, se repede, în plină noapte, la hatma-

nul Kirill Razumovski, adept convins al Ecaterinei. Acesta, care este şi preşedintele Academiei de Ştiinţe, pune să fie trezit la Taubert, directorul tipografiei Academiei, şi îi cere să imprime imediat un manifest proclamînd decăderea din drepturi a împăratului Petru al III-lea şi urcarea pe tron a Ecaterinei a II-a. Este o nebunie, căci încă nici un soldat n-a pornit s-o sprijine pe împărăteasă. Taubert, speriat, tergiversează, discută. Dar Razumovski îi strigă: „Ştiţi de-acum prea mult! Şi capul vostru, ca şi al meu, este în joc." Taubert, învins, dă ordin să se alcătuiască textul. Mai rămîne să fie prevenită Ecaterina. Aleksei Orlov se ocupă de asta.

CAPITOLUL XII

LOVITURA DE STAT

La 28 iunie–9 iulie 1762, în zori, Aleksei Orlov soseşte în caleaşcă la Peterhof. Parcul pare încremenit în lumina lăptoasă a nopţii de vară. Cîteva siluete de soldaţi ai gărzii holsteineze plutesc, fantomatice, în ceaţă. Aleksei le evită şi, mergînd cu paşi de lup, se strecoară printre tufişuri pînă la o uşă laterală a pavilionului „Mon Plaisir". În cabinetul de toaletă, pe care-l traversează în fugă, zăreşte rochia de curte pe care împărăteasa trebuie s-o îmbrace pentru a-l primi pe soţul ei. În clipa următoare, camerista, Şargorodskaia, o trezeşte pe Ecaterina care dormea adînc. Aleksei Orlov este aici, spune ea, şi doreşte să vorbească de urgenţă Majestăţii Sale. Într-o clipită, Ecaterina e trează. Îl primeşte pe Aleksei, aşezată în patul ei, în ţinută de noapte. El are o expresie bătăioasă.

— „Este timpul să vă sculaţi, spune el. Totul este gata pentru a vă proclama împărăteasă."

Şi adaugă:

— „Passek este arestat. Trebuie să plecăm!"

De data aceasta, Ecaterina n-are nici o umbră de ezitare. Posedă un simţ aproape animalic pentru alegerea momentului potrivit. Ştie din instinct cînd trebuie să te repliezi şi cînd trebuie să ţîşneşti. Ea este deja în picioare şi se îmbracă „fără să-şi facă toaleta". Şargorodskaia o ajută tremurînd. Ultimul nasture abia încheiat, cele două femei se strecoară pe urmele lui Aleksei pînă la trăsură. Ecaterina sare în ea, camerista se aşază alături, credinciosul valet Şkurin, pe care l-au trezit în trecere, urcă în spate împreună cu locotenentul Bibikov, Aleksei se caţără lîngă vizitiu şi atelajul porneşte în galop pe drumul spre Sankt-Petersburg. Din cînd în cînd, Aleksei se întoarce pentru a vedea dacă nu sînt urmăriţi. Neprevăzutul acestei fugi prin ceaţă, hopurile, prospeţimea aerului de dimineaţă,

strigătele vizitiului, teama de a fi prinsă, speranţa de a reuşi, totul se amestecă la Ecaterina într-un fel de excitaţie veselă. Deodată, izbucneşte în rîs, constatînd că subreta ei şi-a pierdut un pantof şi că ea, la rîndul ei, şi-a păstrat boneta de noapte din dantelă. În drum, îl întîlnesc pe Michel, coaforul francez al Majestăţii Sale, care vine, ca în fiecare dimineaţă, să-şi facă serviciul. Îl îmbarcă şi pe el. O va pieptăna în trăsură. Caii, care au făcut deja treizeci de verste la venire, încep să tragă din greu. Unul din ei se poticneşte, cade, se ridică cu greutate. Vor rezista, oare, pînă la capăt? În graba sa, Aleksei Orlov n-a prevăzut cai de schimb. Turbează la gîndul că, din vina lui, un proiect minunat se va termina printr-o catastrofă. Dar apare un ţăran, conducînd o şaretă. Aleksei şi Şkurin îl opresc şi îi cer să schimbe caii săi odihniţi cu ai lor care sînt zdrobiţi de oboseală. Ţăranul acceptă şi se aştern din nou la drum. La cîteva verste de Sankt-Petersburg, prinţul Bariatinski o aşteaptă pe Ecaterina în caleaşcă deschisă. Ea schimbă repede trăsura. Grigori este şi el aici, călare. A venit în întîmpinarea fugarei. La vederea amantului ei, atît de frumos, de hotărît, Ecaterina nu mai poate de bucurie. El se învîrte în cerc, cîtva timp, pe lîngă ea, mîndru de a o escorta pe drumul gloriei. Apoi dă pinteni şi se îndepărtează, pentru a anunţa la regimentul Imailovski sosirea împărătesei.

Este abia trecut de ora şapte dimineaţa, cînd caleaşca sa opreşte în faţa cazărmii. Tobele bat. Cu o strîngere de inimă, Ecaterina se îndreaptă, plăpîndă şi dreaptă, în rochia de doliu, către această masă de bărbaţi de care depinde destinul său. Ridicat în scări, Grigori Orlov, superb, o salută cu sabia. Ea nu are de ce să se teamă. Soldaţii sînt înfierbîntaţi la culme. De altfel, li s-a promis un rînd de vodcă. Cum apare în faţa lor, rîndurile de desfac, un imens strigăt deformează aceste chipuri aspre: „Uraaa! Măicuţa noastră Ecaterina!“ Preotul regimentului ridică o cruce. Ofiţerii o înconjoară pe împărăteasa nefericită care face apel la curajul lor să o protejeze. Îngenunchează şi îi sărută poalele mantiei. Contele Kirill Razumovski, comandantul regimentului, îşi îndoaie la rîndul său genunchiul în faţa ei. Apoi se ridică, vrea să impună linişte. Dar uralele trupei se înteţesc. În sfîrşit, dominînd acest vesel tumult, Kirill Razumovski o proclamă pe Majestatea Sa, împărăteasa Ecaterina, suverană unică şi absolută a întregii Rusii şi rosteşte, în numele soldaţilor săi, jurămîntul de credinţă.

La drum spre cazarma regimentului Semionovski! Preotul, în straie sacerdotale, deschide marşul cu crucea sus. În jurul caleştii deschise în care se află împărăteasa călăresc Grigori Orlov, Kirill Razumovski, numeroşi ofiţeri cu feţele înflăcărate. În urma lor, tropăie o mulţime de soldaţi şleampeţi şi voioşi, care strigă: „Trăiască măicuţa noastră Ecaterina! Vom merge pînă la moarte pentru ea!" Regimentul Semionovski se alătură, cu entuziasm, regimentul Ismailovski şi torentul îngroşat se rostogoleşte acum spre alte cazărmi. Peste tot, fuziunea se face într-o revărsare de bucurie. Cu excepţia regimentului Preobrajenski, ai cărui ofiţeri n-au putut fi convinşi de conspiratori. Simion Voronţov, fratele metresei împăratului, este căpitan în această unitate de elită. Cauza imperiului se confundă pentru el cu cauza sorei sale. Ajutat de maiorul Voieikov, el instruieşte oamenii, le ordonă să respecte jurămîntul pe care l-au făcut ţarului şi merge cu ei în întîmpinarea rebelilor. Cele două trupe se găsesc faţă în faţă, lîngă catredrala Kazan. Superioritatea numerică a partizanilor Ecaterinei este zdrobitoare. Dar ei formează o mulţime dezordonată, confuză, majoritatea soldaţilor sînt fără arme, în timp ce regimentul Preobrajenski, echipat din cap pînă-n picioare, încadrat de către ofiţeri, se prezintă ca un bloc redutabil de disciplină şi de voinţă combativă. La îndemnurile lui Grigori Orlov, Simion Voronţov răspunde printr-un refuz categoric. Puştile se pregătesc. Clipă fatidică. Dacă regimentul rămas credincios deschide focul, în gloata care o înconjoară pe Ecaterina se va declanşa panica, fiecare va fugi cum va putea, vor urma arestări, închisoarea, moartea. Deodată, Menşikov, prim-maior al regimentului Preobrajenski, strigă: „Uraaa! Trăiască împărăteasa!" După o secundă de ezitare, acest strigăt este preluat în cor de către oamenii săi. Ei rup rîndurile, se reped către camarazii lor, îi îmbrăţişează, cad în genunchi în faţa Ecaterinei, îi acuză pe ofiţerii lor că i-au înşelat. Voieikov şi Simion Voronţov îşi rup săbiile. Sînt arestaţi[1].

Este o dimineaţă luminoasă de vară, răcoroasă şi fără nori. Pe Nevski *prospekt*, afluenţa este atît de mare încît largul bulevard este complet blocat. Orăşenii, veniţi din toate părţile, se amestecă cu soldaţii pentru a o aclama pe eroina zilei. O mare de chipuri bucuroase înconjoară caleaşca. Deasupra capetelor flutură săbii, puşti

[1] Ecaterina i-a iertat mai tîrziu, dar Voronţov a trebuit să părăsească armata şi, numit ambasador la Londra, a trăit acolo „într-un fel de exil onorific".

ţinute de capăt. Din mii de piepturi se strigă numai un singur nume: „Ecaterina! Măicuţa noastră Ecaterina!" Atelajul îşi croieşte cu greu drum pînă la catedrala Kazan. La trei ore după ce a fost sculată din pat de către Aleksei Orlov, Ecaterina înaintează, cu pas sigur, spre înaltul cler care o aşteaptă. Odată ajunsă în biserică, ea constată cît de mult o răsplătesc acum exerciţiile sale de pietate publică. Înconjurat de preoţi oficianţi, arhiepiscopul de Novgorod o primeşte ca pe o suverană autocrată şi o binecuvîntează, pe ea şi pe fiul său, acum absent, moştenitorul tronului, ţareviciul Pavel Petrovici.

După această scurtă ceremonie, Ecaterina se duce, tot în trăsură, şi tot sub escorta fraţilor Orlov şi a lui Kirill Razumovski, la Palatul de Iarnă. Şase regimente şi toată artileria sînt masate pe chei, în faţa edificiului, şi în spate, în vasta piaţă care seamănă cu o tabără fortificată. Preoţi întind crucea soldaţilor îngenuncheaţi, cu capetele aplecate. De cum intră în apartamentele sale, Ecaterina îşi cere fiul, pe ţarevici. Contele Panin i-l aduce îndată. Copilul, care abia se trezise, este în cămaşă de noapte şi bonetă de bumbac. Ea îl ia în braţe şi se arată cu el la o fereastră. Mulţimea, zărindu-i, vuieşte de bucurie. Înspăimîntat, micul Pavel, în vîrstă de opt ani, se strînge spasmodic lîngă mama sa. Pentru moment, acest copil plăpînd cu bucle blonde îi foloseşte pentru a-şi legitima conduita faţă de supuşii săi. Totuşi, el nu trebuie să-i ia locul în ochii opiniei publice. Ea are de gînd să domnească nu numai pe perioada minorităţii fiului său, ci atît timp cît va avea destulă forţă s-o facă. Echivocul actual, deşi serveşte ţelurilor sale, nu o angajează cu nimic pentru viitor. Ea îi lasă pe ceilalţi să creadă ce vor şi îşi urmează nestrămutată calea pe care şi-a ales-o de mult. Prinţesa Daşkova, soseşte, la rîndul său, nepieptănată, şi se aruncă în braţele suveranei „sale". Cele două femei se îmbrăţişează cu bucurie. „Domnul să fie lăudat!" strigă Ecaterina. La ordinul său, porţile palatului sînt deschise larg: astăzi fiecare trebuie să poată să se apropie de împărătească. Membrii Sfîntului Sinod, senatorii, înalţii funcţionari, demnitarii de la curte, ambasadorii, burghezii, negustorii se îmbulzesc în saloane şi dau din coate pentru a ajunge să se închine în faţa Majestăţii Sale şi s-o felicite pentru reuşita sa. Timp de mai multe ore, Ecaterina, senină şi surîzătoare, primeşte complimentele celor mari ca şi ale celor umili. Afară, în acest răstimp, se distribuie şi se citeşte manifestul imprimat în cursul nopţii şi al cărui text a fost, probabil, sugerat de ea şi redactat de Kirill Razumovski:

„Noi Ecaterina a II-a,

Tuturor fiilor loiali ai Patriei noastre ruse le-a apărut limpede supremul pericol la care statul Rusiei a fost expus în cursul recentelor evenimente. Într-adevăr, Biserica noastră greco-ortodoxă a suferit o asemenea zdruncinare încît a fost expusă celui mai grav pericol, cel al înlocuirii vechii noastre ortodoxii printr-o credinţă heterodoxă. În al doilea rînd, gloria Rusiei, dusă pe culmi de armatele sale victorioase şi de sîngele vărsat, a fost pur şi simplu călcată în picioare prin încheierea păcii cu duşmanul nostru de moarte (Frederic al II-lea), iar patria abandonată unei aserviri complete, în timp ce ordinea interioară, de care depinde unitatea întregii noastre ţări, era complet tulburată. Din aceste motive, noi ne-am văzut obligată, cu ajutorul lui Dumnezeu şi la dorinţa sincer exprimată a supuşilor noştri credincioşi, de a urca pe tron, ca unică şi absolută suverană, drept care fidelii noştri supuşi ne-au depus în mod solemn jurămînt de supunere."

Diplomaţii străini iau cunoştinţă de document şi o bună parte dintre ei se bucură. Ce cotitură, din prima zi! Fără îndoială, după ce l-a înfierat pe Frederic al II-lea în manifestul său, Ecaterina va rupe alianţa cu Prusia şi va reveni la alianţa cu Franţa şi Austria. Ambasadorul Austriei, Mercy d'Argenteau, îşi exprimă satisfacţia în faţa împărătesei, dar ea îl ascultă impasibilă şi vorbeşte despre altceva. Este cu neputinţă să pătrunzi gîndurile acestei femei liniştite şi puternice, care, deşi aflată acum în culmea tensiunii, pălăvrăgeşte amabil cu admiratorii săi. Din cînd în cînd, dă ordine cu voce scăzută fraţilor Orlov, lui Kirill Razumovski sau lui Panin: trebuie supravegheată vînzarea de băuturi pentru a evita orice excese, închise porţile capitalei şi interzisă orice trecere pe drumul de la Sankt-Petersburg spre Oranienbaum, pentru ca împăratul să afle cît mai tîrziu vestea loviturii de stat...

Într-adevăr, în ciuda unui prim succes spectaculos, nimic nu este încă sigur. Dacă Ecaterina dispune de cîteva regimente care i s-au alăturat în grabă, Petru, în schimb, poate să conteze pe toate trupele pe care le-a strîns în Livonia în vederea războiului contra Danemarcei, precum şi pe flota ancorată în faţa insulei-fortăreţe Kronstadt. Atacat dinspre mare şi dinspre uscat, Sankt-Petersburgul nu va rezista nici două ore unei acţiuni energice. Trebuie deci, cu orice preţ, să i-o ia înainte împăratului şi să-şi asigure concursul marinei. Amiralul Talîsin este trimis de-ndată la Kronstadt, cu un bilet care îi dă puteri depline în numele împărătesei.

În acea după-amiază, Petru, care nu ştie încă nimic, părăseşte Oranienbaum pentru a se duce la Peterhof, unde are de gînd să sărbătorească, a doua zi, Sfinţii Petru şi Pavel, aşa cum a anunţat-o pe Ecaterina. Este însoţit de metresa sa Elisabeta Voronţova, de generalul Münnich, pe care l-a rechemat din Siberia după un exil de douăzeci şi trei de ani, de ambasadorul Prusiei, baronul Goltz, de prinţul Trubeţkoi, de cancelarul Mihail Voronţov, de senatorul Roman Voronţov şi de şaptesprezece doamne de la curte în toalete fastuoase. Echipajele se opresc în faţa pavilionului „Mon Plaisir". Totul este calm. Uşile şi ferestrele sînt închise. Caută în zadar un servitor. În cele din urmă, unul din ofiţerii corpului de gardă înaintează spre ei şi murmură: „Împărăteasa a fugit în zori. Casa este goală." Cuprins de furie, Petru îl îmbrînceşte pe ofiţer, se repede în pavilion şi urlă: „Ecaterina! Ecaterina!", ca şi cum ar refuza să creadă că ea lipseşte. Picioarele înmuiate îl poartă din grădina de iarnă în cabinetul chinezesc, din sala de audienţe în salonul de muzică. Deodată, aude paşi apropiindu-se. Ea este aici. Se ascundea. A vrut să-l păcălească. Ca pe vremea logodnei lor din copilărie. Se repede şi dă nas în nas cu cancelarul Mihail Voronţov. Luat la întrebări, ministrul bîiguie că tocmai a primit, printr-un mesager clandestin, vestea că Ecaterina a fost proclamată împărăteasă la Sankt-Petersburg. Îndată, Petru renunţă la orice trufie. Agăţat de gîtul lui Mihail Voronţov, el stă nemişcat, gîfîie, izbucneşte în hohote de plîns, în timp ce celălalt se străduieşte să-i ridice moralul: „Curaj, Majestate! Curaj! Un cuvînt din partea voastră, o privire poruncitoare şi poporul va cădea în genunchi în faţa ţarului! Soldaţii din Holstein sînt gata! Vom porni îndată asupra Sankt-Petersburgului!" Dar Petru refuză această înfruntare. El caută alte soluţii, aleargă în toate direcţiile, leşină, îşi revine, dă pe gît pahare mari cu vin de Burgundia, dictează lista oamenilor care trebuie închişi pentru crima de conspiraţie, redactează două manifeste condamnînd-o pe Ecaterina, îi pune pe curtenii săi să le recopieze în mai multe exemplare, îl imploră pe Mihail Voronţov să se ducă la Petersburg în locul său pentru a ordona regimentelor rebele să se supună, apoi renunţă, cere să fie chemate trupele holsteineze care erau la Oranienbaum, iar cînd acestea sosesc declară că nu mai are nevoie de ele, în sfîrşit, cedînd rugăminţilor fierbinţi ale lui Münnich, acceptă să se îmbarce pentru Kronstadt, unde flota şi garnizoana îi vor susţine cauza. Dar şi în această expediţie, el refuză să se separe de femeile sale. Este beat, se împleticeşte,

plînge; trebuie să fie sprijinit pentru a-l urca, la ora zece seara, pe o goeletă. Cîrdul de femei care se smiorcăie, cu Elisabeta Voronţova în frunte, trece pasarela în urma lui.

La ora unu dimineaţa, pe o noapte cu o luminozitate ireală, argintie, goeleta ajunge în rada Kronstadtului. Cînd fortăreaţa este îndeajuns de aproape de vapor, Münnich anunţă vizita împăratului.

„Nu mai există nici un împărat, răspunde ofiţerul de gardă. Plecaţi în larg!"

Münnich insistă. Atunci, ofiţerul de gardă îi strigă că flota şi garnizoana au depus jurămînt împărătesei. Dacă nava nu se îndepărtează imediat, o salvă o va trimite la fund. Aşadar, Talîsin, emisarul Ecaterinei, i-a luat-o înainte ţarului. În ciuda acestui avertisment, Münnich nu se declară învins şi-l imploră pe Petru să debarce. Nu vor îndrăzni să tragă asupra lui. Îndată ce el va pune piciorul pe uscat, nesocotiţii din Kronstadt se vor căi şi vor arunca armele. Dar Petru se repede în fundul calei. Din cauza spaimei îl trec toate sudorile şi clănţăne din dinţi. El n-a avut niciodată de-a face decît cu soldaţi din lemn. Să fie lăsat cu visele lui! Plînge cu sughiţuri. În jurul lui, femeile scot ţipete ascuţite. Spectacolul este atît de jalnic că Münnich izbucneşte în rîs şi ordonă să facă volta.

În zorii zilei de 29 iunie, vasul acostează în faţa reşedinţei de vară din Oranienbaum. Münnich îi propune ţarului să-l transporte imediat, cu un alt vas, la Reval. De acolo, se vor alătura grosului trupelor ruseşti destinate campaniei contra Danemarcei. Cu ele, va fi uşor să recucerească tronul: „Faceţi asta, Sire, şi, în şase săptămîni, Sankt-Petersburgul şi Rusia vor fi iarăşi la picioarele voastre! Răspund cu capul meu!" Această avalanşă de vorbe îl oboseşte pe Petru. S-a săturat să ia decizii. Ceea ce vrea e să doarmă cîteva ore, vegheat de Elisabeta Voronţova. Îi invită afară pe toţi, în afară de ea, şi se aruncă pe pat.

*

În timp ce Petru naviga spre Kronstadt, Ecaterina a îmbrăcat o uniformă, împrumutată de la un ofiţer din regimentul Semionovski. Pentru o treabă de bărbat, trebuie o ţinută de bărbat. Pe colţ de masă, scrie în grabă cîteva cuvinte către Senat: „Domnilor senatori, părăsesc oraşul în fruntea armatei, pentru a da tronului pacea şi siguranţa. Cu toată încrederea, las în paza Senatului puterea mea supremă, ţara, poporul şi pe fiul meu." Iese din palat, coboară

marea scară exterioară şi, în faţa trupelor adunate, încalecă cu uşurinţă pur-sîngele alb pe care i l-au adus. Deodată, îşi dă seama că nu are dragon la sabie. Un subofiţer din gardă se repede şi-i oferă propriul său dragon, după ce l-a smuls de la mînerul sabiei sale. Ecaterina îl ia şi-i surîde acestui frumos chip extaziat. Numele tînărului? Un anume Grigori Potemkin. O să-l ţină minte.

La ieşirea din oraş, ea trece în revistă regimentele. Majoritatea soldaţilor au lepădat uniformele nemţeşti cu care-i împopoţonase Petru al III-lea, îmbrăcînd vechile uniforme din vremea lui Petru cel Mare, pe care le-au descoperit în depozite. Cu sabia scoasă, Ecaterina îşi stăpîneşte calul care freamătă de nerăbdare. O coroană de frunze de stejar îi înconjoară căciula îmblănită cu zibelină. Părul ei lung, şaten, flutură în vînt. Toate privirile se întorc cu admiraţie către această femeie în ţinută militară, care întrupează totodată forţa şi graţia, fragilitatea şi hotărîrea. Aclamaţiile acoperă accentele ritmate ale fluierelor şi tobelor. Lîngă ţarină se află prietena ei, prinţesa Daşkova, şi ea în uniformă şi călare. Cînd ultima companie a trecut, este ora zece seara, dar e lumină ca în plină zi. La drum!

Este o cavalcadă de vis, în ireala strălucire a nopţii polare. Oamenii merg fără să ştie exact unde merg, nici ce vor avea de făcut, dar entuziasmul lor este total în această nebunească aventură, în care se împletesc lumini şi umbre, datoria şi revolta, adevărul şi iluzia. În fruntea cortegiului lent, o femeie, poate zeiţa războiului. În spatele ei, fraţii Orlov şi numeroşi alţi ofiţeri, care toţi par îndrăgostiţi. Fanfara militară intonează melodii antrenante. Iar cînd ea tace, soldaţii încep să cînte vechi cîntece de marş, întretăiate de exclamaţii vesele şi de fluierături. Din cînd în cînd, un strigăt. Mereu acelaşi: „Trăiască măicuţa noastră Ecaterina!" De cîte ori îşi aude numele urlat de către aceste gîtlejuri aspre, tresare ca în plăcerile dragostei. Asta e ceea ce îi trebuie: un popor care să fie pentru ea un amant multiform, întotdeauna înflăcărat şi întotdeauna supus.

La ora trei dimineaţa, ţarina şi statul său major se opresc la Krasni-Kabak, într-un han mizerabil. Bărbaţii fiind în picioare din zori, au nevoie de odihnă. Ea însă, nu. La cererea anturajului său, consimte totuşi să se întindă lîngă prinţesa Daşkova, pe o saltea îngustă şi tare. Dar nu doarme. Reflectează. Ce face Petru? Şi-a adunat, oare, trupele pentru a porni împotriva insurgenţilor? S-a instalat, oare, la Kronstadt, înainte ca amiralul Talîsin să fi putut ajunge la garnizoană? Se suceşte şi se răsuceşte, îşi face griji

din pricina lipsei de alimente şi muniţii. La ora cinci dimineaţa i se anunţă un parlamentar, cancelarul Voronţov în persoană. Vine, din partea împăratului, pentru a-i oferi împărătesei împărţirea puterii. De la primele cuvinte, Ecaterina înţelege că a cîştigat partida. Răspunsul ei este un hohot de rîs. Voronţov nu insistă, îngenunchează şi depune jurămîntul. Cum ar putea să şovăie între marioneta debilă de care tocmai s-a despărţit şi această femeie sigură de sine şi calmă, care se comportă deja ca o suverană? Alţi emisari sosesc, purtători ai unor propuneri asemănătoare, şi toţi, impresionaţi de autoritatea Ecaterinei, i se alătură, la fel ca Voronţov. Spre ora şase dimineaţa, amiralul Talîsin ajunge şi el la Krasni-Kabak în culmea bucuriei: „Kronstadtul este al împărătesei! Garnizoana i-a refuzat ţarului intrarea!" Inima Ecaterinei stă să pleznească de fericire, dar chipul îi rămîne impasibil. Ca şi cum ar fi prevăzut toate acestea. Acum trebuie să exploateze cît mai repede acest avantaj, fără să piardă o clipă. Trupele ei sînt deja în marş. Se vor ciocni, oare, cu trupele holsteineze? În şa! Ecaterina galopează într-un suflet pînă la Peterhof. Aici îşi găseşte soldaţii instalaţi paşnic în jurul castelului. Renunţînd la luptă, Petru al III-lea şi-a retras grosul forţelor, iar cîteva santinele lăsate pe loc au fost uşor dezarmate. Nici o picătură de sînge. Este mai mult decît o victorie. O minune. Instalată la „Mon Plaisir", Ecaterina dictează actul de abdicare care urmează să fie supus spre semnare împăratului:

„În scurtul răstimp al domniei mele absolute asupra imperiului Rusiei, mi-am dat seama că forţele mele nu erau suficiente pentru a suporta o asemenea povară... De aceea, după ce am reflectat îndelung la toate acestea, declar, fără nici o constrîngere şi în mod solemn, întregii Rusii şi întregii lumi, că renunţ pe toată durata vieţii mele la guvernarea numitului imperiu."

Grigori Orlov şi generalul Ismailov pornesc de-ndată să ducă documentul la Oranienbaum, unde împăratul este practic prizonier. După plecarea lor, Ecaterina, căreia îi este tare foame, se aşază veselă la masă, cu ofiţerii, pentru o gustare. După cum îi este obiceiul, bea cu măsură. O jumătate de pahar de vin. Şi îi îndeamnă pe ceilalţi să facă la fel. Ziua nu s-a terminat! În hărmălaia de glasuri aspre bărbăteşti, împărăteasa îşi continuă neobosită calculele. Ce va face dacă soţul ei refuză să abdice şi să se lase condus, captiv, la Peterhof? Iar dacă i-l aduc, ce soartă să-i hărăzească?

În acest timp, la Oranienbaum, Petru, prăbuşit, recopiază şi semnează documentul pe care i-l prezintă emisarii Ecaterinei. „Ca

un copil trimis la culcare", va spune Frederic al II-lea. Îl pun în trăsură cu metresa sa şi cu aghiotantul Gudovici. Sosit la Peterhof, cere să fie condus la împărăteasă. Probabil că speră să-i înduplece asprimea, amintindu-i ce-i mai leagă încă. Dar ea refuză să-l primească. Ofiţerii îi scot decoraţiile, sabia, uniforma şi îi dau haine civile. El se lasă în voia lor, plîngînd. Nikita Panin îi face cunoscut că, prin ordin al împărătesei, este de acum prizonier de stat şi va fi ţinut sub pază într-o casă de odihnă, la Ropşa[1], nu departe de Sankt-Petersburg, în aşteptarea locului stabilirii reşedinţei sale definitive. Această reşedinţă definitivă nu poate să fie, Petru o ştie, decît teribila fortăreaţă Schüsselburg, unde ex-ţarul Ivan zace deja de mulţi ani! Speriat, îşi înteţeşte strigătele şi lacrimile, cade în genunchi în faţa mentorului fiului său, îi sărută mîinile, îl imploră ca măcar să nu-l despartă de metresa lui. „Consider ca una din cele mai neplăcute situaţii ale vieţii mele faptul de a fi fost obligat să-l văd pe Petru în momentul acela!", va scrie Panin. Cu durere şi silă, Panin îl anunţă că împărăteasa nu poate să-i permită Elisabetei Voronţova să-l urmeze pe prizonier în izolarea sa. Aceasta ar însemna să legitimeze adulterul. Favorita va fi trimisă la Moscova. De altfel, întreaga familie Voronţov i-a întors deja spatele, trecînd de partea Ecaterinei. Atunci, Elisabeta Voronţova îşi amestecă urletele isterice cu hohotele de plîns ale amantului său. Amîndoi se tîrăsc la picioarele lui Panin, care rămîne neclintit[2]. La capătul puterilor, Petru cere permisiunea să-şi ia cu el, la Ropşa, vioara, pe negrul său Narcis şi cîinele preferat Mopsy. I se răspunde că împărăteasa va examina, la timpul cuvenit, cererea sa. De fapt, Ecaterina va consimţi această triplă favoare. Va permite chiar ca prizonierul să fie servit de valetul său obişnuit, Bressan. Dar, pentru moment, trebuie să se supună. El a dorit s-o sfideze, s-o umilească. Ea îşi ia revanşa. Se mai poate înduioşa ea la gîndul logodnei lor din copilărie, al jocurilor lor absurde de odinioară, în ascuns de împărăteasa Elisabeta? Nu. Bărbatul şi femeia de acum n-au nimic de-a face cu fermecătoarele fantome ale tinereţii lor. De-a lungul anilor, o ură de moarte s-a instalat între ei.

La căderea serii, Aleksei Orlov urcă, într-o trăsură cu perdelele lăsate, o paiaţă moale şi verde de spaimă. O escortă înarmată înconjoară trăsura. La drum spre Ropşa.

---

[1] Ropşa se află la 27 de verste de Sankt-Petersburg.

[2] Elisabeta Voronţova va fi, într-adevăr, pusă în reşedinţă supravegheată la Moscova. Dar, mai apoi, Ecaterina o va ierta şi îi va găsi chiar un soţ în persoana senatorului Polianski.

A doua zi, duminică 30 iunie 1762, Ecaterina îşi face o intrare triumfală la Sankt-Petersburg, salutată de dangătele clopotelor, de focuri de artilerie şi de aclamaţii însufleţite. Entuziasmul trupei, întreţinut de vodca împărţită, este atît de viu încît, în noaptea care urmează întoarcerii sale, soldaţii regimentului Ismailovski cer s-o vadă pe ţarină, pentru a fi siguri că nu a fost nici asasinată şi nici răpită. De voie, de nevoie, ea trebuie să-şi părăsească patul, să-şi îmbrace uniforma şi să se arate soldaţilor pentru a-i linişti. „Situaţia mea este de aşa natură — îi va scrie ea lui Poniatowski — încît şi cel mai simplu soldat din gardă, văzîndu-mă, îşi spune: «Iată ceea ce am făcut eu, cu mîinile mele».“[1] Şi astfel, succedînd împărătesei Ecaterina I, împărătesei Anna Ivanova, regentei Anna Leopoldovna, împărătesei Elisabeta, o a cincea femeie, Ecaterina a II-a, este cea care, după două scurte interludii masculine, ia în mîini destinele ţării. De treizeci şi şapte de ani, ruşii s-au obişnuit să fie guvernaţi de fuste. Noua venită continuă un fel de tradiţie naţională. Prima ei grijă: să mulţumească făuritorilor norocului său. Recompensele plouă: promovări şi daruri în bani. În cîteva luni, cifra „cadourilor“ se va ridica la aproape opt sute de mii de ruble. Grigori Orlov, prinţesa Daşkova, ofiţeri de toate gradele, consilieri abili sînt acoperiţi cu aur. Se vorbeşte de patruzeci şi una de mii de ruble cheltuite doar cu vodca pentru regimente. Generoasă din fire, Ecaterina nu vrea limite în cifre ale recunoştinţei sale. În acelaşi timp, se nelinişteşte pentru soarta soţului ei. Acesta îi scrie de la Ropşa bilete vrednice de milă, în franceză, pline de greşeli şi abia lizibile:

„Rog pe Majestatea Voastră să fie pe deplin asigurată în ceea ce mă priveşte şi să aibă bunătatea de a scoate garda din a doua cameră, deoarece camera în care mă aflu este atît de mică încît abia pot să mă mişc şi, cum ea ştie că mă plimb mereu prin cameră, asta o să facă să mi se umfle picioarele. Şi vă mai rog să nu ordonaţi ca ofiţerii să rămînă în aceeaşi cameră; cum am de rezolvat necesităţi, este imposibil. În rest, o rog pe Majestatea Voastră să mă trateze măcar ca pe cel mai mare răufăcător, neştiind s-o fi ofensat vreodată. Apelînd la sentimentele sale generoase, o rog să mă lase cît mai curînd cu persoana numită (Elisabeta Voronţova) în Germania.

---

[1] Pentru detaliile loviturii de stat, sursele cele mai sigure sînt relatările Ecaterinei însăşi (scrisorile către Poniatowski), cele ale prinţesei Daşkova, ale lui Panin şi, de asemenea, expozeul lui Bilbasov.

Dumnezeu o va răsplăti cu siguranţă şi eu sînt al vostru foarte umil servitor, Petru. *P.S.* Majestatea Voastră poate fi sigură de mine că nu voi gîndi, nici întreprinde nimic care poate să fie contra persoanei sale sau a domniei sale."

Alt exemplu: „Majestatea Voastră, dacă nu vreţi să lăsaţi să moară un bărbat care este şi aşa destul de nenorocit, aveţi milă de mine şi lăsaţi-mi singura consolare care este Elisabeta Romanovna (Voronţova). Veţi face prin asta unul din cele mai mari acte de binefacere ale domniei voastre. În rest, dacă Majestatea Voastră ar vrea să mă vadă o clipă, aş fi prea-mulţumit."

Ecaterina se fereşte să-i răspundă. Dar cum se spune că Petru este bolnav, îi trimite un medic, la Ropşa. Şi el se simte mai bine. Dar ea nu mai ştie dacă trebuie să se bucure de asta sau să se întristeze. Cît timp el va trăi, ea va fi sub ameninţarea unei lovituri de stat, uneltită de cîţiva ofiţeri nemulţumiţi, sau de cîţiva curteni puşi pe intrigă. Chiar în dizgraţie şi închis, el reprezintă o ameninţare permanentă pentru tron. La urma urmei, el este descendentul lui Petru cel Mare. Nu ea. Trebuie să-şi consolideze cît mai repede situaţia în fruntea ţării. La 6 iulie publică un al doilea manifest, anunţînd, totodată, întronarea sa şi abdicarea lui Petru al III-lea. În acest document, citit în faţa Senatului, ea îşi declară intenţia de a merita dragostea poporului său „în interesul căruia noi recunoaştem că am fost urcată pe tron".

În aceeaşi seară, i se aduce la palat un mesaj din partea lui Aleksei Orlov. Este o foaie de hîrtie mototolită, o mîzgălitură cu creionul, pe care abia o descifrează: „Măicuţa noastră, milostivă împărăteasă! Cum să explici, cum să descrii ceea ce s-a întîmplat? Nu-l vei crede pe servitorul tău devotat, dar eu îţi spun adevărul, ca în faţa lui Dumnezeu. Măicuţă, sînt gata să mor, dar nici eu însumi nu ştiu cum s-a întîmplat această nenorocire. Sîntem pierduţi, dacă nu ne ierţi. Măicuţa noastră, el nu mai este. Dar nici unul dintre noi n-a dorit-o, căci cum am fi îndrăznit să ridicăm mîna asupra împăratului? Şi totuşi, Majestate, nenorocirea s-a întîmplat. El începuse să se certe cu prinţul Fiodor (Bariatinski) în timpul mesei şi, înainte ca noi să fi putut să-i despărţim, el nu mai era! Noi nu putem nici măcar să ne amintim de ceea ce am făcut, dar toţi, pînă la ultimul, sîntem pe de-a-ntregul vinovaţi şi meritäm pedeapsa cu moartea. Fie-ţi milă de mine, fie şi numai de dragul fratelui meu! Mi-am mărturisit vina şi nu mai este nimic de spus.

Iartă sau porunceşte să se pună repede capăt vieţilor noastre. Lumina zilei îmi face oroare. Noi te-am ofensat şi sîntem osîndiţi pe vecie."[1]

Ecaterina este consternată. Evident, e vorba de un asasinat executat de prietenii ei pentru a-i servi cauza. A scăpat de lamentabilul Petru. Dar reputaţia îi este împroşcată cu noroi pentru totdeauna. N-ar fi fost mai bine să trăiască cu teama unui complot, decît cu certitudinea unei blamări publice? Nu este absurd să sacrifici renumele viitor al unei domnii pentru interese politice imediate? E o lovitură grea! Ecaterina, după mărturia unor intimi, cade leşinată, îşi revine, plînge şi suspină: „Gloria mea este pierdută! Niciodată posteritatea nu-mi va ierta această crimă involuntară!"[2] Şi, de asemenea: „Oroarea pe care mi-o provoacă o moarte este inexprimabilă! E o lovitură care mă doboară." Prinţesa Daşkova, auzind-o, îi răspunde: „Doamnă, este o moarte prea neaşteptată pentru gloria voastră şi a mea."[3] Alţi martori, în schimb, insistă asupra seninătăţii pe care Majestatea Sa o afişează la curte, în seara aceea. Ambele observaţii se completează. Ecaterina a ştiut întotdeauna să se domine în momentele grave. Oricît de mare ar fi tulburarea sa interioară, ea refuză să se dea în spectacol în faţa clicii de curteni şi de diplomaţi. Această moarte, pe care ea a dorit-o fără să o ordone, această moarte care îi convine şi, totodată, o pune în încurcătură este o problemă de stat, nu de suflet. Iar problemele de stat se tratează la rece, în consiliu privat. Şi aşa şi face. Ecaterina nu are remuşcări. Este doar neliniştită. Pînă şi mînia pe care o încearcă împotriva vinovaţilor e plină de simpatie, chiar de tandreţe. Au crezut că fac bine, stîngăcia lor este dovada bunei lor credinţe. A doua zi, 7 iulie, ea face public un al treilea manifest, conceput astfel:

„În cea de-a şaptea zi a urcării noastre pe tronul Rusiei, am fost încunoştinţată că noul ţar Petru al III-lea era pradă obişnuitelor sale crize hemoroidale şi suferea de o violentă colică. Preocupată de datoria noastră creştinească, am dat de îndată ordin să i se acorde toate îngrijirile medicale necesare. Dar, spre marea noastră tristeţe, am primit, ieri-seară, vestea că voinţa lui Dumnezeu pusese capăt vieţii sale.

---

[1] După prinţesa Daşkova, această scrisoare a fost descoperită, în 1796, de către Pavel I, într-o casetă conţinînd scrisori ale mamei sale. Originalul a fost distrus. O copie a fost publicată în arhivele Voronţov.

[2] Comtesse Golovine, *Souvenirs*, Paris, Plon, 1910.

[3] Princesse Dachkov, *Mémoires*.

Am poruncit ca trupul său neînsufleţit să fie transportat la mînăstirea Nevski pentru a fi înhumat. Noi invităm pe toţi supuşii noştri credincioşi, ca Împărătească şi Mamă a Imperiului, fără resentimente faţă de trecut, să-şi ia un ultim rămas bun de la trupul său şi să înalţe către Dumnezeu rugăciuni fierbinţi pentru izbăvirea sufletului său, atribuind lovitura neaşteptată a acestei morţi unei hotărîri a Providenţei care conduce destinele ţării noastre pe căi ce nu sînt cunoscute decît de voinţa sa sfîntă."

În popor anunţarea acestei morţi şi explicaţia oficială nu stîrnesc nici o reacţie. Bucuroşi de noua înscăunare, oamenii de treabă refuză să se lase cuprinşi de bănuieli jignitoare la adresa măicuţei lor. La curte, toţi se prefac a crede ceea ce este de necrezut. Dar, de fapt, pentru toţi cei apropiaţi împărătesei, asasinatul este evident. Deşi cei ce pretind că ea l-a ordonat sînt puţini, mulţi o consideră totuşi direct răspunzătoare. Vrînd, nevrînd, ea este cea căreia îi foloseşte crima. Are sînge pe mîini. „Nu se ştie cu certitudine ce rol a avut împărăteasa în acest eveniment", scrie Rulhière. Iar cavalerul de Corberon notează: „Ceea ce pare sigur, este că Orlovii au fost singurii care au acţionat." Iar Bérenger comentează: „Ce tablou pentru naţiunea însăşi, judecînd la rece! Pe de o parte, nepotul lui Petru I detronat şi asasinat, pe de altă parte, nepotul ţarului Ivan zăcînd în lanţuri, în timp ce o prinţesă de Anhalt uzurpă coroana strămoşilor lor, începîndu-şi domnia printr-un regicid... Eu nu cred ca această prinţesă (Ecaterina) să aibă sufletul atît de crud încît să se fi implicat în moartea ţarului... Dar bănuiala şi infamia vor plana asupra împărătesei."[1] Iar baronul de Breteuil, revenit în sfîrşit la Sankt-Petersburg, consemnează: „Ştiu de mai mult timp, şi mi s-a confirmat după reîntoarcerea mea, că principiile sale (ale Ecaterinei) sînt că trebuie să fii ferm în hotărîrile luate, că este mai bine să faci un lucru decît să-ţi schimbi părerea şi că numai proştii sînt nehotărîţi!"

În ceea ce priveşte împrejurările asasinatului, versiunile diferă. Unii vobesc de o otravă în vin, alţii de strangulare cu o curea de puşcă sau de asfixiere sub o saltea. Pentru cei mai mulţi, Aleksei Orlov este cel ce a înfăptuit atentantul. La întoarcerea sa în capitală, el avea, în seara aceea, scrie Helbig, secretar la ambasada Saxei, un obraz „înspăimîntător la vedere", din cauza „conştiinţei josniciei sale, a neomeniei sale şi a remuşcărilor care îl chinuiau". Şi

[1] Depeşă din 12–23 iulie 1762.

Rulhière afirmă că, după unii martori demni de crezare, Aleksei Orlov era „cu părul zburlit, plin de sudoare şi de praf, cu hainele sfîşiate" şi că avea „o fizionomie agitată, plină de oroare şi neastîmpăr".

Ceea ce este sigur e că gestul lui Aleksei Orlov nu a fost, cum pretinde el în scrisoarea sa, consecinţa unei banale neînţelegeri între comeseni ameţiţi. El şi prietenii lui au premeditat asasinatul. Aflînd că Petru urma să fie cît de curînd transferat la Schlüsselburg, le-a fost teamă că în fortăreaţă nu vor mai putea pătrunde pînă la el şi s-au gîndit să-l viziteze la Ropşa. În prealabil, i-au pus pe soldaţi să-l reţină pe Bressan, valetul său de cameră, şi să-l îndepărteze. Scăpînd-o pe ţarină de un soţ incomod, Aleksei Orlov s-a gîndit că îi deschidea fratelui său Grigori calea spre tron. Într-adevăr, o dată văduvă, de ce nu l-ar lua Ecaterina în căsătorie pe bărbatul ales de ea? Ar fi o dublă împlinire a ei, şi ca femeie şi ca împărătească. Datorită lui Aleksei Orlov, Ecaterina nu mai este vinovată de un vis, ci de o faptă.

I-ar fi fost uşor să-i dea imediat pe mîna justiţiei pe ucigaşi, care îi erau toţi cunoscuţi. Acţionîndu-i în justiţie, şi-ar fi dovedit nevinovăţia. Ea s-ar fi dezvinovăţit, punînd totul pe seama lor. Dar putea ea, la cîteva zile după urcarea la tron, să-i trimită la tortură şi la eşafod pe Aleksei Orlov şi pe complicii săi, cărora le datora coroana? Devotamentul acestor oameni îi crea obligaţia de a-i proteja. Era legată de ei printr-un fel de acceptare tacită, dacă nu a proiectului lor criminal, cel puţin a rezultatului acestuia. Numai oamenii slabi îi pedepsesc pe subalternii lor pentru a se justifica pe ei înşişi. Ecaterina este altfel făcută. Susţinînd teza oficială a decesului în urma unei boli, ea îşi salvează partizanii şi consimte ea însăşi să fie bănuită. La două zile după asasinarea ţarului, ea reapare în public şi înfruntă, cu un calm olimpian, curiozitatea răuvoitoare şi servilă a curţii.

Conform ordinelor date de ea, fostul Petru al III-lea este depus la mînăstirea Aleksandr Nevski. Dar onorurile se mărginesc la atît. Mortul, cu toate că este nepotul lui Petru cel Mare, nu e decît un împărat răsturnat. Corpul său se odihneşte, fără decoraţii, într-un simplu coşciug descoperit. L-au îmbrăcat, pentru ultimul său somn, în uniforma bleu pal a dragonilor holsteinezi. Oare dintr-un delicat respect pentru preferinţele vestimentare ale defunctului, sau pentru a aminti mulţimii că el a fost întotdeauna un duşman declarat al Rusiei? Cei ce defilează prin faţa cadavrului sînt frapaţi de aspec-

tul său tragic. Faţa îi este aproape neagră, o eşarfă militară îi înconjoară gîtul, fără îndoială pentru a ascunde urmele strangulării, mănuşi îi acoperă mîinile care în mod normal ar trebui să fie goale. Totuşi, nimeni, nici din popor, nici dintre curteni, nu ridică glasul pentru a contesta versiunea morţii naturale. Este mai comod şi mai prudent să tacă. Cel puţin pentru moment. Ecaterina nu va veghea trupul şi nu va asista la funeralii. Senatul a rugat-o respectuos să se ţină deoparte de această tristă ceremonie, „ca Majestatea Sa imperială să-şi cruţe sănătatea de dragul patriei ruse şi pentru supuşii săi cu adevărat credincioşi".

CAPITOLUL XIII

UCENICIA PUTERII

Preluarea puterii de către împărătească s-a produs atît de repede încît diplomaţii străini nu o cred nici acum definitiv instalată. Baronul de Breteuil vede în Ecaterina „o tînără aventurieră" care nu va rezista mult timp în vijeliile politicii. Sir Robert Keith o consideră spirituală, amabilă, dar superficială şi incapabilă să guverneze cu autoritatea necesară. Prusacul Solms prezice o revoluţie: „N-ar trebui decît o minte înfierbîntată... Se spun contra împărătesei vorbe atît de libere, de îndrăzneţe, de fără măsură... Este sigur că domnia împărătesei Ecaterina nu va să fie, la fel ca şi cea a împăratului, soţul său, decît o scurtă apariţie în istoria lumii."

Şi, într-adevăr, după cîteva zile de euforie, armata se dezmeticeşte. Anumiţi ofiţeri dezaprobă faptul că soldaţii au încălcat jurămîntul făcut ţarului, „pentru un butoi de bere", potrivit expresiei însărcinatului cu afaceri al Franţei, Bérenger. Se şopteşte că ar trebui scos din închisoarea sa nefericitul Ivan al VI-lea şi să i se dea înapoi coroana. Curţile străine recomandă ambasadorilor lor o mare prudenţă faţă de cea care, în ochii lor, nu este decît o uzurpatoare. Ludovic al XV-lea îi face cunoscut baronului de Breteuil:

„Capacitatea de disimulare a împărătesei domnitoare (Ecaterina) şi curajul dovedit în momentul executării planului său arată o prinţesă capabilă de a concepe şi executa lucruri mari... Dar, împărăteasa, străină prin naştere şi neaparţinînd în nici un fel de Rusia, are nevoie de o forţă inalterabilă pentru a se menţine pe un tron pe care nu-l datorează nici dragostei supuşilor săi, nici respectului acestora pentru memoria tatălui său... Dumneavoastră ştiţi, şi eu voi repeta aici foarte clar, că politica mea faţă de Rusia este de a o îndepărta, atît cît va fi posibil, de treburile Europei.

Neînţelegerile ce vor dăinui la această curte o vor face mai puţin aptă de a se ralia la opiniile pe care alte curţi ar putea să i le sugereze."

Mai tîrziu, ducele de Choiseul va scrie ambasadorului său la Sankt-Petersburg:

„Cunoaştem animozitatea acestei curţi (a Rusiei) faţă de Franţa. Regele (Ludovic al XV-lea) o dispreţuieşte atît de profund pe prinţesa care domneşte în această ţară, sentimentele şi conduita sa, încît intenţia noastră este de a nu face nici măcar un pas pentru a o schimba. Regele consideră că ura Ecaterinei a II-a este mult mai onorabilă decît prietenia sa ."

Conştientă ea însăşi de fragilitatea situaţiei sale, Ecaterina vrea, cît mai repede, să-şi întărească poziţia. Cu înţelepciune, ea păstrează la conducerea treburilor publice bărbaţii de stat care aveau această însărcinare de pe vremea ţarinei Elisabeta şi a lui Petru al III-lea. Astfel, contele Mihail Voronţov, cu toate că a fost mereu împotriva actualei suverane, este menţinut în postul de cancelar. În ceea ce-l priveşte pe Nikita Panin, căruia i-a încredinţat departamentul politicii externe, acesta este sincer devotat cauzei sale, în ciuda unor divergenţe de opinie. Spre deosebire de Petru al III-lea, care, din nepăsare sau dispreţ, a neglijat luni de zile să fie uns împărat de către Biserică, ea decide ca încoronarea ei să aibă loc la 22 septembrie, la Moscova, cu o pompă extraordinară, menită să impresioneze profund imaginaţia poporului rus şi pe miniştrii străini. Această intenţie o face publică încă de la 7 iulie, chiar în ziua în care anunţă moartea soţului său cauzată de o „colică hemoroidală". Două luni şi jumătate reprezintă răstimpul minim pentru pregătirea unor ceremonii de o asemea anvergură. Pînă atunci, trebuie să-şi atragă simpatia armatei. Aşadar, nu va declara război Danemarcei, dar nici nu va semna o alianţă cu Prusia. Cu toate astea, nu vor fi reluate, împotriva acestei din urmă ţări, ostilităţile care durează de şapte ani. Va fi deosebit de prietenoasă cu Franţa şi Austria. De asemenea şi cu Anglia. În ceea ce priveşte Biserica, atît de afectată de măsurile antiortodoxe ale lui Petru al III-lea, i se va face favoarea de a aboli ukazul privind confiscarea averilor clerului. (Va fi vreme destulă pentru a restabili această măsură, cînd tronul va fi consolidat.)

Pentru conducerea imperiului, Ecaterina intenţionează să urmeze cîteva principii ce i-au fost inspirate de lecturile sale şi pe care le-a consemnat, cu o pană sprintenă, atunci cînd nu era încă la putere:

„Nu doresc, nu vreau decît binele acestei ţări unde Dumnezeu m-a adus... Gloria ţării este gloria mea.

A lega Marea Caspică de Marea Neagră şi pe amîndouă de mările Nordului, a face să treacă negoţul cu China şi cu Indiile orientale prin Tartaria, înseamnă a ridica acest imperiu (rus) la un grad de putere mai presus de al altor imperii din Asia şi Europa. Şi ce poate rezista puterii fără margini a unui prinţ absolut care guvernează un popor războinic?"

Dar, deşi Ecaterina propăvăduieşte „puterea fără margini" a prinţului şi dominaţia Rusiei asupra altor state, ea înţelege să domnească, înainte de toate, pentru binele poporului. Bună elevă a filozofilor, ea condamnă iobăgia: „Este contra religiei creştine şi a dreptăţii să faci din oameni, care se nasc liberi, sclavi..." „Libertate, suflet al oricărui lucru, fără tine totul este mort. Eu vreau să ne supunem legilor, dar nu vreau sclavi."

Această profesiune de credinţă liberală nu o împiedică, la înscăunarea sa, să împartă principalilor făptuitori ai loviturii de stat (Orlovii, Razumovski, Panin...) optsprezece mii de ţărani legaţi de pămînturile coroanei. De altfel, ea nu crede că este posibilă emanciparea iobagilor: „A face o reformă atît de radicală (eliberarea iobagilor) nu ar fi o cale de a te face iubit de marii proprietari de pămînturi..." Cu toate acestea, fiindcă acest rău există în Rusia, trebuie limitate pagubele: „Mergeţi într-un sat, întrebaţi un ţăran cîţi copii are. Vă va spune, şi asta e ceva obişnuit, zece, doisprezece şi, adesea, chiar pînă la douăzeci. Cîţi are în viaţă? El va răspunde: unul, doi, patru... Trebuie să punem capăt acestei mortalităţi, să fie consultaţi medicii, să ne ocupăm de îngrijirea copiilor mici... Ei aleargă goi pe zăpadă şi gheaţă. Cel care rămîne este robust, dar alţi nouăsprezece mor şi ce pierdere pentru stat."

Dar acum este vorba să treacă de la teorie la practică. Atunci cînd Ecaterina convoacă pentru prima oară Senatul la Palatul de Vară, este îngrozită de tabloul situaţiei financiare şi sociale a ţării, care i se prezintă. Peste ani, îşi va aminti cu groază de acest brutal contact cu realitatea.

„Grosul armatei se găsea în străinătate fără să-şi fi încasat de opt luni solda", va scrie ea. „Flota era neglijată, armata în dezordine, forturile căzeau în ruină. Bugetul avea şaptesprezece milioane de ruble datorii, o circulaţie monetară de o sută de milioane. Nimeni, în tot imperiul, nu cunoştea veniturile trezoreriei. Bugetul statului nu era fixat cu exactitate. Aproape toate ramurile comer-

ţului erau monopolizate de către particulari. În jur de două sute de mii de ţărani, aparţinînd uzinelor miniere şi mînăstirilor, se aflau în răscoală declarată. În mai multe localităţi, ţăranii refuzau să se supună şi să plătească diverse dări moşierilor. Dreptatea era scoasă la mezat. Torturi şi pedepse pline de cruzime pentru o nimica toată, ca pentru o mare nelegiuire, aţîţau spiritele. Peste tot, poporul se plîngea de corupţie, de luare cu japca, de tot felul de hoţii şi nedreptăţi."

Cu mult calm, Ecaterina decide să se ocupe mai întîi de deficitul bugetar. Să umple vistieria statului. Dar cum? Domnii senatori disperă în căutarea unei soluţii. Ea impune una cu fermitate: suprimarea unor „monopoluri", a acelor cîştiguri din marile industrii, pe care le încasează cu regularitate cîteve familii de prim rang, ca aceea a Şuvalovilor. Şi, pentru a preîntîmpina nemulţumirea celor pe care îi deposedează astfel de o parte din venituri, ea renunţă solemn, în plin Senat, la „fondurile Camerei", adică la bugetul personal al ţarilor. Acest fond reprezintă a treisprezecea parte din bugetul total al imperiului. Senatorii, uimiţi de atîta generozitate, înalţă urale şi plîng de recunoştinţă. Dar ar trebui mult mai mult pentru a repune nava pe linia de plutire. Cu atît mai mult cu cît, străduindu-se să canalizeze bani proaspeţi spre trezorerie, Ecaterina înţelege să domnească cu opulenţă. Ea va da curînd şi alte dispoziţii: crearea de noi impozite, recurgerea la împrumuturi, sporirea unor taxe, printre care şi cea asupra bărbii mujicilor. Această taxă fusese instituită de Petru cel Mare, sub forma dreptului de intrare pe care orice ins cu barbă trebuia să-l plătească la sosirea în capitală. Evident, ţăranii ar fi putut să se sustragă de la această vamă răzîndu-şi barba, dar se temeau de sancţiunile Bisericii, căci, potrivit dispoziţiilor unui conciliu din 1551, „nu există obicei eretic mai condamnabil decît de a-ţi rade barba... A-ţi rade barba pentru a plăcea oamenilor înseamnă a deveni duşmanul lui Dumnezeu, care ne-a creat după chipul său".

Totuşi, măsura cea mai importantă este, evident, înfiinţarea unei bănci de emisiune, care imprimă hîrtie-monedă în funcţie de cerinţele trezoreriei imperiale. În timpul domniei sale, Ecaterina va ordona să se fabrice, astfel, enorme cantităţi de ruble în asignate. În orice altă ţară, această practică ar fi provocat inflaţie şi faliment. Dar Rusia este la adăpost de acest gen de naufragiu. Şi asta pentru că asigurarea, garanţia unică pe care se bazează creditul public, nu este o acoperire în metal, ci o acoperire nepieritoare. Această

acoperire morală o constituie respectul nemărginit al naţiunii faţă de persoana Majestăţii Sale. Credinţa astfel instituită în interior se propagă, puţin cîte puţin, în afară. Banii străini sînt atraşi prin încrederea oarbă pe care o au ruşii în propriul lor destin financiar. Un filozof din secolul al XVIII-lea, Posoşkov, scrie în legătură cu aceasta: „Ceea ce face valoarea unei monede nu este aurul, arama, materia mai mult sau mai puţin preţioasă care a fost folosită pentru a o confecţiona..., ci imaginea suveranului bătută pe metal; este voinţa suveranului, exprimată prin această imagine, de a atribui acestei bucăţi de metal o asemenea eficacitate încît să o accepţi, fără ezitare, în schimbul unor obiecte avînd o valoare reală... În consecinţă, materia din care este făcută această monedă are prea puţină importanţă. Dacă voinţa suveranului ar fi să atribuie aceeaşi valoare unei bucăţi de piele sau *unei foi de hîrtie*, aceasta ar fi de ajuns şi s-ar face."

Astfel, Ecaterina, multiplicînd asignatele, sfidează cu aroganţă condiţiile care reglementează peste tot în altă parte, viaţa economică. Ceea ce a determinat în Franţa prăbuşirea mónezii de hîrtie şi falimentul lui Law a fost zdruncinarea încrederii. Or, în Rusia, încrederea este de neclintit. Docilitatea supuşilor serveşte drept bază pentru emiterea de hîrtii-monedă. Este o scamatorie, o alchimie extraordinară care face aur din vînt. „Trebuie să renunţi, ajungînd aici, — va scrie la cîţiva ani după Posoşkov contele de Ségur — la ideile pe care ţi le-ai format despre operaţiunile financiare în alte ţări. În celelalte state ale Europei, suveranul controlează activităţile, dar nu comandă opiniei; aici, opinia îi este şi ea supusă; iar multitudinea biletelor de bancă, certitudinea că nici un fond nu le poate rambursa, devalorizarea monedelor, care face ca monedele de aur şi de argint să nu mai aibă decît jumătate din valoarea lor, într-un cuvînt, tot ceea ce într-un alt stat ar antrena falimentul şi revoluţiile cele mai funeste, nu numai că nu provoacă aici nici cea mai mică agitaţie, dar nici măcar nu aduce un cît de mic prejudiciu încrederii, şi sînt convins că împărăteasa ar putea face să fie primită aici ca monedă chiar şi pielea, dacă ea ar porunci-o."[1]

Cei din jurul Ecaterinei se miră că această tînără femeie, puţin obişnuită cu exerciţiul politicii, dă dovadă de o asemenea preocu-

[1] Cf. Waliszewski, *Le Roman d'une impératrice*, Paris, Plon, 1893, şi Brian Chaninov, *CatherineII, impératrice de Russie*, Paris, Payot, 1932.

pare să vadă totul, să înţeleagă totul, să controleze totul, să hotărască ea însăşi totul. Necunoaşterea în ce priveşte treburile publice nu o intimidează, ci, dimpotrivă, pare să o stimuleze. Nu se îndoieşte nici o clipă de capacitatea ei de a conduce o ţară, care, în plus, nu este a ei. S-ar zice că s-a pregătit pentru asta toată viaţă. Fie că e vorba de relaţii internaţionale sau de probleme interne, ea este, cu uşurinţă, în temă. În orice împrejurare, este sigură că dreptatea e de partea ei, deşi este o novice, şi nu de partea celor cu experienţă îndelungată. Are prospeţimea convingerilor unei autodidacte. Şi o totală lipsă a oricărui sentiment de inferioritate în faţa sarcinilor imense care o aşteaptă. Nu există, de altfel, nimic tulbure, nimic involuntar, nimic inconştient în comportamentul ei zilnic. În politică, la fel ca şi în dragoste, este simplă şi sănătoasă. Are o atitudine firească şi plină de vioiciune, fără ascunzişuri. Contrar împărătesei Elisabeta, este mai puţin interesată de strălucitorul aparat al puterii, cît de resorturile sale secrete. Truda la birou i se pare, ca şi lui Petru cel Mare, pe care vrea să-l egaleze, partea nevăzută, dar esenţială, a meseriei de suveran. Neobosită, se apleacă asupra rapoartelor, memoriilor, conturilor naţiunii, a corespondenţei diplomatice. Ţinută timp de optsprezece ani departe de „treburile serioase", îşi ia revanşa cu pofta unei înfometate. Prezidează toate consiliile de miniştri, toate reuniunile Senatului, derutîndu-i pe înalţii funcţionari cu întrebări nemiloase şi apeluri repetate la devotament civic. Acestor oameni care, de mult timp, se simţeau bine în incoerenţa şi rutina administraţiei, ea îndrăzneşte să le sugereze să se scoale mai devreme şi să o prelungească şedinţele pînă după-amiază. Ea însăşi este în picioare de la cinci dimineaţa şi munceşte între douăsprezece şi paisprezece ore pe zi. Abia îşi face timp să mănînce, iar seara, pe la orele nouă, după cele cîteva momente petrecute la masă cu intimii săi, se prăbuşeşte frîntă în pat. Proiectele sale sînt expediate cu o rapiditate care îi uimeşte pe hîrţogari şi chiar îi umileşte. Într-o zi, Senatul anunţînd-o că, de acum înainte, fiecare oraş al imperiului are „voivodul" său, adică guvernatorul său militar, ea întreabă: Cîte oraşe sînt, deci, în Rusia? Stupoare. Nimeni nu ştie nimic. Nici o problemă, spune ea: vor număra oraşele pe o hartă. Da, dar nu există nici o hartă a Rusiei în arhivele Senatului. Surîzătoare, Ecaterina îi dă cinci ruble unui tînăr funcţionar şi îi spune să meargă la Academia de Ştiinţe şi să cumpere de acolo *Atlasul* lui Kirilov. Senatorii, prinşi în deficit cu informaţia, lasă capul în jos. De sute de ori va avea ocazia să-i

cheme la ordine. Formată din fragedă tinereţe cu lecturi din Montesquieu şi Voltaire, ea îi domină cu uşurinţă pe aceşti demnitari trîndavi. Îi hărţuieşte şi îi pune la treabă. În ciuda îndelungatului său contact cu Rusia, nu se poate împăca cu haosul de necrezut al serviciilor administrative ale ţării. Aici, regulamentele se contrazic, totul se bazează pe cutumă, dar chiar această cutumă diferă de la o provincie la alta, dreptatea se face la mica înţelegere, cancelariile se ignoră tacit, fiecare birou îşi urmează politica sa, imperiul e tras cînd hăis, cînd cea. Pentru un spirit iubitor de claritate, tentaţia de a pune ordine în această harababură este mare. Ecaterina aduce lampa şi mătura. Senatori şi miniştri, auzind criticile şi propunerile sale, recunosc că are dreptate. Dar, în sinea lor, se întreabă cu ce drept îşi permite această prinţesă germană să scuture secularul colb rusesc.

De fapt, Ecaterina îndrăgeşte defectele Rusiei, deşi se jură să le reformeze. Esenţialmente occidentală prin luciditatea sa, prin gustul clasificării şi simţul său practic, prin vitalitatea sa nedomolită, ea este totodată iritată şi fermecată de reveria, nepăsarea, fatalismul şi neaşteptatele extravaganţe ale acestui popor care a devenit al său. Ea îl găseşte mare şi frumos. Ar vrea să fie demnă de el. Şi va scrie, într-un fel de delir: „Niciînd universul nu a produs individ mai plin de bărbăţie, mai aşezat, mai sincer, mai uman, mai binefăcător, mai generos, mai îndatoritor decît scitul (astfel spus, rusul). Nici un bărbat nu-l egalează în regularitatea trăsăturilor, frumuseţea feţei, în strălucirea tenului, în lăţimea spatelui, în talie şi înălţime, avînd, de obicei, membrele sau foarte puternice sau foarte vînoase şi musculoase, barba deasă, părul lung şi bogat. Din fire străin de orice viclenie şi artificiu, dreptatea şi cinstea sa îl fac să le deteste. Nu există pe pămînt cavalerist, nici infanterist, nici marinar, nici administrator care să-l egaleze. Nici un individ nu are mai multă tandreţe decît el pentru copiii şi apropiaţii săi. Are un respect înnăscut pentru părinţii şi superiorii săi. Este prompt, gata să se supună şi credincios."

Această declaraţie de dragoste, care ar fi putut fi adresată lui Grigori Orlov, vizează în realitate întreaga ţară. Tot Ecaterina va spune într-o zi medicilor săi: „Sîngeraţi-mă de ultima picătură de sînge german, ca să nu mai am decît sînge rus în vinele mele." Pătimaş legată de Rusia, Ecaterina pune la inimă apelativul de „măicuţă" cu care o onorează supuşii săi. Ar dori să reprezinte pentru toţi căldura, salvarea, Providenţa. Cu alt prilej, scrie: „Fiţi

blînd, uman, apropiat, înţelegător, generos. Măreţia voastră să nu vă împiedice niciodată să coborîţi, cu bunătatea, pînă la cei mărunţi, pentru a vă pune în locul lor, dar această bunătate să nu vă slăbească autoritatea şi respectul lor."

Examinează personal plîngerile care i se trimit şi promite să repare nedreptăţile. Cu toate acestea, valul de scrisori o copleşeşte curînd şi lasă trei sferturi din ele fără răspuns. Cînd se duce pe jos la biserică sau la Senat, solicitatorii se îmbulzesc atît de numeroşi în drumul său că, într-o zi, se pomeneşte încercuită de un zid viu. Poliţia vrea să intervină cu lovituri de cnut, dar împărăteasa întinde braţele pentru a-şi proteja poporul. Acest gest simbolic provoacă în mulţime lacrimi de recunoştinţă. Incidentul, de mii de ori povestit, îmbogăţit, înfrumuseţat, devine o legendă care o glorifică pe măicuţa. Pentru a-şi spori popularitatea, suprimă balurile şi mascaradele de care împărăteasa Elisabeta era atît de pasionată şi la care ea însăşi se plictisea atît de mult pe vremea cînd era mare-ducesă. Serbările sale vor costa, în realitate, de sute de ori mai mult decît cele ale precedentei ţarine şi totuşi nimeni nu va putea să-i reproşeze ceva, căci aceşti bani nu vor fi cheltuiţi pentru plăcerea sa personală, ci pentru faima imperiului. Fiecare galon din rochiile sale, fiecare perlă din colierele sale, fiecare lustră din saloanele sale, fiecare petardă din focurile de artificii, toate sînt destinate, gîndeşte ea, să-i asigure prestigiul şi, în consecinţă, pe cel al Rusiei, în ochii străinătăţii. Econoamă pentru ea însăşi, vrea să fie fastuoasă pentru alţii. Se va vedea bine acestea în momentul încoronării! Croitorii, de haine bărbăteşti şi de damă, bijutierii, cizmarii din Sankt-Petersburg sînt copleşiţi de comenzi. Toaletele împărătesei şi ale curţii sale trebuie, se spune, să eclipseze tot ce s-a văzut cu ocazia vreunei înscăunări în cele mai mari ţări din Europa.

Între o probă şi o şedinţă a senatului, Ecaterina rezolvă problema Kurlandei, întărind, în taină, partidul ducelui de Biron, de a cărui fidelitate e sigură. Astfel, calculează ea, Kurlanda va recădea sub influenţa rusă, înainte de a fi realipită la imperiu. Apoi se ocupă de Polonia. Ca şi Kurlanda, Polonia este destinată, în vederile sale, să reintre în sfera rusă. Mai tîrziu, după ce ani de dezordine vor pregăti spiritele pentru o soluţie radicală, va face în aşa fel încît această nefericită ţară să fie anexată total sau parţial Rusiei. Regele actual, August al III-lea, fiind grav bolnav, nu trebuie ca Franţa sau Austria să aibă prilejul să-i pregătească un succesor pe gustul lor. Rusia trebuie să aibă „regele său", pentru a-l propune sau a-l

impune la momentul potrivit. Acest rege, Ecaterina l-a ales de mult: este amantul ei inconsolabil, frumosul Stanislaw Poniatowski. Exilat departe de Sankt-Petersburg, el ignoră total viitorul oficial pe care ea i-l rezervă. Visul lui nu are nimic de-a face cu politica. El ar vrea să revină lîngă această femeie pe care n-a încetat s-o iubească, să regăsească savoarea gurii ei, blîndeţea vocii, mişcarea şoldurilor ei. I-o spune în misive înflăcărate, fără să bănuiască faptul că ea l-a înlocuit de mult cu Grigori Orlov. Cînd află de moartea lui Petru al III-lea, jubilează; liberă, ea este liberă, îl va rechema, el va alerga, iar ea îl va lua poate de bărbat! Din nou, o bombardează cu scrisori. Insistenţa lui o îngrijorează. N-a înţeles, deci, nimic? Ea îi scrie acestui descreierat, acestui copil, pentru a-i povesti în detaliu revoluţia de palat şi îl imploră să stea liniştit:

„Vă rog stăruitor să nu vă grăbiţi să veniţi aici, pentru că şederea aici, în împrejurările de faţă, ar fi periculoasă pentru voi şi foarte dăunătoare mie. Revoluţia care tocmai s-a făcut în favoarea mea este un miracol; de necrezut unanimitatea cu care s-a făcut. Sînt copleşită de atîtea treburi că nici nu pot să vă servesc pe larg despre ele. Toată viaţa mea nu voi căuta decît să vă povestesc şi să vă cinstesc pe voi şi familia voastră, dar aici totul este acum critic şi important. N-am dormit de trei nopţi şi n-am mîncat decît de două ori în patru zile."[1]

O lună mai tîrziu, ea îi scrie din nou:

„Toate spiritele sînt încă încinse. Vă rog să vă abţineţi să veniţi aici, de teama de a nu spori această agitaţie. Am primit scrisoarea voastră. O corespondenţă regulată ar provoca mii de neajunsuri şi trebuie să-mi iau mii de precauţii şi nu am timp să scriu bilete sentimentale periculoase. Mă simt jenată... Nu pot să vă povestesc toate astea, dar acesta este adevărul... Simt toată povara guvernării. Adio, există în viaţă situaţii ciudate."

Începutul scrisorii îl surprinde pe Stanislaw Poniatowski mai mult încă decît punerea în gardă melancolică din final. Ca şi cum i-ar anunţa trimiterea unui coş cu stridii. Ecaterina îi oferă, pe neaşteptate, o coroană: „Vă trimit neîntîrziat pe contele de Kayserling în calitate de ambasador în Polonia, cu scopul de a vă investi, la moartea lui August al III-lea, rege al Poloniei."

Nu-i vine să-şi creadă ochilor. Şi, în loc să se bucure, este mîhnit. Ce să facă el cu tronul Poloniei? Această demnitate, pe care

[1] Scrisoare din 2 iulie 1762.

n-a dorit-o niciodată, l-ar ţine departe de femeia pe care o iubeşte. Ceea ce rîvneşte el nu este succesiunea lui August al III-lea, ci patul Ecaterinei. Cu toate că ea l-a implorat să nu-i mai scrie, el se apucă şi scrie una după alta scrisori disperate. Ea îi răspunde: „Eu risc enorm cu această corespondenţă. Sînt supravegheată. Nu trebuie să par suspectă. Trebuie să merg înainte. Staţi liniştit. Să vă spun toate secretele mele interne ar fi o indiscreţie... Dacă vi se spune că sînt din nou mişcări în cadrul trupelor, să ştiţi că toate astea nu sînt decît un exces de dragoste a lor faţă de mine, care începe să mă apese. Ei mor de teamă ca nu cumva să mi se întîmple cel mai mic necaz. Nu pot ieşi din camera mea fără aclamaţii. În sfîrşit, este un entuziasm asemănător celui de pe vremea lui Cromwell."

Mai tîrziu, ea va preciza: „Dacă veniţi aici riscaţi să fim masacraţi amîndoi." De asemenea: „E mult prea mult şi faptul că vă răspund: n-ar trebui s-o fac... Rolul meu trebuie să fie perfect. Se aşteaptă de la mine supranaturalul."

Or, el n-are ce face cu „supranaturalul". Ţelul lui este o fericire pămîntească, o fericire obişnuită, fără politică, fără coroană. Îi scrie Ecaterinei, în ciuda tuturor interdicţiilor. În febra sa, îi dă adevăratul ei prenume, Sophie, cel cu care a fost botezată, la Stettin, şi nu falsul prenume de împărătească al Rusiei, care stă ca o barieră între ea şi el de patru ani:

„Voi mă faceţi rege, dar mă veţi face, oare, fericit? Nu veţi putea să-mi răpiţi amintirea fericirii de care m-am bucurat şi nici dorinţa de a o regăsi. Nu iubeşti de două ori în viaţă aşa cum v-am iubit eu, şi ce-mi rămîne? Un vid, o înspăimîntătoare singurătate în adîncul sufletului, pe care nimic n-o poate alunga. Ah! nu ştiu cum sînt alţii făcuţi, dar eu simt că ambiţia îmi pare ceva stupid cînd nu este însoţită de liniştea şi de împăcarea sufletească... Implor cerul să vă readucă, mereu, în orice ceas al vieţii mele. Este vina mea, Dumnezeule Mare, dacă nu eu am fost acela care să poată să vă dea coroana pe care o purtaţi? Este cu putinţă ca un altul să vă iubească atît de deplin şi de adevărat ca mine?... Ah! Sophie, m-aţi făcut să sufăr cu cruzime."

Acest torent epistolar ajunge, nu se ştie cum, la urechile diplomaţilor străini. Frederic al II-lea o avertizează în secret pe Ecaterina că, dacă are cumva de gînd să-şi însuşească Polonia printr-o căsătorie cu viitorul rege Stanislaw Poniatowski, trebuie să ştie că o asemenea manevră ar ridica împotriva ei toată Europa.

Totuşi, Ecaterina nu se gîndeşte cîtuşi de puţin să-l ia în căsătorie pe acest nebun de polonez, care a avut norocul să-i placă odată şi pentru care mai păstrează o anumită tandreţe. Repede, ea îi transmite instrucţiuni lui Keyserling, la Varşovia: ordinul de a-l căsători cît mai curînd pe impetuosul Poniatowscki cu o poloneză şi de a face cunoscut corpului diplomatic că această însoţire corespunde unei dorinţe a împărătesei Rusiei. Dar Stanislaw protestează. Nu acceptă să se dispună în felul acesta de persoana sa. Din fidelitate, va rămîne celibatar...

Exasperată de pretenţiile fostului ei amant, Ecaterina mai trebuie să facă faţă şi capriciilor amantului titular, Grigori Orlov. Exigenţele acestuia sînt măgulitoare, desigur, dar stînjenitoare. El îi reproşează împărătesei că munceşte prea mult. Că preferă hîrţoagele. Pentru a o distrage de la grijile guvernării, i-l aduce pe tînărul Potemkin, care devenise faimos printre camarazii săi prin talentul său de imitator. E acelaşi Potemkin care îi dăduse Ecaterinei dragonul lui, în ziua marşului triumfal asupra Peterhofului. De altfel, l-a recompensat, trecîndu-l pentru gradul de sublocotenent pe lista promovărilor, în urma loviturii de stat. Îl recunoaşte din prima clipă — cum să uiţi un asemenea chip? — şi îl roagă să execute una din farsele sale. Pentru început, el îndrăzneşte s-o imite chiar pe împărătească. Ea ar putea să se supere, dar rîde cu lacrimi. Tînărul este imediat admis în cercul ei. Pentru a justifica prezenţa la palat a acestui fermecător băiat, simpatic şi poznaş, îl numeşte consilier. Deodată, Grigori Orlov se întreabă dacă, nu cumva a avut neşansa să-şi creeze un rival, prezentîndu-i-l ţarinei pe acest bufon cu înfăţişare plăcută. Ros de gelozie, favoritul se plînge metresei sale imperiale şi aceasta, amuzată, îi îngăduie să-l trimită pe Potemkin, în calitate de curier, la Stockholm.

Dar Grigori Orlov, care a devenit personajul cel mai puternic din imperiu, nu se mai mulţumeşte cu rolul său de amant. Deşi locuieşte într-un palat şi are o soldă anuală de o sută douzeci de mii de ruble, nu se consideră recompensat pe măsura valorii sale. Nu numai că afişează cu înfumurare legătura sa cu împărăteasa, dar susţine că o va lua de soţie. Fraţii săi îl încurajează. Şi, de asemenea, vicecancelarul Bestujev, pe care Ecaterina l-a rechemat din exil. Ea însăşi nu este total opusă ideii unei căsătorii secrete. Totuşi, se teme de opinia publică. Auzind zvonurile în legătură cu intenţiile sale matrimoniale, nobilimea şi ofiţerii sînt indignaţi. Chestiunea este abordată în consiliul imperial. În timp ce majorita-

tea consilierilor tac jenaţi, Panin declară: „Împărăteasa poate să facă ceea ce doreşte, dar doamna Orlova nu va fi niciodată împărăteasa Rusiei." Rostind aceste cuvinte, el se ridică într-o mişcare de sfidare şi peruca sa pudrată atinge tapiţeria din spatele scaunului, lăsînd o urmă albă. În linişte, colegii săi se ridică, se apropie de acea pată şi îşi freacă capul de ea, unul după altul, în semn de aprobare. Totuşi, Bestujev nu se consideră bătut. După spusele lui, fostul favorit Aleksei Razumovski[1] a contractat odinioară o căsătorie asemănătoare cu împărăteasa Elisabeta. Dacă este aşa, ar exista un precedent pe care Ecaterina l-ar putea invoca pentru a-şi justifica atitudinea.

După toate probabilităţile, Aleksei Razumovski posedă documente stabilind natura exactă a relaţiilor sale cu ţarina defunctă. Pentru a-l convinge să le dea aceste dovezi, Ecaterina îl trimite pe cancelarul Mihail Voronţov. Acesta îl găseşte pe bătrîn citind Biblia şi îl invită, în numele împărătesei, să predea dovada căsătoriei sale clandestine. Dacă se execută, va avea dreptul, în calitate de prinţ consort văduv, la rangul de Alteţă imperială, cu o substanţială pensie cuvenită acestui titlu. Aleksei Razumovski închide Biblia, ia dintr-un sipet o casetă neagră cu încrustaţii de sidef şi argint, scoate din ea un sul de pergament legat cu o panglicuţă roz, îşi lipeşte buzele de el şi îl aruncă în flăcări, în şemineu. După ce documentul se transformă în cenuşă, el murmură: „Nu, nu există nici o dovadă. Spuneţi-i aceasta graţioasei suverane."

„Precedentul" nu mai există. Fără să renunţe definitiv la planul său, Ecaterina îl amînă pe mai tîrziu. Pentru a-l despăgubi pe amantul ei, ea îl face conte, îi rezervă primul loc lîngă tron şi îi oferă portretul său, într-un medalion în formă de inimă, ornat cu diamante, cu permisiunea de a-l purta la butonieră.

Copleşit de atenţii, Grigori Orlov afişează zilnic din ce în ce mai mult aroganţa sa de parvenit. Prinţesa Daşkova îl surprinde, prăvălit pe un divan, în camera împărătesei, desfăcînd plicurile oficiale adresate Majestăţii Sale. Cînd Ecaterina soseşte şi ordonă să se servească masa, el nu se mişcă din locul său, iar lacheii trebuie să împingă masa pînă la el. Descoperind legătura idolului ei cu un ofiţer grosolan şi lăudăros, tînăra femeie este dezamăgită, rănită, ca de o trădare spirituală. Naivă, pudică şi intransigentă ea nu înţelege cum o creatură de inteligenţa şi talentul Ecaterinei a

[1] A nu-l confunda cu Kirill Razumovski, fratele său, hatmanul Ucrainei.

putut ceda vulgarelor atracţii ale cărnii. Dar, mai mult decît manierele indecente ale acestui om, ceea ce o indispune pe prinţesa Daşkova sînt onorurile acordate acestuia de către ţarină. După părerea ei, ea — şi nu Grigori Orlov — a fost sufletul „revoluţiei". Deci ei i s-ar cuveni toate onorurile. Or, împărăteasa întîrzie să facă publice meritele principalei sale colaboratoare. Se povesteşte că marele Frederic a supranumit-o pe acesta „musca la arat". Asta e prea de tot! Pentru a-şi afirma importanţa, prinţesa Daşkova, care nu are încă douăzeci de ani, se ţine de vizite secrete, colportează zvonuri de salon, şuşoteşte ambasadorilor informaţii şi sfaturi, lasă să se înţeleagă că Panin îi este devotat. Keith, Breteuil, Mercy d'Argenteau îşi pleacă urechea la bîrfele ei şi ajung să vorbească de un „guvern Daşkova". Nu este începutul unei fronde? „Ea (prinţesa Daşkova) a intrat deja într-o jumătate de duzină de conspiraţii", scrie Sir G. Macartney. „Este o femeie de o tărie de spirit extraordinară, de un curaj aproape bărbătesc şi de o îndrăzneală capabilă să întreprindă lucruri imposibile pentru a satisface pasiunea sa de moment; caracter prea periculos într-o ţară ca aceasta."

Sîcîită de agitaţia tinerei sale prietene, Ecaterina refuză, cel mai adesea, să o mai primească în biroul său şi-i roagă pe apropiaţii săi să-şi ţină gura în prezenţa descreieratei. Dar nu se simte încă destul de puternică pentru a o pedepsi. Nu îşi poate oferi luxul de a mări, din capriciu, numărul duşmanilor săi. În silă, îi va acorda prinţesei rangul de doamnă de onoare şi-l va numi pe soţul ei şambelan. Va fi aceasta suficient? Prizoniera unei reţele de intrigi, pîndită totodată de diplomaţii străini şi de către miniştrii ruşi, neştiind dacă aliatul de ieri nu ascunde adversarul de mîine, obsedată de teama ca asasinarea lui Petru al III-lea să nu servească drept pretext pentru o contrarevoluţie, sigură pe ea însăşi şi prea puţin pe poporul său, ea înaintează ca prin ceaţă către serbările încoronării, care, gîndeşte ea, o vor face pentru totdeauna invulnerabilă.

CAPITOLUL XIV

GLORIE ŞI SÎNGE

Pentru turnarea noii coroane cu care îşi va încinge fruntea duminică 22 septembrie 1762, la Moscova, Ecaterina ordonă să fie încredinţate aurarilor o livră de aur şi douăzeci de livre de argint. Patru mii de piei de hermină vor servi la garnisirea mantiei imperiale. Pietrele preţioase vor fi presărate din belşug pe rochia de ceremonie. O sută douăzeci de butoiaşe vor conţine cele şase sute de mii de ruble, în monezi de argint, destinate a fi aruncate poporului. Serbările, numai ele singure, vor costa cincizeci de mii de ruble. Cine oare va mai îndrăzni după toate acestea, să se îndoiască de legitimitatea împărătesei?

La 27 august, Ecaterina îl trimite pe fiul ei Pavel, în vîrstă de opt ani, la Moscova, sub paza lui Panin şi a medicului curţii, Krus. Reţinută de treburi, ea va pleca abia peste patru zile, dar caii săi vor zbura pe drum. De fapt, la jumătatea drumului, îşi ajunge din urmă copilul, care zace la pat, clănţănind de febră, într-un amărît popas de poştă. A doua zi, febra îi scade puţin. Ecaterina ar vrea să rămînă pînă la vindecarea lui completă. Dar nu e posibil. E nevoită să pornească la drum imediat, altfel ar strica programul petrecerilor. Poporul nu i-ar ierta-o dacă l-ar lipsi de intrarea în oraşul sfînt.

La 13 septembrie 1762, ea pătrunde în vechea cetate a cupolelor multicolore. Fiul ei, restabilit în sfîrşit, a putut să i se alăture. Se află lîngă ea, puţin palid, buimac, speriat. Un soare blînd de toamnă străbate prin praful galben. Rădvanul merge încet. Clopotele sună. Covoare şi ghirlande împodobesc faţadele caselor de lemn. Zăplazurile lungi sînt încununate cu flori. O mulţime de haine de sărbătoare se înghesuie pe străzi. Grupuri de curioşi se apleacă la ferestre, gesticulează pe acoperişuri. Toţi o aclamă pe împărătească şi pe Alteţa Sa imperială, marele-duce Pavel. Timp de

opt zile serbările se ţin lanţ şi diplomaţii străini raportează guvernele lor că n-au văzut niciodată atîtea bijuterii, dantele, blănuri şi brocarturi ca în saloanele în care se îmbulzeşte nobilimea rusă.

În sfîrşit, duminică 22 septembrie, în vechea catedrală închinată Adormirii Maicii Domnului, din inima Kremlinului, în faţa a cincizeci şi cinci de înalţi demnitari ecleziastici aşezaţi în semicerc, „Serenisima şi preaputernica Prinţesă şi doamnă Ecaterina a II-a, Împărăteasă şi Autocrată a întregii Rusii", în vîrstă de treizeci şi trei de ani, lasă să-i alunece de pe umeri mantia de hermină şi îmbracă purpura imperială. După care, luînd de pe o pernă de aur greaua coroană, şi-o aşază singură pe cap, apucă cu mîna dreaptă sceptrul, cu mîna stîngă globul, şi apare, în ochii tuturor, drept întruparea Rusiei. Toţi cei de faţă cad în genunchi, în timp ce izbucneşte imnul de bucurie al corului. Aşezată pe tron, nemişcată, hieratică, Ecaterina ţine capul drept sub greutatea însemnelor sacre ale imperiului. Arhiepiscopul de Novgorod îi dă sfîntul mir. Devenită capul Bisericii ortodoxe, ea asistă, chiar în sanctuar, în faţa mesei altarului, la săvîrşirea Sfintelor Taine ale liturghiei. Îşi mai aminteşte ea, oare, în momentul acela, recomandările tatălui ei, care o implorase să nu-şi renege credinţa luterană?

Ceremonia o dată încheiată, Ecaterina revine la palat într-o caleaşcă aurită, în timp ce, în urma ei, bani de argint zboară spre mîinile care abia aşteaptă să-i primească. Mese lungi, întinse în stradă pentru norod, gem sub povara cărnurilor fripte, a prăjiturilor şi a butoaielor de băuturi. După trecerea cortegiului, mulţimea se repede asupra bucatelor, binecuvîntînd numele măicuţei lor. În acest timp, de la înălţimea tronului, ea prezidează un ospăţ solemn, la Granovitaia Palata, în salonul cu faţete. Privirea sa cuprinde roată pe toţi demnitarii invitaţi. Mari nume ale Rusiei. Niciodată nu a avut în jurul ei atîta lume aleasă şi niciodată nu s-a simţit mai singură.

În zilele următoare, ceas după ceas, defilează prin faţa ei, delegaţiile tuturor popoarelor din imperiu precum şi delegaţiile tuturor păturilor sociale şi ale tuturor corporaţiilor. Este extenuată. Şi mai trebuie să apară şi la un bal, la focul de artificii, la dineul de gală, să-şi schimbe de zeci de ori rochiile, coafura, să lucreze, între două recepţii, cu miniştrii.

În realitate, se simte mai puţin „acasă" la Moscova, oraşul trecutului, decît la Sankt-Petersburg, oraşul viitorului. „Nu iubesc deloc Moscova", scrie ea, în franceză, în *Notele* sale. „Moscova

este lăcaşul trîndăviei. Cînd sînt aici, mi-am făcut o regulă din a nu trimite niciodată după nimeni, pentru că abia a doua zi voi avea răspunsul, dacă această persoană vine sau nu. ...În afară de asta, niciodată un popor n-a avut sub ochi atîtea obiecte ale fanatismului! Cîte imagini miraculoase la fiecare pas, cîtă preoţime, cîte mînăstiri, cîţi credincioşi, cîţi calici, cîţi hoţi, cîţi servitori inutili în case, — ce case, ce murdărie în aceste case, ale căror terenuri sînt imense, iar curţile pline de noroaie!... O adunătură de plebe de toate felurile, mereu gata să se opună ordinii şi care se răzvrăteşte din nimic, de cînd lumea, şi îndrăgeşte chiar şi istorisirile despre aceste răzmeriţe, cu care îşi hrăneşte spiritul. Nici o casă n-a uitat vechea sa parolă de pază... La Petersburg, poporul este mai docil şi mai politicos, mai puţin superstiţios, mai obişnuit cu străinii."

Da, şederea la Moscova o apasă. La o săptămînă după încoronare, cînd este pe punctul de a ceda oboselii, o cuprinde o nelinişte îngrozitoare. Răul misterios care îl roade pe fiul ei se accentuează. Slăbiciune şi febră. Krus nu ştie ce tratament să mai prescrie. Micul Pavel slăbeşte văzînd cu ochii. Ecaterina, înnebunită, nu pleacă de la căpătîiul lui. Tremură atît pentru viaţa copilului ei cît şi pentru propriu-i viitor. Vestea bolii s-a răspîndit repede la curte. Dacă marele-duce se prăpădeşte, împărăteasa va fi considerată răspunzătoare de această moarte. După sot, fiul! Nu e logic? Micul Pavel ar fi trebuit, în mod firesc, să primească coroana, şi nu mama sa. Pentru a evita orice complicaţie ulterioară, ea l-a suprimat. O otravă lentă, care nu lasă urme. Iată ce se va spune! Iată ce se spune deja! Mîine, acelaşi popor, care se prosterna în calea ei şi o binecuvînta cu strigăte de bucurie, o va acuza de a fi, pentru a doua oară, ucigaşă. Preoţii se roagă în jurul patului. Ea le promite să fondeze un spital dacă Dumnezeu îi ocroteşte fiul. Oare cea care face acest legămînt patetic este mama, sau suverana? În a opta zi de boală se întrezăreşte o ameliorare. Copilul este salvat. Ecaterina porunceşte să se întocmească imediat planurile unui spital mare şi luminos care va purta numele lui Pavel.

În ciuda acestei vindecări, atmosfera, în jurul Ecaterinei, rămîne încărcată. Dacă unii îi reproşează de a nu-l fi încoronat pe fiul său, mulţumindu-se cu rolul de regentă, alţii mai îndrăzneţi vorbesc despre scoaterea din temniţă a bietului ţar Ivan al VI-lea, care trăieşte, se zice, ca un sfînt şi un martir. Acest prizonier, a cărui amintire cumplită a chinuit nopţile Elisabetei şi ale lui Petru, a devenit acum obsesia nopţilor Ecaterinei. După lovitura de stat,

cînd s-a gîndit să-l încarcereze pe Petru în fortăreaţa de la Schlüsselburg, Ecaterina a dat ordin ca Ivan să fie transferat în fortul de la Keksholm. Fără-ndoială fiindcă i s-a părut că nu se cade şi e chiar imoral să ţină doi împăraţi detronaţi în aceeaşi închisoare. Petru fiind eliminat, nu mai există nici un motiv care să împiedice întoarcerea lui Ivan în vechea temniţă. Totuşi, el mai rămîne două luni la Keksholm şi Ecaterina se duce să-l vadă, împinsă de o curiozitate plină de nelinişte. În faţa ei stă un tînar de douăzeci şi doi de ani, cu o înfăţişare degenerată, cu chipul livid şi privirea rătăcită. Proclamat împărat la vîrsta de două luni, detronat nici doi ani mai tîrziu de Elisabeta, el descinde în linie directă din Ivan al V-lea, cel Prost, fratele mai vîrstnic al lui Petru cel Mare. Drepturile sale la coroană sînt de necontestat. Dar, de la vîrsta de şase ani, el nu a cunoscut decît pereţii goi ai celulei. Cine sînt părinţii săi? De fapt, unde sînt ei? Ivan nu ştie nimic. Nu ştie că mama sa a murit de şaisprezece ani şi că tatăl său este închis într-o altă fortăreaţă[1]. Pentru paznicii săi, Ivan este prizonierul fără nume sau, cum i se mai spune, „prizonierul numărul 1".

Cu picioarele goale, îmbrăcat într-o uniformă de maletot murdară şi sfîşiată, merge roată prin cazemata sa cu geamurile vopsite în alb, cu gratii la ferestre şi strigă, din cînd în cînd, că el este cel destinat să urce pe tron. Înăbuşită, inteligenţa i s-a atrofiat treptat. Vorbeşte cu greutate. În faţa Ecaterinei, care îl examinează cu răceală, repetă, bîiguind, pretenţiile sale nesăbuite. Ea îl părăseşte după cîteva minute. „În afară de o penibilă şi aproape ininteligibilă bîlbîială, era lipsit de inteligenţă şi înţelegere umană", va spune ea. Acest verdict categoric o scuteşte de milă, dar nu şi de nelinişte. Înaintea ei, Petru al III-lea a avut şi el o întrevedere cu Ivan al VI-lea şi, de asemenea, l-a găsit debil mintal. Acesta nu este însă un motiv pentru a neglija ameninţarea ce o reprezintă acest pretendent surghiunit în bezne. Pentru oamenii simpli, el este un prinţ de legendă, virtuos şi nefericit. I s-a dat deja o poreclă afectuoasă: „Ivanuşca". În Rusia, poporul i-a îndrăgit întotdeauna pe cei săraci cu duhul, a căror candoare, suferinţă şi simplicitate îi apropie de Dumnezeu. Ar fi de ajuns o scînteie şi „Ivanuşca", în temniţa lui, s-ar dovedi mai puternic decît Ecaterina, în palatul ei. Curţile străine sînt conştiente de asta. La două luni după încoronarea Ecaterinei, Ludovic al XV-lea îi scrie baronului de Breteuil:

---

[1] Tatăl său va muri în 1776, aflat tot în exil, pe malurile Mării Albe.

„Soarta prinţului Ivan ar trebui să intre în preocupările voastre. Faptul că trăieşte înseamnă mult. Nu ştiu dacă este posibil, cu multă abilitate şi prudenţă, să stabiliţi legături cu el şi dacă, presupunînd că ele se pot menţine, n-ar fi periculoase pentru domnia voastră şi pentru el. Se crede că are adepţi; încercaţi, fără să stîrniţi bănuieli, să descoperiţi cum stau lucrurile." Prevăzătoare, împărăteasa ordonă întărirea pazei în jurul prizonierului nr.1 şi să nu i se trimită medic dacă se îmbolnăveşte, ci numai un duhovnic. În plus, dacă cineva încearcă să se apropie de „numărul 1" fără un ordin expres de la ţarină, gardienii vor trebui „să-l omoare pe prizonier şi să nu lase pe nimeni să pună mîna pe el viu". Această indicaţie a fost dată încă de împărăteasa Elisabeta şi reînnoită de Petru al III-lea.

Foarte curînd, Ecaterina constată că ea are dreptate să se teamă de „Ivanuşca". În octombrie 1762, la scurt timp după serbările de la Moscova, în timp ce încă se mai felicita pentru devotamentul unanim al armatei, află că şaptezeci de ofiţeri din regimentele de gardă complotează în vederea reinstaurării lui Ivan al VI-lea pe tron. Capii sînt un anume Piotr Hruşciov şi cei trei fraţi Simion, Ivan şi Piotr Guriev. Ancheta dezvăluie că ei au susţinut, într-adevăr, în faţa camarazilor lor, legitimitatea lui Ivan al VI-lea, şi au afirmat că, în lipsa lui, marele-duce Pavel ar fi trebuit încoronat, nu mama acestuia. Ecaterina ordonă anchetarea dosarului în cel mai mare secret, refuză să li se aplice torturi conjuraţilor pentru a li se smulge şi alte precizări şi limitează pedeapsa la deportarea vinovaţilor în garnizoane îndepărtate. Panin îi spune că o asemenea indulgenţă, departe de a-i aduce recunoştinţa eventualilor complici, îi poate încuraja pe aceştia să continue şi că îşi riscă viaţa din mărinimie. Ea îi răspunde rîzînd că are încredere în steaua sa. Apoi, cerînd îndepărtarea gărzii sale personale, parcurge singură, ca o sfidare, în trăsură descoperită, străzile cele mai populate ale Moscovei. Aclamaţiile pe care le aude o reconfortează. Dar mulţimea este atît de schimbătoare! Aceiaşi, care azi te adoră, mîine te vor blestema, fără să priceapă prea bine de ce au trecut de partea cealaltă.

Dar abia a terminat cu această poveste absurdă, că un alt complot este descoperit de poliţie. De data aceasta nu Ivan al VI-lea este în cauză, ci Grigori Orlov. Zvonurile unei eventuale căsătorii a ţarinei cu favoritul său răspîndindu-se în rîndurile armatei, un tînăr şi nobil ofiţer, pe nume Hitrovo, reuneşte cîţiva prieteni pentru a-i ucide pe fraţii Orlov şi a pune capăt, în felul acesta, planurilor lor ambiţioase. Izbucnesc tulburări la Moscova. Portretul împărătesei,

suspendat pe un arc de triumf, este smuls în plină zi. Printre conjuraţi se află cîţiva din cei care au contribuit la lovitura de stat a Ecaterinei. Prietenii ei de ieri, aliaţii cei mai siguri! Interogat, Hitrovo răspunde că proiectul căsătoriei despre care a aflat i s-a părut ofensator pentru imperiu şi pentru a o proteja pe Majestatea Sa contra ei înseşi a plănuit să-i răpună pe Grigori şi pe Aleksei Orlov. Încă o dată, Ecaterina ordonă să se muşamalizeze afacerea. Hitrovo se alege numai cu o exilare pe moşiile sale din gubernia Oriol. Şi se aduce la cunoştinţa publică, în sunetul tobelor, pe străzile Moscovei, un ukaz ce interzice locuitorilor „să se ocupe de probleme care nu-i privesc".

Aproape în acelaşi timp, Ecaterina trebuie să înfrunte nemulţumirea Bisericii. În perioada urcării sale pe tron, ea a urmărit să-şi asigure bunăvoinţa clerului, oprind secularizarea bunurilor acestuia, ordonată de Petru al III-lea. Dar, în timpul iernii 1762–1763, constată că iobagii care aparţinuseră călugărilor refuză să revină sub dominaţia acestor stăpîni cruzi şi severi. Pentru a evita unele tulburări grave şi, totodată, în mod evident, pentru a îmbogăţi vistieria, îşi retrage promisiunea făcută şi transferă definitiv Colegiului economic de stat administraţia domeniilor ecleziastice.

Clerul, în ansamblul lui, deşi vitregit, pleacă fruntea. Dar, la Rostov, arhiepiscopul Arsenie Maţievici se ridică, furibund, întru apărarea drepturilor sacre ale Bisericii. El aruncă anatema pe „toţi cei ce ridică mîna asupra templelor şi lăcaşurilor de cult şi vor să-şi însuşească bunurile oferite altădată Bisericii de către copiii Domnului şi de pioşii monarhi". Aceste din urmă cuvinte o vizează direct pe Ecaterina. Cînd află că arhiepiscopul, pe deasupra, cheamă poporul la revoltă contra „străinei" şi vorbeşte de „minunatul martir" Ivan al VI-lea, ea pune să fie arestat şi adus la Moscova. Este o lovitură îndrăzneaţă, căci arhiepiscopul e o înaltă personalitate a imperiului. La prima sa înfăţişare înaintea împărătesei, asistată de Grigori Orlov, de procurorul general Glebov şi de şeful poliţiei Şeşkovski, Arsenie izbucneşte în imprecaţii şi în blesteme biblice. Violenţa discursului său atinge asemenea culmi, încît Ecaterina, pare-se, şi-a astupat urechile pentru a nu-l mai auzi. Judecătorii speriaţi nu îndrăznesc să-l condamne pe acest profet cu barba neagră şi ochii săgetători. Dumnezeu, se gîndesc ei, nu le va ierta sentinţa împotriva unuia din cei mai elocvenţi servitori ai săi. Ei îi cer lui Bestujev să intervină pe lîngă Majestatea Sa pentru a o îndupleca. Dar ea se

împotriveşte. A ceda azi, înseamnă a recunoaşte că împărăteasa, care este capul pământesc al Bisericii ortodoxe, se înclină în faţa unuia din prelaţii săi. Şi, cum Bestujev insistă, ea îi răspunde: „La naiba! Sînteţi obosit! Duceţi-vă la culcare şi dormiţi bine!" Impresionat de fermitatea suveranei, Sfîntul Sinod îl predă pe arhiepiscop legii civile. Arsenie Maţievici este condamnat la degradarea şi la internarea într-o mînăstire, unde trebuie, prin ordin expres, să fie folosit la muncile cele mai grele: să care apă, să taie lemne[1].

În ceea ce o priveşte pe împărăteasă, aceste prime furtuni au oţelit-o. Cu cît e contestată mai mult, cu atît se simte deasupra oricărei contestări. S-ar zice că îşi trage legitimitatea din înseşi piedicile pe care le înfruntă. Zi de zi, prinde rădăcini tot mai adînci în pămîntul rusesc. Încă din acestă perioadă, şi-a ales stilul propriu de guvernare: un amestec de farmec şi duritate, de generozitate şi neîncredere. „Este un lucru curios de observat cum, în zilele de primire la curte, împărăteasa se străduieşte din răsputeri să le fie pe plac tuturor supuşilor, precum şi libertatea şi stăruinţa plictisitoare pe care mulţi şi le îngăduie pentru a-i vorbi de problemele proprii şi a-şi spune părerile", scrie baronul de Breteuil, la 9 ianuarie 1763. „Eu, care cunosc bine caracterul acestei prinţese şi o văd pretîndu-se cu o blîndeţe şi o graţie fără seamăn la toate acestea, pot să-mi dau seama cît o costă şi cît de obligată trebuie să se simtă, ca să le îndure". Iar o lună mai tîrziu: „Ea (Ecaterina) mi-a spus că, punînd piciorul în Rusia, a fost mereu preocupată să domnească aici singură... . Totuşi, mi-a mărturisit că nu este deloc fericită şi că trebuie să conducă oameni imposibil de mulţumit, că ea caută cu multă grijă să găsească o cale de a-i face pe supuşii săi fericiţi, dar simte că le trebuie mulţi ani pentru a se obişnui cu ea... Niciodată o curte n-a fost devorată de atîtea neînţelegeri." Şi apoi, la 19 martie: „Teama de a pierde ceea ce împărăteasa a avut îndrăzneala să ia este atît de bătătoare la ochi în felul ei de a fi zilnic încît nu există persoană mai importantă care să nu se simtă puternică faţă de ea. Semeţia şi trufia sa nu se mai fac simţite decît în aparenţa exterioară."

Cu timpul, Ecaterina s-a împlinit puţin. De înălţime puţin sub medie, ea îşi poartă capul atît de drept, încît unora le pare înaltă.

---

[1] După ce a petrecut patru ani într-o mînăstire, Arsenie Maţievici a fost răspopit şi, sub numele de Vral („mincinos şi vorbăreţ"), încarcerat în citadela din Reval. Aici a murit de foame şi de frig, în 1772.

Un observator englez, Richardson, îi face următorul portret:

„Împărăteasa Rusiei are o înălţime peste medie (?), este bine proporţionată şi graţioasă, dar cu tendinţe de îngrăşare. Are un ten frumos şi caută, totuşi, să-l înfrumuseţeze cu roşu, cum fac toate femeile din această ţară. Gura sa este bine conturată, are dinţi frumoşi; ochii albaştri au o căutătură iscoditoare... Trăsăturile-i sînt, în general, regulate şi plăcute. Judecată în ansamblu, i-ai atribui pe nedrept un aer masculin, dar nici n-ai putea spune că are în totalitate un aer feminin."[1]

La rîndul lui, Favier, secretarul ei francez, o descrie astfel: „Nu se poate spune că este o frumuseţe: talia îi este lungă şi fină, dar deloc suplă, o ţinută nobilă, un mers afectat şi puţin graţios, un piept îngust, un obraz prelung, mai ales bărbia, un veşnic surîs pe buze, gura scobită, un nas uşor acvilin, ochii mici... mai degrabă drăguţă decît urîtă, dar neinspirînd pasiune."[2]

Dacă nu eclipsează toate femeile de la curte prin frumuseţea sa, Ecaterina le domină uşor prin bogăţia culturii sale şi prin strălucirea conversaţiei. Lordul Buckingham, noul ambasador al Angliei, afirmă că, în domeniul ideilor, o prăpastie o separă de compatrioţii săi. „După toate observaţiile mele — scrie el într-un raport către curtea de la Saint-James — împărăteasa este, prin talentele sale, prin învăţătura sa şi prin aplicaţie, mult superioară tuturor în această ţară."

Răsplata Ecaterinei, cînd evadează dintre dosarele sale, sînt discuţiile cu străini de marcă. Foarte curînd, ea a înţeles că trebuie să-şi caute interlocutori din cercurile intelectuale europene, dacă vrea ca gloria sa să depăşească frontierele Rusiei. De aceea, *la nouă zile după lovitura de stat*, ea îl invită pe Diderot la Sankt-Petersburg, pentru a continua aici imprimarea *Enciclopediei*, a cărei editare tocmai a fost interzisă în Franţa, după ce primele şapte volume fuseseră deja publicate cu succes. Cu toată insistenţa ambasadorului Rusiei, Goliţîn, şi a contelui Şuvalov, Diderot refuză, pretextînd faptul că volumele următoare vor putea să apară la Neuchâtel. De fapt, nu are de gînd să-şi încredinţeze nici persoana, nici opera, capriciilor unei suverane instalate pe tron de atît de puţin timp şi într-un mod atît de suspect. La fel, d'Alembert, căruia Ecaterina îi oferă douăzeci de mii de ruble, ca leafă, un palat şi rangul de ambasador pentru a veni în Rusia să-şi continue lucrările

---

[1] Cf. Waliszewski, *Le Roman d'une impératrice*.

[2] Cf. Zoé Oldenbourg, *Carterine de Russie*, Paris, Gallimard, 1966.

enciclopedice şi să-i predea marelui-duce Pavel ştiinţele, literatura şi filozofia, refuză propunerea cu politeţe. Adevăratul motiv al rezervei sale îl mărturiseşte într-o scrisoare lui Voltaire. Făcînd aluzie la manifestul care atribuie moartea lui Petru al III-lea unei colici hemoroidale, el scrie: „Sînt mult prea predispus la hemoroizi; or, aceştia sînt prea periculoşi în această ţară (în Rusia) şi eu vreau să mă doară fundul în siguranţă."

Ofensată de această dublă respingere, Ecaterina îl primeşte cu mai multă amabilitate pe un oarecare domn Pictet, din Geneva, care vine din partea lui Voltaire. Bătrînul filozof de la Ferney este o „pildă de gîndire" pentru Ecaterina. El a publicat, chiar înaintea loviturii de stat, primele două volume din cartea sa *Histoire de Russie*, care este un omagiu pasionat adus geniului lui Petru cel Mare. Mai mult, se arată plin de interes faţă de începuturile pe scena politică ale acestei împărătese care protejează artele şi vrea să se imprime *Enciclopedia* în ţara sa. Cînd domnul Pictet, un adevărat uriaş, îi înmînează Ecaterinei un poem de Voltaire, care îi este dedicat, ea îşi stăpîneşte cu greu emoţia. Este, oare, posibil ca mîna celui mai mare scriitor al tuturor timpurilor să fi atins această hîrtie, să fi scris aceste rînduri regulate? Le citeşte şi inima i se înfioară de bucurie:

Dieu qui m'ôtez les yeux et les oreilles,
Rendez-les-moi, je pars au même instant!
Heureux qui voit vos augustes merveilles,
O, Catherine! Heureux qui vous entend!
Plaire et régner, c'est là votre talent;
Mais le premier me touche davantage.
Par votre esprit, vous étonnez le sage,
*Qui cesserait de l'être en vous voyant.**

Abia a plecat domnul Pictet, că Ecaterina ia pana pentru a-i răspunde:

„Am lăsat la o parte un teanc de jălbe, am mîncat fericirea mai multor oameni, într-atît eram de nerăbdătoare să citesc oda voastră. Dar nu mă căiesc. Nu există cazuist în imperiul meu, şi pînă acum acest lucru nu m-a supărat deloc. Dar, înţelegînd nevoia de a-mi

---

* „Doamne, tu care-mi iei puterea de-a vedea şi auzi,/Dă-mi-le înapoi, căci plec îndată!/Fericit cel ce te vede, augustă minunată,/O Ecaterina! Fericit cel ce te poate auzi!/A seduce şi a domni, iată al tău talent;/Dar ceea ce mai mult mă emoţionează,/Cu mintea ta, îl uimeşti pe înţelept,/Care, în faţa ta, de a mai fi încetează."

face datoria, am considerat că nu este cale mai bună decît să mă las în voia şuvoiului care mă duce şi să iau pana pentru a-l ruga pe domnul Voltaire, foarte serios, să nu mă mai laude înainte de a o fi meritat. Sînt în joc atît reputaţia sa, cît şi a mea. El va spune că nu depinde decît de mine să devin demnă de aceste laude, dar, în realitate, în imensitatea Rusiei, un an nu este decît o zi, cît o mie în faţa lui Dumnezeu. Iată scuza mea de a nu fi făcut încă binele pe care ar fi trebuit să-l fac... Regret astăzi, pentru prima dată în viaţa mea, că nu pot face versuri; nu pot să răspund la ale voastre decît în proză; dar pot să vă asigur că, din 1746, de cînd dispun de timpul meu, vă datorez foarte mult. Înainte de această perioadă, nu citeam decît romane; dar, din întîmplare, mi-au căzut în mînă lucrările voastre; de atunci, n-am încetat să le citesc şi nu mi-am mai dorit alte cărţi, care să nu fie la fel de bine scrise şi din care să nu poţi învăţa atît. Dar unde să le găseşti?"[1]

Această scrisoare deschide calea unei corespondenţe care va dura cincisprezece ani, pînă la moartea lui Voltaire. De la început, Ecaterina este conştientă că a găsit în el rapsodul ideal al virtuţilor sale. În cîteva luni, ea va deveni pentru el „Neasemuita", „Astrul cel mai strălucitor al Nordului", „Suverana inimii sale". El va comenta în termeni hiperbolici deciziile ei cele mai îndoielnice. O va asigura că versurile şi proza sa „nu vor fi niciodată întrecute", că el este „catherin", că va muri „catherin", şi că-i aşterne la picioare „adoraţia şi idolatria sa", că ea trebuie să-l considere ca pe „un bătrîn elveţian", „bătrînul solitar, pe jumătate francez şi jumătate elveţian", „bătrînul din Alpi", „bătrînul rus de la Ferney". Graţie lui, Ecaterina posedă, în inima Europei, o agenţie de publicitate ale cărei formule de efect zboară din salon în salon.

Cu toată sinceritatea, doreşte să fie demnă de elogiile pe care i le aduce el. Să guverneze ferm, după ideile liberale. Este oare posibil? Părăsind Moscova, în iunie 1763, mintea îi este plină de planuri. În trăsura care o duce, studiază cu Ivan Beţki, preşedintele Comisiei pentru grădini şi clădiri, proiectele unui azil de copii găsiţi, ale unei şcoli de moaşe, ale unui stabiliment de igienă populară şi ale unui institut de educaţie pentru fiicele de nobili. Cînd interlocutorul ei se îngrijorează din pricina cheltuielilor, ea îi închide gura, spunîndu-i că vor face economii în alte domenii. Cîteva luni mai tîrziu, prima piatră a azilului de copii găsiţi este pusă, zidurile şcolii de moaşe se

[1] Scrisoare din 15 octombrie 1763.

ridică, încep lucrările la fundaţiile institutului pentru tinere nobile, care va deveni faimosul Institut Smolnîi. În acelaşi timp, Ecaterina aduce coloni germani pentru a cultiva pămînturile mănoase ale Ucrainei şi ale Volgăi; îi scuteşte de serviciul militar, le acordă un capital de instalare, fără dobîndă, pe timp de zece ani, îi scuteşte de orice impozit timp de treizeci de ani şi le garantează practicarea religiei lor. Prezenţa, pe pămînt rusesc, a acestor colonii de muncitori străini, cinstiţi, sobri şi activi, ar trebui, după părerea ei, să-i incite pe mujici să-şi îmbogăţească, urmîndu-le exemplul, metodele de exploatare a pămîntului şi modul de viaţă. Dar aceasta înseamnă a uita, pe de o parte, forţa de inerţie a unui popor cu obiceiuri adînc împămîntenite, iar, pe de altă parte, starea de aservire a iobagului faţă de boier. În loc să-l admire pe ţăranul german stabilit alături de el, ţăranul rus se va mulţumi să-l invidieze sau să-l urască. Ecaterina cheamă, de asemenea, în Rusia, medici, dentişti, arhitecţi, ingineri, meşteşugari originari din cele patru colţuri ale Europei. Ea suprimă intervenţia statului în comerţ. Oricine vrea să exporte gudron, seminţe de in, ceară, seu, fier, cînepă, caviar, sau potasă, trebuie să fie încurajat de către Administraţie. Negustorii primesc ordinul de a se grupa în corporaţii, pentru a lupta împotriva dezordinii şi a apatiei negoţului şi pentru a promova spiritului de iniţiativă. Este instituită o comisie de finanţe pentru a veghea la refacerea numeroaselor monede aflate în circulaţie în imperiu; o altă comisie studiază mijloacele de combatere a corupţiei în afaceri; o a treia comisie se ocupă de reforma armatei, de crearea de arsenale, cazărmi şi de construirea unor drumuri cu destinaţie militară. Ecaterina asistă la majoritatea şedinţelor, ia cuvîntul, îşi pierde răbdarea, îi pune pe consilierii săi să grăbească lucrările. Sînt atîtea de făcut, timpul este măsurat şi Rusia atît de mare!

În vreme ce reorganizează ţara în interior, ea nu pierde din vedere evenimentele din lumea occidentală. În Polonia, viaţa lui August al III-lea nu atîrnă decît un fir. Stanislaw Poniatowski aşteaptă în culise, docil, deciziile împărătesei „salc". Ca o măsură de precauţie, ea a masat treizeci de mii de ostaşi la frontiera poloneză. Cincizeci de mii stau în rezervă. Dar care va fi atitudinea Berlinului şi a Vienei? Dar cea a Versailles-ului? Şi cea a Londrei? Este conştientă de faptul că joacă o partidă grea, contra unor adversari care-şi ţin cărţile ascunse. Polonia este o ţară haotică, primitivă, dominată de o nobilime orgolioasă. Cîteva familii de latifundiari domnesc peste o ţărănime liberă de drept, dar, în fapt, atît de

sărmană încît pare a fi o comunitate de sclavi. Biserica catolică străluceşte. Acest popor ciudat este guvernat de o Dietă care alege un rege. Dieta dispune de *liberum veto*, un singur vot negativ putînd anula orice decizie. Dar dacă un partid învins la vot doreşte cu orice preţ să-şi impună voinţa, el formează, cu miliţiile private ale membrilor săi, o „Confederaţie"; aceasta, cînd e destul de puternică, sfîrşeşte prin a triumfa asupra opoziţiei legale. Astfel, rivalitatea între marile familii poloneze întreţine în ţară un climat de anarhie, pe care Ecaterina îl consideră „propice". Frederic al II-lea i-a comunicat nu de mult că îi dă toată libertatea să-şi susţină propriul candidat la tronul Poloniei, cu condiţia ca această intruziune în afacerile unui stat vecin să nu provoace un nou război. Ea îi răspunde: „Voi face un rege, cu cît mai puţin zgomot posibil." Şi, în umbră, continuă să cumpere alianţe, conştiinţe printre cei mai puternici demnitari polonezi.

Într-o seară, în timp ce stătea liniştită la taclale într-un cerc de intimi, Grigori Orlov se apropie de ea şi-i murmură la ureche o veste care o tulbură. Tocmai a sosit un curier: regele Poloniei a murit, la Dresda. Ea îşi concediază invitaţii şi se retrage în cabinetul său pentru a reflecta. Peste noapte, primeşte un al doilea curier: de la Berlin, Frederic al II-lea, neliniştit, îi cere împărătesei să-i spună ce are de gînd să facă. Să-l propulseze pe Stanislaw Poniatowski, evident! Îndrăgostit de Ecaterina, el va fi un suveran docil. Numai să nu intervină cu armata Franţa şi Austria. Ecaterina aşteaptă, cu febrilitate, reacţia taberei opuse. Dar Versailles-ul ezită, în ciuda raporturilor lui Breteuil privind „ambiţia neînfrînată" a împărătesei. Iar Viena este intimidată de concentrarea trupelor ruseşti. Foarte repede, Ecaterina înţelege că şi-a păcălit adversarii simulînd o hotărîre foarte fermă. Perfect. Cu o mînă singură, ea adună mizele de pe masa verde. Stanislaw Poniatowski este ales rege al Poloniei de către Dieta poloneză, la 26 august 1764, sub numele de Stanislaw-August. Îndată, el trebuie să accepte o alianţă polono-rusă contra Turciei, o rectificare a frontierelor în favoarea Rusiei şi admiterea creştinilor ortodocşi în toate funcţiile publice. Iată ce s-a ales din independenţa acestei naţiuni mîndre. Aservită Rusiei, Polonia este pregătită pentru viitoarele împărţiri. Este primul succes internaţional al Ecaterinei.

Ea călătoreşte prin Kurlanda şi „victoria sa poloneză" i se pare încă nesigură, cînd află, la Riga, în seara unei zile de sărbătoare, o altă veste, atît de gravă încît rămîne trează o parte din noapte. A

doua zi nu apare în public, decomandă ultimele petreceri şi îşi grăbeşte plecarea. Sosită la Ţarskoie Selo, îl convoacă pe Panin şi-l ia la întrebări. Este posibil ca Ivan al VI-lea să fi fost asasinat? Ce s-a petrecut, de fapt, la Schlüsselburg? Cine este acest Vasili Mirovici, despre care n-a auzit vorbindu-se niciodată? Panin îi prezintă primele elemente ale anchetei. Potrivit acestor documente, Vasili Mirovici este un locotenent de douăzeci şi patru de ani, sărac, ambiţios, jucător, spadasin, plin de datorii, exaltat. Se trage dintr-o familie ucraineană ale cărei averi au fost confiscate de Petru cel Mare, pentru participarea la trădarea lui Mazeppa. Venind la Sankt-Petersburg, a sperat, mai întîi, să obţină restituirea domeniilor sale sau, cel puţin, o îmbunătăţire a soartei sale. De ce n-ar putea şi el, ca şi Orlovii, să cucerească glorie şi avere în preajma împărătesei? Dar toate jalbele sale rămîn fără răspuns. În sferele sus-puse i se ignoră pînă şi existenţa, ceea ce-l umple de amărăciune şi chiar de revoltă. Începe să-i încolţească în minte ideea unei lovituri de stat. Şi iată că este numit, pentru un timp, de serviciu la Schlüsselburg. Imediat, este intrigat de arhitectura acestei fortăreţe, cu incinta sa interioară, unde veghează o gardă specială, niciodată schimbată. Doi ofiţeri legaţi prin jurămînt, Vlasiev şi Cekin, sînt în permanenţă în serviciul prizonierului numărul 1. Aceşti gardieni excepţionali sînt, de fapt, de plîns, tot atît cît şi captivul pe care-l păzesc. Ca şi el, n-au nici o legătură cu lumea din afară. Sînt, şi ei, nişte fiinţe zidite de vii. De nenumărate ori l-au implorat pe Panin să-i înlocuiască. „Sîntem la capătul puterilor!" Panin i-a sfătuit să aibă răbdare. Dar care este identitatea necunoscutului fără chip? Mirovici încearcă să afle. Încet, încet, la corpul de gardă, limbile se dezleagă faţă cu el. Află cu stupefacţie că numărul 1 este, fără nici o îndoială, „Ivanuşka", împăratul-martir Ivan al VI-lea. Încoronat în leagăn, apoi aruncat în închisoare în fragedă copilărie, nefericitul, aproape gol, muritor de foame, zace într-o celulă rece şi întunecată, cînd ar fi trebuit să domnească în strălucire de purpură şi aur peste cel mai întins imperiu din lume. Nu-l vede nimeni niciodată, se ştie numai că are douăzeci şi trei de ani şi o barbă roşcată, că este foarte slab şi foarte prăpădit, că are mintea slabă, că se bîlbîie, că a învăţat să citească pe cărţi de rugăciuni, că i se întîmplă să discute cu cei doi gardieni personali şi aceştia îşi bat joc de el, îl dispreţuiesc, că, uneori, exasperat de sarcasmele lor, îi înjură şi le azvîrle în cap castronul său de cositor, strigîndu-le că el este împărat. Totuşi, nu

cere nici măcar să vadă lumina soarelui. Cînd, vara trecută, a fost transferat la Keksholm, din ordinul Ecaterinei, i s-a acoperit capul cu un sac. În fond, el nici nu-şi imaginează că există un alt univers pentru el în afara acestui puţ de piatră, a acestei ferestre cu gratii dese, cu geamul mînjit cu var, a acestei gamele turtite şi a acestor gardieni duşmănoşi. Spaţiul larg, aerul proaspăt, vîntul, jocurile, dragostea, călăritul printr-o pădure, rîsul unui prieten, — la toate acestea el nici nu poate să viseze măcar. Oricît de mult în urmă ar merge amintirile sale, pentru el nu există decît singurătate, urîţenie şi brutalitate. Aceste gînduri îl obsedează pe Mirovici în timpul nopţilor lungi de gardă la Schlüsselburg. La început, el nu este mînat decît de interesul său personal. Dacă îi reuşeşte lovitura, devine un nou Grigori Orlov. Apoi, încetul cu încetul, se convinge singur că Dumnezeu i-a încredinţat o misiune sfîntă. În exaltarea lui, îi împărtăşeşte proiectul său unui camarad: Apollo Uşakov. Împreună, ei vor ridica la răscoală garnizoana fortăreţei, îl vor elibera pe „Ivanuşka" şi vor face să fie proclamat împărat. Siguri de izbîndă, depun jurămînt într-o biserică şi întocmesc un manifest pentru a justifica acţiunea lor. Momentul este bine ales, pentru că ţarina se pregăteşte de o călătorie prin Kurlanda. Dar Uşakov se îneacă din întîmplare, chiar în ajunul zilei alese pentru asalt. Dacă nu cumva s-a sinucis! Mirovici decide să acţioneze de unul singur. Este încredinţat, în sinea lui, de simpatia soldaţilor de la Schlüsselburg, care au, cei mai mulţi, un fel de afecţiune mistică pentru prizonierul numărul 1. În noaptea de 4 spre 5 iulie 1764, în timp ce este de gardă la fortăreaţă, el le ţine un discurs oamenilor săi, le ordonă să-l elibereze pe adevăratul împărat, să-şi încarce puştile şi să-şi pregătească un mic tun. Alertat de zgomot, comandantul Schlüsselburgului apare în halat. Mirovici îl doboară cu patul puştii, urlînd: „De ce-l ţii pe împăratul nostru prizonier?" şi se repede spre cazematele unde se află garda permanentă. Izbucnesc împuşcături din ambele părţi. În faţa tunului îndreptat spre ei, garda permanentă depune armele. Calea este liberă. În galerie, Mirovici îl întîlneşte pe Cekin, îl apucă de braţ şi strigă: „Unde este împăratul?" Cekin îi răspunde imperturbabil: „Noi avem o împărătească şi nu un împărat!" Furios, Mirovici se năpusteşte asupra lui şi-i ordonă să deschidă uşa celulei prizonierului numărul 1. Cekin se execută. Este întuneric. Se aduce un felinar. Pe jos, într-o baltă de sînge, zace un corp omenesc, ciopîrţit de lovituri de spadă. Împăratul Ivan al VI-lea, asasinat. Încă mai mişcă puţin şi

horcăie. Disperat, Mirovici se aruncă asupra lui, îl strînge în braţe, îi sărută mîinile şi picioarele, plîngînd în hohote. Un spasm mai violent ca celelalte. Totul s-a terminat. Ivan al VI-lea nu mai este. Vlasiev şi Cekin stau deoparte, tăcuţi, indiferenţi. Nu se simt vinovaţi cu nimic. Auzind împuşcăturile, ei au executat ordinul dat de Elisabeta, confirmat de Petru al III-lea, înnoit de Ecaterina a II-a: a nu preda viu prizonierul numărul 1. De altfel, Mirovici nu pare să-i duşmănească pe ucigaşi. Nici nu-i ia în seamă. Cadavrul este pus pe un pat şi transportat în curte. În faţa soldaţilor adunaţi, Mirovici pune să bată toate tobele şi dă Majestăţii Sale onorurile militare. Apoi spune: „Priviţi-l, fraţilor, pe împăratul vostru Ivan Antonovici. Acum am dat de mare necaz. Eu voi fi acela care voi suferi. Voi sînteţi nevinovaţi. Voi nu ştiaţi ceea ce voiam să fac. Trebuie să iau asupra mea întreaga răspundere şi să suport orice pedeapsă." Aflînd detaliile execuţiei, Ecaterina încearcă un sentiment complex de uşurare şi de stînjeneală. Ca şi în cazul asasinării soţului ei. „Căile lui Dumnezeu sînt minunate şi de nepătruns", îi va spune ea lui Panin. „Providenţa mi-a arătat clar graţia sa, ducînd această treabă la bun sfîrşit."[1] Evident, pentru un „cap filozofic", chiar încoronat fiind, masacrarea este întotdeauna un act reprobabil. Totuşi, gîndeşte Ecaterina, sînt împrejurări în care raţiunea trebuie să precumpănească asupra moralei. Ordinul de a-l ucide pe prizonier, în caz de tentativă de răpire, era logic, pentru că eliberarea sa ar fi constituit un pericol pentru tron. Acest nebun de Mirovici, precipitînd evenimentele, a curăţit terenul. Graţie lui şi celor două gărzi care au aplicat atît de bine ordinele imperiale, Ecaterina respiră mai uşurată. Sigur, o vor face din nou răspunzătoare de o moarte care-i serveşte interesele. Dar ea nu este direct implicată în asasinat. Poate chiar să-l dezaprobe public. Astfel, avantajele acestei întîmplări depăşesc cu mult inconvenientele. Bineînţeles, nu poate fi vorba pentru Ecaterina să-l sustragă pe Mirovici aparatului de justiţie, cum a făcut pentru fraţii Orlov. O asemenea indulgenţă, dacă s-ar repeta, ar fi interpretată de către opinia publică ca o mărturisire de complicitate. Mirovici este interogat de Comisia secretă şi Ecaterina, revenită la Sankt-Petersburg, ia cunoştinţă de actele dosarului. Ea găseşte aici „manifestul" redactat de inculpat. Acest document, de o violenţă nemaiauzită, o acuză de a nu fi decît o uzurpatoare, de a-şi fi otrăvit soţul, de a

[1] Bibasov, *Istoria Ecaterinei a II-a.*

se fi legat, „din frivolitatea firii sale", cu un ofiţer fără scrupule, Grigori Orlov, şi de a intenţiona chiar să-l ia de bărbat. Pentru Ecaterina, aceste reproşuri nu sînt o surpriză. Ea îşi dă seama că o mare parte din supuşii săi gîndesc la fel. Neavînd încotro, acceptă povara nepopularităţii. Dar va şti să scape de ea cu ocazia unei sărbători.

Mirovici este condamnat la moarte. Sentinţa nu surprinde nici poporul, nici curtea. Este însă de mirare că rolul principalului complice, Uşakov, nu a fost nici măcar amintit în cursul anchetei. Acesta este bănuit de a fi fost plătit pentru a-l incita pe Mirovici la actul său nesăbuit şi de a fi simulat apoi sinuciderea, pentru a dispărea înainte de începerea răzmeriţei. Ar fi fost deci un instrument al puterii, un agent al Ecaterinei. În orice caz, fiecare se gîndeşte că vinovatul va fi graţiat în ultimul moment, aşa cum se întîmpla cu criminalii de stat, sub domnia Elisabetei. Ostermann nu a primit, oare, îndurarea împărătească, atunci cînd avea deja capul aşezat pe butuc? Poate şi lui Mirovici îi dă curaj amintirea acestui precedent. El urcă pe eşafod cu siguranţa liniştită a unui iluminat. Mulţimea îngrămădită în piaţă aşteaptă, într-o linişte religioasă, sosirea curierului Majestăţii Sale, purtător al unui ordin de comutare a pedepsei. Dar nu apare nici un curier. Călăul ridică securea. În momentul în care fierul se abate pe ceafa condamnatului, un suspin îngrozit scapă din toate piepturile. După spusele unui martor, poetul Derjavin, se pare că piaţa întreagă a fost zguduită. Parapeţii unui pod se prăbuşesc sub presiunea mulţimii. Corpul condamnatului este apoi ars, pentru a nu putea reînvia niciodată. Cîţiva soldaţi, care l-au urmat pe locotenent în revolta sa, sînt condamnaţi să treacă de la trei pînă la zece ori printre vergile unui şir format din o mie de camarazi de-ai lor, aleşi dintre cei mai robuşti. Ecaterina nu a iertat. Începînd din această zi, pentru numeroşi dintre supuşii săi ea nu va mai fi măicuţa milostivă.

Vlasiev şi Cekin sînt răsplătiţi pentru loialitatea şi zelul lor. Ei confirmă, într-un raport oficial, vizibil inspirat de împărătească, că prizonierul numărul 1 era un înapoiat, incapabil să pună două idei cap la cap, o epavă umană a cărei moarte n-ar trebui să întristeze pe nimeni.

Diplomaţii străini sînt stupefiaţi, dar continuă să surîdă profesional acestei suverane răspunzătoare de două regicide în doi ani. Bérenger scrie, în raportul său din 20 iulie 1764: „Împărăteasa este bănuită de a fi premeditat şi ordonat asasinatul!... Ce femeie,

Monseniore, această împărătească Ecaterina! Ce teatru această Rusie!" Iar la 7 august: „Momentul şi circumstanţele acestui asasinat fac să fie bănuită ţarina de a-l fi instigat pentru a scăpa de un motiv de permanentă nelinişte." La rîndul său, contele Sacken, ambasadorul Saxei, raportează, în aceeaşi zi, guvernului său: „Poporul crede că această piesă n-a fost jucată decît pentru a se lepăda în mod decent de prinţul Ivan."

Pentru a răspunde valului de suspiciune care creşte în ţară şi peste hotare, Ecaterina publică, la 17–28 august, un manifest justificativ. Acest document precizează că Ivan, pretendent nelegitim, a fost, din fragedă copilărie, „lipsit de minte şi de judecată umană", că Mirovici voia să-l împingă în prim-plan profitînd de pe urma unei „sîngeroase răzmeriţe populare" şi că Vlasiev şi Cekin au acţionat pentru „a salva liniştea publică".

Manifestul nu convinge însă pe nimeni. „Ruşii, cînd sînt între patru ochi, — scrie Sacken — critică fără menajamente conţinutul şi expresiile manifestului." De asemenea: „Mi s-a spus cu certitudine că unii oameni din popor s-au rugat pentru sufletul lui Mirovici, ca pentru un martir, şi asta chiar pe locul execuţiei."

Doamna Geoffrin declară regelui Stanislaw: „Consider că ea (Ecaterina) a publicat manifeste ridicole asupra morţii lui Ivan. Nu era deloc obligată la aşa ceva. Procesul lui Mirovici a fost suficient."

Ea îndrăzneşte să-i scrie chiar şi Ecaterinei: „Cred că dacă m-aş fi aflat eu pe tron, aş fi făcut ceea ce aş fi considerat că este în interesul poporului meu, şi al meu, fără să public manifeste asupra conduitei mele. Aş fi lăsat să vorbească faptele şi aş fi impus tăcere penei mele."

Ecaterina ripostează: „Sînt tentată să spun că înţelegeţi acest manifest tot atît cît vede orbul culorile. El nu a fost conceput pentru puterile străine, ci pentru a informa publicul rus asupra morţii lui Ivan; era necesar să se explice cum a murit... Dacă n-aş fi făcut aceasta, s-ar fi confirmat zvonurile răuvoitoare răspîndite de către miniştrii diferitelor curţi, care au faţă de mine doar invidie şi ostilitate... La voi este criticat acest manifest; la voi a fost criticat şi bunul Dumnezeu; iar aici sînt criticaţi, uneori, francezii. Dar nu este mai puţin adevărat că aici, acest manifest şi căderea capului criminalului au făcut să se stingă toate aceste critici. Deci, ţelul a fost atins şi manifestul meu şi-a atins scopul: *ergo*, el a fost bun."

În ciuda acestei superbe pledoarii, prietenii Ecaterinei, în străinătate, suportă greu şocul decepţiei. Voltaire notează: „Cazul lui Ivan a fost rezolvat într-un mod atît de atroce, încît ai fi jurat că acest lucru a fost făcut de habotnici." D'Alembert adaugă: „Este tare neplăcut să fii obligat să te debarasezi de atîţia oameni şi să publici după aceea texte că-ţi pare foarte rău, dar că nu e vina ta." Dar, puţin cîte puţin, filozofii se calmează şi acceptă raţiunea de stat. Admiraţia pe care o au pentru îndepărtata şi generoasa Ecaterina îi îndeamnă la un fel de indulgenţă resemnată. Pentru a înlătura scrupulele lui Voltaire, d'Alembert îi citează acest proverb: „E mai bine să-l ucizi tu pe diavol înainte ca diavolul să te ucidă pe tine." Şi precizează: „Sînt de acord cu dumneavoastră că filozofia nu trebuie să se laude prea mult cu asemenea elevi! Da' ce vreţi? Trebuie să-ţi iubeşti prietenii, cu defectele lor cu tot." Voltaire nu cere decît să se lase convins şi să uite aceste „nimicuri". „Sînt probleme de familie în care nu mă amestec", spune el. Înştiinţat de sentimentele înţeleptului de la Ferney, Horace Walpole îi scrie doamnei du Deffand: „Voltaire îmi provoacă silă cu Ecaterina lui." Iar ducesa de Choiseul: „Iat-o curată ca zăpada (pe Ecaterina); ea este dragostea supuşilor săi, gloria imperiului său, admiraţia universului, minunea minunilor." „În saloanele pariziene şi londoneze, Voltaire şi „Cateau" a sa sînt puşi în aceeaşi oală.

Din afundul palatului său, Ecaterina scrutează şi apreciază grosimea norilor. Furtuna se va potoli curînd, este sigură. Un adevărat suveran trebuie să ştie să privească dincolo de spuma zilelor, către linia de orizontului. Lui Panin, care se plînge de reaua voinţă a lumii faţă de Majestatea Sa, ea îi replică: „Atît timp cît nu este vorba decît de mine, sînt indiferentă la tot ce s-ar putea născoci. Nu încep să mă înfierbînt decît dacă onoarea Rusiei este în joc."[1]

Cei doi principali rivali o dată îndepărtaţi, mai rămîne un al treilea: propriul fiu al Ecaterinei, marele-duce Pavel, moştenitorul tronului. În lipsa lui Petru al III-lea şi Ivan al VI-lea, asasinaţi şi unul şi celălalt, nu cumva speranţele duşmanilor ţarinei se vor îndrepta acum către acest copil de zece ani? Desigur, pentru ea nu se pune problema suprimării lui. În felul ei, ea îl iubeşte şi se alarmează sincer la cele mai mici indispoziţii ale lui. Dar, înainte de a fi mamă, ea este împărătească. Exerciţiul puterii este raţiunea ei de a fi. Atît timp cît va trăi ea, nimeni altcineva nu trebuie să

[1] Cf. M. Lavater-Sloman, *Catherine II et son temps*, Paris, Payot, 1952.

domnească peste Rusia. Pavel va trebui să crească în umbra ei, ca un copil instruit, dar supus. Ca un succesor posibil, nu ca un concurent deghizat. Cu toate numeroasele sale ocupaţii, ea îşi face timp pentru a petrece, zilnic, cîteva minute cu el, în camera sa; se apleacă asupra jocurilor lui, îi supraveghează lecturile, încearcă să-l îmblînzească. Sarcină dificilă, căci băiatul e nervos, plăpînd, ciudat, susceptibil, pradă convulsiilor. Gelos pe Grigori Orlov, el i-o spune mamei sale. Ea îl liniştește. El suferă în taină din cauza urîţeniei lui. Figura lui, altădată încă fragedă şi fermecătoare, cu năsucul cîrn şi părul blond, a devenit o mască înspăimîntătoare, cu nările turtite şi buze groase. Să semene oare cu Petru al III-lea, deşi nu este fiul lui? Ecaterina este neliniştită pentru viitor. Cu atît mai mult cu cît Pavel a început să le pună întrebări celor din jur asupra împrejurărilor morţii tatălui său şi asupra propriilor lui şanse de a domni. Încunoştinţat de aceste conversaţii de către valetul de cameră al copilului, Bérenger îi scrie ducelui de Praslin: „Acest tînăr prinţ (Pavel) dă semne de predispoziţii sinistre şi periculoase. Aşa cum se ştie, mama sa nu-l iubeşte deloc şi, de cînd domneşte, ea refuză cu prea puţin tact orice semne de tandreţe pe care i le dăruia înainte... El întreba, acum cîteva zile, de ce a fost omorît tatăl său şi de ce i-au dat mamei sale tronul, care îi aparţinea lui de drept. Şi mai spunea că, atunci cînd va fi mare, va şti el să ceară socoteală pentru toate astea. Se pare, Monseniore, că acest copil îşi permite prea des asemenea vorbe, pentru ca ele să nu fie repetate împărătesei. Or, nimeni nu se îndoieşte că această prinţesă va lua toate măsurile posibile pentru a le preîntîmpina efectul."

CAPITOLUL XV

„LEGISLOMANIA"

O epidemie de variolă care a făcut ravagii în ţară, în primăvară, o determină pe Ecaterina să viseze la introducerea vaccinării în Rusia. Ce glorie pentru domnia ei dacă, devansînd Franţa, va reuşi să impună această măsură unei naţiuni pe care mulţi o consideră retrogradă! Ea discută cu baronul Cerkasov, om de bun-simţ şi de cultură, preşedinte al Institutului de igienă. Ca şi ea, el crede în această recentă şi minunată descoperire a ştiinţei. Dar o pune respectuos în gardă pe Majestatea Sa împotriva reacţiei supuşilor săi. Chiar şi cei mai evoluaţi dintre ei vor fi îngroziţi, spune el, la ideea de a primi în organismul lor germenii unei infecţii care, în principiu, ar trebui, să le sporească rezistenţa la boală. Partizanii „inoculărilor" sînt rari în lume. Doar cîţiva filozofi şi savanţi propovăduiesc binefacerile „lanţetei diabolice". Frederic al II-lea, căruia Ecaterina îi împărtăşeşte proiectul său, o imploră să renunţe de teama unui dezastru. Grigori Orlov îi vorbeşte de ura care se va stîrni contra ei, la curte şi în popor, dacă experienţa eşuează. Cum s-ar putea justifica ea cu sute de cadavre nevinovate în seamă? I se vor imputa chiar morţile cele mai naturale! Ecaterina hotărăşte atunci să se supună singură unei încercări prea riscante pentru alţii. Cerkasov primeşte ordinul de a aduce din Anglia un bun specialist. Înspăimîntat de responsabilitatea care îi apasă pe umeri, Cerkasov o imploră pe Majestatea Sa să mai reflecteze. Ce se va întîmpla cu el în cazul unui sfîrşit fatal? Sau dacă împărăteasa ar fi desfigurată de acele oribile pustule? Ea izbucneşte în rîs. Pericolul, îl cunoaşte ea prea bine. Încă din copilărie, ea nu se teme de nici o boală mai mult ca de variolă. Dar pentru că i se oferă o şansă de a învinge şi de a-i convinge şi pe alţii prin exemplul său, ea e gata să plătească cu viaţa. Întotdeauna şi în toate ea vrea să fie în frunte, în prima

linie, sfidînd destinul, atrăgînd privirile. Ea îşi menţine hotărîrea. Din dragoste pentru poporul său, vor spune unii. Din sete de celebritate, vor spune alţii. În mare secret, Cerkasov, îl face să vină de la Londra pe faimosul Thomas Dimsdale, propovăduitorul metodei inoculării variolei. Abia sosit la Sankt-Petersburg, în octombrie 1764, medicul îşi pregăteşte intervenţia. La curent cu intenţiile împărătesei, apropiaţii săi se întristează, plîng şi se roagă. Într-o dimineaţă, apucîndu-şi lanţeta, Thomas Dimsdale incizează uşor augustul braţ care e întins spre el. Din camera împărătesei, vestea se răspîndeşte în toată curtea. Emoţia este atît de vie de parcă Majestatea Sa ar fi jurat să se omoare. Grigori Orlov cere să fie şi el inoculat de îndată, pentru a împărtăşi pînă la capăt soarta celei căreia îi datorează strălucirea sa. În cele nouă zile care urmează, toţi îşi fac griji, îl blestemă pe şarlatanul englez şi văd Rusia în doliu după suverana sa. Numai Ecaterina îşi păstrează sîngele rece. Chiar înainte ca perioada critică să fi expira., ca dovadă a interesului pe care îl poartă progresului, ea creează o Academie de Ştiinţe mărită după directivele sale. În scrisoarea de înfiinţare, redactată de ea însăşi, în timp ce aşteaptă încă rezultatele „inserării" variolei, ea declară: „Oricine a dobîndit pregătirea necesară poate deveni, chiar dacă a fost pînă acum iobag, membru al Academiei. Toţi aceşti membri, adjuncţii precum şi academicienii, la fel ca şi copiii lor şi descendenţii acestora, rămîn pentru totdeauna oameni complet liberi; nimeni nu are dreptul să facă din ei sau din descendenţii lor din nou iobagi."

Este adevărat, existau atunci în Rusia iobagi pe care stăpînii lor i-au încurajat să se cultive pentru a deveni secretari, pictori, muzicieni, actori sau preoţi. Dar numărul lor este infim şi, proclamînd că aceia dintre ei care vor fi numiţi în Academie vor scăpa *ipso facto* de robie, Ecaterina nu riscă să zdruncine bazele societăţii. De acelaşi amestec de preocupări sociale şi cinism inconştient dă dovadă şi în întemeierea Azilului de copii găsiţi. Programul de studii prevede, în principal, învăţarea meseriilor manuale: „Băieţii vor începe să lucreze în agricultură şi grădinărit, în timp ce fetele vor învăţa să gătească, să facă pîine etc., după exemplul femeilor preaslăvite în Evanghelie sau al femeilor harnice cîntate de Homer... Astfel, vom vedea apărînd o generaţie de oameni la care trîndăvia, neglijenţa, lenea şi toate defectele pe care le generează aceste vicii vor fi necunoscute." Decretul de înfiinţare a acestui stabiliment precizează că toţi elevii vor fi declaraţi liberi la sfîrşitul studiilor şi

că nimeni nu va putea „să şi-i însuşească, nici aservi" şi că ei vor transmite această „libertate" urmaşilor lor: „Elevii noştri nu vor fi deci sclavi, ocnaşi pe care să-i putem folosi la galere, la muncile din mine şi la alte utilizări asemănătoare." E ca şi cum ar spune că cel mai bun mijloc pentru un iobag de a hărăzi copiilor săi o soartă mai de invidiat decît a sa este acela de a-i abandona. Deci, celor orfani, avantajele independenţei. Încîntată de găselniţa sa, Ecaterina indică, în expunerea de motive a decretului: „Nu există decît două stări în imperiul Rusiei, nobilimea şi iobăgimea, dar, prin privilegiile acordate acestor stabilimente, elevii noştri şi urmaşii lor vor fi liberi pentru totdeauna şi vor alcătui starea a treia."[1] Aceasta nu o împiedică însă ca, în acelaşi timp şi cu aceeaşi seninătate, să extindă iobăgia şi în Ucraina. Ţăranii acestei provincii nu vor mai avea dreptul să părăsească pămîntul lor. Postul de hatman al Ucrainei este desfiinţat. Rusia centrală îşi consolida, peste tot, legea sa de fier.

Zilele trec şi împărăteasa nu prezintă nici o tulburare după inocularea făcută. Ea se preface a nu fi deloc surprinsă. În jurul ei, toţi îi laudă curajul. Tuturor, ea le apare ca personificarea radioasă a ştiinţei. Slujbe de mulţumire sînt celebrate în biserici. Din cele mai îndepărtate provincii sosesc mesaje de felicitare şi de adorare. Cerkasov şi Dimsdale sînt ridicaţi în slavi. Acum, toţi curtenii cer să fie vaccinaţi. La porunca mamei sale, marele-duce Pavel se supune regulii. Drept recompensă pentru serviciile sale, Dimsdale este făcut baron, numit consilier de stat gratificat cu o pensie de cinci mii de livre. Micul Aleksandr Markov, în vîrstă de şapte ani, care a furnizat limfa pentru inocularea Ecaterinei, primeşte nobleţe ereditară şi dreptul de a se număra printre protejaţii personali ai împărătesei, sub numele de „Ospenîi", „purtătorul de variolă"[2]. Din Rusia, entuziasmul cucereşte străinătatea. Detractorii Ecaterinei recunosc că, în această chestiune, ea a marcat un punct. Opinia publică, atît de schimbătoare, este gata să-i ierte loviturile de sabie care l-au străpuns pe Ivan al VI-lea, pentru lovitura de lanţetă de care şi-a lăsat zgîriat braţul. Voltaire, triumfător, scrie suveranei „sale":

„Ah! Doamnă, ce lecţie a dat Majestatea Voastră imperială tinerilor noştri sclivisiţi francezi, înţelepţilor noştri dascăli de la Sorbona, esculapilor noştri de la şcolile de medicină! V-aţi lăsat

[1] Cf. Olga Wormser, *Catherine II*, Paris, Seuil, 1962.

[2] Familia cu acest nume a ocupat, mai apoi, în Rusia, o poziţie înaltă.

inoculată cu mai puţine fasoane decît face o călugăriţă pentru o clismă. Prinţul imperial a urmat exemplul vostru. Domnul conte Orlov merge la vînătoare, în zăpadă, după ce a pus să i se administreze variola. La fel ar fi procedat Scipion, dacă această maladie, venită din Arabia, ar fi existat în timpul său."

Generalului Brown, guvernatorul Livoniei, care o felicită şi el pe împărăteasă pentru temeritatea sa, ea îi răspunde cu o modestie liniştită: „Cinstitul şi priceputul doctor Dimsdale, compatriotul vostru, face ca la Sankt-Petersburg toată lumea să capete curaj şi nu există casă mare în care el să nu aibă vreun client pentru meşteşugul său."[1]

Mai rămîne să extindă această practică din capitală în provincie, de la curte la mulţime. Din rapoartele pe care le primeşte Ecaterina, perspectivele sînt bune. Poporul a suferit prea mult de pe urma acestor epidemii care se repetau cu regularitate pentru a nu înţelege avantajele inoculării. Ceea ce măicuţa Ecaterina a avut curajul să îndure pentru a se păzi de variolă, nici unul dintre supuşii săi nu are dreptul să refuze. Această chestiune fiind rezolvată, Ecaterina se apucă de alte inovaţii. Are patima reformelor. Pasiunea ei este de a plămădi aluatul dens al Rusiei. Împreună cu Ivan Beţki, ea stabileşte un „Regulament general pentru educaţia copiilor de ambele sexe", inspirat de ideile lui Locke şi ale lui Jean-Jacques Rousseau. Încredinţîndu-şi copiii şcolii, părinţii vor trebui să-şi ia angajamentul de a nu-i retrage „sub nici un pretext". Dar unde să găseşti pedagogi? Ecaterina îl însărcinează pe Schlözer să aducă din străinătate toate capetele luminate care ar accepta să transmită din ştiinţa lor micilor ruşi purtători de mari nume. Trebuie găsiţi repede. Chiar dacă nu sînt dintre cei mai iluştri. Organizînd instituţia corpului de cadeţi, Beţki angajează ca director un fost sufleur de teatru francez, iar ca inspector de clase, un fost valet de cameră al mamei Ecaterinei. Mai tîrziu, toţi aceşti profesori improvizaţi vor fi trimişi să înveţe meserie în Anglia, în Franţa, în Germania. Realizarea de care Ecaterina se declară cea mai mîndră este fără doar şi poate, faimosul Institut Smolnîi pentru domnişoarele nobile. Conform programului stabilit de Majestatea Sa, internatul este riguros. Doisprezece ani de recluziune. Aproape fără vacanţe. Fără permisiunea de a ieşi, decît pentru a se duce la curte, unde împărăteasa primeşte, din cînd în cînd, elevele pe care le-a remar-

[1] Cf.M. Lavater-Solman, *Catherine II et son temps.*

cat. Profesoarele sînt laice. Preoţii sînt ţinuţi la locul ce li se cuvine. Un fel de mînăstire filozofică, fără ferestre spre lumea din afară şi doar cu o singură uşă ce dă spre paradisul palatului imperial. Cîteva tinere din burghezie sînt admise printre tinerele fete nobile. Totuşi, deşi culoarea veşmintelor este aceeaşi pentru toate, un şorţ denunţă condiţia inferioară a unora.[1] Egalitatea, după părerea Ecaterinei, are limite. Ea mai mult vorbeşte despre egalitate decît o aplică în practică. Scrisorile pe care le scrie lui Voltaire, lui Frederic al II-lea, doamnei Geoffrin, lui Diderot, sînt ale unei suverane liberale, dar deciziile sale sînt ale unei autocrate care nu se amăgeşte cu iluzii. Astfel, la 11–22 februarie 1763, numeşte o Comisie însărcinată să precizeze şi să dezvolte manifestul lui Petru al III-lea asupra privilegiilor nobilimii. Într-o lună ea redactează un raport în care se află consemnat esenţialul Cartei nobilimii, pe care îl va promulga douăzeci şi doi de ani mai tîrziu. Toate vechile avantaje ale aristocraţiei sînt solemn confirmate şi extinse de noua suverană. O serie de ukazuri stă mărturie a grijii ei pentru potentaţii regimului. Unul din decrete stipulează că orice nobil, părăsind serviciul militar, poate pretinde gradul de ofiţer, chiar dacă nu l-a atins în momentul retragerii, aceasta „în scopul de se putea prevala de un privilegiu faţă de oamenii de rînd"; un altul specifică faptul că nobilii, uzînd de autoritatea lor, au dreptul de a-şi trimite iobagii la munci silnice; un al treilea acordă clasei nobile monopolul distilării ţuicii. Pe deasupra, la 3–14 iulie 1762, în urma unor răzmeriţe ţărăneşti, Ecaterina, indignată, dă un ukaz special, afirmînd voinţa sa de a „proteja energic nobilii proprietari, pămînturile şi bunurile lor". Din instinct, încă de la începutul domniei sale, ea ştie că trebuie să-i deplîngă pe iobagi în vorbe şi să se sprijine pe boieri în realitate. Rusia este prea întinsă, prea diversă, gîndeşte ea, pentru a fi guvernată cu eclectism. Iar ea este singură pentru a ţine în mînă această masă polimorfă. Monstru de energie, ea vede tot, controlează tot, dirijează tot, fie că e vorba de reorganizarea Senatului sau de educaţia marelui-duce, de construcţii în capitală sau de negocieri cu sculptorul Falconet pentru un monument închinat gloriei lui Petru cel Mare.

Aceste activităţi multiple nu o împiedică să vegheze la stricta respectare a programului vieţii de la curte. Fiecare zi a săptămînii are nota sa particulară: duminica — „curte"; luni — comedia fran-

[1] Cf. Waliszewski, *Le Roman D'une impératrice.*

ceză; marţi — nimic; miercuri — comedia rusă; joi — tragedia sau opera franceză, publicul ducîndu-se, după aceea, la baletul maestrului Locatelli; vineri — bal mascat la palat; sîmbătă — nimic. Ecaterina îşi impune să apară la fiecare din aceste ceremonii. Ea se retrage înainte de sfîrşit. Obişnuită să se scoale în zori, nu vrea să se culce tîrziu. Uneori, dimineaţa, la ora şase, îşi aprinde singură focul în soba mare de faianţă. Într-una din zile, cum aprinde cîteva surcele, aude ţipete ascuţite în coşul sobei. Repede, stinge focul şi se scuză în faţa micului coşar care răsare negru şi ruşinat în faţa ei. Scuze unui coşar! Incidentul este povestit la curte ca o trăsătură de bunătate excepţională a suveranei. În general, toţi cei care o servesc îi laudă simplicitatea şi bunăvoinţa. Cameristele şi valeţii o adoră. Nu îi bate niciodată şi îi ceartă rar. Într-o seară, după ce agită în zadar clopoţelul, se duce în anticameră şi-i găseşte pe servitorii ei jucînd cărţi. Adresîndu-se unuia dintre ei, îi cere cu blîndeţe să ducă scrisoarea pe care tocmai a scris-o, în timp ce ea îl va înlocui la masa de joc. Nu îndrăzneşte să concedieze un bucătar mizerabil, iar cînd acesta e de serviciu o săptămînă întreagă, se mulţumeşte să le spună prietenilor săi: „Să ne înarmăm cu răbdare. Avem opt zile de post în faţa noastră." Iar lui Grimm îi mărturiseşte: „Valeţii de cameră îmi dau două pene noi pe zi, pe care mă consider îndreptăţită să le folosesc, dar, cînd se uzează, nu îndrăznesc să le cer altele, ci le folosesc cum pot." Şi adaugă: „N-am văzut niciodată o pană nouă fără să zîmbesc şi să simt tentaţia de a mă servi de ea." Primele raze ale zilei o găsesc astfel bine dispusă pentru fericire şi muncă, una fără alta fiind de neconceput pentru ea. Abia a deschis ochii că ogarii săi, care dorm pe o pernă de mătase împodobită cu dantele, sar în patul ei şi îi ling mîinile, obrazul, lătrînd de bucurie. După ce se joacă cu mica haită, trece în cabinetul de toaletă, unde o aşteaptă camerista. Cîteva guri de apă călîie pentru a-şi clăti gura, o bucată de gheaţă pentru a-şi freca faţa, şi se duce în cabinetul său de lucru. Aici, îmbrăcată cu o rochie de casă albă, din postav de Tours, cu pliuri ample, avînd pe cap o bonetă de crep alb, înghite cu sorbituri mari o cafea atît de tare încît nimeni alcineva nu ar putea să o bea fără să aibă palpitaţii. Doza ei este de o livră de cafea la cinci ceşti. Biscuiţii, zahărul şi smîntîna le împarte cu cîinii. Cînd zaharniţa s-a golit, împărăteasa deschide uşa şi cîinii pleacă la o scurtă plimbare. Toată viaţa, pentru a fi pe deplin fericită, va avea nevoie de prezenţa în preajma ei a unor companioni patrupezi afectuoşi şi turbulenţi. Le dă nume nostime, se amuză de maniile lor şi

le consacră pagini întregi în scrisorile ei. „Am iubit întotdeauna animalele", scrie ea. „Aminalele au mult mai multă inteligenţă decît se crede." Şi de asemenea: „Lady Anderson (o căţeluşă de cinci luni) rupe tot ce găseşte, se repede, îi muşcă de picioare pe cei care intră în camera mea, vînează păsări, muşte, cerbi şi orice alt animal de patru ori mai mare ca ea şi face, ea singură, mai mult zgomot decît fraţii săi, surorile, mătuşa, tatăl, mama, bunicii şi străbunicii." În timp ce cîinii se zbenguie în jurul biroului său, ea citeşte rapoarte, adnotează memorii, redactează ordine, îi scrie un cuvînt de dragoste lui Grigori Orlov, care doarme încă. În timp ce lucrează, prizează tabac. Dar numai cu mînă stîngă, din consideraţie pentru anturajul său. „Ţinînd seama de exigenţele meseriei mele, sînt adesea obligată să las să mi se sărute mîna. Cred că nu ar fi plăcut să parfumez pe toată lumea din jurul meu cu mirosul tabacului pe care-l prizez."

La ora nouă, tot în ţinută intimă, trece în camera de culcare şi primeşte, aici, înalţii funcţionari veniţi să-i expună problemele lor. Cînd lacheul îi anunţă, cu voce scăzută, sosirea favoritului său, ea face un semn cu capul şi toată lumea se retrage. Pe urmă audienţa se reia, pînă la prînz, oră la care Ecaterina revine în cabinetul său particular. Aici, îşi termină toaleta, pune să fie coafată şi îmbrăcată. Părul ei castaniu este atît de lung încît, atunci cînd se aşază, ajunge pînă la pămînt. Nu vrea nici pudră, nici roşu, nici negru, nici aluniţe false. Intimii asistă la „mica sculare" a Majestăţii Sale, în camera de toaletă oficială. Ceremonia durează cîteva minute. Apoi, la masă! Un meniu frugal. Carne de vită fiartă şi castraveţi săraţi. Ca băutură, apă cu sirop de coacăze. Ca desert, fructe. Masa nu durează mai mult de o oră. Vreo zece comeseni îi ţin companie ţarinei. Toţi sînt nemulţumiţi, în sinea lor, de această masă săracă. Ecaterina nu observă nimic. Ea are tot atît de puţină plăcere pentru masă, cît şi pentru muzică. După-amiaza, înalţii funcţionari revin, prezintă rapoarte, cer instrucţiuni. Apoi, urmează primirea curtenilor în saloane. Se flecăreşte, se joacă whist sau pichet. Cînd nu e nici un spectacol, Majestatea Sa se retrage la ora zece, după ce abia s-a atins de cina care i-a fost pregătită. Întoarsă în apartamentul său, bea un pahar mare de apă fiartă şi se bagă în pat. În această viaţă sobră, ordonată, studioasă, totodată filozofică şi burgheză, singurele excese pe care şi le permite sînt legate de plăcerile amorului fizic.

Marţea şi sîmbăta — zile fără recepţii — sînt cele mai îndrăgite de Ecaterina. Ea le aşteaptă cu nerăbdare. Aceste seri sînt consacrate unor lungi discuţii, foarte libere şi interesante, cu apropiaţii săi: Grigori Orlov, Panin, Narîşkin, domnul Pictet de la Geneva, prinţesa Daşkova, Beţki... Ea le citeşte unele scrisori, dintre cele mai sclipitoare primite din străinătate, comentează ultimele cărţi franţuzeşti sosite pe masa sa şi se minunează de verva *Corespondenţei literare şi artistice* a lui Grimm şi Diderot, jurnal bilunar manuscript, pe care îl primeşte de la Paris, precum majoritatea suveranilor Europei. Grimm dă aici o descriere detaliată a tablourilor şi sculpturilor pe care le-a admirat în saloane. Ecaterina, citind aceste însemnări, visează să înfiinţeze propria sa galerie de artă, un lăcaş de frumuseţe şi de meditaţie, unde s-ar retrage singură sau cu cîţiva prieteni aleşi, un „ermitaj". În aşteptarea creării acestui muzeu intim, reuniunile „în comitet restrîns" se desfăşoară într-o atmosferă de simplitate şi amabilitate. Este interzis, în acest cerc, să bîrfeşti pe altul, să minţi, să foloseşti cuvinte grele, să te enervezi şi chiar să te ridici atunci cînd Majestatea Sa se plimbă de-a lungul şi de-a latul camerei. Amenda este de zece copeici. Se joacă jocuri de societate, cu gajuri şi pedepse comice. Împărăteasa vorbeşte cu înflăcărare, se amuză din orice fleac. Căutarea veseliei gîndeşte ea, este, o datorie pentru fiecare dintre noi. De la cea mai fragedă vîrstă, se străduieşte să-şi dezvolte această stare de spirit optimistă. Face din asta o regulă, o igienă spirituală, un sistem. De fiecare dată cînd o grijă ameninţă să o doboare, ea reacţionează printr-un apel la bucuria de a trăi. „Trebuie să fii vesel", scrie ea. „Numai aşa poţi suporta şi depăşi totul." „Ea rîdea de o banalitate —, va spune prinţul de Ligne — de un citat, de o prostie... Contrastul dintre simplitatea cu care se purta în societate şi lucrurile mari pe care le realiza o făceau aşa de interesantă." Dar asta nu o împiedică pe această femeie puternică să lăcrimeze uşor. Erau însă înrourări trecătoare. Plînsul o uşurează şi o pregăteşte pentru momentele însorite. Curînd, rîsul răsună din nou în „ermitaj". Un rîs de bun-gust, evident, căci ţarina nu îngăduie glume deşucheate în prezenţa ei. Dacă un invitat îşi permite vreo obscenitate, ea devine brusc rece şi îl aduce la ordine. Dragostea, care contează atît de mult în existenţa sa, nu trebuie să fie, consideră ea, un pretext de glume. Exaltată în penumbra alcovului, ea devine de o pudoare afectată în lumina saloanelor. Oricît de puternică ar fi pornirea ei pentru voluptate, ea o supune anumitor reguli de conduită, care îi

vin poate din educaţia protestantă primită în copilărie. Diplomaţii străini apreciază cordialitatea onestă a acestor întruniri amicale. După pompa de la Versailles, baronul de Breteuil este încîntat de atitudinea simplă şi deschisă pe care o descoperă în preajma Majestăţii Sale, în Rusia. Ambasadorul Angliei, Sir Robert Gunning, obişnuit cu plicticoasa etichetă de la Saint-James, va scrie: „Domneşte aici o ambianţă de armonie şi de bună dispoziţie, că te-ai crede într-un paradis de pace."

Iarna, la Sankt-Petersburg, Ecaterina se străduieşte să încînte pe toată lumea prin aparentele virtuţi ale unei femei de casă. Vara, la Ţarskoie Selo, îmbrăcată simplu, cu părul nepudrat, ea se plimbă dimineaţa devreme, cu cîinii săi, în parcul ud de rouă. În mînă cu o tăbliţă, hîrtie şi creion, pentru a-şi nota gîndurile. Dă audienţe în aer liber, sub un copac, într-un chioşc sau pe un balcon al reşedinţei sale. Printre colaboratorii pe care-i preţuieşte, unul dintre cei mai dotaţi este desigur tînărul agronom şi economist Jean-Jacques Sievers, care i-a fost prezentat în timpul vizitei în Kurlanda. Ea îl numeşte guvernator al Novgorodului. De asemenea, contrar sfaturilor din anturajul ei, alege ca procuror general (cel mai înalt post administrativ al imperiului) un bărbat de treizeci şi patru de ani, pe prinţul Aleksandr Viazemski. Procurorul general prezidează Senatul, girează Finanţele, Internele, Justiţia. El este purtătorul de cuvînt al Majestăţii Sale şi colaboratorul său cel mai apropiat. La ukazul prin care îl numeşte în funcţie, Ecaterina alătură o scrisoare menită să-l lămurească asupra concepţiilor politice ale suveranei sale: „Imperiul rus este atît de mare încît orice formă de guvernare alta decît cea a unui împărat absolut i-ar fi dăunătoare; căci orice alt guvernămînt este mai lent în execuţie şi lasă loc pasiunilor care dispersează puterea şi forţele statului..." Ea continuă prin a arăta că ceea ce este bun pentru ţările străine nu este în mod obligatoriu bun şi pentru Rusia, şi că „instituţiile interne ale unei ţări trebuie dezvoltate întotdeauna în sensul caracterului acestei ţări". De altfel, inerţia autorităţilor ruse, „în cadrul cărora nimeni nu îndrăzneşte să gîndească sau să acţioneze prin propriile-i forţe", justifică, dacă este nevoie, necesitatea unei puteri centrale inflexibile. În schimb, provinciile cu populaţie alogenă au dreptul, după părerea ei, la un statut special. „Mica Rusie, Livonia şi Finlanda — scrie ea — se administrează în virtutea privilegiilor confirmate; a viola aceste privilegii ar fi

foarte nepotrivit, iar a le desfiinţa ar fi mai mult decît o greşeală, ar fi o prostie. Aceste provincii trebuie guvernate cu cea mai mare blîndeţe, pentru a ne fi favorabile şi a nu mai trăi ca lupii într-o pădure."

În sfîrşit, împărăteasa îl informează, cu superbie, pe noul procuror general asupra ei înseşi:

„Trebuie să ştiţi cu cine veţi avea de-a face. Veţi fi în contact zilnic cu mine şi veţi constata că nu am alt ţel decît fericirea şi gloria patriei, nu am altă dorinţă decît bunăstarea supuşilor mei, indiferent de clasa căreia îi aparţin. Toate gîndurile mele năzuiesc ca atît înăuntrul cît şi în afara imperiului să fie mulţumire şi linişte. Îmi place adevărul şi puteţi să mi-l spuneţi fără teamă. Puteţi, de asemenea, să discutaţi cu mine fără să vă neliniştiţi, dacă sînteţi preocupat numai de grija treburilor... . Mai vreau să adaug că nu-mi place linguşeala şi că nu mă aştept la asta din partea voastră. Ceea ce vă cer este sinceritate în raporturile noastre şi energie în modul de a vă îndeplini funcţia. "

Aceste principii de colaborare între un prim-ministru şi suverana sa sînt vederi de o înălţime atît de excepţională încît toată Europa este imediat informată. Curînd, i se oferă Ecaterinei un alt prilej de a ului mediile intelectuale. Aflînd prin ambasadorul său în Franţa, prinţul Goliţîn, că Diderot, din lipsă de bani, vrea să-şi vîndă biblioteca pentru cincisprezece mii de livre, ea îi oferă şaisprezece mii şi adaugă condiţia ca preţioasele volume să nu părăsească locuinţa ilustrului scriitor atîta timp cît va trăi el: „Ar fi o cruzime să desparţi un savant de cărţile sale." Devenit bibliotecarul ţarinei, fără să se mişte de la el de acasă, Diderot va primi pe deasupra un salariu de o mie de livre pe an. Şi pentru a evita orice întîrziere în reglarea conturilor, îl va plăti pentru cincizeci de ani în avans. Uluit, Diderot scrie binefăcătoarei sale:

„Mare prinţesă, mă prostern la picioarele voastre; îmi întind braţele spre voi; aş vrea să vă vorbesc, dar inima mi se strînge, mintea mi se tulbură, ideile mi se încurcă, mă înduioşez ca un copil şi expresia adevăratelor sentimente care mă năpădesc se stinge pe buzele mele... O! Ecaterina! Fiţi sigură că nu domniţi numai la Petersburg, ci şi la Paris!"

„Diderot, d'Alembert şi eu, sîntem trei în a vă ridica altare", scrie Voltaire împărătesei. Şi apoi: „Am fi bănuit vreodată, acum cincizeci de ani, că, într-o zi, sciţii vor recompensa cu atîta

nobleţe în Paris virtutea, ştiinţa, filozofia, atît de nedemn tratate printre noi?"

Iar Grimm: „Treizeci de ani de muncă nu i-au putut atrage lui Diderot nici cea mai mică recompensă. A binevoit împărăteasa Rusiei să achite, cu această ocazie, datoria Franţei".

Scrisori peste scrisori îi aduc Ecaterinei dovada că banii săi au fost bine plasaţi. Chiar cei care odinioară considerau Rusia o ţară înapoiată, îngropată sub zăpezi şi bîntuită de lupi, încep să-şi spună că acolo strălucesc, poate, luminile generozităţii şi ale inteligenţei. Diderot îi face publicitate. Casa lui se transformă în agenţie de plasare. Oameni de litere, savanţi, artişti, meşteşugari, arhitecţi, ingineri vin să se informeze la el şi să solicite o angajare la Sankt-Petersburg. El îi trimite la prinţul Goliţîn, la Beţki. Ecaterina îşi savurează triumful. Datorită acestui gest, care nu a costat-o prea mult, ea a devenit, după expresia lui Voltaire, „binefăcătoarea Europei". Încoronată de numai trei ani, ea domneşte nu numai peste milioane de ruşi, dar şi asupra tuturor acelora care, în străinătate, şi-au dedicat viaţa gîndirii. Proteguitoare a literaturii şi a artelor. Un fel de sfîntă laică, ce dăruieşte cu generozitate ruble. Măicuţa — mecena din Sankt-Petersburg. Cea care ignoră frontierele şi nu recunoaşte decît talentele.

Conştientă de această creştere a prestigiului ei, Ecaterina vrea să se afirme şi mai mult, ca un cap filozofic. Într-o zi, gustînd din cartofi, spre marea uimire a comesenilor aflaţi la masa ei, ea declară că această „hrană a indienilor" este foarte gustoasă şi îi cere lui Sievers să dezvolte cultura tuberculilor. Plantaţiile vor fi supravegheate de paznici înarmaţi, pentru a evita ca ţăranii superstiţioşi să vină şi să distrugă „iarba diavolului". Mai există o categorie de ţărani a cărei soartă o preocupă: „raskolnicii", credincioşi de rit vechi, care, ameninţaţi de persecuţiile Bisericii, ca eretici, au hotărît, de puţin timp, să se sacrifice pe rug pentru a scăpa de lumea aceasta în care domneşte Necuratul. Îngrozită, ţarina proclamă prin intermediul lui Sievers că îi va proteja personal pe disidenţi. Dar ei au prins gustul sinuciderii colective. Şi continuă să se dea pradă flăcărilor, de astă dată nu pentru a se sustrage judecăţii, ci pentru a ajunge cît mai repede în împărăţia lui Dumnezeu. Sievers trebuie să intervină cu armata pentru a împiedica jertfele. Este promulgat un ukaz, autorizîndu-i pe „raskolnici" să trăiască potrivit credinţei lor. Ei nu îi poartă nici un fel de recunoştinţă împărătesei. Facilitîndu-li-se prac-

ticarea credinţei, le este diminuat, consideră ei, zelul mistic. O parte dintre ei emigrează în Turcia, unde cel puţin sînt siguri că vor fi martirizaţi după dorinţa lor. Căile care duc la cer trebuie să fie cele ale suferinţei. Toleranţa care înmoaie sufletele este o capcană a diavolului. Această concepţie profund rusească, a mîntuirii prin durere, o uimeşte pe Ecaterina. I se pare că neîncrederea credincioşilor de rit vechi în fericirea pămîntească este împărtăşită şi de masa poporului analfabet şi fatalist. Poate că iobagilor le este în secret teamă de a fi eliberaţi şi de a trece astfel din starea de animale iresponsabile în starea de oameni conştienţi de drepturile şi îndatoririle lor? Poate că ideile liberale, atît de elegant apărate în saloanele pariziene, nu se potrivesc sumbrului imperiu al sciţilor? Cu o extremă prudenţă, împărătcasa abordează ceea ce ea consideră a fi marea împlinire a vieţii sale, *Nakazul* său, *Instrucţiune în vederea elaborării unui Cod al legilor.*

Rusia este încă supusă vechiului cod complex şi barbar pe care ţarul Aleksei I Mihailovici l-a promulgat în 1649, sub titlul de *Ulojenie* (Pravilă). Cîteva modificări făcute de Petru cel Mare, Ecaterina I, Petru al II-lea şi Anna Ivanovna n-au clarificat deloc situaţia. Trebuie desprăfuit şi modernizat acest aparat vetust. Ecaterina se înhamă, în mare taină, la o muncă de titan. Numai lui Grigori Orlov şi lui Panin le este îngăduit să citească, din cînd în cînd, cîteva pagini ale manuscrisului său. Şi sînt plini de admiraţie. Panin exclamă: „Aceste axiome vor dărîma zidurile!" Cu pana în mînă, Ecaterina se simte luminată de două faruri: Voltaire şi Montesquieu. Ea îi scrie lui d'Alembert:

„În interesul imperiului meu, am plagiat partea despre preşedinte de la Montesquieu, fără să-l numesc. Dacă, de pe lumea cealaltă, mă vede muncind, îmi va ierta, sper, acest plagiat, pentru binele a douăzeci de milioane de oameni. El iubea prea mult omenirea, pentru a se formaliza. Cartea sa este breviarul meu."

Iar lui Frederic al II-lea, îi mărturiseşte: „Am făcut precum gaiţa din fabulă, împodobindu-mă cu penele păunului."

De fapt, nu numai lui Montesquieu i-a furat din „pene", ci mai ales juristului italian Beccaria, al cărui *Tratat despre delicte şi pedepse* a fost publicat în 1764. Dar toate aceste împrumuturi sînt dispuse într-un ansamblu care le deformează sensul. *Instrucţiunea...* este, paradoxal, o interpretare autocratică a liberalismului autorilor care au inspirat-o. Montesquieu şi Beccaria apar aici

deghizaţi în potentaţi, cu balanţa într-o mînă şi cnutul în cealaltă. Nu este un cod, ci o enumerare de principii care vor trebui să-l ghideze pe viitorul legislator. Iar aceste principii, repartizate în şase sute cincizeci şi cinci de paragrafe, dezvăluie o gîndire care, în mod constant, ezită între progresul spiritual şi menţinerea tradiţiilor, între preocuparea pentru egalitate şi respectarea privilegiilor, între necesitatea absolutismului şi binefacerile toleranţei. În fiecare rînd, Ecaterina cheamă la caritate, la egalitate, la patriotism, la raţiune. Dar această mărşăluire a turmei spre fericire trebuie să se facă în ordine şi sub îndrumarea unei păstoriţe puternice. Ea singură ştie ceea ce li se potriveşte oiţelor sale: fermitate şi blîndeţe. Campioană a monarhiei, ea nu vrea totuşi să fie acuzată vreodată de tiranie. Pentru ea, autocraţia nu înseamnă despotism, ci dragoste. Cu generozitate, ea îndeamnă pe cei bogaţi să nu-i asuprească pe săraci, condamnă tortura, respinge pedeapsa cu moartea, în afara unor cazuri de delicte politice, proclamă principiul că nu popoarele au fost create pentru suverani, ci suveranii pentru popoare. Aceasta nu o împiedică să se pronunţe în favoarea prerogativelor nobilimii şi să precizeze că oamenii nu trebuie reduşi la sclavie decît cu bună ştiinţă. Deci nu abolirea servajului, ci recomandarea de a trata iobagii cu omenie. Un liberalism internaţional corectat de empirismul naţional. O potrivire a teoriilor europene la sosul rusesc. În ciuda aspectului dezlînat, efortul căruia Ecaterina i se dedică mai bine de un an dovedeşte curajul său, tenacitatea şi dorinţa sinceră de schimbare. „Legislomania" sa, cum spune ea, nu este lipsită de grandoare. În toamna anului 1766, îşi prezintă ea însăşi opera Senatului şi porunceşte să se constituie o comisie legislativă sau Mare Comisie, însărcinată să transpună într-un cod de legi principiile expuse în *Instrucţiune*, după ce va fi luat cunoştinţă de dorinţele poporului. Să consulte poporul asupra dorinţelor sale! Să îndemne fiecare provincie, fiecare clasă a societăţii să-şi exprime dorinţele proprii în *Caiete* respectuoase! Să asocieze masele, chiar de la foarte mari distanţe, la elaborarea legilor! Ce revoluţie! Senatorii nu ştiu dacă trebuie să se sperie sau să se minuneze de o asemenea îndrăzneală. Izbucnind în lacrimi aleg, ovaţiile.

Sînt chemaţi să facă parte din Marea Comisie nu numai reprezentanţii Senatului, ai Sinodului, şi ai Colegiilor, dar şi delegaţi ai nobilimii, ai orăşenilor şi ai ţăranilor, cu excepţia, bineînţeles, a ţăranilor iobagi. Nobilimea alege un deputat în fiecare gubernie, toţi nobilii

avînd dreptul la vot. Fiecare oraş are un deputat ales, dar numai posesorii de imobile sînt alegători. Deputaţii ţăranilor liberi ai statului sînt aleşi cîte unul pentru fiecare provincie. Pentru a fi ales deputat al nobilimii sau al orăşenilor, trebuie să ai cel puţin douăzeci şi cinci de ani şi să fi dovedit o comportare ireproşabilă. Pentru a fi ales deputat al ţăranilor liberi ai statului, trebuie să ai cel puţin treizeci şi cinci de ani, să fii căsătorit şi tată de familie. Deputaţii primesc de la alegătorii lor un *Caiet* de doleanţe, redactat de un comitet alcătuit din cinci membri. Ei vor fi plătiţi pentru cheltuielile lor de către trezorerie, vor fi scutiţi pe viaţă de pedeapsa capitală, de tortură, de pedepse corporale şi de confiscarea bunurilor. Alegerile care au loc sînt, de fapt, lipsite de entuziasm. Abţinerile sînt numeroase, fiecare se teme, în cazul în care este ales, de un surplus de obligaţii şi responsabilităţi. Şi apoi, distanţele sînt atît de mari, pentru majoritatea celor interesaţi, candidaţi sau alegători, între locuinţă şi capitala guberniei! Mai bine stai la tine acasă, te bizui pe vecinul tău şi laşi lucrurile să meargă înainte. În sfîrşit, cum necum, Marea Comisie este constituită în jurul a 1441 de *Caiete* de propuneri.

Reuniţi în primăvara anului 1767, deputaţii încep prin a se întreba ce titlu se cuvine acordat împărătesei ca recunoştinţă pentru iniţiativa sa: „Ecaterina cea Mare", „Preaînţeleapta", „Mama Patriei". Discuţiile durează timp de mai multe şedinţe. Ecaterina devine nerăbdătoare. „I-am reunit să examineze legi — scrie ea contelui Bibikov, preşedintele adunării — şi ei se ocupă de anatomia calităţilor mele." Titlul de „Ecaterina cea Mare" întruneşte cele mai multe sufragii. Ea simulează iritarea. Dar, de fapt, această nouă titulatură nu-i displace. După ce şi-a botezat astfel suverana, Marea Comisie se pune pe treabă. Ea este compusă din 28 de reprezentanţi ai principalelor instituţii de stat şi din 536 de deputaţi, aleşi de diferite clase ale populaţiei, mai puţin iobagii. Sarcina acestor oameni, atît de diferiţi ca origine, este de a găsi legi care să convină, totodată, creştinilor şi musulmanilor, locuitorilor stepelor tătare şi celor de pe mănoasele pămînturi ale Ucrainei, moscoviţilor şi siberienilor. Foarte repede, îşi dau seama că această sarcină le depăşeşte posibilităţile. Ecaterina asistă la majoritatea şedinţelor lor. Prima sa decepţie provine din lectura *Caietelor*, de la care ea spera o revelaţie asupra stării de spirit în imperiul său. Este nevoită să constate că, în Rusia, opinia publică nu există. Nimeni nu îndrăzneşte să se plîngă, de teama represaliilor. În problemele guvernării, fiecare se lasă în

seama „înţelepciunii şi grijii materne ale împărătesei". Cel mult, nobilii solicită cu umilinţă o extindere a prerogativelor lor, iar negustorii, dreptul de a poseda iobagi, ca şi nobilii. Cît despre iobagii înşişi, lor nu li se cere părerea. Pentru a avea o viziune mai clară, Marea Comisie îşi împarte munca între nouăsprezece comisii speciale, care pierd vremea în pălăvrăgeli prudente. „O comedie", scrie însărcinatul cu afaceri francez, Rossignol. „Favoriţii şi confidenţii împărătesei dirijează totul. Ei dau citire legilor cu o voce atît de precipitată şi de joasă, încît abia îi auzi... Şi cer după aceea aprobarea adunării, care nu îndrăzneşte să refuze ceea ce n-a auzit şi mai ales nu a înţeles."

În decembrie 1768, după două sute de şedinţe, contele Bibikov anunţă, din ordinul împărătesei, dizolvarea, pur şi simplu, a acestor false stări generale. Pretextul invocat este declaraţia de război făcută de Turcia Rusiei. De fapt, ţarina este exasperată de încetineala Marii Comisii. Atunci cînd un delegat întreabă dacă lucrările acestei adunări se vor relua ulterior, se aude, în loja imperială, zgomotul unui fotoliu răsturnat violent. Drept unic răspuns, Majestatea Sa s-a ridicat cu o mişcare furioasă şi a părăsit sala.

Eşecul acestei încercări i-a dezvăluit Ecaterinei starea de incompetenţă a mandatarilor şi diversitatea opiniilor lor referitoare la probleme atît de dificile ca iobăgia, impozitele, privilegiile, justiţia. Ea va profita de această experienţă dezamăgitoare pentru a conduce ţara cu o mînă şi mai fermă. După cîteva luni de efervescenţă, Rusia revine la somnul ei secular.

În schimb, Europa occidentală este entuziasmată. Ecaterina a pus să se traducă *Instrucţiunea* sa în latină, franceză şi germană pentru a asigura difuzarea ei în toate ţările luminate. Ea poate conta pe lăudătorii ei obişnuiţi. Sînt toţi acolo, credincioşi la datorie, cu trompeta la gură. Voltaire se face a crede că acest monument de înţelepciune nu este un simplu „cuvînt înainte", ci un cod complet, detaliat şi intrat deja în stadiul de aplicare. El scrie: „Împărăteasa, în noul său cod, cel mai bun dintre toate codurile, remite depozitul (de legi) Senatului compus din mai marii imperiului." El salută „cel mai frumos document al secolului, demn de Licurg şi de Solon". „Dreptatea şi Omenia au condus pana Ecaterinei a II-a: ea a reformat totul!" Diderot şi d'Alembert îi întăresc spusele. Frederic al II-lea este el însuşi emoţionat. Ca pentru a

consacra succesul Ecaterinei în străinătate, *Instrucţiunea* sa este interzisă la Paris, de către autorităţile de poliţie. Ea se revoltă, de ochii galeriei, dar în sinea ei jubilează din plin. Nicicînd o fiinţă nu a prezentat două feţe atît de diferite, una la ea acasă şi alta în afară. Autocrată în Rusia, iat-o republicană în Franţa. Curtenii săi sînt, pe de o parte, nobili partizani ai iobăgiei, iar pe de altă parte, filozofi iubitori de libertate. Şi acest dublu joc ea îl face fără efort, lăsînd să vorbească în voie cînd inima sa, cînd raţiunea, cînd gustul său pentru ordinea occidentală, cînd dragostea sa pentru extravaganţa rusească.

CAPITOLUL XVI

FRANCEZII ŞI TURCII

Veştile din Polonia sînt neliniştitoare. În micul oraş polonez Bar, nu departe de frontiera turcă, s-a format, din februarie 1768, o Confederaţie de patrioţi care au jurat, cu toţii, să scuture jugul rusesc şi restrîngă drepturile civile ale polonezilor necatolici. Astfel, paradoxal, asupritorul rus este pentru toleranţă religioasă, iar asupritul polonez refuză un tratament egal pentru membrii diferitelor confesiuni. Ecaterina este încîntată de această încurcătură, care o scuteşte de scrupule în ceea ce priveşte represiunea. Ea va putea să restabilească ordinea în Polonia în numele libertăţii de gîndire. Trupele sale, aflate de multă vreme în alertă, intervin brutal contra grupurilor neorganizate ale confederaţilor şi le împrăştie. Voltaire aplaudă, ca de obicei: „Exemplul pe care îl dă împărăteasa Rusiei este unic în această lume. Ea a trimis patruzeci de mii de ruşi să predice toleranţa, cu baioneta în vîrful puştii...". Iar în altă parte: „Ea a pus în mişcare armatele... pentru a forţa (oamenii) să se suporte unii pe alţii." Om de paie, Stanislaw Poniatowski se înclină.

La Varşovia, ambasadorul Ecaterinei se comportă asemenea guvernatorului unei provincii cucerite. În Franţa, cercurile apropiate lui Ludovic al XV-lea fierb de indignare. Totuşi, guvernul francez nu se gîndeşte să intervină direct în problema poloneză. Mînia este temperată de prudenţă. Ar prefera o revanşă prin interpunerea altei ţări. Se caută o curea de transmisie. Doi ani mai înainte, ducele de Choiseul îi scria lui Vergennes, pe atunci ambasador al Franţei la Constantinopol: „Modul cel mai sigur... de a o răsturna de pe tronul uzurpat pe uzurpatoarea de Ecaterina ar fi să-i declanşăm un război. Numai turcii ar putea să ne facă acest servi-

ciu... Un război declarat de turci trebuie să fie unicul scop al preocupărilor voastre."[1] Departe de a se teme, Ecaterina doreşte din tot sufletul acest război. Ea are încredere în forţa armatei şi a flotei sale. Poate îi va fi dat ei să realizeze vechiul vis al lui Petru cel Mare: anexarea bogatei Crimei, accesul la Marea Neagră şi la Dardanele, nimicirea puterii turce, cucerirea oraşului sfînt al lui Constantin, leagănul Bisericii ortodoxe. Atunci, într-adevăr ar avea dreptul să fie numită Ecaterina cea Mare! Ea se roagă ca o scînteie oarecare să izbucnească şi să aprindă praful de puşcă. Un incident de frontieră survine la ţanc. În cursul unei încăierări cu polonezii, un detaşament de ucraineni pătrunde pe teritoriul turcesc şi pune stăpînire pe oraşul Balta, din Basarabia, supus otomanilor. Îndemnat de Franţa, sultanul protestează şi somează Rusia să evacueze Polonia. Ecaterina, încîntată, refuză să se supună. Ambasadorul rus la Constantinopol, Obreskov, este închis în castelul celor Şapte Turnuri. Sublima Poartă declară război duşmanilor Profetului.

În toată Turcia este mare entuziasm. În Rusia, de asemenea. Frederic al II-lea, bănuind lipsa de pregătire a ambelor părţi, vorbeşte de un război „al orbilor împotriva paraliticilor". Desigur, armata rusă este dezorganizată, prost echipată, slab aprovizionată. Dar turcii stau încă şi mai rău. Franţa a făcut un pariu prost mizînd pe ei. În septembrie 1769, contele Piotr Rumianţev îi bate pe „păgîni" la Hotin, ocupă principatele dunărene, pune stăpînire pe Azov, pe Taganrog şi se pregăteşte să invadeze Crimeea. În 1770, şaptesprezece mii de ruşi nimicesc o sută cincizeci de mii de turci, pe fluviul Kagul. În acelaşi an, flota rusă, aflată sub ordinele lui Aleksei Orlov, „Însemnatul", părăseşte Baltica, traversează Marea Mînecii, pătrunde în Mediterană, face un popas la Veneţia şi, urmîndu-şi drumul, apare în Marea Egee pentru a întîlni flota turcă. Aceasta este nimicită, dispersată, incendiată în cursul unei teribile încleştări în golful Chio, în faţa portului Cesmé. La auzul acestor victorii repetate, Ecaterina îi mărturiseşte lui Panin că îi este teamă să nu „moară de bucurie".

În Europa, în acest timp, suveranii sînt cuprinşi de panică. Frederic al II-lea şi Joseph al II-lea se întîlnesc pentru a găsi un mijloc, paşnic dacă e posibil, de a se opune „torentului care riscă să inunde lumea". La Versailles, ducele de Choiseul turbează de

---

[1] Scrisoare din 21 aprilie 1766. Cf. Daria Olivier, *Catherine la Grande*, Paris, Librairie académique Perrin, 1965.

furie pentru că a supraestimat capacitatea militară a imperiului otoman. Guvernul englez constată cu amărăciune că flota rusă a îndrăznit să traverseze Marea Mînecii şi se nelinişteşte din pricina acestei noi puteri maritime care încalcă vechile reguli ale jocului. În Suedia, se constată cu neliniştе creşterea ameninţării ruse în Marea Baltică şi în Golful Finlandei. Privită la început ca o dilentantă în materie de politică, Ecaterina apare acum, în ochii tuturor cancelariilor occidentale, ca un geniu al răului, un fel de căpcăun cu mintea lucidă şi reacţie promptă. Ceea ce exasperează cel mai mult toate curţile străine este faptul că, mai avidă ca oricine să-şi mărească imperiul, ea dă cuceririlor sale o scuză filozofică liberală. Nu merge ea pînă la a susţine, cu pana în mînă, cauza corsicanilor lui Paoli împotriva Franţei, care-i oprimă? „Mă rog în fiecare dimineaţă —, scrie ea contelui Cernîşov, reprezentantul său la Londra — «Doamne, salvează Corsica din mîinile netrebnicilor de francezi».“ În ochii ei, francezii sînt turcii occidentului. Ea pune pe acelaşi plan florile de crin şi semiluna. „Turcii şi francezii — scrie ea — au avut ideea de a trezi pisica ce dormea... Şi iată că pisica va alerga după şoareci, şi iată că veţi vedea ceea ce veţi vedea, şi iată că se va vorbi despre noi, şi iată că nimeni nu se aştepta la tot acest tărăboi pe care îl vom face, şi iată că turcii vor fi bătuţi, şi iată că francezii vor fi peste tot trataţi aşa cum îi tratează corsicanii.“ Frederic al II-lea susţine că Ecaterina are „un fel de aversiune pentru tot ce este francez“. Iar însărcinatul cu afaceri francez, Sabatier de Cabre, face cunoscut guvernului său că ea „îi urăşte pe francezi din tot sufletul“ şi că „preocuparea sa este de a face totul împotriva a ceea ce vrea Franţa, cu duşmănie, fără să se mai gîndească“.

De fapt, cînd Ecaterina vorbeşte cu atîta asprime despre Franţa, nu este pornită pe întreaga naţiune, ci numai pe Ludovic al XV-lea şi pe miniştrii săi. Cîţiva scriitoraşi francezi merită, de asemenea, să li se dea peste degete. Un oarecare abate Chappe d'Auteroche, astronom şi geograf, făcînd o călătorie în Siberia, şi-a permis, la întoarcerea în Franţa, să scrie despre Rusia o carte calomnioasă. N-a îndrăznit el, oare, să critice toate instituţiile imperiale, să pretindă că ţăranii din Lituania duc lipsă de pîine în timpul iernii şi să afirme că Siberia este un ţinut cu o vegetaţie săracă? Pentru a dovedi contrariul, Ecaterina îi trimite lui Voltaire roade ale unui cedru siberian. Ea este sigură că această oribilă carte nu e decît o maşinaţie a ducelui de Choiseul. Ar dori ca un mare scriitor fran-

cez să dea o replică promptă acestei scrieri. Dar marii scriitori francezi nu se grăbesc. Atunci, se apucă ea însăşi de această treabă. Replica sa, redactată cu o pană răzbunătoare, se intitulează *Antidotul.* Primele două părţi sînt publicate, într-o ediţie superbă, în 1771; este anunţată urmarea, dar ea nu va mai vedea niciodată lumina tiparului. Ecaterina, între timp, s-a săturat de această problemă. Are alţi duşmani de înfruntat: turcii. În 1773, ea declară prietenei sale, doamna de Bielke, că *Antidotul* va rămîne neterminat, „pentru că autorul a fost omorît de către turci". Va refuza, de altfel, în mod constant, să recunoască oficial paternitatea acestei opere. Apare şi un alt motiv de mînie. Un fost secretar al ambasadei Franţei la Sankt-Petersburg, Claude Carloman de Rulhière, tocmai a pus în vînzare, la Paris, o broşură manuscris relatînd luarea puterii de către Ecaterina. Acest text o prezintă drept o aventurieră ucigaşă a soţului său. Avertizată de conţinutul pamfletului, Ecaterina se gîndeşte mai întîi să cumpere toate copiile puse în circulaţie, apoi îl însărcinează pe ambasadorul său, prinţul Goliţîn, să ceară confiscarea acestora de către autorităţile franceze. Pentru a-i face pe plac împărătesei, guvernul francez îl ameninţă pe Rulhière cu Bastilia dacă nu predă toate hîrtiile. Somaţie pur formală. Căci Monsieur, fratele regelui, îl angajează pe Rulhière ca secretar particular şi îl ia sub protecţia sa. Afacerea se opreşte aici, iar pamfletul continuă să se răspîndească în public. Pentru a o calma pe împărătească, Diderot declară: „Dacă faceţi, Doamnă, prea mare caz de pudoare şi virtuţi, nimicuri uzitate de sexul vostru, această lucrare este o satiră împotriva voastră: dar, dacă vederile înţelepte, ideile bărbăteşti şi patriotice vă interesează mai mult, autorul vă prezintă aici ca o mare prinţesă şi, judecînd lucrurile global, el mai mult vă onorează decît vă defăimează."[1] Ecaterina acceptă această interpretare liniştitoare şi îşi înăbuşă ciuda. Ea contează pe cele mai rafinate spirite ale secolului pentru a o apăra în ochii posterităţii: Voltaire, Grimm, d'Alembert, Diderot... Ca întotdeauna, Voltaire este cel care dă tonul panegiriştilor. Este, oare, pe de-a-ntregul dezinteresat? Ecaterina nu-i trimite numai scrisori. Sume de bani frumuşele pleacă, din cînd în cînd, din Sankt-Petersburg spre acest colţ al Elveţiei. La sfîrşitul lui 1770, Voltaire îi vorbeşte împărătesei despre atît de priceputii ceasornicari din Ferney, care ar fi deosebit de onoraţi dacă ea le-ar comanda

[1] K. Waliszewski, *Autour d'un trône*, Paris, Plon, 1894.

ceasuri. Ea îl roagă să-i reţină cîteva piese în valoare de „cîteva mii de ruble". El îi expediază o ladă întreagă, însoţită de o factură de 39 238 de livre. Uluită de această cifră, ea se resemnează totuşi. La urma urmelor, nu e o sumă prea mare pentru cel mai bun preot al cultului său. Războiul contra Sublimei Porţi avîntă inspiraţia „bătrînului flecar din Alpi". El îl numeşte pe sultanul Mustafa al III-lea „porcul gras al Semilunii" şi predică, el, adversarul violenţei, un război fără milă. „De ce să faci pace, cînd poţi să-ţi împingi atît de departe cuceririle", scrie el. „Războiul este foarte util unei ţări, cînd e făcut cu folos pentru frontierele ei. Naţiunea devine, atunci, mai ingenioasă, mai activă, mai grozavă!" Şi mai apoi: „Doamnă, Majestatea Voastră imperială îmi dă viaţă, omorîndu-i pe turci. Scrisoarea cu care m-a onorat, la 22 septembrie, mă face să sar din pat şi să strig: «*Allah! Catharina!*» Aveam deci dreptate, eram mai profet decît Mahomed! Dumnezeu şi oştirile voastre mi-au împlinit ruga atunci cînd cîntam: «*Te Catharinam laudamus, te dominam confitemur!*» Îngerul Gabriel îmi dezvăluise întreaga înfrîngere a armatei otomane, căderea Hotinului şi îmi arătase cu degetul drumul spre Iaşi. Sînt, realmente, Doamnă, în culmea bucuriei, sînt încîntat, vă mulţumesc."

El merge mai departe, ar vrea să participe la această glorioasă campanie împotriva Turciei, să spintece cîţiva necredincioşi, să intre în Constantinopol, să reaşeze crucea pe catedrala Sfînta Sofia, să elibereze Atena şi apoi să se plimbe alături de Ecaterina, filozofînd, prin Agora. Păcat că este prea bătrîn pentru a se mai bate. Are şaptezeci de ani! Totuşi poate aduce, spune el, un mare serviciu poporului rus, care luptă atît de vitejeşte. În urmă cu cîţiva ani, el a imaginat o maşină de război, după modelul carelor cu coase ale lui Assuérus. Planurile acestui vehicul ucigaş n-au primit aprobarea guvernului francez. Voltaire crede, cu toată convingerea, că dacă cei de la Versailles ar fi adoptat maşina sa, Războiul de şapte ani ar fi fost cîştigat de Franţa. El îşi oferă acum invenţia Ecaterinei, pentru a-i extermina rapid pe turci.

„Nu sînt de meserie omorîtor, îi scrie el. „Dar ieri, doi excelenţi germani, ucigători de oameni, m-au asigurat că eficienţa acestor care este fără greş într-o primă bătălie, şi că ar fi imposibil pentru un batalion sau un escadron să reziste impetuozităţii şi noutăţii unui astfel de atac."

Neîncrezătoare, Ecaterina răspunde, pe ocolite, că aceste care de asalt ar fi fără îndoială o armă de temut, dar, pentru moment,

curajul soldaţilor săi e suficient pentru a impresiona adversarul. Vexat în amorul său propriu, Voltaire se preface a crede că proiectul său n-a fost refuzat, ci e în curs de studiere în vederea unei comenzi ulterioare. Cu atît mai dur i se pare afrontul Consiliului Republicii din Geneva, care refuză plecarea în Rusia a tinerelor elveţiene destinate să devină guvernantele copiilor aristocraţiei ruse! La cererea Ecaterinei, a vegheat el însuşi la recrutarea acestor domnişoare. Şi iată, în ultimul moment, totul este compromis, totul eşuează. Cum va apărea el în faţa „Semiramidei" sale? Voltaire protestează. Savantul Tronchin îi răspunde în numele compatrioţilor săi: „Domnule Voltaire, Consiliul se consideră tatăl tuturor cetăţenilor, în consecinţă el nu poate fi de acord ca unii dintre copiii săi să se stabilească într-o ţară a cărei suverană este grav bănuită de a-şi fi asasinat soţul şi unde domnesc fără frîu moravurile cele mai destrăbălate."[1]

Hotărît lucru, aceşti genevezi n-au ochi să vadă şi urechi să audă. Ei îi acuză pe ruşi de barbarie, atunci cînd, în plin război împotriva Turciei, Ecaterina se preocupă de ridicarea unui muzeu în capitala sa. Da, ea sfîrşeşte prin a-şi împlini visul. Noul Palat de Iarnă, datorat italianului Rastrelli, primeşte o anexă construită de francezul Vallin de La Mothe. Această anexă, cu proporţii elegante, este botezată „Ermitaj". Ea este legată de clădirea principală printr-un fel de pod acoperit. În galerie, sosesc primele capodopere. Împărăteasa l-a însărcinat pe Diderot, mare cunoscător, să-i cumpere tablouri, statui, mobile, medalii. Cu cît viaţa sa politică este mai absorbantă, cu atît mai mult simte nevoia de a evada, din cînd în cînd, pentru a se regăsi, cu cîţiva intimi, între pereţii închinaţi frumuseţii formelor şi culorilor. Fireşte, gustul ei artistic nu este prea sigur — o mărturiseşte chiar ea —, dar toţi marii monarhi pe care îi admiră, cu Ludovic al XIV-lea în frunte, au fost, mai mult sau mai puţin, colecţionari. Şi apoi, ei îi place să acapareze, să adune, să posede. „Nu este, de fapt, dragoste pentru artă —, spune ea — ci lăcomie. Eu nu sînt *amatoare*, sînt nesăţioasă." Cumpără din dreapta şi din stînga, foarte scump sau aproape pe nimic, cu toptanul sau cu bucata. Mai întîi, preia un lot de tablouri pe care Frederic al II-lea le-a refuzat din spirit de economie. Apoi, cumpără, cu o sută optzeci de mii de ruble, comorile cabinetului personal al contelui de Brühl, fost ministru al regelui Poloniei. În 1772,

[1] Cf. Jean Orieux, *Voltaire*, Paris, Flammarion, 1966.

graţie eforturilor lui Tronchin, ale lui Diderot, ale prinţului Goliţîn şi ale contelui Beţki, achiziţionează, cu patru sute treizeci şi opt de mii de livre, cele cinci sute şaptezeci de tablouri pictate de mari maeştri, care formează colecţia Crozat. Sînt aici tablouri de Rafael, Guide, Poussin, Van Dyck, Rembrandt, Téniers, Veronese, Tizian, Clouet, Watteau, Murillo... O avanlanşă de capodopere ale şcolilor franceză, italiană, olandeză, flamandă. Diderot îi scrie lui Falconet: „Ah! prietene Falconet, cît ne-am schimbat! Ne vindem tablourile şi statuile în timp de pace. Ecaterina le cumpără în plin război. Ştiinţele, artele, gustul, înţelepciunea se îndreaptă spre nord, iar barbaria, cu cortegiul său, coboară spre sud." Dar Diderot este îngrijorat pentru drumul pe care îl au de parcurs toate aceste minuni spre noua lor patrie. Anul trecut, colecţia Braancamp, cumpărată de Ecaterina, din Olanda, cu şaizeci de mii de scuzi, s-a scufundat în Marea Baltică o dată cu vasul care o transporta. De data aceasta, călătoria se încheie cu bine şi cele şaptesprezece lăzi, după mai multe săptămîni de navigaţie, sînt livrate, în stare bună, Ermitajului. Cîteva luni mai tîrziu, Ecaterina îşi oferă luxul de a cumpăra, la licitaţie, colecţia duşmanului său declarat, ducele de Choiseul. Nesăţioasă, ea mai obţine, laolaltă, toate pietrele gravate ale ducelui de Orléans, comandă pînze lui Chardin şi lui Vernet, pune să i se expedieze o „Diană" de Houdon, care n-a putut figura la Luvru fiind prea sumar îmbrăcată.

Printre aceste bogăţii, repartizate în săli imense, ea se preumblă, contemplîndu-şi gloria. „Micul meu refugiu este atît de mare — îi scrie ea lui Grimm — încît, pentru a merge şi a reveni în camera mea fac trei mii de paşi. Acolo, mă plimb printre o mulţime de lucruri pe care le iubesc şi de care mă bucur, şi aceste plimbări de iarnă îmi întreţin sănătatea şi mă ţin pe picioare."[1]

Pentru a-şi oferi un plus de destindere în anotimpul rece, ea pune să se instaleze, la al doilea etaj al noului Palat de Iarnă, o vastă seră cu plafonul de sticlă, cu peluze, arbori, straturi de flori, jeturi de apă, păsări în libertate. Ridicînd ochii, ea zăreşte cerul. Afară ninge cu fulgi mari, tălpile săniilor scîrţîie în lunecare. Neva este prinsă sub gheţuri, santinelele înălbite de ninsoare, din jurul palatului, par nişte urşi mari, caraghioşi, în timp ce aici blînda căldură a verii îşi răspîndeşte binefacerile asupra plantelor. A nega iarna, această prinsoare îi place Ecaterinei. De altfel, tot ce pare

1 K. Waliszewski, *Le Roman d'une impératrice*.

imposibil spiritului uman o ispiteşte. Astfel, şi-a pus în cap să pună să fie adus la Sankt-Petersburg un enorm monolit, pentru a servi drept soclu statuii ecvestre a lui Petru cel Mare, comandată lui Falconet. Această stîncă ea a văzut-o, în 1768, împreună cu Falconet şi Beţki, în Finlanda, în timp ce antreprenorii prospectau terenul pentru a descoperi granitul necesar construirii cheiurilor Nevei. O piatră uriaşă, scînteietoare, sălbatică, amintind prin forma sa un val încremenit în momentul rostogolirii. După calculele specialiştilor, greutatea unei asemenea mase trebuie să depăşească trei milioane de livre[1]. Înaltă de douăzeci şi două de picioare deasupra solului, lungă de patruzeci şi două, lată de treizeci şi patru, ea este adînc înfundată în pămîntul moale. Timp de doi ani, Ecaterina visează la acest piedestal care pare înrădăcinat pentru veşnicie într-un peisaj pustiu. Vrea pentru ea această stîncă. Chiar dacă ar trebui să folosească jumătate din supuşii săi pentru a o tîrî pe drumul pînă la Sankt-Petersburg. Petru cel Mare n-ar fi ezitat să încerce aventura. Oferă o recompensă de şapte mii de ruble celui care va găsi cel mai bun mijloc de a o transporta. După mai multe încercări, este pus la punct un sistem ingenios: mai multe grinzi scobite ca jgheaburile şi prevăzute cu greutăţi sferice de aramă, pe care va rula monolitul. Sînt înhămaţi o sută de cai. Ecaterina asistă în persoană la instalarea dispozitivului. Transportul durează un an, pe un drum special construit în acest scop. Cînd blocul monumental soseşte în sfîrşit în piaţa Amiralităţii, aproape de cheiul Nevei, poporul este cuprins de o stupefacţie religioasă. Măicuţa Ecaterina nu cîştigă numai războiul împotriva Turciei, dar ea urneşte din loc şi munţii.

Totuşi, Ecaterinei îi este mult mai uşor să smulgă o stîncă din pămîntul în care zăcea din vremi imemoriale, decît să modeleze, după placul său, caracterul fiinţelor care îi sînt dragi. Cu trecerea anilor, fiul său, marele-duce Pavel, are un fizic din ce în ce mai ingrat şi un spirit din ce în ce mai turmentat. În 1770, în perioada victoriilor contra turcilor, el are şaisprezece ani. Ochii săi bulbucaţi, de un albastru spălăcit, au o expresie rătăcită. Ticuri îi scutură trăsăturile grosolane. Este pradă crizelor de epilepsie. Halucinaţii nocturne i-l arată pe tatăl său asasinat. Foarte curînd, plecînd urechea la şuşotelile de la curte, o face răspunzătoare de această

[1] Cu două milioane de livre mai mult decît cel mai mare dintre obeliscurile aduse la Roma.

moarte pe mama sa. Broşura lui Rulhière, a cărei copie i-au strecurat-o sfătuitorii răuvoitori, sfîrşeşte prin a-l convinge. Se consideră un al doilea Hamlet. Veleităţi de dreaptă răzbunare îi înflăcărează mintea. Legătura împărătesei cu Grigori Orlov îl revoltă. În consecinţă, îl idealizează pe tatăl său, pe care se poate spune că nu l-a cunoscut. Ca şi el, se pasionează pentru exerciţiile militare. Regimentul, cu mirosul său de piele, de unsoare de arme, de praf de puşcă şi de năduşeală, îi pare cel mai bun refugiu împotriva cenuşiului existenţei sale zilnice. Ar vrea să trăiască numai printre parade militare şi salve de foc. În acelaşi timp, nebunia persecuţiei îl chinuie. În ciuda grijii cu care îl înconjoară mama sa, îi este mereu teamă ca ea să nu pună să fie otrăvit sau înjunghiat. E suficient s-o vadă pentru a se gîndi la moarte. Parcă aduce cu ea o duhoare de mormînt. Într-o zi, găsind cîteva cioburi minuscule de sticlă în mîncarea pe care i-o prezenta un servitor, păleşte de furie, sare de pe scaunul său, aleargă gesticulînd prin tot palatul şi, ajuns în faţa împărătesei, îi strigă în faţă că ea a vrut să-l omoare. Ecaterina, foarte calmă, îl dojeneşte, iar el îşi lasă capul în jos, învins. După fiecare asemenea scenă, ea se îndepărtează tot mai mult de acest adolescent prefăcut şi duşmănos. Ştie prea bine că, pe la spate, el o blestemă şi o insultă cu o furie neputincioasă. Îi aminteşte de Petru al III-lea şi vede în el duşmanul liniştii sale. Şi poate al tronului său. „El pare (marele-duce Pavel) vindicativ, absolut şi intransigent în ideile sale", scrie însărcinatul cu afaceri francez Sabatier de Cabre, la 20 aprilie 1770. „S-ar putea însă ca, punîndu-se stavilă avîntului său , să fie înăbuşiţi germenii unui caracter decis şi să facă loc prefăcătoriei, unei uri surde şi poate chiar laşităţii, iar aspiraţia care s-ar fi putut dezvolta în el să fie înăbuşită de teroarea pe care mama sa i-a inspirat-o mereu... Este adevărat că împărăteasa, care ţine mult la aparenţe în tot ceea ce face, nu se preocupă să le păstreze şi în raporturile cu fiul său. Faţă de el, îşi păstrează aspectul şi tonul de suverană, însoţite adesea de o asprime şi o lipsă de atenţie care îl revoltă pe tînărul prinţ. Ea nu l-a tratat niciodată ca o mamă. Astfel, marele-duce se simte în faţa ei ca în faţa unui judecător."

Celălalt fiu al Ecaterinei, micul conte Bobrinski, crescut cu cea mai mare duioşie, o mîhneşte cu lenea şi nestatornicia sa. Tatăl copilului, Grigori Orlov, este, şi el, un neliniştit, un nemulţumit. La data izbucnirii războiului împotriva Turciei, legătura sa cu împărăteasa durează deja de zece ani. Primele elanuri au făcut loc,

încetul cu încetul, unui fel de tandreţe voluptoasă, întreţăiată de certuri. În ochii tuturor, ei apar ca un menaj de vechi amanţi, obosiţi unul de altul şi incapabili să se despartă. Suferind din pricină că nu este pentru Ecaterina decît furnizorul unor plăceri nocturne, Grigori Orlov a încercat să-i dovedească de-a lungul anilor că este capabil să o urmeze şi în gîndurile sale, la fel de bine ca şi în plăceri. S-a pus pe citit, a început o corespondenţă cu Jean-Jacques Rousseau, s-a interesat de pictură, de agronomie, dar, de fiecare dată, entuziasmul său s-a epuizat repede. Leneş şi superficial, acest sibarit cu talie de colos recunoaşte acum cu amărăciune că, fără bunăvoinţa Majestăţii Sale, el n-ar fi nimic. Cu cît silueta Ecaterinei creşte pe orizontul politic, cu atît se micşorează el în umbra fustelor imperiale. Ea îi caută sărutările, dar îl face să tacă îndată ce încearcă să-şi spună părerea în problemele publice. S-ar crede că el este femeia în acest cuplu disproporţionat. Şi, într-adevăr, micuţa prinţesă germană nu şi-a schimbat numai patria devenind împărăteasă a Rusiei, ci şi sexul. O dublă expatriere. Da, cînd se priveşte ca femeie, Ecaterina n-are impresia că aparţine acestei specii, pe care o consideră slabă, uşuratică şi smiorcăită. Numai viscerele ei resimt, uneori, aceleaşi nevoi, aceleaşi impulsuri ca şi ale suratelor sale. Prin spirit însă ea este un mascul cuceritor. Posedînd-o pe această amazoană, Grigori Orlov se miră cum, o dată culcată, ea se mai poate comporta ca o îndrăgostită. E mai mult trist, se plînge, ar vrea măcar să se acopere de glorie în război, precum fratele său Aleksei. Dar cînd îi cere să-l lase să plece pe frontul de luptă, Ecaterina îl refuză. Pretinde că ar avea nevoie de prezenţa şi de sfaturile sale. De fapt, el ştie prea bine că ea îl opreşte numai pentru a-şi petrece cu el nopţile. Singurul cîmp de bătaie la care are dreptul este camera de culcare a Ecaterinei. Dar şi aici îl convoacă din ce în ce mai rar. Grijile statului o mistuie. Ea are patruzeci de ani. El, treizeci şi patru. Pentru a-şi mai abate gîndurile, o înşală, în secret, cu partenere de ocazie. Femei din popor sau aristocrate, orice e bun. Dar aceste furişe victorii de alcov nu ajung să-i satisfacă ambiţia. Chiar în braţele altora, el nu încetează să se gîndească la Ecaterina. Vrea să o uimească, să o subjuge o dată pentru totdeauna. Ocazia i se oferă într-un moment în care nu mai vedea nici o ieşire din starea sa de supunere poleită: o epidemie de ciumă a izbucnit la Moscova. Autorităţile locale sînt repede depăşite. Poporul refuză să se supună ordinelor care interzic, de teama contagiunii, adunările în pieţe şi în biserici. Fiind un

flagel trimis de Dumnezeu, singurul remediu, gîndesc credincioşii, este rugăciunea. Şi iată că li se interzice să sărute icoanele făcătoare de minuni. Ei se revoltă, strigă că e trădare, forţează uşile bisericilor. În faţa acestui iureş, mitropolitul Moscovei decide să se ridice din biserici imaginile sfinte. Cînd soseşte la Kremlin, pentru a veghea personal la executarea acestor dispoziţii, este recunoscut de mulţime, asaltat, trîntit la pămînt, călcat în picioare, masacrat. Tot oraşul este pradă dezordinii, disperării, spaimei, violenţei, nebuniei. Grigori Orlov îi cere Ecaterinei permisiunea de a se duce la Moscova, pentru a readuce mulţimea la ordine. El are gustul riscului, un mare curaj fizic, spirit de iniţiativă. A dovedit aceasta şi în timpul loviturii de stat care a adus-o pe Ecaterina la putere. Să-i lase posibilitatea să-şi dovedească din nou calităţile. După ani de trîndăvie şi moliciune, simte nevoia de a se reabilita atît faţă de sine, cît şi faţă de împărăteasă. Decizia Ecaterinei poate surprinde: după ce s-a opus mereu plecării lui Grigori Orlov în armată, ea consimte acum la plecarea sa la Moscova. Nu ştie, oare, că aici se va expune mai multor pericole decît într-un stat-major fastuos, departe de teatrul operaţiunilor? Unii, în jurul ei, şuşotesc că îl trimite la moarte, sătulă de nulitatea sa şi de pretenţiile sale. Alţii spun că speranţa de a-l vedea reuşind glorios în misiunea sa e mai puternică decît orice îndemn la prudenţă. Alţii însă pomenesc numele unui posibil înlocuitor, Vîsoţki... De fapt, se pare că Ecaterina a dorit, totodată, să îndepărteze pentru cîteva săptămîni un amant prea incomod şi să-i ofere, din mărinimie, şansa de a se ocupa de o cauză nobilă şi folositoare.

La 2 octombrie 1771, Grigori Orlov, înflăcărat, pleacă la Moscova. Acolo, el dă dovadă de o energie, o îndrăzneală şi o eficacitate stupefiante, impunînd o serie de măsuri sanitare unei populaţii ostile, însoţind medicii la căpătîiul bolnavilor, veghind la împărţirea medicamentelor, ajutînd la ridicarea cadavrelor care putrezeau în case şi chiar pe străzi. Mor cam şapte, opt sute de bolnavi zilnic. Grigori Orlov pune să se ardă veşmintele victimelor. Este prezent peste tot, aproape nu închide ochii. Îndîrjirea sa dă curaj celor care şovăie, îi domoleşte pe revoltaţi. Pare să-şi impună autoritatea chiar şi asupra molimei. În trei luni, epidemia este curmată. Se reîntoarce la Sankt-Petersburg ca un general victorios. Ecaterina pune să se ridice în cinstea lui un arc de triumf, la Ţarskoie Selo. O artistă franţuzoaică, domnişoara Collot, eleva lui Falconet, sculptează bustul salvatorului Moscovei. Pe o medalie,

bătută cu aceeaşi ocazie, portretul favoritului însoţeşte figura simbolică a eroului roman Curtius[1], cu această inscripţie: „Rusia are şi ea asemenea fii." Totuşi, aceste semne de admiraţie şi de recunoştinţă nu ajung să-l liniştească pe Grigori Orlov, nu-i dau certitudinea de a fi reintrat în graţii. În zadar îşi manifestă Ecaterina bucuria de a-l revedea; el simte o ciudată contradicţie între onorurile cu care ea îl copleşeşte în public şi răceala pe care i-o arată în intimitate. Erou al bătăliei împotriva ciumei, el ar vrea să-şi regăsească drepturile de amant. Or, uşa dormitorului imperial nu se mai deschide pentru el decît din cînd în cînd. Se simte lovit nu atît în patima carnală, cît în vanitatea lui. De mult timp, pasiunea sa pentru Ecaterina s-a domolit, dar nu şi setea sa de a se distinge, de a domina, de a străluci. Orice s-ar întîmpla, el nu va ceda locul său nimănui. La nevoie, îşi va ucide rivalul care va îndrăzni să apară. Ecaterina ştie toate acestea şi îl supraveghează, cu coada ochiului, pe acest bărbat orgolios şi neîncrezător.

[1] Curtius, după cum spune legenda, s-ar fi aruncat într-o prăpastie, pentru a-şi salva patria.

CAPITOLUL XVII

CĂSĂTORIA MARELUI-DUCE

Rînd pe rînd sînt ocupate oraşele Bender, Akkermann, Brăila, Bucureşti. Rusia zboară din victorie în victorie. Frederic al II-lea îl trimite pe fratele său Heinrich la Sankt-Petersburg pentru a o îndemna pe Ecaterina să înceapă tratative de pace cu Turcia. Dar ea nu se lasă uşor convinsă; îi trebuie Moldova şi Valahia. Deşi consilierii săi o incită să fie mai exigentă, pentru că adversarul se clatină. Dar iată că Austria ocupă comitatul Zias din Polonia, sub falsul pretext de a-şi întări propria securitate. Departe de a se indigna, Ecaterina îi lasă s-o facă. Acceptînd acţiunea austriecilor, ea îşi justifică, dinainte, propria intervenţie. Din moment ce Austria s-a servit singură, „de ce n-am lua şi noi ceva", declară ea cu cinism. În ianuarie 1772, o convenţie secretă este încheiată între ea, Frederic al II-lea şi Joseph al II-lea în vederea unei împărţiri a Poloniei. Abia după aceea, nevolnicul Stanislaw Poniatowski află despre mutilările decise, în sfere înalte, asupra trupului ţării sale. Rusia anexează Rusia Albă, cu oraşele Polozk, Vitebsk, Orşa, Moghilev, Mstislawl, cu un total de 1 600 000 locuitori. Prusia pune mîna pe Warnia şi palatinatele din Pomerelia, mai puţin Danzigul, cu 900 000 locuitori. Iar Austria, în ciuda pioaselor proteste ale împărătesei Maria Tereza, îşi ia partea leului, punînd stăpînire pe Galiţia, populată de 2 500 000 de locuitori. Astfel, Polonia este deposedată de o treime din teritoriul său. Tratatul definitiv, semnat la Sankt-Petersburg la 5 august 1772, asigură în preambulul său că aceste amputări au fost făcute „pentru a restabili ordinea în interiorul acestei ţări şi a-i da o existenţă politică mai conformă cu interesele vecinilor săi".

Aceste scuze pline de impertinenţă nu înşală pe nimeni. Dacă Stanislaw Poniatowski acceptă, după cum îi e obiceiul, deciziile

Ecaterinei, în schimb nobilimea polonă tremură de umilire şi de mînie. Din toate părţile, în Europa occidentală, se înalţă strigăte de indignare contra celor trei „briganzi" care s-au năpustit asupra unui popor dezarmat. Satire, pamflete, caricaturi, poeme răzbunătoare ţîşnesc din mansarde şi pătrund în saloane. Chiar Maria Tereza, al cărei fiu, Joseph al II-lea, a luat parte bucuros la împărţeală, declară: „Simt că mă năpădeşte ruşinea." Disperaţi, polonezii cheamă în ajutor Franţa, Anglia. Dar, în Franţa, impetuosul duce de Choiseul a fost înlocuit cu prudentul duce d'Aiguillon, care nu are de gînd să declanşeze un război „pentru ochii frumoşi ai Poloniei". Şi Anglia, la rîndul ei, se mulţumeşte să deplîngă situaţia, fără să mişte un singur pion pe eşichier. Mai rămîn filozofii. O vor stigmatiza ei pe cea pe care s-au obişnuit să o ridice în slăvi? Nu. O dată mai mult, ei o susţin pe această „suverană luminată", ale cărei trupe n-au trecut frontiera poloneză decît pentru „a combate fanatismul".

„Totul devine legitim şi chiar virtuos cînd e vorba de salvarea publică", constata nu demult Helvétius. Iar Voltaire, vorbind de cei trei complici ai dezmembrării Poloniei, declară: „Iată trei capete bune şi frumoase, unite într-un singur gînd." După primul tratat de împărţire, el îşi exprimă dorinţa ca lucrurile să continue „pe un drum atît de frumos". Revolta polonezilor îi pare a fi „o farsă italiană", „tot ce poate fi mai ruşinos şi mai laş într-un secol"[1]. În sfîrşit, el îndrăzneşte să scrie: „Este ceva caraghios şi pare contradictoriu să susţii indulgenţa şi toleranţa cu armele în mîini, dar şi intoleranţa (poloneză) este atît de odioasă încît merită să fie trasă de urechi." Şi, de asemenea, adresîndu-se Ecaterinei: „Eu nu sînt un ucigaş, dar cred că aş deveni pentru a vă servi cauza."

Astfel, filozoful pacifist devine pamfletar războinic din devotament pentru „Semiramida" sa. Ea, la rîndul său, îi mărturiseşte lui Grimm: „Eu poate sînt bună şi de felul meu blîndă, dar, prin poziţia mea, sînt obligată să doresc cu orice preţ ceea ce vreau." Şi ea vrea „cu orice preţ" Polonia. Şi o va avea. Pe bucăţi. Acest prim succes o exaltă. Ea vrea, de asemenea, cu orice preţ, Crimeea, accesul în Caucaz şi în bazinul Dunării, libera navigaţie pe Marea Neagră. Pentru aceasta trebuie să-i împingă pe turci la disperare. În primăvara anului 1772, ei par la capătul forţelor şi gata să devină interlocutori înţelegători. Negocierile de pace pot începe în micul

[1] Cf. Waliszewski, *Autor d'un trône.*

oraş Focşani, în Moldova. Împărăteasa decide să fie reprezentată la acest congres de către favoritul său, Grigori Orlov, care tocmai se acoperise de glorie luptîndu-se cu ciuma la Moscova. Oare îl trimite pentru a-i dovedi şi mai mult stima ce i-o poartă sau pentru a-l îndepărta, încă o dată, timp de cîteva luni.

El pleacă cu mare pompă, însoţit de un alai regesc. Ecaterina i-a dăruit un veşmînt brodat cu diamante la toate cusăturile. Este atît de frumos în acest costum, încît o emoţie vie o cuprinde în momentul despărţirii. Timp de o clipă, regăseşte în ea tandrele sentimente ale marii-ducese. Îi şi scrie prietenei sale doamna de Bielke: „Îngerii mei de pace (plenipotenţiarii) cred că se găsesc acum faţă în faţă cu acei grosolani turci bărboşi. Contele Orlov, care, fără exagerare, este cel mai chipeş bărbat al timpului său, trebuie să pară cu adevărat un înger în comparaţie cu aceşti bădărani; suita sa este strălucitoare, aleasă... Însă pot să pariez că persoana sa e cea care copleşeşte tot ce o înconjoară. Este un personaj atît de unic acest ambasador; natura a fost nemaipomenit de darnică cu el în ceea ce priveşte înfăţişarea, spiritul, sufletul şi inima!..."

Sosit la Focşani, Grigori Orlov îşi afişează bogăţia şi trufia în faţa ruşilor şi a turcilor înmărmuriţi. Recenta sa numire ca plenipotenţiar i s-a urcat la cap. El se consideră nu numai ca fiind favoritul, ci ţarul în persoană. Îşi dă ifose, se împăunează, se pierde în discursuri confuze şi tratează totul cu o incompetenţă plină de emfază. Însărcinat să pregătească pacea, el visează să reînceapă războiul şi să eclipseze, pe cîmpul de bătaie, celelalte căpetenii militare ruse, cere să i se dea comanda armatei, se ceartă în plină adunare cu generalul Rumianţev, pe care îl ameninţă cu spînzurătoarea dacă mai continuă să-l contrazică, nu ţine seama de instrucţiunile pe care i le trimite Panin, plănuieşte un atac asupra Constantinopolului, încurcă discuţiile prin intervenţiile sale inoportune, apoi le întrerupe brusc pentru a se deda unui şir de serbări grandioase, în cursul cărora va arbora faimosul veşmînt înstelat cu diamante.

Ecaterinei îi sosesc rapoarte îngrijorătoare din Focşani, în legătură cu scînteietorul ei „ambasador". Dar mai neliniştitoare par zvonurile care se răspîndesc despre el în capitală. Duşmanii favoritului se grăbesc să o informeze pe Majestatea Sa asupra aventurilor extra-imperiale ale contelui Orlov. Deşi are acum certitudinea că a fost înşelată, Ecaterina îşi stăpîneşte mînia de a fi fost rănită în amorul său propriu. Nici vorbă să-l recheme pe necredinciosul Grigori pentru a-l pedepsi sau, măcar, pentru a-i cere explicaţii. De

mult timp legătura lor nu mai este decît o obişnuinţă. Cu toate că aduce omagii frumuseţii şi vigorii amantului său, ea nu mai simte de mult, lîngă el, aprinsele plăceri ale începutului. Cel mai bine ar fi să-l înlocuiască. Şi cît mai repede. Candidaţii nu lipsesc. Ecaterina îi trece în revistă. Bineînţeles, ar fi acest Potemkin, tînăr ofiţer nobil, sărac şi plin de duh, care i-a oferit dragonul său în timpul cavalcadei decisive spre Peterhof. De atunci, el a participat cu mult spirit şi competenţă la lucrările Marii Comisii. Remarcat de Ecaterina, el a devenit un obişnuit al reuniunilor intime de la Ermitaj şi a trebuit să înfrunte gelozia Orlovilor. Uriaşul şi brutalul Aleksei s-a luat la harţă cu el în timpul unei partide de biliard şi, în încăierare, i-a scos un ochi. Chior şi privind saşiu cu ochiul care i-a mai rămas, Potemkin n-a încetat totuşi s-o intereseze pe împărăteasă. El emană un farmec totodată intelectual şi viril. O îmbinare de calităţi mult apreciată de Ecaterina. Ea supraveghează îndeaproape cariera protejatului său, îl pune la curent cu treburile Senatului, îi dă un preceptor francez, îl îndeamnă să reia serviciul în armată. Curajul lui Potemkin în bătălia de la Hotin îi aduce decoraţii şi gradul de general-maior. Cu cît Grigori o irită mai mult pe Ecaterina cu toanele sale, cu atît mai mult se gîndeşte la „celălalt". Din nenorocire, „celălalt" este reţinut departe de către operaţiunile militare. Trebuie să caute altceva. Nu poate să aştepte. Nikita Panin îi laudă meritele unui anume Aleksandr Vasilcikov. Este un tînăr de douăzeci şi opt de ani, stegar în cavaleria de gardă. Scoborîtor dintr-o ilustră familie rusă, are un chip frumos, un trup vînjos şi o inteligenţă redusă. Dar este destinat altei folosinţe decît conversaţia. Ecaterina îl studiază la Ţarskoie Selo, în escorta care dă roată caleştii sale. O privire îi este de ajuns pentru a-l cîntări. În aceeaşi seară, Vasilcikov cinează la masa Majestăţii Sale. Cînd ea părăseşte Ţarskoie Selo, pentru Peterhof, porunceşte să i se înmîneze o tabacheră din aur cu această inscripţie: „Pentru comportarea bună a gărzii de corp." Vor mai urma şi alte cadouri. Pînă la cadoul suprem: accesul în patul împărătesei.

Amantul *ad-interim* se achită atît de bine de sarcina sa, încît Ecaterina, încîntată, îl numeşte consilier, îl decorează cu Ordinul Aleksandr Nevski şi îl instalează provizoriu în apartamentul lui Grigori Orlov. La patruzeci şi trei de ani, ea ar putea aproape să-i fie mamă acestui băiat atît de focos la pat şi de timid în saloane. Carnea fragedă o atrage. Toată viaţa, va alege, o ştie deja, bărbaţi mult mai tineri decît ea, de teamă de a nu fi dezamăgită. Acest tînăr o face să-şi recapete veselia şi vioiciunea.

La curte — stupoare totală. Se obişnuiseră cu defectele lui Grigori Orlov. El făcea parte, de vreo zece ani, din instituţiile imperiului. Vor trebui oare acum să facă temeneli în faţa acestui frumuşel ofiţeraş pe care un capriciu al ţarinei l-a ales din mulţime şi îl impune anturajului său cu atîta senină neruşinare? Diplomaţii străini se neliniştesc. „În general, toţi cei ce aparţin curţii dezaprobă această legătură", îi scrie baronul de Solms lui Frederic al II-lea. „Ea creează printre curteni, în familia şi în rîndul prietenilor contelui Orlov, ca şi printre servitori şi cameriste, o mare îngrijorare. Sînt abătuţi, cu gîndurile duse, nemulţumiţi..." În ceea ce-l priveşte pe ministrul englez Gunning, acesta este şi mai sever: „Succesorul apărut (al lui Orlov) este poate dovada cea mai izbitoare a slăbiciunii şi cea mai mare dezonoare pentru caracterul Majestăţii Sale Imperiale." Nepăsătoare la aceste bîrfeli, Ecaterina se amuză răsfăţîndu-şi noul favorit. Ea îi oferă o casă boierească, un domeniu cu şapte mii de iobagi, bijuterii, tablouri, bibelouri, pentru plăcerea de a-l auzi bîiguind mulţumiri. „Nu eram decît o fată întreţinută", va spune Vasilcikov. „Şi eram tratat ca atare." Dar, pentru moment, el profită de situaţia sa cu uimirea naivă a unui copilaş.

Bineînţeles, Grigori Orlov nu întîrzie să fie informat de către prietenii săi petersburghezi despre dizgraţia care îl ameninţă. Şocul îi zdruncină mintea. La dracu cu negocierile de pace! Părăsindu-i brusc pe delegaţii ruşi şi turci, stupefiaţi, el pleacă, în goana calului, la Sankt-Petersburg. Ştafeta cea mai rapidă face şaisprezece zile pentru a traversa Rusia de la sud la nord. Călărind fără popas, omorînd cai unul după altul, Grigori Orlov izbuteşte să ajungă în două săptămîni în preajma capitalei. Dar împărăteasa a fost prevenită, între timp, de intenţiile sale. Ea este totodată furioasă şi neliniştită. Te poţi aştepta la orice de la acest nebun de Grigori. Pentru orice eventualitate, pune să se schimbe încuietorile la apartamentul noului său favorit şi aşază pază militară pe drumurile ducînd la Sankt-Petersburg. Apoi îi trimite lui Grigori Orlov, printr-un emisar, ordinul de a se retrage la castelul său de la Gatşina şi de a aştepta, acolo, ca ea să-i stabilească statutul. El acceptă carantina, iar ea îi este recunoscătoare pentru aparenta sa resemnare. De fapt, deşi îi reproşează faptul că şi-a trădat îndatoririle de plenipotenţiar, ea este emoţionată la gîndul că a făcut-o din dragoste pentru ea. Chiar atunci cînd îl condamnă ca împărăteasă, ea îl scuză ca

femeie. Nu mai vrea să-l revadă la curte, dar îi trimite, pe rînd, pe Beţki, Cernîşov şi Alsufiev, pentru a-l asigura de stima sa. Îi cere să demisioneze de bună voie din sarcinile şi din funcţiile sale, dar îi scrie zilnic. Îşi afişează ataşamentul faţă de noul favorit, dar vrea să ştie ce face, ce mănîncă, ce bea fostul favorit, şi dacă nu-i lipseşte lenjeria. Multiplică darurile de despărţire: cîteva mii de ţărani, un serviciu de argint, un altul „pentru folosinţă zilnică", mobile, toate obiectele care împodobeau apartamentul lui Orlov la palatul imperial... Miniştrii săi se neliniştesc văzînd-o cum neglijează problemele de stat. Într-una din zile, într-o tresărire de voinţă, îl însărcinează pe Panin să se ducă la Gatşina şi să-i ceară lui Orlov micul portret cu diamante, pe care ea i l-a dat şi pe care-l poartă mereu la haina sa. Cu mîndrie, amantul înlăturat înmînează mesagerului montura de diamante, dar refuză să se despartă de imagine. Ukazul care îl declară demisionat şi îi îngăduie să voiajeze „pentru sănătatea sa", îl primeşte cu un hohot de rîs: se simte minunat şi singurul voiaj care îl ispiteşte este cel de la Gatşina la Sankt-Petersburg. Pentru a pune puţin balsam pe rănile acestui nebun de Orlov, Ecaterina publică, la 4 octombrie 1772, un alt ukaz, prin care îi conferă titlul de prinţ.

De îndată, el se crede iertat şi reapare la curte, într-o seară, la jocul Majestăţii Sale. Ecaterina îl primeşte cu răceală, dar nu-l dă afară. După părerea tuturor, el nu este în toate minţile. Cu gesturi agitate, cu ochii arzînd, cu vorba sacadată, „el se poartă — scrie însărcinatul cu afaceri francez, Sabatier de Cabre — ca un om care doreşte să-şi reia modul său de viaţă sau să fie închis". Într-un moment de luciditate, el îi declară aceluiaşi Sabatier de Cabre că „ar putea trăi într-o cămăruţă, fără să regrete măreţia sa apusă, dar că este mîhnit s-o vadă pe împărăteasă dîndu-se în spectacol în faţa întregii Europe". Şi adaugă că „împărăteasa îi scrie lui Vasilcikov bileţele din cele mai înflăcărate şi îi face la nesfîrşit cadouri". Totuşi, departe de a-l urî pe Vasilcikov, care i-a luat locul în graţiile împărătesei, el îl consideră prieten şi glumeşte în public despre propria sa dizgraţie. Indecenţa cu care se complace în nefericire îi deranjează şi îi enervează pînă şi pe prietenii săi. Poate fi întîlnit, la fel de bine, atît în saloane cît şi în cîrciumi ordinare. Curtează domnişoarele de onoare şi se culcă cu femei de consumaţie, se îmbuibă, se îmbată, spune vorbe fără noimă şi dă tuturor impresia unui om care îşi caută o scăpare în degradare. Noul

ministru plenipotenţiar francez, Durand de Distroff, scrie: „Natura n-a făcut (din Grigori Orlov) decît un ţăran rus şi aşa va rămîne pînă la sfîrşit... De dimineaţă şi pînă seara, nu părăseşte domnişoarele de la curte, care au rămas la castel. Aici prînzeşte, aici cinează; tăblia mesei e murdară, mîncărurile dezgustătoare şi acest prinţ găseşte desfătare într-o asemenea viaţă... Nici viaţa sa morală nu este mai bună. Se amuză de orice copilărie; sufletul îi este asemenea gusturilor sale: îi place orice. Iubeşte la fel cum mănîncă, se mulţumeşte atît cu o kalmukă sau cu o finlandeză, cît şi cu cea mai frumoasă femeie de la curte, şi iată «burlakul» aşa cum este el."[1]

În sfîrşit, „prinţul burlak" consimte să voiajeze. El parcuge Europa, uimeşte mulţimile prin splendoarea echipajului său, joacă tare la toate mesele de joc şi întîlneşte cîţiva oameni mari, printre care pe Diderot, care vede în el „o oală care fierbe mereu, dar nu găteşte nimic". La întoarcere, împărătcasa îi face cadou un palat de marmură. Pentru a nu rămîne mai prejos, el îi dăruieşte, cu ocazia Sfintei Ecaterina, un enorm diamant bleu de Persia, „Nadir-Şah"-ul, (cunoscut mai tîrziu sub numele de „Orlov") în valoare de patru sute şaizeci de mii ruble. Cu toate că nu-l mai iubeşte fizic, Ecaterina este legată de el prin atîtea amintiri, încît îi acceptă cu o tandră indulgenţă ceea ce nu ar ierta altuia. „Firea sa este naturală, iar el trăieşte după firea lui — scrie ea lui Grimm — şi eu de asemenea." „Firea naturală" a lui Grigori Orlov se aprinde deodată, la patruzeci şi trei de ani, pentru o fermecătoare fată de cincisprezece ani, Ecaterina Zinovieva. Ea este vara sa primară. În faţa acestei frăgezimi, bătrînul destrăbălat o uită pe împărătească. Iată-l din nou îndrăgostit, dar de astă dată fără altă ambiţie decît aceea de a plăcea. Fermecată de acest prinţ care a sedus atîtea femei înaintea ei, Ecaterina Zinovieva acceptă cu nesăbuinţă să-i fie soţie. Unirea lor este anulată însă de o decizie a Senatului, legea civilă şi cea religioasă opunîndu-se la căsătoriile consangvine. Dar Ecaterina veghează. Ea nu mai este geloasă pe amantul de altădată. Generoasă, anulează interdicţia Senatului. Copleşiţi de daruri, tinerii căsătoriţi pleacă în străinătate în voiaj de nuntă.

Incontestabil, tratativele de la Focşani au fost întrerupte. Fără a-i purta ranchiună pentru asta „trimisului ei extraordinar", Ecate-

[1] *Burlak* — edecar de pe Volga şi, prin extensie, om grosolan şi vulgar.

rina continuă prin alţii convorbirile în favoarea păcii, la Bucureşti. Dar turcii se dovedesc de neclintit. În timp ce războiul continuă, Ecaterina scrie ambasadorului rus Obreskov, care, eliberat din castelul celor Şapte Turnuri, conduce acum negocierile: „Dacă nu obţinem nici independenţa tătarilor, nici navigaţia pe Marea Neagră, nici vreun punct de sprijin între Marea de Azov şi Marea Neagră, înseamnă că n-am cîştigat un ban, în ciuda victoriilor noastre." Între timp, Rumianţev a trecut Dunărea şi i-a bătut pe turci la Şumla.

Instalată la Ţarskoie Selo, Ecaterina dă instrucţiuni pentru mobilizarea de noi recruţi, se ocupă de finanţarea operaţiunilor militare, studiază posibilitatea construirii unor Case pentru invalizi şi fondarea unei Case de economii şi de împrumut pentru văduvele şi orfanii de război, examinează rapoartele guvernatorilor din provincii şi, pentru propria sa plăcere, supraveghează transformările palatului şi ale parcului. „Îmi plac, acum, la nebunie grădinile în stil englezesc, liniile curbe, pantele blînde, heleşteele în formă de lacuri, arhipelagurile pe uscat şi am un profund dispreţ pentru liniile drepte, aleile simetrice", îi scrie ea lui Voltaire. „Urăsc fîntînile care forţează apa să ia un curs contrar naturii sale, statuile sînt surghiunite în galerii, vestibule etc., într-un cuvînt, anglomania domină în plantomania mea. În mijlocul acestor ocupaţii, aştept liniştită pacea."

O altă „ocupaţie", pe care nu o menţionează în scrisoare, îi acaparează adesea gîndurile: pregătirea unui viitor potrivit pentru fiul său, al cărui caracter întunecat şi dezordonat se înrăutăţeşte cu timpul. Cum să-i fixeze atenţia şi să asigure echilibrul marelui-duce Pavel, care va împlini curînd nouăsprezece ani? Nikita Panin propune să-l căsătorească cu o tînără sănătoasă şi plăcută la vedere. Numai căsătoria cu o persoană de bună calitate va reuşi, spune el, să cuminţească acest copil întîrziat. Şi apoi, Majestatea Sa ar putea avea un nepot pe care să-l crească după principiile sale. Ideea o seduce pe Ecaterina. Dar cui să se adreseze pentru a găsi logodnica ideală? Lui Frederic al II-lea, evident! Nu şi-a dovedit el priceperea descoperind-o pe Ecaterina, pentru Petru? Tot el va descoperi o altă Ecaterină, pentru Pavel. După treizeci de ani. Prevenit de serviciul care i se cere, Frederic al II-lea, marele „peţitor", se gîndeşte imediat la una din fiicele landgrafei de Hessenn-Darmstadt. Astfel, se vor consolida, gîndeşte el, legăturile

Rusei cu confederaţia germanică. Fiicele mai mari ale landgrafei de Hessen-Darmstadt sînt deja căsătorite, dar cele mai tinere, Wilhelmina, Amalia şi Luiza sînt libere. Incapabil să decidă care din cele trei este cea mai demnă de a deveni soţia viitorului împărat al Rusiei, Frederic al II-lea le oferă pe toate „la alegere". Ecaterina le invită, deci, la ea pe cele trei candidate împreună cu mama lor. Tatăl, precum altădată tatăl ei, nu va fi invitat. Nimic mai incomod, în asemenea tranzacţii matrimoniale, decît acest gen de personaj, pătruns de principiile protestante şi preocupat de fericirea progeniturii sale! În grabă, cele trei domnişoare îşi perfecţionează cunoştinţele de franceză, învaţă să danseze mai bine, se antrenează în executarea cuvenitelor reverenţe şi îşi completează garderoba. Prima etapă, la Berlin, unde, aşa cum a făcut şi cu micuţa Figchen, regele Prusiei inspectează „marfa". Mulţumit, el trimite zece mii de taleri landgrafei pentru mici cumpărături. Ecaterina a trimis o flotilă de patru vase pentru a transporta candidatele. Cel mai bun prieten al marelui-duce Pavel, tînărul Andrei Razumovski[1], comandă fregata la bordul căreia sînt instalate domnişoarele şi mama lor. De la început, el este sedus de aceste fermecătoare pasagere, care navighează către o căsătorie princiară. Wilhelmina, mai ales, îi reţine atenţia. Cu toate că are o bună şansă din trei de a deveni ţarină, ea nu rămîne insensibilă la omagiile însoţitorului lor. Vremea este minunată. Navigaţia calmă. Cabinele somptuos amenajate. Iar la capătul acestui vis cu valuri, cu soare şi vînt sărat le aşteaptă împărăteasa întregii Rusii. Primindu-le pe cele trei tinere, care, rînd pe rînd, îi sărută mîna, pe Ecaterina o duce gîndul la acea zi din februarie 1774, cînd ea însăşi se înclina pentru prima oară în faţa împărătesei Elisabeta. La gradul de putere şi de glorie la care a ajuns, nu are nici măcar dreptul de a se înduioşa la amintirea îndepărtatelor emoţii de fecioară. Reuşita exclude regretul. Cu bunăvoinţă, ea primeşte pretendentele speriate şi se străduieşte să le facă să se simtă în largul lor.

La două zile după sosirea prinţeselor, marele-duce a şi ales deja: pe cea mai mare dintre ele, Wilhelmina. Ea este drăguţă, veselă, exuberantă. Şi apoi, îi place atît de mult lui Andrei Razumovski! Lîngă ea, Pavel uită de sine şi se surprinde rîzînd din

[1] Fiul lui Kirill Razumovski.

nimic. Dar ce poate gîndi Wilhelmina despre acest nătîng cu faţa turtită, care va fi curînd soţul său? Ecaterina ghiceşte decepţia tinerei fete în faţa lui Pavel şi o compară cu propria sa decepţie în faţa lui Petru. Totul reîncepe, în aceleaşi locuri, cu alte personaje. Vorbind despre sentimentele fiicei sale, landgrafa scrie cu o rezervă semnificativă: „Atenţiile pe care i le acordă moştenitorul tronului nu par să-i fie dezagreabile." Nimic mai mult. Logodna se celebrează cu fast. Wilhelmina este de acum încolo mare-ducesă. Ca şi Figchen odinioară, trebuie să-şi schimbe religia şi prenumele. Şi devine Natalia. Mama sa o imploră să nu se opună niciodată intenţiilor ţarinei. Pentru ea, Ecaterina este de o măreţie fără seamăn, „un eveniment istoric". Auzind-o lăudînd meritele Majestăţii Sale, Pavel rînjeşte.

Pe de altă parte, împărăteasa nutreşte o mare stimă pentru soţia landgrafului de Hessen-Darmstadt. Fire energică şi înţeleaptă, această femeie îi aduce ceva din ţara sa natală. Ele au lungi conversaţii în germană. Ecaterina vorbeşte această limbă cu accentul aspru al oamenilor de rînd din Stettin. Ea îi prezintă Rusia, în germană, vizitatoarei care o ascultă cu gura căscată. Precum o stepă al cărei orizont se contopeşte cu cerul, sufletul rusesc este fără margini, cînd calm, dormitînd, cînd străbătut de un vînt furios. Poporul, pătruns de sentimente religioase, cedează uneori instinctelor bestiale. Aceiaşi oameni care se prosternează în faţa icoanelor sînt capabili să linşeze un mitropolit sau să spintece un nobil. Atît în bine cît şi în rău, Rusia nu cunoaşte decît excesul. Iată ce-i spune Ecaterina, dar din vorbele sale critice răzbate o dragoste arzătoare.

Ea este mîndră nu numai de a domni peste această ţară uriaşă, dar şi de a fi devenit rusoaică. Ar vrea să-i facă pe toţi străinii să admire minunile capitalei sale. Preşedintelui Moser, lui Grimm şi lui Ludovic, fiul mai mare al landgrafei, sosiţi pentru a asista la căsătorie, ţine să le arate ea însăşi noile tablouri ale Ermitajului, „grădinile suspendate" ale Palatului de Iarnă, Institutul tinerelor fete nobile, unde un cîrd de domnişoare în uniformă o înconjoară pe Majestatea Sa cu o tăcută adoraţie, apartamentul unde ea creşte cîţiva copii găsiţi: un mic turc părăsit într-un sat distrus, un mic cerchez orfan, un mic rus găsit pe jumătate gol în zăpadă... Este cuprinsă de o veritabilă pasiune pentru copii, ea care nu s-a interesat deloc de ei în tinereţe. Mereu îndrăgostită şi pasionată de jocu-

rile amoroase, visează să devină bunică. Cu înduioşare, contemplă silueta graţioasă a viitoarei sale nurori şi doreşte s-o vadă cît mai curînd deformată. Vizitatorii germani sînt entuziasmaţi de bunătatea, gustul şi cunoştinţele imperialei lor gazde. Grimm, care o numără de aproape zece ani printre abonaţii *Corespondeţei literare*, o copleşeşte cu elogii hiperbolice, dar declină onoarea de a se stabili pentru totdeauna în Rusia. El afirmă că va servi mai bine cultul „ecaterinian" la Paris decît la Sankt-Petersburg. De fapt, el se teme de intrigile acestei curţi ale cărei distincţie şi bogăţie se preface că le admiră.

La Ţarskoie Selo serbările se ţin lanţ: banchete, baluri, petreceri la ţară. Se celebrează, totodată, fericirea logodnicilor şi noile victorii asupra turcilor. Landgrafa, care are o sănătate fragilă, suportă greu aceste petreceri neîntrerupte. Are crize nervoase, tulburări gastrice, accese de febră. Medicul, pe care Frederic al II-lea i l-a pus la dispoziţie pentru acest voiaj, dă fuga la căpătîiul ei şi prescrie sîngerări şi poţiuni. Ecaterina tachinează micile slăbiciuni ale prietenei sale. În ceea ce o priveşte, ea a tratat mereu astfel de probleme cu indiferenţă. Are stomacul deranjat? Îşi impune un post. Este răcită? Organizează un bal cu mai multe sute de persoane, pentru a transpira în mulţime şi, astfel, alungă infecţia. Într-o după-amiază toridă, o invită pe landgrafă să se arunce împreună cu ea şi cu doamnele de la curte într-un bazin plin cu apă rece. Toate scăldătoarele sînt înveşmîntate cu cămăşi de barchet, cu umerii acoperiţi de pelerine, iar gîtul şi capul înfăşurate în fulare albe. O dată scufundate pînă la bărbie, ele se bălăcesc şi se stropesc cu rîsete ascuţite. Împărăteasa şi însoţitoarele sale au cu siguranţă o sănătate de fier, se gîndeşte landgrafa. Niciodată ea, care se teme de apă, fie şi călduţă, n-ar rezista la o asemenea încercare. Totuşi, se lasă antrenată şi după o scurtă înfiorare se minunează de această nouă invenţie a ruşilor.

O dată cu apropierea datei căsătoriei, apare o dificultate care îi aminteşte foarte mult Ecaterinei de propriile sale începuturi la curte. Protestant, la fel cum era şi tatăl Ecaterinei, tatăl Nataliei, alias Wilhelmina, se opune, la rîndul său, schimbării religiei fiicei sale. Ortodoxă fiind, aşa cum era şi Elisabeta, Ecaterina refuză, la rîndul ei, să cedeze asupra acestui punct capital. Încep negocieri. În faţa argumentelor soţiei sale, landgraful cedează în silă. Dar nu va asista la ceremonie.

Căsătoria este celebrată la 29 septembrie–10 octombrie 1773, cu toată strălucirea cuvenită. Pavel nu mai poate de bucurie. Natalia se consolează de deziluzia sa sentimentală visînd la zile glorioase. Ecaterina observă cuplul cu un amestec de speranţă şi de neîncredere. Din nou există o curte vîrstnică al cărei centru îl reprezintă ea şi o tînără curte însufleţită de veselia şi spontaneitatea marii-ducese. Prezentul imită trecutul. Şi uneori îl caricaturizează. Ecaterina este puţin tristă. Landgrafa se pregăteşte să plece cu cele două fiice refuzate. Fiul său Ludovic va intra în serviciul Rusiei, ca general de brigadă. E nerăbdător să participe la campania de primăvară împotriva turcilor. Peste Sankt-Petersburg cade prima zăpadă.

CAPITOLUL XVIII

DIDEROT ŞI PUGACIOV

Soţia landgrafului de Hessen-Darmstadt, fiicele sale, suita sa şi Grimm se află încă la Sankt-Petersburg, cînd un alt invitat de marcă îşi anunţă sosirea în cercul marilor spirite care o înconjoară pe Ecaterina: Denis Diderot. La şaizeci de ani, după îndelungi ezitări, bătrînul filozof, sedentar şi friguros, care n-a mai călătorit decît pentru a se duce de la Paris la Montmorency, la doamna d'Epinay, s-a decis în sfîrşit să plece spre îndepărtata Rusie. El vrea să-i mulţumească binefăcătoarei lui şi să-i vorbească de finanţarea proiectului său: o nouă *Enciclopedie*, un fel de repertoriu al ideilor, adăugat repertoriului lucrurilor, uriaş vocabular filozofic îmbrăţişînd toată gîndirea umană, de la crearea lumii. În realitate, această ambiţioasă iniţiativă îl sperie mai puţin decît perspectiva de a traversa jumătate din Europa, pentru a ajunge pînă în ţara zăpezilor şi a violenţei, unde domneşte împărăteasa inimii sale. Suferind de dureri de stomac, el se teme de bucătăria rusească. Şi în aceeaşi măsură de curenţii de aer. Dar asta este. El porneşte la drum, în mai 1773. Tîrîş-grăpiş, epuizat, tuşind, scuipînd, reuşeşte să ajungă la Haga şi, aici, se opreşte trei luni, pentru a se odihni, la prinţul Goliţîn. Apoi, la apropierea toamnei, în ciuda unor puternice „colici", pleacă din nou, în compania contelui Narîşkin, spre Sankt-Petersburg. Ghemuit în fundul poştalionului, speră să ajungă la destinaţie înaintea începutului iernii. Dar ninge deja în capitală, cînd echipajul trece bariera. Înnebunit, Diderot vrea să alerge direct la Falconet, pentru a regăsi, lîngă el, măcar ceva din aerul Franţei. Dar Falconet îl primeşte foarte prost. Nu are nici un colţişor pentru a-l găzdui pe compatriotul său şi se zbate în griji materiale, care îi iau tot cheful de a se mai ocupa şi de cele ale altora. Dat afară de sculptor, Diderot acceptă ospitalitatea lui Narîşkin. A doua zi de la

sosirea sa, este trezit de dangăte de clopote şi salve de artilerie: are loc căsătoria marelui-duce Pavel şi a prinţesei Wilhelmina, devenită Natalia. Festivităţile continuă timp de două săptămîni după ceremonia nupţială. Indiferent la această veselă îmbulzeală, Diderot îi face o vizită împărătesei. Veşmîntul său negru contrastează puternic cu costumele strălucitoare de la curte. Ecaterina îl primeşte cu multă prietenie şi stimă. De la început, el este cucerit de simplitatea suveranei. Ea îl primeşte în fiecare zi, în cabinetul său de lucru, pentru a discuta cu el, „numai o oră". Deseori, această „numai o oră" se prelungeşte pînă la cină. Complet în largul său, Diderot ţine discursuri, strigă, gesticulează, iar împărăteasa rîde de exuberanţa şi de familiarităţile sale. „El o apucă de mîini, — scrie Grimm — îi scutură braţul, loveşte în masă, ca şi cum s-ar fi aflat în sinagoga din rue Royale."[1] Ecaterina însăşi povesteşte doamnei Geoffrin că are grijă să fie mereu o masă între ea şi interlocutorul său, căci altfel, după aceste conversaţii, se alege cu „genunchii loviţi şi vînătăi pe coapse". Uneori, în focul discuţiei, Diderot îşi smulge peruca şi o aruncă într-un colţ. Ţarina o adună de pe jos şi i-o înapoiază cu un surîs indulgent. El strigă: „Merci", înfundă claia de păr în buzunar şi îşi continuă discursul vehement. În primul rînd, ţine să-şi expună punctul său de vedere asupra educaţiei marelui-duce Pavel. După ce va fi urmat un fel de ucenicie de bărbat de stat în diferite administraţii, tînărul va trebui să parcurgă Rusia, în compania geologilor, a juriştilor, a economiştilor, pentru a cunoaşte mai bine diferitele aspecte ale ţării sale. Apoi, după ce îi va face un copil soţiei sale, pentru a asigura succesiunea la tron, el va vizita Germania, Anglia, Italia şi Franţa.

Dacă Diderot s-ar fi mărginit la aceste înţelepte sugestii, Ecaterina ar fi fost încîntată. Dar el nu se consideră numai un consilier în probleme de educaţie. El vrea, de asemenea, să o lumineze pe împărăteasă asupra celui mai bun mod de a guverna poporul. Nu este el, pe lîngă ea, apostolul filozofiei liberale? Pătruns de rolul său, el supune Majestăţii Sale un chestionar de optzeci şi opt de puncte, care are în vedere nu numai cantitatea de gudron furnizată de fiecare provincie, dar şi organizarea şcolilor veterinare, precum şi numărul evreilor ce trăiesc în imperiu, ca şi raporturile dintre „stăpîn şi sclav". Vexată, ea îi răspunde că nu există „sclavi" în Rusia, ci numai ţărani legaţi de pămînt. Iobagii, afirmă ea, au liber-

[1] Casa baronului d'Holbach, la Paris.

tatea de gîndire, chiar dacă suferă anumite constrîngeri corporale. Ciudat eufemism! Crede, oare, ea cu adevărat că dăruind mii de mujici drept cadou unui favorit face din ei oameni liberi? Diderot o contrazice, o numeşte „buna mea doamnă", îi citează grecii, romanii, insistă să reformeze instituţiile cît mai este timp. Cu toate acestea, el este de acord că există „buni despoţi", dar „dacă doi sau trei buni despoţi se succed, poporul ajunge să uite valoarea opoziţiei. a liberei manifestări a opiniilor". Ea ridică din umeri. În mod cert, scumpul ei filozof nu are deloc simţul realităţii ruse. „Domnule Diderot, — spune ea — am ascultat cu cea mai mare plăcere tot ceea ce spiritul vostru strălucitor v-a dictat; dar, cu toate măreţele voastre principii, pe care le înţeleg foarte bine, s-ar face cărţi frumoase şi treabă proastă. Uitaţi, în toate planurile voastre de reformă, diferenţa între cele două poziţii ale noastre. Dumneavoastră nu lucraţi decît pe hîrtie, care suportă orice; ea este netedă, suplă şi nu pune obstacole, nici imaginaţiei, nici penei voastre, în timp ce eu, biată împărătească, eu lucrez pe pielea umană, care este cu totul diferită, iritabilă şi susceptibilă." Cu toate acestea, el continuă a da sfaturi, fără discernămînt: asupra programului de studiu în şcoli, asupra alegerii pieselor de teatru pentru a fi jucate de către elevi şi chiar asupra politicii externe a guvernului. Lui Durand de Distroff, care îl pusese să-i promită că-şi va folosi influenţa pentru a o îndemna pe împărătească să facă pace cu Turcia şi să se apropie de Franţa, ea îi spune deschis că Diderot îi pare totodată prea bătrîn şi prea tînăr pentru această sarcină de intermediar, „avînd aerul că ar avea o sută de ani în anumite privinţe, şi zece ani în altele". Iar cînd Diderot perorează în faţa ei împotriva curtenilor a căror linguşeală ar merita cele mai rele chinuri în iad, ea îl întrerupe printr-o întrebare fără ocolişuri: „Aţi putea să-mi spuneţi ce se povesteşte la Paris despre moartea soţului meu?" Surprins, Diderot încearcă să schimbe conversaţia, dar ea îl întrerupe din nou: „Mi se pare că apucaţi pe drumul, dacă nu al infernului, cel puţin al purgatoriului."

Venit să sădească sămînţa bună în acest pămînt sălbatic, Diderot îşi dă seama, încetul cu încetul, că împărăteasa nu înţelege să pună în practică, imediat, frumoasele teorii cu care el o întreţine cît e ziua de lungă. Ea îl aprobă, surîde, şi Rusia continuă să trăiască ca şi în trecut. Totuşi, el îşi redactează sfaturile pentru ea sub titlul *Diverse idei filozofice şi istorice*. Ea primeşte acest document cu bunăvoinţă şi emoţie şi îl pune bine, într-o casetă, pentru a uita mai

repede de el. Iarna fiind pe sfîrşite, Diderot, dezamăgit şi fermecat totodată, se gîndeşte la plecare. Nu e rugat să mai rămînă. Împărăteasa îi oferă un inel, o blană, propria sa trăsură şi „trei pungi cu cîte o mie de ruble fiecare". „Dar, — scrie el soţiei sale — dacă scad din această sumă valoarea unei plăci din email şi a două tablouri pe care le-am făcut cadou împărătesei, cheltuielile mele de întoarcere şi cadourile pe care este cinstit să le oferim lui Narîşkin... ne vor mai rămîne cinci sau şase mii de franci, poate chiar mai puţin."

Ecaterina n-a făcut nici o promisiune precisă în ceea ce priveşte publicarea noii *Enciclopedii*. Dar nu contează: pentru Diderot, ea are „sufletul lui Brutus şi farmecele Cleopatrei". Despărţirea, în martie 1774, este melancolică. Lui Diderot îi este teamă de călătoria de întoarcere. Şi pe bună dreptate. La trecerea peste Duna, gheţurile fluviului crapă, apa ţîşneşte în jurul trăsurii, care se afundă încet. Pe punctul de a fi înghiţit de ape, bătrînul este tras din trăsură de către servitori, în timp ce caii se îneacă. Datorită spaimei, o febră mare şi nişte colici îl pun pe filozof la pat. Trei sferturi din bagaje sînt pierdute. Ajuns la Haga, el regăseşte totuşi destulă forţă pentru a scrie *Observaţii asupra Instrucţiunilor Majestăţii Sale imperiale către deputaţi privitor la alcătuirea legilor*. Cînd va descoperi acest mesaj sincer, Ecaterina nu-şi va putea stăpîni indignarea. În cele cîteva luni de conversaţie cu Diderot, ea a înţeles că este un aiurit, un om care se hrăneşte cu himere, jonglează cu idei. Şi iată că el îşi permite să critice *Nakaz*-ul său. „Această scriere (*Observaţiile*) este o vorbărie goală în care nu găseşti nici cunoaştere a lucrurilor, nici prudenţă, nici clarviziune". va scrie ea lui Grimm, după moartea lui Diderot. „Dacă *Instrucţiunile* mele ar fi fost pe gustul lui Diderot, ele ar fi fost bune să întoarcă totul cu josul în sus."

Totuşi, abia revenit la Paris, Diderot expediază binefăcătoarei sale o scrisoare de recunoştinţă fără margini: „Din sînul familiei mele, am onoarea să scriu Majestăţii Voastre. Taţi, mame, fraţi, surori, copii, nepoţi, prieteni, cunoştinţe se aruncă la picioarele voastre să vă mulţumească pentru toată bunătatea cu care m-aţi onorat la curte. Iată-vă alături de Cezar, prietenul vostru, şi puţin deasupra lui Frederic, periculosul vostru vecin. Mai rămîne un loc lîngă Licurg sau Solon şi Majestatea Voastră se va aşeza acolo. Aceasta este urarea pe care îndrăzneşte să v-o prezinte filozoful galo-rus."

Un alt „filozof galo-rus" vede cu ochi răi concurenţa care i se face în inima împărătesei. Povestirile, anecdotele lui Diderot despre

lunga sa şedere pe malul Nevei îl agasează într-atît pe Voltaire, încît acesta cade bolnav de gelozie. De luni de zile, nici o scrisoare de la Sankt-Petersburg, pentru bătrînul eremit din Fernay! Ecaterina s-a îndepărtat, oare, de el ca să se apropie de un altul? Nemairezistînd, el îi scrie „Semiramidei sale din nord", la 9 august 1774:

„Doamnă, sînt cu siguranţă în dizgraţie la curtea voastră. Majestatea Voastră imperială m-a părăsit pentru Diderot, sau pentru Grimm, sau pentru un alt favorit. N-aţi avut nici o consideraţie pentru bătrîneţea mea. Mai treacă asta dacă Majestatea Voastră ar fi fost o cochetă franţuzoaică; dar cum poate o împărătească victorioasă şi legislatoare să fie atît de nestatornică?... Nu ştiu ce crimă am făcut care să justifice indiferenţa voastră. Văd bine că nu există pasiune care să nu se sfîrşească. Această idee m-ar face să mor de amărăciune, dacă n-aş fi pe cale să mor de bătrîneţe..." Semnat: „Admiratorul Vostru părăsit, al vostru bătrîn rus din Fernay."

Ecaterina îi răspunde pe acelaşi ton glumeţ: „Trăiţi, Domnule, şi să ne împăcăm, căci nu avem de ce ne certa... Sînteţi un atît de bun rus, încît nu veţi putea fi niciodată duşmanul Ecaterinei."

Mulţumit, Voltaire afirmă că predă armele şi „reintră în lanţuri". Acum, el visează (dar, evident, fără să creadă) că îşi va sfîrşi zilele pe malul Nevei: „De ce n-aş avea plăcerea să fiu înmormîntat în vreun colţ al Petersburgului, de unde să pot să vă văd trecînd şi retrecînd sub arcuri de triumf, încununată cu lauri şi frunze de măslin?" Între el şi Diderot începe o întrecere de elogii. Care din ei va şti să tămîieze mai cu spor. Dacă Voltaire se gîndeşte să moară în Rusia, Diderot regretă, chipurile, de a nu putea trăi acolo, căci numai acolo, şi nicăieri în altă parte, s-a simţit în largul lui să-şi exprime ideile. „Îmi amintesc de a-i fi spus Majestăţii Voastre că aveam sufletul unui sclav în ţara celor ce se numesc liberi şi că mi-am găsit sufletul unui om liber în ţara celor ce se numesc sclavi", scrie el. „Nu au fost vorbele unui curtean, ci glasul adevărului, şi îmi dau seama de acestea, de aici."

În realitate, plecarea landgrafei şi a micii sale suite, apoi plecarea lui Diderot, au fost o mare uşurare pentru Ecaterina. Timp de săptămîni, ea a trebuit să se domine, în mijlocul serbărilor de la curte şi a conversaţiilor sterile cu filozoful său, pentru a ascunde neliniştea care o roade. A asculta vorbind despre fericirea iobagilor pe un francez cu mintea încîlcită, în timp ce o revoltă populară, pornită din Ural, ameninţă să zguduie imperiul, trebuie să ai nervi de oţel pentru a suporta acest contrast cu zîmbetul pe buze! Deja

numele căpeteniei rebelilor circulă în saloane: Emilian Pugaciov. Cine este el? Un simplu cazac de pe Don, care a luptat în timpul Războiului de şapte ani şi în războiul contra Turciei. Dezertor, condamnat, evadat, prins din nou, iar evadat, s-a dat drept un călugăr de rit vechi, apoi a pretins a fi împăratul Petru al III-lea, în mod miraculos salvat din mîinile asasinilor săi. Între 1762 şi 1770, patru falşi Petru al III-lea au apărut în provinciile din sud-vest: Bogomolov, Kremenev, Aslanbekov, Evdokimov... Al cincilea este, poate, cel adevărat! În ochii poporului, mormintele celor mari nu sînt niciodată complet închise. Cine, dacă nu un ţar, poate pretinde a avea darul de a supravieţui? Sigur, Pugaciov nu seamănă deloc cu Petru al III-lea. Împăratul era înalt, cu umerii înguşti, şi vorbea mai ales germana, în timp ce Pugaciov este de talie medie, spătos, cu barbă neagră, şi se exprimă perfect în rusă. Dar un întors dintre morţi nu poate fi sîcîit pentru nişte fleacuri. E prea mare nevoie de un salvator pentru a nu crede, de la început, în acesta. Ţara suferă. Ecaterina a împărţit atîtea pămînturi, încît numărul iobagilor a crescut rapid. Războiul polonez şi războiul turc au antrenat o creştere de impozite care apasă greu pe spinarea celor mai sărmani. În pofida promisiunilor împărătesei, credincioşii de rit vechi sînt urmăriţi şi persecutaţi. În uzinele de armament şi în minele din Ural, muncitorii lucrează în condiţii îngrozitoare şi armata trebuie să intervină frecvent pentru a reprima revoltele. Autonomia cazacilor fiind limitată prin ukazuri, aceşti oameni mîndri, liberi şi curajoşi acceptă greu noua ordine a lucrurilor. Ei formează un soi de mic popor aventuros în mijlocul marelui popor rus, cenuşiu, tern şi amorf. Au obiceiurile lor, legile lor, căpeteniile lor. Ei vor să trăiască, mai departe, cu capul sus. Şi iată că în Jaik, regiune situată în sudul Uralului, apare un personaj, Pugaciov, care se dă drept Petru al III-lea şi lansează manifeste incendiare. În proclamaţiile sale, el se adresează gloatei nemulţumite, iobagilor legaţi de pămînt şi iobagilor atribuiţi uzinelor, başkirilor, kirghizilor, musulmanilor despuiaţi de bunurile lor, cazacilor din toate regiunile. Tuturora, le promite libertatea şi bunăstarea. Cazacii din Jaik, mai ales, află că, prin voinţa sa, fluviul Jaik[1] le va aparţine pe toată lungimea sa, că vor primi o soldă, grîu, bani, arme. Vestea se răspîndeşte cu viteza flăcării pe o dîră de praf de puşcă: Petru al III-lea a revenit, după unsprezece ani de absenţă, pentru a-şi elibera

[1] Actualul Ural.

poporul din jugul sclaviei. Soţia sa a vrut să-l omoare, fiindcă el dorea binele supuşilor săi. Dar Dumnezeu l-a salvat în ultimul moment, pentru că Dumnezeu iubeşte Rusia. A venit ceasul să o facem să plătească „pe nemţoaică", „pe fiica Diavolului", pentru crima pe care a comis-o împotriva ţarului şi împotriva naţiunii. Cu miile, cazacii se alătură acestei noi căpetenii, ţăranii din regiunea Uralului şi din sud-vestul Rusiei se adună, înarmaţi cu furci, cu coase, cu securi, pentru a cuceri prin forţă dreptul la fericire. Cred ei, oare, toţi, că cel care îi conduce este cu adevărat împăratul? Nu, bineînţeles! Dacă ţăranii analfabeţi şi superstiţioşi văd în el pe tăicuţul reînviat din morţi, cei mai mulţi dintre cazaci, cu mintea mai pătrunzătoare, îl consideră pur şi simplu ca pe unul de-al lor, capabil să-i conducă la victorie. „Ce contează dacă este ţar sau nu, spun ei. Noi am putea face un prinţ şi din balegă. Dacă el nu reuşeşte să cucerească imperiul Moscovei, noi ne vom face regatul nostru în Jaik."[1] Începînd din octombrie 1773, Pugaciov reuneşte, astfel, în jurul persoanei sale, o armată pestriţă, alcătuită din cazaci pricepuţi la lupte, iobagi fugiţi, ţărani mistici, muncitori din uzinele în revoltă, hoţi de drumul mare. Mînat de entuziasmul mulţimii, nici el nu mai ştie dacă este cu adevărat investit cu o misiune sfîntă, sau e doar un simulator abil. În orice caz, are harul de a atrage masele prin vorbe. Se arată cu plăcere în public, îmbrăcat într-un caftan brodat cu aur, pe cap purtînd o tocă de blană, cu pieptul acoperit de medalii. „Ofiţerii" săi îl înconjoară, îmbrăcaţi ca şi el cu un lux barbar. Cu săbiile scoase şi steagurile în vînt, statul-major şi escorta sa străbat provinciile. Din insolenţă şi în derîdere, Pugaciov le dă însoţitorilor săi cei mai apropiaţi numele unor înalte personalităţi ale imperiului: contele Cernîşov, contele Voronţov, prinţul Orlov, contele Panin. Pune să se bată ruble cu efigia sa şi cu această inscripţie: „Petru al III-lea, împărat al întregii Rusii." Din sat în sat, hoarda se îngroaşă, tumultoasă. O mare mulţime, însufleţită de ură, mişună pe drumuri sau urcă pe Volga în bărci, ca pe vremea lui Stenka Razin, acel bandit care, cu o sută de ani în urmă, a terorizat ţara. La apropierea rebelilor, bogătaşii, părăsiţi de servitori, se ascund înspăimîntaţi în fundul căsoaielor lor. Capturarea lor stîrneşte cruzimea maselor pînă la demenţă. Copiii de nobili sînt masacraţi, femeile sînt violate înainte de a li se tăia beregata, în hohote de rîs, boierii sînt mutilaţi, jupuiţi

[1] Citat de Gaissinovitch, *La Révolte de Pougatchev*, Paris, Payot, 1938.

de vii, arşi, tăiaţi în bucăţi. A venit ceasul ca lumea să se întoarcă cu fundul în sus. Celor flămînzi şi umiliţi, cele mai mari onoruri, iar foştilor stăpîni, umilinţa şi moartea. Pugaciov le dă acum prime: o sută de ruble pentru un nobil omorît sau un castel jefuit, o mie de ruble şi titlul de general pentru zece nobili asasinaţi şi zece castele distruse. Forturile, unde cîte o mică garnizoană tremură de spaimă, cad unul după altul. Talazul urlînd se revarsă spre nord. Ecaterina trimite cîteva regimente în regiunea Volgăi. Dar soldaţii nu au nici o dorinţă de a lupta împotriva acestor „fraţi" a căror revoltă o înţeleg foarte bine. Ei profită de întunericul nopţii pentru a trece în cealaltă tabără. Generalul Karr, de care împărăteasa face mare caz, nu poate opri înaintarea insurgenţilor. În timp ce Ecaterina conversează amabil cu Diderot, Orenburgul este asediat. Pugaciov îi scrie guvernatorului oraşului: „Află, canalie, că încercîndu-ţi şansa ta împuţită, te pui în serviciul tatălui tău, diavolul." La 10 decembrie 1773, Ecaterina îi scrie lui Sievers: „Am avut acum doi ani ciuma în inima imperiului, acum am, la frontierele sale, o ciumă politică ce ne dă de gîndit... Cu ajutorul lui Dumnezeu o vom răzbi, căci nu există nici judecată, nici ordine, nici pricepere în rîndul acestei adunături de calici; sînt nişte tîlhari veniţi de peste tot şi în fruntea lor se află un impostor, pe cît de îndrăzneţ, pe atît de neruşinat. Toate astea vor sfîrşi cu siguranţă prin funie. Dar ce perspectivă, pentru mine care am oroare de spînzurătoare! Opinia publică din Europa ne va crede reveniţi la epoca ţarului Ivan Vasilievici." Ceea ce o exasperează cel mai mult pe Ecaterina este constatarea că bărbatul ei, atît de impopular în timpul vieţii, din cauza germanofiliei sale, a devenit, după moartea sa, un fel de erou de legendă tipic rus, ţarul eliberator, martirul cauzei plebeiene, reapărut miraculos pe pămînt pentru a alunga uzurpatoarea, a-i umili pe cei mari şi a face dreptate celor mărunţi. Ca femeie cu logică, ea nu înţelege deloc această schimbare a mulţimilor obscure. Ea judecă evenimentele cu spirit occidental, în timp ce se află în faţa unui fenomen asiatic. În ciuda tuturor armatelor sale, a tuturor tunurilor şi fortăreţelor sale, o cuprinde o nelinişte. Pînă cînd va mai fi urmărită de acest spectru absurd şi jalnic? A-l doborî pe Pugaciov este necesar atît sănătăţii ţării, cît şi sănătăţii sale personale. În faţa eşecurilor repetate ale lui Karr, ea se hotărăşte să-l înlocuiască cu Bibicov. Acesta organizează lupta cu metodă. Împresurat de trupele regulate, Pugaciov bate în retragere. Dar Bibikov moare şi este înlocuit, la rîndul său, de indolentul prinţ Şcerbatov. Îndată, Pugaciov îşi

revine. El ia cu asalt oraşul Kazan. La Nijni-Novgorod, iobagii se revoltă şi trec regiunea prin foc şi sînge. Toată lumea se aşteaptă ca răsculaţii să pornească curînd asupra Moscovei şi a Sankt-Petersburgului. La Moscova se iau deja măsuri de apărare extraordinare. Poliţia vînează emisarii lui Pugaciov care răspîndesc printre locuitori manifeste, promiţînd libertate şi pămînt dezmoşteniţilor, moarte răilor stăpîni şi mînăstirea pentru falsa împărăteasă.

Situaţia pare cu atît mai periculoasă cu cît războiul împotriva Turciei continuă, cu evoluţii schimbătoare, iar mesagerii marelui vizir îndeamnă triburile musulmane din Ural şi de pe malurile Mării Caspice să se alăture lui Pugaciov. Ecaterina ar vrea să termine cît mai repede cu duşmanul din afară, pentru a-şi consacra toate forţele restabilirii ordinii interne. Ea dă instrucţiuni secrete plenipotenţiarilor săi pentru a grăbi încheierea păcii. Dar va mai fi nevoie de victoriile repurtate de Suvorov la Kosludja şi de Rumianţev la Şumla, pe Dunăre, pentru a obliga adversarul să capituleze. În iulie 1774, după şase ani de război, un tratat este în sfîrşit semnat la Kuciuk-Kainargi. Rusia obţine fortăreţele de pe malul Mării de Azov, protectoratul asupra Hanatului Crimeii, Kabarda şi stepa între Bug şi Nipru, accesul la Marea Neagră şi la Marea Egee, o despăgubire de război de patru milioane şi jumătate de ruble şi dreptul de a veghea asupra libertăţii religioase a supuşilor creştini ai sultanului.

Realizînd astfel visul lui Petru cel Mare, Ecaterina poate să ordone armatei sale să se îndrepte spre nord şi să împrăştie bandele lui Pugaciov. Piotr Panin[1] este numit generalisim. Suvorov în persoană este chemat la luptele de pe Volga. Speriat de această vastă concentrare de trupe, Pugaciov renunţă să înainteze asupra Moscovei şi se îndreaptă spre sud. Oamenii săi, dezamăgiţi de o retragere pe care n-o înţeleg, încep a se nelinişti de urmările revoltei lor. Autoritatea magică a impostorului se risipeşte încetul cu încetul. Partizanii săi încep să dezerteze din ce în ce mai mulţi. Nu mai este înconjurat decît de borfaşi, vagabonzi şi secături. Urmărit de regimentele generalului Michelson, suferă o gravă înfrîngere la 24 august–4 septembrie 1774, lîngă Sarepta, o ia la fugă, dar proprii săi locotenenţi îl prind, îl leagă şi-l predau prizonier, în schimbul graţierii lor. Adus în faţa lui Piotr Panin, Pugaciov cade în genunchi, se declară public un înşelător şi recunoaşte a fi păcă-

[1] Fratele lui Nikita Panin.

tuit grav faţă de Dumnezeu şi faţă de Majestatea Sa imperială. Pus în lanţuri şi închis într-o cuşcă de fier, montată pe un car cu două roţi, este plimbat, ca un animal sălbatic, prin provinciile care l-au primit nu de mult ca triumfător. O numeroasă escortă înarmată îl însoţeşte, de teama unor eventuale revolte ale populaţiei. Dar, după capturarea sa, insurecţia s-a potolit ca prin farmec.

Ajungînd la Moscova, capătul lungului său drum, Pugaciov nu mai este decît un om extenuat, disperat, şi care nu-şi mai doreşte decît moartea. Cu toată evidenţa crimelor sale, Ecaterina a interzis să fie torturat. Dar prăbuşirea lui, de la aşa o înălţime, îi suceşte complet minţile. Leşină de mai multe ori în cursul procesului. Judecătorii se tem să nu-l păcălească pe călău dîndu-şi ultima suflare înainte de ziua execuţiei capitale. „Marchizul de Pugaciov[1], despre care îmi vorbiţi iarăşi — scrie Ecaterina lui Voltaire — a trăit ca un scelerat şi va muri ca un laş." Şi, de asemenea: „El nu ştie nici să citească, nici să scrie, dar este un bărbat îndrăzneţ şi hotărît. Pînă acum nu există nici cel mai mic indiciu că ar fi fost instrumentul vreunei puteri... Este de presupus că domnul Pugaciov este o căpetenie de tîlhari şi nu unealta altora. Nimeni n-a fost mai periculos decît el de la Tamerlan pînă azi. Speră să obţină graţierea datorită curajului său. Dacă nu m-ar fi ofensat decît pe mine, raţionamentul lui ar fi corect, şi l-aş ierta; dar această cauză este a imperiului, care are legile lui."

Condamnat a fi sfîrtecat şi apoi decapitat, Pugaciov beneficiază de mărinimia imperială şi capul său este tăiat înainte ca trupul să-i fie sfîrtecat. Ecaterina ţine să pară mai omenoasă decît a fost Ludovic al XV-lea cu Damiens. Execuţia are loc la Moscova, la 10–21 ianuarie 1775, în faţa unei mulţimi imense. Oamenii de înaltă condiţie se bucură, dar poporul, consternat, şuşoteşte: „N-a fost omorît, oare, încă o dată, adevăratul împărat?" Complicii impostorului sînt sfîrtecaţi, spînzuraţi sau jupuiţi. Cnutul se abate pe spinările altora, după care li se smulg nările şi sînt trimişi la ocnă. Ţarina graţiază cei nouă bandiţi care l-au trădat pe şeful lor. Totul reintră în ordine. Ecaterina respiră uşurată. Timp de un an, a simţit pămîntul mişcîndu-se sub picioarele sale ca puntea unei nave prinse de furtună. Dar nu a lăsat cîrma din mîini. A menţinut direcţia. Acum e mulţumită.

În provincii însă represiunea continuă, fără milă. Adesea, moşierii acţionează ei înşişi. Este o răfuială la scară naţională.

---

[1] Poreclă ironică cu care Ecaterina îl desemna pe capul răsculaţilor.

Fiecare sat are eşafodul său ridicat în piaţa publică. Mulţi ţărani sînt spînzuraţi, biciuiţi, deportaţi. Fluviul Jaik, de sinistră amintire, este rebotezat: el se va numi de acum înainte Ural. Este interzisă în mod expres pomenirea numelui „înspăimîntătorului răsculat", Pugaciov. În 1773, Bibikov scria: „De fapt, important nu este Pugaciov, ci nemulţumirea generală." Şi, într-adevăr, Pugaciov a dispărut, dar „nemulţumirea generală" rămîne. Neîncrederea, ura mută, cresc ca o ceaţă între clasele avute şi dezmoşteniţi, între împărăteasă şi supuşii săi din straturile sociale cele mai de jos. Dar Ecaterina nu le dă nici o atenţie. Trăgînd învăţăminte din cele întîmplate, ar fi putut fi tentată să dezarmeze ostilitatea poporului aplicînd generoasele principii cuprinse în *Instrucţiunea* sa. Concilierii, îi preferă însă fermitatea. Dacă s-a gîndit vreodată, chiar foarte vag, la eliberarea iobagilor, astăzi respinge această idee cu oroare. De cîtă violenţă ar fi capabili aceşti oameni primitivi, dacă i-ar elibera dintr-o dată? I-a idealizat prea mult în meditaţiile sale filozofice. Acum şi-au arătat adevărata lor faţă. Şi acum este convinsă că ar fi la fel de periculos să limiteze puterea nobililor asupra inventarului lor de sclavi. Nobilii, moşierii sînt cei ce reprezintă stîlpii imperiului. Schismaticii, faţă de care ea a avut o oarecare blîndeţe, au dovedit, urmîndu-l pe Pugaciov, că nu merită nici frînghia pentru a fi spînzuraţi. Şi nu e momentul, cînd foametea face ravagii în provinciile devastate de rebeli şi cînd vistieria statului este goală, să micşoreze impozitele! Totul să rămînă aşa cum este. Salvarea Rusiei constă în imobilitate. Măcar pentru cîtva timp. Cînd poporul va fi copt pentru reforme, atunci va lua o decizie. Pînă atunci, poate să discute în voie despre asta cu filozofii francezi.

Dar abia a terminat cu Pugaciov, că o altă impostură îi ameninţă liniştea. Ecaterina află că, de doi ani deja, o tînără femeie foarte seducătoare, cu părul blond cenuşiu şi ochii de un albastru întunecat, se dă drept fiica împărătesei Elisabeta I şi a favoritului său Aleksei Razumovski. Călătorind în Franţa, în Italia, în Germania, această pretinsă nepoată a lui Petru cel Mare îşi schimbă numele după împrejurări, numindu-se cînd Ali Emettée, prinţesă de Vlodomir, cînd prinţesa de Azov, cînd contesa Pimberg, cînd prinţesa Tarakanova. Dar, oricare ar fi titlul cu care se împopoţonează, ea se încăpăţînează să susţină că este moştenitoarea legitimă a tronului Romanovilor, uzurpat de Ecaterina a II-a. Ar deţine, spune ea, într-un sipet, testamentul secret al mamei sale, Elisabeta, prin care îi lasă moştenire coroana Rusiei. Frumuseţea sa, frivolitatea,

înaltele pretenţii politice atrag în jurul ei cîţiva nobili dornici de intrigi şi de aventuri. Întreţinută în lux, de către unii şi alţii, ea dă mereu alte răspunsuri cînd este întrebată despre trecutul său, dar niciodată cînd este întrebată despre viitor: ea trebuie să recucerească un sceptru care îi aparţine de drept. Ducele de Limburg şi prinţul Radziwill se entuziasmează de planurile ei cu o credulitate puerilă. Visează să se îmbarce spre Turcia, pentru a aduce cauzei turco-poloneze sprijinul adevăratei ţarine, Elisabeta a II-a, împotriva falsei ţarine, Ecaterina a II-a. Semnarea tratatului de la Kuciuk-Kainargi spulberă speranţele lui Radziwill şi ale prietenilor săi. Proiectul călătoriei la Constantinopol este abandonat. Aleksei Orlov, care se află la Livorno cu escadra sa, aşteaptă de la Ecaterina instrucţiuni cu privire la „aventurieră". Bineînţeles, Ecaterina nu crede un cuvînt din povestea inventată de Tarakanova. Ea ştie cu siguranţă că Elisabeta I n-a avut niciodată copii. De altfel, dacă defuncta suverană ar fi avut vreunul, ea l-ar fi crescut la curte, aşa cum a făcut Ecaterina cu Aleksei Bobrinski, fiul natural născut din legătura sa cu Grigori Orlov. Nu, în mod sigur, această femeie care o sfidează pe împărăteasa întregii Rusii este o mincinoasă, „o escroacă", după expresia Ecaterinei însăşi. Născocirile sale nu merită decît dispreţ. Dar răscoala lui Pugaciov a făcut-o pe împărăteasă nemaipomenit de susceptibilă. Ea nu mai poate suporta ca cineva, fie şi o femeie pe jumătate nebună sau zănatecă, să pună la îndoială legitimitatea drepturilor sale. Într-o scrisoare datată din 12 noiembrie 1774, îi cere lui Aleksei Orlov să pună mîna pe „această creatură care şi-a atribuit cu atîta neruşinare un nume şi o origine care nu i se potrivesc deloc". Să uzeze „de ameninţare în caz de nesupunere şi de pedeapsă la nevoie". Să bombardeze oraşul Ragusa, dacă trebuie, pentru a forţa autorităţile să i-o predea pe mizerabilă. Dar, fireşte, ar fi mai bine să acţioneze cu binişorul şi totul să se petreacă „fără zgomot, dacă este posibil". Aleksei Orlov, ascultător, alege viclenia. Un plan diabolic a încolţit în mintea sa. Îi comunică „pretendentei" că este convins de autenticitatea filiaţiei sale şi că nu are pentru împărătească, de cînd cu dizgraţia fratelui său Grigori, decît ranchiună şi ură. Apoi o imploră pe tînăra femeie să-l întîlnească la Pisa, pentru a examina împreună cel mai bun mijloc de a o susţine în lupta pentru cucerirea puterii. Ea nu bănuieşte capcana, se duce în acel oraş, se minunează de a fi primită precum o suverană de către un atît de înalt personaj al imperiului. „Însemnatul" o instalează somptuos,

multiplică serbările în cinstea ei, şi sfîrşeşte prin a-i declara pasiunea lui. Da, spune el, s-a îndrăgostit de ea de la prima vedere. Îi cere să consimtă să-l ia de bărbat şi el va împărţi cu ea sarcina de a conduce Rusia. Orbită, ea acceptă, îşi urmează adoratorul la Livorno, se îmbarcă cu el pe vasul amiral, unde se desfăşoară o falsă căsătorie religioasă. Un ofiţer de marină deghizat în preot uneşte cuplul, în timp ce răsună salve de artilerie şi strigăte „Trăiască împărăteasa!". Proaspăta mireasă varsă lacrimi de fericire. Dar, deodată, Aleksei Orlov dispare. Soldaţii o înconjoară pe „Majestatea Sa", o conduc cu brutalitate într-o cabină şi o închid aici fără explicaţii. Nava ridică ancora. Amiralul Greigh o comandă. El este însărcinat să transporte prizoniera la Sankt-Petersburg. Aleksei Orlov, după ce şi-a jucat rolul, a rămas la Livorno. Îndată după sosirea vaporului la Kronstadt, la 12–23 mai 1775, Tarakanova este aruncată într-o celulă a fortăreţei Petropavlovsk. Feldmareşalul prinţul Goliţîn este însărcinat cu interogarea ei.

Conform primului său raport, prizoniera are o frumoasă prestanţă; are aerul unei italience; vorbeşte franceza, germana, dar nu ştie un cuvînt de rusă; medicii care au examinat-o o consideră tuberculoasă, chiar grav bolnavă; susţine că o cheamă Elisabeta şi are douăzeci şi trei de ani. Mai tîrziu, chestionată fără întrerupere, mărturiseşte că nu-şi cunoaşte nici tatăl nici mama, nici naţionalitatea, nici locul de naştere, că ar fi trăit la Bagdad, apoi la Ispahan, se contrazice şi încheie prin a-i scrie Ecaterinei, promiţîndu-i „mari avantaje" dacă anulează „toate istoriile care s-au urzit împotriva ei". Scrisoarea este semnată „Elisabeta". „Iată o canalie fără seamăn!", exclamă Ecaterina la citirea biletului. În acest timp, boala de piept pe care medicii au descoperit-o la Tarakanova face progrese rapide. Supusă unui regim sever, supravegheată zi şi noapte, dîrdîind de frig, adesea lipsită de hrană, ea îi scrie încă o dată împărătesei, implorînd-o s-o ierte dacă a ofensat-o şi s-o scoată din temniţă, căci „starea ei ar face să se cutremure natura". Ecaterina rămîne de neclintit. Capabilă de tandreţe, chiar de milă, în condiţii normale, ea ştie, atunci cînd raţiuni de stat o impun, să devină aspră pînă la intransigenţă. Parcă dintr-o dată e încinsă într-o armură de fier. Nu mai este accesibilă căldurii umane. Devine propria sa statuie. În sfera politicii, gîndeşte ea, deciziile indulgente sfîrşesc întotdeauna prin a se întoarce împotriva autorului lor. Tarakanova a jucat şi a pierdut. Să plătească deci. Nu numai că Ecaterina nu se gîndeşte să o elibereze pe prizonieră, dar refuză să-i

îmblînzească soarta. Săptămînile trec. Nimeni nu se mai interesează de cea înmormîntată de vie în fortăreaţa Petropavlovsk. În sfîrşit, ea moare la 4 decembrie 1775, nu înecată de o revărsare subită a Nevei, cum au pretins unii, ci cu plămînii roşi de tuberculoză, sleită, la capătul puterilor, scuipînd sînge, în tenebrele îngheţate ale cazematei sale.[1]

Un an mai tîrziu, în ciuda supliciului aplicat „îngrozitorului răsculat" care se dădea drept Petru al III-lea şi a încercării „nebunei" care se dădea drept Elisabeta a II-a, va mai fi arestat un al treilea impostor, care pretindea a fi eroul naţional Pugaciov, revenit pe pămînt[2]. Ecaterina nu înţelege. Ce ţară ciudată este Rusia asta! Aici legendele au adesea mai multă crezare decît realitatea. Pentru a domni asupra acestui popor iraţional, trebuie să se lupte cînd cu fiinţele vii, cînd cu fantomele.

[1] Inundaţia la care face aluzie legenda a avut loc la doi ani după moartea Tarakanovei, în 1777.

[2] Raportul marchizului de Juigné, ambasadorul Franţei, din 24 februarie 1777 (Arhivele Ministerului Afacerilor Străine).

CAPITOLUL XIX

POTEMKIN

În mijlocul atîtor griji politice, Ecaterina ar vrea să poată conta pe un bărbat a cărui dragoste şi fermitate să o susţină în activitatea sa. Or, nu drăguţul Vasilcikov, cel „cu capul plin de paie", ar putea să-i fie de vreun ajutor. Aprobările surîzătoare, docilitatea graţioasă a acestui amant de duzină îi par nedemne de măreţul ei destin. Nu-i poate vorbi de nimic şi nu este nicicînd mai singură decît în prezenţa lui. Sufletul nu are nici un rol în tristele lor îmbrăţişări. Pe scurt, o plictiseşte şi nu-i iartă privilegiile pe care, din slăbiciune, i le-a acordat. Din ce în ce mai des, ea se gîndeşte la acel Potemkin, atît de nostim, de dur şi curajos, care se bate sub zidurile Silistrei. De mult timp, ea îl ţine în rezervă. În mai multe rînduri, i-a trimis scurte bilete de simpatie, prin intermediul secretarului său. La 4 decembrie 1773, îi scrie cu mîna ei: „Domnule general-locotenent, sînteţi atît de ocupat, tot privind la Silistra, încît, pariez, nu aveţi timp să citiţi scrisorile mele şi, cu toate că nu ştiu nici pînă azi dacă bombardamentul vostru a avut succes, sînt totuşi sigură că tot ceea ce întreprindeţi nu poate fi atribuit decît zelului vostru plin de rîvnă pentru mine personal şi, în general, pentru scumpa noastră patrie pe care vă place să o slujiţi. Dar cum, la rîndul meu, doresc să păstrez bărbaţii zeloşi, curajoşi, inteligenţi şi chibzuiţi, vă rog a nu încerca în van să vă întrebaţi în ce scop v-am scris toate acestea. Vă pot răspunde eu că am vrut să aveţi o confirmare a modului cum gîndesc eu despre dumneavoastră, căci sînt mereu a voastră foarte binevoitoare Ecaterina."

Această declaraţie de dragoste abia deghizată îl aruncă pe Potemkin într-o stare de bucurie şi nerăbdare. Cîndva, se gîndise să se călugărească din disperare de a nu fi izbutit să cîştige favorurile împărătesei, rezervate lui Grigori Orlov. „O, Doamne, ce chin să

iubeşti pe cea căreia nu îndrăzneşti să i-o spui, care nu poate fi a mea", scria el atunci. „Cerule neîndurător, de ce a-i făcut-o atît de frumoasă, atît de ilustră? De ce trebuie ca ea şi numai ea să fie singura pe care o pot iubi?" Dar iată că „Inaccesibila" îl cheamă cu glas dulce de dincolo de tumultul luptelor. În ianuarie 1774, el cere un concediu şi părăseşte armata pentru a alerga să se prezinte la curte.

Aici, o gravă decepţie îl aşteaptă: favoritul Vasilcikov este încă la postul său. Şi este un tînăr atît de chipeş, încît Potemkin, văzîndu-se într-o oglindă, pierde orice speranţă de a fi ales în locul lui. Dacă altădată el amintea de „Alcibiade", acum, la treizeci şi cinci de ani, are o înfăţişare crispată şi masivă. Cu părul negru şi pielea arsă de soare, el este chior şi nu poartă o legătură peste ochiul scos. Trăsăturile i s-au îngroşat, trupul mare şi vînjos s-a îngreunat şi s-a deformat; cu toate acestea, un fel de generoasă nebunie, de forţă primitivă străluceşte pe chipul lui. Impune atenţie femeilor. Unele îl găsesc hidos, altele sînt plăcut tulburate de focul privirii din unica sa pupilă şi de strălucirea danturii sale. Ele simt în jurul lui o atmosferă de pasiune. Are aerul unui ciclop îmbrăcat în curtean. „Ciclopul are un mic defect", notează Ribeaupierre. „Îşi roade unghiile cu pasiune, cu frenezie, pînă la carne." Ambasadorul Angliei, Sir Robert Gunning, scrie că noul venit are „o talie gigantică, disproporţionată", iar „fizionomia sa este departe de a fi agreabilă". Totuşi, adaugă: „Pare să cunoască bine oamenii şi să aibă acea putere de discernămînt pe care, în general, compatrioţii săi nu o au."

Gelos pe Vasilcikov şi temîndu-se de a nu putea rivaliza cu el în curtoazie, Potemkin declară din nou că, decepţionat în dragoste, va intra la mînăstire. El speră astfel să o impresioneze pe împărăteasă, care, ca orice femeie, probabil că apreciază sinceritatea unei pasiuni după deciziile extreme pe care aceasta le inspiră. Ecaterina nu cere atît de mult. Adoratul ei abia s-a retras la mînăstire, şi ea o trimite pe contesa Bruce cu ordinul de a-l readuce în lume, unde va găsi toate satisfacţiile dorite. El îi răspunde printr-o lungă scrisoare, solicitînd cu umilinţă onoarea de a fi numit „aghiotant general şi personal" al Majestăţii Sale, ceea ce echivalează cu a candida la succesiunea favoritului. „Aceasta nu poate să ofenseze pe nimeni,— scrie el — dar m-aş simţi în culmea fericirii, cu atît mai mult cu cît, găsindu-mă sub protecţia specială a Majestăţii Voastre, aş avea onoarea să primesc înţeleptele voastre

ordine şi, studiindu-le, aş deveni capabil să servesc mai bine pe Majestatea Voastră imperială şi patria." Ecaterina îi satisface cu bucurie rugămintea şi îi porunceşte lui Vasilcikov să părăsească cît de curînd capitala, din „motive de sănătate". Drept recompensă pentru cele douăzeci şi două de luni de loiale servicii, favoritul concediat va primi o sută de mii de ruble, şapte mii de ţărani, diamante în vrac, o rentă viageră de douăzeci de mii de ruble şi un palat la Moscova, unde va trebui să stea. Îndată ce el a eliberat apartamentul, care fusese înainte al lui Grigori Orlov, Potemkin se instalează. Locul încă este cald. Nu are de făcut decît doi paşi, de urcat o scară în spirală, pentru a fi în camera împărătesei. Vine aici cu regularitate, noaptea, uriaş, păros şi chior, gol sub halatul de casă. În ciuda feţei sale chinuite, ea îl găseşte frumos. Şi viguros. Atît la trup cît şi la minte. O amuză, o uimeşte, o farmecă, o supune, o tulbură, îi redă tinereţea. Ea îi scrie lui Grimm: „M-am îndepărtat de un excelent, dar foarte plicticos cetăţean, care a fost imediat înlocuit, nici nu ştiu cum, cu unul din cei mai mari, mai nostimi şi mai amuzanţi originali ai acestui secol de fier."

A doua zi după instalarea noului favorit la palat, soţia feldmareşalului Rumianţev îi scrie soţului său: „Un sfat, comoara mea: dacă ai ceva de obţinut, adresează-te lui Potemkin." Fiica lui Kirill Razumovski se revoltă: „Cum să-i faci curte acestui orb urît, şi pentru ce?" Sir Robert Gunning face cunoscut şefului său, lordul Suffolk: „El (Potemkin) poate nutri, fireşte, speranţa să se ridice pînă la înălţimea la care îl împinge ambiţia sa fără margini." „Ea e nebună după el", îi spune senatorul Jélaguine lui Durand de Distroff. Şi, de asemenea: „Trebuie să se iubească mult, pentru că se aseamănă întru totul." Într-o zi, întîlnindu-l pe Grigori Orlov pe treptele palatului, Potemkin îl întreabă cu amabilitate: — „Ce se mai spune la curte?", — „Nimic, răspunde Grigori Orlov, doar că dumneata urci, iar eu cobor."

Potemkin „urcă" atît de sus, încît, cu siguranţă, nimeni înaintea lui n-a atins acest grad de intimitate fizică şi intelectuală cu împărăteasa. Pentru prima oară în viaţa ei, ea se lasă în voia unei iubiri libere, pătimaşe, dezinteresate şi generoase. Îşi uită rangul, puterea, pentru a se preocupa numai de toanele amantului ei. Ea are patruzeci şi cinci de ani. Cu zece ani mai mult decît el. Şi nu trăieşte un minut fără să-i zboare gîndul la el. Cînd nu este lîngă ea, îi scrie repede un bileţel de dragoste, noaptea, sau în plin consiliu, sau în zori în timp ce palatul doarme încă. Un valet de încredere

aleargă să-i ducă mesajul. Potemkin îi răspunde. Ea arde scrisorile lui. El le păstrează pe cele ale metresei sale, într-un buzunar al hainei, aproape de inimă. Cîteva rînduri scrise în fugă. O avalanşă de cuvinte nesăbuite. Un potop fierbinte de vorbe. Majestatea Sa, împărăteasa întregii Rusii, inventează pentru amantul ei vorbe de alint, din cele mai bizare: „Micuţul meu scump..., sufletul meu geamăn..., păpuşa mea scumpă..., draga mea jucărie..., tigrul meu..., micul meu papagal..., ghiaurul meu..., micul meu Grişa..., fazanul meu auriu..., cocoşul meu de aur..., leul meu din junglă..., lupul, pasărea..."

Ea îl admiră şi i-o spune: „Frumuseţea mea de marmură..., iubitul meu căruia nici un rege nu i se aseamănă..., nici un om de pe lume nu te poate egala..."

Uneori, pe neaşteptate, ardoarea propriei sale pasiuni o sperie şi atunci se preface că ar dori să şi-o înfrîneze:

„Am dat ordin categoric întregului meu corp, pînă şi celor mai mărunte fire de păr, de a nu-ţi mai arăta nici cel mai mic semn de dragoste. Mi-am închis dragostea în inimă, sub zece lacăte, unde se sufocă, se chinuie şi mă tem să nu explodeze."

Apoi se dă bătută: „Un fluviu întreg de cuvinte absurde se revarsă din mintea mea. Nu înţeleg cum poţi să suporţi o femeie cu idei atît de incoerente." Şi adaugă cu mîndrie: „Oh! domnule Potemkin! Ce blestemăţie de minune ai înfăptuit de ai sucit mintea care, înainte de asta, trecea în lume drept una din cele mai bune din Europa!... Ce ruşine! Ce păcat! Ecaterina a II-a pradă acestei nebune patimi! Îl vei dezgusta cu nebunia ta! îmi spun mie."

Aţîţată de dragoste, i se întîmplă să-l mustre cu asprime: „Există o femeie pe lume care te iubeşte şi care are dreptul la un cuvînt drăgăstos din partea ta. Imbecilule, tătarule, cazacule, ghiaurule, moscovitule, la dracu!" Sau, nemaigăsind cuvinte în vocabularul obişnuit, se lansează în improvizaţii îndrăzneţe: „Nasturele meu... Bomboana mea de fiecare zi..." Îi este recunoscătoare „ghiaurului ei" pentru anecdotele pe care acesta i le povesteşte. „Scumpule, ce comicării mi-ai spus ieri! Nu mă pot opri din rîs, numai gîndindumă!... Stăm împreună patru ore, fără umbră de plictiseală, şi te părăsesc de fiecare dată cu părere de rău. Porumbelul meu scump, te iubesc mult. Eşti frumos, inteligent, amuzant." Altă dată, ea face aluzie nu la plăcerile conversaţiei lor, ci la perfecţiunea raporturilor lor fizice. Mare cunoscătoare în ale voluptăţii, ea apreciază felul

în care o tratează noul său favorit. Armonia lor sexuală îmbogăţeşte, consideră ea, armonia lor sentimentală. Îşi mărturiseşte cu sinceritate dorinţa ei pentru acest trup viril, greu şi plăcut mirositor. „Nu există o celulă, în tot corpul meu, care să nu tînjească după tine, oh! ghiaurule!"; „Îţi mulţumesc mult pentru delectarea de ieri. Micul meu Grişa m-a hrănit şi mi-a potolit setea, dar nu cu vin..."; „Capul meu e ca cel al unei pisici în călduri..."; „Voi fi pentru tine «o femeie de foc», cum zici tu mereu. Dar voi încerca să-mi ascund flăcările..."; „Uşile vor fi deschise şi va depinde de cine va avea dorinţa şi posibilitatea; eu mă duc la culcare..."; „Dragule, voi face cum porunceşti tu, trebuie să vin la tine, sau vei veni tu la mine?"

Cu toane schimbătoare, capricios, vanitos, bănuitor, gelos, trecînd de la veselia cea mai debordantă la o deprimare morbidă, Potemkin îi reproşează într-o zi de a fi avut cincisprezece amanţi înaintea lui. Ofensată, ea nu recunoaşte decît cinci: „Pe primul l-am avut din constrîngere, pe al patrulea din disperare!" strigă ea. „Pe ceilalţi trei, Dumnezeu ştie că n-a fost din destrăbălare, pentru care n-am avut niciodată vreo înclinare."[1] El îi aminteşte de Vasilcikov. Mai este îndrăgostită de el? Ea îi răspunde: „N-ai nici un temei să te temi. M-am păcălit destul cu acest imbecil de Vasilcikov... Poţi să citeşti în inima şi-n sufletul meu... Te iubesc neţărmurit." Uneori, el se arată insolent, distant, agasat fără motiv. Pentru că cerul este cenuşiu, pentru că s-a sculat cu stîngul. Atunci, ea îl calmează cu bileţele de tandră mustrare: „Dacă stupida ta proastă dispoziţie te-a părăsit, binevoieşte şi mă anunţă... Eşti un tătar rău!"; „Vin la tine pentru a-ţi spune cît de mult te iubesc şi găsesc uşa încuiată!"; „Mă chinui pentru nimic...": „În momentul în care mă simt mai la adăpost, o stîncă se prăvăleşte peste mine..."; „Haide, e timpul să trăim în perfectă armonie. Nu mă mai necăji, chinuindu-mă. N-ai să mă vezi atunci distantă..."; „Sufleţelul meu, eu am o sforicică la unul din capetele căreia am legat o piatră, iar la celălalt capăt toate certurile noastre, şi am aruncat totul într-o prăpastie fără fund... Bună ziua, scumpul meu! Bună ziua, fără certuri, fără discuţii, fără dispute..."

Ea se simte atît de apropiată de el, prin raporturile lor fizice, încît nu-i ascunde nici cele mai intime indispoziţii: „Nu voi veni la tine, căci am transpirat toată noaptea şi mă dor toate oasele, ca şi

[1] G. Soloveitchik, *Potemkine*, Paris, Gallimard, 1940.

ieri..."; „Am o uşoară diaree astăzi, dar, în afară de asta, mă simt bine, adoratul meu..."; „Nu te întrista din cauza diareei mele, asta curăţă bine intestinele." [1]

Mînată de pasiunea sa, va ajunge, se crede, pînă la a se căsători în secret cu Potemkin. Ceremonia nupţială, după anumite mărturii, a avut loc către sfîrşitul anului 1774, la biserica Sfîntul Samson, la Sankt-Petersburg, în prezenţa credincioasei cameriste Perekuzikina, a contelui Samoilov, nepotul lui Potemkin, şi a şambelanului Certkov. Documentele referitoare la această căsătorie secretă au dispărut. În schimb, termenii din cele douăzeci şi trei de scrisori adresate de Ecaterina favoritului său lasă să se înţeleagă natura absolut conjugală a raporturilor lor: „Soţul meu preaiubit..."; „Soţul meu iubit, cel mai blînd, cel mai drăguţ..."; „Scumpul meu soţ..."; „Drăguţul meu bărbat..."; „Te rog să nu mă mai umileşti... Nu este prea frumos faţă de nimeni, dar mai ales faţă de soţia ta..."; „Te îmbrăţişez din toată inima şi din tot corpul, o scump soţ..."; „La ce bun să crezi imaginaţiei tale bolnave, mai degrabă decît faptelor reale, care toate confirmă vorbele nevestei tale?..."; „Nu sînt eu, de mai mult de doi ani, legată de tine prin cele mai sacre legături?"; „Rămîn a ta fidelă soţie, care te iubeşte cu o dragoste veşnică."

Uniţi sau nu prin căsătorie, cuplul Ecaterina şi Potemkin reprezintă asocierea a două naturi violente, autoritare, excepţionale, pline de sănătate şi inteligenţă, avide de plăcere şi de muncă. Deşi înlănţuit de patul ţarinei, Potemkin se prezintă, de la început, a nu fi deloc un favorit provizoriu. Subjugată de el, ţarina îl consultă în toate deciziile importante în materie de politică şi se supune, uneori, părerilor sale. Înainte de a face dragoste, după, ziua, noaptea, între două îmbrăţişări, ei discută probleme de stat, studiază rapoartele miniştrilor, depeşele ambasadorilor, schiţează proiecte de reforme, plănuiesc alianţe, fac şi desfac destinele Rusiei şi ale Europei. „Dezacordul dintre noi este legat mereu de putere şi niciodată de dragoste", îi scrie ea. „Vorbeşte-mi de tine şi nu mă voi supăra niciodată." În realitate, chiar divergenţele lor de vederi o farmecă. Este fericită că are în faţa ei, pentru prima dată, un spirit puternic care să-i dea replica. În sfîrşit, nu mai este singură pentru a domni asupra Rusiei.

---

[1] *Lettres d'amour de Catherine II à Potemkine*, publicate de G. Oudard, Paris, Calmann-Lévy, 1934.

Potemkin ajunge repede în cele mai înalte funcţii. Numit membru al Consiliului secret, vicepreşedinte al Consiliului de război, cu rang de general-şef, copleşit de funcţii şi onoruri, devine cavaler al Ordinului Sfîntul Andrei. Frederic al II-lea îi acordă Vultural Negru al Prusiei; regele Poloniei, fostul amant al Ecaterinei, Vulturul Alb: Danemarca, Elefantul Alb; Suedia, Sfîntul Serafim; Joseph al II-lea, în ciuda opoziţiei Mariei-Tereza, îl face prinţ al Sfîntului Imperiu. Două eşecuri, totuşi: Franţa refuză să confere favoritului Ecaterinei Ordinul Sfîntului Spirit, rezervat catolicilor, iar Anglia, cel al Jartierei. Între timp, cu ocazia sărbătorilor celebrînd încheierea păcii cu Turcia, Ecaterina îi decernează titlul de conte al Imperiului rus şi îl gratifică cu portretul său în miniatură, într-un cadru cu diamante. El îl va purta, ca şi Grigori Orlov odinioară, la haina sa. Poeţii ruşi ai timpului îi laudă virtuţile în versuri pompoase. Curtea este la picioarele sale. Ambasadorii străini îi caută bunăvoinţa. Un murmur de josnică linguşire îl înconjoară. Toată familia sa este instalată la palat: mama, sora şi cinci nepoate, acestea din urmă atît de drăguţe şi sociabile, încît le va seduce una după alta. În curînd va deveni guvernator al provinciilor din sud, numite „Noua Rusie". Cînd are de luat o decizie gravă se închide în biroul său şi se joacă pe tăblia mesei cu o mînă de pietre preţioase, adunîndu-le şi risipindu-le pînă găseşte soluţia; sau, pierdut în reflecţii, curăţă, la nesfîrşit, cu o periuţă, pietrele preţioase încrustate în inelele sale. Îi vin cu nemiluita daruri în bani, bijuterii, moşii, ţărani. Primeşte douăsprezece mii de ruble pe lună, iar cheltuielile casei sale sînt plătite în întregime din caseta imperială. Mesele şi vinurile sale sînt plătite din bugetul curţii. Echipajele şi servitorimea curţii sînt la dispoziţia sa. Ofiţeraşul sărac, venit de pe front, înoată în opulenţă. Cheltuieşte aiurea, fără să ţină socoteala, pierde la joc, acumulează datorii şi, de fiecare dată, împărăteasa îi achită facturile surîzînd, căci ea însăşi este prea risipitoare pentru a-i reproşa acest defect favoritului său.

Şi totuşi, acest om a cărui reuşită uimeşte lumea toată are accese de disperare şi de dezgust, care îl fac să regrete mînăstirea. Înzestrat cu cele mai alese calităţi, muzician, poet, amator de artă, războinic, administrator, diplomat, economist, constructor, el abordează toate problemele cu înflăcărare, ca apoi, deodată, să abandoneze totul, să refuze să se mai intereseze de ceva şi să petreacă zile întregi, pe jumătate gol, întins pe un divan, într-o stare de apatie, fără să se spele, nici să se pieptene, mîncînd coji de pîine şi rozîndu-şi

unghiile cu muşcături mărunte. Într-o zi, cinînd cu el, nepotul său Engelhardt îl complimentează asupra bunei sale dispoziţii. Îndată, Potemkin se întunecă la faţă şi spune: „Poate fi un om mai fericit decît mine? Toate dorinţele mele, toate vrerile mele au fost îndeplinite ca prin minune. Am vrut să am mari funcţii — le am; decoraţii — le am pe toate; mi-au plăcut jocurile de noroc — am putut pierde sume incalculabile; mi-a plăcut să dau serbări — am dat din cele mai splendide; mi-a plăcut să cumpăr pămînturi — am acum atîtea cîte doresc; mi-a plăcut să construiesc case — am clădit palate; mi-au plăcut bijuteriile — nimeni nu are mai rare şi mai frumoase. Într-un cuvînt, sînt copleşit." După care, sparge o farfurie preţioasă aruncînd-o pe jos şi dispare în dormitorul său unde se încuie.[1] Este omul extremelor. Slav pînă în măduva oaselor. Rînd pe rînd tandru şi impetuos, vesel şi trist, leneş şi activ, grosolan şi delicat. Mare mîncău şi băutor, înghite cu nepăsare băuturile şi mîncărurile cele mai alese, ca şi pe cele mai simple. La masa sa, la Sankt-Petersburg, se servesc stridii, cegă, smochine din Provence, pepene verde din Astrahan, dar, mai întîi, înghite cu desfătare căţei de usturoi şi piroşti, pe care le stropeşte cu cvas. Dacă la curte apare în veşminte brodate cu aur, acoperite de diamante, pline cu decoraţii, la el în apartamente ţinuta obişnuită este un halat larg de casă. Nu poartă nici pantaloni, nici izmene sub acest veşmînt comod şi primeşte astfel nu numai pe împărătească, dar şi doamnele de onoare, miniştrii şi chiar ambasadorii. Cînd contele de Ségur îl vizitează, după sosirea sa la Sankt-Petersburg, găseşte un uriaş păros şi chior, întins pe un pat şi care nici nu se sinchiseşte să se ridice pentru a acorda audienţă trimisului regelui Franţei. Ségur va lăsa despre el un remarcabil portret: „Nimic nu egala vigoarea minţii sale şi moliciunea trupului său. Nici un pericol nu-i oprea curajul, nici o dificultate nu-l făcea să dea înapoi, dar toate succesele acţiunilor sale îi produceau o amară decepţie... Cu el, totul era complicat: afacerile, plăcerile, dispoziţia, suita... Era morocănos cu cei ce erau servili cu el şi binevoitor faţă de cei ce-l abordau cu familiaritate. Generos cu promisiunile, fără a le îndeplini decît rareori, dar neuitînd niciodată ceea ce a văzut şi auzit. Nimeni n-a citit mai puţin ca el, dar puţine persoane au fost atît de bine informate... Inegalitatea temperamentului său îi dădea o originalitate de

[1] K. Waliszewski, *Autour d'un trône.*

nedescris în dorinţe, în comportament şi în felul de a trăi... Această originalitate, cu toate că o supăra adesea pe împărătească, îl făcea să pară în ochii ei şi mai interesant."

Prinţul de Ligne va scrie, la rîndul său: „Este omul cel mai extraordinar pe care l-am întîlnit vreodată. Pare leneş, dar lucrează fără răgaz..., mereu culcat, nu doarme nici zi, nici noapte, pentru că zelul său pentru împărătească, pe care o adoră, îi dă un permanent neastîmpăr... Trist în plăceri, nefericit de a fi prea fericit, blazat în totul, dezgustîndu-se uşor, morocănos, nestatornic, filozof profund, ministru abil, politician sublim şi copil de zece ani...; peste măsură de bogat fără să aibă un ban; vorbind despre teologie generalilor săi şi despre război arhiepiscopilor; necitind niciodată, dar sondînd pe cei cărora le vorbeşte...; dorind totul ca un copil, ştiind să renunţe la tot ca un om mare... Care este deci magia sa? Geniul şi iar geniul, şi iarăşi geniul!"

Prin acest amestec de avînt şi detaşare, de curtoazie şi brutalitate, Potemkin reţine constant atenţia împărătesei. Chiar cînd focul pasiunii lor carnale se potoleşte cu timpul, el vrea să rămînă, pentru ea, supremul sprijin. Este, oare, el primul care simte o oarecare plictiseală alături de această femeie care îmbătrîneşte? Sau ea este cea care, obosită de capriciile „ghiaurului său", doreşte o aventură mai banală, mai nouă? Cert este că, după doi ani de împărtăşire a plăcerilor, el se uită după femei fragede, iar ea se interesează de bărbaţi tineri. Nici unul, nici altul nu fac o dramă din această scădere a atracţiei reciproce. Istovirea poftei lor sexuale nu ştirbeşte cu nimic dragostea şi admiraţia pe care le au unul pentru altul. Prima grijă a lui Potemkin, cînd constată această schimbare de climat în raporturile lor, este de a-şi păstra ascendentul asupra Ecaterinei, prin intermediul unui înlocuitor ales de el. Astfel, deşi posedată de un altul, ea nu va înceta cu totul să-i aparţină. Acest „altul" va fi un tînăr şi fermecător ucrainean, Piotr Zavadovski. Abia prezentat privirilor împărătesei ca succesor, el este agreat şi supus la probă. Încercarea este concludentă. Aflînd de această revoluţie de alcov, toată lumea, la curte, îl crede pe Potemkin în dizgraţie. Unii se bucură. „Trufia sa, în timp ce era la putere, i-a făcut atîţia duşmani, încît are temei să se aştepte la o atitudine asemănătoare din partea lor, în timpul dizgraţiei", scrie Sir Richard Oates, într-un raport cifrat. „N-ar fi deloc surprinzător şi nici de neaşteptat să-l vedem încheindu-şi cariera într-o mînăstire, mod de viaţă pentru care el a manifestat întotdeauna o predilecţie."

Dar aceasta înseamnă să nu-l cunoşti pe Potemkin. După o scurtă călătorie în gubernia sa, Novgorod, el revine la Sankt-Petersburg şi cedează apartamentul „de serviciu" lui Zavadovski, în schimbul a o sută de mii de ruble. Achitînd acest ciudat permis, noul favorit cumpără dreptul de acces la camera imperială. El plăteşte un comision, la intrare, fostului beneficiar. Dar acesta nu are deloc intenţia de a se ţine, de acum încolo, departe de iubita lui. Desigur, nu se gîndeşte nici o clipă să-şi reia locul în patul Ecaterinei, dar nici nu va permite ca un intrus să-l ocupe mai mult decît durează un capriciu. Nemaifiind amantul împărătesei, el va fi furnizorul ei. Numai în măsura în care favorurile acesteia vor fi efemere, dominaţia lui va continua să fie mare. El trebuie deci s-o îndemne la schimbare, la diversitate. Şi, în mod ciudat, cu cît este mai gelos, cu atît se simte mai bine, cu atît doreşte mai mult ca bărbaţii să se schimbe cît mai repede în patul femeii pe care o iubeşte. Atîta timp cît ea nu caută nimic altceva decît plăcerea la aceşti amorezi, el va rămîne stăpînul. Calculul său este corect. Drept urmare, s-a instalat într-o casă legată de palatul imperial printr-o galerie acoperită. Astfel, împărăteasa îl poate vizita în orice moment, fără să atragă atenţia. Iar ea foloseşte din plin această situaţie. Niciodată nu a avut atîta nevoie de sfaturile lui Grişa al ei. Viaţa sa se împarte în două. Jocurile nebuneşti noaptea, cu vreun partener, şi fructuoasele discuţii prieteneşti cu cel pe care îl consideră drept soţul ei. De acum înainte, toţi „aleşii" împărătesei vor fi selecţionaţi de Potemkin. Domnia lor nu va dura niciodată mai mult de cîteva luni. Zavadovski este destituit în iunie 1776. „El a primit de la Majestatea Sa cincizeci de mii de ruble, cinci mii pensie şi patru mii de ţărani în Ucraina, unde aceştia valorează mult", scrie cavalerul de Corberon, noul însărcinat cu afaceri al Franţei în Rusia, fratelui său. Şi adaugă: „Recunoaşte, prietene, că aici această meserie este bănoasă."[1]

Lui Zavadovski îi va urma Simion Zorici, supranumit de către doamnele de la curte „Adonis". Împărăteasa îl va numi tandru „Sima" şi va găsi că are „un cap sublim". Acelaşi Corberon scrie: „(Potemkin) care este mai bine văzut ca niciodată şi care joacă acum rolul pe care-l avea doamna de Pompadour spre sfîrşitul vieţii sale pe lîngă Ludovic al XV-lea, i-a prezentat (împărătesei) un

[1] Le chevalier de Corberon, *Un diplomate français à la cour de Catherine II*, Paris, Plon, 1901.

anume Zorici, maior de husari, care a fost făcut locotenent-colonel şi inspector al tuturor trupelor uşoare. Acest nou favorit a cinat cu ea. Se spune că a primit o mie opt sute de ţărani, pentru prima probă! După dineu, Potemkin a băut în sănătatea împărătesei şi a îngenuncheat în faţa ei."

Frumosul Zorici, sîrb de origine, este atît de fericit de avansarea sa, încît îi oferă o sută de mii de ruble lui Potemkin drept mulţumire. La naiba cu scrupulele! Potemkin acceptă, şi astfel se stabileşte obiceiul, între cei „chemaţi", de a vărsa o sută de mii de ruble, în ziua instalării, mijlocitorului lor pe lîngă împărătească. Nu era o sumă prea mare pentru a-ţi asigura un sfîrşit de carieră în bogăţie şi demnitate, după ce ai cunoscut, cîtva timp, gloria de a împărţi patul imperial. Dar iată că Zorici se clatină. Noul ambasador al Angliei, James-Howard Harris, raportează într-o depeşă către guvernul său: „Actualul favorit, Zorici, pare a fi în declin. Probabil că Potemkin va fi însărcinat să-i găsească un succesor şi am auzit spunîndu-se că a pus deja ochii pe un anume Akarov." Iar într-o scrisoare particulară: „Zorici se aşteaptă să fie concediat, dar se spune că este hotărît să ceară socoteală succesorului său. «Ştiu bine, spunea el deunăzi, că trebuie s-o şterg, dar, pe Dumnezeu!, îi voi tăia urechile celui ce-mi va lua locul»."[1] Bănuindu-l pe „patronul" său de a avea deja un candidat gata pregătit, Zorici îi face o scenă violentă, îl copleşeşte cu injurii şi îl provoacă la duel. Potemkin tratează această izbucnire cu dispreţ şi o invită pe împărătească să se debaraseze fără întîrziere de scandalagiu. În aceeaşi seară, ea îi transmite tînărului că nu mai are nevoie de prezenţa sa la palat şi că ar face bine să călătorească. Furios, el se repede spre apartamentul amantei sale pentru a-i cere o explicaţie, dar găseşte uşile închise. Sfaturile lui Potemkin, promisiunea unei rente viagere şi donaţia unor moşii populate cu şapte mii de ţărani potolesc ranchiunele favoritului dizgraţiat. El îşi face bagajele, în timp ce un oarecare Rimski-Korsakov, împins de Potemkin, înaintează, cu un pas timid, sub privirea încurajatoare a ţarinei. Vor urma şi alţii.

Datorită lui Potemkin, care o iniţiază în deliciile perversităţii, Ecaterina înţeleapta, credincioasa, burgheza, descoperă, puţin cîte puţin, gustul furatului din vie. Cu fiecare nou favorit ea crede că a găsit perla cea rară. Îndrăgostită, electrizată, îl prezintă curţii ca pe un supraom, îl tîrăşte după ea, în veşminte superbe, la recepţii

[1] Scrisoarea şi depeşa sînt din 13 februarie 1778.

oficiale, se entuziasmează la cele mai neînsemnate vorbe de duh ale lui, dar îi interzice orice familiaritate în public. La datorie douăzeci şi patru de ore din douăzeci şi patru, el trebuie să se comporte ziua ca un cavaler galant, iar noaptea să fie un amant frenetic. Teama de a nu fi la înălţime, la momentul potrivit, se transformă la unii în obsesie. Astfel, tînărul Lanskoi, bolnav, va recurge, pentru a evita dizgraţia, la afrodiziace, care vor ajunge să-i distrugă sănătatea. Desigur, Ecaterina, care are experienţă, admite din cînd în cînd cîte un moment de slăbiciune în îndeplinirea datoriei. Dar, dacă incidentul se repetă prea des, îi arată uşa. Cînd favoritul a încetat să-i mai placă, i se umplu braţele de cadouri, i se asigură o pensie bună şi acesta părăseşte discret apartamentul de serviciu, în timp ce Potemkin începe căutarea unui alt partener. „Chiorul genial" cunoaşte mai bine ca oricine preferinţele împărătesei. Rar se întîmplă ca ea să-l refuze pe cel ales de el. Toate aceste tranzacţii libertine se desfăşoară cu o sinceritate care atinge cinismul. Procedura învestirii presupune cîteva precauţii elementare. O dată ales de Potemkin şi acceptat de împărăteasă, tînărul este chemat la curte, unde medicul Majestăţii Sale, englezul Rogerson, îl examinează cu o grijă scupuloasă. Apoi, este dus în faţa contesei Bruce, care îl interoghează cu amabilitate, pentru a-şi da seama de inteligenţa sa, de cultura şi de caracterul său. În sfîrşit, aceeaşi contesă Bruce (mai tîrziu, domnişoara Protasova va avea acest rol) supune candidatul la o probă mai intimă, pentru a-i testa capacităţile fizice.[1] Un raport detaliat îi este prezentat de către „probatoare" împărătesei, aceasta făcînd ultima apreciere. Dacă concluziile sînt satisfăcătoare, tînărul este condus în apartamentul de serviciu, eliberat de precedentul său locatar. Acolo, el găseşte, într-un *secrétaire*, o casetă conţinînd o sută de mii de ruble în aur, primul cadou care se obişnuieşte, şi care anunţă celelalte daruri. Seara, în faţa

[1] Byron face aluzie la aceasta într-o celebră strofă din *Don Juan* :

„... As also did Miss Protassoff then there
Named for her mystic office l' «Éprouveuse»
A term inexplicable to the muse."

(Protasova-l luă cu ea, se pare,
O *éprouveuse* — o slujbă mai de taină,
De muza greu i-ar da a rimei haină.)

Byron — *Don Juan*
(trad. de Aurel Covaci)

Cf. Waliszewski, *Autour d'un trône.*

curţii adunate, el apare alături de împărăteasă, sub privirea complice a lui Potemkin. La ora zece, jocul fiind încheiat, ea se retrage în apartamentele sale, iar noul favorit pătrunde aici în urma sa. Un murmur de invidie îl însoţeşte. Totuşi, el nu este în largul său. Ştie ca acum i se va decide viitorul.

Dacă Ecaterina acceptă să fie astfel aprovizionată de Potemkin, se datorează faptului că ea are prea multe de făcut pentru a se preocupa şi de aceste mărunte achiziţii sentimentale. De la un anumit grad de activitate intelectuală în sus, consideră ea, trebuie să laşi în seama unei persoane sigure grija de a-ţi procura cele necesare plăcerii. Ea nu face nici un mister din preferinţele sale amoroase. Satisfacerea simţurilor corespunde, la ea, unei funcţii naturale, de care nici nu se ruşinează, nici nu se laudă. Puţine femei au ignorat ca ea labirinturile obscure ale inconştientului, frămîntările secrete, vîltorile ieşite din străfundurile fiinţei. Un monstru de limpezime. Un geniu diurn.

Diplomaţii străini sînt scandalizaţi de necuviinţa împărătesei. „Curtea sa — scrie Harris — a devenit, încetul cu încetul, un teatru al depravării şi al imoralităţii... Nu trebuie, în prezent, să mai sperăm că împărăteasa va mai ieşi din această mlaştină şi doar printr-o minune ne mai putem aştepta, la o vîrstă aproape prea tîrzie pentru a se îndrepta, la vreo schimbare favorabilă, fie în conduita sa publică, fie în cea particulară. Prinţul Potemkin o stăpîneşte cu totul. El îi cunoaşte cel mai bine slăbiciunile, dorinţele şi pasiunile, şi i le controlează cum vrea el. Pe lîngă acest ascendent pe care îl are asupra ei, el o ţine într-o permanentă teamă de marele-duce şi a convins-o că este singurul om pe lume care poate descoperi la timp orice s-ar pune la cale împotriva ei, din această direcţie, şi care, în acest caz, o poate proteja." Acelaşi Harris analizează astfel caracterul Ecaterinei: „Împărăteasa pare să aibă o forţă de spirit virilă, perseverenţă în a urma un plan şi cutezanţă în acţiune. Îi lipsesc însă unele virtuţi mai bărbăteşti, precum cumpănirea, moderaţia în prosperitate şi judecata sigură. Are, în schimb, în cel mai înalt grad, slăbiciunile atribuite, în general, sexului său: plăcerea pentru linguşeală şi vanitatea care e inseparabilă, sila de a asculta şi urma sfaturile sănătoase dar neplăcute, şi o înclinare spre voluptate, care o îndeamnă la excese ce dezonorează orice femeie, oricare ar fi condiţia sa." Cavalerul de Corberon, trimisul Cabinetului de la Versailles, confirmă şi el: „Ne vom întreba, deci, cum este guvernat acest stat, cum poate el să se menţină? Voi răspunde

că este guvernat la întîmplare şi se susţine prin echilibrul său natural, asemenea acelor mari mase a căror greutate imensă le face solide, şi care rezistă la toate atacurile, necedînd decît asalturilor necontenite ale corupţiei şi ale bătrîneţii." Această judecată severă este, desigur, foarte diferită de opinia Ecaterinei despre ea însăşi şi despre opera sa. Cînd aruncă o privire în urmă, ea nu vede decît o succesiune de reuşite. La patruzeci şi şase de ani, în prezenţa unei Europe duşmănoase şi batjocoritoare, ea a anexat o parte din Polonia şi a instalat un rege credincios ei în partea care a mai rămas din această amărîtă ţară; a zdrobit Turcia, a lărgit frontierele Rusiei în sud şi a deschis flotei sale noi drumuri maritime; a ţinut în şah diplomaţia franceză; a înăbuşit răscoala lui Pugaciov; a uluit filozofii prin mirajul marilor sale idei; a înlăturat ameninţarea pe care o făcea să apese asupra tronului său umbra lui Ivan al VI-lea.

În prezent, principala sa grijă este legată iarăşi de fiul său. Căsătoria lui Pavel este un eşec. „Marea-ducesă iubeşte în orice extremele", îi scrie Ecaterina lui Grimm. „Nu ascultă nici o altă părere şi nu văd la ea nici seducţie, nici spirit, nici înţelepciune..." Iar mai apoi: „Totul este exagerat la această doamnă! Totul este o zăpăceală!" Pe deasupra, această mică neroadă, care refuză să înveţe rusa, este o intrigantă. Ea visează să-l urce pe bărbatul ei pe tron. O listă de conjuraţi circulă în palat. Ecaterina ia cunoştinţă de ea, îi convoacă pe marele-duce şi pe marea-ducesă şi, în faţa lor, aruncă pe foc documentul demascator. Cei doi conspiratori pricep lecţia şi se retrag, cu capul plecat.

Dacă Natalia simte această nevoie acută de a accede la putere, se datorează şi faptului că este profund dezamăgită în viaţa sa de femeie. S-a încrezut prea mult în capacitatea sa de adaptare, căsătorindu-se cu acest prinţ urît, dispreţuitor, redus la minte şi crud. Din fericire, lîngă ei se află seducătorul Andrei Razumovski, cel mai bun prieten al lui Pavel. Foarte curînd, Natalia se îndrăgosteşte de el şi îi cade în braţe. Cei doi amanţi îi dau, în mod regulat, puţin opiu soţului, pentru a reduce după supeu „trioul lor la un simplu tête-à-tête", după expresia contelui d'Allonville. Toată curtea ştie de infidelităţile marii-ducese. Împărăteasa vrea să-l îndepărteze pe Andrei Razumovski de la palat. Dar Pavel, care nu ştie nimic, protestează, zicînd că nu va lăsa niciodată să plece fiinţa care îi este cea mai scumpă pe lume, după nevasta sa. Ecaterina ar putea să-i dezvăluie necinstea Nataliei. Un scrupul o opreşte însă. Natalia este gravidă. Cu Pavel sau cu Andrei? Dar nu asta este problema. Ea

poartă în pîntece promisiunea unui moştenitor. Este deci sacră, aşa cum a fost şi Ecaterina pentru împărăteasa Elisabeta, în timpul sarcinii sale „oficiale". Pavel este beat de mîndrie la ideea de a avea în curînd un fiu. Ecaterina îl aprobă în iluziile sale.

Cînd Natalia simte primele dureri, ţarina îşi leagă un şorţ mare peste rochia sa şi o asistă pe moaşă în misiunea ei. Naşterea este dificilă. Natalia urlă de durere timp de trei zile; sînt chemaţi în ajutor medici. „Nici pe mine nu mă doare spatele mai puţin ca pe lăuză", scrie Ecaterina într-un bilet către Potemkin. „Asta se trage cu siguranţă de la spaima îndurată." Copilul este în sfîrşit smuls din burta mamei. Este o masă mică de carne vineţie şi mută. Un fiu. Enorm. Născut mort. N-au vrut să-i facă „operaţie cezariană". Natalia n-a putut fi eliberată. Se instalează cangrena. O duhoare umple camera. Apoi, spre ora şase seara, la 15 aprilie 1776, tînăra femeie, epuizată, îşi dă ultima suflare. Ecaterina este zdrobită, dar îşi păstrează sîngele rece. Trebuie, căci Pavel, atins de nebunie, sparge toate mobilele din apartamentul său şi încearcă să se arunce pe fereastră. Ea încearcă să-l liniştească, dar el nu vrea să audă nimic. N-o vor îngropa pe soţia lui! El cere să o păstreze lîngă el. Ea este vie. Medicii au minţit! Ecaterina-i scrie doamnei de Bielke: „Nici un ajutor omenesc n-ar fi putut-o salva pe această prinţesă... Ea era închisă... După moartea sa, la deschiderea trupului, au găsit că nu erau decît patru degete spaţiu şi că umerii copilului aveau opt." Cavalerul de Corberon are o părere cu totul diferită. După ce a discutat cu chirurgul Moreau, în timpul unui dineu, el scrie: „Faţă de mine, el (Moreau) a spus că îi consideră pe chirurgii şi pe medicii de la curte nişte dobitoci. Marea-ducesă nu trebuia să moară. De fapt, este uimitor că nu se acordă din timp mai multe îngrijiri unei mari-ducese. Poporul este foarte mîhnit, plînge şi se înrăieşte. Se putea auzi ieri şi azi, prin prăvălii, spunîndu-se: «Tinerele doamne mor, iar bătrînele *baba*[1] nu mai mor.»"

Desigur, împărăteasa este necăjită de această dispariţie, dar, cu luciditate rece şi cruzime practică, ca îşi încheie scrisoarea către doamna de Bielke cu această frază: „În sfîrşit, de vreme ce s-a constatat că ea (Natalia) nu putea avea copii vii sau, mai degrabă, că nu putea să-i aducă pe lume, e mai bine să nu ne mai gîndim la cele întîmplate." Dar acest ciudat discurs funebru nu-i ajunge. Ca întotdeauna în faţa unei catastrofe, ea se gîndeşte la o ripostă.

[1] Bătrînele „muieri" – aluzie la Ecaterina.

Detestă tristeţea şi resemnarea, care subminează voinţa individului. A trăi înseamnă a privi drept înaintea ta, nu în urmă. Esenţialul acum este de a înlocui defuncta. Chiar în ziua în care marea-ducesă moare, Ecaterina îi trimite lui Potemkin un bilet scris în grabă, cu creionul, pentru a-i împărtăşi intenţiile sale. Este un plan în şase puncte, care prevede recăsătorirea marelui-duce. Îl va trimite la Berlin, unde i se va găsi altă prinţesă germană, o vor obliga pe tînăra fată să se convertească, logodna va avea loc la Sankt-Petersburg. „Nici o vorbă, însă, pînă ce totul nu va fi pus în aplicare!" Încă nici nu s-a făcut toaleta cadavrului, cînd ţarina trece deja în revistă, în mintea sa, candidatele posibile la succesiune: una dintre ele este Sophie-Dorothea de Württemberg, care, la prima vedere, îi pare cea mai bine plasată. Trebuie însă să-i placă şi acestui imbecil de Pavel! Or, el se încăpăţînează să hohotească de plîns, să urle, să-i înjure pe toţi din jurul său. Cum se întîmplă adesea cu cei slabi, nefericirea îi întăreşte ura pe care o încearcă pentru mama sa. El o consideră răspunzătoare de tot. În faţa acestei dezlănţuiri, Ecaterina se decide să folosească metode tari. Ea forţează micul birou al Nataliei şi, aşa cum se aştepta, găseşte aici corespondenţa de dragoste a tinerei moarte cu Andrei Razumovski. Caritatea i-ar fi impus să ardă aceste hîrtii şi să-l lase pe fiul său în neştiinţă. Dar raţiunea de stat este la ea mai puternică. Şi, de asemenea, dorinţa de a-l dezmetici pe acest nebun printr-un şoc salvator. Cu o asprime calculată şi o îndrăzneală tăioasă, ea îi bagă sub nas nenorocitului dovada nefericirii sale. El citeşte, se tulbură, roşeşte de suferinţă, de ruşine, de mînie, apoi, cu nervii distruşi, acceptă să se supună tuturor deciziilor mamei sale. Ecaterina triumfă. Lui Grimm, care îi trimite o scrisoare de condoleanţe patetică, îi scrie pe un ton rigid: „Eu nu răspund niciodată la văicăreli... N-am pierdut timpul. Îndată am şi pus fierul la înroşit pentru a tămădui rana şi, prin asta, am reuşit să risipesc durerea adîncă ce ne copleşea... Şi apoi am zis: «Morţii fiind morţi, trebuie să te gîndeşti la cei vii!... Pentru că te-ai crezut fericit şi, apoi, ai pierdut această credinţă, trebuie să renunţi de a o mai regăsi? Deci, în două cuvinte, să căutăm o alta». — «Dar pe cine?» — «Oh, am eu una în buzunar.» — «Cum, deja?» — «Da, da şi e chiar o bijuterie!» Şi iată curiozitatea pusă în mişcare. — «Cine este?... E brună, blondă, scundă, înaltă?» — «Dulce, drăguţă, fermecătoare, o bijuterie, o bijuterie!...» Şi iată că inimile strînse încep a-şi reveni."

Andrei Razumovski este trimis la Reval. Marea-ducesă este înmormîntată în mijlocul cîntecelor şi al bocetelor. Marele-duce îşi poartă doliul cu o buimăceală care seamănă a indiferenţă. Curtea se duce la Ţarskoie Selo. Şi acolo, lăsîndu-se pradă farmecului meselor şi excursiilor cîmpeneşti, Ecaterina şi prinţul Heinrich al Prusiei, care se află în misiune diplomatică la curtea Rusiei, studiază posibilităţile unei întîlniri, la Berlin, între tînărul văduv şi mica Sophie-Dorothea de Württemberg. I se scrie lui Frederic al II-lea, care domneşte asupra unei pepiniere pline de prinţese de măritat. El acceptă cu bucurie să reînceapă campania, pentru a strînge mai mult legăturile care unesc cele două ţări. Mesaje misterioase zboară între Berlin, Stuttgart şi Sankt-Petersburg. Voiajul marelui-duce este pregătit cu înfrigurare. El pleacă de la Ţarskoie Selo, cu mult fast, cu o suită demnă de rangul său. Prinţul Heinrich îl însoţeşte. La Riga, unde se face prima haltă, prinţul Heinrich primeşte o scrisoare de la Ecaterina: „Nu cred să mai fi existat o afacere de acest gen, tratată astfel", scrie ea. „Iată rezultatul prieteniei şi al încrederii celei mai intime. Această prinţesă (Sophie-Dorothea) va fi gajul. Eu nu voi putea s-o văd fără să-mi reamintesc cum a fost începută şi dusă pînă la capăt această afacere de către casa regală a Prusiei şi cea a Rusiei."[1] Şi aşteaptă cu nelinişte ecourile primei întrevederi între cei doi tineri. Numai neghiobul său de fiu să nu renunţe în ultimul moment! El e în stare, chiar şi numai pentru a o înfuria, trece Ce-i de făcut dacă el o refuză pe Sophie-Dorothea? Pentru orice eventualitate, ea trece în revistă alte nume. Toate cu consonanţă germanică.

[1] J. Castéra, *Vie de Catherine II.*

CAPITOLUL XX

ECATERINA CEA MARE

Reuşită totală! Pus în faţa Sophiei-Dorothea de Württemberg, pe care Frederic al II-lea a convocat-o la Berlin, Pavel e cuprins de entuziasm. Pentru a treia oară în treizeci şi doi de ani, regele Prusiei şi-a folosit talentul de peţitor în beneficiul monarhiei ruse. Sophie-Dorothea fusese promisă moştenitorului Darmstadtului. Promisiune anulată însă la ordinul lui Frederic al II-lea. Logodna cu acest personaj secundar este ruptă şi tînăra fată, supusă şi impresionată — are şaisprezece ani —, este oferită alegerii, de altfel măgulitoare, a marelui-duce moştenitor al Rusiei. Fremătînd de nerăbdare, Pavel a uitat de doliul său şi chiar de păţania sa conjugală. El nu mai visează decît să o aibă pe Sophie-Dorothea în patul său. Faptul că este recomandată de Frederic al II-lea o face de două ori mai atrăgătoare. Deoarece, ca şi tatăl său legal Petru al III-lea, el are o admiraţie fără margini pentru acest monarh şi, în general, pentru tot ce este prusac. Frederic al II-lea, în schimb, îl găseşte pe Pavel „îngîmfat, distant şi violent, ceea ce-i face pe cei ce cunosc Rusia să se teamă că îi va fi greu să se menţină pe tron"[1]. Serbări, ceremonii diverse şi salve de artilerie sfîrşesc prin a-i suci capul marelui-duce. Pentru a recompensa agenţia matrimonială din Berlin, Ecaterina reînnoieşte tratatul său de alianţă cu Prusia. Ea o primeşte cu bucurie pe tînăra prinţesă germană, care, urmîndu-şi îndeaproape logodnicul, soseşte în Rusia cu acel amestec de speranţă şi nelinişte al cărui gust dulce-amar l-a simţit ea însăşi, odinioară. Încîntată de viitoarea sa noră, ea îi scrie doamnei de Bielke: „Vă mărturisesc că sînt entuziasmată de această fermecătoare prinţesă, efectiv entuziasmată. Este exact aşa cum o doream: are o talie de

[1] Frédéric II, *Mémoires*, 2 vol., Paris, Plon, 1866.

nimfă, ten de crini şi trandafiri, cea mai frumoasă carnaţie din lume, e înaltă şi bine făcută, sprintenă, iar blîndeţea, bunătatea inimii şi candoarea i se citesc pe faţă."

Convertită imediat la religia ortodoxă, tînăra fată ia titlul de mare-ducesă şi îşi schimbă numele de Sophie-Dorothea în Maria Fiodorovna. A doua zi după logodnă, ea îi scrie viitorului soţ: „Jur, prin aceste rînduri, de a vă iubi, de a vă adora toată viaţa mea şi de a vă fi mereu ataşată, şi nimic pe lume nu mă va face să mă schimb faţă de voi. Acestea sînt sentimentele logodnicei voastre, pe veci iubitoare şi credincioasă."

Pavel, la rîndul său, îi mărturiseşte lui Heinrich al Prusiei: „Ea (marea-ducesă) are darul nu numai de a-mi alunga toate gîndurile negre, ci chiar de a-mi reda buna dispoziţie, pe care o pierdusem în întregime în aceşti trei ani nefericiţi." Iar lui Sacken: „Vedeţi că nu sînt de piatră şi că n-am inima aşa de aspră cum gîndesc mulţi: viaţa mea o va dovedi."[1] Pregătirile ceremoniei nupţiale sînt zorite. În mai puţin de un an de la înmormîntarea Nataliei, clopotele anunţă căsătoria Mariei cu marele-duce Pavel.

La început, Maria se arată pe deplin mulţumită de soarta ei: „Acest bărbat scump este un înger, îl iubesc la nebunie", scrie ea baroanei de Oberkirch. Ecaterina speră că nora sa îl va influenţa în bine pe Pavel. Într-un suprem efort de conciliere, ea însăşi sacrifică din timpul său atît de preţios două dimineţi pe săptămînă, rezervat uceniciei politice a fiului său. Dar el refuză să se ocupe de afacerile de stat. Ceea ce-l interesează sînt aspectele mai puţin însemnate ale meseriei militare. Iar în această privinţă, gîndeşte el, are cui să semene. Ciudat mimetism: în mod sigur, la această curte unde cea mai mică bîrfă este repetată în toate colţurile, el trebuie să fi auzit de sute de ori şuşotindu-se că tatăl său s-ar putea să nu fie Petru al III-lea, ci Saltîkov. Dar refuză să creadă în aceste clevetiri şi se consideră, din toată inima, fiul ţarului asasinat. Iar pentru a dovedi cît mai bine aceasta, sieşi şi altora, el adoptă maniile defunctului. Se vrea prusac ca şi el, violent ca şi el, soldat ca şi el. În rapoturile sale cu armata, îl depăşeşte repede pe Petru al III-lea prin aberanţa ordinelor şi cruzimea sancţiunilor. Ideea sa fixă este de a reduce trupa la o adunătură de automate. Pentru un nasture prost cusut sau o mişcare rău executată, pedeapsa este cnutul, deportarea.

---

[1] Cf. Constantin de Grunwald, *L'Assassinat de Paul Ier, tsar de Russie*, Paris, Hachette, 1960.

Neobosit, trece regimentele în revistă, le pune să facă manevre în noroi, organizează simulacre de bătălii, ţipă cît îl ţine gura, tună şi fulgeră. ameninţă, făcînd ba pe strategul genial, ba pe subofiţerul ameţit de puterea lui asupra oamenilor.

Mîhnită de a-l vedea cuprins de nebunia militară, împărăteasa se consolează gîndind că măcar, spre deosebire de Petru al III-lea, este capabil să fecundeze o femeie. Într-adevăr, foarte curînd, Maria rămîne gravidă. Ecaterina jubilează. Dacă ar fi fost ea însăşi gravidă, n-ar fi fost mai bucuroasă. Acest nepot care se va naşte — căci nu poate fi decît un nepot! — îi aparţine deja, prin carne, prin sînge, prin spirit. El va moşteni opera sa. El o va continua. El va fi ceea ce Pavel n-a ştiut să fie. Încă înainte de venirea pe lume a copilului, încolţeşte, în mintea viitoarei bunici, ideea de a lăsa puterea nu fiului nedemn, ci nepotului său necunoscut. La urma urmei, ea nu are decît patruzeci şi opt de ani. Va avea tot timpul să-l formeze pe tînărul moştenitor. Această progenitură imperială, ea o vrea desăvîrşită la minte şi trup. Pentru a fi sigură că-l va creşte bine, ea se cufundă, în ciuda multelor sarcini care o solicitau, în tratate pedagogice. Citeşte cu nesaţ *Émile* de Jean-Jacques Rousseau, ia cunoştinţă de noile cercetări ale lui Pestalozzi, citeşte teoriile lui Basedow şi Pfeffel. Admiratoare a lui Lavater, mareaducesă Maria o sfătuieşte pe soacra sa să citească *Fragments de Physiognomonie*. Ecaterina notează pe o hîrtie principiile de puericultură pe care vrea să le pună în practică şi care, aproape toate, sînt contrare practicilor din vremea aceea: „Este mai bine să nu îmbrăcaţi şi să nu înveliţi prea gros copiii, atît iarna cît şi vara. E mai bine să culcaţi copiii fără bonetă. Îmbăiaţi copiii cît mai des posibil în apă rece... Ar fi bine să înveţi un copil să înoate la vîrsta potrivită pentru asta. Lăsaţi-l să se joace în vînt, în soare, în ploaie, fără pălărie..." Ea numără zilele ce o despart de această naştere aproape divină. Toată curtea aşteaptă evenimentul cu sufletul la gură. În sfîrşit, la 12–23 decembrie 1777, după cîteva ore de travaliu şi fără cea mai mică complicaţie, Maria dă naştere unui băiat. Este greu, viguros, bine clădit, şi ţipă; el este viitorul împărat. Fascinată, Ecaterina cade în genunchi în faţa icoanelor şi se roagă. Ochii ei sînt înecaţi în lacrimi. Apoi pune să fie îmbăiat pruncul, îl înfaşă şi-l strînge convulsiv la pieptul său. Acest viitor împărat nu poate să poarte decît un nume mare: el se va numi Alexandru. Uitînd tristeţea pe care a simţit-o atunci cînd Elisabeta, altădată, a despărţit-o de fiul ei, Ecaterina îl ia pe noul născut în apartamen-

tele sale. Părinţii vor avea dreptul să vadă copilul din cînd în cînd, dar ea va fi aceea care îl va creşte. Nu poate fi încredinţată unui cuplu tînăr, lipsit de experienţă, grija de a veghea asupra educaţiei ţareviciului. Tunurile bubuie, clopotele bisericilor sună vesel, un *Te Deum* solemn este celebrat la catedrala Kazan, iar faimosul poet al curţii, Derjavin, compune, chiar în ziua naşterii, un interminabil „Cîntec de leagăn pentru doica tînărului Vultur":

„Ah! în aceste vremi înghețate,
Cînd crivăţul furios
Se abate peste cîmpiile nordice,
Un copil s-a născut pentru noi în purpură.
El s-a născut şi vîntul din nord
Îndată a încetat să urle..."

Alexandru este culcat într-un mic pat de fier şi nu într-un leagăn, pentru ca nimeni să nu aibă tentaţia să-l legene. Doica lui este nevasta unui grădinar de la Ţarskoie Selo, pe care medicii au considerat-o aptă pentru alăptat. În jurul lui se vorbeşte cu glas tare chiar şi atunci cînd doarme. Termometrul camerei sale nu arată mai mult de paisprezece, cincisprezece grade. Iarna ca şi vara, este spălat cu apă rece. „La patru luni, ca să nu fie purtat în braţe, i-am dat un covor, pe care l-am pus în camera sa", scrie Ecaterina regelui Suediei Gustav al III-lea[1]. „Acolo, o femeie sau două se aşază pe jos şi îl culcă pe Domnul Alexandru pe burtă. Şi el se tăvăleşte şi este o plăcere să-l vezi... El nu ştie ce este răceala, este solid, mare, bine făcut şi foarte vesel, nu are nici un dinte şi nu plînge aproape niciodată."

Curînd, ea instalează „divinul prunc" foarte aproape de masa sa de lucru. Grimm, pe care ea îl numeşte în glumă „calul său de bătaie", are dreptul la detaliile cele mai exacte asupra caracterului, jocurilor, educaţiei şi primelor cuvinte ale copilului minune: „Mă topesc după acest ţînc", îi scrie ea. „După-amiaza, bebeluşul meu revine de cîte ori vrea el şi petrece trei-patru ore pe zi în camera mea..." Şi adaugă: „Voi face din el un copilaş minunat. Este uimitor că, fără să poată vorbi, la douăzeci de luni, acest copil are cunoştinţe mult peste capacităţile oricărui copil de trei ani. Bunica lui face din el ceea ce vrea. La naiba! Va fi un copil reuşit!" Sau: „De două luni, tot «legislînd», m-am apucat, pentru plăcerea mea

[1] Regele Gustav al III-lea era, prin tatăl său Adolf-Friedrich de Holstein-Gottorp, vărul primar al Ecaterinei.

şi pentru folosinţa Domnului Alexandru, de un mic abecedar de maxime, care nu sînt de lepădat. Toţi cei ce le văd le găsesc foarte bune... Din maxime în maxime, înşirate ca perlele, noi mergem din aproape în aproape; nu urmăresc decît două ţeluri: unul, de a-i deschide mintea către universul lucrurilor, celălalt, de a-i înălţa sufletul formîndu-i simţirea."

Îi trimite lui Grimm schiţa unui costumaş pe care l-a inventat pentru nepotul său. „Totul formează un ansamblu; se îmbracă deodată, şi se încheie la spate cu patru sau cinci găici... La toate astea nu există nimic care să-l strîngă şi copilul nici nu simte că e îmbrăcat. Am avut o idee genială cu această îmbrăcăminte. Regele Suediei şi prinţul Prusiei au cerut şi au obţinut cîte un model al costumaşului Domnului Alexandru."

Ecaterina este convinsă că niciodată tatăl şi mama „Domnului Alexandru" n-ar fi ştiut să trezească în aceeaşi măsură mintea şi sufletul copilului. El este opera ei. Proprietatea ei. Nu ascultă decît de ea. Nu o iubeşte decît pe ea. Într-o zi, micuţul precoce o întreabă pe o cameristă a împărătesei cu cine seamănă el: — „Cu mama, la înfăţişare." — „Şi la fire, la felul de a fi?" — „Cu bunica." — „Asta speram!" — strigă Alexandru, aruncîndu-se de gîtul cameristei.

Pe Ecaterina o desfată aceste vorbe şi le repetă oricui vrea să o asculte. Ea îi mai relatează lui Grimm, referitor la nepotul său: „Va deveni o fantastică personalitate, numai să nu mă ţină pe loc în progresele lui *secundateria*" — termen dispreţuitor născocit de împărătească pentru a denumi „secunzii", adică pe fiul şi nora sa.

Între timp, *secundateria* nu şomează. Maria e ca o iepuroaică. Cît ai răsufla, şi iat-o gravidă din nou. Şaptesprezece luni după naşterea lui Alexandru, ea aduce pe lume un alt băiat. Ecaterina este în culmea fericirii. Celui de al doilea nepot[1], ea îi pune numele de Constantin, în speranţa de a-l vedea domnind într-o zi asupra imperiului Constantinopolului. Cu această ocazie se bate o medalie: ea reprezintă, pe faţă, Sfînta Sofia de la Constantinopol, iar pe dos, o hartă a Mării Negre, avînd deasupra o stea. La serbările organizate de Potemkin pentru a celebra evenimentul, se citesc versuri de Homer. Dar pruncul are o constituţie firavă. Dezamăgită, Ecate-

[1] Pavel şi Maria au avut zece copii: viitorul ţar Alexandru I (1777–1825); viitorul vicerege al Poloniei, Constantin (1779–1831); Alexandra (1783–1801); Elena (1784–1803); Maria (1786–1859); Ecaterina, viitoarea regină a Württembergului (1788–1819); Olga (1792–1795); Anna, viitoarea regină a Ţărilor de Jos (1795–1869); viitorul ţar Nicolae I (1796–1855); Mihail (1798–1849).

rina scrie cu răceală: „Pentru celălalt (Constantin) nu dau nici zece parale, şi nu m-aş mira deloc dacă acesta nu va supravieţui."

Dar şi „acesta" rămîne pe pămînt şi creşte viguros şi inteligent, încît Ecaterina îşi recapătă, puţin cîte puţin, în faţa patului copilului, încrederea în visele ei de hegemonie bizantină. Pentru a hrăni acest nou monarh, destinat să conducă Imperiul de Răsărit, îi trebuie lapte venit din Olimp. Este chemată, deci, o doică grecoaică. Ea aduce, în sînii săi umflaţi de lapte, toate virtuţile antice. Acum doi „prunci divini" se joacă pe covorul biroului imperial, iar Ecaterina, examinînd dosare, dictînd rapoarte, semnînd decrete, se topeşte de fericire de fiecare dată cînd, printre preocupările sale politice, străbat rîsetele nepoţilor săi.

Preocupările politice o copleşesc acum mai mult ca oricînd. În jurul ei, toată Europa se agită. La puţin timp după naşterea lui Alexandru, ea află despre moartea prinţului elector de Bavaria, Maximilian-Joseph, survenită la 30 decembrie 1777. În echilibrul internaţional al epocii, personalitatea unui suveran, prieteniile şi aversiunile sale, legăturile sale de familie, speranţele sale secrete joacă un rol atît de important încît dispariţia sa poate schimba cu totul destinul unei naţiuni. La fiecare deces regal, Ecaterina a cîntărit consecinţele schimbărilor viitoare, în vederea obţinerii celui mai mare profit posibil pentru Rusia. De altfel, în timpul carierei sale au avut loc mai multe decese istorice de primă mărime: astfel, au decedat Carol al VI-lea şi Carol al VII-lea ai Germaniei, ţarina Elisabeta, August al III-lea al Saxei şi Poloniei, precum şi Ludovic al XV-lea, în 1774.

Această ultimă schimbare de domnie a fost marcată printr-o adevărată renaştere a sentimentelor împărătesei faţă de Franţa. Ea, care nutrea pentru Ludovic al XV-lea un dispreţ vecin cu ura, afişează faţă de Ludovic al XVI-lea cea mai mare stimă. Marchizul de Juigné, noul ambasador al Franţei, notează în legătură cu aceasta, încă în 1776: „Nu cred că prejudecăţile Ecaterinei împotriva Franţei sînt ireductibile. Cred că ele au chiar scăzut cu privire la guvern şi asupra unor puncte esenţiale." Ecaterina, la rîndul său, îi scrie lui Grimm: „M. de Juigné al vostru a sosit. L-am văzut ieri. Nu are aerul unui zăpăcit. Mă rog lui Dumnezeu să-l ajute să se ridice deasupra acelor vise găunoase, a patimilor, a calomniilor grosolane şi grave, a prostiilor şi a congestiilor celebrale politice ale predecesorilor săi, şi mai ales să-l păzească de flecăreala fără noimă a ultimului[1], de veni-

[1] Acest „ultimul" era Durand de Distroff.

nul, de fierea şi de ipohondria neagră şi tristă a micii canalii ministeriale care i-a devansat pe amîndoi." Şi de asemenea: „Am o atît de bună impresie despre tot ce se face în timpul domniei lui Ludovic al XVI-lea, încît aş avea dorinţa să-i cert pe cei ce mai găsesc motive de critică."

Printr-un fel de reflux, la fel de imprevizibil pe cît de puternic, opinia publică franceză, mai întîi ostilă Rusiei, îi devine subit favorabilă. Tot ceea ce este rusesc se bucură dintr-o dată de o naivă popularitate. Teatrul pune în scenă subiecte împrumutate din istoria rusă: *Sciţii* lui Voltaire, *Petru cel Mare* a lui Dorat, *Menzikof* a lui La Harpe... Mai peste tot, la Paris, apar hoteluri „Rusia" şi cafenele „Nord". Un magazin de mode îşi deschide uşile sub firma „La rusul galant". Un alt negustor îşi denumeşte comerţul „La împărăteasa Rusiei". Un croitor, pe nume Fagot, face avere confecţionînd veşminte de copil după modelul pe care Ecaterina l-a dat lui Grimm. Cele mai simandicoase mame pariziene vor să-şi aibă odrasla îmbrăcată ca micul Alexandru. Ecaterina se amuză: „În ce-l priveşte pe domnul Fagot,— scrie ea — eu consider că-şi face meseria, dar este curios că moda vine din Nord şi, încă mai curios, că Nordul şi mai ales Rusia sînt în vogă la Paris. Cum! după ce s-au gîndit, s-au spus şi s-au scris atîtea rele."

Dacă moartea lui Ludovic al XV-lea a reîncălzit cît de cît relaţiile franco-ruse, moartea electorului de Bavaria are cu totul altă importanţă pe plan internaţional. Dispariţia lui Maximilian-Joseph şi stingerea ramurii bavareze dau Austriei posibilitatea mult visată de a-şi mări posesiunile teritoriale. Dar extinderea influenţei lui Joseph al II-lea de Habsburg asupra Bavariei nu poate fi acceptată de către celelalte case princiare germane şi, în primul rînd, de către casa de Hohenzollern. „Mai degrabă un război veşnic decît o tutelă a orgolioşilor habsburgi!" — exclamă Frederic al II-lea. O dată în plus, Austria şi Prusia se înfruntă în vorbe şi ameninţă a ajunge la fapte. Dar nici una, nici cealaltă nu sînt sigure de succesul armatelor lor. Egale ca putere militară şi diplomatică, ele nu pot conta decît pe un război de uzură pentru a le departaja. Cu excepţia cazului în care Rusia ar acorda sprijin imediat unuia dintre cei doi adversari.

Ecaterina ştie toate acestea şi, cu mult calm, apreciază creşterea prestigiului său într-o lume care a tratat-o la început ca pe o aventurieră. Frederich al II-lea, după ce i-a furnizat o a doua noră, o imploră pe „sora sa rusoaică" să se prezinte „ca arbitru al Europei".

De ea singură, spune el, depinde astăzi pacea sau războiul. Ea să se declare gata a sprijini Prusia, adică prinţii germani, şi atunci Joseph al II-lea şi Maria-Tereza se vor înclina[1]. Dar, la rîndul ei, Maria-Tereza, care o detestă pe Ecaterina, îi adresează acum scrisori amabile şi o roagă, de asemenea, să rezolve acest conflict, bineînţeles în favoarea monarhiei austriece. Solicitată din ambele părţi, Ecaterina ezită să se pronunţe. Are sentimente de prietenie faţă de Frederic al II-lea, dar şi faţă de Joseph al II-lea. Şi apoi, are nevoie atît de unul, cît şi de celălalt, dacă vrea să poată încheia netulburată dezmembrarea Poloniei şi să îi alunge pe turci din teritoriile lor din Europa. Ea îşi poate urma politica în Orient numai dacă aceşti doi suverani închid ochii şi stau cu braţele încrucişate. Cum să favorizezi Prusia fără să nemulţumeşti Austria, şi viceversa? Mîndră de a fi aleasă ca mediatoare, Ecaterina este în acelaşi timp tracasată la ideea deciziei pe care o aşteaptă de la ea, atît habsburgii, cît şi hohenzollernii. „Cine naiba poate avea dreptate?" scrie ea lui Grimm. „Cine greşeşte? Care este mincinosul? O, Doamne, de-ar putea fi stabilită cu claritate şi justeţe problema succesiunii Bavariei!" În aprilie 1778, regele Prusiei, neprimind nici o asigurare din partea Ecaterinei, îşi pierde răbdarea şi începe campania. Ecaterina aşteaptă, încă, eludînd întrebările, sugestiile, presiunile diplomaţilor care se succed în anticamera sa.

În realitate, fără să piardă din vedere o singură clipă cearta pentru succesiunea Bavariei, ea profită din plin de toate bucuriile vieţii sale personale. Mulţumită pe deplin ca bunică, ea este satisfăcută şi ca amantă. Ofiţerul de husari Zorici tocmai fusese înlocuit, datorită lui Potemkin, cu sergentul rus Ivan Nikolaevici Rimski-Korsakov, din acelaşi regiment de husari. Noul favorit, aparţinînd unei familii nobile din Smolensk, are douăzeci şi patru de ani. Cum Grimm o tachinează, cu prudenţă, că „s-a pasionat" după un nou favorit, ea îi răspunde, la patruzeci şi nouă de ani, cu un entuziasm încă tinerese:

„Pasionată! Pasionată! Ştiţi că acest termen nu se potriveşte deloc cînd se vorbeşte de Pyrrhos, regele Epirului, de chinurile pictorilor, de disperarea sculptorilor? Este admiraţie, domnule, este entuziasmul pe care ţi-l inspiră capodoperele naturii... Cînd

[1] Joseph al II-lea era împăratul Austriei şi coregent al mamei sale, Maria-Tereza, de la moartea tatălui său, împăratul Francisc I, în 1765.

Pyrrhos ia o vioară, cîinii îl ascultă; cînd cîntă, păsările vin să-l asculte, ca pe Orfeu. Niciodată Pyrrhos n-a făcut un gest, o mişcare care să nu fie nobilă sau graţioasă; el radiază ca soarele, el răspîndeşte strălucire în jurul lui; toate astea nu sînt efeminate, ci cît se poate de virile... Totul este armonie. Nu există piesă detaşată; este efectul preţioaselor daruri ale naturii acumulate în ceea ce are ea frumos..."[1]

Iar mai tîrziu: „Spuneţi-ne numai dacă Pyrrhos este frumos, dacă are ţinuta nobilă şi mîndră, şi să ştiţi că dacă l-aţi auzi cîntînd, aţi plînge cum aţi plîns ascultînd-o cîntînd pe Gabriella, la Elaguine."[2]

Rimski-Korsakov cîntă într-adevăr şi pentru a-i servi de parteneri sînt chemaţi la Sankt-Petersburg cei mai mari artişti din Italia. El ar vrea, de asemenea, să se iniţieze în arte, în literatură. Un librar este însărcinat să-i alcătuiască o bibliotecă.

— „Ce cărţi ar dori Domnia Sa să posede?" — întreabă librarul. — „Ştiţi bine, răspunde el, volumele mari jos, iar cele mici sus, aşa cum are împărăteasa."

Cavalerul de Corberon, care l-a cunoscut bine pe Rimski-Korsakov, scrie în legătură cu el: „Era un manechin de îngîmfare, dar de cea mai joasă speţă, care n-ar fi fost tolerată nici la Paris." Fără îndoială, neghiobia senină a acestui tînăr l-a incitat pe Potemkin să-l împingă în braţele Ecaterinei. El ştie bine că un asemenea închipuit nu poate constitui un rival periculos. Ca de obicei, el încearcă să o distreze pe ţarină cu alţii, pentru a-şi rezerva lui partea cea mai bună, cea a inimii şi a spiritului. Numit aghiotant, cavaler al Vulturului Alb polonez, copleşit, conform obiceiului, cu titluri, decoraţii şi cadouri, Pyrrhos, ameţit de norocul său, hotărăşte să creeze puţină diversitate în viaţa sa. Astfel, el îşi mai ia, ca accesoriu, o metresă: pe contesa Stroganova. Dar nici această aventură nu-i ajunge; păstrînd excelente amintiri despre raporturile sale cu contesa Bruce, cea care l-a supus la probă, el se reîntoarce la ea pentru un nou examen. Ecaterina îi surprinde înlănţuiţi cu voluptate. De data aceasta, contesa Bruce nu poate invoca obligaţiile serviciului imperial, pentru a-şi justifica îmbrăţişările. Ecaterina lasă să-i izbucnească mînia. Dar este o furtună superficială. Ea nu

[1] Scrisoare din 1 octombrie 1778.
[2] Scrisoare din 7 mai 1779.

o pune la inimă. Fără îndoială că Majestatea Sa se cam săturase de Pyrrhos. Contesa Bruce va fi mutată pentru un timp la Moscova, iar Rimski-Korsakov, concediat după o legătură de cincisprezece luni, va primi o dotă generoasă. Ţarina nu păstrează niciodată ranchiună foştilor săi amanţi.

Cine va veni acum la rînd? Altădată, cînd Voltaire îi reproşa respectuos că este schimbătoare, ea-i răspundea că, dimpotrivă, este „absolut credincioasă". „Cui? Frumuseţii. Ea singură mă atrage!" Astăzi ar dori mult să flecărească despre toate astea cu bătrînul eremit de la Ferney. Dar el a murit la 30 mai 1778. Ecaterina resimte dureros pierderea acestui om, pe care totuşi nu l-a întîlnit niciodată.

„Am avut un sentiment de descurajare universală şi un adînc dispreţ pentru toate lucrurile de pe această lume", îi scrie ea lui Grimm. „De ce nu i-aţi oprit trupul, şi asta în numele meu? Ar fi trebuit să mi-l trimiteţi şi, la naiba!... Vă asigur că ar fi avut mormîntul cel mai scump posibil... Cumpăraţi biblioteca sa şi tot ce a rămas din hîrtiile sale, inclusiv scrisorile mele. Voi plăti bucuroasă, cu generozitate, pe toţi moştenitorii săi, care, cred eu, nu apreciază valoarea acestora."[1]

Şi tot ea: „De cînd a murit, mi se pare că onoarea nu se mai potriveşte cu jovialitatea; el era divinitatea şi veselia. În plus, este maestrul meu; el, sau mai degrabă operele sale, mi-au format mintea şi sufletul."

Prin intermediul lui Grimm, Ecaterina va negocia cu urmaşii lui Voltaire achiziţionarea bibliotecii acestuia. Această bibliotecă, ale cărei volume sînt în majoritate adnotate de mîna patriarhului de la Ferney, va ajunge la Ermitaj alături de cea a lui Diderot şi va fi mult timp îngropată într-o uitare totală. Va fi trimisă, de asemenea, o statuie a lui Voltaire, făcută de Houdon. Ecaterina se gîndeşte chiar, la un moment dat, să construiască, la Ţarskoie Selo, o copie a castelului din Ferney. Apoi renunţă. Între timp, se opune categoric publicării corespondenţei sale cu defunctul. Se teme ca scrisorile sale să nu fie prea prost scrise, iar cele ale lui Voltaire prea linguşitoare la adresa ei şi lipsite de respect faţă de alţi monarhi.

---

[1] Scrisoare din 21 iunie 1778.

În mijlocul acestor dureri şi bucurii, acestor frămîntări intime, ea sfîrşeşte prin a lua o decizie în conflictul austro-prusac. După nopţi de insomnie, tranşează categoric. Dreptatea, se gîndeşte ea, este de partea Prusiei. Ca urmare, face cunoscut Mariei-Tereza şi lui Joseph al II-lea că, dacă nu renunţă la pretenţiile lor asupra Bavariei, ea „nu va putea contempla cu indiferenţă un război nedrept şi se va vedea constrînsă să ia măsuri pentru a salva interesele Rusiei şi ale prietenilor săi prinţii germani, care i s-au adresat pentru a-i cere ajutor". Frederic al II-lea jubilează. Maria-Tereza a indignată. Joseph al II-lea, dezamăgit, se străduieşte totuşi să aibă o atitudine demnă şi se gîndeşte chiar, pentru a restabili situaţia, să încheie un pact de prietenie cu Rusia. Ecaterina, cu mare abilitate, alertează Versailles-ul. Ambasadorii francezi şi ruşi se agită. Şi acest febril balet diplomatic duce, la 13 mai 1779, la semnarea acordurilor de la Teschen[1], între Prusia şi Austria. Paradoxal, toată această afacere; în care Rusia nu era decît indirect implicată, a servit mai ales interesele politicii ruse. De la un capăt la altul al acestei intrigi, Ecaterina a făcut dovada unei clarviziuni, a unui simţ practic şi a unei fermităţi pe care chiar şi duşmanii săi sînt obligaţi să le recunoască. Deodată, ea apare ca un fel de „judecător de pace al Europei", după propria sa expresie, deasupra celorlalţi suverani, uluiţi.

În acelaşi an, ea refuză să intervină în conflictul dintre Marea Britanie, de o parte, şi Franţa şi Spania, de altă parte, în problema independenţei americane şi declară că nu poate tolera ca flotele acestor trei ţări să inspecteze navele comerciale ale ţărilor neutre, cum ar fi Rusia. Împinsă de „legislomania" sa, ea redactează o *Declaraţie de neutralitate maritimă* pentru a garanta libertatea comerţului şi a navigaţiei pentru ţările nebeligerante. La toate curţile Europei, proiectul împărătesei este salutat ca o capodoperă de echitate. „Între atîtea minuni prin care se distinge domnia Majestăţii Voastre imperiale — scrie Frederic al II-lea — nu poate fi considerată printre cele mai neînsemnate recenta proclamaţie a Codului maritim. Şi cea care a dat legile cele mai înţelepte pentru cea mai mare monarhie a Europei are acelaşi drept de a le extinde

[1] Pacea de la Teschen dă Austriei regiunea Inn, Prusiei speranţe pentru funcţiile de margrafi ai Anspachului şi Bayreuthului, şi garantează succesiunea electorului palatin Karl-Theodor (mort în 1799) lui Maximilian, vărul său.

asupra imperiului mărilor." Majoritatea statelor aderă la această convenţie. Numai Anglia tună şi fulgeră. Deteriorarea raporturilor ruso-britanice pregăteşte întărirea raporturilor franco-ruse.

În ceea ce priveşte raporturile între Rusia, Austria şi Prusia, ele suferă după pacea de la Teschen o evoluţie cel puţin ciudată. Frederic al II-lea, cel care a obţinut sprijinul Ecaterinei a II-a, este mai puţin bine văzut la Sankt-Petersburg decît Joseph al II-lea, care ar fi trebuit mai degrabă să fie nemulţumit de ea. Într-adevăr, plenipotenţiarii prusaci fac imprudenţa de a întreţine relaţii amicale cu marele-duce şi tînăra curte, ceea ce o irită pe împărăteasă. În schimb, împăratul Austriei proclamă peste tot admiraţia sa pentru ea, ceea ce o măguleşte. De cînd cu problema Bavariei, el se gîndeşte, din ce în ce mai serios, să se apropie de Sankt-Petersburg. Spre stupefacţia mamei sale, anunţă că ar dori să-i facă o vizită Ecaterinei. Maria-Tereza se sufocă: cum, fiul său, împăratul Sfîntului Imperiu roman germanic, descendentul lui Carol Quintul, să se aventureze în această ţară barbară pentru a cerşi prietenia unei „Prinţese de Zerbst ecaterinizate", a unei ucigaşe, unei depravate, despre ale cărei aventuri amoroase se vorbeşte la toate curţile europene? Dar el nu renunţă. Maria-Tereza cedează, scriindu-i, în acelaşi timp, fiicei sale, regina Maria-Antoaneta, că este foarte îngrijorată de „lovitura" pe care o proiectează fiul său. Iar lui Kaunitz, cancelarul ei îi mărturiseşte: „Este o nouă dovadă a neputinţei mele de a împiedica proiectele fiului meu. Şi totuşi, asupra mea va cădea pe urmă oprobiul!" Ecaterina se declară profund „onorată" de perspectiva unei asemenea întîlniri. În realitate, este nerăbdătoare de a se afla între patru ochi cu acest tînăr împărat despre care se spune că ar avea cultura lui Voltaire şi simplicitatea lui Rousseau. Locul întrevederii a fost ales: Moghilev. Joseph al II-lea se va duce acolo, însoţit de doi gentilomi, sub numele de „conte de Falkenstein". El va călători în particular, fără ceremonial, oprindu-se în hanuri şi cerînd, în trecere, ţăranilor, un pahar cu lapte, un coltuc de pîine, hrana cea mai simplă. Aflînd de aceste intenţii de sobrietate rustică, Ecaterina nu se poate împiedica să surîdă. Ea se gîndeşte la sora lui Joseph al II-lea care, în grădinile Trianonului, face pe păstoriţa şi leagă funde roz la gîtul mioarelor sale. Pentru că „tînărul de la Viena" refuză să locuiască în castelele nobilimii ruse la diferite halte ale voiajului său, i se va respecta capriciul democratic. Dar cum să se descurce? În Rusia nu există „hanuri".

Doar popasuri de poştă din cele mai proaste, năpădite de ploşniţe şi total nepotrivite pentru a primi un Habsburg, oricît şi-ar declara el gustul pentru viaţa cîmpenească. Ecaterina se foloseşte de un subterfugiu şi cere să fie pregătite unele case de locuit particulare, punîndu-li-se deasupra firmă de hotel. Proprietarii au ordinul de a rămîne invizibili pe durata şederii aşa-zisului conte de Falkenstein, iar servitorimea de a se comporta precum valeţii şi servitoarele unui popas oarecare.

Ecaterina, în schimb, călătoreşte cu tot fastul posibil, transformînd fiecare intrare într-un oraş în triumf oficial. La Moghilev, cei doi mari suverani se întrec în amabilităţi. Ecaterina este sensibilă la tinereţea, distincţia şi vasta cultură a interlocutorului său. Dar aceasta nu o împiedică să descopere, de la bun început, că este un om „cu două feţe", un fel de „Janus", ale cărui vorbe mieroase ascund o lipsă totală de scrupule. El, la rîndul său, o admiră pe împărăteasă pentru geniul ei politic, dar o judecă cu severitate pe plan uman. Corespondenţa pe care o trimite la Viena şi despre care ştie că va fi citită, în trecere, de către poliţia secretă rusă, este plină de aprecieri măgulitoare de adresa Ecaterinei, în timp ce mesagerul său personal duce scrisori scrise pe cu totul alt ton. „Trebuie să se ştie — scrie el — că avem de a face cu o femeie care nu se gîndeşte decît la ea însăşi, iar la Rusia nu mai mult decît mine; aşa încît trebuie să o ridici în slăvi. Vanitatea sa îi este idol; o înverşunare pentru fericire şi omagii fără limite; în toată Europa care mai de care au răsfăţat-o. Trebuie să urli cu lupii numai să poţi face binele, nu are importanţă felul în care reuşeşti să-l obţii."

Dacă el „o ridică în slăvi" pe Ecaterina în timpul acestei întrevederi, ea procedează la fel. Este un schimb de amabilităţi nesfîrşite. Se discută politică, bineînţeles, dar conversaţia deviază repede şi se rîde în hohote, „în timp ce Europa este intrigată să ştie ce se spune acolo". „Unii cred, văzîndu-ne mereu unul lîngă altul şi şuşotind mereu, că o să ne căsătorim", îi scrie Ecaterina lui Grimm. Într-adevăr, se pune la cale o logodnă, în cursul acestor întrevederi în doi, la Moghilev, mai întîi, şi apoi la Ţarskoie Selo, unde Joseph o întîlneşte pe Ecaterina, o logodnă a planurilor politice şi a ambiţiilor. Joseph consimte cu plăcere să asculte planurile Ecaterinei în vederea unui partaj al teritoriilor turceşti: ea îşi va însuşi arhipelagul grecesc, Constantinopolul şi, bineînţeles, Crimeea, care este deja sub influenţa sa; Joseph va primi Serbia,

Bosnia şi Herţegovina. El nu spune nu. În orice caz, jură el, de acum încolo Austria nu va întreprinde nimic fără a se consulta cu Rusia.

Ecaterina îi scrie lui Potemkin: „Tătucule Prinţ! Cred că nici un suveran contemporan nu-l poate egala (pe Joseph al II-lea), în privinţa meritelor, a cunoştinţelor şi a politeţii. Sînt încîntată de a-l fi cunoscut." Această mărturisire, scrisă în franceză, este urmată de cîteva rînduri în rusă. „Fii convins că prietenia mea pentru tine este pe măsura ataşamentului tău faţă de mine, care este de nepreţuit în ochii mei. Aleksandr Dimitrievici (Lanskoi) te salută: e groaznic ce dor ne este de tine!"

Potemkin, căruia i se adresează biletul, a participat, bineînţeles, în calitate de consilier intim, la conversaţiile de la Moghilev. Abia şi-a părăsit suverana şi ea simte nevoia de a-i striga, de departe, „prietenia" sa. În ceea ce priveşte dragostea, ea o păstrează pentru alţii. La 9 februarie 1779, Harris avertizează cabinetul britanic: „Împărăteasa exprimîndu-şi intenţia de a schimba favoritul, un mare număr de candidaţi s-au îmbulzit la rînd." El citează nume, hazardează pronosticuri: Strahov, Levaskov, Svîkoski, toţi patronaţi de prinţul Potemkin şi de contesa Bruce. „Prinţul Potemkin decide în tot ce priveşte afacerile serioase şi plăcerile", scrie el. „Contesa nu intervine decît în plăceri, şi aceasta pentru acelaşi motiv pentru care, în trecut, un nobil era însărcinat să guste vinul şi felurile de mîncare înainte de a fi prezentate unui suveran." În cele din urmă, Aleksandr Lanskoi, cel despre care este vorba şi în scrisoarea împărătesei către Potemkin, învinge pe ceilalţi pretendenţi.

„Un tînăr bine făcut şi de bună calitate", notează Harris. Numit aghiotant după dizgraţia lui Rimski-Korsakov, Lanskoi este instalat în apartamentul „aleşilor". Astfel, făcîndu-i o vizită împărătesei, Joseph al II-lea o vede înconjurată de favoritul de altădată şi de favoritul de azi. Fostul favorit este un leu bătrîn, masiv, cu o faţă puternică şi ochiul ameninţător, cel de astăzi este un tînăr de douăzeci şi cinci de ani, zvelt, frumos şi de o mare eleganţă a manierelor. A fost el, oare, pentru Ecaterina, un fel de fiu spiritual, cum afirmă unii[1], sau un amant cocoloşit cu o grijă plină de gelozie, cum pretind alţii? Hrapoviţki, secretarul particular al Majestăţii

[1] Este mai ales teza susţinută de Doamna Lavater-Sloman.

Sale, scrie în *Jurnalul* său: „Raporturile nu puteau fi mai pline de încredere între o mamă şi un fiu." Dar ambasadorul Angliei raportează guvernului său: „Domnul Lanskoi pare a fi mereu în culmea graţiei. Ţarina îşi manifestă, chiar în public, atenţia faţă de el şi preferinţa, prin demonstraţii care, fără să fie incompatibile cu stricta bună-cuviinţă, apar (cel puţin unui nou venit, ca mine) cam neobişnuite." Cavalerul de Corberon nu-şi face nici o iluzie asupra adevăratului rol al tînărului pe lîngă împărătească: „Nimic nu este mai natural ca acest sentiment din partea unei femeie stăpînite, la această vîrstă, de acest soi de pasiune; nimic nu este mai supărător, în acelaşi timp, pentru că duce la slăbiciuni minore, din partea unei suverane. Ar fi fost de dorit ca ea să nu aibă amanţi decît pentru relaţii fizice, dar este un lucru rar la oamenii mai în vîrstă şi, dacă imaginaţia lor nu este amorţită, ei fac de o sută de ori mai multe nebunii decît cei tineri."

Se poate spune însă cu certitudine că Lanskoi este, pentru Ecaterina, un tip de o esenţă mult superioară unui Rimski-Korsakov sau unui Zorici. Alături de acest efeb, ea nu caută numai satisfacţii nocturne. El o tulbură, o interesează, o distrează, ea plănuieşte pentru el o mare carieră politică. Îl cunoaşte de multă vreme. A fost crescut la palat în acelaşi timp cu fiul nelegitim al Ecaterinei, Bobrinski (optsprezece ani, în 1780), şi cu un protejat al lui Potemkin, Platon Zubov (treisprezece ani, în 1780). Cei trei tineri au primit o educaţie îngrijită şi au ascultat lecţiile celor mai buni profesori. Instruindu-i după ideile sale, Majestatea Sa speră să-i pregătească pentru a fi miniştrii de mîine. Cel mai dotat dintre ei, cel mai fin, cel mai graţios este evident Lanskoi. Ce deosebire faţă de marele-duce Pavel, pe jumătate nebun, bănuitor, violent, şi faţă de Bobrinski, uşuratic, zăpăcit, atît unul cît şi celălalt incapabili de a se interesa de treburile publice. Dezamăgită de cei doi fii, Ecaterina revarsă asupra lui Lanskoi dragostea sa maternă exacerbată şi nevoia de a forma un tînăr la şcoala sa. Ea vede în el un discipol. Pe cel care, într-o bună zi, îl va înlocui poate pe Potemkin. Dar cum se poate concepe ca această femeie focoasă, care, în mod obişnuit, nu se poate lipsi de bărbat mai mult de o lună, să se resemneze, din tandreţe pentru Lanskoi, de a rămîne castă ani de zile? Fără îndoială că, deşi îl îndrăgeşte ca o mamă, ea îi deschide noaptea uşa camerei sale. El îi este totodată amant şi fiu. Delicios amestec, unde atît sufletul

cît şi trupul îşi găsesc plăcerea, unde frontiera între generaţii se şterge, unde plăcerea de a învăţa un copil se desăvîrşeşte în voluptatea de a ceda unui bărbat.

La curte, toată lumea este la curent cu noul capriciu imperial. Aşa cum se cuvine, Majestatea Sa îl numeşte pe Lanskoi general, şambelan, şeful regimentului său de cuirasieri şi îl decorează cu ordinul Stelei Polare. Din mîinile sale plouă cu cadouri: bani, palate, moşii, ţărani, diamante, totul în valoare de şapte milioane de ruble. Îi angajează lui Lanskoi un profesor de franceză, îl încurajează să citească, se extaziază în faţa progreselor sale în orice domeniu. „A început să înghită cu aviditate poeţi şi poeme într-o iarnă, mai mulţi istorici în alta", îi scrie ea lui Grimm, în iunie 1782. „Romanele ne plictisesc... Fără a fi studiat, avem cunoştinţe nenumărate şi nu ne complacem decît în compania a ceea ce este mai bun şi mai instruit. În plus de aceasta, clădim şi plantăm, sîntem binefăcător, vesel, cinstit şi plin de blîndeţe." De fapt, în descrierile făcute de ea lui Grimm, toţi amanţii săi succesivi se aseamănă. Cu neobosită energie, ea caută, din legătură în legătură, partenerul ideal. Citindu-i scrisorile, ai putea crede că este mereu vorba despre acelaşi om, care, sub diferite nume, îi stăpîneşte simţurile şi gîndirea. După părerea generală, noul venit este într-adevăr amabil şi inteligent. În ale sale *Memorii secrete*, Masson, care este atît de ostil împărătesei, scrie în legătură cu Lanskoi: „Este un model de bunătate, de omenie, de amabilitate, de modestie şi de frumuseţe... Iubitor de arte, prieten al talentelor, el este omenos, binefăcător..." Încetul cu încetul, Ecaterina ia obiceiul de a-l convoca pe Lanskoi pentru a lucra cu el, timp de două ore la rînd, asupra rapoartelor miniştrilor. El colaborează atît de direct la luarea deciziilor încît Potemkin se simte puţin ofensat. Aceste scurte accese de gelozie, din partea marelui favorit faţă de micul favorit, o amuză pe Ecaterina, fără a o alarma prea mult.

În Europa, în acest timp, întîlnirea dintre Joseph al II-lea şi împărătească nelinişteşte partea prusacă. Frederic al II-lea refuză să creadă că, o dată „duetul cîntat, nu va rămîne nimic", cum pretinde ambasadorul său, şi decide să-l trimită la Petersburg pe nepotul şi moştenitorul său, prinţul Friedrich-Wilhelm. Aflînd vestea, Joseph al II-lea scrie mamei sale: „Prinţul Prusiei va sosi aici pentru a strica tot ceea ce am reuşit eu să fac." Neîncrederea lui este însă fără temei. Ecaterina nu-şi schimbă atît de uşor gîndurile. Ea îl

primeşte pe Friedrich-Wilhelm cu o răceală protocolară, este jenată de caracterul său mărginit şi necioplit, se plictiseşte în tovărăşia lui şi o arată. Abia i se adresează, lăsîndu-i pe Potemkin şi pe Lanskoi să se străduiască a-l distra pe inoportun. Vexat, acesta se îndreaptă spre marele-duce Pavel şi îi arată o prietenie care ajunge să o agaseze pe împărăteasă.

Pentru a compromite, parcă, mai mult misiunea prinţului Prusiei, iată că apare la curte, venind de la Viena, prinţul Charles de Ligne în persoană, acest arbitru al eleganţei cosmopolite şi al rafinamentului cultural. În vîrstă de patruzeci şi cinci de ani, el este şambelanul lui Joseph al II-lea şi soţul prinţesei Franziska de Liechtenstein. Fizionomia sa plăcută, bravura şi spiritul său maliţios i-au adus la Paris porecla de „Prinţul fermecător". Iată cum se prezintă el însuşi: „Plin de viaţă şi fără chef, credincios fără a fi pios, creştin fără a fi catolic, dar gata de a deveni, mormăind o odă de Homer în locul unei chiraleisa, am şase sau şapte patrii: Imperiul, Flandra, Franţa, Spania, Austria, Polonia şi chiar Ungaria"[1]. Oficial, el este austriac, pentru că Belgia face atunci parte din Ţările de Jos austriece şi pentru că îl serveşte pe împăratul Joseph al II-lea, dar, de fapt, el nu este de nicăieri. Toate saloanele i se deschid, toate femeile mor după el. Se şuşotesc poveşti despre aventurile sale internaţionale. De cum apare el la Sankt-Petersburg, celelalte celebrităţi pălesc. Ecaterina este fermecată. El notează laconic: „Arăta încă bine." Evident, ea nu poate pretinde, la cincizeci şi unu de ani, să rivalizeze cu tinerelele după care se aprinde el de obicei. Dar mintea ei este mai iute ca niciodată. Conversaţia ei cu prinţul de Ligne este o scrimă rapidă. În timpul micilor reuniuni, seara, la Ermitaj, ea se topeşte de plăcere la vorbele de spirit şi la anecdotele invitatului său. Pentru a da mai multă spontaneitate conversaţiilor, ea îi propune să se tutuiască. Imperturbabil, prinţul de Ligne începe: „Ce crede Majestatea Ta despre..." Un hohot de rîs suveran îi taie vorba. În altă zi, arătîndu-i noul său palat de la Moscova, ea îi spune: „Recunoaşteţi că este o frumoasă înşiruire de încăperi!"

El îi răspunde cu răceală: „Este frumuseţea unui spital!" Şi ea se amuză de obrăznicia lui. Îi scrie lui Grimm: „Îl avem printre noi pe prinţul de Ligne, una din fiinţele cele mai agreabile şi mai de viaţă din cîte am cunoscut. Iată o minte originală, care gîndeşte

[1] Cf. Henry Vallotton, *Catherine II*, Paris, Fayard, 1955.

profund şi face nebunii ca un copil." Alături de acest voiajor năstruşnic, prinţul Friedrich-Wilhelm pare un nătărău. Ecaterinei îi este de-ajuns să dea cu ochii de el pentru a se simţi incomodată. Imediat, expresia ei se schimbă într-o mască dură şi autoritară. Friedrich-Wilhelm îşi dă seama şi asta îi sporeşte indispoziţia, neîncrederea şi stîngăcia. Cînd pleacă în sfîrşit, conştient de eşecul său, ea respiră uşurată: „Vă jur — îi scrie ea lui Grimm — că el (Friedrich-Wilhelm) a făcut să mi se înteţească, prin plictiseala pe care mi-a cauzat-o, o durere reumatismală pe care o aveam la braţ şi care începe să se atenueze de cînd a plecat."

Frederic al II-lea constată curînd ce serviciu a făcut nepotul său, prin prostia lui, cauzei austriece. Îl cuprinde mînia. Face un acces de gută. Între timp, Ecaterina şi Joseph al II-lea au schimbat scrisori autografe care constituie o veritabilă convenţie secretă pentru împărţirea imperiului otoman[1]. Frederic al II-lea, încunoştinţat de această înţelegere secretă, nefirească, îşi reprimă furia şi se sufocă de ciudă. Corespondenţa sa cu ţarina se răreşte, apoi încetează. Tratatele între Rusia şi Prusia, care tocmai expiraseră în 1780, nu mai sînt reînnoite. Moartea Mariei-Tereza, la 29 noiembrie în acelaşi an, îl eliberează pe Joseph al II-lea de o tutelă tiranică şi îl incită să se apropie mai mult de împărăteasă. Deşi elevă a lui Voltaire, Ecaterina are uneori impresia că cerul o ajută în acţiunile sale cele mai îndrăzneţe. Nu există, desigur, nimic mistic în atitudinea sa. Ea urăşte elanurile nestăpînite ale sufletului. Dar poartă în ea convingerea fundamentală, instinctivă, de a fi o fiinţă de excepţie, născută pentru izbîndă. Dacă Dumnezeu există, el este cu siguranţă alături de ea. El este, oare, cel ce o inspiră, cînd se străduieşte să continue opera lui Petru cel Mare? Este timpul să se ocupe serios de monumentul pe care vrea să-l consacre gloriei predecesorului său.

Falconet lucrează, de mai mulţi ani, la o statuie colosală a ţarului, în mijlocul unei nedumeriri generale. Pentru a-l ajuta să redea mişcarea unui cal cabrat, timp de luni de zile un scutier a făcut exerciţii în faţa lui cu cei doi cai favoriţi ai împărătesei: Brilliant şi Caprice. Capul Marelui Ctitor este realizat de o franţuzoaică, elevă a artistului, domnişoara Collot[2]. În primăvara anului 1770, modelul este terminat. În timpul vizitei sale la Peters-

[1] Două scrisori ale Ecaterinei, datate din 12 aprilie 1781, şi două scrisori similare ale lui Joseph al II-lea, datate din 18 mai 1781.

[2] Mai tîrziu, domnişoara Collot se va căsători cu fiul lui Falconet.

burg, Diderot, văzînd gigantica formă de argilă, exclamă: „Vă ştiam un om foarte priceput, dar să mor eu dacă aş fi crezut că aveţi aşa ceva în cap!" Totuşi, necazurile lui Falconet abia încep. Bătrînul Beţki, preşedintele Academiei de Arte Frumoase, îl consideră ca pe un executant oarecare, „un rob de turnătorie", şi pretinde a-i da sfaturi. După el, Petru cel Mare ar trebui să privească, totodată, înspre Amiralitate şi înspre edificiul celor Douăsprezece Colegii. Cu mare greutate i se explică faptul că aceasta l-ar face pe ţar să privească şaşiu. Falconet reprezentîndu-şi eroul înveşmîntat ca împărat roman, cei mai înalţi demnitari ai clerului protestează pe lîngă Ecaterina: cu ce drept acest mic franţuz îşi permite să dea ţarului întregii Rusii, şeful Bisericii greco-ortodoxe, aspectul unui monarh păgîn? De fapt, ea însăşi este puţin derutată de acest cavaler antic, în care nu-l recunoaşte pe Petru I al său, atît de simplu, de rus, de apropiat de popor. Totuşi, îi acordă încredere lui Falconet şi linişteşte prelaţii, asigurîndu-i că Petru I pe care îl au sub ochi nu este deloc înveşmîntat în „păgîn". „El poartă" — spune ea — costumul rus idealizat." Această declaraţie, dacă îi satisface pe ecleziaşti, nemulţumeşte nobilii: de ce este reprezentat împăratul într-un „costum rus idealizat", cînd el a luptat toată viaţa pentru a introduce în ţara sa costumul european? Încă o dată, Ecaterina îi expediază pe veleitarii în păreri cu cîteva cuvinte seci. Din 1770 pînă în 1774, trec patru ani de căutări zadarnice pentru a descoperi un specialist capabil să toarne o masă de asemenea dimensiuni. Exasperat, Falconet decide să încerce el însuşi. De două ori la rînd, muncitorii se sperie şi o iau la fugă în timpul turnării. Este un eşec. Definitiv, poate. Banii lipsesc, Falconet devine nerăbdător, lunile trec în inactivitate şi în disperare. În sfîrşit, o a treia turnare reuşeşte. Opera este în picioare. Dar Ecaterina, prinsă cu alte probleme, nu se gîndeşte să inaugureze monumentul. Unii nu înţeleg de ce ţarul a fost reprezentat de trei ori mai mare decît mărimea lui naturală. Are un aer mai puţin „real", tocmai pentru că artistul l-a reprezentat ca pe un uriaş. Iar calul? Unde s-a văzut un cal ca acesta? Exasperat de critici, de amînări, de oboseală şi boală, Falconet blestemă această Rusie ingrată, unde a petrecut doisprezece ani, şi cere suveranei permisiunea de a pleca. Ea refuză să-l vadă, ordonă să i se plătească ceea ce i se cuvine şi-l lasă să plece. El se întoarce întristat la Paris, unde îl aşteaptă monotonia, onorurile, bătrîneţea.

Inaugurarea statuii va avea loc mai tîrziu, în absenţa artistului.[1] Regimentele de gardă sînt încolonate în piaţa Senatului, în faţa

[1] La 7 august 1782.

monumentului acoperit. Ecaterina, înconjurată de miniştri, de ambasadori, de curteni şi de invitaţi de seamă, dă semnalul. O salvă de artilerie izbucneşte, pînza cade şi mulţimea scoate un strigăt de admiraţie la vederea ţarului din bronz, care îşi struneşte calul, cabrat deasupra abisului. Cu mîna stîngă monarhul ţine strîns frînele puterii, iar cu dreapta, întinsă, domină Neva, fluviul neprimitor în jurul căruia şi-a clădit capitala, privirea i se îndreaptă spre orizont, iar copitele calului său strivesc, pe pămînt, şarpele răsucit al invidiei. În această apoteoză, artistul este uitat. Nimeni nu-i menţionează numele. Opera s-a născut de la sine. Este o creaţie a naturii. Ca şi stînca pe care se înalţă. Nu se află faţă în faţă decît Petru cel Mare şi Ecaterina cea Mare. Acest monument, ea ştie deja, consacră, o dată cu gloria înaintaşului ei, propria sa glorie. Cînd este întrebată ce inscripţie doreşte să fie gravată pe soclu, răspunde cu mîndrie: „Lui Petru I, Ecaterina a II-a."

CAPITOLUL XXI

LANSKOI

Ecaterina urzeşte cu migală „planul său grec". Potemkin ridică forturi de-a lungul frontierei turce. Suvorov se stabileşte temeinic în regiunea Kubanului. Bezborodko, noul consilier privat al împărătesei, plănuieşte să atace Perekopul şi să neutralizeze fortăreaţa turcă de la Oţakov. Peste tot, armata se antrenează, generalii se consultă, arsenalele lucrează, febra creşte. În schimbul lor de scrisori, Ecaterina şi Joseph al II-lea au tot mai mult în vedere expulzarea turcilor din Europa. Ecaterina propune întemeierea unui imperiu al Daciei, guvernat de către un suveran ortodox şi cuprinzînd Moldova, Valahia, Basarabia, fortăreaţa Otşakov, teritoriul dintre Bug şi Nistru, precum şi cîteva insule ale arhipelagului. În ceea ce priveşte Crimeea, unde domneşte o „fericită anarhie", ea o consideră deja ca aparţinînd Rusiei. Joseph al II-lea se declară de acord în principiu, dar cere pentru sine Bosnia şi Serbia, o parte a Valahiei, Orşova, Vidinul şi posesiunile veneţiene de pe uscat. Ecaterina consideră asemenea pretenţii cu totul „lipsite de modestie" şi, pe un ton tăios, îşi face cunoscută opinia, partenerului său. Acesta se răzvrăteşte. Se bat pe prada turcească înainte chiar de a fi pornit să o cucerească. Frederic al II-lea, „bătrînul vulpoi de la Sans-Souci", se distrează pe seama acestei dispute şi prezice că niciodată Viena şi Sankt-Petersburgul nu se vor pune de acord în problema otomană. Dar Ecaterina nu îşi pierde speranţele: un război va clarifica situaţia. Iar într-o bună zi, dacă Dumnezeu este cu adevărat de partea Rusiei, marele-duce Constantin va urca pe tronul Daciei. Astfel, cei doi nepoţi ai ţarinei vor domni, după moartea sa, asupra a două din cele mai mari imperii ale lumii. Evident, va trebui schimbată ordinea succesiunii pentru ca fermecătorul Alexandru — şi nu Pavel, maniacul, dementul — să-i

urmeze la tron. În secret, ea este de multă vreme stăpînită de această idee. Şi, de aceea, se încăpăţînează să-i păstreze pe cei doi tineri mari-duci pe lîngă ea, ca şi cînd ar fi proprii săi copii. Ea ştie prea bine că, dacă i-ar restitui părinţilor care îi cer, aceştia i-ar creşte în ură faţă de bunica lor şi în dispreţul pentru opera sa politică. Pentru a se consola, marea-ducesă Maria are lîngă ea pe cele două fiice care s-au născut, una după alta, după Constantin. Ecaterina i le lasă cu plăcere. O invită chiar să mai facă şi altele, pentru a se distra. Dar Maria se plînge: „Nu îndrăznim să plasăm pe nimeni pe lîngă copiii noştri (băieţii), împărăteasa alegînd pînă şi servitorimea mărunţă." La rîndul său, marele-duce Pavel, deposedat de progenitura sa masculină, se simte demis din autoritatea sa paternă, iar ranchiuna ce i-o poartă împărătesei devine o obsesie. De ce această mamă, care nu s-a ocupat niciodată de el, îl împiedică să se ocupe de fiii săi? Prin ce rafinament de cruzime i se interzice o viaţă normală de familie? Oriîncotro s-ar întoarce ea îi stă în cale. În mintea lui bolnavă, Ecaterina ia înfăţişarea unei caracatiţe uriaşe, cu tentaculele în continuă mişcare. Ea îl înlănţuie, îl fascinează, îl înăbuşă, îl va omorî poate, pentru a-i da sceptrul lui Alexandru. În revolta sa, el este încurajat de către Nikita Panin, care, la şaptezeci şi trei de ani, tocmai fusese înlăturat de la putere şi nu i-o iartă Ecaterinei. De la scoaterea sa la pensie, bătrînul ministru s-a apropiat de tînăra curte şi dă apă la moară nebuniei celui pe care are acum interesul să-l considere ca moştenitor legitim.

Martor al neînţelegerii dintre mamă şi fiu, în timpul şederii sale la Sankt-Petersburg, Joseph al II-lea i-a sugerat Ecaterinei ideea întreprinderii unui voiaj prin Europa de către cuplul mare-ducal. Îndepărtat o vreme de împărăteasă, Pavel, spusese el, îşi va regăsi liniştea de care are atîta nevoie şi frecventarea curţilor străine va sfîrşi prin a-i schimba comportamentul grobian. Excelent proiect, se gîndeşte Ecaterina. Dar cum să-l facă pe marele-duce să accepte? Orice idee venind de la ea i se pare suspectă. Pe el nu-l interesează decît lucrurile care ar putea să o nemulţumească. Recurge deci la un vicleşug şi-l însărcinează pe tînărul prinţ Repnin să-l convingă pe Pavel că este timpul să înfrunte voinţa mamei sale şi să-i ceară să-l lase să plece, cu soţia sa, într-un turneu de cunoaştere a capitalelor europene. Stîrniţi astfel, Pavel şi Maria se înflăcărează. Într-adevăr, gîndesc ei, viitoarele lor responsabilităţi politice fac indispensabile aceste întîlniri cu cele mai importante capete ale lumii contemporane. În plus, marea-ducesă va putea, făcînd un ocol

prin Württemberg, să-şi îmbrăţişeze părinţii preaiubiţi. Vor putea ajunge pînă în Elveţia, pentru a-l vedea pe Lavater, al cărui misticism nebulos îi încîntă pe cei doi tineri şi o exasperează pe Ecaterina. Vor merge, de asemenea, la Paris, la Versailles, bineînţeles!... Joseph al II-lea, Maria-Antoaneta, Ludovic al XVI-lea, Grimm, Diderot... Un întreg program. Cu mintea înfierbîntată, Pavel îi cere mamei sale favoarea de a-l lăsa să întreprindă acest turneu politic şi monden, a cărui idee crede că-i aparţine. Ea se preface mirată, bănuitoare, neliniştită. Cum îi poate trece prin minte lui, moştenitorul tronului, să părăsească Sankt-Petersburgul? El o imploră în genunchi, Maria plînge; Ecaterina se arată emoţionată şi, în final, consimte. Pregătirile de călătorie se fac cu mare bucurie. Itinerarul prevăzut cuprinde Polonia, Austria, Elveţia, Italia, Franţa, Olanda, Belgia. Dar, cunoscînd pasiunea nefastă a fiului ei pentru Frederic al II-lea, Ecaterina îi interzice Berlinul. Toate curţile străine sînt informate oficial. Tînăra pereche se va deplasa incognito, sub numele transparent de „contele şi contesa de Nord."

Cu toate acestea, în toiul bucuriei generale, bătrînul Nikita Panin vîră zîzanie. Ranchiuna împotriva împărătesei îl face machiavelic. Pentru a zădărnici planurile împărătesei, îl convinge pe Pavel că este, de fapt, o urzeală a acesteia împotriva lui. Dacă va pleca, ea nu-l va lăsa să mai revină în Rusia şi va profita de absenţa lui pentru a publica un manifest proclamîndu-l pe Alexandru moştenitor direct. Năuciţi, Pavel şi Maria se văd deja exilaţi, lipsiţi de coroană, despărţiţi pentru totdeauna de copiii lor. După ce au implorat-o pe împărăteasă să-i lase să plece, acum o imploră să-i lase să stea. Ea se opune cu îndîrjire, invocînd pregătirile care s-au făcut deja la curţile străine pentru a-i primi. Acest refuz este întîmpinat cu strigăte, lacrimi, blesteme. Pavel urlă că el nu se va clinti din loc. Maria leşină de durere. Din scenă în scenă, Ecaterina se străduieşte în zadar să-i potolească pe tineri. În ziua plecării, ei refuză să-şi părăsească apartamentele. Ecaterina trebuie să-l tîrască pe fiul ei de braţ pînă la trăsură; în spatele ei, prinţul Repnin o duce pe marea-ducesă, leşinată. El o instalează, inertă, în trăsură, alături de soţul său, care este palid la faţă ca un condamnat la moarte. Mînă, vizitiu! Ecaterina scoate un suspin de uşurare. Va trebui, cu adevărat, într-o zi, să lase Rusia pe mîinile acestui fiu nerod?

Rapoartele pe care le primeşte în fiecare etapă a voiajului lor îi întăresc neliniştea. La Florenţa, în faţa lui Leopold al Toscanei, Pavel critică politica de expansiune a mamei sale, afirmă admiraţia

sa pentru regele Prusiei şi proferează ameninţări la adresa apropiaţilor împărătesei, toţi vînduţi curţii din Viena: „Îndată ce voi avea o oarecare putere, voi pune să fie biciuiţi, îi voi zdrobi, îi voi alunga.“ La Bruxelles, în prezenţa prinţului de Ligne, el povesteşte istorii cu fantome şi vorbeşte despre halucinaţiile sale, de care nici un medic nu-l poate vindeca. La Versailles, unde este primit cu fast şi prietenie, le mărturiseşte lui Ludovic al XVI-lea şi Mariei-Antoaneta că, la Sankt-Petersburg, este înconjurat de „răceală şi perfidie“, că favoriţii mamei sale îl persecută şi că viaţa sa este un infern. Iar cînd regina îl întreabă dacă este adevărat că nu poate conta pe nimeni, el exclamă: „Aş fi fost foarte supărat să fi avut cu mine un caniş care să-mi fie ataşat, pentru că încă înainte de a părăsi Parisul mama ar fi pus să fie aruncat în Sena, cu o piatră de gît.“ Supeuri intime, spectacole la Opera de la Versailles, serbare la Micul Trianon, mare bal în Galeria Oglinzilor, trecerea în revistă a gărzilor franceze pe Champ de Mars, concert la Bagatelle, vizită la Academie, recepţie la prinţul de Condé, la Chantilly — „contele de Nord“ are impresia de a fi mult mai important în Franţa decît în Rusia. Se împăunează, izbucneşte, nu-şi mai poate ţine gura. Cu toate că Grimm, mereu linguşitor, o asigură pe Ecaterina că fiul şi nora ei au avut la Paris un succes deplin, „fără doar şi poate“, se pare că trecerea acestui cuplu bănuitor, limbut şi revendicativ i-a făcut pe miniştri şi pe curteni să se simtă stînjeniţi. După şederea lui Pavel în marele-ducat de Baden, ministrul de stat Edelsheim va rezuma opinia generală, scriind: „Prinţul moştenitor reuneşte în el nebunia şi aroganţa, slăbiciunea şi egoismul; capul său pare a fi făcut pentru a îngropa coroana.“ Iar prinţul de Ligne: „Spiritul său este fals, sufletul drept, judecata sa, un joc al întîmplării. Este neîncrezător, bănuitor... Făcînd pe răzvrătitul, joacă rolul persecutatului. Vai de prietenii săi, de duşmanii, de aliaţii şi de supuşii săi! El îşi detestă naţiunea şi mi-a zis odinioară, la Gatşina, lucruri pe care nici măcar nu le pot repeta.“ În timpul vizitei lui Pavel la Viena, unde urma să asiste şi la o reprezentaţie cu *Hamlet*, actorul Brockman refuză să joace piesa în faţa lui, de teamă ca ilustrul spectator să nu vadă în tulburarea prinţului Danemarcei o aluzie la propria sa nefericire.

Ceea ce o necăjeşte însă cel mai mult pe Ecaterina este vestea că fiul şi nora sa au avut o întrevedere, la Zürich, cu Lavater. Ea se teme de influenţa pe care o pot avea, asupra unui caracter isteric, teoriile obscure ale teologului protestant. Dezaprobă faptul că

marea-ducesă îşi încurajează soţul în fantasmagoriile sale. Ea îi detestă pe rozcrucieni, pe francmasoni, martinişti şi alţii care fac speculaţii pe tema lumii de apoi. De altfel, i-a şi interzis lui Cagliostro să apară la curte. Ruşii sînt şi aşa predispuşi la divagaţii mistice. Numai printr-o rătăcire a minţii a apărut la ei mitul lui Ivan al VI-lea şi revolta lui Pugaciov. Pentru a-i guverna e nevoie de o minte clară, organizată, raţională. Un Petru cel Mare, o Ecaterina a II-a. Nu un Pavel I.

Dacă la început a fost nerăbdătoare să-l vadă plecînd pe fiul său, acum este nerăbdătoare să-l vadă întors acasă, de teamă să nu sporească numărul prostiilor pe care le face în drumul său. La întoarcerea cuplului este revoltată de numeroasele cumpărături pe care tinerii le-au făcut în străinătate şi ordonă să fie trimise înapoi stupidele eşantioane ale modei franceze, de care le erau pline bagajele. Este vorba, scrie Harris, de „două sute de cufere înţesate cu voaluri, pompoane şi alte articole de toaletă pariziene". În faţa atitudinii scandalizate a împărătesei, faimoasa croitoreasă domnişoara Bertin scoate ţipete de mînie. „Ea şi-a apărat gătelile", notează Grimm. Luîndu-l la întrebări pe marele-duce, Ecaterina constată că recepţiile măgulitoare date în cinstea lui n-au făcut decît să-i sporească nebunia şi aroganţa. Mai mult ca oricînd ea consideră necesar să-şi ţină nepoţii departe de tatăl lor. Dar nu trebuie să-şi neglijeze nici nepoatele, care, din nefericire, au fost lăsate în grija părinţilor lor. Aceste tinere prinţese au nevoie de o guvernantă deosebită, capabilă să contrabalanseze, prin autoritatea şi blîndeţea sa, influenţa dăunătoare a mediului familial.

Solicitat de Majestatea Sa, Sievers o alege pe Charlotte de Lieven, văduva unui general-maior, care trăieşte modest, cu cei patru copii ai ei, într-un cartier din Riga. Înştiinţată de onoarea care o aşteaptă, doamna de Lieven respinge oferta: ea nu ţine să renunţe la liniştea sa pentru a înfrunta intrigile curţii. Cu toate acestea, ordinele unei împărătese nu acceptă nici o împotrivire. Pentru că nu vrea să se ducă la Sankt-Petersburg de bună voie, Doamna de Lieven va fi adusă cu forţa. Aruncată într-o calcaşcă, transportată sub escortă la Palatul de Iarnă, ea este adusă în faţa unui secretar al Majestăţii Sale care o supune unui prim interogatoriu. Extenuată, indignată, vorbeşte de copiii ei pe care a trebuit să-i abandoneze, de dezgustul ei pentru fastul vieţii publice, de dorinţa ei de linişte şi de singurătate. O voce feminină o întrerupe: „Sînteţi persoana care-mi trebuie! Urmaţi-mă!" Împărăteasa, care asculta din spatele

unei tapiserii, vine la ea, o îmbrăţişează şi îi jură că ea este singura persoană care poate să asigure educaţia nepoatelor sale. Înduioşată, doamna de Lieven cedează. Cei patru copii ai săi vor veni şi ei.[1]

În timp ce noua guvernantă încearcă să cîştige afecţiunea elevelor sale, marele-duce Pavel îl vede murind pe ultimul sfătuitor şi cel mai bun sprijin al său: bătrînul Nikita Panin. După decesul fostului ministru, i se pare că un gol funebru se cască în jurul lui. Nu mai ştie pe cine poate conta pentru a încuraja extravaganţele sale. De mînie, ajunge să le considere pe soţia sa şi pe fiicele sale ca aparţinînd clanului duşman.

Încă un caz de nebunie o nelinişteşte pe Ecaterina. Fostul ei amant, Grigori Orlov, pierzîndu-şi tînăra soţie, moartă la Lausanne, la 16 iunie 1782, s-a străduit să-şi uite doliul, parcurgînd Europa. De la Karlsbad la Ems şi de la Ems la Vichy, a urmat cure de ape minerale şi de odihnă, care nu i-au ameliorat însă cu nimic starea. E ros de nostalgie şi remuşcări. Cînd reapare la Sankt-Petersburg, Ecaterina este îngrozită la vederea cadavrului viu, cu faţa descărnată, părul alb şi privirea rătăcită, ce a ajuns înfocatul campion din tinereţea sa. El se simte vinovat de dispariţia soţiei sale, pe care n-a ştiut s-o înţeleagă şi nici s-o iubească. Totuşi, o altă fantomă îi bîntuie nopţile. În rătăcirea sa, el vede, uneori, apărîndu-i în faţă spectrul lui Petru al III-lea. El se consideră a fi asasinul lui şi spune abia şoptit: „Este pedeapsa mea!" Ecaterina îl găzduieşte la palat şi îl pune sub supravegherea medicilor. Uneori, urlă de groază. Atunci, înştiinţată de un servitor, ea dă fuga, se aşază la capul bolnavului şi îi vorbeşte încet, cu afecţiune, pînă ce se linişteşte. Puţin cîte puţin, demenţa lui Grigori Orlov ia asemenea proporţii, încît este obligată să-l transfere într-o casă izolată, la Moscova. El moare aici, în aprilie 1783. „Deşi pregătită pentru acest dureros eveniment, vă mărturisesc că resimt cea mai vie întristare", îi scrie Ecaterina lui Grimm. „Degeaba mi se spune şi îmi zic eu însămi tot ce se poate spune în asemenea ocazii, nu-mi pot stăpîni hohotele de

[1] Doamna de Lieven va rămîne aproape o jumătate de secol la curte. Ea va dirija educaţia nepoatelor şi, în parte, chiar a nepoţilor Ecaterinei, cu demnitate, fermitate şi măsură. Alexandru şi Nicolae o vor considera ca pe o bunică. Iubită şi respectată de toţi, va muri în 1828, după ce va fi fost făcută contesă, apoi prinţesă. A fost soacra celebrei prinţese de Lieven, cea care îl seduce pe Metternich, are un salon la Paris, devine consilier secret al lui Guizot şi e supranumită „Sibila Europei".

plîns şi sufăr cumplit... Geniul prinţului Orlov era vast... Cu toate marile sale calităţi, era puţin perseverent... Natura îl răsfăţase, dar, în legătură cu tot ce nu-i venea în minte pe moment, era leneş... Există o ciudăţenie în acest deces al prinţului Orlov: contele Panin a murit cu paisprezece sau cincisprezece zile înaintea lui şi nici unul dintre ei n-a ştiut de moartea celuilalt. Aceşti doi oameni, întotdeauna de păreri contrare şi nesuferindu-se deloc, se vor fi mirat foarte regăsindu-se pe lumea cealaltă."

Pentru a-i înlocui pe aceşti doi dispăruţi, Ecaterina îl are, pe lîngă ea, pe tînărul Aleksandr Lanskoi, scumpul ei „Saşa", atît de seducător, de inteligent şi de afabil, iar, departe de ea, „pe teren", pe energicul şi imperturbabilul Potemkin. Acesta şi-a pus în cap să-i ofere Crimeea. „Prin situarea sa, Crimeea taie frontierele noastre", îi scrie el Ecaterinei. „Fie că trebuie să-i înfruntăm pe turci pe Bug, fie lîngă Kuban, Crimeea ne stă mereu în cale. Gîndiţi-vă că acum Crimeea v-ar aparţine, că acest neg de pe nas a fost scos, şi atunci, dintr-o dată, poziţia la frontiere devine admirabilă."

În aprilie 1783, Potemkin, sprijinit de trupele generalului Samoilov, intră în tratative cu hanul prorus Şaguin-Ghirei, a cărui alegere în Crimeea fusese aranjată la fel cum, altădată, fusese aranjată alegerea lui Poniatowski în Polonia. Şi aşa cum Poniatowski a consimţit la dezmembrarea ţării sale, tot aşa hanul Şaguin-Ghirei, avînd acordul triburilor tătare din Kuban, acceptă să cedeze Crimeea, care devine o provincie a imperiului rus. Ecaterina urmăreşte problema îndeaproape, căci nu vrea să provoace din aceasta un război european. Joseph al II-lea se înclină în faţa faptului împlinit. Franţa se limitează la o demonstraţie diplomatică: ea se oferă să intervină pe lîngă Turcia, dacă Rusia se angajează să nu împingă lucrurile mai departe. Ecaterina refuză să se lege printr-o asemenea promisiune. „Am luat ferma decizie de a nu conta pe nimeni în afară de noi înşine", îi scrie ea lui Potemkin. „Cînd plăcinta va fi coaptă, fiecăruia îi va veni pofta. Pe cît de puţin contez pe aliaţii mei, tot atît de puţin mă tem şi respect tunetul francez sau, mai bine spus, fulgerele sale fierbinţi." Părăsit din toate părţile, sultanul Abdul Hamid recunoaşte că el nu dispune încă de o forţă armată suficientă pentru a deschide ostilităţile şi totul se opreşte aici. La 21 iulie 1783, ţarina anunţă, printr-un manifest, anexarea Crimeii şi îl felicită pe Potemkin pentru succesul său. Astfel, Rusia controlează acum Marea Neagră, aşa cum controla deja Marea Caspică.

În această Crimee, pe care tocmai a alipit-o coroanei, Potemkin duce viaţa fastuoasă a unui şef oriental. Consfinţit „prinţ al Tauridei", prin voinţa suveranei, el este prins de o veritabilă frenezie de a organiza şi construi pe pămînturile virgine supuse puterii sale. Întemeiază oraşe în pustiu, trasează drumuri, creează universităţi, desenează parcuri, plantează vii, sapă porturi, deschide şantiere navale, atrage coloni, finanţează stabilirea lor. Are cu el haremul său, „curtea cu găini" după propria sa expresie, alcătuită din cele cinci drăguţe nepoate ale sale, pe nume Engelhardt. Ele devin, rînd pe rînd, amantele sale. Diferenţa de vîrstă nu-l tulbură şi nici rudenia. Soţ neoficial al împărătesei, el îi consacră o adoraţie neştirbită, gustînd în acelaşi timp din frunctele cele mai fragede. Scrisorile pe care le adresează uneia din favoritele sale, micuţa Barbe, dezvăluie patima sa: „Te iubesc, o sufletul meu, şi cum? Aşa cum n-am iubit încă niciodată... Te sărut toată..."; „Iubita mea, micile mele buze iubite, micuţa mea mamă, comoara mea..."; „Drăgăstoasa mea amantă, victoria ta asupra mea este puternică şi veşnică..."; „Sosesc, o iubita mea, grăbeşte-te, draga mea, dar fără de pereche pe care Dumnezeu însuşi mi l-a făcut..."; „Eu sînt vesel cînd eşti tu veselă, sătul cînd ţie nu mai ţi-e foame. Te urmez peste tot, pînă şi în acest scrînciob unde-ţi face plăcere să te legeni; numai că nu mă simt prea bine cînd te înalţi prea sus." Ecaterina va fi primit vreodată, de la amantul său, scrisori atît de înflăcărate? În orice caz, ea nu este geloasă. Cum să fie, cînd ea însăşi, în timpul acela, era în mare dragoste, la cincizeci şi patru de ani, cu al său Saşa Lanskoi, care are douăzeci şi cinci?

În acest an 1783, Lanskoi îi dă toate satisfacţiile pe care le poate spera. Tentativele de seducere din partea suveranilor străini, fie că este vorba de Joseph al II-lea, de prinţul Prusiei sau de Gustav al III-lea al Suediei, îl lasă insensibil. Devotat Ecaterinei, el nu are în vedere decît fericirea amantei sale şi gloria ţării. Blîndeţea firii lui i-a cîştigat încrederea cuplului mare-ducal. Curtea se miră constatînd că el se ţine departe de intrigi. Dornic de a se cultiva, îşi foloseşte toate resursele pentru a-şi mări biblioteca. Se pasionează, împreună cu ţarina, pentru istoria Rusiei. Amîndoi cercetează, cot la cot, vechile arhive ale mînăstirilor. Din 1772, Ecaterina se foloseşte de ochelari pentru a citi. Ea nu ezită să-i poarte în faţa favoritului său. Intimitatea lor este atît de mare încît exclude cochetăria. Poate chiar această comunicare de idei constituie principala lor plăcere? Această colaborare se afirmă cu strălucire în

acţiunea de revigorare a Academiei ruse, căzută în letargie sub direcţia lui Domaşnev. Lanskoi sugerează înlocuirea acestui omuleţ risipitor şi încurcă-lume cu agera prinţesă Daşkova. Ea tocmai se întorsese în Rusia şi pozează în victimă a ingratitudinii imperiale, Majestatea Sa nebinevoind să recunoască, spune ea, serviciile pe care i le-a adus în timpul loviturii de stat din 1762. Minunată ocazie de a-i astupa gura lacomă. Şi apoi, ce lecţie dă ea minţilor luminate ale Europei, dacă o femeie este numită în fruntea Academiei ruse!

Ecaterina aprobă proiectul. Dar prinţesa Daşkova se împotriveşte. „Numiţi-mă directoarea spălătoreselor voastre!" — îi replică ea, în plin bal la curte, suveranei. Fără îndoială, speră un post mai important. Ajunsă acasă, avînd încă pe ea rochia de bal, îi scrie o epistolă lungă împărătesei, motivîndu-şi refuzul prin teama de a nu fi la înălţimea sarcinii. La ora şapte dimineaţa trimite scrisoarea la palat şi o oră mai tîrziu primeşte ca răspuns cîteva rînduri amabile, în care nu se aminteşte nimic despre refuzul său. „Vă treziţi mai devreme decît mine, frumoasa mea doamnă — îi scrie Ecaterina — şi mi-aţi trimis un bilet pentru micul dejun... Mai întîi, pentru că nu respingeţi deloc propunerea mea (?), eu vă iert... Fiţi sigură că, în toate ocaziile, îmi voi face o plăcere din a vă servi, atît în vorbe cît şi în fapte." După care, în aceeaşi seară, este transmis Senatului un ukaz prin care prinţesa Daşkova este numită în funcţia de directoare a Academiei. Ea spumegă de mînie, dar este prea tîrziu să mai dea înapoi. La cîteva zile după aceea, totodată furioasă şi onorată, intră, la braţul octogenarului Euler, pentru a prezida şedinţa inaugurală a societăţii. Foarte repede, de altfel, această activitate începe să-i placă. Inspirată de exemplul Academiei franceze, pune Academia rusă să elaboreze primul dicţionar al limbii naţionale şi să fixeze regulile de ortografie, ale gramaticii şi prozodiei. Pentru clasarea cuvintelor, noii lexicografi adoptă ordinea etimologică şi nu cea alfabetică. Rezultatul o dezamăgeşte pe Ecaterina. „Lucrarea este... seacă şi lipsită de consistenţă", îi scrie ea prinţesei Daşkova. „În starea sa actuală, ea îmi apare ca un simplu vocabular de cuvinte care nu sînt deloc naturalizate sau care nu au o folosinţă generală. În ceea ce mă priveşte, afirm că nu înţeleg nici jumătate din ele... Academia franceză a purificat limba naţională, eliminînd tot ceea ce avea ea barbar." Deşi descurajată de neînţelegerea Majestăţii Sale, prinţesa Daşkova nu-şi drămuieşte zelul. Ea se apucă să cureţe limba şi localurile cu hărnicia unei gospodine. Reorganizînd Muzeul de Arte Frumoase, descoperă, cu

stupoare, două borcane conţinînd, conservate în spirt, două capete tăiate odinioară din ordinul lui Petru cel Mare: capul metresei ţarului, Maria Hamilton, vinovată de infidelitate, şi capul lui William Mons, amantul ţarinei[1]. Aceste vestigii macabre figurau în galerie din 1724 şi atrăgeau curiozitatea publicului. Prinţesa Daşkova hotărăşte să le facă dispărute. Ea se ocupă de asemenea de imprimarea, la tipografia Academiei, a scrierilor istorice ale Ecaterinei şi îi solicită colaborarea la publicaţia recent creată de ea: *Interlocutorul prietenilor limbii ruse*. Împărăteasa, încîntată, scrie anonim o serie de mici articole pline de umor, portrete caricaturizate ale apropiaţilor săi, amintiri hazlii, persiflaje nevinovate, întretăiate de paranteze şi de *N.B.* Lanskoi corectează greşelile de ortografie ale Majestăţii Sale. Dar stilul, ironic şi incisiv, îi aparţine ei. „Trebuie să ştiţi — îi spune ea lui Grimm — că de patru luni apare un jurnal rusesc, la Sankt-Petersburg, unde *N.B.* şi observaţiile sînt nemaipomenit de comice. În general, acest jurnal este un talmeş-balmeş de lucruri foarte amuzante." Ea compune de asemenea, tot în anonimat, piese de teatru, montate apoi pe scena Ermitajului. „Mă întrebaţi — îi mai scrie ea lui Grimm — de ce fac atîtea comedii... *Primo*, pentru că asta mă distrează; *secundo*, pentru că eu aş vrea să ridic teatrul naţional, care, din lipsă de piese noi, era cam neglijat; şi *tertio*, pentru că e bine să-i mai scărmănăm un pic pe vizionarii care încep să ridice nasul. *Înşelătorul şi înşelatul* a avut un foarte mare succes. Cel mai amuzant este că la prima reprezentaţie s-a cerut insistent numele autorului, care... a păstrat cel mai perfect incognito." În *Înşelătorul şi înşelatul*, Ecaterina a prezentat un fel de Cagliostro înconjurat de stupizii săi admiratori. Majoritatea pieselor ei sînt, de altfel, satire filozofice însăilate şi sărace în caractere. Mai este posibil ca ea să fi fost ajutată, în secret, de vreun condeier de la curte. Tendinţa generală a acestor scrieri dezvăluie un amestec de spirit voltairian şi de tradiţie rusă. Lui Grimm, care-i face timide critici la adresa lor, îi răspunde cu veselie: „Aşadar, aceste opere dramatice, iată-le pulverizate, nu-i aşa? Deloc. Eu susţin că ele sînt întotdeauna bune acolo unde nu sînt altele mai bune — şi fiindcă oamenii au alergat la ele, au rîs şi fiindcă ele au avut efectul de a opri efervescenţa sectară — sînt piese care în ciuda defectelor lor, au avut succesul dorit. Va face mai bune cine va putea, iar cînd acesta va fi găsit, noi nu vom mai

[1] Maria Hamilton fusese decapitată în 1719, iar William Mons în 1724.

face şi o să ne distrăm la ale lui." Ea încearcă să facă şi poezie, în limba rusă, în franceză şi în germană, dar îşi recunoaşte slăbiciunea în acest domeniu: „Am versificat timp de patru zile, dar îţi trebuie prea mult timp, iar eu am început prea tîrziu."

Din toate genurile literare, în mod vădit, preferă comedia. Îi place să rîdă. Dar sănătos. Fără gînduri ascunse. De aceea, va fi şocată de *Nunta lui Figaro*. „În materie de comedie, — îi va scrie ea lui Grimm — *Nunta lui Figaro* nu-mi va servi de model, căci... nu m-am aflat niciodată într-o mai proastă societate ca în această nuntă celebră. Aparent, penru a-i imita pe antici, a fost reluat în teatru acest gen, pe care l-am crezut purificat de atunci. Expresiile lui Molière erau libere şi izvorau dintr-o veselie naturală, clocotitoare, iar gîndirea sa nu era niciodată perversă, în timp ce, în această piesă atît de cunoscută, subînţelesul nu valorează nimic pe toată întinderea spectacolului şi acesta durează trei ore şi jumătate. În afară de asta, e o ţesătură de intrigi toate muncite, fără nimic firesc în ele. Nu am rîs nici măcar o singură dată la lectura ei."[1]

În realitate, ceea ce reproşează ea *Nunţii lui Figaro* — fără a recunoaşte deschis — sînt mai ales ideile subversive ale autorului, care străbat prin clinchetul cuvintelor. Ea intuieşte în Beaumarchais unul din acei instigatori pe care îi detestă. În rest, teatrul francez, care a distrat-o atît, o plictiseşte acum: „Îmi vine să adorm la majoritatea pieselor franţuzeşti, pentru că sînt reci ca gheaţa şi au un manierism de-ţi vine să mori", îi mărturiseşte ea lui Grimm. „Sînt lipsite de nerv şi nesărate; nu ştiu, dar mi se pare că nervul, în compania gustului viu pentru frumos şi măreţ, este din ce în ce mai rar pe lumea asta. O, Voltaire, tu ştiai să aprinzi scînteile care mocneau în cenuşă." Ea ar rescrie din nou, cu plăcere — dar nu are timp! — toate aceste piese franţuzeşti care o dezamăgesc. Dacă nu-i place să „doarmă" la o comedie, nu-i place nici să plîngă la o tragedie. Deseori ar fi de ajuns să modifici cîteva fraze pentru a salva o operă. Respectarea voinţei autorului nu o preocupă pe Ecaterina. Chiar cînd este vorba de marele său Voltaire. Deznodămîntul funest din *Tancrède* o deranjează într-atît, încît dă ordin să fie schimbat pe scena Ermitajului. Nici un „măcel". La sfîrşitul spectacolului, Tancrède, după ce a salvat-o pe Aménaïde, nu mai moare în faţa ei, ci o ia de soţie. Nu este mai bine aşa? De altfel, cam în această epocă Ecaterina începe să se detaşeze de literatura

[1] Scrisoare din 22 aprilie 1785.

franceză. Cu excepţia lui Voltaire, care „a adus-o pe lume", a lui Corneille, care „i-a înălţat mereu sufletul" şi a inimitabilului Molière, scriitorii francezi nu merită nici măcar osteneala să le răsfoieşti cărţile. Salvarea vine acum dinspre literatura germană. Cu ardoarea sa obişnuită, Ecaterina vorbeşte deja de abandonarea scriitorilor francezi şi de alcătuirea unei biblioteci exclusiv germanice. Dar în mod bizar, ea îi ignoră pe Lessing, Schiller şi Goethe, iluştrii săi contemporani, pentru a se pasiona după scriitori germani de mîna a doua. „Această literatură germană lasă tot restul lumii în urmă şi evoluează cu paşi de uriaş"[1], scrie ea.

În ceea ce priveşte muzica germană, o ignoră fără jenă, ca de altfel toate celalalte muzici. Totuşi, pentru a-i face pe plac fermecătorului ei Saşa Lanskoi, care se pretinde meloman, îl angajează pe faimosul şef de orchestră Sarti şi organizează concerte la Ermitaj. Din nefericire, nu poate suporta să stea aşezată mai mult de o oră sub cascada nocivă a sunetelor. Recompensa este să-l audă apoi Saşa Lanskoi explicîndu-i, cu vocea sa gravă, spiritul şi arhitectura bucăţii pe care au ascultat-o împreună. Tot ceea ce vine de la el o încîntă şi o reconfortează. Pe el se bazează şi în alegerea unui educator pentru marii-duci Alexandru şi Constantin. Saşa Lanskoi îl propune, cu insistenţă, pe César-Frédéric de Laharpe, un îndîrjit republican elveţian de douăzeci şi nouă de ani.

Născut în Rolle, lîngă Lacul Geneva, Laharpe, exasperat de hărţuielile conducerii de la Berna, a decis să plece în America pentru a participa la fondarea unei societăţi ideale, lipsită de constrîngeri. Colegul său de şcoală Ribeaupierre, membru străin al Academiei ruse, i-a sugerat, dacă tot vrea să plece în exil, să se ducă mai degrabă în Rusia. Într-adevăr, la vremea aceea, favoritul împărătesei caută un mentor, nu pentru marii-duci, ci pentru cei doi fraţi ai săi mai tineri, conţii Lanskoi, copii răi, care hoinăresc prin Europa, şi pe care trebuie să-i aducă înapoi la Sankt-Petersburg. După ce a ezitat mult timp, Laharpe acceptă misiunea. Dar, cînd ajunge în Italia faţă în faţă cu cei doi hoţomani, îl apucă descurajarea în faţa obrăzniciei, a îngîmfării şi a prostiei acestora. Agasat şi amuzat totodată de situaţia sa, îi scrie lui Riubeaupierre, pentru a-i povesti cele întîmplate, cu atîta umor şi bun simţ, încît acesta, încîntat, îi arată scrisoarea lui Saşa Lanskoi, care, la rîndul său, o

[1] Cf. Waliszevski: *Le Roman d'une impératice.*

înmînează Ecaterinei. Din acest moment, favoritul are planul său: un om cu caracterul lui Laharpe merită alţi elevi decît cei doi golani pe care a fost însărcinat să-i adune de pe drumuri. Trebuie să i se încredinţeze marii-duci. Ecaterina este de acord. Prietenă a filozofilor, cum ar putea să reziste tentaţiei de a-i încredinţa pe nepoţii săi acestui fanatic al justiţiei şi al libertăţii? Ca republican şi educator a doi viitori autocraţi, Laharpe le va insufla respectul persoanei umane, fără să pună în cauză legitimitatea puterii lor. Laharpe primeşte la Roma scrisoarea oficială prin care el, adversar al oricărui despotism, este invitat să educe pe cei doi prinţi destinaţi să domnească ca despoţi asupra mai multor milioane de supuşi. În această scrisoare se spune că trebuie să se angajeze să facă, din aceşti potentaţi de mîine, „oameni". Entuziasmat, el se şi vede deja modelînd, ca în ceară, monarhi liberali şi salvînd astfel Rusia de jugul absolutismului.

Sosind la Petersburg, Laharpe este primit cu multă căldură de Ecaterina, care îi înmînează o Instrucţiune, un fel de program de educaţie întocmit de ea cu ajutorul lui Saşa Lanskoi. Lectura acestui document îl încîntă pe noul preceptor, care îl găseşte demn de a figura la loc de cinste în istoria pedagogiei: „Copiii trebuie să iubească animalele şi plantele şi să înveţe să le îngrijească... Nimic nu trebuie mai ferm interzis şi tratat cu mai multă asprime decît minciuna... Scopul educaţiei este de a inspira copiilor dragostea pentru aproapele lor... Trebuie pregătit spiritul elevilor să asculte, cu sînge rece, chiar contrazicerea, fie ea oricît de înverşunată... Cunoştinţele pe care trebuie să le dobîndească nu trebuie să servească decît pentru a le permite să înţeleagă bine misiunea lor de prinţi... Scopul principal este de a-i învăţa bunele moravuri şi virtuţi; o dată acestea înrădăcinate în sufletul copilului, restul va veni, cu timpul, de la sine."

Aceste principii admirabile sînt, este adevărat, dificil de pus imediat în practică, cei doi mari-duci fiind în vîrstă de numai patru şi şase ani. Aşteptînd ca Alteţele Lor să poată gusta învăţătura sa republicană, Laharpe este invitat să-i înveţe cîteva cuvinte în franceză şi să-i ducă la plimbare. Dezamăgit în ambiţiile sale, el se indignează şi, sfidînd protocolul, scrie Consiliului de educaţie a tinerilor prinţi, pentru a expune programul său personal şi a întreba dacă a fost chemat la Sankt-Petersburg ca educator sau ca meditator de franceză şi dădacă de copii. În loc să se ofenseze, Ecaterina

este sedusă de acest limbaj direct. În sfîrşit, un om care ştie ce vrea, care dispreţuieşte favorurile curţii şi pune condiţii fără să se lase impresionat de măreţia aparatului imperial! Ori îl acceptă aşa cum este, ori el îşi strînge bagajele şi se întoarce în Elveţia. Pentru nimic în lume, Ecaterina nu s-ar separa de acest zăpăcit genial care este un om dintr-o bucată. Pe marginea programului lui Laharpe, ea notează cu mîna sa următoarea apreciere: Cel ce a compus această scriere este cu adevărat capabil să predea mai mult decît franceza."

La începutul verii anului 1784, Ecaterina se află la Ţarskoie Selo: Saşa Lanskoi, Alexandru şi Constantin, care sînt lîngă ea, reprezintă cele trei vîrfuri ale triunghiului magic de care depinde fericirea sa. Sprijinită de braţul amantului său, pătimaşa bunică îşi priveşte cu duioşie micii nepoţi jucîndu-se pe iarbă. Timpul este frumos, verdeaţa parcului străluceşte în frăgezimea ei, primii trandafirii se deschid pe alei, jeturile de apă murmură neîncetat, poneii englezi ai marilor-duci aleargă pe pajişte. Potemkin este aşteptat să vină din sud, unde a înfăptuit minuni, Rusia este puternică, aerul este curat, Ecaterina are impresia, în ciuda celor cincizeci şi cinci de ani şi a taliei pline, de a avea aripi la călcîie şi soare în inimă. Şi, deodată, şocul, prăbuşirea, nenorocirea. În seara zilei de 19 iunie, Saşa Lanskoi este obligat să se aşeze în pat, zgîlţîit de febră, cu gîtul în flăcări şi parcă strîns în menghină. Din ceas în ceas respiră mai greu. Curînd, nu mai poate vorbi. Medicii chemaţi la căpătîiul său diagnostichează o difterie şi o imploră pe Majestatea Sa să plece de teama unei contaminări. Ea refuză şi se instalează definitiv în camera celui pe care îl numeşte „copilul său". Fără să-şi schimbe îmbrăcămintea, abia dormind, lipsindu-se de mîncare, ea devine mamă pentru a îngriji acest tînăr trup fierbinte care luptă împotriva morţii. La 24 iunie, celebrul doctor Wickard, convocat de urgenţă, soseşte la Ţarskoie Selo, examinează bolnavul şi îl declară pierdut. Împărăteasa refuză să creadă. „Nu ştiţi ce constituţie puternică are!" Ea se gîndeşte la nopţile lor. Doctorul Wickard, în *Memoriile* sale, lasă să se înţeleagă că această „constituţie puternică" a lui Saşa Lanskoi este efectul pudrei de cantaridă pe care o absorbea în doze mari înainte de a trece la acţiune.[1] Chiar această practică i-ar fi distrus sănătatea. Alţii, printre care Masson, pretind

1 Cf. Waliszewski, *Autor d'un trône.*

că a fost otrăvit, din ordinul lui Potemkin, gelos pe ascendentul său asupra împărătesei. Orice ar fi fost, la 25 iunie, la vîrsta de douăzeci şi şase de ani, Aleksandr Lanskoi, frumosul Saşa, cel de neînlocuit, îşi dă ultima suflare în braţele Ecaterinei.

Înmormîntarea are loc în parcul de la Ţarskoie Selo. După funeralii, Ecaterina, zdrobită de durere, trebuie să stea şi ea la pat. Medicii se tem să nu facă o congestie cerebrală. Timp de o săptămînă, ea nu se simte în stare să facă nimic. La 2 iulie, se ridică în sfîrşit, şi găseşte pe biroul său o scrisoare către Grimm, rămasă neterminată. Ea reia pana şi continuă cu tristeţe: „Cînd am început această scrisoare, eram fericită şi plină de bucurie, gîndurile mele zburau atît de repede încît nu ştiam de ele. Acum nu mai este la fel; sînt scufundată în cea mai profundă durere şi fericirea mea nu mai există. Credeam că am să mor eu însămi de pierderea ireparabilă a celui mai bun prieten, pe care tocmai am suferit-o acum opt zile. Speram să devină sprijinul bătrîneţilor mele. Era harnic, învăţa tot, îmi aflase toate gusturile. Era un tînăr pe care îl creşteam, îmi era recunoscător, blînd, cinstit, împărţea cu mine atît necazurile cît şi bucuriile mele. Într-un cuvînt, în hohote de plîns, am nefericirea de a vă anunţa că generalul Lanskoi nu mai este... Camera mea, atît de plăcută pentru mine înainte, a devenit o peşteră pustie, în care mă tîrăsc ca o umbră... Nu pot să văd un chip omenesc fără ca hohotele să nu mă înăbuşe. Nu pot nici să dorm, nici să mănînc. Lectura mă plictiseşte şi scrisul este peste puterile mele. Nu ştiu ce se va întîmpla cu mine, dar, ceea ce ştiu este că în viaţa mea n-am fost mai nefericită ca acum, de cînd cel mai bun şi plăcut prieten m-a părăsit. Am deschis sertarul meu, am găsit această foaie începută, am scris cîteva rînduri, nu pot mai mult..."

Timp de cîteva zile, se declară incapabilă să se ocupe de afacerile politice. „De la moartea domnului Lanskoi, ea n-a mai văzut pe nici unul dintre miniştrii săi, nici chiar vreo persoană din anturajul său", scrie ambasadorul Angliei, Fitz-Herbert. În sfîrşit, ea îşi revine şi se întoarce la misiunea sa cu îndărătnicie. Potemkin este lîngă ea. El „urlă" de tristeţe împreună cu Majestatea Sa. Dar, în realitate, probabil că nu este nemulţumit de această dispariţie care îl scapă de un rival prea dotat pentru gusturile sale. Ecaterina este fericită să simtă alături de ea statura puternică a amantului de altădată, a soţului său clandestin. El o ajută să urce din nou panta. „Să nu credeţi că, deşi aflată în această situaţie groaznică, am

neglijat cel mai mic lucru unde atenţia mea era necesară", îi scrie lui Grimm, două luni mai tîrziu. „În momentele cele mai grele, mi se cereau tot felul de ordine şi le dădeam bine, cu chibzuinţă şi înţelepciune... Am devenit o fiinţă tare tristă, care abia mai vorbeşte... Totul mă îndurerează şi nu mi-a plăcut niciodată să stîrnesc milă."

În grădina privată de la Ţarskoie Selo, ea pune să se înalţe o urnă funerară, purtînd gravată în franceză următoarea inscripţie: „Celui mai scump prieten." Mai tîrziu, va ordona să se înalţe o biserică pentru a servi drept cavou întregii familii Lanskoi. Dar numai favoritul va fi îngropat aici. Nici una dintre rudele sale nu va accepta să i se alăture vreodată. Este pentru prima dată cînd o familie rusă va considera ca o insultă „favoarea" unuia dintre reprezentanţii săi pe lîngă Ecaterina. Fratele defunctului, J. Lanskoi, zideşte o biserică pe propriile sale moşii şi pune să se picteze icoane de sfinţi, ale căror chipuri vor reproduce trăsăturile diferiţilor membri ai familiei sale, în timp ce, într-o scenă evocînd infernul, el va face să figureze efigia frumosului Saşa, printre flăcările veşnice. Ignorînd această duşmănie a clanului Lanskoi, Ecaterina, a doua zi după moartea lui Saşa, scrie o scrisoare plină de afecţiune mamei dispărutului. Lunile trec şi „inima îi sîngerează ca în primele clipe".

Pentru a lupta împotriva melancoliei, ea se afundă în studiul comparat al limbilor şi se înconjoară de dicţionare. Finlandeza, ceremisa, turca, abisiniana, le ia pe toate la rînd. Corespondează cu naturalistul Pallas, îl roagă pe editorul berlinez Nikolai să îi procure documente, se străduieşte, prin toate mijloacele, să dovedească prezenţa elementului slav în marile mişcări istorice din lume; în sfîrşit, intră în relaţii epistolare cu doctorul Zimmermann, medicul şi filozoful elveţian al curţii din Hanovra, a cărui carte *Despre singurătate* a ajutat-o să suporte primele zile de rătăcire după moartea lui Lanskoi. Zimmermann, scriitor spiritual, ironic, uneori cinic, devine pentru ea un alt Diderot. Ea îi trimite scrierile sale, îi cere să descopere pentru ea comori literare şi artistice, să recruteze, în numele său, savanţi, medici, care să-şi exerseze ştiinţa lor în Rusia. Dorinţa ei cea mai arzătoare ar fi ca Zimmermann să vină să se instaleze el însuşi la Sankt-Petersburg. Dar Zimmermann cere, pentru a se expatria, să i se asigure un salariu de cel puţin opt mii de taleri pe lună. „Este un om scump", declară Ecaterina. Şi renunţă

să mai continue negocierile. Aceasta nu o împiedică să continue corespondenţa cu medicul-filozof, abordînd impetuos subiecte din cele mai diverse, istorie şi misticism, artă şi morală, politică şi producerea brînzeturilor.

Totuşi, aceste vane exerciţii ale spiritului nu pot suplini hrana caldă a dragostei. Potemkin înţelege situaţia şi îndată ce o simte pe împărăteasă cît de cît disponibilă, avansează, cu prudenţă, un nou candidat: Aleksandr Ermolov. În vîrstă de treizeci şi unu de ani, el este înalt, blond, cu ochii migdalaţi şi un nas uşor turtit, care i-a adus, din partea lui Potemkin, porecla de „negru alb". În rest, nu pare să aibă nici spirit, nici voioşie. Ministrul Bezborodko îi recunoaşte totuşi drept calităţi modestia, seriozitatea şi buna educaţie. La rîndul ei, împărăteasa îi scrie lui Grimm: „Pe scurt, am un prieten foarte capabil şi foarte demn." Cu toate acestea, acum, la ieşirea din imensa ei supărare, nu e încă dispusă la un elan amoros de primă importanţă. Fără îndoială, îşi ia acest amant din considerente de igienă, din obişnuinţă, din nevoia de a avea un tovarăş de pat. Dar inima rămîne ultima. La curte se evaluează şansele favoritului, sînt atent supravegheate zîmbetele, cuvintele, tăcerile ţarinei în prezenţa lui; curtenii se apropie de el, sperînd vreo favoare, apoi se îndepărtează la prima încruntare din sprîncene a Majestăţii Sale; ambasadorii se întreabă cărui clan politic îi aparţine noul ales şi comentează, în depeşele lor, cele mai mici fluctuaţii ale legăturii imperiale, ca şi cum ar fi vorba de o problemă de stat. Cei mai mulţi consideră că Aleksandr Ermolov nu va rezista prea mult. Nu are stofa necesară. Curînd, trădînd interesele celui căruia îi datorează situaţia sa, el comite imprudenţa de a trece în tabăra adversarilor prinţului de Taurida. Aceştia sînt numeroşi şi puternici. Împins de ei, tînărul îi dezvăluie Ecaterinei că Potemkin deturnează în folosul său creditele care îi sînt alocate pentru colonizarea Rusiei Albe. Imediat, Potemkin se justifică faţă de ţarină, spunînd că e vorba de un simplu împrumut din partea lui şi că va restitui banii la casieria statului îndată ce va vinde una din moşiile sale. Atunci, la sfatul prietenilor săi, Aleksandr Ermalov prezintă Ecaterinei o scrisoare de la ex-hanul Crimeii, internat la Kaluga, care se plînge de a nu mai fi primit pensia, deoarece prinţul de Taurida şi-a însuşit-o pe parcurs. Zdruncinată în încrederea ei, Ecaterina arată faţă de Potemkin o răceală pe care o remarcă toţi curtenii. Unii îi întorc deja spatele celui compromis. Trimisul Angliei, Sir

Fitz-Herbert, scrie la Londra: „Încrederea în Potemkin s-a diminuat foarte mult din cauza atitudinii sale sfidătoare şi a îngîmfării sale, la care se adaugă numeroase abuzuri de putere şi diverse capricii. Ura împotriva lui este atît de puternică, încît pot exista temeri serioase."

Cu toate acestea, cînd Potemkin e pus în gardă împotriva unei probabile dizgraţii, el răspunde magnific: „Liniştiţi-vă, doar nu mă va răsturna un copil. De altfel, cine ar îndrăzni?" Şi dispare de la curte pentru cîtva timp, suficient pentru a se zvoni, pînă în sfere sus-puse, că se simte ofensat şi suferă. Apoi, în ziua aniversării încoronării, reapare, într-un veşmînt splendid, plin de decoraţii, îl străpunge cu privirea pe prăpăditul de Aleksandr Ermolov, care îşi închipuie deja că a cîştigat partida, şi se precipită, fără a fi anunţat, în budoarul împărătesei. Ea e în mîinile coaforului. Fără vreun preambul, Potemkin strigă: „Doamnă, trebuie să alegeţi şi să-l alungaţi sau pe Ermolov sau pe mine; căci, atît timp cît îl păstraţi pe acest negru alb, nu voi mai pune piciorul aici!" Această violenţă o tulbură pe Ecaterina, pe care nu o mai atrage deloc insipidul favorit ataşat persoanei sale. Gelozia lui Potemkin o flatează. Valuri de amintiri îi revin în minte. Cum ar putea ezita ea între „negrul alb" şi „chiorul care răcneşte"? Tînărul amant e sacrificat fără urmă de regret. Concediat brusc, el cere îngăduinţa de a o vedea pentru ultima dată pe imperiala sa metresă, înainte de a părăsi palatul. Ecaterina refuză să-l primească. Dar, ca întotdeauna, nu se zgîrceşte în privinţa cadoului de ruptură: o sută treizeci de mii de ruble şi patru mii de ţărani.

Apartamentul favoriţilor este gol. Treptele scării în spirală care duc în camera Majestăţii Sale nu mai trosnesc sub paşii nimănui. Penurie, abstinenţă, tristeţe. Adversarii lui Potemkin, consternaţi de concedierea lui Aleksandr Ermolov, se străduiesc să găsească un alt campion capabil să-şi atragă pe mai mult timp ardorile împărătesei. Pentru o clipă, par să aibă cîştig de cauză prin kurlandezul Mengden, dar este o falsă speranţă. Ecaterina nu-l vrea. După opinia generală, de astă dată se arată mai dificilă decît de obicei. Enormă, respirînd greu, marcată de vîrstă, ea nu vrea decît pe cineva de calitate superioară. Nici un candidat nu o amuză. În sfîrşit, Potemkin remarcă un tînăr ofiţer de gardă, Aleksandr Mamonov, de douăzeci şi şase de ani, bine făcut, distins, elegant. Acesta, îşi zice el, va corespunde în mod sigur. Şi, aşa cum a

convenit cu Ecaterina, protejatul e trimis la ea, cu o acuarelă. Ecaterina se preface a examina pictura, cercetîndu-l de fapt pe mesager cu un ochi competent. Apoi, notează pe spatele hîrtiei: „Contururile sînt frumoase, dar alegerea culorilor e mai puţin fericită", ceea ce înseamnă că flăcăul e bine zidit, dar tenul său gălbejit lasă de dorit. Mamonov îi restituie lui Potemkin acuarela astfel adnotată. E vorba, oare, de un eşec? Nu. Pînă la urmă, Majestatea Sa trece peste „culori", din stimă pentru „contururi". Mamonov este agreat. Mare emoţie la curte în jurul noului favorit, care tocmai s-a mutat în apartamentul „de serviciu". Se spune despre el că e adept al cauzei franceze. De familie bună, amator de artă şi literatură, vorbeşte curgător limba lui Voltaire şi dă dovadă de mult spirit în conversaţie. Ecaterina, brusc învioratâ, îşi uită, în sfîrşit, doliul şi dă frîu liber unei bucurii de tînără femeie măritată, alături de cel pe care, din pricina uniformei sale, îl numeşte „Domnul Haină Roşie". Şi îi scrie lui Grimm: „Această haină roşie îmbracă o fiinţă cu un suflet excepţional, pe un fond de mare onestitate; minte are cît patru, un fond de veselie inepuizabil, multă originalitate în modul de a concepe lucrurile şi cum le redă, o educaţie admirabilă, deosebit de instruit în tot ceea ce poate da strălucire spiritului. Îşi ascunde, ca pe un păcat mare, înclinaţia spre poezie; iubeşte cu pasiune muzica; pricepe totul cu o rară uşurinţă; Dumnezeu ştie ce lucruri nu cunoaşte pe dinafară. Declamă, sporovăieşte, găseşte cel mai bun mod de comportare în societate; este de o mare politeţe; scrie în rusă şi în franceză cum rar mai poate cineva la noi, atît în ce priveşte stilul cît şi caracterul; exteriorul îi este în perfect acord cu interiorul; trăsăturile îi sînt foarte regulate; are doi ochi negri superbi, cu sprîncene conturate cum nu mai are nimeni; înălţimea, peste cea medie, aerul nobil, mersul uşor; într-un cuvînt, pe cît de serios, pe atît de iscusit, puternic şi sclipitor în afară. Sînt convinsă că, întîlnindu-l pe acest Haină Roşie, l-aţi întreba de nume, dacă nu v-aţi da seama de la început cine este."[1]

Două săptămîni mai tîrziu: „Domnul Haină Roşie nu este deloc un personaj obişnuit; străluceşte de spirit, fără a căuta anume; povesteşte excepţional şi este de o veselie rară. În fine, e plămădit din *onestitate*, politeţe şi spirit: într-un cuvînt, nu e un tercheaberchea!"[2]

---

[1] Scrisoare din 17 decembrie 1786.
[2] Scrisoare din 2 ianuarie 1787.

Iar, altă dată: „Acest domn Haină Roşie este, de altfel, atît de amabil, atît de spiritual, atît de vesel, atît de frumos, atît de complezent, de o atît de plăcută companie, încît aţi putea să-l iubiţi fără să-l cunoaşteţi."[1]

Cum poate, oare, această femeie de cincizeci şi şapte de ani, această suverană deprinsă cu toate vicleniile politicii, să vorbească cu atîta naivitate despre „onestitatea" acestui foarte tînăr bărbat, pe care l-a vîrît cu forţa în patul ei? Crede, oare, în mod sincer, că el simte vreo atracţie fizică pentru frumuseţea ei veştejită? Nu ar trebui, oare, să-l admire mai curînd pentru vigoarea sa oarbă, decît pentru moralitatea lui conciliantă? Cînd e vorba de amor, cel puţin la începutul unei legături, puterea de a se amăgi a Ecaterinei este ameţitoare. Ea vrea să creadă, pentru a se dărui mai bine. „Frenezііle ei uterine", pentru a utiliza o expresie a lui Masson[2], sînt însoţite întotdeauna de împestriţări poetice. Ea este, totodată, senzuală şi sentimentală. Are nevoie, în preajma ei, de cineva novice, frumos, mare, robust, capabil să satisfacă exigenţele temperamentului său de foc, dar şi de un prieten, un consilier, un interlocutor fermecător, uneori chiar un copil pe care să-l poată consola şi legăna. Plăcerile cărnii nu exclud niciodată, la ea, tandreţea, prietenia, devotamentul. Ea nu are nimic dintr-o isterică sau o nimfomană. Uimitor de sănătoasă şi de simplă, are nevoie de un mascul pentru echilibrul său fizic, dar şi pentru deschiderea sa spirituală. Îi place climatul viril. Puţine dintre femei o atrag. În schimb, dacă un bărbat arată spirit, curaj, e copleşită, subjugată. Chiar dacă nu are intenţia de a şi-l face amant. Aşa a fost uluită, odinioară, de prinţul de Ligne, iar astăzi de noul ambasador al Franţei, contele Louis-Philippe de Ségur, care tocmai a sosit la curte.

În vîrstă de treizeci şi doi de ani, monden, seducător, subtil, cultivat, Ségur a fost ales de Vergennes pentru a mai încălzi relaţiile dintre Rusia şi Franţa şi a pregăti negocierile privind un tratat comercial. Ecaterina este, de la bun început, intrigată de acest personaj singular, care, cu tot numele său ilustru, are idei democratice şi aplaudă revoluţionarii adversari ai castei sale. Într-o bună zi, el s-a îmbarcat, cu alţi douăzeci de tineri nobili, pentru a lupta, alături de La Fayette, în America. Revenit în Franţa, salutat cu titlul

---

[1] Scrisoare din 2 aprilie 1787.

[2] Masson, *Mémoires secrets sur la Russie*, 3 vol., Paris, 1802. Masson a fost profesor de matematică al marelui-duce Alexandru.

de „erou al libertăţii", visează, în serviciul regelui fiind, să contribuie la fericirea poporului. Acest amestec discordant nu îi displace ţarinei. Nu a ales ea însăşi un elveţian republican ca preceptor al nepoţilor săi? Uneori se mai consideră încă a fi o suverană cu concepţii filozofice. Cu pana în mînă, păşeşte pe urmele lui Voltaire, chiar dacă revine la realitate îndată ce unul din supuşii săi cîrteşte în imperiu. Ea îi scrie, astfel, doctorului Zimmermann:

„Am făcut caz de filozofie, pentru că sufletul meu a fost întotdeauna extrem de republican. Sînt de acord, poate, e un fenomen această înclinaţie a sufletului meu combinată cu puterea nelimitată a poziţiei mele, dar nimeni, în Rusia, nu va spune că am abuzat de această putere... În conduita mea politică m-am străduit să urmez acele planuri care mi s-au părut cele mai folositoare pentru ţara mea şi cele mai suportabile pentru alţii... Omenirea, în general, are în mine un prieten care nu s-a dezminţit în nici o împrejurare." Şi îşi compune chiar propriul epitaf, în limba franceză, într-un stil umoristic: „Aici zace Ecaterina a doua, născută la Stettin, la 21 aprilie–2 mai 1729. A trecut în Rusia, în anul 1744, pentru a se căsători cu Petru al III-lea. La vîrsta de paisprezece ani, şi-a făurit triplul proiect: de a plăcea soţului său, Elisabetei şi naţiunii. Nu a omis nimic pentru a reuşi. Optsprezece ani de plictiseală şi singurătate au făcut-o să citească multe cărţi. Ajunsă pe tronul Rusiei, a vrut binele şi a căutat să le aducă supuşilor săi fericire, libertate şi proprietate. A iertat uşor şi nu a urît pe nimeni. Indulgentă, cu un caracter plăcut, o fire veselă, cu sufletul republican şi inima bună, a avut prieteni. Munca era uşoară pentru ea, societatea şi artele îi plăceau."

Aşa se vede ea, aşa doreşte să fie văzută de prietenii săi. Şi mai ales de cel a cărui opinie are, pentru ea, în acel moment, cea mai mare importanţă: Ségur. Conversaţia cu acest bărbat o încîntă.

Ea îl întreabă despre America, despre coloniştii puritani, despre cavalcadele sale peste pămînturile virgine ale Venezuelei, dar şi despre Versailles, despre Voltaire, care l-a lăudat pentru versurile din tinereţe, despre dragul Diderot, mort în 1784, despre Frederic al II-lea, care a dispărut în 1786, lăsînd în loc pe necioplitul său nepot Frederic-Wilhelm, despre doamna du Deffand, despre Maria-Antoaneta. Ségur devine curînd unul din convivii nelipsiţi de la supeurile intime de la Ermitaj. Nimeni nu-l întrece în micile jocuri literare. Terminaţiile cu rime sînt specialitatea sa. Provocat să compună un catren cu rimele: *amour, tambour, frotte, note*, el scrie fără să ezite:

„D'un peuple très heureux Catherine est l'*amour* ;
Malheur à l'ennemi qui contre elle se *frotte* ;
La renommée aura pour elle son *tambour* ;
L'histoire avec plaisir sera son garde-*notes*."

Exclamaţii de admiraţie! Ecaterina îi scrie lui Grimm: „Prinţul poet al Franţei, de necontestat, este contele Ségur. În prezent, nu cunosc pe nimeni care să se poată compara cu el." Potemkin îl simpatizează pe francez. Mamonov, „Haină Roşie", îi caută tovărăşia şi sfaturilè. Ecaterina vede în Ségur mai mult un prieten decît un diplomat. Pentru a-i dovedi bunăvoinţa ei, pune în scenă una din piesele sale: *Coriolan*. Aceste semne de stimă nu se adresează unui ingrat. Ségur îl găseşte pe Mamonov „deosebit de distins prin calităţile plăcute ale figurii şi spiritului său", apreciază geniul impetuos al lui Potemkin caracterizat prin bruscheţe şi vorbe de duh şi pronunţă asupra vieţii amoroase a Ecaterinei o judecată de mare delicateţe: „Putem închide ochii cu indulgenţă asupra erorilor unei femei ce e un mare om, atunci cînd dă dovadă chiar şi în slăbiciunile ei de atît de multă stăpînire de sine, atît de multă clemenţă şi mărinimie. Rar putem găsi reunite puterea absolută, dorinţa şi moderaţia, iar un asemenea caracter nu ar putea fi condamnat decît de un om lipsit de inimă şi de un prinţ fără nici o înclinaţie." Ambasadorul Franţei este mai puţin delicat cu mareleduce Pavel, al cărui „caracter mobil" i se pare neliniştitor pentru viitorul Rusiei. „Niciodată — scrie el — nu am văzut un om mai uşuratic, mai temător, mai capricios, în fine, mai puţin capabil de a întreprinde ceva pentru fericirea celorlalţi sau a sa... Istoria tuturor ţarilor detronaţi sau ucişi era pentru el o idee fixă... Această amintire îi revenea ca o fantomă care îl asedia fără încetare, îi tulbura luminile spiritului şi îi întuneca raţiunea."

După întoarcerea în Rusia, Pavel s-a retras la Gatşina, cu soţia şi fiicele lui. Le tratează cu asprime, cu brutalitate şi o blestemă pe împărătească care îl împiedică să-şi vadă fiii, pe Alexandru şi Constantin, altfel decît la mari intervale şi cu permisiune specială. De fapt, el însuşi nu se vede cu mama lui decît cu prilejul ceremoniilor oficiale. Pentru a păstra contactul, schimbă uneori scrisori reci şi protocolare. „Buna şi draga mea mamă, scrisoarea Majestăţii Voastre imperiale mi-a făcut o vie plăcere. Vă rog să primiţi expresia recunoştinţei mele", scrie el. Iar ea îi răspunde:

„Am primit, dragul meu fiu, scrisoarea ta din ziua de 5 a acestei luni, cu expresia sentimentelor tale, care îşi află ecou în sentimentele mele. Adio, fii sănătos."

La Gatşina, Pavel dă frîu liber pasiunii sale militare. Înconjurat de bunele sale trupe germane, numeşte ofiţeri, îi îmbracă pe oameni după ideile sale, îi supune unei discipline de fier, îi chinuieşte cu manevre zilnice. Închis în reveriile sale, nu mai are nici un fel de legături cu viaţa politică a ţării. Ecaterina consideră din ce în ce mai puţin util să-l asocieze la proiectele sale de guvernare. Şi totuşi, ea se pregăteşte să organizeze o expediţie paşnică, la care, în mod logic, cuplul mare-ducal ar trebui să participe. E vorba de a întreprinde, la invitaţia lui Potemkin, un solemn şi fastuos voiaj în Crimeea. Vizitînd provinciile din sud, recent dobîndite, ţarina va putea constata la faţa locului opera administrativă, arhitecturală şi militară realizată de prinţul de Taurida. Miniştrii străini care o vor însoţi pe Majestatea Sa vor informa cabinetele lor despre miracolul rus. Turcii, în sfîrşit, convinşi de interesul pe care împărăteasa îl arată acestor teritorii şi de puterea de care ea dispune pentru a le apăra, vor ezita să se mai opună cu armele acestor noi rectificări ale frontierelor. Întreaga curte se agită cu pregătirile pentru această călătorie excepţională. Ecaterina îi invită pe Joseph al II-lea şi pe prinţul de Ligne să o întîlnească pe parcursul drumului. Ea desemnează diplomaţii europeni care o vor urma: contele Cobenzl, ambasadorul Austriei, Sir Fitz-Herbert, ambasadorul Angliei, contele de Ségur, ambasadorul Franţei. Miniştri ruşi, înalţi funcţionari, doamne de onoare şi, bineînţeles, favoritul momentului, Mamonov, vor face şi ei parte din escorta imperială.

Potemkin pleacă mai devreme pentru a pregăti primirea suveranei. Ecaterina se aşteaptă la multă bună dispoziţie de la această schimbare de decor. Şi ar dori să-i ia la drum şi pe cei doi nepoţi. Dar părinţii protestează: de ce copiii şi nu ei? Ecaterina nu îndrăzneşte să le răspundă că simpla lor prezenţă ar fi suficientă pentru a-i strica toată călătoria, în timp ce ar fi nespus de fericită şi mîndră să-i plimbe pe Alexandru şi Constantin prin imperiu. Ea le scrie lui Pavel şi soţiei sale: „Copiii voştri sînt ai voştri, sînt ai mei, sînt ai statului. Din cea mai fragedă copilărie a lor, mi-am făcut o datorie şi o plăcere din a le purta grija cea mai tandră... Iată cum m-am gîndit: departe de voi, pentru mine va fi o conso-

lare să-i am pe ei aproape. Din cinci[1], trei ar rămîne cu voi. Oare numai eu singură să fiu cea lipsită, acum la bătrîneţe, de plăcerea de a avea pe cineva din familie cu mine?" În cele din urmă, Alexandru şi Constantin, în legătură cu care există temerea că vor suporta greu oboseala drumului, vor fi lăsaţi la părinţii lor. Sînt pregătite în grabă săniile, se adună herghelii de cai la locurile de popas, se reînnoiesc garderobele, sînt trimişi curieri în toate marile oraşe de pe parcurs. La sfîrşitul lunii decembrie 1786, împărăteasa primeşte, ca de obicei, omagiul curţii şi al corpului diplomatic cu prilejul Anului Nou. Dar, în timp ce ascultă fadele complimente protocolare şi răspunde cu o înclinare a capului la reverenţe, gîndurile sale zboară deja pe drumurile înzăpezite ce duc spre fabuloasele bogăţii ale sudului.

[1] În 1786, cuplul mare-ducal a avut o a treia fiică, Maria.

CAPITOLUL XXII

VOIAJUL ÎN CRIMEEA

Frigul este pătrunzător (-17°) la acest început de ianuarie 1787, cînd, salutat de salve de artificii şi de aclamaţiile oamenilor de rînd adunaţi în faţa palatului, cortegiul imperial porneşte la drum. Săniile Majestăţii Sale, ale miniştrilor, ale marilor demnitari, ale diplomaţilor sînt în număr de paisprezece. Sînt, de fapt, căsuţe confortabile, montate pe tălpici, luminate prin trei ferestre de fiecare parte, prevăzute cu jilţuri cu perne, covoare, divane, mese. Sînt destul de înalte pentru a se putea sta în picioare. Opt pînă la zece cai trag aceste saloane princiare pe zăpadă. „Suita" şi servitorii se înghesuie în o sută şaizeci şi patru de sănii mai modeste. Şase sute de cai aşteaptă la fiecare popas. Pentru a-i ghida pe vizitii pe înşelătoarea întindere albă a peisajului, Potemkin a pus să se aşeze pe traseu butuci imenşi, care vor arde zi şi noapte, ţinuţi aprinşi anume pînă la trecerea convoiului.

Găzduirea este asigurată în case aparţinînd coroanei şi care au fost mobilate cu cea mai mare grijă în acest scop, sau la particulari care au primit dinainte creditele necesare pentru a-şi pune casele la punct. O hoardă de servitori precede sosirea suveranei şi a invitaţilor săi. Cînd aceştia coboară din sănii, mîncăruri calde îi aşteaptă pe mese bogat împodobite. La fiecare masă se folosesc veselă nouă şi albituri noi, care sînt lăsate apoi cadou proprietarului, cînd este vorba de o locuinţă particulară, sau vreunui membru al escortei, cînd este vorba de o locuinţă de stat.

În ciuda incertitudinilor deplasării, Ecaterina îşi impune un program foarte strict. Sculată la şase dimineaţa, ea lucrează singură sau cu miniştrii pînă la ora opt, apoi convoacă mica societate care formează curtea sa obişnuită, pentru micul dejun. Se porneşte la

drum la ora nouă, săniile alunecă — pînă la ora două — peste întinderi nesfîrşite de zăpadă, se opresc în vreun palat din lemn, construit în grabă, pentru a prinde puteri, şi din nou la drum. La ora patru, convoiul se opreşte în plin cîmp, servitorii se agită, pun samovare fierbinţi pe zăpadă, toarnă ceai şi aleargă, ducînd pahare şi prăjituri, de la o sanie la alta. În timpul acestei halte, călătorii schimbă locurile pentru a reînnoi conversaţiile şi simpatiile. Ecaterina îi desemnează pe cei care trebuie să i se alăture. Cel mai des, Ségur este printre ei. De fiecare dată, el îl regăseşte, alături de Majestatea Sa, pe „copilul răsfăţat", „Haină Roşie", pe Manonov. Ca şi la petrecerile intime de la Ermitaj, cercul se distrează cu pălăvrăgeli, şarade, mici jocuri, concurs de rime. Împărăteasa dă tonul, povestind anumite întîmplări comice din trecutul ei. Ea a cunoscut atîţia oameni de tot soiul, a trăit atîtea evenimente stranii! Rîde din toată inima, povestindu-le. Dar, îndată ce unul din invitaţii săi se lansează într-o anecdotă libertină, ea îl opreşte. În ciuda lipsei de formalism din timpul călătoriei, nu îngăduie vorbe deochiate nici în sania sa, cum nu le agrează nici la palat.

Împărăteasa este primită la frontiera fiecărei provincii de către guvernatorul general, care o însoţeşte apoi în timpul traversării teritoriului său. Se opreşte o zi sau două în oraşele mai importante. Mulţimea dă fuga să o vadă şi i se închină. Apariţia sa, pentru toţi aceşti oameni obişnuiţi s-o considere ca un personaj ireal, atotputernic şi inaccesibil, pare o minune. Ea este regina cerurilor coborîtă pe pămînt.

La 9 februarie 1787, cortegiul, după ce a parcurs patru sute de leghe, ajunge la Kiev. Aici, Ecaterina se opreşte pentru a se odihni, aşteptînd venirea primăverii. Delegaţi din toate ţările sosesc să-i prezinte omagiile. Primeşte chiar demnitari chinezi, persani, indieni, tătari, încărcaţi cu daruri. Ségur scrie: „Cu uimire vedeam, totodată, o curte somptuoasă, o împărătească cuceritoare, o bogată şi războinică nobilime, prinţi şi potentaţi, mîndri şi fastuoşi, negustori cu caftane lungi şi bărbi mari, ofiţeri de la toate armele, aceşti faimoşi cazaci de pe Don, în bogate veşminte asiatice, tătari, odinioară stăpîni ai Rusiei şi acum supuşi cu umilinţă jugului unei femei, unei creştine, un prinţ din Georgia punînd la picioarele tronului Ecaterinei darurile Fazului şi ale Colhidei, mai mulţi trimişi ai numeroaselor triburi de kirghizi, în sfîrşit, aceşti sălbatici kalmuki, adevărată imagine a acelor huni a căror diformitate inspira tot atîta spaimă Europei ca şi temuta spadă a ferocelui monarh

Attila." Toţi aceşti trimişi sînt găzduiţi şi hrăniţi pe cheltuiala Majestăţii Sale. „Ea interzisese să fim lăsaţi să plătim ceva", notează Ségur cu recunoştinţă.

Fapt ciudat, *deus ex machina* al tuturor acestor splendori, Potemkin, după ce şi-a instalat oaspeţii în palate, se instalează el însuşi într-o chilie a mînăstirii Pecersk. Persoanele care doresc să-i aducă omagiu trebuie să părăsească animaţia mondenă, care o înconjoară pe împărăteasă, pentru a se cufunda în calmul şi reculegerea lăcaşului sfînt.

„Aveai impresia că asişti la audienţa unui vizir din Constantinopol, din Bagdad sau din Cairo", scrie Ségur. „Domnea o atmosferă de linişte şi un soi de teamă. Fie dintr-o indolenţă naturală, fie dintr-o aroganţă afectată, pe care o credea folositoare şi politică, acest puternic şi capricios favorit al Ecaterinei, după ce a apărut de cîteva ori în uniformă de mareşal — tivită cu dantele şi broderii, acoperit cu decoraţii cu diamante, coafat, buclat, pudrat ca cei mai vechi dintre curtenii noştri — umbla cel mai adesea într-o şubă, desfăcut la gît, cu picioarele pe jumătate dezgolite, în papuci largi, cu părul lins şi nepieptănat; stătea întins leneş pe un divan mare, înconjurat de o mulţime de ofiţeri şi de cele mai mari personaje ale imperiului, rar invitînd pe vreunul dintre ei să se aşeze. Duşman al oricărei jene, totuşi nesăţios de voluptate, de putere, de opulenţă, vrînd să se bucure de toate felurile de glorie, bogăţia îl obosea şi îl aţîţa... Pe un asemenea om puteai să-l faci bogat şi puternic, dar era peste putinţă să-l faci fericit."

Printre înaltele personaje care compun societatea Ecaterinei la Kiev, Ségur salută cu bucurie sosirea prinţului de Ligne, venit ca antemergător al suveranului său Joseph al II-lea. „Prezenţa sa — scrie el — a însufleţit tot ce tînjea, a risipit orice umbră de plictiseală şi a redat viaţă tuturor plăcerilor. Din acest moment, parcă am simţit că asprimile unei ierni grele se vor îmblînzi şi că primăvara veselă nu va întîrzia să renască."

Ecaterina este şi ea încîntată de acest nou interlocutor, ale cărui prestanţă şi vervă nu le-a uitat. Reîntîlnirea lor este sincer amicală. Prinţul de Ligne o botează „Ecaterina cea Mare" şi declară că „acest geniu seducător i-a procurat o şedere captivantă". Mai tîrziu, amintindu-şi de întîlnirea lor la Kiev, el îi face acest portret: „Se vedea că a fost mai degrabă frumoasă decît drăguţă. Măreţia frunţii ei era îndulcită de ochii calzi şi de surîsul plăcut, dar această frunte spunea totul. Fără să fiu un Lavater, puteam citi aici, ca într-o carte,

geniu, dreptate, măsură, curaj, profunzime, egalitate, blîndeţe, calm şi fermitate; lărgimea acestei frunţi dezvăluia bogăţia imaginaţiei şi a memoriei sale: se vedea că era loc pentru toate. Bărbia sa puţin ascuţită nu era foarte ieşită în afară. Ovalul feţei sale nu era bine desenat, dar plăcea nespus prin francheţea şi veselia pe care o exprimau buzele sale. Se pare că a avut prospeţime şi un gît frumos, o talie subţire s-o frîngi, dar te îngraşi mult în Rusia. Era decentă şi, dacă nu şi-ar fi întins atîta părul, care ar fi trebuit lăsat mai în jos, să-i încadreze faţa, ar fi arătat mai bine. Nu-ţi dădeai seama că era scundă. Mi-a şoptit că a fost extrem de vioaie, ceea ce n-ai fi putut să crezi. Totul la ea era măsurat şi metodic. Avea arta de a te asculta şi atîta prezenţă de spirit încît părea că te urmăreşte, chiar cînd se gîndea la altceva. Nu vorbea numai pentru a vorbi şi acorda atenţie celor care îi vorbeau... Împărăteasa avea tot ceea ce era bun, adică toată grandoarea lui Ludovic al XIV-lea. Strălucirea sa, serbările sale, achiziţiile sale, fastul, toate îi semănau. Îşi stăpînea mai bine curtea, pentru că n-avea nimic teatral, nici exagerat... Nu pretindea o adoraţie exterioară. Tremurai la vederea lui Ludovic al XIV-lea, dar erai încrezător la vederea Ecaterinei. Ludovic era ameţit de gloria sa, Ecaterina o căuta şi o sporea fără să-şi piardă capul."

Între prinţul de Ligne şi contele de Ségur, Ecaterina se simte în mod constant măgulită spiritual. Spune despre ei că sînt „miniştrii săi de buzunar". Preocupată de a fi pe gustul lor, atît prin generozitate cît şi prin simplicitate, ea nu ezită să primească, în faţa lor, ţărani umili. Aceşti nenorociţi îi vorbesc despre un cuptor comunal în ruină, despre o recoltă pierdută, despre o biserică ce se năruie şi ea îi ascultă la fel de atentă ca şi cînd ar fi trimişii unui rege. Ceea ce îi surprinde cel mai mult pe diplomaţii străini este amestecul de veneraţie şi de familiaritate care marchează raporturile suveranei cu supuşii săi. Aceiaşi mujici, care se prosternează în faţa ei ca în faţa unei divinităţi, îi vorbesc apoi cu un fel de libertate inconştientă, tutuind-o, numind-o „măicuţă". Ecaterina, deşi de multă vreme rustificată, este ea însăşi, uneori, derutată, fermecată, ca în primele zile, de multitudinea contradicţiilor poporului său. Acesta este totodată mistic şi păgîn, orbit de Dumnezeu şi ros de toate superstiţiile; acceptă cu uşurinţă sclavia trupului, dar cîntă libertatea spiritului; este blînd şi deodată îl cuprind accese de cruzime; detestă războiul şi se bate cu o vitejie nebună; îşi bate nevasta şi respectă ideea de mamă; urăşte nobilimea, dar nu se poate lipsi

de stăpîn. Uneori, gînditoare, împărăteasa se întreabă dacă nu află mai multe despre Rusia de la aceşti milogi inculţi, decît de la miniştrii săi avizaţi. Dar asta nu e profesionalism. Politica se face în cabinete, nu pe teren, în mulţime. Pentru a acţiona, trebuie să te detaşezi de realitatea fragmentară a chipurilor şi a sufletelor. Să vezi lucrurile în mare. Să socoteşti cu milioanele de locuitori. Să deplasezi graniţele, fără să te preocupi de individ. Duioşia nu este o virtute guvernamentală.

În sfîrşit, primăvara, aşteptată cu atîta nerăbdare, încălzeşte atmosfera, zăpada se topeşte, salve de artilerie anunţă „dezgheţul Boristenului" (Niprul). Potemkin a hotărît ca voiajul, pentru a fi mai uşor, să continue pe calea apei. Pentru a facilita navigaţia în partea de sud a aruncat în aer stîncile şi a nivelat bancurile de nisip, care, ici şi colo, împiedicau cursul apei. Şapte galere gigantice, vopsite în roşu şi auriu, sînt rezervate ţarinei şi oaspeţilor de vază. Alte şaptezeci şi trei, mai mici, vor transporta persoanele mai puţin însemnate de la curte. Echipajul total se compune din trei mii de oameni. Printre ei, cîţi galerieni ţintuiţi la ramele lor? Memorialiştii nu menţionează: este un lucru prea banal pentru a fi notat. Toţi se îmbarcă bucuroşi. În cabine, pasagerii descoperă un spaţiu pentru toaletă, cu un rezervor de apă, un pat confortabil, un divan acoperit cu tafta colorată, un birou de acaju, fotolii. Fiecare navă de lux are o sală de muzică, un salon comun cu biblioteca, şi un cort, pe punte, pentru a sta la aer, la adăpost de soare. Doisprezece muzicieni anunţă cu o melodie veselă intrările şi ieşirile invitaţilor. Orchestra navei imperiale este dirijată de maestrul Sarti personal. Mesele intimilor se servesc pe galera Ecaterinei, dar o galeră specială, avînd o sufragerie de şaptezeci de locuri, reuneşte convivii pentru recepţiile importante. O sumedenie de şalupe şi de bărci sînt într-un du-te-vino, fără încetare, de o parte şi de alta a acestei escadre, care seamănă, spune Ségur, cu „creaţiile feerice". Patul dublu, pe care fiecare poate să-l vadă în camera împărătesei, nu lasă nici o îndoială asupra relaţiilor sale cu Mamonov. Într-o seară, Mamonov reţine cîteva persoane la o partidă de cărţi. Prinţul de Nassau, care se numără printre ei, relatează scena. „Abia ne-am aşezat să jucăm în micul salon al împărătesei, că ea intră, în ţinută intimă, cu părul desfăcut şi pregătită să-şi pună boneta de noapte. Ne-a întrebat dacă nu deranjează. S-a aşezat lîngă noi, a fost foarte veselă şi de o amabilitate fermecătoare. Ne-a cerut scuze asupra

neglijeului său, care era totuşi din cele mai elegante. Era din tafta de culoarea caisei, cu funde bleu. Ea a rămas cu noi pînă la ora zece şi jumătate."

Cabina prinţului de Ligne este alături de cea a contelui de Ségur. Dimineaţa, trimisul lui Joseph al II-lea ciocăneşte în perete, îşi trezeşte vecinul şi îi recită improvizaţiile în versuri pe care tocmai le-a compus. Apoi îi trimite mesajul său cu o scrisoare, în care se întîlnesc „înţelepciunea, nebunia, politica, galanteria, anecdotele militare şi epigramele filozofice". Ségur îi răspunde pe acelaşi ton: „Nimic n-a fost vreodată mai închegat şi mai exact ca această ciudată corespondenţă între un general austriac şi un ambasador francez, culcaţi unul lîngă altul, pe aceeaşi galeră, nu departe de împărăteasa din nord şi navigînd pe Boristen, străbătînd ţara cazacilor, pentru a merge să viziteze ţara tătarilor."

Cînd împărăteasa se plictiseşte, ea pune să fie înălţat un semnal la catargul navei sale, şi obişnuiţii amatori de distracţii se precipită: spiritualul conte de Ségur, elegantul prinţ de Ligne, frivolul Cobenzl, Fitz-Herbert cu umorul său negru, prinţul de Nassau, Mamonov, Leon Narîşkin. În cursul acestor conversaţii animate, politica nu este, niciodată, complet uitată. Între două replici galante, unul sau altul dintre ambasadori strecoară o întrebare insidioasă, pentru a sonda intenţiile Ecaterinei. Numai dacă nu este ea cea care deodată îşi stînjeneşte vecinul de masă cu o remarcă muşcătoare. Aşa îl interpelează, de pildă, pe Ségur: „Nu doriţi să vă alung protejaţii, pe turci? Că mare cinste vă fac! Dacă aţi fi avut în Piemont sau în Savoia vecini care să vă asasineze sau să vă captureze cu miile compatrioţii, ce aţi fi zis dacă îmi venea deodată ideea de a-i apăra?"

De la începutul acestui voiaj „fără pereche", Ségur caută cel mai bun mijloc de a-şi îndeplini misiunea, aceea de a încheia un tratat comercial: Fitz-Herbert se străduieşte s-o convingă pe împărăteasă de avantajele unei apropieri mai mari de Anglia, iar Cobenzl predică necesitatea unei identităţi de vederi perfecte între Rusia şi Austria. Din fericire pentru Ségur, el se bucură, în această afacere, de simpatia lui Potemkin. Dar prinţul de Taurida apare rar la bordul navei. Sarcina sa de regizor îl obligă, cea mai mare parte a timpului, să fie înaintea flotilei pentru a aranja decorul. Într-una din zile, aflîndu-se alături de Ségur pe vas, îl îndeamnă să redacteze imediat un memoriu asupra clauzelor tratatului pe care îl are în vedere. Astfel, vor putea să-l prezinte, chiar în aceeaşi seară, împărătesei.

Încîntat de prilejul care i se oferă, Ségur îşi dă seama, brusc, că servitorul său lipseşte, avînd la el cheia biroului. Dar n-are importanţă: el îi cere lui Fitz-Herbert să-i împrumute, pentru cîteva minute, cele necesare scrisului. Acesta, amabil, îi oferă toate cele necesare, fără nici o suspiciune, şi astfel, cu pana ambasadorului Angliei şi pe hîrtia sa de scris, Ségur întocmeşte proiectul tratatului pe care colegul său nu-l doreşte încheiat cu nici un preţ. Puţin după aceea, tratatul va fi semnat şi Fitz-Herbert, aflînd condiţiile ciudate în care a fost pregătit, se va amuza fără ranchiună de păţania sa diplomatică.

Coborîrea pe Nipru se desfăşoară încet şi cu mare fast. Orchestrele cîntă melodii antrenante, pe galere împodobite. Flotila acostează adesea pentru ca suverana şi invitaţii săi să poată vedea de aproape mulţimea împestriţată a adoratorilor Majestăţii Sale. Faţadele caselor sînt decorate cu ghirlande şi covoare. Totul este vesel, primitor şi prosper. În Rusia nu există decît oameni fericiţi. Nici o dărăpănătură, nici un cerşetor zdrenţăros. Indivizii cu feţe supte sînt alungaţi din preajmă, iar bojdeucile dărăpănate sînt ascunse în spatele arhitecturilor uşoare din lemn vopsit. Sînt „satele gen Potemkin", despre care prinţul de Ligne se întreabă dacă au acoperişuri, uşi, ferestre şi locuitori. Ceea ce este adevărat, în orice caz, este peisajul măreţ, cerul albastru, soarele, stepa presărată cu flori. Uneori, trupe de călăreţi cazaci răsar din pustiu şi se dedau la cavalcade sălbatice, la jocuri ecvestre de-o violenţă şi iscusinţă care îi lasă pe călători uluiţi. Dar nu sînt, oare, aceiaşi războinici pe care-i regăsesc, altfel costumaţi, la halta următoare? Figuraţia se deplasează o dată cu navele. Sate întregi răsar din neant. În timpul nopţii, echipe de muncitori trasează drumuri care nu vor servi decît o singură dată, grădini destinate numai o dată privirii. „O dată ce a trecut împărăteasa, toţi aceşti nefericiţi sînt alungaţi de aici, la ei acasă", scrie Langeron. „Mulţi vor muri în urma acestor transplantări."

Potemkin se dovedeşte a fi magicianul de o clipă, regele aparenţelor înşelătoare. Dar nu totul este iluzoriu în opera sa. El a ridicat într-adevăr o armată de cazaci, a organizat agricultura, a fondat oraşe, a atras populaţii nomade, coloni străini, a construit nave, a deschis porturi. Acestea nu i se par însă îndeajuns. Pentru a fi demn de împărăteasă, el adaugă realităţii ficţiunea. Introduce, în prezent, culorile unui viitor posibil. Ecaterina îşi dă bine seama că sînt multe artificii în această prezentare optimistă a ţării sale. Dar

ea ştie să separe adevărul de omagiu. Obişnuită cu arcurile de triumf şi salvele de artilerie, găseşte aproape fireşti aceste înfrumuseţări ale realităţii. În schimb, contele de Ségur şi prinţul de Ligne au impresia că trăiesc un miraj. Totul este un fals în jurul lor, obiectele, ca şi sentimentele. Şi totuşi, ceea ce văd îi farmecă. Parcă ar face o călătorie în afara timpului, cu flota Cleopatrei. Modernă regină a Egiptului, „Ecaterina — scrie prinţul de Ligne — nu înghite perle, ci le oferă din belşug". O dată cu de Ligne, Ségur, Cobenzl, Fitz-Herbert, Nassau, aici este prezentă toată Europa ambasadelor şi a saloanelor, pe care ea o plimbă, înlănţuind-o cu ghirlande de flori. Din zi în zi, Potemkin, organizatorul spectacolului, se convinge tot mai mult de reuşita lui. Servind-o pe Ecaterina, el îşi serveşte propria glorie. Recunoştinţa ţarinei îi este asigurată. Ea este mîndră, totodată, de soţul său şi de ţara sa. Iar ambasadorii care o însoţesc, fără să fie în întregime păcăliţi de scenariu, recunosc măreţia zdrobitoare a Rusiei şi o fac cunoscută guvernelor lor îngrijorate.

„Imense turme însufleţeau cîmpiile, — scrie Ségur — grupuri de ţărani animau malurile, o mulţime fără număr de bărci, ducînd tineri şi tinere care cîntau cîntece populare din părţile lor, ne înconjurau fără încetare; nimic nu era uitat... Totuşi, separînd tot ceea ce era artificiu în aceste scene, nu se putea trece peste nişte realităţi. Cînd el (Potemkin) a luat în stăpînire imensa sa gubernie, ea nu număra decît două sute patru mii de locuitori, iar sub administraţia sa, în doar cîţiva ani, populaţia a crescut la opt sute de mii."

La Kaniev, navigaţia se întrerupe pentru a permite o neaşteptată întîlnire. Stanisław-August Poniatowski, rege al Poloniei şi amant de neconsolat al Ecaterinei, a obţinut favoarea de a o revedea după douăzeci şi opt de ani de despărţire. Punînd piciorul pe galera imperială, el ţine să marcheze că nu vine ca suveran, ci ca prieten, şi se prezintă demnitarilor reuniţi pentru a-l primi, astfel: „Domnilor, regele Poloniei m-a însărcinat de a vă recomanda pe prinţul Poniatowski." Speră ca tandre amintiri din tinereţe să lumineze întrevederea între patru ochi cu ţarina. Dar o asemenea întîlnire nu are loc. Ecaterina îl primeşte în prezenţa favoritului ei Mamonov. În faţa lui Poniatowski, în locul zveltei mari-ducese pe care a cunoscut-o cîndva, stă o matroană cu bărbia proeminentă, cu bustul plin şi privirea dominatoare. Este totuşi foarte emoţionat. Chiar îngrăşată de vîrstă, ea rămîne, pentru el, unica femeie pe care a iubit-o. El încearcă să-i explice că ambasadorul Rusiei în Polonia, prinţul

Repnin, a devenit adevăratul stăpîn al regatului, că ţara suferă de această tiranie străină, că ea singură ar putea îndulci soarta bieţilor polonezi. Ea îl ascultă cu o amabilă indiferenţă, sub ochiul vindicativ al „Domnului Haină Roşie". Poniatowski o părăseşte palid şi disperat. Între ea şi el, trecutul este mort pentru totdeauna. Cea pe care a întîlnit-o acum este, dacă nu o femeie fără inimă, cel puţin o femeie fără memorie. La rîndul său, Ecaterina este încîntată de ocazia care i-a fost oferită, o dată cu primirea amantul său de altădată, de a incita vanitatea amantului de azi. Mamonov, într-adevăr, simulează necazul, furia. El îndrăzneşte să lanseze chiar timide reproşuri Majestăţii Sale, şi ea le primeşte cu bucurie, nespus de fericită de a mai putea încă suscita gelozia unui bărbat atît de tînăr. Nu ezită să le împărtăşească intimilor săi mila pe care i-o inspiră suspiciosul „Saşa". Ségur şi de Ligne sînt stupefiaţi de naivitatea ţarinei, dar nici unul nu îndrăzneşte s-o aducă la realitate. Şi scena se încheie, pentru ea, cu delicata plăcere a unei victorii sentimentale. La dineul oferit în onoarea sa de către Poniatowski, ea îl tratează pe regele Poloniei cu o răceală protocolară, supraveghind în acest timp, cu o privire amuzată, comportamentul favoritului său. Ridicîndu-se de la masă, Poniatowski îşi caută pălăria. Ecaterina i-o înmînează. Cu tristeţe, el murmură: „Ah! Doamnă, mi-aţi dat altădată una mult mai frumoasă!" Şi o imploră să-i acorde încă o zi la bordul galerei. Ea refuză. La ce bun să mai răscoleşti cenuşa? El pare atît de zdruncinat de această concediere brutală încît prinţul de Ligne îi spune la ureche: „Nu vă arătaţi atît de mîhnit; în felul acesta faceţi să triumfe curtea care vă înconjoară şi care vă detestă!" El pleacă zdrobit, regretînd fără îndoială de a fi risipit atîtea amintiri frumoase printr-o întîlnire dezagreabilă.

Abia a plecat regele polonez şi se anunţă sosirea oaspetelui cel mai aşteptat: Joseph al II-lea. După obiceiul său, el se deplasează sub pseudonimul de contele de Falkenstein şi cere să fie tratat ca simplu turist. Îmbarcat la Kaidak, este subjugat la rîndul său de acest extraordinar voiaj. Deşi ironizează mereu caracterul teatral al acestei călătorii, el recunoaşte, în sinea sa, că Rusia îl uimeşte prin bogăţia şi întinderea ei. O undă de invidie se amestecă cu pretinsa-i prietenie pentru Ecaterina. Pe amplasamentul viitorului oraş Ecaterinoslav (altfel spus, „Gloria Ecaterinei"[1]), guvernatorul, demnitarii, clerul sînt adunaţi pentru ceremonia inaugurală. Ecate-

[1] Astăzi, Dnepropetrovsk.

rina pune prima piatră şi-l invită pe Joseph al II-lea să o cimenteze pe cea de a doua. După ce i-a înapoiat mistria, el se întoarce spre Ségur şi-i şopteşte: „Împărăteasa a pus prima piatră şi eu ultima." Profeţie eronată, căci oraşul se va construi şi dezvolta repede. „Noi ceilalţi, în Germania şi în Franţa, n-am fi îndrăznit vreodată să întreprindem ceea ce se face aici", remarcă Joseph al II-lea cu pizmă. „Aici, nu se pune nici un preţ pe viaţa şi pe eforturile umane; aici, se construiesc drumuri, porturi, fortăreţe, palate, pe mlaştini; se plantează păduri în deşert; toate acestea, fără să plătească muncitorii, care, fără să profereze o plîngere, sînt lipsiţi de toate, se culcă pe jos şi adesea suferă de foame... Stăpînul ordonă, sclavul se supune... Pe deasupra, Ecaterina poate cheltui cît vrea, şi aceasta fără să o îndatoreze. Moneda sa valorează atît cît vrea ea să valoreze: ea poate bate monedă şi din piele."[1]

La Kaidak, cursul Niprului este întretăiat de cataracte. Abandonînd galerele, toată lumea continuă călătoria pe drum, străbătînd stepa. Călătorul străin nu-şi poate stăpîni un sentiment de micime şi de nelinişte în faţa acestor întinderi verzi, care merg, sub cer de foc, pînă la dunga tremurată a orizontului. Absenţa oricărei aşezări îl face să creadă că a părăsit definitiv lumea oamenilor. Pare abandonat, fără apărare, în voia soarelui, a ierbii, a prafului, a vîntului. Cu cîtă uşurare zăreşte profilîndu-se în depărtare cea mai măruntă colină, cel mai umil sat! Sosirea la Herson este salutată de toţi ca o victorie asupra obsedantei monotonii a cîmpiei sudului. Ecaterina este încîntată. Au trecut abia şase ani de cînd această localitate este în mîna ruşilor şi, deja, Potemkin a făcut din ea un oraş de primă mărime. Case albe, străzi drepte, vegetaţie exuberantă. Sute de vase comerciale îşi înalţă catargele deasupra estuarului, antrepozitele de pe chei sînt pline de mărfuri, clopotele bisericilor sună, o mulţime pestriţă se precipită pe străzi, fortăreaţa are tunurile îndreptate spre larg, două mari nave de război îşi arcuiesc bordajul în şantierul naval, iar Ségur, dînd o raită prin prăvălii, descoperă, cu stupoare, articole de ultimă modă de la Paris. Împărăteasa ar fi vrut să ajungă pînă la Kinburn, vizavi de Otşakov, dar o mică escadră turcă tocmai a apărut în apele Limanului, aproape de fortăreaţa otomană, şi Majestatea Sa renunţă cu înţelepciune la provocare. Sînt atîtea de văzut în restul ţării! După cîteva zile de odihnă, caravana îşi reia

[1] Cf. Henry Vallotton, *Catherine II*. A se face legătura cu opinia lui Posoşkov, citată mai înainte.

drumul spre Perekop. Înnoptează în plină stepă, sub corturi bogat împodobite şi mobilate. Văzîndu-l pe Ségur dezamăgit de platitudinea peisajului, Ecaterina îi spune, cu umor: „De ce vă jenaţi, domnule conte? Dacă vă temeţi de plictiseala deşertului, de ce nu plecaţi la Paris, unde atîtea plăceri vă cheamă?" Ségur protestează: „Asta înseamnă, Doamnă, să mă consideraţi orb, nerecunoscător, lipsit de discernămînt şi fără gust! Îndrăznesc chiar să adaug că eu văd în aceasta, cu mîhnire, un rest de prejudecată împotriva francezilor, care nu merită o opinie atît de puţin întemeiată! Nicăieri nu sînteţi mai apreciată şi admirată ca în Franţa!" Ecaterina se mai îmblînzeşte.

Seara, părăsind cortul ţarinei, Joseph al II-lea îl ia pe Ségur de braţ şi, amîndoi îşi poartă paşii prin stepă. Noaptea înstelată, de o puritate ireală, apasă peste această întindere fără margini, întunecată şi cu reflexe argintii. La orizont, trece o caravană de cămile, ca un joc de umbre chinezeşti. În liniştea interplanetară, strigătele călăuzelor răsună venind, parcă, dintr-o altă lume.

– „Ce călătorie neobişnuită! suspină împăratul. Şi cine s-ar fi putut aştepta să mă vadă, cu Ecaterina a II-a şi cu miniştrii Franţei şi Angliei, rătăcind prin deşertul tătarilor? Este o pagină nouă de istorie!"

– „Mi se pare mai degrabă, îi răspunde Ségur, că este o pagină din *O mie şi una de nopţi*, că mă numesc Giafar şi că mă plimb cu califul Harun-al-Raşid, deghizat după obiceiul lui."

Cîţiva paşi mai încolo, cei doi bărbaţi dau peste o tabără de nomazi. „Nu ştiu dacă sînt treaz sau dacă vorbele voastre despre *O mie şi una de nopţi* îmi creează miraje!", exclamă împăratul. „Priviţi în partea aceasta!" Spre marea lor uimire, unul din corturi, din păr de cămilă, se îndrepta spre ei. Kalmukii, aflaţi în interior, îşi deplasau adăposturile fără să le demonteze. Ségur şi Joseph al II-lea îi vizitează în casa lor portabilă. Apoi, copleşiţi de pitoresc, se reîntorc în propria lor tabără.

Corturile oaspeţilor de seamă sînt împodobite cu găitane de argint. Cele care o adăpostesc pe împărăteasă, pe împărat, pe Potemkin şi pe ambasadori sînt, în plus, presărate şi cu pietre rare, care scînteiază în penumbră. Cea mai spaţioasă şi cea mai înaltă dintre aceste construcţii de pînză are deasupra o coroană şi un vultur bicefal![1] Sub această emblemă orgolioasă se odihneşte o femeie micuţă, durdulie, cu o sănătate de fier şi mintea vioaie, care,

[1] Cf. M. Lavater-Sloman, *Catherine II et son temps*.

pînă seara tîrziu, a lucrat cu miniştrii săi. Rătăcind prin stepele sudului, ea trebuie totuşi să-şi guverneze imperiul cu tot atîta fermitate ca şi cînd ar fi fost în palatul său, la Sankt-Petersburg. Capitala Rusiei este acolo unde se află ţarina. La fiecare haltă, curierii sosesc, venind din cele patru colţuri ale lumii. Ea urmăreşte cu o atenţie deosebită disensiunile dintre Anglia şi Franţa în legătură cu un eventual conflict între Rusia şi Turcia. Într-o zi, agasată de ecourile care îi parvin de la curtea de la Saint-James şi de la curtea din Versailles, îi plasează pe Ségur şi pe Fitz-Herbert într-un cort, care nu are decît o singură măsuţă. Aşezaţi faţă în faţă, cei doi ambasadori redactează rapoartele lor ultra secrete şi, probabil, contradictorii, schimbînd, din cînd în cînd, priviri bănuitoare. Seara, la supeu, se rîde de tachinăria imperială.

Veselia călătorilor se preschimbă în nelinişte, în momentul în care convoiul pătrunde în Crimeea. Într-adevăr, pentru a-şi manifesta simpatia faţă de populaţia acestor teritorii recent anexate, Ecaterina decide să renunţe în această parte a drumului la paza trupelor ruseşti. Or, nu sînt nici patru ani de cînd hanul Crimeii a cedat locul unui guvernator numit de ea. În această ţară de aprigi musulmani, funcţionarii creştini au luat locul funcţionarilor mahomedani, biserici cu cupole aurii au răsărit printre minarete, femei cu faţa neacoperită au invadat străzile, stîrnind mînia celor ce respectă vechile datini. În ciuda pericolului, ţarina are încredere în loialitatea acestor triburi care s-au supus „de bună voie". Ea ştie că Orientul are respect faţă de cuvîntul dat. De aceea, cere să-şi facă intrarea la Bahcisarai, înconjurată de o escortă indigenă. Deodată, ambasadorii speriaţi văd sosind o mie două sute de cavaleri tătari, superb înveşmîntaţi şi înarmaţi pînă-n dinţi. Cum pot, oare, aceşti bărbaţi, atît de dispreţuitori faţă de femei, atît de ostili creştinilor, să accepte să fie comandaţi de o femeie creştină? În aceeaşi trăsură cu contele de Ségur, prinţul de Ligne priveşte amuzat, cu coada ochiului, sălbaticii războinici cu tenul măsliniu şi pometii proeminenţi, care călăresc în dreptul lor. „Recunoaşte, dragul meu Ségur, — spune el rîzînd — că ar fi un eveniment nemaipomenit, care ar face mare vîlvă în Europa, dacă cei o mie două sute de tătari care ne înconjoară ar crede de cuviinţă să ne ducă, în goana cailor, către un mic port vecin, unde să-i îmbarce pe augusta Ecaterina şi pe puternicul împărat al romanilor, Joseph al II-lea, spre a-i conduce la Constantinopol, pentru distracţia şi satisfacţia înălţimii sale Abdul-Hamid, suveranul conducător al drept-credincioşilor; şi toată această

ispravă nu ar avea absolut nimic imoral, căci ei ar putea foarte bine, fără nici un scrupul, să facă să dispară doi suverani care, sfidînd dreptul oamenilor şi toate tratatele, tocmai le-au furat ţara, le-au detronat prinţul şi le-au încătuşat libertatea."

Dar noii supuşi ai Ecaterinei dau dovadă faţă de ea, aşa cum a prevăzut, de o fidelitate fără cusur. Chiar îi salvează viaţa, cînd, pe drumul care coboară în pantă abruptă către Bahcisarai, caii trăsurii o iau razna. Lansată în goana mare, trăsura coboară panta zgîlţîindu-se şi legănîndu-se de la dreapta la stînga. Imposibil s-o opreşti. Încă o secundă şi se va zdrobi de stînci. În sfîrşit, la intrarea în oraş, caii se cabrează, cad, roţile trec peste corpurile lor, trăsura este cît pe ce să se răstoarne sub violenţa şocului, dar cavalerii tătari se reped şi o menţin în echilibru. Ocupanţii sînt teferi. Joseph al II-lea, care se afla în interior, mărturiseşte că a tras o mare spaimă. Totuşi, spune el, „Ecaterina n-a lăsat să se vadă pe faţa ei nici umbră de temă". La Bahcisarai împărăteasa s-a instalat în vechiul palat al Hanului. „Ea se bucura, cu mîndria unei suverane, a unei femei, a unei creştine, de a se vedea aşezată pe tronul tătarilor, odinioară cuceritorii Rusiei şi care, cu puţin înainte de înfrîngerea lor, pustiau încă provinciile sale", scrie Ségur. Oaspeţilor străini, ea le explică bucuroasă cum, timp de mai mult de o mie de ani, temuţii locuitori ai acestui ţinut au jefuit teritoriile vecine şi au expediat, în fiecare an, mii de sclavi albi în Asia Mică. În ciuda învinuirilor pe care le putea aduce unei populaţii orgolioase care continuă să-i numească pe ruşi „necredincioşi" şi „cîini", ea a hotărît să protejeze religia, obiceiurile şi limba tătarilor. Această toleranţă este răsplătită. În ţară nu sînt revolte. Dar stăruie o indiferenţă apatică, o nepăsare afectată. Pe stradă, trecătorii, meşteşugarii se fac că nu observă splendoarea cortegiului imperial. Privesc în altă parte sau îi întorc spatele. „Departe de a se umili — scrie Ségur — ei nu pun niciodată ruşinea nefericirilor lor pe seama ignoranţei lor; ei nu fac răspunzătoare decît soarta."

Călătorii descoperă cu entuziasm splendorile Crimeii. Sub calda lumină meridională, ei admiră casele albe, liniştite, măslinii cu frunza fragedă, argintată, palmierii cu panaşe ciudate, scînteind cu un luciu strălucitor, grădinile pline de trandafiri, de dafini, de iasomie, munţii violeţi, iar în depărtare, marea de un verde de smarald opac şi întunecat. Este posibil ca acest paradis luxuriant să facă parte din acelaşi imperiu ca şi cîmpiile înzăpezite ale nordului? În mod cert, Ecaterina are toate roadele pămîntului în ţara sa!

De la Bahcisarai, se deplasează toţi pînă la noul port al Sevastopolului. Un festin cu muzică reuneşte invitaţii în sala de ospeţe a palatului. Deodată, ferestrele dinspre terasă se deschid la perete şi convivii supefiaţi zăresc, în mijlocul radei, o minunată flotilă, ale cărei nave, aranjate în ordine de bătaie, o salută pe împărăteasă cu salve de tun. Vacarmul artileriei pare destinat atît omagierii suveranei, cît şi intimidării Constantinopolului. Miniştrii ruşi trepidează de ardoare războinică. Nu i-au trebuit decît doi ani lui Potemkin pentru a construi şi echipa minunata armadă a sudului. Un cuvînt doar să rostească Majestatea Sa şi toată această putere de foc se va întoarce contra turcilor. Dar Ecaterina îşi păstrează mintea limpede. Nu a sosit încă momentul. Ea trece flota în revistă, asistă la lansarea a trei nave şi-l însărcinează pe Bulgakov, ambasadorul Rusiei pe lîngă Poartă, să prezinte sultanului o notă de pace. După ce a vizitat noul oraş Sevastopol, unde o mulţime de muncitori se agită pe şantiere, ea îl întreabă pe Ségur ce gîndeşte despre acest oraş, despre această flotă, despre acest port. „Doamnă, — răspunde el — prin crearea Sevastopolului aţi terminat în sud ceea ce Petru cel Mare începuse în nord."

Revenind la Bahcisarai, Ségur şi de Ligne îşi regăsesc apartamentele din palatul Hanului. De fapt, ei sînt găzduiţi în vechiul harem al prinţului. Fiecare dispune de o încăpere vastă, cu pereţii de marmură şi cu solul din lespezi. Un divan face înconjurul. În centru, într-un bazin, şopoteşte un jet de apă. Ferestrele sînt pe jumătate mascate de o înlănţuire de vegetaţie, unde se împletesc trandafiri, dafini, iasomie, rodii şi portocali. Şederea în acest „cabinet voluptuos", după expresia lui Ségur, incită sufletul la desfătări sentimentale. Prinţul de Ligne, în ciuda celor cincizeci de ani ai săi, nu mai are astîmpăr. „Înainte de a părăsi Taurida trebuie să văd şi eu o măcar o femeie fără voal!" îi spune el lui Ségur. „Doriţi să mă însoţiţi în acestă acţiune?" Ségur acceptă şi amîndoi vînătorii pornesc la drum. După ce au rătăcit mult timp prin împrejurimi, zăresc, la marginea unei mici păduri, trei femei care îşi spală picioarele într-un pîrîu. Ascunşi în spatele unui pîlc de copaci, le contemplă în voie. Ele şi-au ascos voalul. Dar ce decepţie! Nu sînt nici tinere, nici frumoase. „Pe legea mea, — şopteşte de Ligne — Mahomed nu greşeşte cînd le pune să se ascundă!" Abia a pronunţat însă aceste cuvinte, că cele trei femei, întorcînd capul, îi zăresc pe neruşinaţi, scot ţipete şi îşi ascund faţa. La chemarea lor, tătarii dau fuga, agitînd cuţitele. Ségur şi de Ligne o şterg prin

desişul pădurii. A doua zi, în cursul unui mare dineu, de Ligne, mereu preocupat să o înveselească pe Majestatea Sa, îi povesteşte escapada lor din ajun. Cîţiva convivi izbucnesc în rîs, dar Ecaterina încruntă sprîncenele. „Domnilor, — spune ea — această glumă este de foarte prost gust şi un foarte rău exemplu. Sînteţi în mijlocul unui popor cucerit de armatele mele; eu vreau să i se respecte legile, cultul, moravurile şi prejudecăţile. Dacă mi s-ar fi povestit această aventură fără să mi se numească eroii, departe de a vă putea bănui pe domniile voastre, i-aş fi crezut mai degrabă vinovaţi pe cîţiva din pajii mei şi i-aş fi pedepsit cu asprime." Cei doi vinovaţi lasă capul în jos. Împărăteasa, generoasă, nu insistă.

Voiajul se continuă în plină euforie. Cîteva arcuri de triumf, ridicate în drumul ţarinei, poartă o inscripţie provocatoare: „Drumul spre Bizanţ." Sînt atîtea focuri de artificii, atîtea iluminaţii, încît prinţul de Ligne „se teme să nu devină el însuşi un lampion, tot văzîndu-le peste tot". Ca să-l recompenseze pentru buna sa companie, spiritul şi veselia sa, Ecaterina îi face cadou o moşie, mare cît o provincie franceză. Apoi îl ia cu ea în trăsură pentru a arunca bani populaţiei îngenuncheate. El îşi afundă mîinile într-un sac deschis de lîngă el şi aruncă monezi. „Locuitorii vin de la cincisprezece, douăzeci de leghe şi se aşază în drumul nostru pentru a vedea împărăteasa", scrie el. „Îndată ce ea soseşte, ei se culcă cu burta la pămînt. Peste aceste spinări şi capete plecate arunc pumni de aur, în mare galop, şi aceasta mi se întîmplă de şase ori pe zi. Iată-mă, printr-o întîmplare, mare împărţitor de milostenie al Rusiei."

Ségur este de asemenea copleşit cu daruri. De la Ecaterina, bineînţeles, dar şi din partea lui Potemkin. Prinţul Tauridei este într-o dispoziţie din ce în ce mai capricioasă. Cînd se refugiază pentru post şi rugăciune în grota unui pusnic din împrejurimi, cînd, debordînd de forţă, de entuziasm şi de iniţiativă, o invită pe ţarină şi pe oaspeţii săi la o serbare a cărei strălucire îi face să uite oboseala şi obişnuinţa. În unele zile, îi primeşte pe diplomaţii străini tolănit pe un divan, cu părul zburlit, cu o privire ştearsă şi se plînge de dificultăţile financiare ale imperiului, ca apoi, în timpul unei recepţii fastuoase, să îi înmîneze împărătesei un colier de perle de un preţ incalculabil. Originalitatea sa, gîndeşte Ségur, frizează nebunia. Într-o dimineaţă, cînd ambasadorul Franţei se pregătea să iasă, dă faţă în faţă cu o tînără frumuseţe, îmbrăcată în veşminte de cirkaziană. Stupoarea îl ţintuieşte locu-

lui; necunoscuta seamănă leit cu soţia sa. „Pentru o clipă am crezut că doamna de Ségur a venit din Franţa să mă întîlnească şi că au găsit de cuviinţă să-mi ascundă acest lucru şi să-mi aranjeze această întîlnire neaşteptată." Şi, în timp ce tînără femeie se îndepărtează, Potemkin îl ia de braţ şi-i zice: „Asemănarea este, deci, atît de perfectă?" „Completă şi de necrezut", răspunde Ségur. Potemkin izbucneşte în rîs. Fără îndoială, a avut ocazia să vadă portretul contesei, în cortul ambasadorului. „Ei bine! tătucule, reia el, această tînără cirkaziană aparţine unui bărbat care mi-o lasă la dispoziţie şi, îndată ce veţi fi la Petersburg, o veţi primi cadou." Zăpăcit, Ségur bîiguie: „Vă mulţumesc, dar nu accept deloc, şi cred că o asemenea dovadă a sentimentelor mele i-ar părea foarte ciudată doamnei de Ségur." Potemkin e ofensat de acest refuz, care pentru el este de neînţeles. Pentru a calma susceptibilitatea prinţului de Taurida, ambasadorul Franţei va trebui să accepte un alt cadou: un copil kalmuk, pe nume Nagun. „I-am purtat de grijă un timp", va scrie Ségur. „L-am învăţat să citească, dar... contesa de Cobenzl, pe care el o distra mult, a insistat atît să i-l cedez că am consimţit."

Convoiul ia, în sfîrşit, drumul întoarcerii. De o săptămînă, Joseph al II-lea e tot mai îngrijorat de veştile despre tulburările din Ţările de Jos. Se întreabă ce caută el ici în această plimbare de vis. „Am fost purtaţi din iluzii în iluzii", îi spune el lui Ségur. „Interiorul, aici (în Rusia), are mari neajunsuri, dar învelişul exterior are tot atîta realitate cît şi strălucire." Şi adaugă, referindu-se la Ecaterina: „Ceea ce nu concep, este că o femeie atît de mîndră şi de preocupată de gloria sa dovedeşte o atît de ciudată slăbiciune pentru capriciile tînărului său aghiotant Mamonov, care nu este în realitate decît un copil răsfăţat." La Borislav, împăratul îşi ia rămas-bun de la împărătească, nu înainte de a-i recomanda prudenţă faţă de Turcia şi fermitate în raporturile cu Prusia.

Cîteva zile mai tîrziu, la Poltava, un spectacol măreţ, montat de Potemkin, aşteaptă călătorii care credeau a fi epuizat toate posibilităţile de surpriză. Cincizeci de mii de soldaţi de trupă, îmbrăcaţi unii în ostaşi ruşi, alţii în ostaşi suedezi, reproduc, prin manevrele lor, diferitele faze ale faimoasei bătălii, care, în 1709, s-a terminat prin zdrobitoarea victorie a lui Petru cel Mare asupra lui Carol al XII-lea. Ţarul, regele Suediei, Menşikov, Şeremetiev sînt întruchipaţi de către ofiţeri ruşi. Şarjele de cavalerie, focul viu al infanteriei, salvele de tun fac ca spectatorii înmărmuriţi să se creadă în

plin război. „Bucuria şi gloria străluceau în ochii Ecaterinei", scrie Ségur. „Ai fi crezut că sîngele lui Petru cel Mare curgea în vinele sale."

După această exhibiţie militară, cortegiul trăsurilor îşi urmează încet drumul spre nord. În această parte a imperiului, nu ai nevoie de un regizor genial pentru a ridica decorurile şi a regiza figuraţia. Bogăţia provinciilor traversate sare în ochi. Uralele la trecerea împărătesei pornesc din inimi sincere. Chiar şi scepticul Ségur scrie: „Aici, împărăteasa era primită ca o mamă, iar poporul, protejat de ea contra abuzurilor puterii nobililor, făcea să izbucnească un entuziasm care nu era inspirat decît de recunoştinţă."

La Harkov, Potemkin, apucat de plictiseală, hotărăşte deodată să o părăsească pe Majestatea Sa şi să se întoarcă în sud. Ecaterina se nelinişteşte văzîndu-l atît de abătut după triumful său de organizator. Nu cumva este bolnav? Ea-i scrie: „Pentru a nu avea necazuri cu sănătatea din cauza căldurilor mari care sînt în sud, îţi cer cu umilinţă să-mi faci plăcerea să te îngrijeşti, din dragoste pentru Dumnezeu şi pentru noi." Şi mai departe: „Mă slujeşti şi eu îţi sînt recunoscătoare, iată totul! În ceea ce-i priveşte pe duşmanii tăi, le-ai dat o lecţie prin devotamentul pentru mine şi grija faţă de stat." El îi răspunde: „Mamă împărătească,... sînteţi mai mult decît o mamă pentru mine, căci grijile voastre şi preocuparea pentru fericirea mea pornesc dintr-un elan raţional... Răutatea şi invidia n-au reuşit să-mi aducă prejudicii în ochii voştri şi toată perfidia a fost zadarnică... Această regiune nu va uita fericirea sa. Adio, binefăcătoarea şi mama mea. Dumnezeu să-mi dea ocazia să arăt lumii întregi cît vă sînt de obligat şi că sînt sclavul vostru devotat pînă la moarte."[1]

Prin Kursk, Orel, Tula, Moscova, cu baluri, recepţii şi focuri de artificii, împărăteasa se apropie de capitală. Zilele sînt calde, etapele epuizante. Călătorind, alături de Fitz-Herbert, în trăsura Majestăţii Sale, Ségur constată, la un moment dat, că ea a aţipit. El îşi urmează cu voce scăzută conversaţia cu ambasadorul Angliei. Acesta susţine că revoluţia americană, făcînd să dispară cele treisprezece colonii ale coroanei, a fost, cumpănind mai bine lucrurile, mai mult avantajoasă decît dăunătoare ţării sale. Într-adevăr, în curînd, scăpată de cheltuiala cerută de administrarea acestor îndepărtate ţinuturi, Londra va cîştiga bani mulţi, făcînd comerţ cu

[1] Cf. Daria Olivier, *Catherine la Grande*.

ele. Discuţia a continuat fără ca împărăteasa, cu capul înclinat şi suflul regulat, să deschidă ochii. A doua zi, luîndu-l pe Ségur deoparte, îi spune: „Aţi avut ieri cu Fitz-Herbert cea mai absurdă conversaţie şi nu concep ca un om de inteligenţa lui să aibă o opinie atît de ciudată." Şi cum Ségur se miră că ea a auzit totul, în timp ce părea că doarme, ea îi replică: „N-am deschis ochii pentru că eram prea curioasă să aud urmarea conversaţiei voastre. Nu ştiu dacă regele George al III-lea este de aceeaşi părere cu ministrul său; dar în ce mă priveşte, ştiu bine că dacă aş fi pierdut ca el, fără să o pot recuceri, una singură din cele treisprezece provincii care lui i s-au luat, mi-aş fi zburat creierii cu un foc de pistol." O altă reflecţie a Ecaterinei îl uimeşte pe acelaşi Ségur. Se afla lîngă ea, cînd i se anunţă sosirea unui guvernator al unei provincii, vinovat de a nu fi luat nici o măsură pentru a lupta împotriva foametei. „Sper, spune ministrul Bezborodko, că Majestatea Voastră îi va adresa public aspra mustrare pe care o merită." „Nu, răspunde Ecaterina, ar însemna să-l umilesc prea mult; voi aştepta să fie singur cu mine; căci îmi place să laud, să recompensez în văzul lumii şi să cert între patru ochi."

Călătoria e pe sfîrşite. Ecaterina distribuie celor care au însoţit-o medalii bătute cu ocazia evenimentului, avînd pe o parte profilul ţarinei, iar pe cealaltă intinerarul voiajului său în Crimeea. O inscripţie aminteşte că această expediţie a avut loc cu ocazia celei de a douăzeci şi cincea aniversări a domniei sale, iar o alta, că ea a fost întreprinsă pentru „binele public".

Întrebată asupra impresiei pe care i-a lăsat-o acest turneu de inspecţie, Ecaterina răspunde cu ironie: „Eu, cea care vă vorbesc, am văzut munţii Tauridei înaintînd grav, cu paşi mari, spre noi, şi făcîndu-ne plecăciune cu un aer supus. Cine nu vrea să creadă n-are decît să meargă să vadă noile drumuri care s-au construit! Va vedea peste tot potecile abrupte, schimbate în pante line."

La 22 iulie 1787, după mai mult de şase luni de absenţă, Ecaterina intră în Sankt-Petersburg. Cortegiul se împrăştie şi fiecare, ieşit de sub „vraja feeriei", reintră cu greu în cenuşiul vieţii de fiecare zi. „Trebuia să revenim la calculele reci ale politicii", notează Ségur cu melancolie. Ecaterina pleacă la Ţarskoie Selo, pentru a petrece zilele fierbinţi ale lunii august. O bucurie o aşteaptă în drum: nepoţii săi, Alexandru şi Constantin, însoţiţi de Laharpe, vin în întîmpinarea ei şi o însoţesc pînă la reşedinţa estivală. Nici un arc de trimf nu i-a făcut mai multă plăcere decît vederea acestor tinere

chipuri însufleţite de curiozitate. Copiii îi pun mii de întrebări despre cele văzute, iar ea îi întreabă, cu tot atîta interes, despre studiile lor. Întîlnirea cu marele-duce Pavel este mai puţin exaltantă. El este mereu la fel de acru şi bănuitor. Soţia sa, mareaducesă Maria, aşteaptă un al şaselea copil.

Cazanul politicii fierbe în clocot. Trebuie să se ocupe urgent de toate. Joseph al II-lea o bombardează pe Ecaterina cu scrisori în care o imploră să-şi modereze vederile în legătură cu Turcia. Ea îi răspunde evaziv. În colţul acela miroase a praf de puşcă. În acelaşi timp, trebuie să tatoneze terenul în privinţa lui Gustav al III-lea al Suediei, ale cărui planuri i se par suspecte. Şi, de asemenea, să calmeze Anglia, iritată de tratatul de comerţ franco-rus. Fără a uita să linguşească Prusia, ale cărei noi pretenţii asupra Poloniei merită un studiu aprofundat. „Muncesc ca un cal — îi scrie ea lui Grimm — şi cei patru secretari nu-mi ajung." Toate hotărîrile depind de ea. Miniştrii care o înconjoară nu sînt decît reflexia tremurată a gîndirii sale. Ea singură are întreaga Europă în capul său. Într-o seară, în timp ce ea vorbeşte despre „cabinetul său din Sankt-Petersburg", în care se tratează atîtea afaceri internaţionale, prinţul de Ligne îi spune: „Eu nu cunosc unul mai mic ca acesta, căci nu are decît cîteva degete mărime: de la o tîmplă la alta şi de la rădăcina nasului la cea a părului!"

CAPITOLUL XXIII
RĂZBOAIELE

Cum era de aşteptat, voiajul Ecaterinei în Crimeea a provocat, la Constantinopol, o mînie pe care ambasadorii britanic, prusac şi chiar şi cel francez se grăbesc să o aţîţe. În ciuda asigurărilor liniştitoare ale împărătesei, Abdul-Hamid se consideră personal ofensat de manevrele flotei şi armatei de uscat ruse în această zonă de curînd smulsă de sub influenţa lui. Peninsula Taurida nu mai este, se gîndeşte el, provincia plăcerilor şi a desfătărilor, ci o bază de plecare pentru expediţii militare, o maşină de război îndreptată spre inima Turciei. În grabă, îşi adună trupele. Ecaterinei, care se preface indignată, Ségur îi replică ironic: „Imaginaţi-vă că sultanul, înconjurat de demnitarii săi, însoţit de un puternic aliat, cu o flotă enormă şi o sută cincizeci de mii de oameni s-ar fi prezentat la Otşakov; ne-am fi mirat, oare, dacă aţi fi luat măsuri de precauţie?" Ségur a primit de la guvernul său ordinul de a adresa împărătesei un avertisment solemn. Ea îl ascultă cu dispreţ, îl tachinează asupra prieteniei sale cu bărboşii cu turbane şi îl porecleşte „Ségur-Efendi"[1]. Pentru ea, este de neînţeles că majoritatea statelor occidentale, în loc să susţină popoarele creştine ale Europei, sînt de partea musulmanilor Asiei. Oare toate aceste ţări pretins civilizate se tem atît de mult de superioritatea rusă încît s-ar alia şi cu diavolul pentru a o contracara? În orice caz, Franţa lui Ludovic al XVI-lea este prea bolnavă din punct de vedere politic pentru a ţine seama de toanele ei. Anglia şi Prusia îşi vor arăta dinţii, în caz de conflict, dar nu vor mişca. Dacă cel puţin Austria ar putea termina cu dificultăţile pe care le are în Ţările de Jos, pentru a sprijini hotărît Rusia! Înţelepciunea spune să aşteptăm

[1] Efendi — titlu turcesc însemnînd stăpîn, domn.

momentul potrivit. Cu atît mai mult cu cît foametea face ravagii în provinciiile din răsărit, iar armata şi flota rusă, admirabile la pradă, nu sînt încă pregătite de luptă. Trebuie reorganizate, echipate, disciplinate, antrenate, aprovizionate... În acest timp, ofiţerii francezi se străduiesc să modernizeze armata turcă, iar emisarii ruşi se infiltrează în Balcani, în Egipt, în Siria, pentru a cumpăra alianţe locale. Ecaterina speră ca sultanul, intimidat de recenta demonstraţie a puterii ruse în Crimeea, îşi va înghiţi furia şi va ezita să atace, lăsîndu-i astfel lui Potemkin posibilitatea de a pregăti temeinic treaba. Or, Abdul-Hamid, fără îndoială bine informat, trimite un ultimatum lui Bulgakov, ambasadorul de la Constantinopol, somînd Rusia să restituie Crimeea. Bineînţeles, Bulgakov refuză şi este închis în fortăreaţa celor Şapte Turnuri. Asta înseamnă război! Anglia şi Prusia se declară de partea Porţii. Franţa îşi proclamă neutralitatea, Suedia, ostilă Rusiei, rămîne în expectativă, aşteptînd „o ocazie propice", iar Joseph al II-lea, minunatul partener de voiaj, scrie Ecaterinei: „Regret nespus că în această clipă nu ne mai aflăm la Sevastopol, de unde ne-am fi îndreptat asupra Constantinopolului, să-l salutăm pe sultan şi pe consilierii săi smintiţi cu şarje de tun."

În ciuda acestei dovezi de prietenie, Ecaterina este neliniştită. Secretarul ei, Hrapoviţki, o vede adesea cu fruntea în mîini, cu privirea pierdută, cu un aer absent, obosit. Ea îşi dă seama că acest război nu va fi uşor. Pentru turci, este vorba de un război sfînt împotriva necredincioşilor. Marele vizir a străbătut străzile Constantinopolului, la umbra stindardului lui Mahomed, chemînd poporul să se jertfească pentru triumful cauzei drepte. De partea rusă, deficienţelor organizării şi ale echipamentului armatelor de uscat şi de pe mare li se adaugă disensiunile apărute în înaltul comandament. Generali experimentaţi ca Suvorov, Repnin, Rumianţev nu vor să primească ordine de la un Potemkin, care nu şi-a dovedit calităţile pe cîmpul de luptă. Totuşi, soarta războiului depinde de el. Prin voinţa împărătesei, el cumulează funcţiile de feldmareşal şi de mare-amiral. Dar el trece printr-o criză de depresiune şi scepticism. S-ar zice că pregătirea călătoriei în Crimeea i-a stors toată energia şi nu mai are destule resurse pentru a înfrunta, după atîtea iluzii plăcute, dura realitate a luptelor. „Reprezentaţia s-a terminat, cortina a căzut, directorul doarme", scrie prinţul de Ligne.

În timp ce turcii fanatizaţi atacă frontul Kinburn, Potemkin o sfătuieşte, printr-o scrisoare, pe Ecaterina, să semneze un acord de pace înainte de a fi prea tîrziu. Stupefiată de această rugăminte eschi-

vare, ea încearcă să-i ridice moralul, de la distanţă: „Fortifică-ţi mintea şi sufletul împotriva tuturor acestor dificultăţi — îi scrie ea — şi fii sigur că le vei învinge cu oarecare răbdare, dar ar fi o adevărată slăbiciune dacă, aşa cum mi-ai scris, ţi-ai dispreţui toate calităţile şi ai dispărea." În octombrie 1787, Suvorov îi bate pe turci la porţile Kinburnului. Pierderile duşmanului sînt atît de mari. Ecaterina răsuflă uşurată: dacă Kinburnul ar fi căzut, ar fi fost imposibil să fie păstrat Hersonul. Tot sudul s-ar fi găsit lipsit de apărare în faţă iureşului invadatorilor. Dar flota rusă din Marea Neagră a fost avariată de o furtună care a durat cinci zile. Şi iată că din nou Potemkin este disperat. Încă o dată, Ecaterina îl zgîlţîie. „Nu te înţeleg deloc; de ce trebuie să renunţăm la avantajele pe care le-am dobîndit? Cînd un om este de-acum pe cal, va coborî, oare, pentru a merge pe jos?" Şi cum el continuă să sugereze o repliere a flotei şi abandonarea Crimeii, ea izbucneşte: „Ce vorbe-s astea? Fără îndoială că ai avut această idee în primul moment, crezînd că flota a pierit! Dar ce-ar deveni această flotă după evacuare? Şi cum să începi o campanie prin evacuarea unei provincii care nu este ameninţată? Ar trebui mai bine să ataci Otşakov sau Bender, schimbînd astfel în ofensivă, defensiva despre care chiar tu spuneai că nu ne convine. De altfel, furtuna cred că nu ne-a lovit numai pe noi. Curaj! Curaj! Îţi scriu toate acestea ca celui mai bun prieten, copilului meu, elevului meu, care uneori arată mai multă hotărîre decît eu însămi, dar, în momentul acesta, eu am mai mult curaj decît tine, pentru că tu eşti bolnav şi eu sînt sănătoasă... Mă gîndesc că eşti nerăbdător ca un copil de cinci ani, în timp ce sarcinile care ţi-au fost încredinţate actualmente cer o răbdare de nezdruncinat."

În ciuda acetor încurajări, a căror tandreţe nu exclude fermitatea, Potemkin încă ezită. Amorţit ca într-un fel de somn hibernal, principala sa grijă nu este ocuparea Otşakovului, ci limitarea pierderilor de vieţi omeneşti. El se preocupă mult de îmbunătăţirea vieţii soldaţilor, îmblînzeşte disciplina, dă instrucţiuni ofiţerilor pentru a limita bătăile şi transformă ţinuta trupelor. Vechile uniforme incomode, cizmele înalte, căştile grele sînt înlocuite cu mantale confortabile, cizme scurte, căşti uşoare. El ordonă de asemenea ca bărbaţii să-şi taie părul lung şi împletit în „cozi de şobolan", şi să nu-şi mai pudreze părul, care va fi purtat scurt. „A-ţi încreţi părul, a-l pudra, a-l împleti, este oare o ocupaţie de soldat?" spune el. „Ei n-au valeţi ataşaţi persoanei lor. La ce servesc

moaţele? Toată lumea înţelege că este mult mai sănătos să-i pui să se spele pe cap, să-şi pieptene părul, în loc să-l îmbîcsească cu pudră, cu unsori, cu făină, cu ace de păr şi cozi. Coafura soldatului trebuie să fie astfel încît o dată sculat să şi fie gata." Acest nou regulament este primit cu entuziasm în armată şi împărăteasa publică un manifest exprimîndu-şi satisfacţia. În schimb, ea continuă să dezaprobe lipsa de agresivitate militară a feldmareşalului. Cu o încăpăţînare absurdă, Potemkin îl împiedică pe Suvorov să exploateze primele succese. Strategia sa personală nu este asaltul, ci baterea pasului pe loc. El contează pe timp, pe uzura adversarului, iar Suvorov, indignat, îi răspunde: „Nu se ia o fortăreaţă numai privind-o." Ecaterina este în pragul exasperării. Ea îl hărţuieşte pe prinţul de Taurida: „Ce este cu Otşakovul?"; „Vei lua cu asalt Otşakovul?"; „Cînd va cădea Otşakovul?" A uitat el rostul acestui război? Vrea să vadă Crimeea invadată? Roasă de griji, ea pretinde că trebuie să pună să i se strîmteze toate rochiile. Dar continuă să se îngrijoreze de sănătatea marelui său om inactiv: „În acest moment, scumpul meu prieten — îi scrie ea — nu eşti un oarecare, un ins care trăieşte şi face ceea ce-i place lui. Aparţii statului, îmi aparţii mie. Trebuie şi îţi ordon să-ţi îngrijeşti sănătatea."; „Îţi trimit o întreagă farmacie cu medicamente de ale mele şi doresc din tot sufletul să n-ai nici o nevoie de ea... Al doilea transport conţine o blană de vulpe şi o căciulă de zibelină, ca să nu suferi de frig... Coroana de lauri nu va fi gata decît peste cincisprezece zile."

În iunie 1788, după ce flota turcă a suferit grele înfrîngeri în două bătălii succesive, escadra rusă poate în sfîrşit să asedieze Otşakovul dinspre mare, în timp ce Potemkin plasează obiectivul sub focul artileriei terestre. Dar deşi, acum, poate ocupa fortăreaţa printr-un asalt al trupelor sale, el rămîne surd la rugăminţile fierbinţi ale lui Suvorov şi lasă asediul să treneze.

În prezent, pe harta Rusiei, privirile Ecaterinei se îndreaptă spre un alt punct, nu tot la sud, ci spre vest. Considerînd că împărăteasa, vecina sa, este în mare dificultate cu turcii, Gustav al III-lea al Suediei îşi aminteşte la timp că este aliatul Porţii şi declară război Rusiei. El speră, prin succese militare, să se impună nobilimii suedeze care îi contestă încă autoritatea în ţară. Germania şi Anglia îl susţin în intenţiile sale războinice. Franţa îl dezaprobă. Ultimatumul regelui Suediei, pe care Ecaterina îl numeşte, în glumă, „Fratele Gu", este de o asemenea insolenţă, încît Ségur îl consideră

total „lipsit de raţiune". „Mi se pare — îi spune el Ecaterinei — că regele Suediei, legănat de un vis înşelător, a visat că a cîştigat deja contra Majestăţii Voastre trei mari bătălii." „Chiar dacă el ar fi cîştigat aceste trei bătălii, domnule conte, — răspunde Ecaterina îndîrjită — şi chiar dacă ar fi stăpîn acum la Sankt-Petersburg şi la Moscova, eu tot i-aş arăta ce poate o femeie de un mare caracter, în fruntea unui popor curajos şi devotat, rezistînd pe ruinele unui mare imperiu."

Pentru a-şi desconsidera adversarul, ea cere să se pună în scenă, la teatrul de la Ermitaj, o operă burlescă creată de ea, *Războinicul nenorocit*, în care Gustav al III-le este reprezentat sub forma unui prinţ-stîrpitură, purtînd o cască prea mare, care îi cade pînă la brîu, şi încălţat cu cizme uriaşe care îi ajung pînă la centură. Astfel echipat, el este pus pe fugă, cu lovituri de cîrje, de către comandantul invalid al unui fort rus. Diplomaţii asistă, jenaţi, la acest spectacol, iar Ecaterina ghiceşte, după fadele lor complimente, decepţia pe care le-a produs-o caracterul pueril al acestor ironizări. Dar ea simte nevoia să-şi descarce năduful, într-un moment în care ţara luptă pe două fronturi sub privirile răuvoitoare ale marilor naţiuni europene. Pentru a face faţă campaniei din sud, ea a trebuit să aducă din nord cele mai bune trupe, capitala devenind, astfel, un obiectiv vulnerabil pentru suedezi. Din fericire, noua flotă, pe care avea intenţia s-o trimită în Marea Neagră, după ce ar fi făcut înconjurul Europei, nu a părăsit încă Marea Baltică. Ecaterina îl însărcinează pe prinţul de Nassau, care intrase în serviciul Rusiei, să organizeze operaţiile navale în acest sector. Plasat sub autoritatea sa directă, curajosul şi eficientul amiral Greigh va încerca să disperseze escadra suedeză. Există deci o speranţă în această direcţie. Pe uscat, în schimb, totul merge prost. Trupele ruse sînt zdrobite; fortăreaţa Nyslott cade în mîinile duşmanului. Gustav al III-lea se îndreaptă spre Friedrikshamm. Calea spre Sankt-Petersburg este deschisă. Sigur de succesul său, Gustav al III-lea declară că va da un mare bal la Peterhof pentru doamnele de la curtea sa, va celebra un *Te Deum* în catedrala Sfinţilor Petru şi Pavel şi va doborî statuia lui Petru cel Mare. Panica pune stăpînire pe capitală. În timp ce sergenţi recrutori strîng şi instruiesc în grabă servitori şi muncitori pentru a face din ei soldaţi, zvonurile cele mai pesimiste se răpîndesc prin saloane. Se spune că oraşul va fi abandonat, suedezii pregătind un adevărat măcel. În birourile administraţiei, funcţionari buimaci împachetează arhivele. Obiecte preţioase sînt

închise în lăzi şi încărcate în trăsuri. Curtea aşteaptă un ordin de la împărăteasă pentru a se retrage la Moscova. Cei ale căror funcţii nu-i obligă să rămînă pe loc, pornesc, deja, în dezordine. Pe jos, călare, în trăsură, bogaţi şi săraci fug să scape de acelaşi pericol. Ecaterina nu reţine pe nimeni. Chiar glumeşte. „Trebuie să recunoaştem — spune ea — că Petru I a creat capitala sa prea aproape de Suedia!" Are şi ea intenţia să plece? Fireşte, nu poate risca să cadă prizonieră. Şi totuşi, cum ar putea accepta ea, moştenitoarea şi continuatoarea lui Petru cel Mare, să se încline în faţa suedezilor pe care înaintaşul ei i-a învins la Poltava? Necunoscînd intenţiile împărătesei, ambasadorii străini se întreabă dacă trebuie să se pregătească să-şi ia tălpăşiţa cu dosarele lor, sau să rămînă pînă la predarea oraşului. Delegat de ei, Ségur se duce la Palatul de Iarnă pentru a încerca să afle ce are de gînd Majestatea Sa. La întrebarea ei despre veştile care circulă pe seama sa, el îndrăzneşte să-i spună: „Aproape peste tot se consideră ca cert faptul că Majestatea Voastră urmează să plece în noaptea aceasta sau cealaltă la Moscova." Calmă, ea îl întreabă: „Şi i-aţi crezut, domnule conte?" „Doamnă, — răspunde Ségur — sursele de unde vine acest zvon par foarte sigure; numai caracterul vostru, singur, mă face să-l pun la îndoială." Cu capul sus, privirea mîndră, Ecaterina opune neliniştii interlocutorului său o încredere care îl stupefiază. Veştile rele din ultimele zile n-au zdruncinat cu nimic credinţa ei în victoria finală. Dacă a ordonat să fie aduşi cîte cinci sute de cai la fiecare staţie de poştă, pe drumul spre Moscova, este numai pentru a grăbi, afirmă ea, sosirea întăririlor necesare apărării Sankt-Petersburgului. „Raportaţi, deci, la curtea voastră — spune ea — că eu rămîn în capitala mea şi, dacă ies, va fi numai pentru a merge în întîmpinarea regelui Suediei."

Ségur interpretează această atitudine ca o sfidare a evidenţei. Dar faptele îi dau dreptate împărătesei. Flota duşmană este abordată din nou de către amiralul Greigh, care o respinge şi o închide în portul Sveaborg. Nobilimea suedeză îşi manifestă indignarea. Ofiţerii dezamăgiţi îi reproşează lui Gustav al III-lea de a fi declarat război fără să consulte Dieta. Această disidenţă, cunoscută sub numele de Confederaţia de la Anjala, opreşte brusc înaintarea invadatorului. Visul ambiţios al lui Gustav al III-lea pare dintr-o dată compromis.

Ecaterina se bucură din plin de această trădare în rîndurile adversarului. „Dacă regele era un alt om, putea să-ţi fie milă de el",

spune ea. „Dar aşa, ce să-i faci? Pentru că se poate, trebuie să profităm de ocazie şi să doborîm stindardul duşmanului." Ea a permis fiului său, căruia exemplul lui Frederic al II-lea nu-i dă pace, să ia parte la operaţiile militare contra Suediei. Dar l-a încredinţat autorităţii vigilente a generalului Musin-Puşkin şi, foarte curînd, marele-duce Pavel, nemulţumit de această dependenţă, se întoarce la Sankt-Petersburg. O dată în plus, el şi-a dovedit, în ochii lumii, incapacitatea. Ca întotdeauna, aruncă asupra mamei sale responsabilitatea eşecului său. Îl bănuieşte pe Potemkin de a fi băgat intrigi să fie trimis pe frontul de nord, pentru a nu-l deranja pe frontul de sud.

Or, frontul de sud tocmai se trezeşte. După ce a lăsat să treacă toată vara anului 1788 în hărţuieli scurte, fără rost, Potemkin se decide în sfîrşit să dea asaltul general împotriva Otşakovului. Suvorov este grav rănit. Izbucneşte o epidemie. Înverşunat în luptă, Potemkin se expune cu temeritatea unui ofiţer tînăr avid de glorie. Pentru a-şi mobiliza soldaţii, le promite să-i lase să jefuiască oraşul. La 6–17 decembrie 1788 are loc iureşul, zidurile sînt escaladate sub focul puştilor, se dau lupte corp la corp pe străzi, oraşul este cucerit casă cu casă, locuitorii sînt masacraţi, au loc violuri, furturi, incendii. Şaizeci de mii de turci şi douăzeci de mii de ruşi îşi găsesc moartea în acest măcel. Prada este uriaşă. Cea mai frumoasă piesă este un smarald de mărimea unui ou, pe care Potemkin îl trimite Ecaterinei. Colonelul Bauer este însărcinat să ducă vestea cea bună împărătesei. Cînd aceasta soseşte, în plină noapte, Majestatea Sa, bolnavă, este culcată. El înmînează depeşele favoritului Mamonov şi acesta, tulburat, îşi trezeşte metresa. Ea plînge de bucurie. A doua zi, cînd se scoală, declară: „Eram bolnavă, dar bucuria m-a vindecat." Recompensele plouă pe capul trimisului prinţului de Taurida, al ofiţerilor, al soldaţilor. Poetul Derjavin compune o odă:

„Tunet al victoriei, răsună!
Bucură-te, rusule curajos!"

Pictorul italian Francesco Casanova este însărcinat să reprezinte aceste înalte fapte într-un tablou. Iar Ecaterina îi scrie lui Potemkin: „Cu mîinile amîndouă, te iau de urechi şi, în gînd, te sărut de mii de ori."

Dar turcii, bătuţi la Otşakov, nu se gîndesc să depună armele, iar regele Suediei, învingînd opoziţia care se manifestase în armata sa, dizolvă Confederaţia de la Anjala şi reia ostilităţile. În acelaşi

timp, Ţările de Jos, răsculate împotriva dominaţiei austriece, îl împiedică pe Joseph al II-lea să-şi îndrepte toate eforturile împotriva Turciei. Anul 1789 începe totuşi cu mari succese. Prinţul de Nassau, comandînd o nouă flotă de galere, îi face pe suedezi să sufere o gravă înfrîngere la Swenksund; Rumianţev triumfă la Galaţi, şi Suvorov şi prinţul de Cobourg îi înfrîng pe turci în sîngeroasa bătălie de la Focşani... Dar nu e de ajuns. La nord, ca şi la sud, inamicul rezistă, încurajat de Anglia şi Prusia.

Franţa, la rîndul său, este prea ocupată cu problemele ei interne pentru a avea vreo greutate în echilibrul lumii. Acest tărăboi democratic francez o agasează pe Ecaterina. „Starea a treia a voastră ridică pretenţii prea mari", îi spune ea lui Ségur. „Şi astfel va stîrni resentimentele celorlalte două stări şi această discordie poate avea urmări de durată şi periculoase. Mă tem că regele va fi nevoit să facă sacrificii fără să reuşească să potolească aceste dezlănţuiri." Totuşi, ea îi spune lui Grimm: „Eu nu sînt dintre cei ce cred că sîntem în pragul unei mari revoluţii." Şi, deodată, lovitură de trăsnet: căderea Bastiliei. Ecaterina află vestea de la ambasadorul său la Paris, Simolin. De data aceasta, ea nu-şi mai stăpîneşte mînia: „Cum, nişte cizmari se amestecă în treburile statului?!" exclamă ea. „Un cizmar nu ştie să facă decît încălţări!" Ea urăşte visceral toată această prostime care îndrăzneşte să atace principiul monarhic. „La voi domneşte tagma nemernicilor", îi scrie ea lui Grimm. Şi consideră Franţa „în chinurile naşterii, născînd o stîrpitură putredă şi împuţită... Adunarea naţională nu este decît o adunătură de scandalagii... Dacă ar spînzura cîţiva dintre ei, dacă li s-ar lua tuturor indemnizaţia de optsprezece mii de livre, restul s-ar răzgîndi poate." Ea denunţă „sistemul hidrei cu o mie două sute de capete", care ar trebui tăiate pentru a reda liniştea ţării. Nevinovatului Grimm, care o rugase să-i trimită portretul ei pentru Bailly, noul primar al Parisului, în schimbul portretului pe care acesta i-l va trimite Majestăţii Sale, ea îi răspunde cu brutalitate: „I se potriveşte tot atît de puţin primarului palatului care a demonarhizat Franţa de a avea portretul împărătesei cele mai aristocratice din Europa, cît şi acesteia de a i-l trimite primarului palatului demonarhizator. Ar însemna ca şi primarul palatului demonarhizator şi împărăteasa cea mai aristocratică să fie puşi în contradicţie cu ei înşişi şi cu funcţiile lor trecute, prezente şi viitoare." Îl invocă din tot sufletul pe Cezarul care va aservi Galia. „Cînd va veni acest Cezar? Oh! el va veni, feriţi-vă să vă îndoiţi!" Apoi, profetizează:

„Dacă Revoluţia va reuşi în Europa, va veni un alt Gingis-Han sau Tamerlan s-o potolească. Aceasta îi va fi soarta; fiţi siguri! Dar eu nu voi mai apuca acest timp şi sper că nici Alexandru." A uitat însă că acestui Alexandru ea însăşi i-a dat un preceptor cu convingeri republicane, Laharpe, şi că s-a lăudat întotdeauna cu liberalismul ei. Este plăcut să afirmi anumite idei generoase, dar ele nu rezistă la proba faptelor. Te poţi interesa de supuşii tăi, te poţi preocupa de îmbunătăţirea soartei celor mai nenorociţi, poţi acorda chiar cîteva libertăţi, pe ici, pe colo, dar nu trebuie să tolerezi revolta calicimii. Rolul suveranului este de a guverna, cel al poporului de a se supune. A inversa acest raport de forţe înseamnă a duce ţara la ruină. Divagaţiile obscure ale filozofilor subversiunii nu vor schimba cu nimic realitatea. De fapt, Ecaterina n-a iubit niciodată Franţa, regat al superficialităţii, al agitaţiei, al dezordinii. Ea a iubit cultura franceză. Şi, deodată, o apucă neliniştea: marii scriitori francezi pe care ea îi admiră atît, Montesquieu, Voltaire, Diderot, Rousseau, d'Alembert, nu sînt ei oare cauza acestei oribile prăbuşiri în care este tîrîtă ţara? N-au pregătit ei prin criticile lor rătăcirile unei naţiuni care pare să-şi fi pierdut busola? Şi îi va cere lui Grimm: „Îmi spuneţi că-l veţi răzbuna într-o zi pe Voltaire de imputaţia de a fi contribuit la pregătirea Revoluţiei şi că veţi indica adevăraţii autori? Vă rog, numiţi-i şi spuneţi-mi ce ştiţi... Voi aştepta... momentul cînd vă va conveni să-i dezvinovăţiţi, spre lămurirea mea, pe filozofi şi pe unii tineri dintre cei care au luat parte la Revoluţie."[1] Lui Ségur, ale cărui sentimente democratice îl fac favorabil abolirii regimului feudal, ea îi spune direct: „Vă avertizez că englezii vor să se răzbune pentru înfrîngerile lor în America. Dacă vă atacă, acest nou război vă va folosi, atrăgînd în afară focul care vă distruge."

Ségur se grăbeşte să se reîntoarcă în Franţa, pentru a-şi da seama, la faţa locului, de binefacerile libertăţii. În plus, paradoxal, este nesigur de soarta familiei sale în tumultul revoluţionar. Ecaterina dispune să i se înmîneze paşaportul şi îi acordă o audienţă de adio: „Spuneţi-i regelui că mă rog pentru fericirea sa", declară ea. „Vă văd plecînd tulburat. Aţi face mai bine să rămîneţi lîngă mine şi să nu vă duceţi să căutaţi furtuni a căror amploare poate nici nu o bănuiţi. Înclinarea voastră pentru noua filozofie şi pentru libertate

[1] Scrisori din 5 decembrie 1793, 11 februarie şi 31 martie 1794, 6 aprilie 1796. Cf. Henry Vallotton, *Catherine II.*

vă va mîna probabil să susţineţi cauza populară; asta mă va supăra, căci eu voi rămîne aristocrată; este meseria mea. Gîndiţi-vă, o să găsiţi Franţa înfierbîntată şi bolnavă." „Mă tem că da, Doamnă, — răspunde el — dar tocmai de aceea este datoria mea să mă întorc acolo."

Se despart cu tristeţe şi stimă. Dar, foarte curînd, evoluţia politicii interne franceze o va determina pe Ecaterina să-şi înăsprească sentimentele faţă de Ségur. Într-o zi, ea va scrie, vorbind de el: „Există un om ale cărui extravaganţe nu le pot ierta: Ségur. Ptiu! el este fals ca Iuda."[1] Şi mai apoi: „Faţă de unii, se dă drept democrat, faţă de alţii, aristocrat... Noi am văzut sosind aici pe *contele de Ségur*. În prezent, Louis Ségur este atins de boala naţională."

Cu orice preţ, Rusia trebuie păzită de lepra revoluţionară franceză. Începînd cu 3 noiembrie 1789, domnul Genet[2], noul însărcinat cu afaceri al Franţei la Sankt-Petersburg, notează în depeşa sa către contele de Montmorin: „Se iau, aici, precauţii din cele mai înţelepte pentru a preveni transmiterea frămîntărilor de care suferă Franţa şi care îi produc dureroase convulsii. În actele publice nu sînt inserate decît extrase foarte scurte privind situaţia internă de la noi; se respectă cu severitate interdicţia de a discuta chestiuni politice în locuri publice... Aceste măsuri prudente sînt calculate pentru menţinerea autorităţii suverane şi pentru salvarea statului. Dacă ţăranii ruşi, care sînt lipsiţi de orice proprietate şi sînt toţi sclavi, şi-ar sfărîma vreodată cătuşele, prima lor acţiune ar fi masacrarea nobilimii care stăpîneşte toate pămînturile şi atunci această ţară, atît de înfloritoare, ar fi aruncată în cea mai cumplită barbarie."

Pentru moment, Ecaterina n-are de ce să-şi facă griji în privinţa poporului rus. Teoriile dăunătoare ale filozofilor francezi nu au pătruns în întunecimea acestor minţi analfabete. Secole de sclavie le ţin loc de ideal. Ruşii muncesc şi se bat. Cu succes. Potemkin cucereşte Benderul şi Akkermannul, Suvorov repurtează victorii la Mărtineşti şi Rîmnic. Austriecii ocupă Belgradul. Repnin pune stăpînire pe frontul Hadşibei, care va deveni Odessa. Dar turcii, îndîrjiţi, tot nu se resemnează să ceară pacea. Anul 1790 începe pentru Ecaterina printr-un doliu, care o afectează sentimental şi politic: Joseph al II-lea, obosit, bolnav, se stinge în luna februarie. Fratele său, Leopold al Toscanei, care devine împărat, nu are deloc

---

[1] Scrisoare către Grimm, din 2 mai 1791.

[2] Dl Genet era un frate al doamnei Campan.

intenţia să urmeze, faţă de Rusia, conduita amicală a predecesorului său. El se apropie de Prusia şi se gîndeşte chiar să negocieze o pace separată cu Poarta. Va rămîne Rusia singură să lupte contra Turciei şi Suediei? Dar iată că prinţul de Nassau suferă o înfrîngere cumplită pe mare, la Swenksund, în acelaşi loc unde triumfase anul trecut. Dacă îi mai atacă şi Prusia, Sankt-Petersburgul este pierdut! Prinţul de Nassau, disperat, cere să fie destituit şi îi trimite împărătesei decoraţiile pe care le-a primit altădată şi de care nu se mai consideră demn. Ea nu acceptă nici retragerea sa, nici ordinele sale. „Dumnezeule, — îi scrie ea cu generozitate — cine nu a cunoscut eşecuri mari în viaţa sa? Cei mai mari căpitani au avut decepţii. Defunctul rege al Prusiei era mare, cu adevărat, după o mare înfrîngere... Toată lumea considera că totul este pierdut iar el, chiar în acel moment, învingea din nou duşmanul." Vorbind astfel, ea vrea să se convingă şi pe sine însăşi, nu numai pe cel căruia i se adresează. Într-o dimineaţă, Bezborodko, prezentîndu-se la ea, o găseşte citind din Plutarh „pentru a-şi fortifica sufletul", spune ea. Adesea petrece nopţi albe. Înfrîngerea navală de la Swenksund i se pare prevestitoare de un viitor sinistru. Dar acest dezastru se va dovedi, în mod curios, benefic. Umilind orgolioasa flotă rusă, Gustav al III-lea, satisfăcut, se declară gata de concilieri. De fapt, toate partidele politice din Suedia îl presează să termine cu acest război absurd. Ecaterina acceptă să discute condiţiile unei păci onorabile. Ea nu va ceda o palmă din teritoriile sale, dar va recunoaşte noua formă de guvernămînt din Suedia. Un tratat, consemnînd acest acord, este semnat la 3–14 august 1790, la Varela. Gustav al III-lea, recunoscut de către Rusia ca rege absolut în ţara sa, obţine astfel un avantaj moral incontestabil şi iese victorios dintr-o ceartă foarte hazardată. Într-o scrisoare adresată fostei sale inamice, el o roagă să-i acorde prietenia sa şi să uite acest război „ca pe o furtună trecătoare". O furtună trecătoare care a durat doi ani! Ecaterina face bilanţul cu o luciditate veselă: „Am scos un picior din noroi", îi scrie ea lui Potemkin. „Cînd îl vom scoate şi pe celălalt, vom cînta aleluia."

Celălalt „picior" este înfundat adînc. Nici o victorie de sărbătorit! De luni de zile trupele ruseşti asediază în zadar cetatea turcă Ismail. Regele Frederic-Wilhelm al Prusiei încurajează agitaţia naţională în Polonia. Profitînd de dificultăţile Ecaterinei, el promite patrioţilor polonezi să-i ajute să scuture jugul hegemoniei ruse, să le restituie Galiţia atribuită Austriei cu prilejul împărţirii Poloniei

şi să-i apere cu mijloace militare în caz de agresiune. Un tratat de alianţă defensivă între Prusia şi Polonia este astfel încheiat în martie 1790. Acest tratat vizează clar Rusia. Ecaterina înghite tot felul de umilinţe. Nu este în stare să riposteze. În primul rînd trebuie să termine cu turcii. În sfîrşit, o geană de lumină: Suvorov ocupă Ismailul, după trei atacuri sîngeroase. Cincisprezece mii de ruşi au pierit în şanţurile fortăreţei. „Orgoliosul Ismail este la picioarele Majestăţii Voastre", scrie Suvorov împărătesei. Ecaterina freamătă de bucurie. Este sfîrşitul? Nu, luptele continuă. Ea este obosită. Are şaizeci de ani. Nu mai crede în realizarea proiectului ei grec. Fără îndoială, nepotul ei Constantin nu va ajunge niciodată împăratul Daciei. Dar cel puţin, nepotul ei Alexandru va domni peste o Rusie mărită, unificată şi consolidată. Datorită ei. Tratative de pace se angajează, fără prea multă convingere, la Iaşi. De o parte şi de alta, discuţiile trenează. Fiecare se străduieşte să-şi obosească adversarul prin încăpăţînare şi aroganţă. Zilele trec. Oamenii continuă să piară în lupte. Plenipotenţiarii se despart, se întîlnesc iar. Ecaterina este hotărîtă să nu cedeze nici un petic din teritoriile ocupate. Ea nu este Ludovic al XV-lea, care a renunţat la Louisiana şi la Canada, nici George al III-lea, care şi-a pierdut posesiunile din America. Ea are Rusia la suflet. Rupînd o bucăţică din Rusia e ca şi cînd ar fi jupuită ea însăşi de vie. A uitat de mult că s-a născut nemţoaică. Legitimitatea ei nu este o problemă de sînge, ci de alegere, de dragoste, de muncă, de timp. Ea şi-a făurit o patrie şi chiar şi strămoşi. În visele sale, tatăl ei nu se mai numeşte Christian-August de Anhalt-Zerbst, ci Petru cel Mare.

CAPITOLUL XXIV

ZUBOV CONTRA LUI POTEMKIN

La peste şaizeci de ani, Ecaterina, uzată de muncă, de griji, se prezintă ca o femeie scundă, cu ţinuta dreaptă, cu părul încărunţit şi privirea semeaţă. „În primul rînd, eram foarte mirată s-o văd mică", va nota doamna Vigée-Lebrun, după o vizită la curte. „Mi-o închipuiam deosebit de înaltă; la fel de înaltă ca şi renumele său. Era foarte grasă, dar avea încă o faţă frumoasă. Geniul părea că i se aşternuse pe fruntea largă şi foarte înaltă. Ochii săi erau blînzi şi ageri, nasul perfect grecesc, faţa vioaie şi fizionomia foarte mobilă... Am spus că era mică de înălţime, totuşi, în zilele festive, capul ridicat, privirea sa de vultur, prestanţa pe care ţi-o dă obişnuinţa de a comanda, totul avea la ea atîta măreţie încît mi se părea regina lumii."

Chiar răuvoitorul Masson, profesorul de matematică al marilor-duci, recunoaşte în *Memoriile sale secrete asupra Rusiei* că împărăteasa ştia să dea corpolenţei eleganţă şi aerului de nobleţe multă amabilitate. Ea merge încet, cu paşi mici, are „fruntea înaltă şi senină", privirea clară, salută cu o uşoară înclinare a capului, întinde unui curtean, pentru a-i fi sărutată, mîna sa albă şi plinuţă, spune cîteva cuvinte plăcute. „Atunci însă — scrie memorialistul — vedeai cum i se descompune armonia feţei şi uitai o clipă de marea Ecaterina, pentru a nu zări decît o femeie bătrînă; căci, deschizînd gura, se vedea că nu mai avea dinţi, iar vocea sa era spartă şi prost articulată. Partea inferioară a obrazului avea ceva aspru şi grosolan; ochii săi de un cenuşiu deschis (?), ceva nesincer, iar o anume cută la rădăcina nasului îi dădea un aer puţin sinistru."

Îmbrăcămintea sa, în afara zilelor de ceremonie, este foarte simplă: o rochie largă de mătase violetă sau gri, numită *à la*

moldave, cu mîneci duble, fără bijuterii, pantofi comozi cu tocul jos. Toată cochetăria sa, Ecaterina o pune în aranjarea părului: dat pe spate şi uşor pudrat, el descoperă o frunte largă şi înaltă. Pentru marile recepţii, îşi pune o coroană de diamante şi înlocuieşte rochia *à la moldave* printr-un veşmînt *à la russe*, din catifea roşie. Pentru a înfrîna luxul toaletelor şi a combate influenţa modei pariziene, toate doamnele de la curte primesc ordinul să adopte această ţinută prea puţin atrăgătoare. Ele trebuie să renunţe chiar la coafurile *à la Reine* sau *à la Belle Paule*, un ukaz din 22 octombrie 1782 interzicînd edificiile capilare ce depăşesc două degete şi jumătate înălţime. Se poartă severitatea. Este un Versailles în sos rusesc. „Aici — scrie contele de Damas — totul seamănă mai degrabă cu o schiţă frumoasă, decît cu o operă desăvîrşită... Casele sînt doar o faţadă, oamenii la locurile lor nu îşi cunosc destul de bine rolul... Îmbrăcămintea, asiatică pentru popor, franţuzească pentru societate, pare a nu fi terminată în totalitate... Caracterele sînt mai mult înfrînate, dar deloc educate... Sînt la curte multe fete care s-ar întoarce fără regret în satul lor, bărbii rase de curînd care consideră şi acum că barba ţinea mai bine de cald."

De fapt, în ciuda ukazurilor care recomandă o mai mare sobrietate în toaletele de la curte, aristocraţia capitalei şi cea din provincie etalează un fast şi o nepăsare care stupefiază observatorii străini. Urmînd exemplul împărătesei, nobilii construiesc, care mai de care, în toate colţurile Rusiei, palate, vile de ţară, sere, manejuri, teatre particulare, plantează grădini *à la française* sau *à l'anglaise*, sapă lacuri, fac peşteri, dau serbări, baluri cu focuri de artificii. Reşedinţele imperiale, Ţarskoie Selo, Peterhof sau Gatşina, sînt locurile de predilecţie pentru aceste nebunii. Regula este de a trăi peste posibilităţi. Garderobele sînt supraîncărcate. Mareşalul Apraksin are peste trei sute de haine. Nobilii mărunţi, de dată recentă, se mîndresc cu faptul de a avea sute de ciorapi şi de pantofi. Rivalizează în splendori pînă şi în alegerea trăsurilor, a cailor, a hamurilor. Mulţi nobili de ţară se îndatorează, se ruinează, din dorinţa de a-şi menţine rangul casei. Pentru a se repune pe linia de plutire, ei vînd sau ipotechează o parte din proprietăţile lor. Important este să-ţi menţii stilul de viaţă, să păstrezi aparenţele. Este la modă să ai o puzderie de servitori. Creditul de care se bucură un înalt personaj se măsoară după numărul slujitorilor. La cei bogaţi, numărul de servitori este între trei şi opt sute. Pentru un om de condiţie mijlocie, o sută cincizeci de servitori este o cifră

bună. Vreo douăzeci este cifra pentru gentilomii săraci. Cea mai mare parte a acestor servitori sînt ţărani iobagi, pe care proprietarul lor i-a adus de la ţară. El nu-i cunoaşte după înfăţişare şi nici după nume şi se plînge, în mod obişnuit, de lenea lor. Hrăniţi şi adăpostiţi, ei nu primesc nici un salariu şi exercită funcţiile cele mai diverse. Se află printre ei, desigur, şi majordomi, lachei, băieţi de curse, cameriste, bucătărese, ajutori de bucătari, patiseri, brutari, fochişti pentru sobe, spălători de vase, spălătorese, lenjerese, croitorese, brodeze, vizitii, grăjdari, argaţi, olăcari, portari, gardieni, paznici de noapte; iar în cele mai mari case, şi croitori, cizmari, şelari, spiţeri, bufoni, muzicieni, actori, cîntăreţi, pictori. Da, chiar şi artiştii sînt recuperaţi din şeptelul uman al stăpînului. Profesori, veniţi din străinătate, instruiesc şi formează pe cei mai talentaţi dintre aceşti mujici. O dată cizelaţi, ei sînt folosiţi pentru a-i distra pe stăpîn şi pe invitaţii săi. Contele Kamenski cheltuieşte treizeci de mii de ruble pentru a monta un spectacol de gală la teatrul său. Contele Şeremetiev are, în satul său Kuskovo, o trupă de comedieni şi de cîntăreţi pentru care Ecaterina îl invidiază. Pentru a celebra semnarea tratatului de pace cu Turcia, Leon Narîşkin pune să se reconstituie pe pămînturile sale principalele bătălii ale războiului, cu figuranţi în uniforme. Melomanul Skavronski pretinde ca servitorii să i se adreseze pe tonul unui „recitativ" de operă.

În mare, aceşti iobagi-specialişti beneficiază de indulgenţa stăpînului lor, căci ei reprezintă pentru el, totodată, un capital şi o etichetă de calitate. Ceilalţi, animale fără apărare, depind total de voinţa nobilului, care poate să-i pună să muncească pînă peste poate, să-i căsătorească după placul lui, să-i biciuiască sau să-i deporteze la cea mai mică greşeală. Numai „pedeapsa capitală" îi este interzisă. Chiar cei mai omenoşi dintre proprietarii funciari, cei care îşi tratează ţăranii într-un „mod patriarhal", nu se pot resemna să vadă în ei fiinţe cu adevărat umane. Pentru clasa stăpînitoare, populaţia de iobagi de la ţară reprezintă o specie zoologică aparte, înzestrată, probabil, cu suflet, dar lipsită de drepturi. Oamenii cei mai luminaţi îşi vînd şi îşi ipotechează iobagii, fără cel mai mic scrupul. Gazetele din Sankt-Petersburg şi din Moscova publică anunţuri cu texte ciudate: „De vînzare un coafor şi, în plus, patru scînduri de pat, plapumă de fulgi şi alte piese de mobilier." Sau: „De vînzare o fată de şaisprezece ani, cu o bună purtare, şi o trăsură de ocazie puţin uzată." Preţurile sînt accesibile,

pentru oricine. Un cîine de rasă costă două mii de ruble, în timp ce un ţăran doar trei sute, iar o ţărancă tînără, mai puţin de o sută. Poţi chiar să cumperi un copil, pentru doar cîteva copeici. În schimb, un bucătar bun, un muzician bun, ating uşor opt sute de ruble. Acest comerţ de carne vie este deosebit de înfloritor de la începutul domniei Ecaterinei. Pe ea toate acestea nu o indignează de fel, în ciuda luminosului său bagaj de idei liberale. Chiar mai mult, îi face plăcere să ofere sate întregi, drept cadouri, celor pe care doreşte să-i recompenseze pentru zelul politic, militar sau amoros. A distribuit deja, în felul acesta, mai mult de opt sute de mii de „suflete". Favoritismul costă scump. După informaţiile culese, în epocă, de la „persoane bine informate", diplomatul francez J. Castéra a întocmit o listă aproximativă a acestor cheltuieli imperiale de alcov. Au primit în bani, ţărani, pămînturi, palate, bijuterii, veselă, pensie:

Cei cinci fraţi Orlov	17 000 000 ruble
Vîsoţki (personaj neînsemnat)	300 000 ruble
Vasilcikov	1 110 000 ruble
Potemkin	50 000 000 ruble
Zavadovski	1 380 000 ruble
Zorici	1 420 000 ruble
Rimski-Korsakov	920 000 ruble
Lanskoi	7 260 000 ruble
Ermolov	550 000 ruble
Mamonov	880 000 ruble
Fraţii Zubov	3 500 000 ruble
Cheltuieli curente ale favoriţilor de la începutul domniei	8 500 000 ruble
TOTAL	92 820 000 ruble

Sau, la cursul de schimb de pe vremea aceea, în raport cu moneda franceză, 464 de milioane de livre[1]. Această socoteală ameţitoare corespunde, cu aproximaţie, evaluările făcute, pentru aceleaşi sfere înalte, de ambasadorul Angliei, Harris, într-o notă adresată în 1782 guvernului său. Ca un fel de răspuns la aceste liste care denunţă uriaşele sume risipite în relaţiile sale amoroase, Ecaterina, într-o scrisoare adresată lui Grimm, face bilanţul realizărilor sale politice:

[1] Altfel spus, cinci miliarde cinci sute şaizeci şi nouă milioane de franci actuali.

Gubernii alcătuite după noua formulă	29
Oraşe clădite	114
Convenţii şi tratate încheiate	30
Victorii obţinute	78
Edicte memorabile, legi susţinute sau fundaţii	88
Edicte pentru a uşura traiul poporului	123
TOTAL	492

Acest total, ea îl opune cu mîndrie celuilalt. Ce înseamnă cîteva cheltuieli pe care ea şi le permite pentru plăcerea sa, în comparaţie cu imensele avantaje pe care Rusia le are zilnic prin acţiunile sale guvernamentale? Întregul ei fel de a fi o împiedică să-şi recunoască vreodată vina. Prin simplul fapt că domneşte, toate deciziile sale sînt scuzabile. „Nu este de mirare că Rusia a avut ca suverani mulţi tirani", scrie ea în *Însemnările* sale. „Naţiunea este din fire neliniştită, nerecunoscătoare şi plină de denunţători şi de oameni care, sub pretextul zelului, nu caută decît să întoarcă în avantajul lor ceea ce le convine."

„Tiran" ea nu este, dar vrea să fie ascultată orbeşte. Şi de bună voie, dacă este posibil. Şi cu maniere franţuzeşti. Casa ei este larg deschisă. După relatările unui călător suedez, contele Sternberg, în sala de audienţe a palatului, înaintea apariţiei împărătesei, forfoteşte o mulţime zgomotoasă. Toate limbile Europei şi ale Asiei se amestecă într-un tumult de strigăte. Franceza, rusa şi germana domină. Oricine se poate amesteca în mulţime. Este suficient să porţi o sabie la şold, pentru a ajunge la uşa sălii tronului, încadrată de doi cavaleri ai gărzii, în mare ţinută: cuirasă din argint, bătută cu vulturul imperial, coif din argint cu pene negre, privirea fixă şi arma la picior. Numai persoanele figurînd pe o listă specială pot trece pragul. Dar lista este lungă. În prezenţa împărătesei, murmurul încetează, spinările se îndoaie. Peste îmbrăcămintea sa *à la russe*, ea poartă pe piept crucile ordinelor Sfîntul Aleksandr Nevski, a Sfîntului Vladimir şi a Sfintei Ecaterina; într-o parte, are cordonul Sfîntului Andrei, iar în cealaltă, cel al Sfîntului Gheorghe, cu discurile celor două ordine, care sînt primele ale imperiului. Îi cunoaşte pe cei mai mulţi din cei de faţă. Privirea sa vie aleargă de la un chip la altul. N-a renunţat încă la prezenţa bărbaţilor tineri. După spusele lui Engelhardt, un nepot al lui Potemkin, niciodată atîţia terchea-berchea, nesăţioşi după venituri, nu s-au vînturat în jurul ei. Se îmbulzesc la capelă, în saloane, în grădini, oferindu-şi surîsurile, ca tot atîtea buchete, în calea ei. Aproape toţi provin din

mica nobilime şi au mari ambiţii. Fiecare contează pe înfăţişarea sa atrăgătoare pentru a reţine atenţia bătrînei şi nesăţioasei colecţionare. Dar ea nu se gîndeşte încă să-l înlocuiască pe favoritul său în funcţie, pe „copilul răsfăţat", „Haină Roşie", Mamonov. Or, după patru ani de zel, Mamonov simte, faţă de metresa sa imperială, un dezgust, o plictiseală pe care nici măcar nu mai încearcă să le ascundă. Degeaba sporeşte ea numărul cadourilor, al atenţiilor, încurajează gustul tînărului său amant pentru abiectele de artă, îl numeşte director al teatrului de la Ermitaj, îl asociază deciziilor sale politice. Nimic nu-l distrează, suferă de o melancolie incurabilă, are stări de rău, se plînge de sufocări, leşină la o vorbă mai dură; în sfîrşit, se consideră mai nenorocit decît un prizonier în celula sa.

Într-o zi, Mamonov îi reproşează Ecaterinei „răceala" ei, îi vorbeşte cu mai multă stăruinţă despre tristeţea maladivă care-l roade. Ce să facă? Este la capătul puterilor. Cere sfatul celei ce i-a hotărît soarta. Ea înţelege că el doreşte să-şi reia libertatea. „Pentru că o separare a devenit necesară — spune ea — mă voi gîndi la retragerea ta." Ca întotdeauna, ea alege claritatea în raporturile umane. Nimic mai neplăcut decît o veche legătură care trenează în obişnuinţă şi lacrimi. După o noapte de reflecţie, îi trimite un bilet prin care îl asigură că va putea să se retragă „cu o situaţie strălucită" şi că s-a gîndit chiar să-i facă un rost căsătorindu-l cu fiica preabogatului şi ilustrului conte Bruce. „Ea nu are decît treispreze ani, dar este deja formată, ştiu asta." În loc să se bucure, Mamonov răspunde printr-o scrisoare Majestăţii Sale: „Mîinile îmi tremură şi, aşa cum v-am mai scris, sînt singur, neavînd pe nimeni aici în afară de Majestatea Voastră... Nu mă voi lăsa ispitit de bogăţie şi nu voi deveni obligat nimănui, decît vouă, şi nu lui Bruce. Dacă binevoiţi să daţi un temei vieţii mele, permiteţi-mi să mă căsătoresc cu prinţesa Şcerbatova, domnişoară de onoare... Dumnezeu să judece pe cei ce ne-au adus unde sîntem acum... Sărut mîinile voastre mici şi picioruşele voastre, şi nici nu mai văd ceea ce scriu..." După ce s-a explicat astfel în scris, el se precipită la împărătească, se prosternă în faţa ei, tremură, plînge şi recunoaşte că este îndrăgostit, de mai bine de un an, de domnişoara de onoare Daria Şcerbatova, căreia i-a promis să o ia în căsătorie. Ecaterina se simte rănită în adîncul inimii. Ceea ce o răneşte cel mai tare nu este mărturisirea vinei, ci conştiinţa de a fi fost înşelată de un om în care ea avea încredere. Toată această comedie, aceste leşinuri, aceste absenţe, numai pentru a se putea duce în patul Şcebatovei.

Faţă de această puştoaică de douăzeci şi şase de ani, domnul „Haină Roşie" precis că nu pretextează slăbiciuni! Ea are de la el tot ceea ce, de luni de zile, el i-a refuzat împărătesei Rusiei! Ce contează! Ea nu este ranchiunoasă. Să se căsătorească, dacă se plac. La două seri după aceea ea îşi cheamă amantul împreună cu cea pe care el şi-a ales-o de soţie şi anunţă public logodna lor. Îngenuncheaţi în faţa suveranei, tinerii primesc binecuvîntarea şi ascultă, în lacrimi, urarea ei de fericire şi prosperitate. După aceste urări, Mamonov şi domnişoara de onoare sînt atît de emoţionaţi încît sînt pe punctul să leşine. Ecaterina îi contemplă cu o privire maternă şi, după obiceiul ei, le promite tot felul de binefaceri. Dar la cîteva zile după aceea, în faţa secretarului său, Hrapoviţki, ea lasă să izbucnească toată amărăciunea ei de metresă bătrînă abandonată. Hrapoviţki notează cu scrupulozitate dialogul în *Jurnalul* său. Întrerupînd lectura unui raport, Ecaterina exclamă: — „Iată, sînt opt luni de cînd îl bănuiam!... El mă evita... Mereu o apăsare pe piept îl reţinea în camera sa! Apoi, zilele astea, a început să vorbească despre scrupule de conştiinţă care-l făceau să sufere şi să facă imposibilă continuarea vieţii împreună. Trădătorul! Cealaltă dragoste, duplicitatea lui îl înăbuşeau! Dar, dacă el nu se putea învinge, de ce n-a mărturisit-o deschis?... Este incapabil să-şi imagineze cît am suferit!" — „Toată lumea se miră că Majestatea Voastră şi-a dat consimţămîntul la această căsătorie!" observă Hrapoviţki. — „Dumnezeu fie cu ei!" spune ea. „Le urez să fie fericiţi... dar, vedeţi, i-am iertat, le-am dat consimţămîntul, ar trebui să fie în culmea fericirii. Ei bine! Sînt de plîns amîndoi. Ah! vechea dragoste nu s-a stins la el! De mai bine de o săptămînă mă urmăreşte cu privirea peste tot!"

Căsătoria va fi celebrată în grabă, în capela palatului. După obiceiul stabilit pentru căsătoria domnişoarelor de onoare, toaleta logodniei este supravegheată de împărătească personal. Mamonov primeşte o sumă de o sută de mii de ruble şi un nou domeniu cu trei mii de ţărani. Spre acest domeniu, tînără pereche, abia binecuvîntată, pleacă val-vîrtej. Fosta domnişoară de onoare, deja însărcinată cu ex-favoritul împărătesei, va naşte aici.

Încă tulburată de această lamentabilă aventură sentimentală, Ecaterina se descarcă, prin scris, lui Potemkin: „Nu am fost niciodată tiranul nimănui şi detest constrîngerea." Potemkin, de la distanţă, o consolează. Desigur, el este cel ce i-a prezentat „copilul răsfăţat" împărătesei. Dar foarte repede, tot el a sfătuit-o să-l dispreţuiască. Mamonov nu merită decît dispreţ, pentru că n-a ştiut

să-şi păstreze „postul". „Nu m-am înşelat niciodată asupra lui", scrie Serenisimul prinţ al Tauridei. „Este un amestec de indolenţă şi egoism. În ceea ce priveşte egoismul, era un narcisist exagerat. Nu se gîndea decît la el, pretindea totul fără să plătească nimic în schimb."

La puţin timp după aceasta, Ecaterina rezumă astfel starea sa de spirit, într-o misivă către Grimm: „Eleva domnişoarei Cardel[1], considerîndu-l pe domnul „Haină Roşie" demn mai mult de milă decît de mînie şi pedepsit destul, pentru totdeauna, prin cea mai prostească dintre pasiuni, care nu a atras pe nimeni de partea lui şi l-a arătat ca fiind un nerecunoscător, n-a făcut decît să încheie cît mai repede, spre mulţumirea celor interesaţi, această chestiune... Sînt semne evidente că menajul lor nu merge deloc bine." Şi, de fapt, foarte curînd, Mamonov recunoaşte că a lăsat prada pentru nişte himere. Plăcerile conjugale nu pot înlocui, pentru el, atenţia extraordinară cu care îl înconjura curtea atunci cînd era amantul oficial al împărătesei. El scrie Majestăţii Sale că suferă chinurile morţii de cînd s-au despărţit şi că singura lui dorinţă este de a reveni la Sankt-Petersburg, ca să regăsească lîngă ea căldura care-i lipseşte atît de mult. După obiceiul sau, Ecaterina, atît de abilă în politică, în dragoste se amăgeşte cu iluzii. La şaizeci de ani, are imaginaţia şi candoarea unei tinere. Cînd o singură privire în oglindă ar trebui să-i fie deajuns ca s-o dezmeticească, ea persistă să creadă că un bărbat poate încă să o prefere, cu ridurile ei, cu surîsul ştirb şi bustul fleşcăit, unei tinere soţii. Înduioşată, îi spune lui Hrapoviţki: „Ştiu, el nu poate fi fericit." Totuşi, refuză să reia legătura. „Una este să mergi cu el în grădină şi să-l vezi patru ore, şi altceva este să trăieşti cu el."[2] Ciudatelor stăruinţe ale lui Mamonov ea le răspunde în scris, sfătuindu-l să aştepte un an pentru a o revedea.

În momentul în care îi scrie aceste rînduri, Ecaterina este departe de a se simţi însingurată. Înainte chiar ca Mamonov, protejatul lui Potemkin, să-şi fi părăsit oficial funcţia, partida rivală lui Potemkin — Cernîşovii, Rumianţevii, Saltîkovii — se grăbeşte să-i găsească un înlocuitor. Trebuie să o ia înaintea Serenisimului şi să desemneze un favorit care să nu fie la ordinele sale. Locul fiind jinduit de mulţi, nu există decît dificultatea de a alege. Într-o clipită, fericitul ales, însoţit de confidenta obişnuită a Ecaterinei,

[1] Ea îşi spune astfel, uneori, în scrisorile sale.
[2] K.Waliszewski: *Autour d'un trône.*

Anna Narîşkina, este împins în apartamentele împărătesei. Se numeşte Platon Aleksandrovici Zubov. Are douăzeci şi doi de ani. Este locotenent într-un regiment de gardă. Ecaterina îl cunoaşte de multă vreme. L-a luat sub protecţia ei, atunci cînd nu era decît un şcolar de unsprezece ani. Mai tîrziu, l-a trimis să-şi urmeze studiile în străinătate. În seara asta, ea îl vede într-o altă lumină. El place, este agreat, supează la lumina lumînărilor împreună cu suverana şi primeşte, a doua zi, zece mii de ruble şi cîteva inele. Unul dintre aceste inele va ajunge la un valet de cameră al Majestăţii Sale, de a cărui bunăvoinţă va avea nevoie. În săptămîna care urmează instalării sale, Platon Zubov este numit aghiotant personal al împărătesei. Annei Narîşkina, care l-a ajutat să ajungă aici, el îi face cadou un ceas preţios. Acum, poate fi văzut, scrie Masson, „dînd cu familiaritate braţul suveranei sale, cu pălăria mare cu pene pe cap, gătit cu noua sa uniformă, urmat de mai-marii imperiului, care merg în urma lui cu pălăriile scoase. În ajun, el făcea anticameră la ei. Seara, după joc, Ecaterina, concediindu-şi curtea, va intra în dormitorul ei urmată numai de favorit". Este atît de mulţumită de el, încît îi scrie lui Potemkin: „Am revenit la viaţă ca o muscă pe care frigul o amorţise." O muscă mare, de şaizeci de ani, neastîmpărată, bîzîitoare şi lacomă de carne. De data aceasta prada este deosebit de apetisantă. În galeria tinerilor favoriţi ai împărătesei, Platon Zubov este, desigur, cel mai frumos. Chipul său cu trăsături fine, cu gura delicat desenată, cu părul negru mătăsos, cu o privire profundă, respiră un fel de armonie aristocratică, de siguranţă firească. Este de talie mijlocie, dar, notează Masson, „suplu, nervos, bine făcut".

Printr-o ciudată contradicţie a naturii, acest tînăr cu înfăţişare atît de delicată şi de plăcută este stăpînit de o ambiţie, o insolenţă, un cinism şi un gust al intrigii, care izbucnesc încă de la instalarea lui. Foarte curînd, acaparează toate mijloacele de influenţă, îşi impune voinţa în problemele cele mai diverse şi cere fără jenă favoruri atît pentru el cît şi pentru ai săi. E înconjurat de o curte de linguşitoari. „În fiecare zi — scrie Langeron — de la ora opt dimineaţa, anticamera sa este plină de miniştri, de curteni, de generali, de străini, de petiţionari, pretendenţi la posturi sau favoruri. Cel mai adesea, se aştepta patru sau cinci ore, fără a putea fi admis... În sfîrşit, uşile se deschideau şi mulţimea năvălea înăuntru, unde îl găsea pe favorit în faţa oglinzii sale, în timp ce era coafat, ţinînd de obicei un picior pe un scaun sau pe un colţ al mesei de toaletă.

Curtenii se aşezau în faţa lui, în mijlocul unui nor de pudră, pe două sau trei rînduri, fără să vorbească, fără să se mişte." Iar Masson confirmă: „Bărînii generali, mai-marii imperiului rus nu se ruşinau să-i mîngîie pe cei mai neînsemnaţi dintre valeţii săi. Întins într-un fotoliu, în cel mai indecent neglijeu, cu degetul mic în nas, cu ochii aţintiţi în gol, spre tavan, acest tînăr, cu o expresie rece şi goală, abia binevoia să acorde atenţie celor care-l înconjurau." Platon Zubov are o maimuţă mică, care ba sare de pe o mobilă pe alta, ba se agaţă de o lustră, goleşte cutiile de pomadă sau, uneori, sare pe creştetul capului unui vizitator şi-l trage de păr. Este o mare onoare de a fi astfel tratat de către maimuţă. Nimeni nu protestează. În ceea ce o priveşte pe Ecaterina, extravaganţele favoritului ei i se par copilării nevinovate. O dată cu vîrsta, a pierdut orice luciditate în dragoste. Vede totul în trandafiriu. Orbită, ameţită, sporeşte aluziile la fericirea sa în scrisorile pe care i le adresează lui Potemkin. Îi scrie că „negrişorul", „copilul" are „cel mai nevinovat suflet" şi că este „lipsit de răutate şi de viclenie, modest, ataşat, deosebit de recunoscător", că doreşte să placă tuturor şi dovedeşte faţă de ea un zel şi pretenţii foarte măgulitoare pentru o femeie: „Plînge ca un copil dacă nu este lăsat să intre la mine." Nu împinge el delicateţea pînă acolo încît doreşte să fie iubit de bărbatul metresei sale? „Adio, prietene", îi mai spune ea Serenisimului. „Îmbrăţişează-ne, ca să fim perfect fericiţi." Şi, de asemenea: „Cînd are ocazia să-ţi scrie, o face cu o nerăbdare vizibilă şi bunătatea caracterului său mă face mai drăgăstoasă."

În realitate, dacă „negrişorul" îi scrie cu o pană mieroasă lui Potemkin, o face numai pentru a-l ruga să-i dea un brevet de cavaler de gardă şi a-l lua pe fratele său, Valerii Zubov, în statul său major. Bineînţeles, Ecaterina sprijină această dublă solicitare cu un val de elogii care au menirea de a-l incita pe prinţ să-l iubească mai mult pe copil, „copilul nostru". Potemkin nu poate refuza. Ecaterina îi mulţumeşte cu efuziune: „Copilul consideră că ai mai multă minte şi că eşti mai amuzant şi mai amabil decît toţi ce te înconjoară, dar despre aceasta păstrează secretul, căci el nu ştie că eu ştiu despre asta."

Valerii Zubiov obţine postul rîvnit în armată. De aici, el expediază fratelui său Platon rapoarte răuvoitoare privind neglijenţele şi erorile comandantului şef. Aceste note confidenţiale se încrucişează pe drum cu notele nu mai puţin confidenţiale pe care prietenii lui Potemkin i le trimit acestuia de la Sankt-Petersburg.

referitoare la favorit. Conform acestora, Ecaterina este atît de îmbrobodită de „micuţul negrişor", încît se gîndeşte să-l facă ministru. Potemkin se înăbuşă de mînie. Este pentru prima dată cînd ţarina se ataşează de un ibovnic care nu este protejatul lui. Şi iată că noul venit ameninţă să dobîndească la curte şi în guvern o importanţă nemaipomenită. Văzută de departe, această ascensiune pare să prevestească declinul prinţului de Taurida. Ceea ce Potemkin nu poate admite. După căderea Izmailului, armata a intrat în cazărmi, pe timpul iernii, dar el trebuie să rămînă pe loc pentru a conduce negocierile de pace, în care nu crede deloc. Aşteptînd să se poată elibera de obligaţiile sale plicticoase, îl trimite pe Valerii Zubov la Sankt-Petersburg, cu ordinul de a-i transmite textual împărătesei că totul merge bine pe front, dar comandantul şef suferă din pricina unui dinte stricat şi speră să vină curînd în capitală pentru a pune să-i fie scos. Or, „dinte", în rusă, se spune *zub*, şi prin acest uşor joc de cuvinte despre Zubov, Potemkin o avertizează pe ţarină că el contează pe ea pentru a elimina un rival incomod. Ecaterina se face că nu înţelege şi continuă să îi laude în scrisorile sale nemaipomenitele virtuţi ale lui Platon.

Atunci, Potemkin, la capătul nervilor, îi lasă baltă pe ofiţerii săi şi porneşte la drum. O suită enormă, printre care numeroase femei, îl însoţeşte. La vestea plecării lui, împărăteasa se bucură în public, dar, în intimitate, arată o oarecare nelinişte. Dă ordin să se aprindă de-a lungul drumului, pentru a-l lumina, focuri mari. Neştiindu-se data sosirii, aceste focuri sînt întreţinute timp de o săptămînă. Zilnic este expediat un mesager în întîmpinarea călătorilor şi acesta se întoarce în goana calului, aducînd împărătesei veşti despre Serenisim. În sfîrşit, apare el însuşi. Mare, greoi, ars de soare, chior, îmbătrînit, strălucitor. La prima impresie, pare într-o dispoziţie excelentă şi Ecaterina îi scrie lui Grimm: „De patru zile a sosit aici prinţul Potemkin, mai frumos, mai plăcut, mai spiritual, mai strălucitor ca niciodată şi într-o minunată stare de bunăvoie. Iată ce înseamnă o frumoasă şi glorioasă campanie. Te face fericit!" Iar prinţului de Ligne: „Văzîndu-l pe prinţul-mareşal Potemkin ai zice că victoriile, succesele îl înfrumuseţează. Ne-a sosit din armată frumos ca lumina, vesel ca un cintezoi, strălucitor ca un astru, mai spiritual ca niciodată, nemairozîndu-şi unghiile." Această „veselie de cintezoi" este de scurtă durată. De la primii paşi la curte, Potemkin îşi dă seama că a avut dreptate să se teamă de influenţa crescîndă a lui Platon Zubov. Superb înveşmîntat, acoperit de bijuterii, noul favorit impune, prin

aroganţa sa, celor mai înalţi demnitari. Ei tremură toţi, ca nu cumva, displăcîndu-i lui, să-şi atragă fulgerele de mînie ale împărătesei. Chiar şi marele-duce Pavel acceptă în tăcere vorbele sale cele mai obraznice. Într-o seară, la supeul Majestăţii Sale, moştenitorul tronului aprobă cu voce tare o remarcă politică a amantului mamei sale. Îndată, acesta exclamă: „Ei ce?! Am spus vreo prostie?" O tăcere stînjenitoare se aşterne în jurul mesei. Nimeni nu îndrăzneşte să-i taie creasta acestui cocoş tînăr. Ecaterina îl învăluie cu o privire de îndrăgostită. Potemkin nu poate suporta să vadă această pasiune senilă. Fireşte, şi el are ca metresă pe nepoata sa cea mai tînără şi mai drăguţă, Alexandra Engelhardt, contesa Branicka. Dar nu-şi pierde capul pentru atît. Cu o amicală fermitate, se străduieşte să o readucă pe Ecaterina la realitate: s-a îndrăgostit de un închipuit prost, pretenţios şi viclean; cu cît îi va da mai multă importanţă, cu atît îşi va compromite mai mult propriul prestigiu şi, în orice caz, nu trebuie să-l asocieze în conducerea afacerilor publice. Aceste sfaturi înţelepte se lovesc de senina naivitate a unei bătrîne femei îndrăgostite. Subjugată de Platon Zubov, Ecaterina refuză să vadă defectele favoritului său şi se amăgeşte cu vise. Totuşi, nu se supără pe Potemkin pentru mustrările sale. Le pune pe seama unei gelozii lesne de înţeles. Cum să nu sufere el de a nu mai fi primul în inima Majestăţii Sale? Ea îi arată multă consideraţie şi dragoste, pentru a-i potoli pizma. În ciuda tuturor atenţiilor cu care este înconjurat, el nu întîrzie să înţeleagă că este învins. Platon Zubov e mai tare decît el. Într-o tresărire de furie orgolioasă, Serenisimul hotărăşte atunci s-o impresioneze pe această suverană care se îndepărtează de el, printr-o serbare cum n-a mai văzut ea niciodată.

O risipă barbară, o nebunie disperată, o dorinţă tipic slavă de a se întrece pe sine, de a merge pînă la limita absurdului şi a inutilului îl inspiră pe Potemkin în pregătirea acestei mari zile. Timp de mai multe luni, sute de artişti — actori, dansatori, muzicieni — îşi repetă rolurile în noul palat al Tauridei, sub ochii neînduplecatului organizator. Ca şi pentru voiajul în Crimeea, el se ocupă de fiecare detaliu al decorului şi al figuraţiei. Pentru a încălzi sala principală, pune să se instaleze în coloanele ce susţin bolta ţevi cu apă fierbinte. Solul este acoperit cu gazon. Un belşug de plante tropicale înfloresc între pereţii de marmură. Pe lîngă împărătească şi marele-duce, întreaga curte, întregul corp diplomatic, toţi reprezentanţii nobilimii din provincie sînt invitaţi aici, la 28 aprilie 1791, sub pretextul celebrării victoriei asupra turcilor.

Sosind, seara la ora şapte, în trăsura sa, în faţa palatului Tauridei, Ecaterina nimereşte în mijlocul unei busculade populare, zgomotoase şi violente, care o face să se teamă de o răzmeriţă. Dar nu este decît forfota oamenilor de rînd, care iau cu asalt mesele ticsite de merinde şi butoaiele de vin aşezate, dintr-un act de binefacere, în preajma palatului princiar. După ce coboară, împărăteasa trece printre două lungi şiruri de lachei, cu livrele albe şi argintii, ţinînd în mîini candelabre. Mii de lumînări te orbesc. Ea ştie că Potemkin dispreţuieşte lumînările de seu şi că trebuie să fi luat cu japca toată ceara din provinciile vecine pentru a realiza o iluminaţie demnă de suverana sa. O melodie triumfală, executată de trei sute de muzicieni, izbucneşte la apariţia ei. Trei mii de invitaţi se pleacă într-o reverenţă la apropierea ei. Stăpînul casei îi iese în întîmpinare. Poartă un veşmînt roşu aprins, brodat cu aur, şi o mantie lungă de catifea neagră, prinsă pe umeri cu agrafe de diamant. Pălăria sa, încărcată de pietre preţioase, este atît de grea încît nu o poate ţine pe cap. Un paj o poartă în urma lui. Împărăteasa este costumată în veche boieroaică rusoaică. Diadema străluceşte deasupra feţei obosite. Îşi ţine capul drept. Potemkin îngenunchează în faţa ei, îi urează bun venit şi o conduce de mînă pînă în sala de dans. Aşezată pe un tron, ea asistă la reprezentaţie. Marii-duci Alexandru şi Constantin — de paisprezece şi de doisprezece ani — dansează graţios în faţa ei, printre alţi patruzeci şi opt de tineri şi tinere de la curte, toţi îmbrăcaţi în „roz şi bleu celest" şi plini de pietre preţioase. Celebrul Le Picq încheie baletul prin paşi de o mare măiestrie. După ce au aplaudat, se trece într-o altă sală: aici este amenajată o scenă în faţa unui elefant artificial, acoperit de smaralde şi rubine. Un nou balet urmat de o comedie scurtă şi de o defilare de un „fast asiatic", în care figurează, în costumele lor naţionale, reprezentanţii tuturor popoarelor supuse împărătesei Ecaterina cea Mare. În grădina de iarnă, unde mulţimea invitaţilor se împrăştie apoi, se înalţă, în centrul unui templu circular, o statuie a împărătesei, din marmură de Paros. O odă a poetului Derjavin, citită cu această ocazie, celebrează în versuri pompoase pe eroina serbării. În spatele ei, fîntînile susură, pietre preţioase scînteiază în desişul frunzelor exotice. Pereţii unui alt salon sînt acoperiţi cu tapiserii de Beauvais, reprezentînd povestea Esterei. Într-un loc, pe o parcelă de gazon, se înalţă un obelisc din agată, purtînd monograma ţarinei. Un supeu, în cinci serii de cîte şase sute de persoane, adună curtenii în jurul suveranei. În picioare, în spatele ei, Potem-

kin vrea s-o servească el însuşi. Ea nu-i permite şi îl obligă să se aşeze alături. Astfel, ei prezidează împreună masa, ca doi soţi imperiali. Nu departe de ei, Platon Zubov, superb în haina sa bleu azuriu, nu pierde nici un gest al cuplului. Nu este deloc neliniştit. Cunoaşte bine adevăratele sentimente ale Ecaterinei. Omagiul de afecţiune pe care ea îl aduce prinţului de Taurida nu are nici un viitor. Nu există nici cea mai mică promisiune în privirea pe care ea o întoarce uneori spre Serenisim, ci un fel de tristeţe plină de compasiune. Toasturile se succed. Se bea pentru gloria Majestăţii Sale, a gazdei, a marilor-duci şi a marilor-ducese, a armatei, a marinei. Vesela este din aur şi argint. Ospăţul pantagruelic se compune din mîncărurile cele mai rafinate din Europa şi Asia. Curînd, căldura devine sufocantă, din cauza luminii celor o sută patruzeci de mii de lampioane şi a celor douăzeci de mii de lumînări care asigură iluminarea sălilor. Fiecare mesean primeşte un cadou regal. Potemkin îşi savurează cu amărăciune triumful. Ambasadorii străini, asurziţi de muzică şi de discursuri, văd în acest uriaş îmbrăcat în roşu şi împodobit cu decoraţii un fel de geniu tipic rusesc, de o bogăţie inepuizabilă şi de o inconsecvenţă care atinge aberaţia.

La ora două dimineaţa, Ecaterina îşi ia rămas bun. Platon Zubov o urmează ca o umbră. Orchestra execută un imn compus în onoarea Majestăţii Sale. Ea rosteşte cîteva cuvinte amabile pentru a-i mulţumi lui Potemkin pentru minunata sa recepţie. Acesta pune un genunchi în pămînt, sărută mîna care se întinde spre el şi izbucneşte în hohote de plîns. Fără ca ea să-i fi dezvăluit gîndurile sale intime, el ştie că a trăit acum, lîngă ea, serbarea de adio.

După ce luminile s-au stins, invitaţii au plecat, Potemkin descoperă, deodată, inutilitatea existenţei sale. Totul îl dezgustă la Sankt-Petersburg şi totuşi nu se decide să plece spre sud. Acolo, prinţul Repnin a preluat comanda oparaţiunilor militare. Este un om curajos şi cu experienţă. El trece Dunărea şi, cu patruzeci de mii de soldaţi, încercuieşte şi zdobeşte, la Matşina, trupele marelui vizir de trei ori superioare numeric. Ecaterina radiază iar Potemkin, ros de gelozie, regretă de a fi lăsat altuia gloria acestor fapte de arme. Recentele victorii ruse îi determină pe turci să se arate mai puţin pretenţioşi. Momentul pare cel mai potrivit pentru a încheia o pace onorabilă. Platon Zubov şi partidul său sînt ferm hotărîţi să trateze. Asta e de-ajuns pentru ca Potemkin să se opună acestei idei. Tot ceea ce vine din partea acestui filfizon îl irită. Pentru prinţul Tauridei, războiul trebuie continuat pînă la zdrobirea totală a Turciei.

Degeaba invocă Ecaterina situaţia precară a finanţelor statului, oboseala armatei, dificultăţile interne, el se încăpăţînează. Ea ezită să-i dea ordin categoric de a se reîntoarce la Iaşi pentru a pune capăt ostilităţilor. În starea de revoltă în care se află el, ea se teme de un refuz de a i se supune. Cu mult tact, încearcă să-l facă să înţeleagă că semnînd această pace, după patru ani de lupte sîngeroase, el îi va face cel mai mare cadou din toată domnia sa.

Deodată, schimbare totală. A aflat, oare, de negocierile începute de Repnin cu plenipotenţiarii turci? Sau îşi închipuie că ar putea să-şi impună mai bine concepţiile războinice la Iaşi decît la Sankt-Petersburg? Iată-l că se declară gata să plece. Emoţionată de această bruscă docilitate, Ecaterina veghează personal la amenajarea trăsurii care îl va purta pe Serenisim în lunga sa călătorie. El o părăseşte cu tristeţe, pradă unor sumbre presentimente şi împovărat de datorii. Numai notele pentru flori se ridică la treizeci şi opt de mii de ruble.

La Harkov, o veste proastă îl aşteaptă pe călător. Prinţul Alexandru de Württemberg, care a servit sub ordinele sale, tocmai a murit. Potemkin asistă la funeraliile într-o stare vecină cu inconştienţa şi, în momentul în care trebuie să se urce în trăsura sa, îşi dă seama, cu oroare, că s-a îndreptat, din neatenţie, spre carul mortuar. Superstiţios la culme, vede în aceasta o funestă prevestire. Anturajul său este uimit de un fel de rătăcire care i se citeşte pe faţă. Va avea el forţă de a duce la bun sfîrşit negocierile?

Sosit la Iaşi în iulie 1791, află ca, în absenţa sa, Repnin a semnat preliminariile tratatului de pace. Într-o criză de furie, îl împroaşcă pe general cu cele mai grosolane reproşuri şi rupe documentul. Dar Repnin îi răspunde că a acţionat conform ordinelor secrete ale Majestăţii Sale. Îndurerat, Potemkin înţelege că împărăteasa a trecut peste capul său, într-o problemă în care opiniile lor diferă. El nu poate accepta această lipsă de încredere din partea suveranei sale. În timp ce tratativele se reiau de pe alte baze, el simte o creştere a stării sale de slăbiciune şi a îndoielii. O febră infecţioasă roade acest trup uriaş, şubrezit de excese de tot felul. După o ultimă tresărire de energie, nu mai participă la întîlnirile cu turcii. Interesul său pentru politică scade. Problemele lumii nu-l mai privesc. Bolnav, capricios, refuză să mai urmeze prescripţiile medicilor Linman şi Massot, care îl îngrijesc, şi nu vrea nici măcar să audă de regim. „Prinţul se distrugea el însuşi", notează Langeron. „L-am văzut, într-un acces de febră, devorînd

un jambon, o gîscă sărată, trei sau patru pui şi bînd cvas, *kliukva*, hidromel şi tot felul de vinuri." Între mese, ronţăie gulii crude, pentru care are o slăbiciune. Cînd simte că-i creşte febra, pune să i se toarne pe cap şiroaie de apă de colonie şi se stropeşte el însuşi cu apă îngheţată, cu ajutorul unui pămătuf. Nepoata sa, Alexandra Engelhardt, contesă Branicka, cea care este şi metresa lui, veghează asupra toanelor acestui colos gata să se prăbuşească. El nu înţelege ceea ce i se întîmplă. Scrisorile ţarinei sînt singura lui consolare. Le citeşte şi le reciteşte plîngînd. Într-un efort supraomenesc, el dictează răspunsul şi îşi mîzgăleşte semnătura, cu o mînă tremurîndă, în josul paginii. „Sînt foarte slăbit", îi spune el. „Vă rog alegeţi-mi şi trimiteţi-mi un chimonou chinezesc, am mare nevoie de el." Cînd un curier îi aduce chimonoul, el pretinde că s-ar simţi mai bine. Tot ceea ce vine de la Ecaterina este pentru el benefic.

La începutul lunii octombrie 1791, el părăseşte subit conferinţa de pace şi decide să plece la Nikolaiev, oraş pe care l-a înfiinţat la gura fluviului Bug. De ce această deplasare? Nici el nu ştie. O toană de om bolnav. Sănătatea, fericirea sînt acolo unde nu se află el. Şi atunci pleacă în căutarea lor. Înainte de a se urca în trăsură, îi scrie în grabă împărătesei un bilet disperat: „Măicuţă, graţioasă suverană, nu mai pot suporta chinurile. Singura şansă care-mi mai rămîne este de a părăsi acest oraş. Am dat ordin să fiu dus la Nikolaiev. Nu ştiu ce se va întîmpla cu mine. Al tău preacredincios şi preaîndatorat — Potemkin. Singurul mijloc de a mă salva este să plec."

Nepoata sa Alexandra se instalează cu el în trăsură. Un medic şi trei secretari îl însoţesc pe Serenisim. Drumul este groaznic, întrerupt de hîrtoape. Bolnavul geme la fiecare zdruncinătură. După cîteva verste, cere să se oprească şi să fie culcat pe iarbă. „Ajunge. Nu mergem mai departe. Mor. Vreau să mor pe pămînt." Îl întind la poalele unui pom, pe un covor. Medicul se agită, Alexandra plînge. Spre miezul zilei, Potemkin, stăpînul atîtor domenii, proprietarul atîtor palate, îşi dă suflarea pe marginea drumului, ca un vagabond fără acoperiş. Se caută o monedă de aur, pentru a-i închide, după obiceiul rusesc, unicul ochi. Un cazac din escortă scotoceşte prin buzunare şi oferă o monedă din aramă, de cinci copeici, pe care o pun delicat pe pleoapa defunctului.

La 12 octombrie 1791, cinci luni şi jumătate după sărbătoarea de la palatul Tauridei, un curier îmbrăcat în negru aduce la Sankt-Petersburg vestea acestui sfîrşit. Ecaterina leşină, i se ia

sînge, izbucneşte în hohote de plîns, se închide în cameră, nu vrea să vadă pe nimeni. Nici chiar nepoţii nu au acces la ea. Doliul cel mai sever este impus la curte. Închisă în tristeţea ei, împărăteasa înţelege, cu fiecare zi mai mult, pierderea imensă pe care a suferit-o prin dispariţia celui ce a fost, totodată, amantul, soţul, prietenul, sfetnicul, confidentul, ministrul şi comandantul ei militar. Chiar cînd erau departe unul de altul, nu încetau să se consulte. El a mărit cu o treime întinderea ţării sale, a făcut să rodească pămînturi sterpe, a întemeiat oraşe, a deschis porturi, a construit nave, a cîştigat bătălii, a iubit femei, i-a frecventat pe cei mai mari suverani ai timpului său, a delapidat averi, arătînd în toate un suflet viguros, totodată tandru şi sălbatic, nebun şi înţelept, şi, la cincizeci şi doi de ani, iată că această forţă a naturii, acest vulcan de pasiuni, nu mai este decît un trup fără viaţă, îngropat la capătul lumii, la Herson. „Cum să înlocuieşti un asemenea om?“ spune Ecaterina secretarului său Hrapoviţki. „El nu mă vindea şi nu putea fi cumpărat. Nimic nu va mai fi vreodată la fel. Cine ar fi crezut că el va dispărea înaintea lui Cernîşov şi a altor bătrîni? Acum, aceştia vor scoate capul ca melcii! Şi eu, de asemenea, sînt bătrînă!“ Zicînd acestea, apucă pana. În momentele de cea mai adîncă durere, ea trebuie să scrie. Ia repede o coală din acea frumoasă hîrtie cu margini aurite, de care se serveşte pentru corespondenţă. Ca de obicei, se adresează celui căruia îşi descarcă sufletul, dragului său Grimm, care înţelege tot:

„O cumplită lovitură de măciucă s-a abătut din nou asupra capului meu. Către orele şase după-amiază, un curier mi-a adus cea mai tristă veste, că elevul meu, prietenul meu şi aproape idolul meu, prinţul Potemkin Tauricul, a murit după aproape o lună de boală, în Moldova. Simt o tristeţe pe care nu v-o puteţi închipui. Unui suflet minunat, el îmbina o rară înţelegere şi o minte neobişnuită; vederile sale erau întotdeauna măreţe şi generoase; era foarte omenos, plin de cunoştinţe, de o amabilitate aparte şi mereu cu idei noi. Nimeni n-a avut vreodată darul vorbelor potrivite şi simţul aluziilor ca el. Calităţile sale militare, în timpul acestui război, au făcut o excelentă impresie, căci el n-a pierdut nici pe mare, nici pe uscat vreo bătălie. Nimeni pe lume n-a avut nevoie de mai puţin îndemn decît el... Într-un cuvînt, era un bărbat de stat, pentru sfat şi execuţie. Îmi era ataşat cu pasiune şi zel, bombănind şi supărîndu-se cînd credea că se poate face mai bine; o dată cu vîrsta şi cu experienţa îşi corecta greşelile... Calitatea sa cea mai

rară era un curaj al inimii, al minţii şi al sufletului care îl distingea cu desăvîrşire de restul semenilor, şi aceasta făcea ca noi să ne înţelegem perfect şi-i lăsam să trăncănească, pe ceilalţi, în voia lor. Eu îl consider pe prinţul Potemkin ca pe un om foarte mare, care n-a înfăptuit nici jumătate din ceea ce ar fi fost capabil."

Cînd Ecaterina reapare la curte, toată lumea afectează o adîncă durere. Dar, sub aceste aparenţe, Zubov şi prietenii săi jubilează. Cîţiva şuşotesc că Potemkin a fost otrăvit la ordinul lui Platon. În orice caz, acesta insistă pe lîngă împărăteasă pentru a nu da morţii prinţului o importanţă exagerată. Ea se resemnează, din dragoste pentru noul favorit, şi îşi înăbuşă tristeţea provocată de moartea fostului favorit. Pentru că Platon i-o cere, ea nu va da publicităţii nici o declaraţie asupra dispariţiei marelui om şi nu va ridica nici un monument pentru perpetuarea memoriei sale. Numeroşii duşmani ai lui Potemkin aşteaptă cu lăcomie împărţirea succesiunii politice. La 25 decembrie 1791, cîteva săptămîni după moartea Serenisimului, contele Rostopcin poate scrie:

„Împărţirea pămînturilor prinţului n-a fost încă făcută. El a lăsat, e adevărat, ceva datorii, dar şi şaptezeci de mii de suflete de ţărani în Polonia, şase mii în Rusia şi un milion şi jumătate de ruble în diamante. Cel mai extraordinar este însă faptul că el e uitat deja cu desăvîrşire. Generaţiile care vor veni nu-i vor preamări memoria. El poseda, în cel mai înalt grad, arta de a face rău cu binele şi de a inspira ură contra lui, risipind în acelaşi timp binefaceri cu o mînă neglijentă. Ai fi crezut că ţelul suprem al vieţii sale era de a-i umili pe alţii, pentru a se ridica deasupra tuturor. Cea mai mare slăbiciune a lui a fost aceea de a se îndrăgosti de toate femeile şi de a dori să treacă drept o puşlama. Această dorinţă, aşa ridicolă cum a fost, a avut un succes deplin. Femeile căutau favorurile sale cu aceeaşi perseverenţă cu care bărbaţii se străduiau pentru a căpăta o funcţie. A părăsit Sankt-Petersburgul, după ce a cheltuit opt sute cincizeci de mii de ruble, care au fost plătite de către împărăteasă, fără să mai luăm în seamă alte datorii."

La Herson, unde Serenisimul a fost înmormîntat în biserica Sfînta Ecaterina, nepoata sa prea iubită, Alexandra, îi ridică un mausoleu. Dar nimeni dintre toţi cei care s-au închinat în faţa lui Potemkin viu nu se gîndeşte să se încline în faţa lui Potemkin mort.

CAPITOLUL XXV

POLONIA ŞI FRANŢA

Dispariţia lui Potemkin declanşează o redistribuire a rolurilor în jurul împărătesei. Pentru a-l înlocui pe Serenisim la conferinţa de la Iaşi, ea îl desemnează pe Bezborodko. Acesta pleacă de îndată spre Moldova, învestit cu recomandări împăciuitoare. Să se termine totul cît mai repede! Între 29 decembrie 1791–9 ianuarie 1792, pacea este semnată. Tratatul lasă Rusiei întregul teritoriu situat între Bug şi Nistru, recunoaşte în mod oficial că Crimeea şi Otşakov sînt ruseşti şi, în rest, confirmă acordurile de la Kuciuk-Kainargi. Deşi întreaga coastă septentrională a Mării Negre aparţine de acum înainte Rusiei, această mare îi rămîne închisă prin zăvorul turcesc de la Strîmtori*. Patru ani de lupte sîngeroase, de sacrificii extraordinare se soldează prin cîştiguri teritoriale destul de neînsemnate. Ecaterina nu a cucerit Constantinopolul. Nepotul său Constantin nu va fi încoronat în acest oraş. Dar prestigiul Rusiei rămîne nevătămat. Platon Zubov, care a preconizat această pace grăbită şi de slab profit, triumfă. Ecaterina îl numeşte, în locul lui Bezborodko, reţinut în sud pentru tratative, preşedinte al Colegiului Afacerilor Externe. Are în el o încredere totală. Prin frumuseţea şi strădania lui îi satisface, totodată, vocaţia pedagogică, instinctul matern şi o senzualitate de femeie ce se apropie de bătrîneţe. Este „un elev bun", şi ea, exaltată, îl laudă în faţa secretarului particular Hrapoviţki: „Tot ceea ce face el, face bine şi ştiţi de ce? Pentru că este imparţial şi nu are păreri personale." El o satisface, de asemenea, şi altfel. Dacă ar fi să-l credem pe Masson, „poftele desfrînate (ale Ecaterinei) nu erau încă stinse şi o vedem,

* Ansamblu format din Bosfor şi Dardanele. *(N. t.)*

dintr-o dată, reînnoind orgiile şi lupercaliile pe care le celebrase odinioară". Fără a ajunge să pretindem, cum face acest memorialist, că cei doi fraţi Zubov şi prietenul lor Saltîkov „fac cu rîndul" pe lîngă ţarină „într-o funcţie atît de vastă şi de dificil de îndeplinit", putem însă presupune că ea are poftă încă de amor fizic. Chiar dacă, acum, înflăcărarea simţurilor nu mai este aceea de altădată, ea nu se poate dispensa de prezenţa unui corp tînăr, cald, în patul său. Toate subterfugiile sînt bune pentru a trezi scînteia sub cenuşă. Obeză, gîfîind, fără dinţi, ea caută încă iluzia îmbrăţişării cu un partener bine dispus. Apoi discută politică. Întocmai ca şi cu Lanskoi. Dar Platon Zubov este mai tenace, mai rapace decît încîntătorul său predecesor. Nemulţumindu-se cu a fi în fruntea Colegiului Afacerilor Externe, el obţine de la ţarină preşedinţia Colegiului de Război. Întreaga politică externă este concentrată, astfel, în mîinile sale. Recunoscătoare pînă peste poate, Ecaterina îi pune la dispoziţie vechile apartamente ale lui Potemkin dintr-o aripă a Ermitajului, îl copleşeşte cu daruri, îi acordă Marele Cordon Aleksandr Nevski, Ordinul Sfîntul Andrei, îi dă în mod oficial portretul ei în medalion, ca odinioară prinţului de Taurida. Platon Zubov are atît de multe decoraţii încît seamănă, spune Masson, „cu un negustor de panglici şi de articole de fierărie". Mediocritatea sa intelectuală şi morală îi consternează şi pe cei mai apropiaţi colaboratori ai săi, dar împărăteasa se extaziază ca în faţa unei minuni. „Potemkin îşi datora aproape întreaga măreţie lui însuşi", scrie acelaşi Masson, martor al acestei avansări neobişnuite, „Zubov nu o datorează însă decît decrepitudinii Ecaterinei. Putea fi văzut cîştigînd în putere, în bogăţie şi în credit, pe măsură ce Ecaterina scădea în activitate, în vigoare şi în geniu... El avea mania de a voi sau de a părea că face totul... Nimic nu egala trufia sa, decît micimea celor care se îmbulzeau să se prosterneze în faţa lui... Toţi se tîrau la picioarele lui Zubov; doar el rămînea în picioare şi se credea mare."

Pentru a-l sprijini pe ciudatul său ministru, Ecaterina apelează la Bezborodko, la înapoierea acestuia de la Iaşi. Oare nu ar putea să-l îndrume cu sfaturile sale înţelepte pe acest tînăr plin de idei, dar lipsit de experienţă? Bezborodko repară la timp cîteva gafe, apoi părăseşte locul său de mentor, cedîndu-l unui oarecare Markov. Acesta nu se ocupă decît de afacerile curente. Planurile vaste aparţin lui Platon Zubov şi Ecaterinei. Ei sînt în totul de acord. În primul rînd, asupra necesităţii de a extinde graniţele Rusiei. Măreţia unei ţări nu constă în fericirea locuitorilor ei, ci în întinderea terito-

riului. Acum, cînd războiul împotriva Turciei este încheiat, a devenit actuală problema Poloniei. Ecaterina judecă la rece situaţia acestei ţări nefericite, cîrmuită de delicatul şi credinciosul ei amant de odinioară, Stanislaw Poniatowski. „În afacerile politice — spune ea — trebuie să te laşi condus sau de principii de umanitate sau de interes... Fiecare suveran trebuie să ia o hotărîre clară, într-un sens sau altul; o oscilare între cele două nu poate duce decît la o guvernare slabă şi sterilă." În cazul de faţă, ea alege interesul. Nici un fel de scrupule nu au reţinut-o vreodată în relaţiile sale cu puterile străine. Şi Platon Zubov o împinge să prefere succesul imoral, unei conştiinţe curate dar ineficace. El este cel care organizează noua lovitură împotriva Poloniei. După încheierea, în martie 1790, a pactului de alianţă defensivă între Polonia şi Prusia, care a enervat-o atît de mult pe Ecaterina, patrioţii polonezi şi regele hotărăsc o răsturnare politică. La 3 mai 1791, Dieta, din care un mare număr de deputaţi aparţinînd micii nobilimi sînt în vacanţă, aprobă o nouă Constituţie, după care, la moartea lui Stanislaw Poniatowski, tronul Poloniei va deveni ereditar în familia prinţului elector de Saxa, *liberum veto* şi Confederaţiile dizidente fiind suprimate. Aceasta echivalează cu stabilirea unei monarhii constituţionale de tip democratic şi ar înlătura riscurile de tulburări într-un stat a cărui anarhie este foarte apreciată de Ecaterina. Fără nici o jenă, ea declară Constituţia de la 3 mai drept o emanaţie a „spiritului revoluţionar", iar proiectele de reforme ale regelui ca fiind „inspirate de cluburile iacobine din Paris", apreciind că Franţa exportă putregaiul său în Polonia şi că toate acestea sînt contrare clauzelor primului tratat de împărţire a ţării. Astfel, refuzînd să ia parte la coaliţia austro-prusacă împotriva naţiunii franceze, ea pretinde că respinge „hidra revoluţionară" pe un teren mai apropiat de interesele sale. În timp ce Austria şi Prusia vor restabili vechiul regim în Franţa, ea îl va restabili, cum spune ea, în Polonia. Or, este vorba de o falsă scuză, căci, dacă Revoluţia franceză e destinată să micşoreze şi chiar să lichideze puterea regală, Constituţia poloneză din 3 mai tinde, dimpotrivă, să întărească regalitatea şi să elimine cauzele de discordie. Rezonabilă prin educaţie şi temperament, Ecaterina refuză totuşi să cedeze chiar şi în faţa evidenţei, atunci cînd încăpăţînarea îi oferă un avantaj practic. Împărţirea Poloniei merită desigur cîteva abateri de la adevăr şi dreptate.

În timp ce austriecii invadează Belgia şi se lovesc de trupele franceze, şaizeci şi patru de mii de soldaţi ruşi pătrund în Polonia

şi treizeci şi două de mii în Lituania. Cîţiva polonezi ostili Constituţiei formează o nouă Confederaţie, la Targovicie, cu scopul de a colabora cu ruşii. Ceilalţi, „rezistenţii", imploră Prusia să le vină în ajutor, în conformitate cu tratatul de alianţă din 1790. Dar Frederic-Wilhelm, înfrînt în Belgia şi în bătălia de la Valmy, se consideră în drept de a pretinde o „reparaţie" din partea poloneză. Lepădîndu-se de angajamentele sale, el declară că „nu este obligat să apere o Constituţie făcută de polonezi fără ştirea sa". În loc să-şi ajute prietenii, el este gata să-şi scoată pîrleala pe seama lor. Pe de altă parte, Austria, confruntată cu cucerirea Belgiei de către Dumouriez*, trebuie să renunţe la proiectul său iniţial, acela de a schimba Belgia pentru Bavaria, şi caută o compensaţie pe spinarea Poloniei. În ianuarie 1793, Rusia şi Prusia semnează o convenţie în vederea unei a doua împărţiri. Stanislaw Poniatowski imploră să nu i se amputeze pentru a doua oară teritoriul. Ecaterina refuză categoric să-l asculte. Dieta este convocată la Grodno. Sub ameninţarea armelor, ea ratifică un nou tratat. Rusia ia regiunile Vilnei, Minskului, Kievului, Volhinia şi Podolia, în total patru mii cinci sute cinzeci de kilometri pătraţi şi trei milioane de noi supuşi. Prusia primeşte Posen şi provincia sa, Thorn, Danţigul şi o fîşie de teritoriu de-a lungul frontierei sileziene, adică o mie de kilometri pătraţi şi un milion şi jumătate de locuitori. Austria, deşi mai puţin favorizată, înghite şi ea cîteva petice de pămînt. Cea de a doua împărţire fiind astfel consumată, Rusia încheie cu Polonia dezmembrată şi jecmănită un tratat care îi anulează orice independenţă politică: conducerea afacerilor interne şi externe ale ţării ţine, de acum înainte, exclusiv de Sankt-Petersburg. Ecaterina, îmbogăţită cu noile sale cuceriri, se împăunează şi afirmă că ea a „înăbuşit revoluţia în estul Europei".

Dar chestiunea poloneză este departe de a fi încheiată. Organizaţiile patriotice clandestine se înmulţesc sub conducerea lui Thadeus Kosciuszko, cel care a comandat odinioară trupele rebele împotriva ruşilor. El are sprijinul moral al lui Robespierre şi a tot ce poartă bonetă roşie. E îndeajuns pentru ca Ecaterina să considere necesară distrugerea definitivă a acestei sucursale revoluţionare a Parisului. Franctirorii se grupează în număr mare în jurul lui Kosciuszko, devenit erou popular. Împins de entuziasmul partiza-

* Charles François du Périer, zis Dumouriez (1739-1823), general francez, i-a învins pe austrieci la Jemappes (6 noiembrie 1792), cucerind Belgia. (*N. t.*)

nilor săi, acesta se vede obligat să conducă o revoltă pe care el însuşi o consideră prematură. Izbucnesc răzmeriţe. Luată prin surprindere, garnizoana rusă părăseşte Varşovia. În rîndurile insurgenţilor e un adevărat delir. Reacţia este însă imediată. Prusia trimite trupe, Austria promite să facă la fel, dar cere în schimb ca Cracovia şi Sandomir să-i revină ei. Ecaterina îl însărcinează pe Suvorov să supunăVarşovia. Kosciuszko este înfrînt la Maciejovice, rănit şi apoi capturat. La 22 octombrie-2noiembrie, Suvorov ia cu asalt Praga, o mahala aVarşoviei, oraşul capitulează şi soldaţii ruşi ca turbaţi se dedau la un adevărat masacru. Stanislaw Poniatowski abdică plîngînd, după treizeci şi unu de ani de domnie jalnică. Din ordinul împărătesei, este dus la Grodno. Nu încearcă, oare, o uşurare atunci cînd depune această coroană pe care nu şi-a dorit-o niciodată, pentru a nu fi, în sfîrşit, decît un prizonier al guvernului rus?

Cei trei învingători ai acestei manevre lipsite de glorie se ocupă acum cu împărţirea prăzii. Hotărîtă să încurajeze Austria şi Prusia să continue în mod energic războiul împotriva Franţei, fără a se asocia ea însăşi la operaţiuni, Ecaterina se declară gata să acorde despăgubiri aliaţilor săi pentru efortul lor antirevoluţionar, lăsîndu-le frumoase părţi din această recoltă. Dar aceste părţi urmează să fie egale. Tocmelile, ciorovăielile între suverani durează cu lunile. Ecaterina manevrează subtil între Frederic-Wilhelm şi Leopold, a căror aviditate o face să surîdă. În realitate, din cei trei, ea este cea mai rapace. Aplecată asupra hărţii Poloniei, ea taie şi iar taie în carne vie. Nici o clipă nu se consideră responsabilă de o crimă. Îşi face doar socotelile „micului ei menaj", după propria sa expresie: douăzeci de milioane de supuşi la urcarea sa pe tron, treizeci şi şase de milioane astăzi. Cine se poate lăuda cu mai mult dintre monarhii Europei? Ea a ştiut să întărească puterea ţării sale, deci poate să apară cu fruntea sus în faţa tribunalului Istoriei. Cît despre protestele ce se fac auzite, ici şi colo, în străinătate, în privinţa împărţirii Poloniei, acestea nu sînt decît rezultatul geloziei sau a lipsei de înţelegere. Neavînd nimic să-şi reproşeze, ea dispreţuieşte această gălăgie inutilă. De altfel, dezmembrarea Poloniei este rezultatul unei lupte seculare, datînd din perioada cînd imperiul slav din Apus se lupta cu Moscova asiatică, iar Biserica romano-catolică asmuţea pe credincioşii săi împotriva Bisericii greco-ortodoxe. Ecaterina n-a făcut, gîndeşte ea, decît să pună punct unei evoluţii începute cu mult înainte de venirea ei. Al trei-

lea tratat de împărţire este semnat la 13–24 octombrie 1795. Rusia şi-a însuşit Kurlanda şi restul Lituaniei pînă la Niemen, Austria obţine, aşa cum dorea, Cracovia, Sandomir şi Lublin, Prusiei i-a revenit nord-vestul ţării, cu Varşovia. Totul s-a încheiat. Polonia nu mai există. Învinşii pleacă capul. Nu le mai rămîn decît „regrete inutile, amintiri sfîşietoare şi disperarea"[1].

În tot răstimpul acestei chestiuni poloneze, Ecaterina a lucrat zi şi noapte. Ea îi mărturiseşte lui Grimm: „Se întîmplă să apară patru olăcari deodată, pe care îi reţinuseră vînturi potrivnice, trei sau patru curieri din toate cotloanele lumii, încît nouă mese destul de mari abia ajung pentru a înşira toată această hîrţogărie, şi patru persoane, rînd pe rînd, îmi citesc, de la şase dimineaţa pînă la şase seara, timp de trei zile."

Vrea să examineze ea însăşi cele mai mici amănunte ale operaţiei. Totuşi, cînd Kosciuszko este adus, captiv, la Sankt-Petersburg, refuză să-l vadă pe acest nefericit campion al cauzei poloneze şi declară cu o aroganţă plină de cruzime: „El a fost recunoscut drept un prost în deplinătatea cuvîntului, incapabil de treaba de care s-a apucat." Pocindu-i numele, ea îl numeşte în batjocură: „Sărmanul meu dobitoc Kostiuşka." Stanislaw Poniatowski nu este nici el tratat mai bine. Ea, care a făcut odinioară din el un rege, fără vrerea lui, face acum din el un prizonier, cu aceeaşi calmă siguranţă de sine. Încă pe vas, în timpul călătoriei în Crimeea, nu vedea în el decît un învins. Nu înţelege cum ea, care aprecia atît de mult forţa caracterului la un bărbat, a putut să iubească cu patimă un asemenea om moale. Acum nici măcar nu-l deplînge. Îl dispreţuieşte. Să-şi încheie deci zilele într-o captivitate blîndă. Retras la Grodno, în mijlocul unei curţi restrînse, nu poate face un pas fără să se lovească de o santinelă rusească. A trecut de cincizeci de ani, este dărîmat, amărît, nu mai speră nimic de la viitor, iar pentru a se consola, revine neobosit la amintirea momentelor fericite pe care le-a trăit lîngă Ecaterina. *Memoriile* pe care le scrie pentru a-şi ocupa timpul liber nu sînt decît un nostalgic omagiu adresat suveranei care i-a dat totul altădată şi care astăzi îl dispreţuieşte. Adevărata perioadă a regalităţii sale nu a fost aceea cînd ocupa tronul Poloniei, ci cînd Ecaterina îl primea în camera ei.

Extinzînd mereu, prin anexiuni, marea familie rusă, Ecaterina se preocupă, în acelaşi timp, şi de mica sa familie personală. Doreşte

[1] Scrisoarea prinţesei Lubomirska către Maurice Glayre, consilier particular al lui Poniatowski. Cf. Daria Olivier, *Catherine la Grande*.

să fie sigură că succesorul ei nu va distruge ceea ce construieşte ea. Este tot mai hotărîtă de a-l îndepărta de la tron pe fiul ei Pavel, în favoarea nepotului ei Alexandru. Izolat la Gatşina, Pavel se dedică „soldatomaniei" cu furie crescîndă. În jurul lui domneşte muţenia, teama şi încordarea. Sufletul lui nu-şi află odihna decît la vederea regimentelor sale, îmbrăcate după moda prusacă, pe care le pune să execute manevre pe orice vreme, pînă la limita puterilor. „Lucrul cel mai rău — scrie prinţesa Augusta de Saxa-Cobourg — sînt aceşti frumoşi soldaţi ruşi, desfiguraţi de uniformele prusace cu o croială antediluviană, datînd din epoca lui Frederic-Wilhelm I. Rusul trebuie să fie rus, el simte aceasta; fiecare dintre ei consideră că în tunică scurtă şi cu părul tăiat tip castron este infinit mai frumos decît cu părul împletit în codiţă şi în această uniformă strîmbă care-l face nefericit. La Gatşina... eram mîhnită să văd această schimbare, pentru că iubesc din inimă acest popor."[1]

Extravaganţele lui Pavel îi îndepărtează chiar pe cei pe care îi alege să-i fie consilieri, cum este contele Rostopcin[2]. Acesta îi scrie contelui Voronţov, ambasador la Londra: „După dezonoare, nimic nu poate fi mai odios decît bunăvoinţa lui Pavel. Marele-duce are capul plin de fantome şi este înconjurat de oameni dintre care cel mai cinstit ar merita, fără nici o judecată, spînzurătoarea." Îl prezintă ca admonestînd pe toată lumea, provocînd peste tot inamiciţie şi frică, dîndu-şi silinţa să-l imite pe Petru al III-lea în nebunia sa. „Nu poţi privi fără milă şi fără oroare la tot ceea ce face marele-duce tatăl", continuă Rostopcin. „S-ar spune că inventează totul pentru a se face urît şi detestat. Şi-a pus în cap că este dispreţuit şi nu i se dă ascultarea cuvenită; pornind de aici, se agaţă de orice şi pedepseşte fără alegere... Cea mai mică întîrziere, cea mai mică contrazicere îl scoate din ţîţîni şi se înfurie..." Contele Adam Czartoryski completează acest portret: „Toată lumea se teme de Pavel. Sînt admirate, cu atît mai mult, puterea şi înaltele însuşiri ale mamei sale care îl ţine dependent de ea, departe de tronul care îi aparţine de drept." Şi ambasadorul Suediei, contele Stedingk, comunică la Stockholm, într-o depeşă cifrată: „Marele-duce Pavel continuă să se comporte foarte prost şi pierde nu numai în inima celor sus-puşi dar şi în cea a poporului."

---

[1] Constantin de Grunwald, *L'Assassinat de Paul Ier tsar de Russie.*

[2] Contele Fiodor Rostopcin este cel care, ca guvernator al Moscovei în 1812, ar fi incitat, se spune, populaţia să dea foc oraşului la intrarea trupelor franceze. El a avut ca fiică pe contesa de Ségur.

Mai mult ca oricînd, Pavel se simte izolat, îndepărtat, blestemat. Nu le poate ierta fiilor săi Alexandru şi Constantin adoraţia pe care o arată faţă de bunica lor şi îi urăşte pe toţi trei, deopotrivă. În acest climat de discordie familială, sarcina preceptorului Laharpe este dificilă. Credincios idealului său republican, el continuă să elogieze, în faţa elevilor săi, binefacerile libertăţii şi datoriile suveranului faţă de popor. Prietenosul Alexandru este încîntat de această învăţătură. Constantin, în schimb, se împotriveşte. Coleric, violent, după exemplul tatălui său, într-una din zile ajunge să muşte cu cruzime mîna profesorului său. Altă dată, el îi strigă că, atunci cînd va fi la putere, va pătrunde cu toată armata în Elveţia şi va distruge această ţară. Imperturbabil, Laharpe îi răspunde: „Există în ţara mea, aproape de micul oraş Murten, o clădire unde se depun osemintele tuturor celor care ne fac asemenea vizite."

Cu toată indignarea provocată de veştile privitoare la Revoluţia franceză, Ecaterina păstrează intactă stima sa pentru acest educator cu un caracter ferm şi vederi generoase. Ea face o distincţie netă între principiile de justiţie socială care i-au înflăcărat tinereţea — şi de care ea doreşte ca şi Alexandru să fie, la rîndul lui, pătruns — şi dezordinile care cuprind o ţară atunci cînd plebea imbecilă ajunge la putere. Marea-ducesă din ea este adepta libertăţii, iar ţarina, a autocraţiei. Condamnă convulsiile brutale ale plebei pariziene, dar acceptă să audă vorbindu-se despre reforme înţelepte. Unul ca Pugaciov merită decapitat, unul ca Laharpe, este ascultat. Este un fel de plăcere intelectuală şi, s-ar putea spune, muzicală. Ea nu se îndoieşte că, datorită tuturor acestor cuvinte înţelepte pe care le-a auzit, Alexandru este pregătit să fie un mare suveran liberal. Pentru a asigura mai bine viitorul acestui nepot excepţional, ea hotărăşte să-l căsătorească şi invită la curtea sa două tinere şi drăguţe prinţese de Baden. Cea mare, Luise, are cincisprezece ani. Alexandru are şaisprezece. Viitoarea sa soţie nu poate fi decît o prinţesă germană. Ce altă naţiune ar oferi aceleaşi garanţii matrimoniale? Dinastia rusă are nevoie de sînge germanic pentru a se întări. Bineînţeles, Ecaterina nu-i va spune lui Alexandru adevăratele motive ale venirii celor două surori. Ea îi va întinde o cursă sentimentală. „Este un joc diabolic pe care i-l propun — mărturiseşte ea lui Grimm — căci îl duc în ispită."

Prinţesele sosesc noaptea, pe o furtună care le sperie. Primite de împărăteasă, ele cad la picioarele ei, îi sărută rochia şi mîinile, pînă cînd ea le spune să se ridice. A doua zi, după obiceiul bine

stabilit, ea le aduce cordonul ordinului Sfintei Ecaterina, bijuterii, stofe şi pune să le fie arătată garderoba lor. „Prietenele mele, — spune ea — eu nu am fost atît de bogată ca voi atunci cînd am ajuns în Rusia!" După părerea ei, tinerele fete sînt întru totul demne de portretele lor. Cea mai mare, mai ales, este seducătoare. „Are o talie încîntătoare, — notează contesa Golovina — părul blond cenuşiu rostogolindu-se în bucle pe ceafă, tenul alb ca laptele, petale de trandafir în obraji, gura foarte plăcută." Va face un frumos cuplu cu Alexandru. Cînd el apare, însoţit de fratele său Constantin, Luise înmărmureşte. Acest adolescent de prestigiu este „înzestrat cu toate darurile firii". Înalt, zvelt, are umeri atletici, un mers de înger, un obraz nobil, blînd, cu trăsături regulate, părul mătăsos, şaten deschis, ochi albaştri profunzi şi un zîmbet ademenitor. Fizionomia sa respiră în acelaşi timp forţă şi graţie, cordialitate şi mister. Părăsind tinerele fete după această primă întrevedere, Alexandru recunoaşte că Luise este încîntătoare. „Ah! Ba deloc!" exclamă Constantin. „Nu sînt (încîntătoare) nici una, nici cealaltă: trebuie trimise la Riga, pentru prinţii de Kurlanda; vor fi tocmai bune pentru ei!"[1] Vorbele elogioasc ale lui Alexandru sînt aduse la cunoştinţă bunicii sale, şi ea se bucură. A avut dreptate. El muşcă din momeală. Atunci cînd are loc prezentarea tinerelor străine la curte, Luise face o mişcare greşită, se loveşte de colţul treptelor tronului şi cade cît e de lungă. E ridicată şi consolată. Alexandru îi surîde, incidentul este uitat. Sora mai mică[2], pe care Constantin nu o vrea, este trimisă înapoi pe malurile Rinului, cu o mulţime de cadouri. Sora mai mare învaţă limba rusă, renunţă la religia sa, este botezată ortodoxă, se vede proclamată mare-ducesă şi îşi schimbă numele din Luise în cel de Elisabeta Alekseievna. „Marele-duce este foarte îndrăgostit de viitoarea sa soţie — notează Stedingk — şi nici că se poate vedea o pereche mai frumoasă şi mai interesantă." Cît despre noua Elisabeta, uimită şi speriată de primele îndrăzneli ale lui Alexandru, îi scrie mamei sale: „Cînd am fost singuri în camera mea, el m-a îmbrăţişat, şi acum cred că o va face mereu. Nu vă puteţi închipui cît mi s-a părut de caraghios."

Cum Rusia tocmai terminase în mod fericit trei războaie, o mulţime de generali împodobiţi cu fireturi şi decoraţii asistă la logodnă. Sînt prezenţi, de asemenea, un număr de suedezi, admira-

[1] Masson, *Mémoires secrets sur la Russie.*

[2] Ea se va căsători, mai tîrziu, cu regele Suediei.

tori ai Ecaterinei, magnaţi polonezi „devotaţi şi supuşi", hani tătari, paşale turceşti şi deputaţi moldoveni. Ecaterina cinează pe un tron, înălţat în mijlocul celorlalte mese. „Acoperită şi încoronată cu aur şi diamante, — scrie Masson — ea plimbă un ochi senin peste această adunare imensă, alcătuită din toate naţiile şi îi părea că le vede pe toate la picioarele sale... Un poet ar fi luat-o drept Junona aşezată printre zei."

Totuşi, Junona nu este scutită de griji. Strălucirea logodnei nepotului ei este întunecată de evenimentele din Franţa. De multă vreme, ea consideră că această ţară traversează o criză de nebunie. Şi se teme de o posibilă molipsire. Atunci cînd aude despre fuga lui Ludovic al XVI-lea şi arestarea sa la Varennes, este disperată. Se şopteşte că ambasadorul Rusiei la Paris, Simolin, a participat în secret la pregătirea acestei nefericite plecări. Doar printr-un miracol a scăpat diplomatul de urmărirea mulţimii revoluţionare adunată la Palatul Regal, apoi pe Champs-Élysées. „Voiau să mă înşface şi să mă extermine, considerîndu-mă complice la organizarea fugii regelui", scrie el Ecaterinei.

Primii refugiaţi francezi care ajung la Sankt-Petersburg sînt primiţi cu multă bunăvoinţă. Prin faţa republicanului Laharpe defilează cei din familiile Sénac de Meilhan, Saint-Priest, Bombelles, Esterhazy, Choiseul-Gouffier. Toţi aceşti dezrădăcinaţi trăncănesc, se indignează, conspiră, se instalează. „Doamna Vigée-Lebrun se va simţi curînd ca şi cînd ar fi la Paris, atît de multă lume apare la aceste reuniuni", scrie prinţul de Ligne. Iar contele Rostopcin constată cu amărăciune: „Cînd îi studiezi pe francezi, găseşti ceva atît de facil în toată fiinţa lor încît nu poţi înţelege în ce fel aceşti oameni rezistă pe pămînt. Scelerаţii şi imbecilii au rămas în patria lor, iar nebunii au părăsit-o pentru a îngroşa numărul şarlatanilor din această lume." În faţa acestor afluxuri de emigranţi, însărcinatul cu afaceri francez Genet, adept al unei revoluţii cumpătate, este la strîmtoare. Zadarnic încearcă să susţină, împotriva oricărei evidenţe, că Ludovic al XVI-lea se bucură de o oarecare libertate. Ecaterina îl consideră „un demagog turbat" şi refuză să-l mai primească la curte. E furioasă că Ludovic al XVI-lea a acceptat Constituţia. „Ei bine! Uită-te cum majestatea sa Ludovic al XVI-lea şi-a trîntit semnătura pe această extravagantă Constituţie şi acum se găseşte să facă jurăminte pe care nu are nici o poftă să le respecte şi pe care, pe deasupra, nici nu i le cere nimeni!", îi scrie ea lui Grimm. „Cine sînt aceşti oameni fără judecată care-l împing să facă toate aceste

tîmpenii?... Cînd veţi reveni la Paris, dacă ei nu vor fi toţi spînzuraţi pînă atunci, luaţi o vergea şi daţi-le, pur şi simplu, o bătaie acestor sfetnici ageamii ai regelui Franţei!" Ruşii rezidenţi în Franţa primesc ordin să se înapoieze de îndată în patria lor. Simolin, ambasadorul Rusiei la Paris, îşi face bagajele. *Le Moniteur* o numeşte pe împărăteasă „Mesalina Nordului". Ea replică interzicînd ruşilor să poarte cravate pariziene şi punînd să fie dus în pod bustul lui Voltaire. El este vinovat. Acum, ea o ştie cu certitudine. Dovada? La 11 iulie 1791, revoluţionarii francezi au transferat în mod solemn cenuşa filozofului la Panteon. Plebea înarmată escorta, se spune, carul funebru. O delegaţie de oameni de litere, în frunte cu Beaumarchais, reprezenta „familia lui Voltaire". Ei bine, dacă el se odihneşte la Panteon la Paris, la Sankt-Petersburg va zăcea în pod! Da, de această dată, dragii ei enciclopedişti au pierdut orice credit în ochii Ecaterinei. După ce i-a admirat atît de mult, nu mai vede în ei decît nişte monştri de duplicitate intelectuală. Predicînd libertatea, egalitatea, fraternitatea, ei s-au făcut promotorii intoleranţei, urii, masacrului. Utopişti cu mîinile înroşite de sînge. Operele lor complete servesc de soclu ghilotinei. „Propun tuturor puterilor protestante să îmbrăţişeze religia greacă pentru a se apăra de ciuma antireligioasă, imorală, anarhică, scelerată şi diabolică, duşmancă a lui Dumnezeu şi a tronurilor", scrie ea. Şi îi spune lui Grimm:„ Cred că e destul să pui stăpînire pe două sau trei cocioabe din Franţa şi tot restul va cădea de la sine... Douăzeci de mii de cazaci ar fi mult prea mulţi pentru a face un covor verde de la Strasbourg pînă la Paris..." Însă nici nu se gîndeşte să le ordone acestor douăzeci de mii de cazaci să pornească în campanie. Aflînd, la începutul anului 1793, despre moartea lui Ludovic al XVI-lea, suferă un şoc atît de violent încît medicii se tem pentru sănătatea ei. Are o idee prea înaltă despre instituţia monarhică, pentru a suporta, fără să se indigneze, acest mîrşav sfîrşit al unui monarh, pe ghilotină. Ea este cea insultată de mulţime, pe gîtul ei cade cuţitul ghilotinei. „La vestea execuţiei criminale a regelui Franţei, — scrie Hrapoviţki, — Majestatea Sa s-a întins în pat, bolnavă de supărare. Slavă Domnului, astăzi se simte mai bine. Mi-a vorbit despre barbaria francezilor, de ilegalitatea evidentă a numărătorii voturilor (care s-au pronunţat pentru condamnarea regelui): «Este o nedreptate revoltătoare, chiar faţă de un om obişnuit... Egalité* este un monstru, el vrea să fie rege.»"

---

* Ducele d'Orléans, zis Philippe Egalité. Deputat în Convenţie, a votat pentru moartea lui Ludovic al XVI-lea. A sfîrşit, el însuşi, pe eşafod. (*N. t.*)

Din acest moment, Ecaterina este toată numai ţepi. Violenţele ei verbale îl fac pe Genet să tremure. În gura împărătesei, La Fayette devine „Nătăfleţul cel Mare", Parisul, „o vizuină de tîlhari", iar revoluţionarii, nişte „secături". „Trebuie exterminat pînă şi numele de francez." Pentru ea capitala Franţei nu mai este Parisul, ci Coblentz, cartierul general al emigranţilor. Abrogă tratatul comercial încheiat cu Ségur în timpul călătoriei în Crimeea; interzice accesul corăbiilor franceze în porturile ruseşti; rupe relaţiile diplomatice cu Franţa şi-l trimite pe Genet în ţara sa, ca indezirabil. „Se spune despre el — îi scrie ea lui Grimm — că la plecarea din Sankt-Petersburg şi-a pus pe cap o bonetă de lînă roşie. E ceva atît de prostesc că am izbucnit în rîs atunci cînd am aflat." În sfîrşit, dă un ukaz prin care ordonă tuturor francezilor rezidenţi în Rusia să semneze, sub ameninţarea expulzării imediate, un jurămînt cu un text virulent: „Subsemnatul jur în faţa lui Dumnezeu Atotputernicul şi pe sfînta sa Evanghelie că, neaderînd nici în fapt nici în gînd la principiile nelegiuite şi răzvrătitoare practicate acum în Franţa, consider guvernul care s-a instaurat acolo ca o uzurpare şi o violare a tuturor legilor, iar moartea regelui preacreştin Ludovic al XVI-lea ca un act scelerat, odios... În consecinţă, bucurîndu-mă de azilul sigur pe care Majestatea Sa imperială a întregii Rusii a binevoit să mi-l acorde în statele sale, promit să trăiesc aici în respectul sfintei religii în care eu m-am născut şi într-o profundă supunere faţă de legile stabilite de Majestatea Sa imperială, să întrerup orice corespondenţă în patria mea cu francezii care recunosc guvernul monstruos actual din Franţa şi să nu o reiau decît atunci cînd, în urma restabilirii autorităţii legitime, voi primi aprobarea expresă a Majestăţii Sale imperiale."

Căci Ecaterina nu se îndoieşte nici o clipă de revenirea la regimul de putere personală în Franţa, după atîtea tulburări sîngeroase şi legi stupide. Cu o prevedere extraordinară, ea va scrie în 1794: „Dacă Franţa va scăpa teafără, ea va fi mai puternică decît a fost vreodată pînă acum... Îi trebuie numai omul superior, mai mare decît toţi contemporanii săi, mai mare chiar decît un secol întreg. S-a născut el, oare?... Va veni el? Totul depinde de aceasta!" Or, „omul superior" se născuse deja. La Ajaccio, în 1769. Are douăzeci şi patru de ani şi tocmai s-a remarcat la asediul Toulonului.

Francezii din Rusia depun cu zel jurămîntul. Ecaterina îi consideră de-acum nu ca invitaţi, ci ca noi supuşi care îi datorează obedienţă. Sosirea contelui de Artois, în 1793, o încîntă peste măsură. Plănuise, înainte de Verennes, să-i acorde azil lui

Ludovic al XVI-lea însuşi. „Ar fi — spunea ea — actul cel mai remarcabil din toată domnia mea." O prinţesă de Zerbst să ofere refugiu şi protecţie nepotului duşmanului său declarat, Ludovic al XV-lea, şi fiicei Mariei-Theresa a Austriei, care i-au arătat atîta dispreţ! Ce revanşă! În lipsă de ceva mai bun, ea îl primeşte pe contele de Artois cu mult fast şi seducţie. Multe cuvinte frumoase şi cît mai puţine ajutoare posibile, aceasta este deviza ei. Înainte de toate, ţine, dintr-un amor-propriu foarte feminin, ca serbările de la Palatul de Iarnă să rivalizeze cu cele de Versailles. Invitatul este tratat de către ea şi de Platon Zubov ca fiu al Franţei şi locotenent-general al regatului. El se dovedeşte a fi o perfectă nulitate politică, dar simplu, amabil şi „fără fanfaronade". Cu toate eforturile sale, nu reuşeşte să obţină de la ţarină ajutorul militar pe care îl spera. Ea se mulţumeşte să verse în mîinile sale un milion de ruble pentru cheltuielile de intrare în campanie şi îi deschide un credit, pînă la concurenţa de patru milioane, pe lîngă ambasada Rusiei la Londra. Apoi, pentru a-l stimula în lupta sa sfîntă împotriva Revoluţiei franceze, pe care ea o numeşte „Deşănţata", îi oferă, după ce a pus să fie binecuvîntată, o sabie scumpă, pe a cărei lamă sînt gravate cuvintele: „Dată de Dumnezeu pentru rege." Dezamăgit, contele de Artois ia această armă simbolică, cu care, de fapt, nu are ce face, şi mulţumeşte, spune un martor, „cu prea puţin entuziasm". Ecaterina scrie, fără menajamente, vicecancelarului Ostermann: „Îmi frămînt mintea cum să angajez curţile de la Berlin şi de la Viena în afacerile franceze... pentru a avea libertate de acţiune. Am multe socoteli neterminate. E de dorit ca Prusia şi Austria să nu mă necăjească." Mai tîrziu, îngrijorată în continuare de întorsătura „afacerilor franceze", va căuta din nou o înţelegere cu Marea Britanie. Un tratat defensiv va fi semnat între cele două ţări. Dar Ecaterina nu-i va acorda nici o importanţă. La 26 aprilie 1793, contele de Artois pleacă spre Anglia.

Căsătoria marelui-duce Alexandru este celebrată la 28 septembrie a aceluiaşi an. Cuplul este atît de graţios încît e botezat „Amor şi Psyche". Ecaterina speră să devină curînd străbunică. Aceasta ar fi, gîndeşte ea, o garanţie în plus pentru viitorul ţării. Astfel, ea va fi construit nu numai în spaţiu, dar şi în timp. Mai întîi, trebuie să se asigure însă de intenţiile lui Alexandru. Hrănit cu frumoasele idei ale lui Laharpe, el ţine, în cursul unei recepţii, discursuri entuziaste asupra *Drepturilor omului*, care scandalizează auditoriul. Exaltare iresponsabilă a tinereţii, gîndeşte Ecaterina. Cumplita execuţie a Mariei-Antoaneta, după cea a lui Ludovic al XVI-lea, le

închide repede gura elveţianului liberal şi elevului său. Grozăvia rezultatului pune la îndoială excelenţa principiului. Salvarea este monarhia. Ecaterina vrea să-l convingă pe Alexandru de acest lucru şi, în acelaşi timp, să-l pună la curent cu planurile de viitor pe care le-a pregătit pentru el.

Chiar de la primele discuţii, este înspăimîntată. Alexandru nu doreşte să domnească. El pretinde că detestă despotismul, violenţa, intrigile de la curte. Firea sa blîndă şi împăciuitoare îl îndeamnă, spune el, să-i placă liniştea, viaţa simplă, înţeleptele virtuţi familiale. O casă la ţară, un cămin călduros, o femeie bună, copii buni, grijile şi bucuriile muritorilor de rînd. În locul viitorului ţar pe care ea socotea să-l găsească, Ecaterina descoperă un mic burghez elveţian. Atunci,ea îl cheamă pe Laharpe, a cărui influenţă asupra discipolului său o cunoştea, şi-l somează să-l readucă pe Alexandru la sentimentul datoriei imperiale. Trebuie nu numai ca tînărul mare-duce să-şi accepte destinul, dar chiar să se considere moştenitorul direct al tronului, tatăl său fiind îndepărtat de la succesiune. Această ultimă condiţie îl revoltă pe Laharpe. El consideră că s-ar face complice la o gravă încălcare a moralei, incitînd un fiu să fure locul ce revine de drept celui ce l-a zămislit. Educator al lui Alexandru, el nu i-a sădit în cuget respectul pentru părinţi şi dragostea pentru aproapele său pentru a-l împinge la o asemenea infamie. Pe scurt, refuză de a fi agentul politic al ţarinei. Ea nu insistă, sperînd să o cîştige pentru cauza sa, în lipsa lui Laharpe, pe naiva soţie a lui Alexandru. Dar Laharpe se străduieşte acum să-l apropie pe Pavel de fiul său. Merge chiar pînă la a trăda, faţă de elevul său, secretul convorbirii pe care a avut-o cu împărăteasa. Tulburat, Alexandru se arată faţă de tatăl său şi mai prevenitor ca înainte. Nu pierde nici o ocazie de a-l omagia şi flata. Îl numeşte chiar, ca o anticipare, „Majestate imperială", pentru a-şi dovedi respectul faţă de ordinea cuvenită de transmitere a coroanei. Ecaterina, aflînd de această recrudescenţă a dragostei filiale la tînărul bărbat, îl convoacă pe Laharpe şi îi face cunoscută concedierea sa. Cînd revine în sala de studii a marilor-duci – deşi căsătorit, Alexandru continuă să se instruiască —, Laharpe este livid. Cu lacrimi în ochi, le povesteşte întrevederea pe care a avut-o cu împărăteasa. Alexandru izbucneşte în hohote de plîns şi se agaţă de gîtul profesorului său. Rămas singur, el îi scrie o scrisoare sfîşietoare: „Adio, dragul meu prieten! Cît de mult mă costă să scriu acest cuvînt! Nu uitaţi că lăsaţi aici un om care vă este devotat, care nu ştie cum să vă mărturisească îndeajuns recunoştinţa, care vă dato-

rează totul în afară de naştere... Fiţi fericit, dragul meu prieten, este urarea unui om care vă iubeşte cu duioşie, care vă cinsteşte şi vă stimează mai mult decît se poate spune în cuvinte. Adio pentru ultima oară, cel mai bun prieten al meu. Nu mă uitaţi. Alexandru." Mai tîrziu, el va spune: „Tot ceea ce sînt, datorez unui elveţian." După plecarea lui Laharpe, pe Alexandru, lipsit de refugiu spiritual, îl cuprinde un sentiment de incertitudine, de tulburare tragică. Comportîndu-se, mai departe, ca un fiu respectuos, el este totuşi consternat de ciudăţeniile, de prostia şi de răutatea meschină a tatălui său. Cînd o priveşte pe bunica sa, este cuprins de admiraţie în faţa puterii ei de muncă, a inteligenţei, autorităţii, bunăvoinţei sale şi adînc mîhnit de slăbiciunea senilă pe care ea o manifestă faţă de tînărul ei amant, Platon Zubov. „Mă simt nefericit de a mă găsi în societatea unor oameni pe care nu aş dori să-i am nici ca servitori", îi mărturiseşte el prietenului său Kociubei. Totuşi, şi aici apare o trăsătură a caracterului său maleabil, el se supune toanelor favoritului. Mai mult, suportă ca acesta din urmă, ca o culme a aroganţei sale, să-i facă o curte insistentă tinerei lui soţii. Cum să te răsteşti la un om de o asemenea importanţă? Şi cum să împiedici o femeie să înflăcăreze inimile prin frumuseţea ei deosebită? Elisabeta Alekseievna nu are nimic să-şi reproşeze. Este chiar foarte stînjenită de omagiile pe care Platon Zubov i le aduce în public. De altfel, îndrăzneţul este, pare-se, sincer. Plictisit de împărăteasă, s-a îndrăgostit de marea-ducesă. Ar fi gata să sacrifice totul pentru a-şi împlini această pasiune. Situaţia este la limita scandalului. Iar Alexandru se teme de el mai mult decît oricine. A avut întotdeauna oroare de atitudinile tranşante. Nu este adeptul nici al lui nu, limpede rostit, nici al lui da. Îşi spune păsul prietenului său Kociubei. „Soţia mea se comportă ca un înger. Totuşi, trebuie să recunoaşteţi că atitudinea pe care e nevoită să o aibe faţă de Zubov este teribil de stînjenitoare... Dacă îl tratează cu binele, este ca şi cum i-ar aproba dragostea, iar dacă îl tratează cu răceală, pentru a-l îndepărta, împărăteasa, care ignoră faptele, poate fi neplăcut surprinsă de neagrearea unui bărbat faţă de care ea arată atîta bunăvoinţă. O cale de mijloc este extrem de greu de menţinut, mai ales în faţa unui public ca al nostru, atît de rău şi gata oricînd de răutăţi."[1]

Informată de această lamentabilă aventură, Ecaterina înghite hapul fără să se strîmbe. Cum l-ar putea condamna pe frumosul

[1] Cf. Daria Olivier, *Catherine la Grande.*

Platon pentru că-şi întoarce privirile, din cînd în cînd, spre o rivală mai proaspătă? Alegîndu-l atît de tînăr, ea şi-a asumat riscul de a fi uneori înşelată, măcar cu gîndul. Dar ce idee a avut şi el de a-şi fixa preferinţele asupra marii-ducese! Hotărît lucru, aceşti ruşi o vor ului mereu pe Ecaterina: ilogismul este elementul lor. Iată cum acest bărbat, Platon Zubov, pe care ea îl iubeşte la nebunie, pe care l-a ridicat la toate onorurile, şi căruia i-a încredinţat cele mai delicate responsabilităţi politice, este pe punctul de a renunţa la toate aceste şanse pentru a se lăsa în voia unui sentiment condamnabil şi infructuos. De partea cealaltă, iată un bărbat, Alexandru, care şi el are sînge rusesc în vine, căruia ea i-a propus tronul cel mai prestigios din lume şi care dă înapoi din faţa acestei culmi a onorurilor, sub pretextul că vrea să trăiască în linişte, la adăpost de vîltoarea afacerilor politice Ea se gîndeşte la Potemkin care, în culmea gloriei, visa să se retragă la o mînăstire. E nevoie de puţin bun simţ germanic în această absurditate slavă. Ecaterina discută cu amantul ei şi cu nepotul ei. Primul se lasă în cele din urmă convins să se îndepărteze din calea marii-ducese, iar al doilea să nu fie supărat din cauza unei ardori ce nu are nici un viitor.

Rămîne problema succesiunii. Ecaterina revine la atac. Cu întreaga sa voinţă, cu multă tandreţe, ea face presiuni asupra spiritului flexibil al lui Alexandru. Îi argumentează că, dacă Pavel ajunge la putere, acesta se va opune orbeşte oricărei reforme liberale, pe cînd, dacă el, Alexandru, moşteneşte în mod direct coroana, va avea toată libertatea să aplice în viaţa poporului său înţeleptele precepte ale lui Laharpe. Astfel, în opoziţie cu sîngeroasa Revoluţie franceză, el va arăta ce poate realiza, într-o mare ţară, voinţa unui monarh luminat. Destinat, prin naştere şi educaţie, acestei admirabile sarcini, el nu are dreptul de a renunţa la ea din motive personale. Să fie de acord, deci, şi ea îşi va sfîrşi zilele împăcată cu ea însăşi. De această dată, Alexandru este zdruncinat. După obiceiul său, nu dă un răspuns categoric. Dar Ecaterina simte, intuitiv, că lucrurile merg pe calea cea bună.

Cît despre Platon Zubov, şi în această privinţă vine după ploaie vreme bună. Încetînd să se mai gîndească la marea-ducesă, şi-a vîrît în cap o altă idee: să reia, sub o nouă formă, proiectul grec atît de drag Ecaterinei. După exemplul lui Potemkin, îşi propune să mărească imperiul printr-o cucerire îndrăzneaţă, de care numele său va rămîne legat. De ce nu Persia? De acolo, se va ajunge pînă în Indii. Operaţiunea va fi condusă de Valerii Zubov, fratele lui

Platon, care a făcut campania din Polonia ca simplu locotenent şi care şi-a pierdut acolo un picior. În acest timp, Suvorov se va îndrepta spre Constantinopol, prin Balcani. Flota rusă va intra în Bosfor şi va asedia capitala turcă dinspre mare. Pentru a-i înflăcăra pe marinari, s-ar putea chiar ca această escadră să fie condusă de Ecaterina în persoană. Anturajul împărătesei este consternat. O expediţie de acest gen apare în ochii tuturor ca o periculoasă himeră. Alexandru însuşi îşi ascunde cu greu scepticismul. Speră că bunica sa nu va ceda, o dată în plus, mirajului! Dar, decepţie! Iste vită şi cu judecata umbrită, Ecaterina nu e în stare să-i refuze nimi adorabilului ei Platon. Deoarece el are chef de un război, ea nu v avea cruzimea să-l lipsească de acesta.

În ultimele zile ale lui februarie 1796, Valerii Zubov porneşte campania, cu douăzeci de mii de ostaşi. El promite să intre în Ispahan în septembrie. Dar, după luarea Derbentului şi a oraşului Baku, care nu-i opun nici o rezistenţă, el îşi opreşte înaintarea. La sfîrşitul verii, îl mai desparte încă de frontiera persană un pustiu de şase sute de verste în care se teme să se aventureze. De la Sankt-Petersburg i se trimite un inginer cu documente geografice şi instrucţiuni. Aplecat asupra hărţilor, el înţelege mai bine nebunia acţiunii sale şi hotărăşte să nu se mişte de la Baku.

Din nou, Ecaterina vede îndepărtîndu-se visul ei de hegemonie orientală. Ea mai păstrează speranţa de a trăi suficient de mult pentru a asista la căderea Bizanţului. Are şaizeci şi şapte de ani, puterile sale scad, inima îi bate neregulat, picioarele îi sînt atît de umflate încît îi este greu să urce şi trei trepte, iar unii curteni aşază pe scările locuinţelor lor planuri uşor înclinate, pentru a o primi. Obrazul ei adipos poartă, după unii observatori, „semne certe care anunţă descompunerea şi hidropizia". Dar ea refuză să se considere bătrînă şi neputincioasă. „Sînt veselă şi sprintenă ca un cintezoi", îi scrie ea lui Grimm. Cînd o încearcă o stare de slăbiciune, ea o analizează şi o tratează în felul ei. „Eu cred că este guta care mi s-a aşezat în stomac", îi spune unuia dintre intimii săi. „O alung cu piper şi un pahar de vin de Malaga, pe care îl beau în fiecare zi."

Ca şi în trecut, zilele sale sînt reglementate de o disciplină nemiloasă. Lucrează cu o încăpăţînare maniacă. Dar Platon Zubov este mereu alături de ea. Nici o hotărîre nu se ia fără el. Tot pe el îl întîlneşte, noaptea, în camera ei. Ştie că va fi ultimul dintre amanţii săi. Şi de aceea îi este şi mai recunoscătoare pentru eforturile de a o satisface. Ambasadorul Suediei, Stendingk, prezintă în

depeşele sale unele aspecte ale acestei colaborări, politice şi senzuale în acelaşi timp. „Ceea ce sporeşte creditul favoritului — scrie el — este faptul că împărăteasa trebuie să fi decis, desigur, să nu-l schimbe niciodată... Zubov pleacă şi vine la împărăteasă la orice oră. La el se ţin deliberările. În cancelaria sa se rezolvă cele mai multe afaceri. Împărăteasa nu mai ţine consiliu la ea ... Favoarea de care se bucură Zubov e tot mai mare şi creşte în aceeaşi proporţie în care scade stima ce i se acordă." Cu prilejul zilei onomastice a favoritului, poetul Derjavin compune o odă în care îl compară pe Platon Zubov cu Aristotel, iar tinerele interne de la Institutul Smolnîi îi dăruiesc o broderie făcută de mîinile lor, cu acest înscris: „Înălţimea Voastră, bucurie a patriei, pentru prosperitatea voastră inima noastră se bucură."

Un eveniment familial important marchează, de asemenea, pentru Ecaterina, anul 1796. În luna iunie, marea-ducesă mamă Maria Fiodorovna, soţia lui Pavel, aduce pe lume cel de-al nouălea copil: un fiu, Nicolae[1]! Al treilea urmaş de sex masculin al acestei femei cu pîntec generos. Ecaterina simulează o înduioşare de bunică. De fapt însă este agasată. Acest băieţel soseşte prea tîrziu în viaţa ei pentru a mai putea spera să-l crească, aşa cum a făcut cu Alexandru şi Constantin. El va fi lăsat cu totul sub influenţa dăunătoare a tatălui său. Cine ştie ce catastrofe prevesteşte, pentru Rusia, spectacolul acestui nebun în uniformă prusacă, aplecat peste un nou leagăn?

[1] Nicolae I (1796–1855) s-a urcat pe tron în 1825, la moartea fratelui său mai mare Alexandru, după ce a înfrînt revolta decembriştilor.

CAPITOLUL XXVI

SFÎRŞITUL

Fie ca epidemia revoluţionară să se oprească la hotarele Franţei! În preajma bătrîneţii, Ecaterina se teme mai ales de pătrunderea în Rusia a acestor idei liberale, de care, odinioară, ea se pretindea inspirată. Cumplita răscoală a lui Pugaciov i-a arătat că poporul rus era tot atît de capabil de violenţă ca şi poporul francez; ca urmare, ea nu mai poate tolera, în ţară, nici un curent de opinie care riscă să clatine stabilitatea socială sau, pur şi simplu, liniştea spiritelor. Păzitoare a ordinii, îi urmăreşte cu o severitate neînduplecată pe aceia dintre supuşii săi pe care îi consideră capabili de „iacobinism". Chiar prietenii săi de altădată nu mai au iertare în ochii ei dacă dau dovadă de cea mai mică înclinaţie spre „stînga". După ce a fost foarte apropiată de ziaristul, librarul şi editorul Novikov, încît a colaborat chiar, anonim, la jurnalul acestuia *Pictorul*, ea îi poartă pică deoarece ia prea energic apărarea iobagilor şi nu peste mult timp îi reproşează afilierea la mişcarea francmasonă. La începuturile ei în Rusia, această mişcare era pătrunsă de un desăvîrşit loialism faţă de ocîrmuire. Dar foarte repede, ea a fost influenţată de iluminism şi această tendinţă mistică a neliniştit-o pe Ecaterina, ca o primă lezare a suveranităţii ei. Ea judecă lucrurile cu simţ practic: proliferarea sectelor în afara Bisericii îi apare ca izvor de posibile tulburări în rîndurile unei populaţii inculte şi uşor exaltate; Novikov şi adepţii săi îşi propun, se spune, să exploateze înclinaţia lui Pavel spre teoriile „martiniste"; i s-a propus chiar marelui-duce să fie marele maestru al ordinului francmasonilor, la Moscova. Ei bine, nu! Formula cea mai bună este o patrie, o credinţă, un monarh. S-a văzut prea bine unde au adus filozofii francezi nenorocita lor ţară! Cît timp trăieşte Ecaterina, filozofii ruşi nu vor avea dreptul de a face pe profeţii în loji, în saloane sau în stradă. În

1792, Novikov este arestat; cazul său este cercetat cu o duritate deosebită; Ecaterina însăşi dictează întrebările pe care judecătorii le vor pune inculpatului; sentinţa este aspră: cincisprezece ani de închisoare în fortăreaţa Schlüsselburg; arderea cărţilor subversive; închiderea tuturor lojilor masonice din Rusia. Cu mai mulţi ani înainte, împărăteasa scria în jurnalul său *Fel de fel*[1]: „Noi vrem să păşim pe pământ, nu să plutim în aer, şi încă şi mai puţin să ne căţărăm pînă la ceruri." „Mai mult încă — adăuga ea — nouă nu ne plac scrierile melancolice."

Aceeaşi rigoare faţă de mirajele umanitare o regăsim şi cu prilejul publicării de către Radişcev a cărţii sale *Călătorie de la Sankt-Petersburg la Moscova*. Această lucrare, totodată document şi pamflet, povestire şi cugetare, denunţă ororile iobăgiei şi preconizează eliberarea imediată a ţăranilor printr-un act generos al guvernului. Dumnezeu ştie că Ecaterina a visat odinioară să elibereze mujicii! Dar ea a învăţat, domnind, ce risc ar implica plasarea bruscă a acestui popor, obişnuit cu sclavia, în faţa prăpastiei luminoase a independenţei. Despovărat, de secole, de orice responsabilitate şi de orice iniţiativă, nu va fi el oare cuprins de nebunie dacă i s-ar anunţa emanciparea sa? Nu va regreta el securitatea pe care o reprezenta pentru el supunerea faţă de un stăpîn atotputernic? Oricum, trebuie pregătiţi, încetul cu încetul, atît stăpînul, cît şi ţăranul, pentru viitoarea răsturnare a relaţiilor lor. Cartea lui Radişcev vine prea devreme. Lectura ei poate înfierbînta minţile slabe, cum sînt atîtea în Rusia. Una peste alta, Ecaterina consideră că autorul, tocmai din cauza talentului său, este „mai periculos decît Pugaciov". Condamnat la moarte, Radişcev beneficiază totuşi de îndurarea imperială şi se vede deportat pentru zece ani în Siberia.

Cît despre Kniajnin, autorul a două comedii de succes, *Fanfaronul* şi *Extravaganţii*, el va suporta mînia împărătesei după moarte. Prinţesa Daşkova, preşedinta Academiei ruse, pune să fie tipărită o tragedie postumă a scriitorului, intitulată *Vadim din Novgorod*. Ecaterina ia cunoştinţă de ea, îi găseşte un iz republican şi ordonă să fie adunate şi distruse toate exemplarele broşurii. Auzind de această hotărîre, prinţesa Daşkova exclamă, în faţa ţarinei: „Ce-mi pasă mie, Majestate, dacă această lucrare este arsă de mîna călăului? Nu eu voi avea motive să roşesc!"[2] Această punere în

[1] *Vsiakaia Vsiacina*.

[2] Princesse Dachkov, *Mémoires*.

gardă nu zdruncină însă voinţa Ecaterinei. Execuţia are loc. Cenuşa cărţii *Vadim din Novgorod* este risipită în vînt. După acest afront, prinţesa Daşkova demisionează cu mult zgomot din postul ei academic şi hotărăşte să plece din Sankt-Petersburg pentru a se retrage la Moscova. Dar, înainte de a pleca, solicită Ecaterinei o întrevedere de adio. Nu sînt ele vechi prietene? Majestatea Sa o face să aştepte timp de o oră, în anticameră, înainte de a o primi. În sfîrşit, cele două femei sînt faţă în faţă. Ecaterina este de piatră. Cum prinţesa Daşkova se înclină în faţa ei, în tăcere, ea îi spune tăios: „Drum bun, doamnă." Ex-preşedinta Academiei nu va mai auzi de la ea nici un cuvînt în plus. Totuşi, altora, Ecaterina le va da explicaţia severităţii sale în privinţa cenzurii. „Teatrul este şcoala naţiunii, va spune ea. El trebuie să fie total sub supravegherea mea; eu sînt primul dascăl al acestei şcoli, pentru că prima mea datorie în faţa lui Dumnezeu este de a răspunde de moravurile poporului meu."[1]

În ansamblu, interesîndu-se, din plăcere şi datorită funcţiei sale, de avîntul literaturii naţionale, ea exercită, peste mica lume a scriitorilor ruşi, o autoritate nuanţată de dispreţ. Ferventă admiratoare a culturii franceze şi a celei germane, nu vede altă salvare pentru cultura ţării sale decît în imitarea modelelor occidentale. Puţine nume mari au venit să se adauge, sub domnia sa, la cele ale celebrităţilor din timpul domniei Elisabetei; ca de pildă, Lomonosov, fondatorul limbii ruse, mort în 1765, sau Sumarokov, mort în 1777, autor de fabule, de satire şi de piese de teatru inspirate după Racine şi Voltaire. Există, evident, poetul oficial Derjavin, cu lirismul lui scînteietor, dar lungul său poem *Felitsa* nu este decît o operă scrisă la comandă, care reuşeşte panegiricul împărătesei şi critica la adresa curtenilor ce o înconjoară. Cu timpul, Derjavin va decădea pînă la a-i cînta osanale lui Platon Zubov. Keraskov, pe de altă parte, îi imită pe francezi, şi îndeosebi pe Voltaire, la punerea în versuri a *Rusiadei*, iar Bogdanovici se străduieşte să-i atribuie lui *Duşenka* sa haruri împrumutate din *Amorurile lui Psyché* de La Fontaine. Într-adevăr original este Fonvizin, poreclit Molière-ul rus, care ridiculizează, în comedia sa *Brigadierul*, galomania trisotinilor* moscoviţi şi evocă, în *Nătăfleţul* (sau *Minorul*), viaţa

[1] Ettore Lo Gatto, *Histoire de la littérature russe.*

* Trissotin – (adică „de trei ori prost") personaj din *Femeile Savante* de Molière, tipul pedantului pretenţios, interesat şi ridicol. (*N. t.*)

trîndavă şi primitivă a boiernaşilor de la ţară! Ideea generală care îl călăuzeşte în această ultimă piesă este aceea că societatea rusă va pieri dacă nu va şti să-şi înalţe sufletul şi să-şi educe spiritul. O concepţie pe deplin „ecateriniană". Cu toate acestea, Fonvizin trebuie să lupte împotriva cenzurii, care mai întîi a interzis reprezentarea comediei sale. Marele-duce Pavel intervine. *Minorul* este jucat cu un succes imens. Dar, după aceasta, Fonvizin n-a mai scris nimic. O boală gravă îl seceră la patruzeci şi opt de ani. Ecaterina este mai puţin afectată decît de moartea unui Voltaire sau a unui Diderot. Toţi aceşti scriitori ruşi sînt, pentru ea, nişte învăţăcei. Nu pare să-şi dea seama de geniul născînd al lui Karamzin, a cărui operă *Scrisorile unui călător rus* şi povestirile sale sentimentale încîntă deja numeroşi cititori, nici de prodigioasele promisiuni ale unui Krîlov, care publică primele sale eseuri satirice, aşteptînd să-şi dea adevărata măsură în fabule.

Asemenea scriitorilor ruşi, arhitecţii ruşi nu se bucură nici ei de încrederea împărătesei. Ea are „pasiunea de a construi" şi afirmă că niciodată un cutremur nu va răsturna monumentele pe care le-a ridicat. Cu multă ardoare, ea înfrumuseţează Sankt-Petersburgul şi împrejurimile acestuia. Chiar în capitală ea construieşte Micul Ermitaj, Institutul Smolnîi, superba faţadă a Academiei de Arte Frumoase, Palatul de Marmură şi Palatul Taurida, destinat lui Potemkin, transformă vechea catedrală a Sfintei Treimi; la Gatşina, construieşte Marele Castel; la Peterhof, îl măreşte pe cel al lui Petru I, păstrîndu-i neştirbit aspectul său „versaillez"; la Ţarskoie Selo, face o mie şi una de amenajări şi ridică noul Palat Alexandru. Cea mai mare parte a acestor lucrări sînt datorate unor artişti italieni sau francezi. Din partea rusă, nu pot fi citaţi decît Starov, Bajenov, Kasakov... Oricum, stilul acestor realizări nu are nimic naţional şi se inspiră, fără nici o adaptare la climă sau la mediu, din şcolile franceză şi italiană. Dacă Ivan al III-lea, în secolul al XVI-lea, a obţinut, de la arhitecţi bolognezi şi milanezi chemaţi la Moscova, o concepţie originală adaptată la tradiţia rusească, Ecaterina, urmînd în această privinţă lecţia lui Petru cel Mare, a transplantat pe malurile Nevei edificii, desigur admirabile, dar inventate pentru un alt orizont.

Pictorii, sculptorii, oamenii de ştiinţă ruşi sînt, de asemenea, în minoritate în jurul tronului. Ecaterina nu-i susţine şi manifestă faţă de ei o condescendenţă vecină cu dispreţul. Falconet, cu prilejul şederii sale în Rusia, se indignează de duritatea ţarinei faţă de exce-

lentul pictor Losienko. „Săracul băiat, onest, înjosit, fără pîine, dorind să trăiască oriunde în afară de Sankt-Petersburg, venea să-mi vorbească despre necazurile sale", scrie el. Un călător (Fortia de Piles) se miră că Majestatea Sa lasă un sculptor de talent ca Şubin să zacă într-un atelier strîmt, fără modele, fără elevi, lipsit de comenzi oficiale. De-a lungul întregii sale domnii, ea nu a furnizat comenzi sau subsidii decît la foarte puţini artişti ruşi, rezervîndu-şi dărnicia pentru cumpărarea de opere străine.

Oamenii de ştiinţă care au dreptul la solicitudinea ei sînt veniţi, de asemenea, de dincolo de hotare. Ei se numesc: Euler, Pallas, Boehmer, Storch, Kraft, Müller, Bachmeister, Georgi, Klinger... Totuşi, dacă exceptăm faimoasele călătorii ale naturalistului Pallas, cercetările istorice ale lui Müller şi cîteva lucrări de biologie, nu s-ar părea că popasurile tuturor acestor savanţi la Academia de Ştiinţe din Sankt-Petersburg au îmbogăţit patrimoniul cunoştinţelor umane. Principalul merit al Ecaterinei va fi fost acela de a fi încurajat publicarea unui mare număr de vechi cronici privitoare la trecutul ţării, ca faimoasa lucrare *Cuvînt despre oastea lui Igor*. Se culeg şi se tipăresc, de asemenea, sub egida ei, primele *bîline* (cîntece epice) transmise, pînă atunci, din generaţie în generaţie, în formă orală. Pentru a arăta interesul pe care îl poartă istoriei, redactează ea însăşi *Memorii cu privire la Imperiul rus*. În aceste note, aşternute la repezeală pe hîrtie, ea acumulează erori, inventează „regi de Finlanda", îi căsătoreşte cu ipotetice prinţese de Novgorod, face să intervină Rurik în împrejurări abracadabrante şi se străduieşte să demonstreze importanţa universală a vechii Moscove. Vorbind despre investigaţiile sale istorice şi lingvistice, va nota: „Am adunat cunoştinţe în cantităţi mari despre vechii slavoni şi voi putea, peste puţin timp, să demonstrez că ei au dat numele celei mai mari părţi a rîurilor, munţilor, văilor şi ţinuturilor din Franţa, Spania, Scoţia şi alte locuri." Curînd însă se plictiseşte de aceste lucrări, încredinţînd savanţilor profesionişti, ca Şcerbatov şi Golicov, grija de a elabora o operă de erudiţie serioasă şi durabilă. Apoi, o dată cu vîrsta şi cu Revoluţia franceză, începe să-i privească pe toţi oamenii de ştiinţă cu ochi bănuitori. Ea îşi dorise, cîndva, un cerc de academicieni care să discute despre subiecte abstracte, cu o amabilitate inofensivă. Deodată, vede în ei nişte incendiari. Orice idee nouă o sperie pe această veche discipolă a enciclopediştilor. În 1795, constată că Societatea de economie din Sankt-Petersburg o costă patru mii de ruble pe an pentru publi-

caţiile sale, „unele mai proaste decît altele". Se înfurie, îi numeşte pe membrii doctei adunări nişte „pungaşi" şi le taie fondurile.

În această perioadă, Laharpe era deja trimis acasă, iar ea depune toate eforturile pentru a-l convinge pe Alexandru să accepte coroana Rusiei. După ce a visat multă vreme să petreacă zile fericite departe de curte, la ţară, poate pe malurile Rinului, tînărul mare-duce cedează, pas cu pas, în faţa neînduplecatei sale bunici. În cursul verii anului 1796, el îşi face un examen de conştiinţă şi scrie vechiului său preceptor: „Cunoaşteţi dorinţa ce mi-am format-o de a mă expatria. Pentru moment nu văd nici o posibilitate de a o realiza. Situaţia nefericită a patriei mele a dat gîndurilor mele o cu totul altă direcţie." Această „altă direcţie" este, evident, aceea a tronului. Totuşi, împreună cu fratele său Constantin, Alexandru a devenit, de puţină vreme, un musafir asiduu al Gatşinei, unde marele-duce Pavel îl iniţiază în meseria militară. Îmbrăcat în uniformă prusacă, încălţat cu cizme înalte, tînărul se pasionează pentru instrucţia recruţilor, marşuri, contramarşuri, exerciţii de artilerie, mînuirea sabiei şi a flintei. Sedus de atmosfera războinică a micii garnizoane, el este totuşi consternat să vadă că pe o arie largă în jurul castelului stăpînul locurilor a demolat casele, a tăiat pădurile, a nivelat terenul, pentru ca santinelele să poată supraveghea mai bine cîmpia din jur. Cordoane de poliţie înconjoară reşedinţa. Pentru a trece de ele, trebuie să figurezi pe lista prietenilor marelui-duce. El vede spioni în spatele fiecărei uşi. Împărăteasa are dreptate cînd îl consideră nebun. Dar acest nebun este atrăgător. Alexandru oscilează între plăcerea de a se juca de-a soldaţii cu tatăl său şi plăcerea, nu mai puţin vie, de a se juca de-a moştenitorul tronului, cu bunica sa. Cu toatea acestea, el este departe de a aproba politica pe care ea o duce. Amintirea lui Laharpe îi influenţează toate gîndurile. Noului său prieten, tînărul polonez Adam Czartoryski, el îndrăzneşte, în cursul unei plimbări, să-i mărturisească frămîntările sale de conştiinţă. „Marele-duce mi-a spus — povesteşte Czartoryski în *Memoriile* sale — că el nu împărtăşeşte deloc ideile şi doctrinele cabinetului şi ale curţii; că este departe de a aproba politica şi purtarea bunicii sale, că respinge principiile sale... Mi-a mărturisit că detestă despotismul în orice împrejurare şi în orice fel s-ar manifesta; că iubeşte libertatea; că ea li se cuvine în mod egal tuturor oamenilor; că a privit cu cel mai mare interes Revoluţia franceză; că, reprobînd îngrozitoarele sale abateri, el dorea succese Republicii şi se bucura... Păşeam, vă

mărturisesc, ca în vis, profund mişcat, neştiind dacă era o închipuire sau o realitate. Cum! Un prinţ al Rusiei, succesorul Ecaterinei, nepotul şi elevul ei multiubit, pe care ar dori, îndepărtîndu-şi fiul, să-l vadă domnind după ea, cel despre care se spunea că va fi continuatorul Ecaterinei, acest prinţ renega şi detesta principiile bunicii sale, respingea politica odioasă a Rusiei, iubea cu pasiune dreptatea şi libertatea, deplîngea soarta Poloniei şi ar fi vrut s-o vadă fericită! Nu este ceva nemaipomenit?..."

Ecaterina este perfect la curent cu toate aceste vise republicane ale lui Alexandru. La vîrsta lui, şi ea gîndea la fel. Febra tinereţii. Se va vindeca. La fel ca şi ea. Instinctul îi spune că are în el o stofă de adevărat monarh. Şi apoi, ea nici nu are de ales. Mai bine aşa, decît îngrozitorul Pavel, cu prusianismul şi cu aberaţiile sale. Trebuie lucrat însă repede, altfel există riscul de a fi surprinşi de evenimente. Nimic nu trebuie lăsat la voia întîmplării. E nevoie de un act scris. Negru pe alb. Şi care să nu poată fi combătut. Cu ajutorul lui Bezborodko, ea pregăteşte, în secret, un manifest destinat să-l îndepărteze pe fiul ei Pavel de la succesiune, în favoarea nepotului ei Alexandru. Acest manifest, închis în caseta sa personală, ea are de gînd să-l publice la începutul anului următor. Mai înainte însă, la sugestia lui Platon Zubov, ea vrea să o dea în căsătorie pe cea mai mare dintre nepoatele sale, Alexandra Pavlovna, foarte tînărului rege al Suediei, Gustav al IV-lea. „Fratele Gu", altfel spus Gustav al III-lea, a murit asasinat în urmă cu patru ani şi, de atunci, cu toate eforturile diplomatice, relaţiile între Stockholm şi Sankt-Petersburg nu s-au ameliorat deloc. Unindu-l pe noul suveran al Suediei, în vîrstă de optsprezece ani, cu Alexandra, care are treisprezece, s-ar rezolva în familie multe din problemele politice. Situaţia se prezintă cu atît mai bine cu cît Gustav are, se spune, o „fizionomie încîntătoare, pe care sînt zugrăvite spiritul şi plăcutul", iar Alexandra este cea mai drăguţă, cea mai candidă şi cea mai dulce dintre prinţesele disponibile ale Europei. Cum ea este la o vîrstă prea fragedă pentru a se comporta ca soţie, se va întîrzia căsătoria cu doi ani. Dar se poate, chiar de astăzi, hotărî logodna. Platon Zubov, în calitate de ministru al Afacerilor Externe, conduce negocierile. Acestea sînt, totuşi, spinoase. Curtea Suediei consideră ca absolut necesară convertirea viitoarei regine la credinţa protestantă; Ecaterina, dimpotrivă, consideră că nepoata sa este de un rang prea înalt pentru a subscrie la această condiţie. Născută din sînge imperial, Alexandra trebuie

să-şi păstreze religia şi să aibă, la Stockholm, capela sa ortodoxă şi preoţii săi. Declarîndu-se atît de intransigentă în privinţa confesiunii, ţarina nu vrea, oare, să arate urcuşul parcurs de ea, de cînd, mică prinţesă germană, a fost obligată să renunţe la luteranism pentru a se căsători cu moştenitorul Rusiei? Ce strălucită revanşă asupra trecutului! Platon Zubov şi consilierul său Markov încearcă s-o ia pe căi ocolite cu suedezii. Discuţiile se înăspresc, se potolesc, se încurcă şi se termină, de o parte şi de alta, prin jumătăţi de promisiuni care nu clarifică deloc situaţia. De ambele părţi se contează pe graba din ultimul moment pentru a învinge rezistenţa adversarului şi a „rezolva" într-un fel ceremonia logodnei, după expresia lui Markov.

Tînărul rege al Suediei şi unchiul său, ducele de Sudermania, regent al regatului, sosesc în Rusia în luna august 1796. Negociatorii sînt încă indecişi, dar între Gustav şi Alexandra se naşte o dragoste fulgerătoare. Gustav îi apare tinerei fete ca un prinţ încîntător din basmele cu feţi-frumoşi din frageda ei copilărie. Contesa Golovina confirmă această impresie: „Îmbrăcămintea neagră a regelui, părul său căzînd pe umeri adaugă nobleţei lui un aer cavaleresc..." Ecaterina completează într-o scrisoare către Grimm: „Este un foarte valoros tînăr şi, desigur, în Europa, în prezent, nici un tron nu poate să se laude cu ceva asemănător în perspectivă." Iar după cîteva zile: „Toată lumea e nebună după tînărul rege, mari şi mici. Este de o mare politeţe, vorbeşte foarte bine, uşor şi foarte drăguţ. Are o figură încîntătoare: trăsăturile sale sînt frumoase şi regulate, ochii, mari şi vii; are o ţinută majestuoasă; este destul de înalt, dar subţire şi sprinten; îi place să sară şi să danseze, precum şi toate exerciţiile corpului, pe care le face cu siguranţă şi foarte bine. S-ar zice că îi place aici... Se pare, de asemenea, că domnişoarei nu-i displace sus-numitul domn: ea şi-a pierdut aerul oarecum stingher pe care-l avusese la început, şi pare foarte în largul ei cu iubitul său. Trebuie să recunoaştem că este un cuplu rar."

Pîndiţi de întreaga curte, tinerii se mănîncă din ochi, îşi vorbesc cu glas pripit şi caută cele mai mici ocazii de a fi împreună. Ecaterina îşi freacă mîinile. „Dragostea — spune ea — le dă ghes." Încă vreo cîteva zile şi totul va fi gata. După un bal la ambasada Austriei, ea îi scrie iarăşi lui Grimm: „Acest bal a fost foarte vesel, pentru că circulă zvonul că totul a fost definitiv stabilit în cuvinte. Nu ştiu cum se face, datorită bunei dispoziţii sau din alt motiv, că îndrăgostitului nostru i-a venit ideea să strîngă puţin, în timp ce

dansau, mîna viitoarei sale soţii. Iat-o, palidă ca un mort, că îi spune guvernantei sale: «Imaginaţi-vă, vă rog, ce a făcut! În timpul dansului, m-a strîns de mînă. Nu ştiam ce să fac.» Cealaltă îi spune:«Şi ce-aţi făcut?» Şi ea îi răspunde: «M-am speriat atît de tare încît am crezut că voi cădea!»"

Sedus de atîta naivitate, Gustav, chiar fără să-l consulte pe regent, merge drept la împărăteasă şi îi declară, cu ardoare, că o iubeşte pe Alexandra şi că îi cere mîna. Bunica este copleşită de bucurie: hotărît lucru, dragostea este mai puternică decît toţi diplomaţii lumii. Idila, autorizată în mod oficial, înfloreşte din ce în ce mai frumos. Marea-ducesă mamă scrie bilet după bilet soţului ei, marele-duce Pavel, rămas la Gatşina, pentru a-l ţine la curent cu purtarea dragilor micuţi: „Tinerii noştri logodnici sînt aşezaţi unul alături de celălalt, ca să-şi vorbească încet, şi întotdeauna aud vocea logodnicului." Regele Suediei este atît de îndrăgostit încît ar dori să aducă mai aproape data căsătoriei. Marea-ducesă mamă îl asigură de sprijinul său: „Aveţi încredere în mine, domnule Gustav (*sic*). Doriţi să-i vorbesc împărătesei?" El acceptă şi, la supeu, „o soarbe din ochi pe micuţă, chiar în faţa lumii". A doua zi, o nouă satisfacţie şi un nou bilet de la mamă către tată: „Dragul şi bunul meu prieten, să binecuvîntăm pe Dumnezeu: ceremonia de logodnă este fixată pentru luni seara... Ea va fi oficiată de către mitropolit... Va avea loc un bal în sala tronului."

Luni seara, 11 septembrie, la orele şapte, marea sală se umple de curteni. Se află acolo principalii demnitari ai imperiului, întreg corpul diplomatic, reprezentanţii înaltului cler, invitaţi străini de renume. Toate constelaţiile cerului par să fi coborît pe aceste ilustre busturi: peste tot numai cruci, înalte decoraţii, ordine cavalereşti, monograme de diamante. Împărăteasa, cu coroana pe cap, cu sceptrul în mînă şi mantia de hermină pe umeri, prezidează, neclintită, pe un tron aflat sub un baldachin purtînd vulturul bicefal. La dreapta sa, marele-duce Pavel, moştenitorul oficial. La stînga sa, preferatul său, Alexandru. La picioarele ei, pe un taburet, foarte palidă, logodnica încorsetată într-o rochie de ceremonie albă, cu broderie de argint. Orchestra, în tribună, este gata să izbucnească în acorduri vesele, de îndată ce i se va da semnalul. Nu se aşteaptă decît apariţia tînărului rege. El este pe cale de a examina, cu Platon Zubov, în salonul învecinat, contractul de logodnă. Acest contract conţine desigur mica clauză după care, o dată căsătorită, Alexandra îşi va păstra religia sa. Faptul, consideră Ecaterina, a fost implicit

acceptat de Gustav în timpul conversaţiilor sale amoroase cu tînăra fată. Este vorba de o simplă reglementare. O semnătură se dă repede. Dar atunci ce se întîmplă dincolo? Nu cumva Platon Zubov să se fi lovit de vreo dificultate neprevăzută!

De fapt, există o dificultate, şi ea este de amploare. Citind contractul, regele Suediei explodează, pretinde că i s-a întins o cursă, jură că nu va accepta niciodată să dea poporului său o regină ortodoxă şi aruncă pe jos documentul. Înnebunit, Platon Zubov îi aduce la cunoştinţă că împărăteasa nu poate ceda asupra acestui punct; că, de altfel, este prea tîrziu pentru a se da înapoi, că nu numai o încîntătoare prinţesă aşteaptă în spatele uşii, ci întreaga curte, întreaga Rusie, întreaga Europă aşteaptă, ţinîndu-şi răsuflarea, acel *da* al logodnicilor. Va fi un afront pentru Majestatea Sa, dacă el se încăpăţînează în refuzul său!

În timp ce Platon Zubov se străduieşte să repare gafa pe care a comis-o, neprecizînd, de la început, condiţiile căsătoriei, în sala tronului mirarea se transformă în nelinişte. Logodnica ridică des ochii spre împărăteasă, ca şi cum i-ar implora ajutorul. Ecaterina rămîne de marmură, dar cei care o cunosc bine simt, sub acest calm aparent, cum îi creşte mînia. Minutele trec, interminabile. S-ar părea că timpul s-a oprit în loc. În sfîrşit, cele două canaturi ale uşii se deschid. Un suspin de uşurare ţîşneşte din o sută de piepturi. Serbarea va putea începe. Dirijorul flutură în aer bagheta. Dar, vai! Platon Zubov apare fără rege şi obrazul său livid, răvăşit este cel al unui mesager al nenorocirii. El înaintează printre două şiruri de curteni împietriţi, urcă treptele tronului şi îi vorbeşte la ureche împărătesei. Masca buhăită şi ofilită a Ecaterinei nu tresare. Doar privirea îi îngheaţă. Îşi mişcă buzele. Este auzită murmurînd: „Îl voi învăţa eu minte pe acest mucos!" Alexandra o interoghează cu o privire rugătoare. O linişte mormîntală apasă asupra adunării. Ecaterina absoarbe şocul. Acest afront de salon este mai umilitor pentru ea decît o înfrîngere pe cîmpul de luptă. Valetul său Zotov îi întinde un pahar cu apă. Ea îl bea. După o tăcere prelungită, pronunţă cu o voce ştearsă, de nerecunoscut: „Majestatea Sa Gustav al IV-lea al Suediei suferă de o indispoziţie bruscă; serbarea logodnei este amînată."

Apoi, se ridică cu greu şi părăseşte sala, susţinută de braţul nepotului ei Alexandru, cu pasul tîrşit, trăsăturile flasce şi respiraţia întretăiată. În spatele ei, tînăra logodnică leşină. Este ridicată. Mulţimea se împrăştie murmurînd.

Peste noapte, Ecaterina suferă de o ameţeală care seamănă cu un mic atac. Îşi revine însă repede şi, chiar de-a doua zi, hotărăşte să

reia convorbirile pentru a se ajunge la un compromis. Nu i-a plăcut niciodată să se recunoască învinsă. Nu va reuşi un terchea-berchea s-o facă să se dea bătută. Va avea loc un nou bal. Gustav va apărea acolo. Revăzînd-o pe drăgălaşa Alexandra, el va renunţa, din dragoste, la pretenţiile lui ridicole de monarh protestant. Dar tînăra fată, bolnavă de supărare, o imploră pe bunica sa s-o cruţe de încercarea unei revederi cu cel care a umilit-o în public. Numaidecît, Ecaterina îi trimite un bilet mîzgălit cu o mînă furioasă: „De ce plîngi? Ceea ce este amînat nu este pierdut. Spală-ţi ochii cu apă rece şi urechile, de asemenea... Eu sînt cea care am fost bolnavă ieri. Eşti supărată de întîrziere şi asta-i tot!"

Astfel dojenită, Alexandra merge la bal, cu ochii înroşiţi şi pasul molatec. Gustav este şi el acolo, în aparenţă plin de curtoazie. Dar relaţiile dintre cei doi tineri sînt deteriorate. De la prima privire, Ecaterina îşi dă seama că nu există împăcare posibilă. Alexandra nu mai are alături de ea un pretendent îndrăgostit, ci un luteran intransigent, plin de morgă regală. Un suedez care face nazuri în faţa unei mari-ducese a Rusiei! El nu va reveni asupra hotărîrii sale. Şi Ecaterina, la rîndul ei, nu poate ceda fără a se dezonora. Ea nu a domnit cu strălucire timp de treizeci şi patru de ani pentru ca astăzi să-şi îndoaie genunchii. Cu atît mai rău pentru „cea mică"[1]. Cea mai de plîns, în această afacere, nu este această copilă rănită în amorul său propriu şi poate în dragostea sa, ci ea, împărăteasa, al cărei prestigiu a fost împroşcat cu noroi, iar autoritatea ei atacată dur pentru prima dată în viaţa sa. Cîteodată i se pare că înseşi izvoarele profunde ale energiei sale au fost afectate, prin eşecul, atît sentimental cît şi politic, din seara de 11 septembrie. Gata, trebuie pus punct! Alianţa ruso-suedeză este îngropată. Nu se mai vorbeşte de logodnă. După scuze, complimente şi plecăciuni, regele Suediei şi regentul se reîntorc la Stockholm.

Alexandra, epuizată de lacrimi, cade bolnavă. Ecaterina o înconjoară cu o tandreţe neliniştită. Dar şi ea se plînge de frecvente stări proaste. Colicile, pe care le are de obicei după o emoţie violentă, nu o mai lasă în pace. Pe picioare îi apar plăgi care supurează. Un medic pe care îl consultă o sfătuieşte să facă băi, la picioare, cu apă de mare rece ca gheaţa. Într-o seară, pe cînd se plimba cu doamna Narîşkina în parcul de la Ţarskoie Selo, vede o stea căzătoare şi suspină: „Iată cine îmi prevesteşte moartea." Prie-

[1] Alexandra se va căsători, trei ani mai tîrziu, cu arhiducele Joseph al Austriei şi va muri la prima naştere.

tena sa îi aminteşte că altădată Majestatea Sa refuza să creadă în semne şi condamna superstiţia. „Da, altădată", răspunde ea, cu tristeţe. Şi adaugă că se simte „tot mai slabă, văzînd cu ochii". Jurase că va trăi pînă la optzeci de ani; are numai şaizeci şi şapte, dar a ajuns la capătul puterilor. „Ecaterina a doua a venit după Petru întîiul, — îi scria Diderot, în 1774 — dar cine o va înlocui pe Ecaterina a doua? Această fiinţă extraordinară poate să-i urmeze imediat sau să se facă aşteptată secole." Mai mult decît oricînd, grija sa este de a asigura moştenirea imperială. Pavel, în gîndurile ei, este definitiv sacrificat. Luminosul, generosul Alexandru va urca pe tron în locul său şi, fără a renunţa la idealul său de dreptate, va rezista furtunilor revoluţionare venite din Franţa. Manifestul instaurînd o nouă ordine de succesiune trebuia, iniţial, făcut public la începutul anului 1797. Dar de ce să se aştepte atîta timp? Cuprinsă brusc de grabă, Ecaterina hotărăşte să-şi anunţe oficial intenţia la 24 noiembrie 1796, ziua ei onomastică.

În vederea acestui mare eveniment, ea se cruţă şi nu apare în ochii curţii decît duminica, pentru slujba religioasă, şi la cină. Merge din ce în ce mai greu, sprijinită într-un baston. La 4–15 noiembrie, Sir Charles Whithworth o găseşte „mai veselă şi mai afectuoasă ca niciodată". Dar Rostopcin, mai bine informat, scrie: „Sănătatea sa este proastă. O furtună, ciudată întîmplare în acest anotimp, în regiunile noastre, şi cum nu s-a mai văzut de la moartea împărătesei Elisabeta, a impresionat-o foarte tare. Ea nu mai iese." Totuşi, continuă să supravegheze îndeaproape afacerile Europei. Astfel, se bucură primind vestea retragerii generalului Moreau, obligat să treacă înapoi Rinul. Directoratul îi este tot atît de odios ca şi Convenţia. Visează la zdrobirea Franţei regicide. Cu o pană neastîmpărată, ea scrie cîteva rînduri diplomatului austriac Cobenzl: „Mă grăbesc să anunţ pe excelenta Excelenţă că excelentele trupe ale excelentei sale curţi i-au bătut total pe francezi." În aceeaşi seară, ea îşi reuneşte intimii la Ermitaj şi se distrează cu glumele incorigibilei marionete Leon Narîşkin. Deghizat în negustor ambulant ce-şi laudă marfa, el îi oferă, într-un discurs de saltimbanc, mări, munţi, ape, coroane, popoare. Ea rîde cu atîta poftă încît capătă, spune ea, colici, şi se retrage în apartamentele sale personale.

A doua zi, se scoală foarte devreme, ca de obicei, sporovăieşte în mod amabil cu camerista sa, se declară încîntată de noaptea petrecută, îşi face rapid toaleta, frecîndu-şi obrazul cu o bucăţică de gheaţă, îşi bea cafeaua neagră, fierbinte, îl primeşte pe Platon

Zubov, care o întreţine despre afacerile curente, îşi convoacă secretarii, lucrează cu ei fără a arăta cea mai mică oboseală şi îi expediază, în sfîrşit, pentru a se izola în camera unde are toaleta. După un răstimp destul de lung, cum ea nu revine, îşi face loc neliniştea. Valetul Zotov şi camerista Perekuzikina pătrund în cameră, apoi în cabinetul de toaletă. Nimeni. Bat în uşa de la toaletă. Nici un răspuns. Cu un respect aproape religios, ei împing uşa dublă. Grozăvie! Împărăteasa este acolo, inertă, pe jumătate prăbuşită pe covor, lîngă scaunul cu gaură. Uşa nu i-a permis să-şi întindă picioarele. Are ochii închişi, faţa congestionată, spume la gură şi horcăie încet. Strigătele lui Zotov îi atrag pe ceilalţi servitori. Ei se năpustesc şi, unindu-şi eforturile, reuşesc să ridice acest trup greu. Tremurînd şi neîndemînatici, încep prin a culca bolnava la picioarele patului ei, pe o saltea de piele luată de pe o sofa. Ea rămîne acolo, întinsă pe spate, cu falca desprinsă. Un atac de apoplexie. Înştiinţat primul, Platon Zubov vine în fugă, este disperat şi porunceşte să fie adus medicul personal al Majestăţii Sale, englezul Rogerson. Acesta constată paralizia şi, fără convingere, practică sîngerări, îi pune cataplasme cu muştar la picioare. Alţi medici, veniţi în ajutor, îl secondează. Considerîndu-se că împărăteasa este pierdută, ei nu renunţă totuşi să încerce pe ea „toate mijloacele recomandate de arta lor".

În spatele ferestrei, zăpada cade asupra Sankt-Petersburgului. Ecaterina se află acum întinsă pe patul ei mare, cu baldachin. Medicii neputincioşi se dau la o parte în faţa preoţilor. Un murmur de rugăciuni învăluie muribunda. Ea n-a mai deschis ochii. Străină de agitaţia care o înconjoară, continuă să respire cu zgomot, scoţînd din fundul gîtului un clipocit sinistru. Horcăitul i se amplifică. Se aude pînă în anticameră. La căpătîiul patului, Platon Zubov plînge cu sughiţuri. Ce se va întîmpla cu el după moartea împărătesei? Toată ura pe care a stîrnit-o în culise, ca favorit, i se va arunca în faţă. De azi pe mîine, va fi dispreţuit, batjocorit, alungat. Dacă ar şti măcar de care din părţi să se agaţe! Dar nu se ştie încă cine va fi moştenitorul tronului! Cum se face că Alexandru nu este deja acolo? E căutat peste tot. Plecase să se plimbe cu sania, cu fratele său Constantin. În sfîrşit, este adus. Pare copleşit. Totuşi, contesa Golovina pretinde că se simte foarte fericit deoarece „nu mai trebuie să asculte de o femeie bătrînă".

Ce personaj neobişnuit acest Alexandru! Fără nici o îndoială, el este la curent cu actul depus în caseta imperială. I-ar fi de ajuns să

facă publică declaraţia pentru a fi proclamat împăratul întregii Rusii. Totuşi, el nu face acest gest pe care muribunda îl doreşte cu ultimele sale puteri. Încă cîteva zile şi, la 24 noiembrie, de Sfînta Ecaterina, ea însăşi l-ar fi desemnat oficial ca succesor al ei. Atunci, el n-ar fi putut decît să se încline. Ar fi fost cruţat de chinurile hotărîrii. Dar ţarina s-a prăbuşit chiar în ajun, foarte aproape de ţintă. În prezent, dacă el flutură acest document, îl va răni pe tatăl său. Nu are curajul s-o facă. Întotdeauna a avut nevoie, pentru a acţiona, să simtă în spate un personaj energic: Laharpe, bunica sa... Singur cu el însuşi, preferă echivocul, clar-obscurul, drumurile piezişe, ascunzişul în desiş. Deoarece evenimentele sînt împotriva lui, el nu are decît să se lase în voia lor. La urma urmelor, nici nu ţine atît de mult să domnească.

În jurul lui, Palatul de Iarnă zumzăie ca un stup. Curtenii sînt preocupaţi, au figuri speriate. Unii tremură, cuprinşi de febră. Nu soarta Ecaterinei este cea care îi nelinişteşte, ci propria lor soartă, după dispariţia ei. Aşteptînd ca ea să-şi dea ultima suflare, ei îşi fac calcule grăbite, studiază noi alianţe, se tem de mai vechi duşmănii, jonglează, în gînd, cu favoarea şi dizgraţia. La curte, fiecare schimbare de domnie echivalează cu o reîmpărţire a cărţilor între jucători. Ieşind din starea de prostraţie, Platon Zubov îl trimite pe fratele său Valerii, „Persanul", întors de curînd, total dezumflat, de la Baku, să-l alerteze pe marele-duce Pavel. Prin acest demers, el speră să cîştige bunăvoinţa viitorului suveran. Rostopcin, la rîndul său, pleacă şi el la Gatşina, considerînd că lui îi revine sarcina de a-l anunţa pe moştenitorul tronului, al cărui prieten şi confident este.

Pavel şi soţia sa iau dejunul, cu intimii lor, la moara de la Gatşina, la cîteva verste de castel. Cei doi soţi povestesc, foarte impresionaţi, un vis pe care l-au avut în noaptea precedentă şi unul şi celălalt, în acelaşi timp: o mînă puternică îi trăgea în mod irezistibil spre cer. De-abia terminase Pavel de povestit viziunea sa, că este anunţat un mesager de la Sankt-Petersburg, cu ştiri neliniştitoare despre Majestatea Sa. De îndată, dă ordin să se înhame caii la o sanie şi porneşte în goană pe drumul alb, spre capitală. Încotro aleargă astfel? Nici el nu ştie. Atît de multe intrigi îl înconjoară! Jumătate din familia sa este împotriva lui. Poate este vorba de o cursă? Va fi arestat, îl vor închide într-o fortăreaţă! În numele împărătesei! Sau în numele lui Alexandru! De sute de ori, Pavel a auzit vorbindu-se în şoaptă despre probabila sa destituire. Totul se va decide — cap sau pajură — între fiul său şi el. O clipă, se gîn-

deşte să se întoarcă din drum. Dar alte ştafete, cu care se încrucişează pe parcurs, îl liniştesc: împărăteasa a avut, într-adevăr, un atac. În sfîrşit, iată-l pe Rostopcin cu veşti proaspete. Pavel îl strînge în braţe. Ei bine, ce se întîmplă, acolo? Fără nici o teamă, răspunde noul venit, fiul poate să vină la căpătîiul mamei sale. Întreaga curte îl aşteaptă. Pavel îl urcă pe Rostopcin în sanie, îl instalează pe banchetă, în faţa marii-ducese Maria Fiodorovna, şi ordonă vizitiului să mărească viteza. Clopoţeii sună. Marele-duce pare transfigurat de extaz. În vîrful unei coline, nu departe de Sankt-Petersburg, porunceşte să fie opriţi caii, coboară din sanie, şi cu obrazul schimonosit, cu faţa scăldată în lacrimi, contemplă peisajul de zăpadă, încremenit sub un clar de lună ireal. „Stăpîne, ce clipă pentru Dumneavoastră!" murmură Rostopcin. „Aşteaptă, aşteaptă, dragul meu", spune Pavel, strîngîndu-i mîna. „Am trăit patruzeci şi doi de ani. Dumnezeu m-a susţinut. Poate îmi va da forţa şi raţiunea pentru a putea suporta poziţia căreia m-a destinat. Să sperăm totul de la bunătatea sa!"

Pornesc din nou. Pe măsură ce se apropie de Sankt-Petersburg, Pavel este tot mai convins că ora revanşei sale a sunat. După ce a trăit atît de mult timp ca fiu dispreţuit şi prinţ umilit, va cunoaşte în sfîrşit strălucirea puterii. Doar dacă un incident de ultimă oră nu va compromite mersul evenimentelor. Totul este posibil cu o mamă atît de autoritară ca Ecaterina. Chiar muribundă, ea este de temut. Merg direct la Palatul de Iarnă.

Cînd Pavel îşi face intrarea, spre orele opt şi treizeci seara, el apreciază, chiar de la început, că lucrurile se prezintă bine. Toţi înalţii demnitari adunaţi acolo se înclină pînă la pămînt cînd îl văd apărînd. Platon Zubov, redus la starea de paiaţă, şi vicecancelarul Bezborodko, care se teme pentru postul său, cad în genunchi în faţa lui. El îi ridică, îi îmbrăţişează, traversează mulţimea curtenilor, care murmură binecuvîntări la trecerea lui, pătrunde în camera muribundei, aruncă o privire rece pe această faţă buhăită, crispată, acoperită de vinişoare, îngenunchează la picioarele patului, se ridică, întreabă medicii. După părerea lor, sfîrşitul este aproape. Să fie deci chemat arhiepiscopul Gavril, pentru a oficia ultima împărtăşanie.

În cabinetul alăturat, unde s-a retras Pavel, vizitatorii se succed. Aici se pregăteşte viitorul. Vicecancelarul Bezborodko îl roagă pe Rostopcin să intervină în favoarea sa pe lîngă viitorul stăpîn al Rusiei. Marii-duci Constantin şi Alexandru se prezintă în faţa tatălui lor cu un respect care îl încîntă. Şi unul şi celălalt, pentru a-i

fi pe plac, s-au îmbrăcat în uniforma prusacă a batalioanelor de la Gatşina. Pe vremea împărătesei, ei nu ar fi îndrăznit niciodată să vină la palat în această ţinută. Acum, este sigur, Alexandru a renunţat la tron. El nu va face apel la gardă pentru a-şi susţine drepturile. Mai mult decît orice declaraţie verbală, această îmbrăcăminte din stofă groasă verde este garanţia supunerii. Totuşi, de cealaltă parte a peretelui, Ecaterina luptă încă împotriva morţii. Ea nu încetează să se agaţe de Rusia. Ecourile horcăitului ei aspru, sacadat, se amestecă cu conversaţia celor care, la doi paşi de ea, se gîndesc la ziua de mîine. Noaptea se scurge într-o atmosferă de incertitudine plină de spaime, de nerăbdare funebră.

În dimineaţa de 6–17 noiembrie 1796, împărăteasa este încă acolo. Figura sa, notează Rostopcin, îşi schimbă adesea culoarea, de la foarte palid, la roşu sau la violaceu: „Sîngele cînd se urcă la cap, desfigurîndu-i trăsăturile, cînd se retrage, redîndu-le aspectul lor natural." Din cînd în cînd, doctorul Rogerson, sau valetul Zotov, sau camerista Perekuzikina se apropie de bolnavă pentru a-i aranja pernele şi a-i şterge saliva roz care i se scurge de pe buze. Platon Zubov urmăreşte mişcările lor cu o privire pierdută. După spusele martorilor acestei scene, el oferă priveliştea unui om „a cărui disperare nu poate fi comparată cu nimic". Există temerea că va înnebuni. Perekuzikina plînge zgomotos, învîrtindu-se în jurul patului stăpînei sale „ca şi cum ar aştepta trezirea ei".

Insensibil la aceste lamentări, Pavel se ocupă de treburile urgente. Le dă ordin lui Bezborodko şi procurorului general Samoilov să trieze şi să sigileze toate hîrtiile care se găsesc în biroul împărătesei şi în cel al lui Platon Zubov. Sînt golite sertarele, sînt legate cu sfoară pachete de scrisori, rapoarte, sigiliul imperial se imprimă în ceara caldă. Declaraţia de scoatere din drepturi figurează, oare, printre aceste hîrtii? Da, după contemporani. Bezborodko atrage atenţia lui Pavel asupra unui plic închis, încins cu o panglică neagră şi care poartă înscripţia: „A fi deschis după moartea mea, în consiliu". Fără să spună un cuvînt, moştenitorul tronului apucă hîrtia şi, cum Bezborodko îi arată din ochi un şemineu unde arde un foc de lemne, el aruncă documentul în flăcări. Nu mai există nici o dovadă a voinţei Ecaterinei.[1]

---

[1] Printre hîrtiile găsite în cabinetul Ecaterinei se afla, după spusele unora, faimoasa scrisoare prin care Aleksei Orlov se acuza de uciderea lui Petru al III-lea.

La orele nouă, doctorul Rogerson intră în cabinetul lui Pavel pentru a-l anunţa că se apropie ultimele clipe. Întovărăşit de soţia sa, de Alexandru, de Constantin şi de mai mulţi înalţi demnitari, marele-duce se aşază la căpătîiul celei care este încă pentru cîteva clipe împărăteasa Rusiei. Un oftat se înfiripă şi se stinge, cu un zgomot oribil, în pieptul muribundei; faţa ei lividă se convulsionează; în gura sa întredeschisă se leagănă un capăt de limbă curbată.

„Acest moment îmi va rămîne prezent în memorie pînă la sfîrşitul zilelor mele", notează Rostopcin. „La dreapta, stăteau marele-duce moştenitor, marea-ducesă şi copiii lor, la căpătîi eu şi Plesceiev; la stînga, medicii şi toate persoanele din serviciul intim al împărătesei... Liniştea întregii asistenţe, fixitatea privirilor îndreptate toate spre acelaşi obiect, semiobscuritatea care domnea în cameră, totul inspira teamă şi anunţa venirea morţii. Sfertul de la ora zece sună şi Ecaterina cea Mare, scoţînd un ultim suspin, la fel ca toţi muritorii, se înfăţişă în faţa tribunalului lui Dumnezeu."

Abia a părăsit-o viaţa pe Ecaterina, că faţa ei îşi reia aerul de majestuoasă seninătate. Pavel îngenunchează, îşi face cruce, se ridică. În spatele uşilor se foieşte mulţimea curtenilor. Procurorul general Samoilov înaintează spre ei şi anunţă: „Domnilor, împărăteasa Ecaterina a murit şi fiul său, împăratul Pavel, a urcat pe tron." Toţi adoptă o mină de circumstanţă. „Păreau a fi — spune Rostopcin — în situaţia unui călător care şi-a pierdut drumul; dar fiecare speră să-l regăsească curînd." O bucurie gravă se instalează. Se îmbrăţişează plîngînd. Rusia merge mai departe. Ordin de a se duce toţi, de îndată, la capela palatului, pentru prestarea jurămîntului. Este ceasul amiezei. Înghesuială, iureş. Un tron a fost adus în grabă în sanctuar. Pavel, ameţit de norocul în care nu mai spera, se aşază, cu toată greutatea, pe locul mamei sale. Faţa lui de maimuţă, cu nasul cîrn, cu buza de jos moale, cu ochii bulbucaţi şi de un verde-albăstrui, exprimă o satisfacţie arogantă. Începe defilarea. Mai întîi, împărăteasa, care, după ce a sărutat crucea şi Evanghelia, se apropie de împărat şi îl sărută de trei ori pe gură şi pe ochi. Apoi vine rîndul marelui-duce Alexandru şi al soţiei sale, urmaţi de marele-duce şi marea-ducesă Constantin[1], marile-ducese Alexandra, Elena, Maria şi Ecaterina, fiicele lui Pavel. Citind

[1] Constantin era căsătorit cu o prinţesă de Saxa-Cobourg.

formula jurămîntului, toţi îngenunchează înaintea Majestăţii Sale şi îi ating uşor mîna dreaptă cu buzele. Urmînd familiei imperiale, mitropolitul Gavril, clerul, înalţii demnitari ai curţii jură credinţă noului ţar. Acesta nu se mai satură savurîndu-şi triumful. Ceremonia terminată, se duce să arunce o ultimă privire la rămăşiţele pămînteşti ale împărătesei, îmbrăcată toată în alb, trece în revistă un regiment de gardă, îşi arată nemulţumirea faţă de proasta ţinută a trupei, ţipînd şi bătînd din picior, apoi se retrage în cabinetul de lucru, pentru a discuta cu intimii săi. Ajuns stăpîn al Rusiei, nu are acum decît o singură idee: să desfiinţeze tot ceea ce a fost stabilit de mama sa şi să reia firul istoriei de la uciderea tatălui său, în 1762.

*

* *

Aflînd despre moartea împărătesei, prinţul de Ligne scrie: „Ecaterina cea Mare (sper că Europa va confirma acest nume pe care eu i l-am dat), Ecaterina cea Mare nu mai este. Aceste cuvinte sînt greu de rostit!... Astrul cel mai strălucitor care lumina emisfera noastră s-a stins!" Această oraţie funebră nu adaugă nimic prestigiului dispărutei. Ea a cunoscut cele mai excesive laude încă din timpul vieţii. Precum şi cele mai grave injurii. „Semiramida" şi „Mesalina". De-a lungul întregii sale existenţe a trudit pentru propria sa glorie. Desigur, a iubit cu sinceritate, cu pasiune poporul rus, dar primul ei gînd, ori de cîte ori a semnat o alianţă sau a declarat un război, a fost pentru propria sa legendă. Rezultatele nu pot fi negate: nimicirea puterii turceşti, anexarea Crimeii şi a porturilor de la Marea Neagră, împărţirea Poloniei... Totul în numele justiţiei, al echilibrului internaţional, al intereselor sfinte ale imperiului. Dar de fapt cea care, din război în război, din cucerire în cucerire, a devenit tot mai mare, este Ecaterina. O stîncă de voinţă, cu o structură complexă. Nobilele sale idei filozofice n-au împiedicat-o să înrăutăţească situaţia iobagilor, în Rusia, împărţind pămînturi şi ţărani celor aflaţi în anturajul tronului sau al patului său. S-a proclamat de sute de ori liberală, l-a adus pe „iacobinul" Laharpe ca preceptor al nepoţilor săi, dar a acţionat întotdeauna ca o autocrată, încruntîndu-şi sprînceana la prima mişcare a urzelii sociale. Insurecţia, Revoluţia, Convenţia au fost gogoriţele acestei suverane cu inimă republicană. A protejat, în mod făţiş, scriitorii, artiştii străini, mai puţin din prietenie pentru ei, cît din grijă pentru

propaganda proprie pe plan european. A citit mult, dar fără discernămînt, „alandala", după propria sa expresie, şi cultura ei a fost un talmeş-balmeş de cunoştinţe la modă. S-a comportat ca un şef al Bisericii ortodoxe, profesînd în acelaşi timp un scepticism gen Voltaire. A pretins să guverneze singură şi s-a sprijinit în mod constant pe nobilime, care, datorită ei, a devenit o clasă dominantă atît în domeniul economic cît şi în cel politic. În relaţiile sale amoroase, s-a arătat pudibundă în vorbe, dar excesivă în fapte. Cu un temperament sangvin şi impetuos, nu s-a supus niciodată viciului. Ci doar unei pofte fireşti. Bărbaţii au fost, în ochii săi, instrumente ale plăcerii. I-a ales tineri, frumoşi, puternici şi, dacă se putea, nu prea proşti. Unii au devenit chiar prietenii, consilierii săi. Dar foarte rar s-a lăsat dominată de ei. Viaţa, pentru ea, a fost întotdeauna un raport de forţe între indivizi. Cei slabi trebuie să piară. Viitorul aparţine celor ambiţioşi, aprigi, încăpăţînaţi, viguroşi. Aceste persoane viguroase pot avea, uneori, aspectul exterior seducător al unei femei. Nu este ea însăşi dovada? Din cînd în cînd, a ştiut să fie blîndă, bună, sentimentală. Asemenea clarului de lună germanic. Dar repede redevine ea însăşi. N-a îndrăgit ea rîsul, cărţile, oamenii, animalele, arborii, copiii? Nimic însă din toate acestea n-a abătut-o vreodată de la politică. O muncitoare îndîrjită. Şi, în acelaşi timp, o seducătoare, care îmbina graţiile sexului ei cu autoritatea virilă. Tot ceea ce a dorit, ea a obţinut, cu răbdare, inteligenţă, duritate, curaj, asumîndu-şi riscuri inimaginabile atunci cînd trebuia, schimbînd adesea direcţia de acţiune pentru a ajunge mai sigur la scopul propus. Mică prinţesă germană, ea nu s-a mulţumit să înveţe rusa şi să se convertească la o nouă religie, pentru a fi demnă să guverneze în ţara ei de adopţiune. Ea s-a unit, prin căsătorie, cu sufletul însuşi al acestei naţiuni aparte. A vrut să întrupeze Rusia, ea care nu avea nici o picătură de sînge rusesc în vine. Şi acest tur de forţă rămîne, poate, cea mai extraordinară reuşită a ei, pe care nici cei mai înverşunaţi detractori ai săi nu îndrăznesc să i-o refuze. Îndată după anunţarea morţii ei, poporul s-a adunat sub ferestrele Palatului de Iarnă. Cu sutele, necunoscuţii îngenunchează în zăpadă. În fond, nu s-a trăit prea rău sub domnia „măicuţei Ecaterina"! Cum va arăta oare viitorul, cu acest Pavel despre care se spune că este mai mult teuton decît rus?

Trupele de la Gatşina, îmbrăcate în ţinută prusacă, se grăbesc să intre în capitală. La nici douăzeci şi patru de ore după decesul Ecaterinei, curtea, atît de veselă, atît de rafinată, este transformată într-un corp de gardă. „Nu se auzea decît zgomotul pintenilor, al cizmelor grele, al amnarelor şi, ca într-un oraş cucerit, toate locuinţele au fost invadate de un val de războinici care făceau un vacarm asurzitor", scrie Derjavin. „Oameni mărunţi, în ajun încă nebăgaţi în seamă, se agitau, îmbrînceau pe toată lumea şi dădeau în mod imperios ordine", notează, la rîndul său, un contemporan, Şişkov. Iar prinţul Goliţîn adaugă: „Palatul este transformat în cazarmă... Chiar de la intrare, se observă gustul exagerat al împăratului pentru tot ceea ce este militar, în special pentru precizie şi regularitate în mişcări, după modelul lui Frederic, regele Prusiei, ale cărui atitudini împăratul încearcă să le copieze întocmai."

Totul trebuie să fie de tip prusac. Se declară război pe viaţă şi pe moarte pălăriilor rotunde, gulerelor răsfrînte, jiletcilor, costumelor confecţionate după moda franţuzească, cizmelor cu carîmbul întors. Glorioasele stindarde ale regimentului de dragoni Ecaterinoslav sînt considerate de noul general-maior Arakceiev ca nişte „vechi fustanele ale Ecaterinei". Amintirea ţarinei este ridiculizată şi blestemată, la fiecare pas.

Refugiat la sora sa, doamna Gerebţova, Platon Zubov se preface a fi bolnav şi aşteaptă cu nelinişte ca împăratul să-i hotărască soarta. Cînd, deodată, lovitură de teatru: tocmai cînd el îşi încovoaie spinarea în aşteptarea furtunii, află că Pavel I îi dăruieşte o casă luxos mobilată, cu veselă din aur şi argint, cai, trăsuri, lachei. Culmea onorurilor, cuplul imperial îl vizitează chiar a doua zi după instalarea lui în noua locuinţă. Cum el se aruncă la picioarele monarhului, acesta îl îmbărbătează citîndu-i proverbul rusesc: „Cel care-şi aminteşte de jignirile din trecut merită să-şi piardă un ochi." După care, luînd un pahar de şampanie, ţarul mai adaugă: „Cîte picături sînt în acest pahar, tot atîta prosperitate îţi urez." Platon Zubov pluteşte într-o fericire ireală. Bucuria îi este însă de scurtă durată; Pavel nu l-a înălţat decît pentru a-l doborî mai tare. Cîteva zile după această recepţie, îi sînt luate fostului favorit toate funcţiile, pe pămînturile sale se pune sechestru, iar el primeşte aprobarea, altfel spus ordinul, de a călători în străinătate. Dulce pedeapsă. Dar Pavel se amuză. Pentru a o contraria, parcă, pe

răposata împărăteasă în ultimul ei somn, el dispune să fie scos din fortăreaţa Schlüsselburg francmasonul Novikov, încarcerat de ea, şi îl recheamă din exil pe faimosul publicist Radişcev, autorul *Călătoriei de la Sankt-Petersburg la Moscova*. Mai mult, se duce la Palatul de Marmură, unde patriotul polonez Kosciuszko se afla închis sub pază severă şi, copleşindu-l cu daruri, îi permite să plece în America. Unui alt prizonier polonez, Potocki, îi declară înainte de a-l elibera: „Ştiu că aţi suferit mult şi că mult timp aţi fost rău tratat, dar, sub regimul precedent, toţi oamenii cinstiţi au fost persecutaţi, şi eu în primul rînd." Stanislaw Poniatowski este readus, şi el, din izolarea impusă la Grodno şi instalat magnific la Sankt-Petersburg.

Dar pornirea sa de a corecta nedreptăţile săvîrşite nu e încă satisfăcută. El se simte chemat de Cel de Sus să repare toate greşelile, toate crimele mamei sale. După ce i-a reabilitat pe cei vii, pretinde să impună dreptatea sa pînă şi în împărăţia umbrelor. La ordinul lui, sicriul tatălui său este scos din cavoul de la mînăstirea Aleksandr Nevski, împodobit cu însemnele puterii imperiale, transportat cu mare pompă la Palatul de Iarnă şi depus în sala coloanelor, alături de sicriul Ecaterinei. Astfel, într-o sinistră întîlnire conjugală, cadavrul bătrînei, moartă în urmă cu cîteva zile, regăseşte scheletul tînărului ei soţ, mort cu treizeci şi patru de ani în urmă. Deasupra catafalcului pe care aceştia sînt depuşi, străjuieşte o panglică cu această inscripţie în limba rusă: „Separaţi în timpul vieţii, uniţi în moarte." Locuitorii Sankt-Petersburgului sînt invitaţi să defileze, după curteni, diplomaţi şi înalţi demnitari, prin faţa celor două sicrie cu rămăşiţe pămînteşti, reunite de către un fiu care vrea să nege trecutul. „Ce-am putea spune — scrie baronul Stedingk — despre această femeie orgolioasă care îşi impunea voinţa suveranilor şi care se găseşte acum expusă ochilor şi judecăţii publice, alături de un soţ pe care ea l-a omorît? Iată o teribilă lecţie pe care Providenţa o dă celor perverşi". Contemplînd catafalcul cu două locuri, Pavel, într-o stare de delir macabru, are sentimentul că poate îndrepta cursul istoriei. Ceremoniile de ispăşire, pe care le-a organizat în cele mai mici amănunte, se continuă prin transferarea corpurilor lui Petru al III-lea şi al Ecaterinei a II-a la catedrala Sfinţilor Petru şi Pavel, unde va avea loc înhumarea. Cortegiul străbate oraşul înzăpezit, pe un ger de cel puţin minus optsprezece grade. Clopotele bat. Pentru a da onorul ţarului asasi-

nat, Pavel îi desemnează, cu şiretenie demonică, pe cei cîţiva supravieţuitori ai complotului din 1762. Aceasta va fi pedeapsa lor. Aleksei Orlov, „Însemnatul", principalul responsabil al omorului, înaintează în fruntea defilării, purtînd pe o pernă coroana victimei sale. Pasek şi Bariatinski, complicii săi de odinioară, ţin de cordoanele postavului ce acoperă sicriul. Toţi trei au îmbătrînit mult de la acele evenimente. Dintre cei aflaţi în mulţimea adunată pentru a vedea trecerea procesiunii foarte puţini au auzit vorbindu-se de acest Petru al III-lea care este îngropat acum pentru a doua oară. Nu el, ci Ecaterina, „măicuţa", este plînsă de popor. Hohote de plîns se înalţă în jurul lui Pavel. Dispreţuitor la toate aceste maimuţăreli, el merge, cu capul sus, în spatele celor două sicrie, urmat de împărăteasa Maria Fiodorovna, de marii-duci şi de întreaga curte. Are conştiinţa că îndeplineşte o datorie sacră reunind în moarte un tată pe care-l admira, deşi l-a cunoscut prea puţin, şi o mamă pe care o detesta, pentru că a cunoscut-o prea bine.

În catedrală, preoţii, cu patrafire negre brodate cu fir de argint, celebrează cele două funeralii cu toată solemnitatea cerută. Aceiaşi nori de tămîie şi aceleaşi cîntece serafice împresoară, timp de cîteva ore, şi unul şi altul din sicriele cuplului imperial reconstituit. S-ar spune că se celebrează o nuntă dincolo de mormînt. Biserica cere îndurarea lui Dumnezeu pentru sufletele celor doi suverani ruşi, veri proveniţi din veri primari, sosiţi, copii fiind, unul din Kiel, celălalt de la Zerbst, pentru a guverna o ţară a cărei limbă, la început, nu o cunoşteau şi a cărei religie nu o împărtăşeau. Domnia primului a durat şase luni, iar a celuilalt, treizeci şi patru de ani. Dar, pentru fiul lor, cea de a doua domnie are mai puţină importanţă decît prima. El o recuză pe mama lui, o respinge şi ar dori să trăiască destul pentru a distruge tot ce a creat ea.

La încheierea ceremoniei religioase, el îşi scoate mantia de doliu şi trece în revistă trupele masate pe Milionaia. Totuşi, exerciţiile militare nu liniştesc decît parţial spiritul său clocotitor. Amintirea Ecaterinei şi a lui Petru îl urmăreşte mereu. În mintea lui, amanţii mamei sale defilează într-un lung cortegiu. Furia îl apucă din nou. Să se termine cu toate acestea! Deodată, îşi aminteşte că falnicul Potemkin a fost înhumat în biserica Sfînta Ecaterina din Herson. Or, acesta a fost nu numai amantul mamei

sale, ci, cum se spune, şi soţul ei. Situaţie inadmisibilă. O insultă adusă memoriei lui Petru al III-lea, adevăratul, singurul soţ al Ecaterinei. Să se deschidă mausoleul „Serenisimului" şi să fie risipite osemintele sale blestemate! Ukazul este executat în grabă de cîţiva gropari înspăimîntaţi. După ce şi-a instalat părinţii în mormîntul lor şi l-a alungat, din cel care îi fusese atribuit, pe prinţul de Taurida, Pavel I se simte mai bine. A făcut ordine gospodărească în trecut şi poate privi acum spre viitor.

Patru ani şi jumătate mai tîrziu, după ce a terorizat ţara cu extravaganţele sale, el va pieri asasinat, ca şi Petru al III-lea. În rîndul întîi al ucigaşilor săi se va afla Platon Zubov, revenit din călătorie tocmai la timp pentru a lua parte la conjuraţie. Fiul lui Pavel I, nehotărîtul, misteriosul Alexandru, în înţelegere tacită cu conjuraţii, va urca pe tronul Rusiei. Şi astfel voia Ecaterinei cea Mare se va împlini, o dată în plus, în pofida tuturor obstacolelor.

IZVOARE

Catherine II, *Œuvres de l'impératrice Catherine II* (în rusă şi în franceză), prezentate de Pypine, 12 vol., 1907.

Mémoires (în franceză), publicate în 1857 de Herzen, apoi de Academia de Ştiinţe din Sankt-Petersburg, iar în 1953 într-un text stabilit şi prezentat de Dominique Maroger şi Pierre Audiat (Hachette).

Lettres d'amour de Catherine II à Potemkine, publicate de Georges Oudard, Paris, Calmann-Lévy, 1934.

Lettres de Catherine II à Grimm, editate de Grot, Sankt-Petersburg, 1878.

Lettres de Catherine II à Stanislas-Auguste Poniatowski, roi de Pologne (1762-1764), Paris, 1914.

Lettres de Catherine II à Voltaire et à Diderot, citate în publicaţia *L'Antiquité russe*.

Lettres de Catherine II au prince de Ligne. Arhivele Ministerului Afacerilor Străine, Paris, *Correspondance politique de Russie*, vol. LXVIII–CXXXIX.

„Arhivele Prinţului M.L.Voronţov, Moscova, 1870–1895" (în rusă), *Culegere de publicaţii ale Societăţii Imperiale de Istorie a Rusiei*, (în rusă), vol. I–LXXII.

La Cour de Russie il y a cent ans, recueil de lettres et dépêches, Berlin, 1864.

Allonville, le comte d', *Mémoires secrets*, Paris, 1838.

Castéra, J., *Vie de Catherine II*, 3 vol., Paris, 1797.

Choiseul, duc de, *Mémoires*, Paris, Buisson, 1790.

Corberon, le chevalier de, *Un diplomate français à la Cour de Catherine II*, Paris, Plon, 1901.

Dachkov, princesse Catherine, *Mémoires*, Paris, Mercure de France, 1966.
Engelhardt, L.N., *Mémoires*, Moscova, 1863.
Esterhazy, comte Valentin, *Mémoires*, Paris, Plon, 1905.
Lettres, Plon, 1907.
Nouvelles Lettres, Plon, 1909.
Falconet, *Correspondance avec Catherine II*, Paris, Champion, 1921.
Frédéric II, *Mémoires*, 2 vol., Paris, Plon, 1866.
Golovine, comtesse, née Golitzine, *Souvenirs*, Paris, Plon, 1910.
Hrapoviţki, *Jurnal* (în rusă), Sankt-Petersburg, 1874.
Ligne, prince de, *Mémoires*, Paris, 1860.
Masson, *Mémoires secrets sur la Russie*, 3 vol., Paris, 1802.
Oberkirch, baronne d', *Mémoires*, 2 vol., Paris, 1853.
Poniatowski, Stanislas-Auguste, *Mémoires secrets et inédits*, Leipzig, 1862.
Radişcev, *Călătorie de la Petersburg la Moscova*, (în rusă), 1790.
Ribeaupierre, comte de, *Mémoires*, în *Archives russes*, 1877.
Rulhière, C. de, *Histoires ou anecdotes sur la Révolution de Russie en 1762*, Paris, 1797.
Sabatier de Cabre, *Catherine II, sa Cour et la Russie en 1772*, Berlin, 1861.
Ségur, comte de, *Mémoires*, Paris, 1859.
Sherer, Jean-Benoît, *Anecdotes intéressantes et secrètes sur la cour de Russie*, Paris, 1792.
Tchitchagov, Paul, *Mémoires*, 2 vol., Paris, 1862.
Tooke, révérend père M., *Mémoires secrets*, 3 vol., Amsterdam, 1800.
Visée Lebrun, Mme, *Souvenirs*, 3 vol., Paris, 1835–1835.

LUCRĂRI DESPRE ECATERINA A II-A ŞI TIMPUL SĂU

Bilbasov, V.A., *Istoria Ecaterinei a II-a* (în rusă), 3 vol., Berlin, 1900.
Brian Chaninov, Nicolas, *Catherine II, impératrice de Russie*, Paris, Payot, 1932.
Alexander Ier, Paris, Bernard Grasset, 1934.
Histoire de Russie, Paris, Fayard, 1929.
Bruckner, A., *Istoria Ecaterinei a II-a* (în rusă), 3 vol., Sankt-Petersburg, 1885.

Cultura rusă în Franţa, editată de *Moşteniri literare* (în rusă), 3 vol., Moscova, 1937.
Doubrovine, *Pugatchev et ses complices*, 3 vol.
Gaissinovitch, A., *La révolte de Pugatchev*, Paris, Payot, 1938.
Gaxotte, Pierre, *Le siècle de Louis XV*, Paris, Fayard, 1933.
Frédéric II, Paris, Fayard, 1938.
Grey, Ian, *La Grande Catherine*.
Grunwald, Constantin de, *L'assasinat de Paul Ier, tsar de Russie*, Paris, Hachette, 1960.
Alexandre Ier, le tsar mystique, Paris, Amiot-Dumont, 1955.
Trois siècles de diplomatie russe, Paris, Calmann-Lévy, 1945.
Haslip, Joan, *Catherine the Great*, 1977.
Henri-Robert, *Les grands procès de l'histoire*, IIIe série, Paris, Payot, 1924.
Kaus, Gina, *Catherine la Grande*, Paris, Grasset, 1934.
Kobeko, Dimitri, *Le Prince Paul Petrovitch*.
Karakovski, Edouard, *Histoire de Russie*, Paris, Editions des Deux Rives, 1954.
Larivière, Charles de, *Catherine II et la Révolution française*, Paris, 1895.
Lavater-Sloman, M., *Catherine II et son temps*, Paris, Payot, 1952.
Leroy-Beaulieux, A., *L'Empire des tsars et des Russes*, Paris, 1883–1889.
Lortholary, *Le mirage russe en France au XVIIIe siècle*, Paris, Boivin, 1951.
Melgunova, *Moravuri ruse din timpul Ecaterinei a II-a, după amintirile contemporanilor* (în rusă), Moscova, 1922.
Michel, R., *Potemkine*, Paris, Payot, 1936.
Milioukov, Seignobos et Eisenmann, *Histoire de Russie*, 3 vol., Paris, Leroux, 1932–1933.
Morane, *Paul Ier de Russie*, Paris, Plon, 1907.
Oldembourg, Zoé, *Catherine de Russie*, Paris, Gallimard, 1966.
Olivier, Daria, *Catherine la Grande*, Paris, Librairie Académique Perrin, 1965.
Orieux, Jean, *Voltaire*, Paris, Flammarion, 1966.
Pascal, Pierre, *Histoire de la Russie*, Paris, 1961.
La révolte de Pugatchev, Paris, Julliard, 1971.
Pingaud, Leonce, *Les Français en Russie et le Russes en France*, Paris, 1889.
Platonov, S.F., *Histoire du Russie*, Paris, Payot, 1929.

Polovtsoff, A., *Les favoris de Catherine la Grande*, Paris, Plon, 1939.
Rambaud, A., *Histoire de Russie*, 6ed, 1913.
Saint-Pierre, Michel de, *Le drame des Romanov*, Paris, Robert Laffont, 1967.
Schidler, N., *Histoire anecdotique de Paul Ier*, Paris, Calmann-Lévy, 1899.
Ségur, comte A. de, *Vie du comte Rostropchine*, Paris, 1871.
Soloveïtchik, G., *Potemkine*, Paris, Gallimard, 1940.
Soloviov, *Istoria Rusiei* (în rusă), Sankt-Petersburg.
Tchoulkov, G., *Les derniers tsars autocrates*, Paris, Payot, 1928.
Tegny, Edmond, *Catherine II et la princesse Dachkov*, Paris, 1860.
Vallotton, Henry, *Catherine II*, Paris, Fayard, 1955.
Waliszewski, K., *Le Roman d'une impératrice*, Paris, Plon, 1893.
Autor d'un trône, Paris, Plon, 1894.
Wormser, Olga, *Catherine II*, Paris, le Seuil, 1962.
Catherine II, Club français du Livre, 1957.

CUPRINS

I
FIGCHEN 5
II
LA DRUM 18
III
TREPTELE TRONULUI 27
IV
LOGODNA 36
V
CĂSĂTORIA 50
VI
SOŢIA VIRGINĂ 61
VII
DRAGOSTE ŞI MATERNITATE 77
VIII
PRIMELE ÎNCRUCIŞĂRI DE SPADĂ
ÎN ARENA POLITICĂ 92
IX
MAREA SCENĂ 108
X
AMOR, TENEBRE, PERFIDIE 117
XI
DOMNIA LUI PETRU AL III-LEA 126
XII
LOVITURA DE STAT 138

XIII
UCENICIA PUTERII 154
XIV
GLORIE ŞI SÎNGE 167
XV
„LEGISLOMANIA“ 186
XVI
FRANCEZII ŞI TURCII 202
XVII
CĂSĂTORIA MARELUI DUCE 214
XVIII
DIDEROT ŞI PUGACIOV 226
XIX
POTEMKIN 240
XX
ECATERINA CEA MARE 257
XXI
LANSKOI 277
XXII
VOIAJUL ÎN CRIMEEA 301
XXIII
RĂZBOAIELE 320
XXIV
ZUBOV CONTRA LUI POTEMKIN 332
XXV
POLONIA ŞI FRANŢA 350
XXVI
SFÎRŞITUL 368

În aceeaşi serie,
de acelaşi autor
vor apărea
în anul

1993

romanele:

Petru cel Mare

Ivan cel Groaznic

În noua serie „Romanul istoric“
a editurii HUMANITAS
a mai apărut

Michel Folco

Doar Dumnezeu şi noi

Povestea
plină de haz şi erudiţie
a opt generaţii de călăi

Culegere şi paginare pe calculator HUMANITAS

Tiparul executat sub comanda nr. 20.676
Regia Autonomă a Imprimeriilor
Imprimeria CORESI
Piaţa Presei Libere, 1, Bucureşti
ROMÂNIA

„Aflînd despre moartea împărătesei, prinţul de Ligne scrie: «Ecaterina cea Mare (sper că Europa va confirma acest nume, pe care eu i l-am dat), Ecaterina cea Mare nu mai este. Aceste cuvinte sînt greu de rostit! ... Astrul cel mai strălucitor care lumina emisfera noastră s-a stins!» Această oraţiune funebră nu adaugă nimic prestigiului dispărutei. De-a lungul întregii sale existenţe, ea a trudit pentru propria sa glorie.

O stîncă de voinţă, cu o structură complexă. Nobilele sale idei filozofice n-au împiedicat-o să înrăutăţească situaţia iobagilor din Rusia, împărţind pămînturi şi ţărani celor aflaţi în anturajul tronului sau al patului său. În relaţiile sale amoroase, s-a arătat pudibundă în vorbe, dar excesivă în fapte. Bărbaţii au fost, în ochii ei, instrumente ale plăcerii. Viaţa, pentru ea, a fost un raport de forţe între indivizi. Cei slabi trebuie să piară. Viitorul aparţine celor ambiţioşi, aprigi, încăpăţînaţi, viguroşi.

Mică prinţesă germană, ea nu s-a mulţumit să înveţe rusa şi să se convertească la o nouă religie. S-a unit prin căsătorie cu sufletul însuşi al acestei naţiuni aparte. A vrut să întrupeze Rusia şi tocmai ea, care nu avea nici o picătură de sînge rusesc în vine, a vrut să fie continuatoarea lui Petru cel Mare."

H. TROYAT
ECATERINA CEA MARE

Lei 460
ISBN 973-28-0356-8